

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

क्रम संख्या ४८५८
काल नं० २८१ मुनिम
खण्ड

वीर की मूर्ति के लिये

क्रमांक ५८५९

२१ दिसम्बर, देवली

अध्याङ्कः-८

आचार्यवर्य-श्रीमुनिभद्र-सूरिवर-विरचित
श्री-शा-न्ति-ना-थ-म-हा-का-व्य-म्

('प्रबोधिनी'वृत्त्या गूर्जरभाषानुवादेन च समन्वितम्)

द्वितीये विभागे

[पञ्चमतः अष्टमसर्गपर्यन्तश्चतुस्सर्गात्मकः]

प्रथमः खण्डः ।

✕

--- वृत्तिकाराः ---

शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्ति-जगद्गुरु-कम्बगिरि-प्रमुखतीर्थोद्धारक तपागढछाविपति
महारकाचार्य-महाराज श्रीविजयनेमिसूरीश्वरमहाराज-प्रधानपट्टवर-
शास्त्रविशारद-न्यायवाचस्पति-पूज्यपादाचार्य-महत्सव-
श्रीविजयदर्शनसूरीश्वरमहाराजःवीर

✕

— प्रकाशिका —

श्री-ने-मि-द-र्श-न-ज्ञा-न-ज्ञा-ला
पालीताणा
(खोराष्ट्र)

✕

श्री वीर नि. संवत् * }
२४९२

मूल्यम्
१० रूप्यकाणि

{ श्री विक्रम संवत्
२०२२

— प्रकाशक —

शबरी चुनीलाल उकालाल

श्री नेमिदशनज्ञानशाला

पालीताणा (सौराष्ट्र)

— प्राप्तिस्थानम् —

श्री सरस्वती पुस्तक भण्डार

पंडित भूरालाल कालिदास

हाथी खाना, रतनपोड, अहमदाबाद

— मुद्रक —

पं० परमेश्वरीदास जैन न्यायतीर्थ

जैनेन्द्र प्रेस, ललितपुर

(जिन्ना-क्वॉट्री) ६० प्र०

પ્રકાશકીયમ્

આચાર્યપ્રવરશ્રી મુનિભદ્ર સૂરિવર્ય રચિત શ્રી શાન્તિનાથ મહાકાવ્ય ઉપર પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી વિજયદર્શન સૂરીશ્વરજી મહારાજે સુન્દર ‘પ્રજોષિની’ નામે ટીકા રચી છે. ને તેથી તે કાવ્ય પઠન-પાઠનમાં ઉપયોગી બને એવું થયું છે. તેઓ પૂજ્યશ્રીની હેયાતીમાં જ વૃત્તિ સહિત આ કાવ્યનું મુદ્રણ શરૂ કર્યું હતું—પણ તેઓશ્રીનો સ્વર્ગવાસ થયો એ કારણે પ્રથમથી ચાર સર્ગ સુધીનો પ્રથમ ભાગ અમે તુરત જ પ્રકાશિત કર્યો. ત્યાર બાદ અન્ય અન્ય અનેક વ્યવધાનોને કારણે આગળનું મુદ્રણ રોકાઈ રહ્યું હતું. ટીકાકાર પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજ શ્રીજીએ પૂણે વિશ્વાસ સાથે આ કાવ્યના પ્રકાશનનો ભાર સમર્થ વિદ્વાન પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રી ધર્મધુરન્ધરસૂરિજી મહારાજને સોંપ્યો હતો. તે જ કારણે તેઓશ્રીજીએ અનેક અગત્યના કાર્યો છતાં આ ગ્રંથનાં સંશોધન આદિ કાર્ય કરીને અમોને ઉપકૃત કર્યા છે.

બીજા વિભાગના પ્રથમ ખંડ રૂપ આ ગ્રંથ બહાર મુકતા અમોને આનંદ થાય છે. આ ખંડમાં પાંચમાથી આઠમા સર્ગ સુધી ચાર સર્ગો છે. આ બીજા વિભાગનો બીજો ખંડ અને ત્રીજો વિભાગ પણ અનુક્રમે હવે પછી અમે પ્રકાશિત કરીશું. એમ ત્રણ વિભાગમાં અને ચાર પુસ્તકમાં આ કાવ્ય ટીકા સાથે પૂર્ણ થશે.

વૃત્તિકાર પૂજ્યપાદ આચાર્ય મહારાજશ્રીજીના શિષ્યરત્ન પન્યાસ શ્રીપ્રિયંકરવિજય ગણિવર્ય અને તેમના શિષ્ય મુનિશ્રી હર્ષચન્દ્ર વિજયજીએ આ ગ્રંથમાં સહાયકોને ઉપદેશ આપી અમારો આર્થિક બોલો હળવો કર્યો છે, ને અમોને અનુગૃહીત કર્યા છે.

આ ગ્રંથના વાચનથી બ્યુત્પત્તિ સાથે અરિહંત પરમાત્માની કથાથી જીવનની સાર્થકતા થાય છે. ભવ્ય જીવો એવા ઉત્તમ લાભને લેવા તત્પર બને એ જ ભાવના.

લિ.

શ્રી નેમિદર્શન જ્ઞાનશાલા.

મુન્નીલાલ ઉકાભાઈ જવેરી

શાન્તિનાથ ચરિત્ર મહાકાવ્યના બીજા ભાગમાં મદદના આવ્યા તેની યાદી

- ૧૦૦૦) શ્રી ઘાટકોપર તથામચ્છ સ્વેતાંબર મૂર્તિ પૂજક
જૈન સંઘ તરફથી જ્ઞાનખાતા માંથી
શ્રી પારલા જૈન સંઘના સભ્યો તરફથી-
- ૧૦૦) શેઠ રતીલાલ મણીલાલ નાણાવટી
૫૦) શેઠ ભોમીલાલ જેઠાલાલ
૫૦) શેઠ નાથાલાલ રીખવચંદ વખારીયા
૫૦) ચૌધમલજી મહાવિર સ્ટોર્સ
૫૦) શા કાન્તિલાલ મણીલાલ ખંભાતી
૧૦૦) શા રમણલાલ ડાહ્યાભાઈ
૫૦) શા દેવચંદ પુનમચંદ
૫૦) શેઠ ખુશાલભાઈ ખેંગારભાઈ
૫૦) ચંદુલાલ ટી શાહ
૪૦) શનીભાઈ શેઠ
૪૦) મણી બેન નાણાવટી
૪૦) ચંદુલાલ જેથીંગભાઈ
૩૦) નેમચંદ કુંભરશી મહુવાવાળા
૨૦) જશવંતલાલ કસ્તુરચંદ
૨૦) પન્નાલાલ ચંદુલાલ ખંભાતિ નિવાસ
૨૦) વિનોદચંદ વાડીલાલ
૨૦) સુજમલ નમીનદાસ
૨૦) દેવચંદ નાગરદાસ
૨૦) કેશરયા ટી કુપની હા વાડીલાલ કોચીનવાળા
૨૦) બાપુબેન ભોમીલાલ ચુનીલાલ
૨૦) જી આર પટેલ હા. છોટુંભાઈ
૨૦) માણેકલાલ રાયચંદ મહેતા સેક્રેટરી
૨૦) ચીમનલાલ ઉબમશી
૨૦) શા અંબાલાલ મોહનલાલ
૨૦) ઉમેદમલજી મારવાડી
૨૦) ધન્યકુમાર
૨૦) મમલભાઈ ટાકરશી શાહ પાલજીપુરવાળા
- ૨૦) હિરાલાલ જી શાહ
૧૦) વસંતલાલ રતીલાલ
૧૦) મોહનલાલ હેમચંદ પંડિતજી
૧૦) છોટુંભાઈ મગનલાલ વડોદરાવાળા
૧૦) સમુબેન
૧૦) કેશરબેન માંગલ્યમ
૧૦) દિવાળી બેન
૧૦) શશીકાંત લીલાભાઈ
૧૦) શતા બેન હિમતલાલ ખંભાતવાળા
૧૦) લખમશી રામજી
૧૦) વિમલા બેન શેઠ
૧૦) શશી બેન ઝવેરી
૧૦) નાથાલાલ વનમાલીદાસ
૧૦) કલાબેન ખરોડીયા
૧૦) કાન્તિલાલ ધરમચંદ શાહ
૧૦) અમૃતલાલ મણીલાલ ખખનચી દ્રુટ્ટી
૧૦) હિમતલાલ ચીમનલાલ દીક્ષીત રોડ
૧૦) સુમતિલાલ નમીનદાસ
૧૦) નવનીતભાઈ મોતીલાલ
૧૦) હિમતલાલ કેશવલાલ શાહ
૧૦) રમણલાલ ચંદુલ લ પટવા મેસાજીમેન્સન
૧૦) જીવરાજ ફોજમલ શાહ ખુડાલાવાળા
૧૦) ધનપતરાજ સંપતરાજ બંડારી સોજતવાળા
૧૦) હરિલાલ જ્ઞાતિલાલ શાહ
૧૦) સોહનલાલ જૂરાલાલ જી કોઠારી
૧૦) માણેકચંદ પાનાચંદ ખંભાતી નિવાસ
૧૦) તારાચંદ અંબાલાલ
૧૦) મહાસુખલાલ લલ્લુભાઈ સોહિની નિવાસ
૧૦) એક સહૃદય તરફથી હા. રમણલાલ પટવા

૧૦) એક સદ્ગુહસ્થ તરફથી હા. અમૃતલાલ જીનલાલ
વડગામ

- ૧૦) પ્રભા બેન ખંભાતી નીવાસ
૧૦) કાન્તા બેન સી ડી શાહની નજીક
૧૦) પારવતી બેન ડે. જીન મિસ્ત્રીની ચાલ
૧૦) બાબુભાઈ કાપડીયા શીફોરવાળા
૧૦) શ્રી કાન્તિલાલ મોહનલાલ વડોદરાવાળા
૧૦) વીરજી હિરજી કરજી
૧૦) કાન્તીલાલ શંકરલાલ ગોધરાવાળા
૧૦) જીનલાલ નિહાલચંદ આરામતીવાળા
૧૦) અંબાલાલ પ્રભુદાસ
૧૦) સુબોધભાઈ મનસુખલાલ
૧૦) મુલજી રતનશી નિળનંદ રોડ
૧૦) કંચન બેન પુનમચંદ જ્યેષ્ઠાણા
૧૦) પ્રભાવતી શંકરલાલ ખીરધરલાલ
૧૦) ચંદન બેન પાલજીપુરવાળા
૩૦) જયી બેન હરગજી કરજી
૧૦) કાન્તિલાલ મહાચંદ
૧૦) રાજેન્દ્રકુમાર મનસુખલાલ ચીતરંજન રોડ
૧૦) અરવિંદકુમાર મનીલાલ હીરા બકોર સેનેટરીયમ
૧૦) સેવંતિલાલ લક્ષ્મીભાઈ
૧૦) શ્રી કાન્તિલાલ શીવલાલ બળબ રોડ
૧૦) દેવેન્દ્ર મુક્તિલાલ પટેલ ટેરેડ
૧૦) કાન્તિલાલ લહેરચંદ
૧૦) કેશરીચંદ નગીનદાસ કીરીટકુંડ
૧૦) સુરજમલજી હિકુજી કરજતગામ
૧૦) અદાજી અમીચંદ હા. રતનચંદ
૧૦) મણીલાલ નરસિંહદાસ ઘાટકોપર
૧૦) નટવરલાલ સુદંરજી ગુજરાત સોસાયટી
૧૦) ઉમેદચંદ દોલતરામ બરોડિયા
૫૦) કાન્તા બેન જીન મહેતા ઘાટકોપર દેશાઈવાડી
આમરા રોડ
૨૦) ચીનુભાઈ મજલાલ શંક ઘાટકોપર

મોતીનામ નવરોજીબેન

૨૦) પોપટલાલ ચીમનલાલ શાહ

પાર્લા ગુજરાત સોસાયટી

- ૨૦) ચીમનલાલ ભીખાભાઈ યુ. સો. બી. બ્લોક ૨૮
૨૦) શાંતિલાલ હીરાલાલ કુસુમગર
૨૦) રમેશચંદ ચંદુલાલ શાહ
૧૦) ચુનીલાલ ગોપાલજી વસા
૧૦) શ્રી બાબુલાલ તેજમલ
૩૦) શ્રી માણેકલાલ હરખચંદ ગુલાલવાડી મુંબઈ
૧૦) શ્રી જીવજીભાઈ નગીનદાસ સુરતવાળા
ડે. પારસીજી

- ૧૦) બાલાભાઈ મનલાલ
૧૦) મુલચંદ વાડીલાલ
૧૦) શ્રી નગીનદાસ કરમચંદ સંઘવી
૧૦) મણીલાલ અંબાલાલ લીમડીવાળા
૧૦) બાબુલાલ વાડીલાલ શાહ અંબેરી
૧૦) દીપચંદ મોતીચંદ તાસવાળા
૧૦) અમૃતલાલ છોટાલાલ રાજપુરાવાળા
ડે. બાયબલા

- ૧૦) માણેક બેન વાડીલાલ માટુંગા
૧૦) લીલાબેન
૧૦) વાડીલાલ કીલાભાઈ માટુંગા
૧૦) જગજીવનદાસ ત્રીભોવનદાસ રાજપરાના
૧૦) કંચનલાલ કચરાલાલ શાહ

બોરિવલ્લી રમણલાલની ચાલ

- ૧૦) જમનાદાસ હંસરાજ બોખાણી ગોરેગામ
૧૦) ખીરજલાલ મણીલાલ ગોરેગામ
૧૦) અરવીંદ કસોથ રોડ
૧૦) ત્રીકમભાઈ દલસુખ
૧૦) બોગીલાલ નાગરદાસ
૧૦) સોહનલાલ છોટાલાલ
૧૦) કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ
૧૦) લક્ષ્મીચંદ ગોવીંદજી શાંતાકુંડ ખાર
૧૦) જવાહરનગર એક ભાઈ તરફથી
૧૦) પ્રતાપમલ ટેકાજી કરજતવાળા

- ૧૦૦) શા લખમશી હમરશી આલા
ભગવાન નિવાસ ચોરેગામ
૫૦) રામજીભાઈ સાહ ઇંગ્લેન્ડ નિવાસ ,,
૨૦) ધીસુલાલ ગુલાબચંદજી ,,
૨૫૦) શા ખોડીદાસ રૂપચંદ ભડકવાવારા ,,
૧૦૦) સાંગલી જૈન સંઘ મહારાષ્ટ્ર
૨૫૦) શેઠ કેશવલાલ બુલાખીદાસ દેવકરજીમેન્સનના
ગ્રાન ખાતા તરફથી

- ૧૦) ખાન્તિલાલ ભાયચંદ
૧૦) શાંતિલાલ કુંઠ હારતીલાલ વાડીલાલ મલાડ
૧૦) જયંતિલાલ વાડીલાલ કૃષ્ણભુવન
૧૦) પ્રવિણચંદ નાગરદાસ સોનેરીરોડ
૧૦) ચંપા બેન હિરાલાલ ખંભાતવાળા
૧૦) ચંદન બેન ઠે વલ્લભનિવાસ માલવીયા રોડ
૧૦) પ્રાંવજીચંદ ફકીરચંદ જગદીશ નીવાસ મલાડ
૧૦) શા હિમતલાલ મણીલાલ પારલા જુહુ
૧૦) હિરાભાઈ દમણીયા મુંબઈ
૧૦) બાપુલાલ શંકરલાલ બારામતી
૧૦) અમૃત બેન દેવકાબાઈ સાવલા બોરીવલી
૧૦) પ્રીતમલાલ મોતીચંદ મુંબઈ
૧૦) વીરચંદ રતનાજી દોલતનગર
૧૦) ઠાકરશી નાગશી લોડીયા કરછી મુલંડ

સં ૨૦૨૦ ના આવજી વર્ષ ૧૨

બોરીવલી સંઘના સચ્ચે

- ૧૦) મારતર જગજીવનદાસ ત્રીકમલાલ બોરીવલી
૧૦) ત્ર્યંબકલાલ કૃતેચંદ મહુવાવાળા ,,
૧૦) ભાઈલાલ જેઠાલાલ દત્તપાડા હા. નાથીબાઈ
૨૦) મોહનલાલ હસ્તીમલ ,,
૧૦) જયંતિલાલ રતનચંદ સારદા સ્ટેટ
૧૦) મણીલાલ જુઠાભાઈ
૧૦) જગનલાલજી જેઠાલાલજી
૧૦) બાબુલાલ બુખચંદ ઠે વાઘવાડી
૧૦) જયંતિલાલ નગીનદાસ ઠે સારદા સ્ટેટ
૧૦) રજીષ્ટ્ર દામે દર દહિસર

- ૨૦) દેવજી કેશવજી ટરુડી
૧૦) દેવજી આણંદજી
૧૦) હાઈસિંગ જગનલાલ
૧૦) નાનજી વેલજી
૧૦) ચીમનલાલ ગંભીરદાસ
૧૦) ગીરધરલાલ રતનજી
૨૦) શાન્તિલાલ પુનમચંદ ટરુડી
૧૦) મનસુખલાલ મુલચંદ
૧૦) જુહારમલજી કિતમાજી પ્રમુખ
૧૦) રતીલાલ લક્ષ્મીચંદ
૧૦) ચંપાલાલ ચુનીલાલ કાર્ટન રોડ
૧૦) લાલભાઈ ભોગીલાલ
૧૦) પોપટલાલ હીરાલાલ
૨૦) પોપટલાલ માણેકચંદ
૧૦) હરગોવિનદાસ જેઠાલાલ રમણલાલની ચાલ
૧૦) સેવંતિલાલ ચીમનલાલ
૧૦) રતીલાલ ત્રીભોવનદાસ
૧૦) સપ્તચંદ કંકુચંદ
૫૦) શા ચીમનલાલ મુળચંદ દહેગામવાળા
૧૦) નેમચંદ મણીલાલ તેજપ્રકાશ
૨૦) ગંભીરદાસ હરજીવનદાસ વોરા
૨૦) હરગોવિનદાસ પુનમચંદ વાઘવાડી
૧૦) ભાઈલાલ વકીલ ફેક્ટરી ગલી
૧૦) પુનમચંદ શંકરલાલ
૧૦) રસીકલાલ ચીમનલાલ રાજડાનગર
૧૦) સકળચંદ ધંધરલાલ સાંગલા ગોતમભુવન
૧૦) સેવંતિલાલ નાનાલાલ
૧૦) જુરાલાલ પુનાલાલ સાહ રજવાડી ચાલ
૧૦) કાંતિલાલ ધીરજલાલ ,,
૧૦) મણીલાલ જગજીવન ,,
૨૦) મોહનલાલ નત્યુચંદ કાર્ટન રોડ
૧૦) જુમલકિશોર મણીલાલ
૧૦) મફતલાલ ચુનીલાલ
૧૦) કાન્તીલાલ માનચંદ

- ૧૦) કાન્તીલાલ ઠાકરશી
- ૧૦) ઊઠાલાલ અમતલાલ
- ૧૦) બાજુલાલ મુલચંદ માધવજી દયાળ પોલીસ ચોક્કી
- ૧૦) ચેરસી પદમશી
- ૧૦) કાન્તિલાલ હિરાલાલ
- ૧૦) રામજી વાલજી બાબઈ
- ૧૦) દામોદર રાયચંદ ચાર બંમલા
- ૧૦) વાહીલાલ મંગલદાસ
- ૧૦) વિનોદરાય બેઠાલાલ પાવનગર
- ૧૦) ચત્રજી રાયચંદ
- ૧૦) રતીલાલ લહેરચંદ
- ૧૦) ખીમજી હેમરાજ
- ૧૦) બાજુલાલ ભગવાનદાસ
- ૧૦) ગુલામ બેન નાનાભાઈ સુરતવાળા
- ૧૦) વેરાઈટીઝ સ્ટોર
- ૧૦) હા કાન્તા બેન કોઠારી દીલીપકુમાર ઊઠાલાલ
- ૧૦) હિરજી ગોવા દત્તપાડા
- ૧૦) હેમરાજ નાગશી
- ૧૦) માણેકલાલ ન્યાલચંદ શંકર મન્દિર બાજુની ચાલ
- ૧૦) પ્રેમચંદ રાયચંદ સુરા
- ૧૦) વેલજી ખેરાજી
- ૧૦) શા રતીલાલ બીખાભાઈ ફરુકી
- ૧૦) બોઝીલાલ પાનાચંદ
- ૧૦) વાહીલાલ ચીમનલાલ
- ૧૦) કાન્તિલાલ ડાહ્યાલાલ
- ૧૦) રીખવચંદ થેલાભાઈ
- ૧૦) ચંપકલાલ છોટાલાલ
- ૧૦) જયંતિલાલ જમનાદાસ

- ૧૦) દામજી રાધવજી કાટીન રોડ મેલકુંજ
- ૧૦) સંકરલાલ કાનજી
- ૧૦) સુરેશભાઈ ચોકશી
- ૨૦) શાહ ખાતે હા વૃદ્ધિચંદ મણીલાલ બચેટા રામરોડ સમર સદન
- ૧૦) પન્નાલાલ હી શાહ
- ૧૦) દામોદર રાયચંદ બેઠાદ
- ૧૦) દલસુખ બીખાજી
- ૧૦) આણંદજી કુંવરજી
- ૧૦) કેસવલાલ માધવલાલ સિંધી-નગર
- ૧૦) પ્રેમજી કુંવરજી દહિસર
- ૧૦) માણેકલાલ ન્યાલચંદ કોઠારી
- ૧૦) દેવજી મેલજી ગંઝર જુની પોસ્ટ ઝોડિસ
- ૧૦) બોઝીલાલ પાનાચંદ દેના બેંક
- ૧૦) વીઠ્ઠલદાસ પોપટલાલ
- ૧૦) સુરજમલ મૂલતાનમલ કાઠીર રોડ નં. ૨
- ૧૦) નરભેરામ ગોધંનદાસ
- ૧૦) શા રમણલાલ છોટાલાલ સડિસરા
- ૧૦) નાનાલાલ અમતલાલ મણીયાર શાંતિનગર
- ૧૦) શાહ દલસુખ ભાયચંદ સિંધી નગર બ્લોક-૧
- ૧૦) ભગવાનદાસ પૂનમચંદ ધનપત્રી બંમલો
- ૨૦) પ્રવિણચંદ ગાંધી છેડા સીપોલી
- ૧૦) વિરજી ચનાભાઈ પોચસર
- ૨૦) મનહરલાલ મજલાલ કાટીર રોડ નં. ૧
- ૧૦) અમત બેન જમનનગરવાળા
- ૧૦) મૂલજી પાસુ

૫૦૪૦) કુલ

આજન સમાદૃ જગદ્ગુરુ તપામજ્જાધિપતિ સદ્ગારકાચાચ' બીમદ
 વિજયનેમિસુરીચરણના પદામ્બાંકાર આચાર્ય' દેવ
 શ્રીમાન્ વિજયદશનસુરીચરણના શિખરત્ન વિદ્યવદનય
 શાન્તિનાથ મહાકાવ્યના આપાંતર કર્તા:-
 પંચાસ પ્રિયં કરવિજયણ ગણિવયં

જન્મ સં. ૧૯૭૦ અવળી સુદ ૧૫ હરશોદી (દહેગામ)
 દક્ષિણ સંવત ૧૯૮૯ આશ્વિન સુદ ૧૧ કલકત્તે

વડોદરા સંવત ૧૯૮૯ મહાવદ ૬ કિંચ
 અભિષેક સં. ૨૦૦૭ વૈશાખ ૧૪ અમદાવાદ

પંચાસપદ સં. ૨૦૦૭ વૈશાખ સુદ ૩ અમદાવાદ સંવત ૨૦૨૩

* ओ० ह्रीं अहं नमः *

ज्ञान्तिनिशान्तश्रीज्ञान्तिनाथाय नमः ।

सकलसमीहितपूरकश्रीगौतमस्वामिने नमः ।

नमो नमः श्रीगुरुनेमिसूरये ।

वन्दे वाणीं सदाऽर्हतीम् ।

श्री-शा-न्ति-ना-थ-म-हा-का-व्य-म्

(द्वितीयो विभागः)

[तच्चेदं महासाहित्यवादिशिरोमणि-श्रीपेरोजमहीमहेन्द्रसदसि प्राप्तप्रतिष्ठोदय-श्रीमुनिमद्वय-विरचितम्, प्रबोधिनीविवृतिविभूषितञ्च न्यायवाचस्पति-शास्त्रविशारद-विद्वत्शिरः-तपागच्छाचार्यप्रवर-श्रीविजयदर्शनसूरीश्वरमहाराजः]

अथ पञ्चमः सर्गः

विश्वं विश्ववृषोऽज्ज्वलं रचयितुं, यो वैश्वसेनिर्मुनि-
ज्ञानाम्भोनिधिवर्धनाय विशदं, सत्यं मृगाङ्कोऽभवत् ।

इन्तुं मोहमहारिपुं समदधच्चक्रं मृनीनां मर्तं,
तं ज्ञान्तिं विहिताशिवप्रशमनं, वन्देऽचिरानन्दनम् ॥

॥

अथ पञ्चमसर्गादौ मंगलं करोति-यदिति—

यन्नाममात्रश्रवणाश्रयाणा-मेनांसि नाशं श्रगिति श्रयन्ते ।

संविन्मणीरोहणरोहणाद्रिः, श्रीशान्तिनाथः स शुभाय वोऽस्तु ॥ १ ॥

यस्य नाममात्रस्य श्रवणाद्वेतोः । नराणाम्, एनांसि-दुष्कृतानि । 'कलुषं घृजिनैनोऽघमंहो
दुरितदुष्कृतमि'त्यमरः । श्रगिति-शोघं । नाशं श्रयन्ते-गच्छन्ति, सः प्रसिद्धः संविद्-ज्ञानं मणी इव
तस्य रोहणे-चद्रवनिमित्तम् । रोहणाद्रिः-रोहणाचल इव । श्रीशान्तिनाथः-तन्नामा तीर्थकरः । यः-
अध्यापकानामध्येतृणां च । शुभाय अस्तु । लुप्तोपमाङ्कारः । वपजातिः छन्दः ॥१॥

જેનું નામ માત્રના સાંભળવાથી મનુષ્યોના પાપ તરત જ નાશ પામે છે, તે શાનરૂપી મહિના અંકુરોની ઉત્પત્તિમાં શેઠશ્યામલ સમાન એવા શ્રી શાન્તિનાથ તમારા (વાચકોના) શુભ આરે થાય. ॥૧॥

અથ કર્ણ પ્રસ્તોતિ અન્ત ઇતિ—

અન્તર્ણિપત્યેન્દુકરામિરામઃ, ક્ષેત્રં દ્વિધા યો ભરતં ચકાર ।

વિદ્યાધરાણાં ભવનાનિ યસ્મિન્, વૈતાલ્યનામા સ ધરાધરોઽસ્તિ ॥૨॥

યઃ ધરાધરઃ, ઇન્દુઃ ચન્દ્રઃ તસ્ય કરઃ—મરોચિઃ ‘માનુઃ કરો મરોચિઃ સ્ત્રી’ત્યમરઃ । સ હવ અમિરામઃ—રમણીયઃ તદ્વત્ શ્વેતવર્ણઃ । અન્તઃ—મધ્યે । નિપત્ય-સ્થિત્વા, ભરતં તદાલ્યં, ક્ષેત્રં-વર્ષ । દ્વિધા-વિભાગદ્વયવત્ ચકાર । યસ્મિન્ ધરાધરે; વિદ્યાધરાણાં વિદ્યાશ્રુતાં ભવનાનિ મહાપુરાણિ પઞ્ચાશત્ ષષ્ઠિનગરા વાસા इत्यर्थः । સન્તીતિ શેષઃ । “સ્યુસ્તત્ર દક્ષિણશ્રેણી વૃતાનિ વિષયૈઃ નિજૈઃ । મહાપુરાણિ પચ્ચાશત્ પરસ્યાં ષષ્ઠિરેવ ચ” इत्युक्तं ક્ષેત્રલોકપ્રકાશે । સઃ—તાદૃશઃ, વૈતાલ્યનામા ધરાધરઃ પર્વતઃ અસ્તિ ॥૨॥

ભરત ક્ષેત્રને જે વચ્ચે રહીને બે ભાગ કરે છે, અને બંન્ધાં વિદ્યાધરોનાં ભવનો રહેલાં છે, તે વૈતાલ્ય નામનો ચન્દ્રમાના કિરણ જેવો મનોહર પર્વત છે. ॥૨॥

અથ તત્ર વર્ણનીયં પુરમાહ તસ્મિન્નિતિ—

તસ્મિન્ પુરં શ્રીરથનૂપુરાધા—સ્તે ચક્રવાલામિધમુચ્ચવપ્રમ્ ।

ભેળેર્વિભૂષાકૃતિ દક્ષિણસ્યા, વર્ષ્મેવ માદેશ્વરમિદ્ભૂતિઃ ॥૩॥

તસ્મિન્ ધરાધરે વૈતાલ્યાલ્યે દક્ષિણસ્યાઃ—દક્ષિણદિક્સ્થાયાઃ શ્રેણેઃ ‘વિભૂષા શ્રીરમિક્યાકાન્તિ વિભ્રમાઃ લક્ષ્મીચ્છાયા ચ શોભાયા’મિત્યમરોક્તઃ વિભૂષા શોભા તચ્છાલિની આકૃતિ સ્વરૂપં યસ્ય તત્તાદૃશં દક્ષિણશ્રેણિમણ્ડનરૂપમ્ શ્રેણ્યપૂર્વશોભાકારકં મહેશ્વરસ્ય શિવસ્ય હવ માદેશ્વરં શિવ-સમ્બન્ધિ, વર્ષ્મે—શરીરમિવ, ‘શરીરં વર્ષ્મ વિમ્મહ’ इत्यमरः । હદ્ધા-સમૃદ્ધા, અથ ચ દીપ્તા ભૂતિઃ—દેશ્વર્ય, સમ્પદિતિ યાવત્, યત્ર તાદૃશં પુરં, વર્ષ્મપક્ષે હદ્ધા સુશોભના ભૂતિઃ ભસ્મ યત્ર તત્તાદૃશમ્, ‘ભૂતિર્માતૃ-શૃંગારે જાતૌ ભસ્મિન સમ્પદી’તિ મેદિની । સ્વચ્ચાઃ વપ્રાઃ—પ્રાકારાઃ યત્ર તત્ । શ્રીરથનૂપુરાદિ—રથનૂપુર ઇતિ શબ્દ આદૌ યસ્મિન્ તત્તથા । એવમ્ભૂતં ચક્રવામિધં ચક્રવાલમિત્યભિધા યસ્ય તન્ તથા—શ્રીરથનૂપુરચક્રવાલાલ્યમિત્યર્થઃ । પુરમાસ્તે । શૃષભચરિત્રોક્તમેતત્ જમ્બૂદ્વીપપ્રજ્ઞપ્યભિપ્રાયેણ ક્ષેત્રલોક-પ્રકાશે ત્વેવમુક્તમ્ દક્ષિણસ્યાં પુરં મુલ્યં ભવેદ્ ગગનવલ્લભમ્ । હદીચ્ચાં રથનૂપુરચક્રવાલાલ્યં ભવેત્—इति ॥ ભૂતિરિતિ શ્લેષાનુપ્રાણિતોપમાલઙ્કારઃ । શબ્દસામ્યેઽપિ વપ્રમાયાઃ સ્વોકારાત્ ॥૩॥

ત્યાં દક્ષિણ શ્રેણીના શૂણ્ય જેવું સિવના શરીરની જેમ પ્રચુર ભૂતિ ભસ્મ એશ્વર્યથી યુક્ત ચક્રવાલ નામના જોડ્યા કોટથી વેષ્ટિત એવું રથનૂપુર નામનું નગર છે. ॥૩॥

અથ તત્રત્પં રાજાનં વર્ણયતિ કમાપો જટોતિ—

કમાપો જટી તજ્જ્વલનાવિતામઃ, પ્રત્યર્થિકાન્તારતિરોહિતશ્રીઃ ।

કાષ્ઠાન્તરાવેશ્વિગાદમાનો, વિદ્યાધરેન્દ્રોઽન્વશિષદ્લીયાન્ ॥૪॥

ज्वलनेन अग्निना अविता रक्षिता आभा यस्य, स तादृशः, अन्यनुगृहीतकान्तिरित्यर्थः । अग्नितुलितकान्तिरिति यावत् । 'त्राणं रक्षितमवित'मित्यमरः । अत एव प्रत्यर्थिनः शत्रवः कान्तारं वनमिव । तच्छब्दः तिरोहिता अदृश्यतां नीता, नाशिता श्रीः लक्ष्मीः यस्य तत्तादृशं येन स तथाभूतः बिनाशितशत्रुवनलक्ष्मीकः, अग्नितुल्यस्य हि कान्तारतुल्यशत्रुभूतिरोधानमुचितमेव । प्रत्यर्थिन एव कान्तारं (प्रत्यर्थिनः कान्तारं वनमिव) प्रत्यर्थिकान्तारम्, तस्य तिरोहिता अदृश्यतां नीता नाशिता श्रीलक्ष्मीर्येन स तथाभूतः । अथवा प्रत्यर्थिनां कान्तासु या रतिः-रमणं तथा कृत्वा रोहिता संवर्धिता श्रीः यस्य स तादृशः, यद्वयेन प्रत्यर्थिनः सदा कान्तास्वेव रमणाणास्तिष्ठन्ति, नतु ते कदाचिदपि तेन हेतुना रणेऽभिनिविशन्ते इति भावः ।

तथा काष्ठानां दिशा य अन्तरावेशः मध्यप्रदेशः तं बिगाहमानः व्याप्नुवन्, दिगन्तरुयात इति यावत् । बलीयान् बलवन्तरः, विद्याधरेन्द्रः जटी ज्वलनजटी नाम क्षमापः महोपतिः तत्पुरम् अन्वक्षिषत् शासति स्म । अत्र ज्वलनावितामत्वेन वर्णनं प्रत्यर्थिकान्तरश्रीतिरोधाने विशेषणगत्या हेतुभावं बहतीति पदार्थहेतुकं कान्यलिङ्गम् ॥४॥

ते नभरमां ज्वलनजटी नामने। विद्याधरेन्द्र राज्ञः शासनं करोते। इतो। ते पक्षवान्, सन्नुशपी वननी लक्ष्मीने दांष्टवा वाणे। अने दिग्गन्त सुधी पक्षेयवावाणे। प्रसिद्ध इतो। ॥४॥

अथ तत्पत्नीं वर्णयति—

पत्नी तदीयाऽजनि वायुवेगा, यङ्गोचनानां सुषमामवेक्ष्य ।

आसन् कुरङ्गा हरिणाः प्रसिद्धा, सा शब्दशास्त्रेश्वधुनाऽपि संज्ञा ॥५॥

वायुवेगा तन्नाम्नी तदीया पत्नी अजनि, यस्याः लोचनानां नेत्राणाम्, लोचने द्वे एव यदपि, तथापि बहुवचनं तद्विभ्रमाधिक्यमपेक्ष्येति समावेशम् । सुरमां पत्नीं शोभां अवेक्ष्य विडोक्ष्य 'सुषमा परमा शोभा' इत्यमरः । कुरङ्गाः मृगाः 'मृगे कुङ्गवातायु' इत्यमरः । हरिणाः पाण्डुराः, बिजर्गा इति यावत् आसन् । 'हरिणः पाण्डुरः पाण्डु' इत्यमरः । स्वनेत्राधिकशोभादशनेन गङ्गाः, सर्वाऽपि हि स्वापकर्षे ग्लायति इति भावः । सा तद्वेतुका एव संज्ञा नाम, हरिणोभावात् हरिण इति संज्ञेति भावः । अधुनाऽपि शब्दशास्त्रेण कोशादिषु प्रसिद्धा वतते इति शेषः । अत्र सुरमावलोकनेन हरिणता, संज्ञायास्तद्वेतुकत्वश्चाध्यवसितमेवेत्यसम्बन्धे सम्बन्धरूपातिशयोक्तिः ॥५॥

तेनी वायुवेगा नामनी पत्नी इती। तेना नेत्रेती परम शोभा ज्ञेर्ने ज्ञेयु ६२७-कुरंग-कुत्सित रंम १५वाणा यथा। भाटे ६२७यां पशु व्याकृत्यु ३६३ वगेरे शास्त्रमां ते संज्ञा प्रसिद्ध छे। ॥५॥

अथ तत्पुत्रं वर्णयति—

सूनुस्तदीयोऽभवदर्ककीर्ति-धाम्नाऽर्करूपः शरदिन्दुकीर्तिः ।

यो यौवराज्यं जनकोपनीतं, लीलापरः पालितवानशङ्कः ॥६॥

धाम्ना तेजसा अर्करूपः सूर्यतुल्यः शरदिन्दुरिव निर्मला कीर्तियस्य स तादृशः, अर्ककीर्तिः अर्ककीर्तिनामा तदीयः सूनुः पुत्रः अभवत् । यः अशङ्कः निर्भयः अत एव लीलापरः क्रीडापरायणः । यद्वा सौकर्येण, जनकेन पित्रा उपनीतं प्रदत्तं यौवराज्यं युवराजस्य कर्म पालितवान्-निरबाहयत् ॥६॥

તેનો અર્કકીર્તિ નામનો પુત્ર હતો. તે તેજથી સૂર્ય જેવો અને શરદ ઋતુના અન્ધમા જેવી કીર્તિવાળો હતો, જે પિતાએ આપેલ યુવરાજપણાને શંકા વિના અનાયાસે પાલન કરતો હતો. ॥૬॥

અથ તસ્ય સ્વસારં વર્ણયતિ—

શ્રીપોતનેશઃ પ્રથમો હરિસ્તાં, શસ્તામુદ્દેઽવયવૈશ્વિપૃષ્ઠઃ ॥

અસ્યાનુજાસીત્ સ્વયમાદિભૂતા, ક્યાતા પ્રમાલ્યા રતિરમ્યરૂપા ॥૭॥

અચાર્કકીર્તેઃ સ્વયમિતિશબ્દ આદિભૂતો યસ્યા સા તથા પ્રમાલ્યા પ્રમેત્યાલ્યા યસ્યાઃ સા પ્રમાલ્યા, સ્વયમ્પ્રમેત્યર્થઃ । રતિરિવ રમ્યં રૂપં યસ્યાઃ સા તાદૃશી ક્યાતા પ્રસિદ્ધા અનુજા કનિષ્ઠા સ્વસા, આસીત્, અવયવૈઃ શસ્તાં પ્રશસ્તાં તાં સ્વયંપ્રભાં શ્રીપોતનેશઃ શ્રીપોતનપુરાધીશઃ, ત્રિપૃષ્ઠઃ તન્મામા પ્રથમઃ હરિર્વાસુદેવ ઉદ્દે પરિણીતવાન્ ॥૭॥

તેને લોકમાં પ્રસિદ્ધ રતિ જેવા મનોહર રૂપવાળી સ્વયંપ્રભા નામની નાની બહેન હતી. પ્રશંસનીય એવી તે સ્વયંપ્રભાને તેવા અવયવો હોવાને લીધે ત્રિપૃષ્ઠ નામનો પોતનપુરના નૃપ પ્રથમ વાસુદેવે પરણી હતી. ॥૭॥

અથ શ્વશુરાય રાજ્યદાનમાહ—

વિશ્રાણયામાસ સ ચ પ્રસાદ-પ્રાસાદચિત્તઃ શ્વશુરાય તસ્મૈ ।

શ્રેણ્યોર્દ્વયોરપ્યસમાનલક્ષ્મ્યો, રાજ્યં વિરજ્યન્નિવ રાજકાન્તિઃ ॥૮॥

સ ચ હરિઃ, ‘રાજા મૃગાક્રે ક્ષત્રિયે નૃપે’ इत्यमरोक्ते: રાજા ચન્દ્રઃ સ હવ કાન્તિર્યસ્ય સ તાદૃશઃ તથા “પ્રસાદસ્તુ પ્રસન્નતા” इत्यमरोक्ते: પ્રસાદે પ્રસન્નતાયાં “પ્રાસાદો દેવભૂપાના” इति हैमोक्ते: દેવમન્દિરે હવ ચિત્તં યસ્ય સ તથા પ્રસાદે પ્રસન્નતાયાં પ્રાસાદ હવ ચિત્તં વિશાલત્વાદ્ યસ્ય સ તથા પ્રસાદસ્ય અનુપમકન્યાપ્રાપ્તિજન્યપ્રસન્નતાયાઃ પ્રાસાદ હવાસ્પદમિવ ચિત્તં યસ્ય સઃ, અતિપ્રસન્નચિત્ત इत्यर्थः । તસ્મૈ શ્વશુરાય જ્વલનજટિને, વિરજ્યન્નિવ વિરાગમાપદમાન હવ । યથા વિરક્તઃ કશ્ચિત્સર્વ-સ્વમન્યસ્મૈ વદતિ, તથેત્યર્થઃ । અસમાના અનુપમા લક્ષ્મીઃ સમ્પત્તિર્યોસ્તયોઃ દ્વયોરપિ શ્રેણ્યોઃ, દક્ષિ-ળોત્તરશ્રેણ્યોઃ રાજ્યં વિશ્રાણયામાસ વદૌ ॥૮॥

પ્રસન્નતાથી જિંયા મનવાળો, ચન્દ્ર જેવી કાન્તિવાળો, બાણે વૈરાગ્ય પામતો હોય તેવા તે ત્રિપૃષ્ઠે પ્રસન્નતાથી ઉદાર મનવાળો થઈ તે સ્વસુરને અતુલ્ય લક્ષ્મીથી યુક્ત એવી તે શ્રેણિઓનું રાજ્ય આપ્યું હતું. ॥૮॥

અચાર્કકીર્તેર્દયિતાપ્રાપ્તિમાહ—

શ્રીઅર્કકીર્તેર્દયિતાજનિષ્ઠ, માલાભિધા મેઘવનસ્ય પુત્રી ।

વિદ્યાધરેન્દ્રસ્ય યદીયનામ્નિ, જ્યોતિઃપદં પૂર્વમભૂદપૂર્વમ્ ॥૯॥

વિદ્યાધરેન્દ્રસ્ય મેઘવનસ્ય તદાલ્યસ્ય પુત્રી માલાભિધા શ્રીઅર્કકીર્તેઃ નામત્વાદસન્ધિઃ, દયિતા પત્ની અજનિષ્ઠ, યદીયનામ્નિ અપૂર્વ શ્રેષ્ઠં જ્યોતિઃ પદં પૂર્વં પૂર્વાવયવમભૂત્, જ્યોતિમલિતિ સમ્પૂર્ણ નામ તસ્યા इत्यर्थः ॥૯॥

विष्णु धरेन्द्र मेघवननी ज्योतिर्माता नामनी पुत्री श्री अर्द्धोर्तिनी पत्नी हती. ॥६॥

अथ तस्याः स्वप्नबिलोकनमाह—

पल्यङ्कपर्यङ्कमधिभिता सा, किञ्चित्प्रबुद्धा वदनारविन्दे ।

आलोकयामास विशन्तमर्कं, ध्वान्तप्रचारच्छिदुरं कदाचित् ॥१०॥

पल्यङ्कस्य खट्वायाः पर्यङ्कं पर्यस्तिकाम् 'मञ्जमञ्जकपर्यङ्कपल्यङ्काः खट्वा समाः' "पर्यस्तिका परिकरः पर्यङ्कश्चावसक्तिका", इति च हेमः । दाचित् अधिभिता अध्यासिता सा ज्योतिर्माता किञ्चित्प्रबुद्धा जागरितकल्पा सती, तदवस्थायामेव स्वप्नावलोकनसम्भवादिति भावः । ध्वान्तस्य तमसः प्रचारस्य विस्तारस्य संचारस्य वा छिदुरं नाशकम्, अर्कं सूर्यम्, वदनं मुखम् अरविन्दं कमलमिव तस्मिन् विशन्तं प्रविशन्तम्, आलोकयामास ॥१०॥

ऐकदा पलंग उपर सुतेषी ते ज्योतिर्माताये स्वप्नमां पोताना भुजभा अन्धकारेना नाश करनार येवा सूर्यने प्रवेश करतो ज्योति. ॥१०॥

अथ तस्या गर्भधारणमाह—

स्वप्नं समाकर्ण्य हृदीश्वरेण, प्रोक्तं फलं सा प्रतिपद्यमाना ।

श्रीषेणजीवेन भवे चतुर्थे, च्युत्वाऽऽधकल्पादथ संश्रितारम् ॥११॥

अथानन्तरं स्वप्नं समाकर्ण्य श्रुत्वा हृदीश्वरेण पत्या प्रोक्तं फलं प्रतिपद्यमाना स्वीकुर्वन्ती अवगच्छन्ती सा ज्योतिर्माता श्रीषेणजीवेन चतुर्थे भवे जन्मनि आद्यकल्पात् सौधर्मकल्पात् च्युत्वा अरं शीघ्रं 'अथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुत'मित्यमरः । संश्रिता, श्रीषेणजीवः तद्गर्भस्थोऽभूदित्यर्थः ॥११॥

पत्नी पतिवडे स्वप्न सांलणीने कहेला कूलने। स्वीकार करती ते ज्योतिर्माता शीघ्र ज्योथा भवे प्रथम कल्पती मयवीने श्रीषेणुना ज्व वडे आश्रित यक्ष, तेना गर्भमां श्रीषेणुना ज्व अवतये। ॥११॥

अथ पुत्रप्रसवाद्याह—

जातस्य पुत्रस्य शुभे मुहूर्ते, जन्मोत्सवं ऋद्धयुचितं विधाय ।

स्वप्नानुसाराद्विदधे पितृभ्या—माख्या यथार्थाऽमिततेजसेति ॥१२॥

शुभे मुहूर्ते जातस्य उत्पन्नस्य पुत्रस्य ऋद्धयुचितं सम्पदनुरूपं जन्मोत्सवं विधाय, स्वप्नानुसारान् स्वप्नमनुसृत्य पितृभ्यां मातापितृभ्याम् अमिततेजसेति यथार्था अन्वर्था आख्या नाम विदधे कृता ॥१२॥

शुभ क्षणमां उत्पन्न यथेला पुत्रने। समृद्धिने अनुरूप जन्मोत्सव करी पिता माताये स्वप्नना अनुसारे अमिततेज येवुं यथार्थ नामकरण कथुं. ॥१२॥

अथ ज्वलनजटिनः दीक्षाग्रहणमाह—

राज्येऽर्ककीर्तिं विनिवेश्य पुत्रं, विद्याधरेन्द्रज्वलनो विरक्तः ।

जग्राह दीक्षामभिनन्दनस्य, पार्ष्वे जगन्नन्दनसंश्रितस्य ॥१३॥

विद्याधाराणामिन्द्रो ज्वलनो ज्वलनजटी विरक्तः जातवैराग्यः सन् पुत्रम् अर्ककीर्तिं रात्रौ विनिवेश्य स्थापयित्वा जगन्नन्दनेन साधुना संश्रितस्य सेवितस्य अभिनन्दनस्य तदाख्यमुनेः पार्श्वे दीक्षां आर्हतीं दीक्षां जग्राह ॥१३॥

वैराग्यने पामेक्षा विद्याधरेन्द्र ज्वलनजटीये पुत्र अर्ककीर्तिने। रात्रौ विनिवेश्य करीने संसारने आनन्द आपनाये अथा देव आदिथी सेवित श्री अभिनन्दन मुनि पासे दीक्षा क्षीयी। ॥१३॥

जीवः पुनः सत्यकिंकन्यकायाः, सौधर्मकल्पाच्च्यवनोपपत्त्या ।

विद्याभृतो मेघवनस्य पुत्र्याः, पुत्रीत्वमापत् सुकृतानुभावात् ॥१४॥

पुनः सत्यकिंकन्यकायाः सत्यभामायाः जीवः सौधर्मकल्पात् च्यवनोपपत्त्या च्यवनेन च्यवनं कृत्वा उपपत्त्या जन्मना सुकृतस्य पुण्यस्यानुभावात् प्रभावात्, विद्याभृतः विद्याधरस्य मेघवनस्य पुत्र्याः ज्योतिर्मालायाः पुत्रीत्वम् आपत् प्राप्तवती ॥१४॥

तथा सत्यकिनी कन्या (सत्यभामा)नेन जव सौधर्म कल्पात् च्यवने पुण्यप्रदाने विद्याधरेन्द्र मेघवननी पुत्री (ज्योतिर्माला)नी पुत्रीपञ्चाने पाभ्यो। ॥१४॥

अथ तस्या नामकरणमाह—

स्वप्ने सुतारां रजनीं निदध्यौ, गर्भं श्रितायां जननी यदस्यां ।

आख्या पितृभ्यां द्युतिभासिताया—श्चक्रे सुतारेति ततः सुतायाः ॥१५॥

अस्यां सत्यभामायां गर्भं श्रितायां सत्याम्, जननी माता स्वप्ने, यत् यतः, सुतारां शोभन-
तारकयुक्तां रजनीं रात्रिं निदध्यौ ददर्श, ततस्तस्माद्देवोः पितृभ्यां द्युत्या कान्त्या भासितायाः
प्रकाशितायाः भास्वरकान्तियुक्तायाः इत्यर्थः, सुतायाः पुत्र्याः सुतारा इति आख्या नाम, चक्रे ॥१५॥

न्यारे ते गर्भने। आश्रय कथो त्वारे भाताये स्वप्नभां छित्तम तारायेथी युक्त अत्री रात्रिने ज्येष्ठ
हती. तेथी भाता पिताये कान्तिथी प्रकाशित अत्री ते पुत्रीतुं सुतारा अत्रुं नामभरन्तु कथुं. ॥१५॥

श्रीषेणपत्न्या अभिनन्दितायाः, प्रच्युत्य जीवरत्न एव नाकात् ।

जज्ञे त्रिपृष्ठस्य हरेर्महिष्याः, सूनुः प्रसूनायुधरूपमूर्तिः ॥१६॥

श्रीषेणपत्न्याः अभिनन्दितायाः जीवः, तत एव नाकात् स्वर्गात् सौधर्मकल्पादेवेत्यर्थः ।
प्रच्युत्य, त्रिपृष्ठस्य तन्नाम्नः हरेः वासुदेवस्य, महिष्याः स्वयम्प्रमाख्यरट्टराज्ञ्याः, प्रसूनायुधः कामः
तद्रूपा तत्तुल्या मूर्तिः स्वरूपं यस्य स तादृशः, कामाभिरामः, सूनुः पुत्रः जज्ञे जातः ॥१६॥

श्रीषेणनी पत्नी अभिनन्दितानेन जव ते स्वर्ग (सौधर्म कल्पा)त् यी च्यवने प्रथम वासुदेव अत्रा
त्रिपृष्ठनी पट्टराष्ट्रीने कामदेव नेवा सुन्दर स्वयम्प्रमाया पुत्र भयो। ॥१६॥

अथ तस्य नामकरणमाह—

गर्भस्थितेऽस्मिन्नपि साभिषेका, स्वप्नेऽम्बया श्रीः समवेष्टि यच्च ।

तेनैष पित्राऽप्यभिधीयते स्म, नाम्ना सुतः श्रीविजयः स्वकीयः ॥१७॥

अस्मिन् अभिनन्दिताजीवैऽपि गर्भस्थिते, अन्वया जनन्या स्वप्ने सामिषेका कृतामिषेका श्रीः लक्ष्मीः, यच्च यतश्च, समवैक्षि विलोकिता, तेन हेतुना पित्रा एष स्वकीयः निजः सुतः नान्ना श्रीविजयः इति अभिधीयते कथ्यते स्म । श्रीविजयेति नाम कृतमित्यर्थः ॥१७॥

ते गर्भाभां रणे कृते माताये स्वप्नभां अविषेकं कृताती लक्ष्मीने ज्येष्ठं इती. माते पितावडे पोताने। ते पुत्र श्रीविजयना नामे पोताव्ये। ॥१७॥

तस्यानुजोऽभूद्विजयादिभद्रः, भद्राकृतिर्ध्वस्तसमस्ततन्द्रः ।

न्योतिःप्रभाख्या क्षिप्तिनन्दिताया, जीवस्तथाजन्यनुजा तदीया ॥१८॥

तस्य श्रीविजयस्य अनुजः कनिष्ठो भ्राता, भद्राकृतिः सुरूपः, ध्वस्ता नाशिता समस्ता तन्द्रा निद्राया आदौ अन्ते च बदालस्यं तल्लक्षणा येन स तादृशः । एतच्च सातिशयोक्ताहसम्पन्नत्वसूचनायेति बोध्यम् । विजयादिभद्रः विजय आदिर्यरिमन् भद्रशब्दे स तादृशः, विजयभद्र इति नामा अभूत् तथा क्षिप्तिनन्दितायाः श्रीषेणद्वितीयपत्न्या जीवः ज्योतिःप्रभाख्या तदीया विजयभद्रस्य अनुजा कनिष्ठस्व-साऽजनि ॥१८॥

तेन शुभ स्वहृपवाणे अभ्रमादी अये। विजयभद्र नामने। लार्ध थये। अने क्षिप्तिनन्दिताने। ज्योतिःप्रभा नामनी तेनी नानी अहेन थर्ध। ॥१८॥

अथ कपिलस्य मवान्तरग्रहणमाह युत्मेन—

विप्रब्रुवः सोऽपि च सत्यभामा—पत्नीवियोगात् कपिलस्तदार्चः ।

मृत्वा भ्रमित्वा सुचिरं भवौघं, चञ्चानगर्यां चमराञ्चितायाम् ॥१९॥

विद्याधरेन्द्रोऽशनिघोषनामा, द्वेषिष्वमापालमहीध्रपक्षान् ।

भिन्दन् समग्रानशनीयमानः, स्वौजोभिरासीदसमानभावः ॥२०॥

विप्रब्रुवः विप्रदासीपुत्रः सः कपिलः अपि, सत्यभामानाम्नी या पत्नी तस्याः वियोगात्, तदार्चः तत्पीडितः, मृत्वा, सुचिरं दीर्घकालं भवौघं जन्मान्तरसमूहं भ्रमित्वा चमराञ्चितायां चञ्चान-नगर्यां चमरचञ्चापुर्यां समग्रान् सकलान्, द्वेषिणः प्रतिपक्षाः क्षमापालाः राजानः महीध्राः पर्वता इव तेषां पक्षान् इव पक्षान् बलादीन्, भिन्दन् अशनीयमानः, वज्रमिवाचरन् स्वस्य ओजोभिः प्रतापैः, असमानभावः अद्वितीयः अशनिघोषनामा विद्याधरेन्द्रः आसीदभूत् ॥१९॥२०॥

द्विजधम ते कपिल ते वपुते सत्यभामा पत्नीना वियोगथा पीडयेशे। मरीने दीर्घकाल सुधी अनेक अवोभां लभी यमरे-द्रथी युक्त अये। य'पा नगरीभां यथा शत्रुराज इपी पर्वतनी पाणोने वज्जनी जेम बेहवावाणे पोताना अणथी अतुलनीय अये। अशनिघोष नामने। विद्याधरेन्द्र थये। ॥१९-२०॥

भूपार्ककीर्त्तनयामुद्दे, प्रज्योत्सवैः श्रीविजयः सुताराम् ।

श्रीमत्त्रिपृष्ठप्रभवा प्रभाख्या, ज्योतिःप्रभाख्याऽमिततेजसा च ॥२१॥

શ્રીચિજયઃ ત્રિપૃષ્ઠાલ્યવાસુદેવપુત્રઃ શ્રાજ્યૈઃ પ્રચુરૈઃ ઉત્સવૈઃ, ભૂપત્ય અર્કકીર્ત્તેઃ તનવાં પુત્રીં સુતારાં તન્નાન્નીમ્ ઉદૂહે પરિણીતવાન્, અમિતતેજસા અર્કકીર્ત્તિપુત્રેણ ચ પ્રભાકાન્તિસ્તામિરાઢ્યા સમ્યન્ના શ્રીમત્ત્રિપૃષ્ઠપ્રભવા ત્રિપૃષ્ઠાલ્યવાસુદેવપુત્રી જ્યોતિઃપ્રભાસ્યા, ઉદૂહે इति सम्बन्ध्यते ॥૨૧॥

શ્રીવિજય રાજ અર્કકીર્તિની કન્યા સુતારાને મહોત્સવપૂર્વક પરણ્યો, અને અમિતતેજ શ્રીમાન ત્રિપૃષ્ઠની કન્યા ઉત્તમ કાન્તિવાળી એવી જ્યોતિઃપ્રભાને પરણ્યા. ॥૨૧॥

દ્વાપાર્કકીર્ત્તેર્નગરે કદાચિત્, તાતો વ્રતી સ્વૈર્ગુરુભિઃ સહૈવ ।

અભ્યાગમદ્વયોમવિહારકારી, સંહારકારી જનપાતકસ્ય ॥૨૨॥

કદાચિદેકદા, દ્વાપરસ્ય ભૂપત્ય અર્કકીર્ત્તેઃ નગરે, સ્વૈઃ સ્વકીયૈઃ ગુરુભિઃ સહૈવ, જનાનાં પાતકસ્ય પાપસ્ય સંહારકારી નાશક ઉપદેશાદિનેતિભાવઃ । વિશાલેન વ્યોમ્નિ વિહારં કરોતીત્યેવં-શીલઃ વિદ્યાધરો વ્રતી ગૃહીતવ્રતઃ, તાતઃ અર્કકીર્ત્તિપિતા જ્વલનજટી અભ્યાગમત્ ॥૨૨॥

એક સમયે રાજ અર્કકીર્તિના નગરમાં લોકના પાપોનો નાશ કરનાર આકાશચારી એવા તે રાજાના પિતા (જ્વલનજટી) પોતાના શુરુઓની સાથે જ આવ્યા. ॥૨૨॥

ગત્વાર્કકીર્ત્તિઃ પ્રણિપત્ય ભક્ત્યા, સર્વાન્ વિશાલાલ્યવનસ્થિતાન્ તાન્ ।

સદૈશનાં ગુર્વભિનન્દનસ્ય, શુશ્રાવ મ શ્રાવકવચ્ચરેન્દ્રઃ ॥૨૩॥

શ્રાવકવત્ શ્રાવકતુલ્યઃ સ નરેન્દ્રઃ અર્કકીર્ત્તિઃ ગત્વા, વિશાલાલ્યવનસ્થિતાન્, તાન્ સર્વાન્ મુનીન્ ભક્ત્યા પ્રણિપત્યાભિવન્ધ્ય, ગુરોઃ અભિનન્દનસ્ય, સતી વૈરાગ્યવાહિનીં મોક્ષમાર્ગપ્રવર્ત્તિનોં દેશનામ્ ઉપદેશગિરં શુશ્રાવ ॥૨૩॥

તે રાજ અર્કકીર્તિએ જઈને વિશાલાનામના ઉદ્ધાનમાં રહેલા તે સર્વ મુનિઓને ભક્તિપૂર્વક નમીને શુરુશ્રી અભિનંદનની ઉત્તમ દેશના શ્રાવકની જેમ સાંભળી. ॥૨૩॥

अथ तद्देशनामेवाह—

आलोक्यते शर्म न भूमिलोके, नामैव तस्यापि यथा सुधायाः ।

तद्भाममिच्छुयेदि तर्हि जैनी, दीक्षां समादत्स्व विशेषवेदिन् ॥૨૪॥

ભૂમિલોકે શર્મ સુખં ન આલોક્યતે તસ્યાપિ શર્મણોડપિ, નામ એવ શ્રૂયતે, યથા સુધાયાઃ, ભૂમિલોકે નામૈવ શ્રૂયતે इति शेषः । यदि तस्य शर्मणः लाभम् (म्वायिलामं) इच्छुः, असीति शेषः, विशेषवेदिन् ! विज्ञ ! तर्हि, जैनी दीक्षां समादत्स्व गृहाण । नान्यथाऽखण्डानन्तशर्मलाभसंभव इत्याशयः ॥૨૪॥

બૂલોકમાં કલ્યાણ જેવામાં આવતું નથી, અમૃતની જેમ તેનું પણ નામ જ (છે) ! હે વિજ્ઞ લોકા ! જે તેના લાભ ઇચ્છતા હો તો જૈનધર્મની દીક્ષા લો.. ॥૨૪॥

वाच्यमानामधिपस्य वाचं, तस्यैवमाकर्ण्य स मानवेन्द्रः ।

राज्ये निवेश्यामिततेजसं तं, पुत्रं प्रपेदे पदवीं मुनीनाम् ॥२५॥

स मानवेन्द्रः नृपः अर्ककीर्तिः, तस्य वाच्यमानां प्रतिनामधिपस्याभिनन्दनस्य सूरः, एवं पूर्वोक्तां वाचमाकर्ण्य, राज्ये तममिततेजसं पुत्रं निवेश्य, मुनीनां पदवीं, प्रपेदे प्राप, दीक्षां गृहीतवानित्यर्थः ॥२५॥

मुनिभ्योना अधिप ते श्री अभिनन्दनानी आसी वाष्ठी सांलणाने राज्ये पुत्र अभिततेजने राज्ये उपर स्थापन करी मुनिपदेना स्वीकार कर्ते। ॥२५॥

शौरिःत्रिपृष्ठस्य मृतेरितश्च, शोकप्लुतान्तःकरणोऽचलोऽपि ।

नीलाम्बरः प्रव्रजति स्म राज्ये, दर्पोद्धतं श्रीविजयं निवेश्य ॥२६॥

इतश्च शौरिर्विष्णुः “शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः” इत्यमरः । स चासौ त्रिपृष्ठस्तस्य मृतेः परलोक-गमनाद्वेतो शोकप्लुतान्तःकरणः शोकेन प्लुतं व्यापृतमन्तःकरणं चित्तं यस्य स तादृशः । अचलः तन्नामापि नीलाम्बरः नीलमम्बरं यस्य स तथा, बलदेव इत्यर्थः ‘हलायुधः नीलाम्बरः’ इत्यमरः । विरज्येति शेषः । राज्ये दर्पोद्धतमतिप्रतापं श्रीविजयं त्रिपृष्ठपुत्रं निवेश्य । प्रव्रजति स्म—दीक्षां लान्ति स्म ॥२६॥

आ आशु वासुदेव त्रिपुष्टना मरुथो शोकमग्न मनवाणा अयस्य अणलदे पक्ष अत्यन्त दर्पवाला श्रीविजयने राज्ये उपर स्थापन करीने दीक्षा लीधी। ॥२६॥

मिहासनं पित्र्यमधिष्ठितौ तौ, विभ्रेजतुर्विक्रमसंभृतांसौ ।

कैलासशैलस्य विशालशृङ्गं, पञ्चास्यशावाबिव मानवासौ ॥२७॥

पित्र्यं—(पितुरिदं पितृसम्बन्धी) पितुः प्राप्तं, सिंहासनं राज्यासनम् अधिष्ठितौ, विक्रमेण पराक्रमेण सम्भृतौ सम्पूर्णौ अंसौ स्कन्धौ ययोस्तौ श्रीविजयमिततेजसौ कैलासाख्यस्य शैलस्य पर्वतस्य विशालं शृङ्गं शिखरम्, अधिष्ठितौ, मानः दर्पः वसति अत्रेति तौ दर्पोद्धतौ मानस्य दर्पस्य बासो यत्र तौ तथा पञ्चास्ययोः सिंहयोः शावौ शिशू इव विभ्रेजतुः दीप्येते स्म ॥२७॥

मानवीय सम्मान योग्य अने पराक्रमया पूर्ण स्कंधवाणा अवे ते अन्ने (अभिततेज, श्रीविजय) पिताना सिंहासनने, कैलाशपर्वतना विशाल शिखरने अ सिंहा शिशुनी जेम आश्रित करीने शैलता उता। ॥२७॥

अथार्ककीर्तिः पुत्रस्यामिततेजसः पोतननगरगमनमाह—

राजार्ककीर्तिः पुरमेकदा चा—गात्पोतनं जामिदिदृक्षयोत्कः ।

प्रत्यदृमूर्ध्वीकृतवैजयन्ती—लक्षं महामञ्चविपश्चितं च ॥२८॥

एकदा च राजा आर्ककीर्तिः आर्ककीर्तोरपत्यममिततेजाः जाभेः स्वसुः सुताराया दिदृक्षया द्रष्टुमिच्छया ‘जामिस्तु भगिनी स्वसा’ इति हैमः । उत्कः उत्कण्ठितः सन्, प्रत्यदृम् प्रतिदृष्टुम् ‘अद्वो हद्वो विपणिरापणः’ इति हैमः । ऊर्ध्वीकृतम् ऊर्ध्वैः स्थापितम् वैजयन्तीनां पताकानां लक्षं यस्मिन् तादृशम् ‘वैजयन्ती पुनः केतुः पताका’ इति हैमः । तथा, महद्भिः विशालैः मञ्चैः विपश्चितं समन्वितं पोतनं तवाख्यं पुरममात् ॥२८॥

पुनः पुरमेव विशिनष्टि—

आम्रच्छदैरुद्रप्रथितैर्निबद्ध-स्फारीभवद्वन्दनमालिकं च ।

पौरैः प्रमोदाकुलितैरनेकै-राधीयमानोत्सवमादरेण ॥२९॥

ऊर्ध्वं यथा स्यात्तथा प्रथितैः, आम्रच्छदैराभ्रपत्रैः निबद्धं समन्वितम्, अत एव, स्फारीभवन्त्यः विलसन्त्यः बन्दनमालिकाः तोरणद्वारस्रजः यत्र तत्तादृशम्, तथा, प्रमोदेन प्रहर्षेण आकुलितैः व्यामैः सम्भृतैः अनेकैः पौरैः, आदरेण साम्रहम्, आधीयमानाः क्रियमाणा उत्सवा यत्र तत् तादृशं च, पोतनं पुरमगादिति पूर्वणान्वयः ॥२९॥

तत्पुरं दृष्ट्वा तद्भावमाह—

आनन्दसम्पुङ्गविलोचनश्री-हृग्गोचरीकृत्य विमिषिष्ये तत् ।

किं स्वर्गतः स्वर्गपुरं समागा-दत्यद्भुतश्रीभिरिति श्रितोदः ॥३०॥

तत्पोतनपुरं हृग्गोचरीकृत्य दृष्ट्वा, आनन्देन संकुल्ला विकासं गता विलोचनयोः नेत्रयोः श्रीः शोभा यस्य स तादृशः अर्ककीर्त्तिसुतः, किमिति चित्तकं, स्वर्गतः नाकात्, अत्यद्भुतश्रीभिः, सहेति शेषः, स्वर्गपुरं समागाद्, इतीत्थं, श्रितः कृत ऊहः तर्कः येन स तादृशः सन्, विमिलित्ये चित्रीयते स्म, आश्चर्यम् आसवान् ॥३०॥

अेकं समये जडेनने जेवाने उत्कंठित थयेला राज् आर्ककीर्ति-अमिततेज पोतनपुर गमा. प्रत्येक भडेस उपर जेला करायेला लापो पनाकाथी युक्त मोटा अने मजोवाणा गुंथायेला आभ्रपत्रेथी रयायेली अने पंधायेली वन्दन भाणाज्येथी शोभायमान. आनंदमग्न अनेक पुरवासी वडे आदरथी रयाता उत्सवभाणा जेवा तेनगरने जेधने आनंदथी विकसित नेत्र शोभावाणा ते आर्ककीर्ति अमिततेज स्वर्गथी अन्नन अद्भुत लक्ष्मीज्योती साथे स्वर्गपुर आव्युं छे क शुं जेम तर्क करतो विस्मय पाभ्यो. ॥२८-२९-३०॥

एतं समायान्तमपेतदोषं, भूमीपतिः श्रीविजयोऽभ्युदस्थात् ।

अन्योन्यमाश्लिष्य निषेदतुस्ता-वेकासने प्रेम निदर्शयन्तौ ॥३१॥

अपेतः दूरीभूतो दोषो यतस्तं सद्गुणम्, एतममिततेजसं समायान्तम्, अभि अभिमुखम्, भूमीपतिः श्रीविजयः उदस्थात् अभ्युत्थानमकरोदित्यर्थः । तथा तौ अमिततेजःश्रीविजयौ प्रेम प्रीतिं निदर्शयन्तौ प्रकटयन्तौ, अन्योन्यं परस्परमाश्लिष्यालिङ्ग्य, एकासने निषेदतुरुपविशतुः ॥३१॥

दोषोथी रहित जेवा तेने आवेला जेधने राज् श्री विजये अभ्युत्थान क्युं ? ते जेने परस्पर आश्लिष्य करीने प्रेम जतावता अेक जे आसन उपर जेहा ॥३१॥

अयामिततेजसो जिज्ञासां श्लोकद्वयेनाह—

ऊर्ध्वैर्ककीर्त्तिप्रभवः क्षितीशः, स्मेराननः श्रीविजयं प्रहृष्टम् ।

एतत्पुरं ते क्रतुराजशक्र-सौराज्यसम्बन्धदिनं विनैव ॥३२॥

आमोदसंकीर्णमुदित्वरांशु-प्रोत्फुल्लपाथोरुहवत् किमीदृक् ? ।

संज्ञातमावेदय तन्ममापि, हेतुं तदत्र प्रियमित्र ! चित्रम् ॥३३॥

प्रहृष्टं सानन्दम्, एतेन प्रभावसरः समर्थितः, हृष्टादेव साधूत्तरलाभसम्भवात् । श्रीविजयम्
क्षितिशः राजा, अर्ककीर्तिप्रभवः अमिततेजः, स्मेरम् स्मितयुक्तमाननं मुखं यस्य स तादृशः स्मयमानः
सन् । एतेन तस्य स्मितपूर्वभाषितं सूचितम् । ऊचै । किमित्याह—ते तवैतत्सोतनं पुरम् । क्रतूनां
श्राद्धपञ्चमप्रतिमारूपाणां नियमविशेषाणां पूर्वभवे शतवारं कृतानां प्रतिपालकत्वात् तै राजते शोभते
इति क्रतुराजः । स चासौ शक्रश्च । तादृशः, तस्य सौराज्येन उत्तमेन राज्येन स्वर्गेण सम्बन्ध एव
दिनम्, तम्, क्रतुराजेति विशेषणमिन्द्रान्तरनिवृत्तये, नहि सर्वोऽपीन्द्रः क्रतुराज इति भावः । विनैव,
उदित्वराः उदयं गच्छन्तः येंऽश्वः तैः प्रोत्कुलानि विकसितानि यानि पाथोरुहाणि कमलानि तैस्तुल्यम्
उदित्वरांशुप्रोत्कुलपाथोरुहवत्, किम् कुतः । ईदृक् विलक्षणम्, आमोदेन प्रमोदेन, अथ सुगन्धिना
संकीर्णं व्याप्तं संजातम् ? तस्माद्धेतोः प्रियमित्र, अत्र विषयं चित्रमाश्चर्यकरं तस्य हेतुम्, ममापि
निवेदय कथय, येन मत्कुतूहलनिवृत्तिः स्यात् ॥३२॥३३॥

आर्ककीर्तिना पुत्र अभितेजः राग्नये आनन्दित एवेव श्री विजयने कर्णुं के शतकतु, धन्व,
सौराज्यना संप्रधवाणा दिन विना ज (आजने दिन राजपदेने के धन्वपूजने अथवा सौराज्य
सासनो नयी छताय) तमारुं आ नगर उदय—सूर्य किरणोधी विकसित कमल जेम अमोद-सुगंधिधी
व्याप्त होय तेम अमोद-आनंदधी आम व्याप्त केम छे ? हे प्रिय मित्र ! आधीं धयेकुं अद्भुत एवुं तेनुं
कारण मने पणुं जलुयां । ॥३२-३३॥

अथ कृतोत्तरमाह—

तस्योक्तमेतद्धृदये निधाय, प्राह स्म म श्रीविजयोऽतिवाग्मी ।

अस्मादिनादष्टमके दिनेऽत्र, ज्योतिर्विदेकः समुपाजगाम ॥३४॥

तस्यामिततेजसः एतदुक्तं पूर्वोक्तं हृदि निधाय अवधार्य, अतिवाग्मी पटुवाक्, स श्रीविजयः
प्राह स्म अबोधद्, किमित्याह अस्माद्धर्तमानाद् दिनाद्, अष्टमके व्यतीतेऽष्टमे दिने, अत्र नगरे, एकः
उत्तमः, ज्योतिर्विदेवज्ञः समुपाजगाम आगतवान् ॥३४॥

तेनां आ पयन उदयभां बारी अत्यंत (हितमित पयनपाणे) वाग्मी ते श्री विजय बोध्यो. आधीं आ
दिनधी गया आठमे दिने ओक ज्योतिषी आव्यां हतो. ॥३४॥

आशीःप्रदानैरभिनन्द्य मां स, प्रचासनो वेत्रभृता निविष्टः ।

यत्कार्यमुद्दिश्य समागमस्त्वं, तन्मे द्विज ! ब्रूहि मयेति पृष्टः ॥३५॥

आशीःप्रदानैः माम् अभिनन्द्याभिवर्ध्य, वेत्रभृता अङ्गरक्षकेण प्रक्तं दत्तमासनं यस्य सः तादृशः,
निविष्ट उपविष्टः सः, द्विज ! यत्कार्यम् उद्दिश्य त्वं समागमः आगतवानसि, तत्कार्यं मम ब्रूहि, इतीत्थं
मया पृष्टः प्रश्नपदीकृतः ॥३५॥

ते आशीर्वाद आपवा पडे मारुं अभिनंदन करी दारपास. पडे अपायेसा आसन उपर भेठा. हे
आदाम् ! जे कार्यने उद्देशीने तमे आव्या हो, ते मने कहे. ओम मे' तेमने पूछुं. ॥३५॥

नैमिषिकोऽज्जल्पदनस्पबोधः, क्षोणीसुनाक्षीर ! निबोध तत्त्वम् ।

अस्मादृशां यद्यपि याचितेन, वृषिर्विधात्रा परिकल्पिताऽस्ति ॥३६॥

અનલ્પઃ મહાન બોધઃ જ્ઞાનં યસ્ય સ સુધીઃ, નૈમિત્તિકઃ જ્યોતિર્વિદ્ અજલ્પત્ત્વ ઉવાચ ।
કિમિત્યાહ—ક્ષોણીશુનાસીર ! ક્ષિતીન્દ્ર ! રાજન્ ! તત્ત્વમ્ મદાગમનોદેશ્યં, નિબોધ અવધારય । યદ્યપિ
વિધાત્રા વિશ્વસૃજા 'વિધાતા વિશ્વસૃદ્વિધિ' રિત્યમરઃ । અસ્માદ્દશાં વૃત્તિઃ જીવનમ્, 'વૃત્તિર્વર્તનજીવને'
હત્યમરઃ । યાચિતેન યાચનેન કૃત્વા, પરિકલ્પિતા નિર્મિતા અસ્તિ ભિક્ષાવૃત્તિરયમિત્યર્થઃ ॥૩૬॥

મહાશાન્તી એવા તે નૈમિત્તિક બોલ્યો—હે મહીન્દ્ર ! પરમાર્થ (૨૬૨૫) સમજે. જો કે વિધાતાએ
ભિક્ષાથી જ અમારા જેવાઓનું જીવનચાલન કરાવેલું છે. ॥૩૬॥

નનુ તર્હિ મિશ્નળીયં વદેતિ ચેત્ત્રાહ—

ત્વત્તસ્તથાપ્યર્થયિતું ન ચાગાં, કિન્ત્વાગમં દર્શયિતું કલાઃ સ્વાઃ ।

યુષ્માદ્દશામગ્રત એવ ધીરાઃ, કલાન્તિ કલાનાં શમયન્તિ યસ્માત્ ॥૩૭॥

તથાપિ ત્વત્તઃ ભવતઃ, અર્થયિતું યાચિતું ન ચ નૈવ આગામાગમમ્ નનુ તર્હિ કિમર્થમાગમનં
ત્વેતિ ચેત્ત્રાહ—કિન્તુ, સ્વાઃ કલાઃ કૌશલાનિ દર્શયિતુમ આગમમ્ । નનુ કિમિત્યન્યત્ર ન
ગતમિત્યાશક્કુધાહ યસ્માદ્દેવોઃ, ધીરાઃ કલાકૃતઃ, યુષ્માદ્દશામ્ કલાજ્ઞાનાં અગ્રતઃ એવ ન તુ અકલાજ્ઞાનામગ્રતઃ
નૈષ્ફલ્યાદિતિ ભાવઃ । કલાનાં કલાભ્યાસપ્રદર્શનાદિજન્યાં કલાન્તિ શ્રમં શમયન્તિ દૂરીકૃવન્તિ । અન્યત્ર
નિર્ગુણેષુ તુ કલાન્તિવૃદ્ધિરેવ, તૈસ્તન્મહત્ત્વસ્યાગણનાત્ । ગુણિનિ ગુણજ્ઞો રમતે इति ભાવઃ ॥૩૭॥

જના તમારાથી કંઈક માંગવાને આવ્યો નથી. કિન્તુ પોતાની કલા ખતાવવા આવ્યો છું. કેમકે કલાય તો
તમારા જેવાઓની આગળ જ કલાના શ્રમને શમાવે છે. ॥૩૭॥

નનુ કતિપયે કલાકૃતોઽગ્રાગતાઃ, કલાં પ્રદર્શિતવન્તશ્ચ, એવં ચ સામાન્યતો દૃષ્ટસ્ય પુનઃ પ્રદર્શનં
પિષ્ટપેષણમેવેતિ તવ નાત્રાવસર इति ચેત્ત્રાહ—

જ્યોતિર્વિદઃ સન્તિ પરઃસહસ્રા, યેઽતીતમુદ્ગ્રાવયિતું ક્ષમન્તે ।

યેઽનાગતં કિશ્ચન સમ્પ્રદર્શ્ય, કૌતૂહલં રાજહૃદાં ન તેઽત્ર ॥૩૮॥

પરઃસહસ્રાઃ સહસ્રાત્પરે इति પરઃસહસ્રાઃ અનેકે, જ્યોતિર્વિદઃ દૈવજ્ઞાઃ સન્તિ । કે તે इत्याહ-
યે અતીતં ભૂતમ્, ઉદ્ગ્રાવયિતું પ્રકટયિતું કથયિતું વા ક્ષમન્તે અર્હન્તિ, યે, અનાગતં ભવિષ્યત્ કિશ્ચત્
સમ્પ્રદર્શ્યોદ્ગ્રાવ્ય રાજહૃદાં ભવાદ્દશનૃપમનસાં, કૌતૂહલં કૌતુકં, તન્વન્તીતિ શેષઃ । તે તાદૃશાઃ અત્ર
કાલે, ન નૈવ સન્તિ, એવં ચ નાન્યૈર્ગતાર્થ મદીયં કૌશલમ્, અત્ર તત્રાભિનવતાયાઃ સદ્ગ્રાવાત્ इति
ભાવઃ ॥૩૮॥

એવા હજારે જ્યોતિર્ધીઓ છે. જે જૂતને પ્રગટ કરી શકે છે. જેઓ કંઈક ભવિષ્ય દેખાડીને રાજાના
હૃદયમાં કોતુહલ ઉત્પન્ન કરે, તેવાઓ અહીં નથી. ॥૩૮॥

અથ તસ્ય મહિષ્યત્કથનમાહ—

તર્ત્તિક વિજાનાસિ મયેતિ પૃષ્ટે, તેનોક્તમાકર્ણય ભૂમિપાલ ! ।

વસાદિતઃ સપ્તમકેઽપિ વસે, મધ્યાહ્નકાલે પતિતાશનિર્દ્રાક્ ॥૩૯॥

श्रीपोतनेशोपरि दैवयोगा-भैतद्वचो मे व्यभिचारि किञ्चित् ।
आकर्ण्य तत्कर्णसुदुःश्रवं मे-ऽमात्येन वैमत्यविमंस्थुलेन ॥४०॥
आक्षिप्य नैमित्तिकमात्मनैव, क्रोधान्धतामाश्रयता न्यगादि ।
त्वन्मूर्ध्नि किं वा पतिता तदानी-माख्याहि मे वृच्छत एव तावत् ॥४१॥

तत्तर्हि किं विजानासि ? त्वमिति शेषः । इतीत्थं मया पृष्ठे, तेन नैमित्तिकेन उक्तम् ।
तदुक्तिमेवाह—भूमिपाल ! आकर्ण्य शृणु, इतः अस्मात् घस्त्रात् दिनात् 'घस्त्रो दिनाहनी' इत्यमरः ।
सप्तमके सप्तमे घस्त्रे मध्याह्नकाले दैवयोगात् अकस्मात् श्रीपोतनेशस्य उपरि अग्निः वज्रम्, द्राक्
शीघ्रमेव, पतिता पतिष्यति ।

ननु तवैतद्वचनं मिथ्येति चेत्तत्राह—

एतदुक्तं मे मम वचः किञ्चित् कथमपि, व्यभिचारि मिथ्या, न, भविष्यतीति शेषः । तत्
नैमित्तिकोक्तम्, कर्णयोः सुदुःश्रवम् अतिकटु, आकर्ण्य, मे मम, अमात्येन सचिवेन, वैमत्यैनाप्रीत्या
विसंस्थुलेन जडेन, क्रोधान्धताम् क्रोधेन विवेकशून्यताम्, आश्रयता अधिगच्छता, आत्मना स्वयमेव
नैमित्तिकम् आक्षिप्य भर्त्सयित्वा, न्यगादि ऊचे, किमित्याह—तदानीं अग्निपातसमये, त्वन्मूर्ध्नि
त्वन्मस्तके, वा च किं पतिता पतिष्यति ? इति, मे मम वृच्छतः एव, न तु कालविलम्बः क्षम्य
इति भावः । तावदिति वाक्यालङ्कारे, आख्याहि ब्रूहि । यः परस्य जानाति स स्वस्य त्ववश्यं
जानीयादिति भावः ॥३९॥४०॥४१॥

तो तमे शुं ण्णो लो ओम में पूछधुं त्तारे तेण्णे ने ङीधुं, ते हे राज सांभणो. आ दिनथी सातमे
मध्याह्नकाले श्रीपोतनेश उपरि दैवयोगे शीघ्रता (वेग)थी पण्ण पउशे. आ भारुं पयन कंठं पण्णो णोडुं
नथी. कानने सांभणता अत्थं त कट्ठ थाय ओवा ते पयन सांभणी विरोधथी व्याकुण ओवा भारा अभात्ये
पोते ण क्रोधथी नैमित्तिकेने तिरस्कार पूर्वकं कड्डुं के ते वप्पते तारा भस्तकं उपर शुं पउशे ? ते
पूछतां साथे ण भने कड्डो. ॥३९-४०-४१॥

अथ तदुत्तरमाह—

तद्वाचमन्तर्विनिवेश्य तेन, प्रोचे मयि स्वर्णमणिव्रजानाम् ।

वृष्टिः पतिष्यत्युदयं दिशन्ती, भानोरिव ध्वान्तभरं हरन्ती ॥४२॥

तस्यामात्यस्य वाचम्, अन्तर्विनिवेश्य मनसि कृत्वा, तेन नैमित्तिकेन प्रोचे उक्तम्, तदुक्तिमेवाह—
मयि समोपरि भानोः सूर्यस्येव, ध्वान्तस्य तमसः, लक्षणया दैन्यस्य भरमतिशयं हरन्ती
उदयमभ्युन्नतिं दिशन्ती प्रकटयन्ती, स्वर्णानां मणीनां च व्रजानां राश्यानां वृष्टिः पतिष्यति ॥४२॥

तेनां वयनने मनमां धारीने ते नैमित्तिके ङीधुं के भारी उपर सूर्यनी नेम अंधकार समूहोना नाश
करती ने भारी आयादीने अतावती सुवण्णं अने मण्णि समूहोनी वृष्टि पउशे. ॥४२॥

धैर्यं समालम्ब्य मया ततोऽपि, स्वं क्षीयस्वं प्रत्युदितं यदस्मै ।

न क्रुध्यतेऽमात्य विशिष्टशास्त्र-दृष्टार्थसार्थपतिपादकाय ॥४३॥

તતસ્તદનન્તરં ધૈર્યં સમાલમ્બ્ય ધૃત્વા, एतेन तस्य स्थितिप्रज्ञता सूचिता । तादृशप्रियश्रवणेऽपि
अक्षोभादिति भावः । मयाऽपि स्वं धीसखममात्यं प्रति उदितम् तदेवाह— यत्, अमात्य ! विशिष्टं
बच्छास्त्रं तत्र दृष्टानामर्थानां सार्थानां समूहानां प्रतिपादकाय वक्त्रे, अस्मै नैमित्तिकाय न क्रुष्यते,
क्रोधं मा कार्षीत् । शास्त्रदृष्टवक्त्रे क्रोधोऽनुचितः, तत्र तस्यानपराधादिति भावः ॥४३॥

ત્યાર પછી મેં પણ ધૈર્ય ધારણ કરી પોતાના સચિવને કીધું કે હે અમાત્ય ! વિશિષ્ટ એવા શાસ્ત્રમાં
જોએલા અર્થો કહેનાર આ નૈમિત્તિક ઉપર ક્રોધ કરાય નહિ. ॥૪૩॥

अथ तस्य विद्याप्राप्तिमाह युग्मेन—

दैवज्ञसंवेदनसम्प्रसिद्ध—माम्नायमावेदय मे पुरः स्वम् ।

इत्युक्तमात्रः स जगाद देव !, रामः प्रवव्राज यदाऽचलोऽमो ॥४४॥

शाण्डिल्यनामापि पिताऽनु तं मे, तं चानु दीक्षामहमग्रहीषम् ।

जज्ञौ निमित्तं तत एव सम्यक्, कालत्रयावेदनजागरूकम् ॥४५॥

दैવજ્ઞસ્ય યત્સંવેદનં જ્ઞાનં તત્ર સમ્પ્રસિદ્ધમ્ ક્ષ્યાતમ્, સ્વં સ્વકીયમ્, આમ્નાયં શાસ્ત્રં મે મમ
પુરોઽગ્રે આવેદય કથય, ઇત્યુક્તમાત્રઃ સ દૈવજ્ઞઃ જગાદ દેવ ! યદા, અચલઃ અચલનામા, અસૌ પ્રસિદ્ધઃ,
રામઃ બલદેવઃ પ્રવવ્રાજ દીક્ષાં જપ્માહ, તદેતિ શેષઃ, તં અવલાક્યં રામમ્, અનુ પશ્ચાન્, મે મમ
શાણ્ડિલ્યનામા પિતા અપિ પ્રવવ્રાજેતિ સમ્બ્રધ્યતે । તં સ્વપિતરમ્ અનુ પશ્ચાન્, અહં દાક્ષામગ્રહીષમ્ ।
તતઃ દીક્ષામ્રહ્ણાદેવ, કાલત્રયસ્ય અતીતાનાગતવર્તમાનસ્યાવેદને જ્ઞાપને જાગરૂકમ્ સાકાક્ષમ્,
નિમિત્તં નિમિત્તજ્ઞાનં જજ્ઞૌ બભૂવ ॥૪૪-૪૫॥

હું દૈવજ્ઞ ! મારી આગળ પોતાની અનુભવ પ્રસિદ્ધ એવી યુગુ પરંપરા જણાવો. એમ કહેતા વેંત જ
તે બોલ્યો કે, દેવ ! જ્યારે બલભદ્ર તે અચલે પ્રવળ્યા હીધી ત્યારે તેને અનુસરી શાણ્ડિલ્ય નામના મારા
પિતાએ અને તેની પાછળ મેં પણ દીક્ષા હીધી હતી. તેથી જ સાચી રીતે ત્રણે કાલના જ્ઞાન કરાવવામાં
જાગૃત એવું નિમિત્ત જ્ઞાન મને થયું. ॥૪૪-૪૫॥

यत्पद्मिनीखण्डविराजमानं, श्रीपद्मिनीखण्डमिति प्रसिद्धम् ।

अत्राजિषं तत्पुरमन्यदाऽहं, कुर्वन् विहारं जनपापदाहम् ॥४६॥

अन्यदा एकदा, जमानां पापं दहतीति तं विहारं पर्यटनं कुर्वन्नहं पद्मिनी कमलिनी तासां
खण्डैः समूहैः विराजमानं श्रीपद्मिनीखण्डम् इति यत्प्रसिद्धं, तत्पुरमत्राजिषमगमम् ॥४६॥

જે કમળોના સમૂહથી શોભતું પદ્મિનીખણ્ડ નામનું નગર પ્રસિદ્ધ છે. એક સમયે હું લોકના પાપનો
નાશ કરનાર એવા વિહારને કરતો ત્યાં ગયો હતો. ॥૪૬॥

तस्मिन् मदीया जनकस्य जामि—नीम्नाऽहिरण्यापि हिरण्यलोमा ।

तत्पुत्रिका चम्पकपत्रगौरी, चन्द्रानना चन्द्रयशोऽमिषाऽभूत् ॥४७॥

તસ્મિન્પુરે મદીયા, જનકસ્ય પિતુઃ, જામિઃ મગિની, અદિરણ્યા દિરણ્યભિન્ના અપિ, સાદૃશ્યાત્ દિરણ્યલોમા અમૃદિતિ સન્વચ્યતે । ચન્ધકપત્રમિવ ગૌરી ગૌરવર્ણા, ચન્દ્રાનના ચન્દ્રમુક્તી તત્સાઃ દિરણ્યલોમાયાઃ પુત્રિકા, ચન્દ્રયશોઽભિધાઽમૃત્ ॥૪૭॥

ત્યાં મારા પિતાની બહેન સુવર્ણ રૂઢિત-ગરીબ પણ નામે દિરણ્યલોમા રહેતી હતી. તેની ચમ્પાના પત્ર સમાન ગૌરવર્ણવાળી ચન્દ્ર જેવા સુંદર મુખવાળી ચન્દ્રયશા નામની કન્યા હતી. ॥૪૭॥

આલોક્ય તાં મન્મથરાજધાનીં, ત્રૈલોક્યસુભ્રસુભગત્વમેત્રીમ્ ।

કામેન લબ્ધાઽવસરેણ બાળૈ-રુત્તેજિતૈઃ પશ્ચભિરાહતોઽસ્મિ ॥૪૮॥

ત્રયાણાં લોકાનાં સમાહારસ્ત્રૈલોક્યં તસ્ય ત્રૈલોક્યસ્ય લોકત્રયસ્ય યા સુભ્રુવઃ સુન્દર્યઃ, તાસાં સુભગત્વસ્ય સૌન્દર્યસ્ય મેત્રીમ્ અધઃકારિકામ્, અત એવ મન્મથસ્ય કામસ્ય રાજધાનીં પ્રધાનનિવાસ-રૂપામ્ તાં કન્યકામાલોક્ય લબ્ધઃ પ્રાપ્તઃ અવસરઃ યેન તાદૃશેન કામેન કામદેવેન, રુત્તેજિતૈઃ શાળીકૃતૈઃ ઇતેન વેધસૌકર્યમુક્તમ્, અતિતીક્ષ્ણૈઃ, પશ્ચભિઃ બાળૈઃ, અહમ્ આહતઃ વિદ્ધઃ એકેનાઽપિ અલં વેધઃ કિમુ તાદૃશૈઃ પશ્ચભિરિતિ ભાવઃ ॥૪૮॥

ત્રણે લોકની સ્ત્રીઓની સુન્દરતાને પરાજિત કરનારી, કામદેવની રાજધાની જેવી તેને ભેળવે છું અવસરને પામેલા કામદેવ વડે તીક્ષ્ણ એવા પાંચ બાણોથી આહત (ધાયલ) કરાયો હતો. ॥૪૮॥

અર્થૈવ માનં વિજહાતિ લજ્જાં દૂરીકરોત્યેવ પિશાચકીવ ।

મિન્તે ચ ચાર્વાકઃ ઇવાત્મસિદ્ધિં, કન્દર્પબાળૈરભિતાલ્લ્યમાનઃ ॥૪૯॥

કન્દર્પસ્ય કામસ્ય બાળૈઃ અભિતાલ્યમાનઃ વિશ્યમાનઃ જનઃ લજ્જામ્, અર્થૈં યાચકઃ માનં સન્માનમિવ, વિજહાતિ ત્યજતિ તથા, આત્મસિદ્ધિમ્ આત્મજ્ઞાનમ્, પિશાચકી પિશાચાવિષ્ટઃ, પિશાચ-પૂજકો વા સ હવ, દૂરીકરોત્યેવ । પિશાચાદેઃ દુષ્ટાર્થસાધકત્વાત્ અસદર્થિનશ્ચાત્મજ્ઞાનાઽસંભવાદિતિ ભાવઃ । ચાર્વાકઃ લૌકાયતિકઃ સ હવ મિન્તે સ્વલ્લસ્યતિ ચ । ચાર્વાકા હિ પિષ્ટોદકગુહાદિભ્યો મદશક્તિવત્ મૂતેભ્ય એવ ચેતનોત્પત્તિં મન્વતે, ન ત્વાત્મા ચેતનઃ પૃથક્ તેષાં મતે इति ભાવઃ । તથા કામાર્ચોઽપિ આત્મજ્ઞાનં નાશયતીતિ ભાવઃ ॥૪૯॥

કામબાણોથી પીડાતો જીવ યાચકની જેમ માનને ત્યાગ કરે છે, પિશાચ મસ્તની જેમ લાલચ છોડી દે છે, અને ચાર્વાકની જેમ આત્મસિદ્ધિ, આત્માની સત્તા, આત્મવીર્યને તોડી નાખે છે, શુભાવી મેસે છે. ॥૪૯॥

દીક્ષાં પ્રતિજ્ઞામિવ હીનવાદી, સન્ત્યજ્ય તાં પ્રાર્થ્ય કથંચનાપિ ।

મન્યે મુહૂર્તે પરિણીય તત્રા-ઽવાત્સં પ્રજાવત્સલ ! નિશ્ચલઃ સન્ ॥૫૦॥

પ્રજાવત્સલ ! હીન મિથ્યા વદતીત્યેવંશીલઃ, પ્રતિજ્ઞામિવ દીક્ષાં સન્ત્યજ્ય, તાં કન્યકામ્ કથં-ચનાપિ કેનાપ્યુપાવેન, પ્રાર્થ્ય યાચયિત્વા, મન્યે શુભે મુહૂર્તે કાલે, પરિણીય ચિવાલ, નિશ્ચલઃ સન્ તત્રાવાત્સલ ॥૫૦॥

हे प्रभवत्सख नृप (पोतानी) प्रतिष्ठाने अधमवादीनी जेम हुं दीक्षानो त्याज करीने डोअपथु रीते तेने भानवीने शुभ लगनमां परछीने स्थिर यत्रने त्यां ७२ रहेवा लाग्यो. ॥५०॥

अथ सचिवानां नृपरक्षणोपायान्वेषणमाह—

इत्येवमाख्याय गृहीतमौने, तस्मिन्नुपायं नृपरक्षणाय ।

संचिन्तयन् धीसख एक इत्या-चख्यौ स्वबुद्धिप्रभवं सुमन्त्रम् ॥५१॥

इत्येवम् उक्तप्रकारम् आख्याय कथयित्वा गृहीतमौने कृतवाग्विरामे तस्मिन् नैमित्तिके सति नृपरक्षणाय उपायं संचिन्तयन्, एकः धीसखः सचिवः स्वबुद्धिप्रभवं स्वबुद्धिस्फुरितम् इति वक्ष्यमाणं सुमन्त्रं सुविचारम् आचख्यौ जगाद ॥५१॥

आम आ कहीने ते नैमित्तिके भोन धारण्य कथुं अटवे राजलुनी रक्षा भाटे उपाय विचारतो अक भंत्री पोतानी बुद्धिमां करेख उत्तम विचारने आ प्रमाणे ओल्यो. ॥५१॥

अथ तदुक्तोपायमेवाह—

स्वाम्यम्बुधौ तिष्ठतु यानपात्रं, संधित्य तस्मिन् पतिताऽशनिर्न ।

अन्योऽत्रवीक्षत्र निवारणीयो, भ्रश्यन्नमौ केन विपश्चितापि ? ॥५२॥

स्वामी नृपः यानपात्रं पोतं सञ्चित्याधिष्ठाय, अम्बुधौ समुद्रे तिष्ठतु, यतः तत्र अशनिर्न पतिता, अन्यः सचिवः अत्रवीक्ष, किमित्याह तत्राब्धौ भ्रश्यन् पतन् असावशनिः, केन विपश्चिता विदुषापि निवारणीयः ? न केनापि इत्यर्थः ॥५२॥

राज्य पडाछुने आश्रयाने समुद्रमां रहे, (कमडे) त्यां वज्र पडशे नहि ! त्यारे भीजे ओल्यो के त्यां पडतां वज्रने कथो विद्वान रेशी शकशे ? ॥५२॥

तर्हि क उपायो रक्षणस्येति तत्राह—

वैताळ्यशैले प्रवरेऽत्र काले, सौदामिनी नैव पतेत्ततश्च ।

तत्कन्दरान्तःस्थितिमादधातु, स्वामी समाधाय दिनानि सप्त ॥५३॥

अत्रकाले प्रवरे श्रेष्ठे वैताळ्यशैले, सौदामिनी अशनिः नैव पतेत्, देवनिवासत्वात्तस्येति भावः । ततः तस्मात्कारणाच्च, स्वामी नृपः सप्त दिनानि यावत्, समाधायाप्रमत्तः सन्, तस्य शैलस्य कन्दर-स्थान्तर्मध्ये स्थितिं निवासमादधातु ॥५३॥

(भाटे) आ श्रेष्ठ काणमां (अथवा आ काणमां श्रेष्ठ) वैताळ्य पर्वत उपर विज्या पडशे नहि । तेथी स्वामी सात दिन सुधी स्थिरता पूर्वक तेनी कन्दरमां अंदर निवास करे. ॥५३॥

मन्त्री तृतीयो निजगाद मन्त्रः, श्लाघ्योऽपि नैवेव विक्षेपदृष्ट्या ।

यज्ञाविनो नैव विभङ्गहेतुः, कर्मानुभावेन हि भावि सर्वम् ॥५४॥

दृतीयः मन्त्री निजगाद, एषः सद्यः कथितः मन्त्रः विचारः अपि विशेषदृष्ट्या सूक्ष्मबुद्ध्या नैव ईडाध्यः प्रशस्यः, तत्र हेतुमाह—यद् यस्माद् भाविनः भविष्यतः, कार्यस्येति शेषः विभङ्गस्य निवारणस्य हेतुः कारणं नैव, किञ्चिदस्तीति शेषः । तत्रोपपत्तिमाह—हि यतः सर्वं भावि, कर्मणः पूर्वकृतस्य अनुभावेन प्रभावेण, कृतस्य च भोगादेव क्षयादिति भावः ॥५४॥

त्रीन्ने मन्त्री भोक्तव्ये क विशेष दृष्टिमे आ विचार पक्ष प्रशंसनीय नथी. केमके सावीने नाश थाय अवेो डाड उपाय नथी. कर्मना प्रभावे अधुं थवानुं अ छे. ॥५४॥

भाविनो बलवत्त्वमेवाह—

मन्त्रैरनेकैरपि जप्यमानैर्यन्त्रैरनेकैरपि यन्त्र्यमाणैः ।

तन्त्रैरनेकैरपि तन्त्र्यमाणैर्नाभाष्यतां भाव्यमुपैति किञ्चित् ॥५५॥

अनेकैः मन्त्रैः जप्यमानैः अपि सद्भिः, अनेकैः यन्त्रैः यन्त्र्यमाणैः लिख्यमानैः अपि सद्भिः, अनेकैः तन्त्रैः तन्त्र्यमाणैः क्रियमाणैरपि सद्भिः किञ्चित्किमपि भाव्यं भावि अभाष्यताम् अभवनी-यतां न उपैति, 'अवश्यमेव भोक्तव्यं, कृतं कर्म शुभाशुभ' मित्युक्तेरिति भावः ॥५५॥

अनेक मन्त्री जपाना छतां, अनेक यन्त्री योज्यता छतां, अनेक तन्त्री कराना छतां केड पक्ष भावी अभावीपक्षाने पावतुं नथी. भावी रोक्री शकतुं नथी. ॥५५॥

भाविनो बलवत्त्वे दृष्टान्तमप्याह—

वार्त्तं तदेतन्नियतं तथाहि, क्षेत्रे पुरं श्रीविजयाख्यमत्र ।

यस्योच्चसौधेषु सुवर्णकुम्भ-च्छायं समास्कन्दति पूर्णचन्द्रः ॥५६॥

तत्तस्मादेतद्वार्त्तं भविष्यत्कथनं नियतं निश्चितं तथाहि—यथा, अत्र भरते क्षेत्रे श्रीविजयाख्यं पुरम् अस्तीति शेषः यस्य पुरस्य उच्चेषु सौधेषु प्रासादेषु पूर्णचन्द्रः सुवर्णकुम्भानां छायां कान्तिं समा-स्कन्दति प्राप्नोति । एतेन प्रसादानां चन्द्रगमनमार्गपर्यन्तोक्षता सुवर्णकुम्भबाहुल्यं च सूचितं, नान्यथा चन्द्रस्य तत्कान्तिग्रहणसंभवः । अत्र चन्द्रस्य स्वगुणत्यागेन कुम्भगुणग्रहणवर्णनात् तद्गुणालङ्कारः तल्लक्षणं यथा—“तद्गुणः स्वगुणत्यागात् तादृगन्यगुणग्रहः” इति । स च चन्द्रस्य तथागुणग्रहणाऽभावेऽपि तथोक्तेरसम्बन्धे सम्बन्धरूपातिशयोक्त्यनुप्राणितः ॥५६॥

तेने विषये निश्चित आ वातो छे. जेमके आ क्षेत्रमां श्री विजय नामनुं नगर छतुं. जेना जे आ भडेक्षे उपर पूनमने यन्त्र सुवर्ण-धटनी शाळाने पावतो छतो. सुवर्णना धडा जेवा भासतो छतो. ॥५६॥

तस्मिन्मवात्सीद्भुधामुपर्वा, पुण्याधिपर्वा किल रुद्रसोमः ।

यं पूजयामास महेश्वराणां, वर्गः स किं नैव नवो द्विजेशः ॥५७॥

तस्मिन् पुरे पुण्यम् अन्यधिकं पर्व उपासना कालविशेषः यस्य पुण्यस्माधिकं पर्व उपासना-द्वारा यस्य स तादृशः बर्मातुष्टानपरायणः, बभूवायां सुपर्वा इन्द्रः इव, नृपः रुद्रसोमः तस्मात् अवात्सीत् किलेत्येतिहो (किञ्च संभावने) । यं नृपं महेश्वराणां राज्ञाम् अब च शिवानां बर्माः

સમૂહઃ પૂજયામાસ સેવતે સ્મ, સ તાદૃશઃ, નવઃ વિલક્ષણઃ દ્વિજેશઃ ચન્દ્રઃ નૈવ કિમ્ ? અપિ ત્વવશ્યં વિલક્ષણઃ, યતઃ એકમદેશ્વરપૂજિત એવ આકાશસ્થઃ પ્રસિદ્ધઃ, ચન્દ્રઃ શિવેન શિરસિ ધારણાત્ । અયં તુ મહેશ્વરવર્ગપૂજિત હત્યસૌ વિલક્ષણ એવ ભવિતુમર્હતીત્યર્થઃ । અત્ર ચ મહેશ્વરવર્ગપૂજ્યત્વેન પ્રસિદ્ધ-ચન્દ્રાપેક્ષયાઽસ્યાધિક્યવર્ણનાદુપમોઽજીવિતો વ્યતિરેકાલક્ષારઃ । દ્વિજેશત્વેનાધ્યવસાયાચ્ચાતિશયોક્તિ-સ્તત્પુષ્ટા ॥૫૭॥

તે નગ-માં પુણ્યના ઉત્તમ પર્વ જેવા રુદ્રસોમ નામનો મહીપતિ રહેતો હતો. જેને મહેશ્વર-મહાદેવો, ધનાઢ્યોનો સમૂહ પૂજતો હતો. (તો) શું તે નવો દિગ્દેશચન્દ્ર, આકાશોનો રાજા ન હતો ? હતો જ. કેમકે પ્રસિદ્ધ ચન્દ્રને એક જ મહેશ્વર મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે, અને રાજા આકાશોનો પણ રાજા હોય છે. પેલો ચન્દ્ર તો તેવો નથી. ॥૫૭॥

કાન્તા શિવાલ્યા જ્વલનાદિરસ્યા-ઽઽસીતર્જયન્તી જ્વલનં સ્વકાન્ત્યા ।

લાવણ્યમુદામમધિશ્રયન્તી, પ્રાણેશિતુર્યા મધુરા બભૂવ ॥ ૫૮ ॥

અસ્ય નૃપસ્ય સ્વકાન્ત્યા, જ્વલનમ્ અગ્નિમ્, તર્જયન્તી અધિક્ષિપન્તી, જ્વલનાદપ્યધિકતેજ-સ્વિકાન્તિમતી, જ્વલનાદિરસ્યા શિવાલ્યા જ્વલનશિષ્વેતિ નામ્ની કાન્તા આસીત્ યા જ્વલનશિલ્પા ઉદામમુત્કટમ્ લોકાતિશયમ્, લાવણ્યમ્ સૌન્દર્યમ્, અધિશ્રયન્તી સતી, પ્રાણેશિતુઃ પત્યુઃ, મધુરા અતિપ્રિયા બભૂવ ॥૫૮॥

(તેને) પોતાની કાન્તિથી અગ્નિને પણ જીતવાવાળી જ્વલનપ્રભા નામની પત્ની હતી. ઉત્કૃષ્ટ લાવણ્યને ધારણ કરતી જે પતિને અત્યન્ત પ્રિય હતી. ॥૫૮॥

જજ્ઞે શિલ્પી નામ તયોસ્તનૂજઃ, પ્રાપ્તઃ પ્રણીતૈરુપયાચિતૌઘૈઃ ।

ગાર્હસ્થ્યવૃક્ષઃ સફલઃ પિતૃભ્યા-મન્નાયિ યસ્મિન્ પરિવર્ધમાને ॥ ૫૯ ॥

તયોઃ નૃપરાષ્ટ્રોઃ પ્રણીતૈઃ કૃતૈઃ ઉપયાચિતૌઘૈઃ દેવગુરુપ્રાર્થનાભરૈઃ, પ્રાપ્તઃ તનૂજઃ પુત્રઃ શિલ્પી, નામ જજ્ઞે । યસ્મિન્ પુત્રે પરિવર્ધમાને સતિ પિતૃભ્યાં ગાર્હસ્થ્યમેવ વૃક્ષઃ, સફલઃ, અન્નાયિ ક્ષાયતે સ્મ ॥૫૯॥

તે બન્નેને શિલ્પી નામનો પુત્ર ઉત્પન્ન થયો. જે અનેકો માનતા માનવાથી ભર્યો હતો. જે વૃદ્ધિ પામતે છે તે પિતા-માતાએ ગાર્હસ્થ્યરૂપી વૃક્ષને સફળ માન્યો હતો. ॥૫૯॥

તત્રાન્યદા કશ્ચન યાતુધાનો, માનુષ્યમાંસાદનલોલજિહ્વઃ ।

एतः कुतश्चित् स नराबिहन्ति, नित्यं बहून् नरा निहन्ति मारयति स्म, तत्र किञ्चित् ॥ ६० ॥

તત્ર પુરે, અન્યદા માનુષસ્ય મનુષ્યસમ્બન્ધિનઃ, માંસસ્યાદને ભક્ષણે લોભા સલાહસા જિહ્વા યસ્ય સ તાદૃશઃ, મનુષ્યમાંસભક્ષકઃ કશ્ચન યાતુધાનઃ રાક્ષસઃ, ‘કૌણ્વયાતુધાનો’ इति हैमः । कुतश्चित्, एतः आगतः, स राक्षसः नित्यं बहून् नरा निहन्ति मारयति स्म, तत्र किञ्चित् अति भक्षयति स्म च ॥६०॥

ત્યાં એક સમયે કયાંકથી મનુષ્યના માંસ ખાવાને તકસલી જીવવા વાળા કોઈ રાક્ષસ આવ્યો, જે ત્યાં નિત્ય ધણુ માણસોને મારી નાખતો અને કંઈક જ ખાતો હતો. ॥૬૦॥

શ્રીસાગરાણાં ગુરુનાગરાણાં, વિજ્ઞાપનાનન્તરમેષ મૂષઃ ।

સામ્ના તમાવષ્ટ નિર્હંસિ કસ્મા—જ્જન્તૂનનેકાંસ્તનુમાંસકાર્યે ॥૬૧॥

શ્રીળાં મળિરત્નાદિસમ્પત્તીનાં સાગરાઃ રત્નાકરા इव તેષામ્, ગુરુળાં વિજ્ઞાવિજ્ઞાદિભિઃ શ્રેષ્ઠાનાં નાગરાણાં પૌરાણાં વિજ્ઞાપનાયા અનન્તરમ્ एव, एतेन રાક્ષઃ પ્રજાવત્સલ્લતા સૂચિતા, સઘ एव તદુપપ્લવપ્રતીકારે પ્રવૃત્તેઃ । મૂષઃ સામ્ના સાન્ત્વનેન પ્રિયવચનાદિના ‘સામ સાન્ત્વન’ મિતિ હૈમઃ । શાન્તિમાશ્રિત્ય, एतेन ધીરોદાત્તતોક્તા । તં રાક્ષસમ્ આવષ્ટ અવકથત્, કિમિત્યાહ—તનોરત્પસ્ય માંસસ્ય કાર્યે નિમિત્તમ્, અનેકાન્ જન્તૂન્ પ્રાણિનઃ, કસ્માત્, નિર્હંસિ, આદૌ માંસાન્નમેવાતિનિષિદ્ધમ્, તત્રાપિ તનોરથેં બહુનાં મારણં તુ માંસમશ્નકસ્યાપિ ન યુજ્યતે इति ॥૬૧॥

લક્ષ્મીના સમુદ્ર જેવા શિષ્ટ નાગરિકોની વિનંતી થતાં જ રાક્ષસે શાંતિથી તેને કાપું, શું કામ થોડાક માંસ માટે અનેક પ્રાણિયોને તું હણે છે? ॥૬૧॥

તનુ માંસાશિનો મમ બુમુક્ષાશાન્તિઃ કથમિતિ ચેત્તત્રાહ—

સ્થાનસ્થિતસ્યૈવ મયૈવ તત્ત્વં, દત્તં બુમુક્ષાપગમાય મર્ત્યમ્ ।

આસ્વાદયૈકં સવિધે સમેતં, નિત્યં સ્વયં નૃહય ! રક્ષ્યાન્યાન્ ॥૬૨॥

નૃહય ! મનુષ્યનાશક ! તત્ત્વસ્માદ્ અલ્પાર્થેં બહુનાશસ્યાનુચિતત્વાદ્દેતોઃ સ્થાનસ્થિતસ્યૈવ, ન તુ કુત્રાપિ ગમને પ્રયોજનમ્, અન્યથૈવેષ્ટસિદ્ધેરિતિ ભાવઃ । બુમુક્ષાયાઃ તવાજ્ઞનાયાયાઃ અપગમાય શાન્તયે ‘અજ્ઞનાયા બુમુક્ષા ક્ષુદ્ધિત્યમરઃ’ મયા દત્તમ્ एकં મર્ત્યં મનુષ્યમેવ, ન ત્વન્યમિતિ ભાવઃ । નિત્યં પ્રત્યહમ્, સ્વયમાત્મનૈવ, ન તુ તત્રાપિ તવાયાસસ્યાવશ્યકતેતિ ભાવઃ । સવિધે સમીપે, સમેત-માગતમ્, આસ્વાદય મશ્નય । અન્યાન્ મર્ત્યાન્ રક્ષ્ય મા હંસીઃ, તવ પ્રયોજનસ્ય સિદ્ધત્વાદિતિ ભાવઃ ॥૬૨॥

હે રાક્ષસ ! યોતાના સ્થાનમાં રહેલા જ તને તારી જૂખ દર કરવા માટે મારાથી મનુષ્ય અપાયેલા છે. જાતે જ પાસે આવેલા તે એક મનુષ્યને દરરોજ તું ખા. ખીજને ખૂટી દે. ॥૬૨॥

અસ્ત્વેવમિત્યાદતવાચિ તસ્મિ—જ્ઞામાનિ સર્વાણ્યપિ લેખયિત્વા ।

આરક્ષકૈરાશુ પુરૌકસાં રા , વિજ્ઞાનિ નવ્યેષુ કરીરકેષુ ॥૬૩॥

एवमस्तु इतीत्यस् આદૃતા સ્વીકૃતા વાગ્ એન તસ્મિન્, તસ્મિન્ રાક્ષસે સ્મૃતિ, સર્વાણ્યપિ પુરૌકસાં પૌરાણાં નામાનિ લેખયિત્વા, રાટ્ રાજા, નવ્યેષુ કરીરકેષુ ઘટેષુ “વંશાકુરે કરીરોઽત્રી, તદ્દમેષુ ઘટે ચ ના” इत्यમરઃ । આરક્ષકૈઃ રક્ષાપુરુષૈઃ કર્ણેઃ જ્ઞિતાનિ-વિજ્ઞિતાનિ । અત્ર રાક્ષિતિ પ્રથમાભિમન્નિતઃ પ્રમાદાત્, જ્ઞિતાનીતિ કર્માણિ કૃત્યત્વયાત્ રૂતીવાયા एवોચિત્યાત્ । ચક્ષા આકિ-કર્મણિ કર્તારિ ક્વતઃ ॥૬૩॥

હયન્માત્રમન્યથા વિચારણીયમ્-(સર્વાણ્યપિ પુરૌકસાં નામાનિ આરક્ષકૈઃ લેક્ષયિત્વા નવ્યેષુ કરીરકેષુ આશુ રાટ્ ક્ષિપ્તાનિ ॥૬૩॥

એવમસ્તુ હતીત્યમાદૃતા વાગ્ યેન તાદૃશે તસ્મિન્ રાક્ષસે સતિ પુરૌકસાં પુરે નગરે ઓકાંસિ ગૃહાણિ યેષાં તેષાં પુરજનાનાં સર્વાણ્યપિ નામાનિ આરક્ષકૈઃ લેક્ષયિત્વા નવ્યેષુ કરીરકેષુ “વંશાકુરે કરીરોઽસ્ત્રી ભેદે ઘટે ચ ના” હત્યમગોક્તેઃ ઘટેષુ રાટ્ક્ષિપ્તાનિ ઇતિ સમસ્તં પદં રાજા ક્ષિતિપતિના સ્વયમેવ ક્ષિપ્તાનિ સ્થાપિતાનિ ।)

‘એમ થાઓ’ એમ કહીને તે રાક્ષસે તે વાન સ્વીકાર્યા પછી ગળાએ તરત જ આરક્ષકો (કાટવાલો) પાસે નગરવાસીઓના બધાં નામો લખાવી. તે નવા ઘડામાં નખાવ્યા. ॥૬૩॥

કન્યા સમાર્કર્ષયદેકમેકં. વ્રાતવિર્નિર્ગચ્છતિ યસ્ય પત્રમ્ ।

પત્રં યમસ્યેવ સ તત્ર તૂર્ણ, પ્રસ્થાપ્યતે માધ્વસકમ્પમાનઃ ॥૬૪॥

પ્રાતઃ, કન્યા બાલિકા, એકમ્ એકં, પત્રં, સમાર્કર્ષયત્-ગૃહ્ણતિ સ્મ, તથા સતિ, યમસ્યા-ન્તકસ્ય પત્રમિવ, યસ્ય પત્રં નામાક્ષિતપત્રમ્, વિનિર્ગચ્છતિ-સમાયાતિ, સાધ્વસેન-મરણમયેન કમ્પમાનઃ સ જનઃ, તૂર્ણ શીઘ્રમેવ, તત્ર રક્ષઃસમીપે પ્રસ્થાપ્યતે પ્રેષ્યતે તથૈવ નિયમાદિતિ ભાવઃ ॥૬૪॥

એક કન્યા સવારે તેમાંથી એક એક કાઢે છે. યમરાજના ખત જેવું જેવું પત્ર નીકળે છે. તે લયથી કંપતો છતાં તરત જ રાક્ષસ પાસે મોકલાય છે. ॥૬૪॥

અન્યેયુરાકર્ષિ કરેણ કન્યા, તસ્યૈવ પત્રં દ્વિજપુત્રકસ્ય ।

આરક્ષકેણ પ્રહિતાસ્તદાનીં, મૃત્યાસ્તમાદાતુમતત્ત્વરંશ્ચ ॥૬૫॥

અન્યેષુઃ એકદા કન્યા-કનીશબ્દસ્ય તૃતીયૈકવચનમ્-કન્યાઽપિ બાલિકયા, કરેણ પાણિના, તસ્ય કસ્યચિત્ દ્વિજપુત્રકસ્ય બ્રાહ્મણશિશોઃ પત્રં નામાક્ષિતં પત્રમેવ, આકર્ષિ નિષ્કાશિતમ્, તદાનીં તત્કાલે ચ, આરક્ષકેણ નગરરક્ષકેણ પ્રહિતાઃ પ્રેષિતાઃ, મૃત્યાઃ રાજપુરુષાઃ, તમ્, દ્વિજપુત્રમ્, આદાતુમ્, પ્રહીતુમ્, અતત્ત્વરન્, શીઘ્રતામકુર્વન્, ચિલ્મ્બમયાત્ ॥૬૫॥

એક દિવસે કન્યાએ હાથ વડે તે બ્રાહ્મણના ‘પુત્રનું’ પત્ર કાઢ્યું. આરક્ષક વડે તે જ વખતે મોકલા-યેલા માણસો બ્રાહ્મણ-પુત્રને પકડવા ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. ॥૬૫॥

તૈર્નીયમાનં સમવેક્ષ્ય પુત્રં, તારસ્વરં તજનની રુરોદ ।

સર્વે તદાઽસન્નગૃહાન્તરસ્થા, મૃતા યથા તત્કરુણાં પ્રપન્ના ॥૬૬॥

તૈઃ મૃત્યૈઃ, નીયમાનં પુત્રં સમવેક્ષ્ય ચિલોક્ચ, તસ્ય બાલસ્ય જનની માતા તારસ્વરમ્ કચ્ચૈઃ રુરોદ, યથા યેન પ્રકારેણ, તસ્ય તદ્ગૃહસ્ય આસન્નસ્ય સમીપસ્થસ્ય ગૃહસ્ય અન્તરસ્થાઃ મપ્યસ્થાઃ સર્વે મૃતાઃ, તત્તસ્માદ્રોદનાત્કરુણાં દયાં પ્રપન્નાઃ પ્રાપ્તાઃ ॥૬૬॥

તે માણસો વડે લઈ જવાતા પુત્રને જોઈને તે સમયે તેની માતા પોક મૂકી તેવી રીતે રડવા લાગી કે જેથી પાસેના ઘરમાં રહેલાઓ ખીળ પથુ બધા તેની હિપર દયાવાળા થઈ ગયા. ॥૬૬॥

अथ तत्कृतमाश्लासनमाह—

तमूर्चिरे ब्राह्मणि ! मा रुदस्त्वं, पुत्रं पुरा ते वयमाहरामः ।

आच्छिद्य तस्मात्स्वरितं पलादात्, सोऽपि स्थितिं नैव तथा विभेत्ता ॥६७॥

ताम् ब्राह्मणीम् ऊचिरे ते प्राप्तदयाः, किमित्याह—ब्राह्मणि ! त्वं मा रुदः, वयं ते तव पुत्रम्, तस्मात्पलादात् मांसादाद्राक्षसाद्, पुरा अग्रतः, आच्छिद्य बलाद् गृहीत्वा त्वरितं शीघ्रमेव, आहरामः आनेष्यामः, तथा सति ततो बलाद् ग्रहणे च स मांसादोऽपि स्थितिं व्यवस्थां स्वयं समागतमर्त्यातिरिक्तमर्त्याहननरूपनियमं नैव विभेत्ता भक्ष्यति, नियममनुरुध्य तत्समीपे मर्त्यस्य गमनात्, केनापि तद्ग्रहणस्य तु न नियमे प्रवेश इति भावः ॥६७॥

तयो तेने कहेना लाग्या हे, हे ब्राह्मण्यी तमे रडे। नहि. अमे तमारा पुत्रने ते मांसभक्षक पासेथा पडेलां ७ ७सहीथा छीनवीने लभ आवीशुं. तेम यता ते पथ्यु तेवा करारने तोडी शकशे नहि. ॥६७॥

आरक्षभृत्यास्तमथोपनिन्यु—यावत्स तैस्तत्पुर एव तावत् ।

हृत्वापित्तस्तस्य जवात्सवित्र्यै, क्षिप्तस्तथा सोऽपि गिरेर्गुहायाम् ॥६८॥

अथ अनन्तरम् तं द्विजपुत्रम् आरक्षभृत्याः यावदधदवधि, उपनिन्युः राक्षस्य समीपं प्रापया-
मासुः, तावत्तदवध्येव, तस्य राक्षस्य पुर एव तैः प्राप्तदयैः दत्तसंकेतैर्भूतैः स द्विजपुत्रः जवात्
वेगात् हृत्वा आच्छिद्य तस्य बालस्य सवित्र्यै जनन्यै अर्पितः दत्तः, तथा जनन्या अपि स, गिरेः
पर्वतस्य गुहायां कन्दरायाम्, क्षिप्तः, पुनरपि ग्रहणभयादिति भावः ॥६८॥

पछी आरक्षकना नाकशेअ ते आह्मण्य पुत्रने ते राक्षस पासे लभ ७तावेत ७ तेओ नगर-
पासीओअ वेगथा ते राक्षसनी आगणथा उपाडीने तेनी भाताने आपी दीधी. ते (भाता)ना वडे पथ्यु ते
दि७पुत्रने पर्यतनी शुक्षभां मुक्षी देवायो. ॥६८॥

अथ कथामुपसंहरति—

तत्रोषितेनाजगरेण दैवाद्, ग्राहीकृतः स द्विजदारकोऽपि ।

तद्वत् क्वचिद्भाव्यमभाव्यभावं, नैव प्रयात्यन्यदपि त्रिलोक्याम् ॥६९॥

तत्र गुहायामपि दैवात् भाव्यसंयोगात् उषितेन स्थितेन अजगरेण महासर्पेण स क्षिप्तः
द्विजदारकः द्विजपुत्रः प्रासीकृतः कवलीकृतः, तद्वत् त्रिलोक्यां क्वचित्कुत्रापि, अन्यदपि भाव्यं भावि
अभाव्यभावममवनीयतां नैव प्रयाति ॥६९॥

दैवसंयोगे त्या (शुक्षभां) रडेता अ७गरे ते आह्मण्य पुत्रने पोताने मांस अनानी दीधी, तेनी ७म
७ तले लोकभां कथां आवीने अभाव न होय. अभाव आवीपथ्याने न पासे. ॥६९॥

ॐटिप्पणीः—पुरा आहरामः आनेष्यामः तथा सति ततो बलाद् ग्रहणे सति स मांसादोऽपि
स्थितिम् अस्मन्मर्यादां नैव विभेत्ता भक्ष्यति ।

तर्हि रक्षणाय किं कर्तव्यमिति चेत्तत्राह—

तस्मात्प्रचण्डाशनिपातघात-कार्याय सज्जीक्रियतां तपोऽस्त्रम् ।

यद्भाषणाश्रयणात् समस्त-प्रत्यूहमुच्छेत्तुमलंभविष्णु ॥७०॥

तस्माद् भाव्यस्याभाव्यभावात्, प्रचण्डः अत्युग्रः यः अशनिः वज्रं तस्य पातस्य यो घातो निवारणं तस्मै कार्याय तपः ब्रवाद्यनुष्ठानमेवास्त्रं तत्, सज्जीक्रियतां सन्धानयोग्यं क्रियताम्, यत्तपोऽस्त्रम्, भावः शाणः कषः “शाणस्तु निकषः कषः” इत्यमरः । शाणः शस्त्रतीक्ष्णधारकारियन्त्रं वा तस्याश्रयणात्, समस्तमेव प्रत्यूहं विघ्नम् उच्छेत्तुम् निवारयितुम् अलम्भविष्णु समर्थ स्यात् ॥७०॥

आरे प्रत्येकं एवा वज्रना निपातने निवारणा भाटे तपश्चर्चा अस्त्रे तैयार करे, जे लावइपी शास्त्र उपर यही सर्व विघ्नेने नाश करवा समर्थ थरे. ॥७०॥

अथ सचिबान्तरविचारमाह—

भ्रुत्वेति तुर्यो वदति स्म मन्त्री, ज्योतिर्विदाख्यायि तद्विधिपातः ।

श्रीपोतनेशस्य किलोपरिष्ठाद्, भावी न तु श्रीविजयस्य राज्ञः ॥७१॥

इति तृतीयमन्युक्तं, श्रुत्वा, तुर्यः चतुर्थः मन्त्री वदति स्म, किमित्याह—ज्योतिर्विदा श्रीपोतनेशस्य उपरिष्ठात् तद्विधः वज्रस्य निपातः भावी, इतीति शेषः, आख्यायि कथितम्, किलेति स्मरणे, न तु श्रीविजयस्य राज्ञः, उपरि अशनिपातो भावीत्याख्यायीति सम्बध्यते ॥७१॥

आ सांख्यी येथो मंत्री येथो—जेथीजे ‘श्रीपोतन नगरना राजा उपर वज्र पडशे’ ऐम झीधु’ छे, किंतु श्रीविजय राजा उपर नहि. ॥७१॥

नन्वेवमेतत् ततः किम्—

सप्ताहमन्यः क्रियतां तदस्य, स्वामी पुरस्य प्रयतैर्भवद्भिः ।

प्रज्ञाप्रधानस्त्वममस्त तस्या-मात्यस्य दृष्टो गणकोऽथ शस्यम् ॥७२॥

तस्माद्धेतोः प्रयतैः सावधानैः भवद्भिः सचिवैः सप्ताहं सप्तदिनं यावत् । अस्य श्रीपोतना-ख्यस्य पुरस्य, अन्यः स्वामी क्रियताम्, एवं च यः तदानीं पतनेशः स्यात्तस्योपर्येवाशनिः पतेन्ननु श्रीविजयस्योपरि इति तस्य रक्षणं सुकरमेवेति भावः । अथानन्तरं दृष्टः रक्षासुयुक्तिं बोध्य प्रसन्नः गणकः दैवज्ञः “ज्योतिषिको दैवज्ञगणकावपी”त्यमरः । अस्य चतुर्थस्यामात्यस्य सचिवस्य, शस्यं प्रसंसनीयम् प्रज्ञा बुद्धिः प्रधानं यस्मिन् तस्य भावस्तत्त्वं बुद्धिमत्त्वम्, अमस्त मेने ॥७२॥

तेा तमेो अधा सावधान धर्ध ऐक सप्ताह सुधी केध भोजने आ नगरनेा स्वामी अनावेा. त्यारे जेथीजे भुख धर्ध ते मंत्रीने प्रसंसनीय बुद्धिवाजे भवथेा. ॥७२॥

अथ विप्रतिपत्तिमाह—

तन्मन्त्रमाकर्ण्य मयाऽपि प्रोक्तं, यः स्थाप्यते राज्यपदे स्वरुच्या ।

तत्प्राणनाशं परिचिन्तयेत् कः, कन्याणमिच्छन्निजजीवितस्य ? ॥७३॥

तेषां मन्त्रं विचारमाकर्ण्य मया श्रीविजयेनाऽपि च, उक्तम् । किमित्याह—स्वरुच्या-
स्वेच्छया, राज्यपदे-राज्यरूपे पदे राज्याधिकारे यः पुरुषः स्थाप्यते अधिक्रियते, निजजीवितस्य
स्वात्मनः कल्याणं शुभम् इच्छन् कः नरः तस्य प्राणनाशं परिचिन्तयेत् । यो हि राजा स्यात्स्मिन्न-
शनिपातः, एवञ्च स्वप्राणरक्षणाय परप्राणनाश इत्यावातम्, परप्राणैः स्वप्राणरक्षिता च हिंसकत्वात्
शुभं लब्धुमर्हति, एवञ्च स्वस्य शुभमिच्छन् न कोऽपि परप्राणनाशं परिचिन्तयेदपि, अन्यथा
हिंसादोषादिसद्भावादिति भावः ॥७३॥

मे पशु तेना विचार सांख्यीने कीधुं के पोतानी रुचिअे राजने पदे ने स्थापित कराशे, पोताना
अवनुं अधुं छिन्तो केअु. ते राजना पदे स्थापयेथाना प्राणाना नाशनी चिन्ता करे ? ॥७३॥

विप्रतिपत्त्यन्तरमाह—

प्राणैः परस्यापि विनश्वरान् स्वान्, प्राणानवेयं यदि वस्तुवृत्त्या ।

न स्यात् कदाचिन्मरणं ममापि, मुक्तिं गतस्येव निरीहवृत्तेः ॥७४॥

यदि वस्तुवृत्त्या वस्तुतः, परस्य प्राणैरपि स्वान्-स्वकीयान्, विनश्वरान् अनित्यान्, एतेन
तेषां विनाशः ध्रुवः, न तु शक्यवाग्य इति सूच्यते । प्राणान् अवेयम्-रक्षेयम्, तदेति शेषः ।
निरीहवृत्तेः निष्पृषस्य, मुक्तिं गतस्य मुक्तस्य पुरुषस्येव, ममापि कदाचिदपि मरणं न स्यात्,
यथा मुक्तस्य न मरणं तस्य जन्माभावात् । एवं मरणकाले समुपस्थिते परप्राणानां मारणेन
स्वमरणनिवारणेऽयत्नसिद्धममरत्वम्, ममेत्युपलक्षणम्, अन्यस्याप्येवम् अमरत्वसंभवात्; न चैव-
मथावधि क्वापि जातम्, जन्तोर्मरणावश्यंभावात्, तन्निवारणस्याशक्यत्वात्, एवं च राज्येऽन्य-
स्मिन्निवेशितेऽपि न त्रियमाणस्य मम रक्षणं संभवति ।

यदुक्तम्—“अथ वाऽब्दशतान्ते वा मृत्युर्वै प्राणिनां ध्रुवः” इति ।

“जातस्य हि ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च” इति च ।

एवञ्च भवन्मन्त्रः न युक्तिमास्कन्दति पूर्वोक्तदोषादिति उपायान्तरं वा विचार्यताम्,
भाग्यमवलम्ब्य वा स्वीयताम्, इति मदीयो मन्त्रः इति भावः ॥७४॥

ने भीणना प्राणोथी नाशयंत अेवा पोताना प्राणोनी रक्षा अरेअर करी अकुं तो मुक्तिने पाभेदा
वीतरागनी अेअ भाइ पशु मृत्यु कही थाय नहि. ७४॥

अथ तेषामुपायान्तरमाह—

प्राणादिधुर्मन्त्रविदां धुरीणा-स्तेऽथ खणं चेतसि चिन्तयिष्या ।

मदी निवेष्ट्या प्रतिमैव राज्ये, नो जीवन्नातोऽपि मवेक्षथा ते ॥७५॥

અથ પશ્ચાત્ મન્ત્રવિદાં મન્ત્રિણાં ધુરીણા અગ્રેસરાઃ તે સચિવાઃ, ચેતસિ ક્ષણં ચિન્તયિત્વા ત્રિચાર્યં પ્રાવાદિષુઃ ઊચુઃ । કિમિત્યાહ—રાજ્યે, શ્રોદસ્ય-ચક્ષસ્ય ઇયમ્ શ્રેદો-કૌવેરી “યક્ષૈકપિઙ્ગલ-વિલશ્રોદપુણ્યજનેશ્વરાઃ” इत्यमरः । પ્રતિમા-ચિન્ત્યમેવ નિવેશ્યા, નૃપત્વેન સ્થાપ્યા, તથા એવં સતિ, તે-તથા, જીવઘાતઃ-જીવઘાતજન્યદોષઃ, અપિ, કાર્યે કારણોપચારઃ તદાપસ્યાતિમહસ્વતૂચનાય, ન ભવેત્ । ચિન્ત્યસ્ય નિર્જીવત્વેન તદુપર્યક્ષનિપાતેઽપિ ન જીવઘાત ઇતિ ભાવઃ ॥૭૫॥

ત્યારે વિચારવંતામાં અગ્રેસર એવા તે મંત્રીઓ ક્ષણુવાર મનમાં વિચારીને શ્રોદશ્યા કે રાજના પદે કુબેર યક્ષની પ્રતિમાને જ સ્થાપિત કરીએ, તેમ થતાં તમને જીવહિંસા પણ નહિ થાય. ॥૭૫॥

શ્રીચિજયસ્ય કર્તવ્યમાહ--

एतत्सदालोचितमञ्जसा वो, मत्पानुमत्पायतनं जिनस्य ।

गत्वा कृतार्चः कृतपौषधश्च, दर्मैर्विदग्धाऽऽस्तगोन्यधषीदम् ॥७६॥

જઃ યુક્તમાર્કં, મત્યા બુદ્ધયા, એતત્પૂર્વોક્તં સન્ સાધુ આલોચિતં વિચારિતમ્, ઇતિ અનુમત્ય અનુમોદ્ય, સ્વીકૃત્ય વા, જિનસ્ય આયતનં પ્રાસાદં ગત્વા, કૃતા અર્ચા જિનસ્ય પૂજા યેન સ તાદૃશઃ સન્ કૃતં સ્વીકૃતં પૌષધં તદાચ્યવ્રતં યેન સ તાદૃશઃ દર્મૈઃ કુશર્દ્ધમ્ વિહિતમાસ્તરણં શચ્યા યેન સ તાદૃશઃ સન્ ન્યષોદમુપાવિશમ્, જિનં સંપૂજ્ય પૌષધં ગૃહીત્વા દર્માસનમાસ્તીર્ય ચાંપાવિશ-મિત્યર્થઃ ॥ ૭૬ ॥

આ બુદ્ધિપૂર્વકનો તમારો વિચાર સારો છે અને સરસ છે, એમ અનુમતિ આપીને હું જિનાલયમાં જઈ પૂજા કરી પૌષધ લઈ દર્શનો સંધારો કરી બેઠો. ॥૭૬॥

राज्ये धनेशप्रतिमाभिषिक्ता, तत्कालमेतैः सचिवैस्त्रिकालम् ।

आराध्यते स्म प्रभुनिर्विशेषं, कुर्वन्ति किं नेशहितानुरक्ताः ! ॥७७॥

રાજ્યે તત્કાલમેવ, એતૈઃ પૂર્વોક્તૈઃ સચિવૈઃ અભિષિક્તા કૃતાભિષેકા ધનશેસ્ય ધનદસ્ય પ્રતિમા ત્રિકાલં ત્રિષુ પ્રાતર્મધ્યાહ્નસાયંકાલેષુ પ્રમુખા રાજ્યા નિર્વિશેષં વિશેષો ન્યૂનાધિક્યં તદ્રહિતં યથા સ્યાત્તથા પ્રસુરિવેત્યર્થઃ । આરાધ્યતે સેવ્યતે સ્મ । તત્ર હેતુમાહ-ઈશસ્ય સ્વસ્વામિનઃ હિતાય અનુરક્તાઃ કિં ન કુર્વન્તિ ? સર્વમેવ કુર્વન્તીત્યર્થઃ । એવં ચેશ્નહિતાય પ્રતિમાયા અપિ તાદૃશમારાધનં ન વિરુદ્ધત ઇતિ ભાવઃ ॥૭૭॥

આ મંત્રીઓએ તત્કાલ રાજના પદે યક્ષની પ્રતિમાને અભિષેક કર્યો અને રાજના જેમ જ તેની આરાધના કરવા લાગ્યા. સ્વામીના લલા માટે પ્રેમવાળાઓ શું નથી કરતા ? ॥૭૭॥

अहंस्प्रभाषान्मृणामुपसर्गभावो नेत्याह—

पूर्वं हि धातोरुपसर्गभावो, यद्यप्ययं व्याकरणे प्रणीतः ।

प्रादुर्भवेन्नैव तथापि पुंसा-महन्नमस्कारमहाप्रभावात् ॥७८॥

અથાપિ ધાતોઃ તત્સંજ્ઞકસ્ય ક્રિયાવાચકસ્ય અથ ચ દૈવસ્ય અવિષ્યતઃ, પૂર્વમ્ આદાવેવ ઉપ-
સર્ગસ્ય તત્સંજ્ઞકસ્ય પ્રપરાદેઃ, ઉપદ્રવસ્ય ચ, ભાવઃ પ્રયોગઃ, પ્રાકટ્યશ્ચ વ્યાકરણે શબ્દજ્ઞાસ્ત્રે અર્થ-
નિયમઃ પ્રણીતઃ કથિતઃ, વ્યાકરણે શ્વાદિધાતોઃ પૂર્વમ્ પ્રાદિરુપસર્ગઃ પ્રયુજ્યતે પ્રમત્તીત્યાદી, એવમ્
ભાવ્યનિષ્ટસૂચકસુત્યાતાદિ લોકેઽપિ પૂર્વમેવ જાયતે, યત્ર ચ ન જાયતે, તત્ર નાનિષ્ટં ભાવિ इति
મન્યતે । તત્રાવશ્યંભાવિનો ભાવિનઃ સૂચકમુપસર્ગાદ્યપિ શાન્ત્યાદિકર્મણા પ્રતિરુજ્યતે इत्याહ-તથાઽપિ
વ્યાકરણે તથાપ્રણીતેઽપિ અર્હતાં જિનેશ્ચરાણાં નમસ્કારસ્ય પ્રભાવાત્ સામાર્ધ્યાત્યુક્તાં નૈવ પ્રાદુર્ભવન્
ઉપસર્ગ इति સમ્બદ્યતે । શાસ્ત્રે તથાનિયમેઽપિ લોકેનાયં નિયમઃ શાન્તિકર્માદિના તદ્ધારણમ્ ।
એવશ્ચ ભાવ્યનિષ્ટસૂચકં કિમપ્યુપસર્ગ જ્ઞાતં નેતિભાવઃ । અત્ર દ્વયોર્ધાત્વોરુપસર્ગયોશ્ચમેદેઽપ્યમેવોક્તે-
રતિશ્ચયોક્તિઃ ॥૭૮॥

જો કે વ્યાકરણ શાસ્ત્રમાં ધાતુથી પૂર્વ ઉપસર્ગ. (પ્ર, પરા, વગેરે) જોડાય છે આ નિયમ છે, છતાં
મનુષ્યોને અરિહંતાના નમસ્કારના મહાન પ્રભાવ હોવાથી તેને ઉપસર્ગ (ઉપદ્રવ) થાય નહિ ॥૭૮॥

નનુ તદ્દર્શનિપાતોઽપિ ન જાતઃ કિમિતિ જિજ્ઞાસાયામાહ—

સદ્ધ્યાનકાષ્ઠામધિતસ્થુષો મે, પ્રાપ્તે તતઃ સપ્તમકેઽપિ ધત્તે ।

મધ્યાહ્નકાલે દિવિ વારિવાહઃ, કલ્યાન્તકાલાન્દસુહૃજ્જગર્જ ॥૭૯॥

તતસ્તદનન્તરમ્, સતોઽવિચલસ્ય ધ્યાનસ્ય કાષ્ઠામવસ્થામધિતસ્થુષઃ પ્રાપ્તસ્ય મે સપ્ત-
મસપ્તમકે, અપિધર્ચયે, ધત્તે દિને પ્રાપ્તે, મધ્યાહ્નકાલે, દિવિ ગગને, કલ્યાન્તકાલે યોઽહ્નઃ
મેઘસ્તસ્ય સુદૃન્મિત્રમ્, કલ્યાન્તકાલાન્દતુલ્યઃ વારિવાહઃ મેઘઃ જગર્જ સ્તનિતવાન્, એતેન વઅપતન-
સંભાવનોક્તા ॥૭૯॥

ત્યાર પછી શુભ ધ્યાનાવસ્થામાં રહેલા અને સાતમો દિવસ આવ્યો છતાં મધ્યાહ્નકાલે આકાશમાં
કલ્યાન્તકાળના વાદળ જેવા વાદળો ગર્જના કરવા લાગ્યાં. ॥૭૯॥

અથ ફલિતમાહ—

શમ્પા તટસ્કારરવૈસ્તુ કાષ્ઠાઃ, સમ્પૂરયન્તી નિપયાત યથે ।

અન્તઃપુરીમિઃ પ્રમદાદિશુક્તા, શુક્તાદિશુષ્ટિર્ગણકે તુ તસ્મિન્ ॥૮૦॥

શમ્પા વિદ્યુત્ “તદિદૈરાવતી વિદ્યુચ્ચલા શમ્પાઽચિરપ્રમા” इति હૈમઃ । ત્વિત્યદ્રુતે, તટસ્કારરવૈઃ
તટવિસ્થાકારશબ્દેઃ, કાષ્ઠાઃ સર્વાં વિદ્યુઃ સમ્પૂરયન્તી, વ્યાપ્નુવન્તી, યથે રાજ્યામિષિકતયક્ષપ્રતિમાયામ્
નિપયાત । તસ્મિન્નાગતવક્તરિ, ગણકે દૈવજ્ઞે તુ ચ અન્તઃપુરીમિઃ અન્તઃપુરણીમિઃ, પ્રમદાદિ શુક્તા,
તત્કૃતાનાગતકથનેન રાજઃ પ્રાણરક્ષણં શુક્ત્યા इति દેવોર્દર્ષ इति ભાવઃ । અન્યથા તુ વઅપતને શોકેનેવ
ભાવ્યમિતિ ભાવઃ । શુક્તાદીનાં શુષ્ટિઃ, શુક્તા કૃતા । એવશ્ચ ગણકસ્યોક્તિરવ્યમપિ સ્વયમેવ જાતમિતિ
ભાવઃ ॥૮૦॥

શમ્પા એ તટસ્કારના અવાજથી સ્થિતજોડે અવપતી થતા ઉપર પડી અને તટસ્કારરવૈની રાશી-
ઓએ હર્ષણોને જોઈ ઉપર ભેલી અને સર્વાર્થ. ॥૮૦॥

અથ રાજસ્તોષાત્તસ્મે દાનમાહ—

તત્પદ્મિનીસ્વપ્નમિવાધિલક્ષ્મી-સંવાસિતં તોષવશાત્પ્રદાય ।

શ્રીપદ્મિનીસ્વપ્નપુરં સ વિત્તૈ-દૌર્લભ્યમુચ્છેદ્ય મયા વ્યસર્જિ ॥૮૧॥

તસ્માદ્દેતોઃ તોષવશાત્ પ્રસન્નતાયાઃ, પદ્મિનીસ્વપ્નં કમલાકરમિદં, અધિકયા લક્ષ્મ્યા સંવા-
સિતં પરિપૂર્ણ શ્રીપદ્મિનીસ્વપ્નપુરં પ્રદાય પારિતોષિકં દત્ત્વા વિત્તૈઃ, દૌર્લભ્યં-દારિદ્ર્યમ્, ઉચ્છેદ્ય
વિનાશ્ય ચ, મયા, સ ગણકઃ, વ્યસર્જિ, પ્રૈષિ ॥૮૧॥

પછી મેં હર્ષને લીધે કમલવનની જેમ ઉત્કૃષ્ટ લક્ષ્મીથી સુવાસિત ધનધાન્યપૂર્ણ એવું શ્રી પદ્મિની-
ખંડ નગર આપી ધનોથી દરિદ્રતાનો નાશ કરી તે જોશીને રળ આપી. ॥૮૧॥

અથોત્તરમુપસંહરતિ—

અર્ચા કૃતા રત્નકરસ્ય નવ્યા, મળ્યાશયા રત્નમયી યદર્ચ્યા ।

તેનૈવ પૌરાઃ પરમપ્રમોદાત્, કુર્વન્ત્યસ્વર્વં મહમાત્તર્ગર્ભમ્ ॥૮૨॥

યથાસ્માત્ મળ્યાશયા શુભાશયા રત્નકરસ્ય વક્ષસ્ય “પૌલસ્ત્ય-વૈશ્રવણ-રત્નકરાઃ કુબરેયશ્ચા” વ્રિત્તિ
હૈમઃ । નવ્યા નૂતનપ્રકારા, અત એવ અર્ચ્યા અર્ચનીયા રત્નમયી રાત્નો અર્ચા પ્રતિમા કૃતા “અર્ચા તુ પ્રતેર્મા
યાતના નિધિઃ” ઇતિ હૈમઃ । તેનૈવ હેતુના, પૌરાઃ, આત્તઃ પ્રાપ્તઃ ગર્ભઃ નૈતાદૃશોઽન્યત્ર મહા ઇત્યભિમાનઃ
યસ્મિન્ કર્મણિ તથાથા સ્યાત્તથા, અસ્વર્વં મહાન્તં મહાસુત્સર્વં કુર્વન્તિ ॥૮૨॥

યક્ષની શુભ આશયવાળી એવી અદ્ભુત પૂજા કરાવી જેની પ્રતિમા રત્નમયી હતી, તેથી જ
નગરવાસીઓ અત્યંત હર્ષથી ગર્વ લઈ શકાય એવો મહાન ઉત્સવ કરે છે. ॥૮૨॥

इत्थं निशम्यासममर्च्यते स्म, देवी सुतारामिततेजसाऽपि ।

तत्रैव कश्चित्समयं समानं, स्थित्वा ययौ स्वं स पुरं नरेन्द्रः ॥८३॥

इत्थं पूर्वोक्तप्रकारं निशम्य श्रुत्वा, અમિતતેજસા રાજા દેવી સુતારા સ્વમગિન્યપિ અસમમ્
અનુપમં યથા સ્થાત્તથા, અર્ચ્યતે સંમાન્યતે સ્મ, તથા તત્ર શ્રીપોતનપુર એવ કંચિત્ સમયં માનેન
સત્કારેણ સહ સમાનં સ્થિત્વા, સ નરેન્દ્રઃ અમિતતેજાઃ સ્વં પુરં યયૌ ॥૮૩॥

આમ અદ્ભુતતા સાંભળી તે અમીતતેજ રાજાએ દેવી સુતારાનો સત્કાર કર્યો. અને તે રાજા ત્યાં
માનસહિત કેટલોક કાલ રહી. પોતાના નગરે ગયો. ॥૮૩॥

उपोतिर्वनं नाम वनं सुतारा-देव्यासमं श्रीविजयोऽन्यदाऽयम् ।

शुच्या विडौजा इव नन्दनाख्यं, रन्तुं जगाम प्रमदामिरामः ॥८४॥

અન્યદા અયં કેશિકુતુહલી શ્રીવિજયઃ પ્રમદાનાં ક્ષીણામ્ અભિરામઃ કમનોયઃ પ્રિયઃ “પ્રમદા
સુન્દરી રામા” ઇતિ હૈમઃ । एतेन लौभाख्यगुणवतोक्ता । बद्धा प्रमदः प्रमोदः तेनाभिरामो मनोज्ञः आह्ला-

वित इत्वर्थः “ह्लादः प्रमोदः प्रमदः” इति हैमः । सुतारादेव्या समं सह, ज्योतिर्वर्नं नाम वनमुपवनम्
विहीना इन्द्रः शच्या इन्द्राण्या सह नन्दनाख्यं वनमिव, रन्तुं क्रीडयितुं जगाम ययौ ॥३५॥ इन्द्राणां ॥३५॥

अथ समये श्रीमाने मनोहर एवा श्रीविजय राज्ञ सुतारा देवीनी साथे ज्योतिर्वर्न नामना
विधानमां-धन-धन-राष्ट्री साथे नन्दन वननी जेम-क्रीडा करवा लाग्यो. ॥३५॥

तस्मिन् क्षणेऽसौ कपिलस्य जीवो, विद्याधरेन्द्रोऽशनिघोषनामा ।

विद्यां प्रतारण्यभिधां प्रसाध्य, व्योम्नाऽपतन् विक्रमशालिबाहुः ॥३६॥

दृष्ट्वैव भर्तुः सविधे सुतारां, प्राग्जन्मकान्तां कमनीयकान्तिम् ।

तां हर्तुमिच्छुः प्लवमानरूपं, सारङ्गमेकं विचकार सारम् (युग्मम्) ॥३६॥

तस्मिन् क्षणे काले, असौ प्रसिद्धः कपिलस्य तदाख्यब्राह्मणजुवस्य जीवः विक्रमशालिनौ बाहु
यस्य स तादृशः पराक्रमी, अशनिघोषनामा विद्याधरेन्द्रः, प्रतारणी अभिधा यस्यास्ताम् इन्द्रजाल-
तुल्यां विद्याम् प्रसाध्य व्योम्ना आकाशमार्गेण आपतन् आगच्छन् । अत्र ‘आगच्छन्’ इति पाठो युक्तः,
शान्तिचरित्रान्तरे ‘समापतन्’, इति पाठदर्शनात् । भर्तुः पत्युः सविधे समीपे, कमनीया कान्तियस्या-
स्ताम् सुन्दरीम्, सुतारां प्राग्जन्मनः कान्तां प्रियाम् सत्यभामारूपाम्, दृष्ट्वैव, तां हर्तुमिच्छुः, प्लव-
मानमुप्लवमानं रूपं यस्य तादृशम्, एकं सारं मनोहरं सारङ्गम् मृगम् “मृगः कुरङ्गः सारङ्गः”
इति हैमः । विचकार विकृतवान्, प्रतारणायेति शेषः ॥३६॥ ॥३६॥

ते काले ते कपिलने। एवं पराक्रमी आहुवाणे। अशनिघोष नामने। विद्याधरेन्द्र प्रतारणी नामनी
विधाने सिद्ध करी आकाशमार्गे जतो मनोहर कान्तिवाणी पूर्वजन्मनी श्री श्री सुताराने पति पासे
ज्येष्ठने ज तेनुं हरणु करवाती धन्यायी कृता श्रेष्ठ एवा हरणुतुं ३५ विदुः ॥३५॥ ॥३५॥

नीलाश्वसम्पादिततुङ्गशृङ्ग-भ्राजत्सुरं काञ्चनचारुवर्णम् ।

व्यालोक्य तं श्रीविजयस्य देवो, साम्बर्ययत् क्रीडनकेच्छयैव ॥३७॥

नीलाश्वना इन्द्रनीलमणिना सम्पादितं निर्मितं तुङ्गं शृङ्गं विषाणं यस्य तं तादृशम् तथा
भ्राजन्तः भास्वराः सुरा यस्य तं तादृशम् । काञ्चनं सुवर्णमिव चारुः मनोहरः वर्णः यस्य तम् तं
सारङ्गम्, व्यालोक्य दृष्ट्वा श्रीविजयस्य देवी सा सुतारा, क्रीडनकस्य क्रीडासाधनस्येच्छयैव नवन्ये-
च्छया अभ्यर्थयत्, इमं गृह्णेत्येवं प्रार्थयति स्म । यद्वा क्रीडनकस्येच्छया क्रीडाशं अभ्यर्थयत्, इमं
गृह्णेत्येवं प्रार्थयति सैव । एवकारेणात्याग्रहः सूच्यते ॥३७॥

श्रीविजयनी पत्नी ते सुताराये नीलमञ्जिथी ज्येष्ठे पनावेला उवा श्री ३५ अने भक्तती अरी वाणा
सुवर्णनी जेम मनोहर कान्ति वाणा ते (हरणु)ने ज्येष्ठने रमकडानी धन्यायी (पकडवा) प्रार्थना करी. ॥३७॥

एतां विद्वज्यानिवासवोऽपि, प्रकृत्यतश्चक्षितसु गमन्यमानम् ।

वीक्ष्यान्नुपायन्तममुं मृगोऽपि, तस्वेर्ष्यबलं प्रावदिव त्वरावान् ॥३८॥

प्रख्याता शक्तिः सामर्थ्यं यस्य स तादृशः, अवनिवासकः श्रीविजयः अपि, एतां सुतारां विमुक्त्यं त्यक्त्वा मृगमनु पृष्ठे, अधावत् ग्रहणायेति शेषः । अमुं श्रीविजयम् अनुभावन्तं वीक्ष्य, तस्य ईर्ष्यायां मत्सरेणेव, किमयं मत्तोऽधिकं वेगवानित्येवमिति भावः । मृगः अपि त्वरावान् वेगवान् अधावत्, यथाऽसौ मां मा ग्रहीदिति भावः ॥८८॥

प्रसिद्ध पराक्रमी राज्ञः पथु आ (सुतारा)ने मुष्टीने मृग पाछण होउथो. मृग पथु तेने पाछण होउता जेह तेनी धर्प्याथी जखे उतावणथी होउवा लाग्यो. ॥८८॥

यश्चेतमाऽस्पर्शं न येन जातु, नो पाणिपद्मे विधिनाऽप्यलेखि ।

भालेऽपि नो तं स कथं कुरङ्गं, लातुं प्रयासं कुरुतां सरङ्गम् ॥८९॥

यः कुरङ्गः कुत्सितो रङ्गः कलङ्कादिः । अथ च यः कुरङ्गः सीतारामयोर्विरह इव सुतारा-
श्रीविजययोः कुरनिष्ठो रङ्गो विरहलक्षणो भवति येन यस्माद्वा एवंलक्षणो कुरङ्गो मृगः, “मृगः
कुरङ्गः” इति हैमः । चन्द्रलाञ्छने वा प्रसिद्धत्वात् कुरङ्गशब्देन कलङ्कोऽभिधीयते । यद्वा यस्य अपूर्व-
त्वात्, तादृशस्य असम्भवाद्वा चेतसा न अस्पर्शं अकल्पि, येन हेतुना, पाणिपद्मेन, नहि छत्रादि-
विहमिव कुरङ्गचिह्नं पाणौ भवतीति भावः । विधिना दैवेन भाले कपालस्थलेऽपि, नो नैव, अलेखि,
त्वं कुरङ्गं ग्रहीष्यति इत्येवमिति भावः । तं सरङ्गं शोभनवर्णं कुरङ्गं लातुं ग्रहीतुं स श्रीविजयः,
कथं प्रयासं यत्नं कुरुताम् ? तत्रोद्योगो न युज्यते, कुतिसाध्यताज्ञानं विना बुद्धिमत्तः प्रवृत्त्ययोगा-
दिति भावः ॥८९॥

जे कुरंग (कुत्सित रंग राज) मनथी कही रूपशथी नहि. जे कारखुथी विधाताये पथु करकमलभां
(रंग रूपे) हे कपाणभां (लेप रूपे) लपुं नहि ते सरंग अशुभ आशय वाणा कुरंग-हरखुने पकडवाने ते
राज हेम प्रयास करतो हरी ? ॥८९॥

एतं चतुष्पादमहं द्विपादः, प्राप्तुं कथं वा प्रभवेयमेवम् ?

चित्ते परामृश्य स धावति स्म, स्त्रीणां ग्रहस्तत्र परं बलीयान् ॥९०॥

अहं द्विपादः चरणद्वयवान्, एतं चतुष्पादं प्राप्तुं कथं वा प्रभवेयम् समथः स्याम्, द्विपादा-
पेक्षया चतुष्पादस्य धावने स्वभावत एव वेगाधिक्यत्वात् इति भावः । एवं पूर्वोक्तप्रकारं चित्ते
परामृश्य चित्तार्थापि स श्रीविजयः धावति स्म, तस्य तदा धावनं न युज्यते इति चेत्तत्राह—
तत्र तादृशकार्यकरणे, परं केवलं स्त्रीणां ग्रह आग्रहः बलीयान् स्त्रीप्रसादनाय हि धीमन्तोऽप्यकार्ये
प्रवर्तन्ते रामादिवदिति भावः ॥९०॥

आ आर पगवाणाने जे पगवाणो हुं केनी रीते पकडवा शक्तिमान धर्पश. जेम मनभां विया-
रीने पथु ते राज होउथो. तेभां आनेो हठ जे सौथी वधारे जणवान छे. (ते सिद्ध थाय छे.) ॥९०॥

अथ मृगस्य प्रसारणप्रकारमाह—

भूत्वा कदाचित् किल सजिह्वस्तूर्णं भवत्येव च विप्रकुण्टः ।

फलं ददथो विजयान्नादिवं, केन ग्रहीतुं हरिणः स शक्यः ॥९१॥

हरिषः अन्तरिक्षं गगनं निकषा अन्तिके आकाशे इत्यर्थः । “निकषान्तिके” इत्यमरः । फाल-
मुत्प्लुतिं ददत् कूर्चं कदाचित् किलेत्यलीके सन्निकुष्टः समीपस्थः भूत्वा पूर्णं शीघ्रमेव, विप्रकृष्टः
दूरस्थः एव च भवति स तादृशः हरिणः केन मदीतुं शक्यः ? न केनापि इत्यर्थः । स्थिरैकप्रवृत्तिर्हि
गृह्यते न तु चञ्चललक्षणपरिवर्त्तमानगतिरिति भावः ॥९१॥

जे हरथु कडी पासे थळ तरत जे हर थळ जेतो तेतो, आकाशभां दूडेभां भारतो ते हरथु जानाथी
पकडी शक्य ? ॥९१॥

वेगः समीरस्य च सन्निधाना-देणेऽस्ति तद्वाहनमेव यस्मात् ।
तेनैव धावन् वसुधाधिपालो, निन्येऽतिदूरं स जवेन तेन ॥९२॥

समीरस्य वायोः सन्निधानात्साम्निध्याच्च, एणे मृगे वेगः अस्ति । कुतः साम्निध्यमित्यत
आह—यस्माद्धेतोः, तस्य वायोः वाहनं यानमेव, एण इति सम्बध्यते, एवं च साधुसन्निधानमिति
भावः । तेनैव मृगेनैव सह धावन् स वसुधाधिपालः श्रीविजयः तेन हरिणेन, जवेन वेगेन,
शीघ्रतया वा अतिदूरं निन्ये प्रापितः । वेगेन धावतो हि तादृशेन प्रेरकेणातिदूरप्राप्तिः सुकरेति
भावः ॥ ९२ ॥

पवन पासे ढोवाथी मृग ते (पवन)नु' वाहन छे. ते पवनना वेगथी जे होउता राजने ते मृग
वेगथी धणु' हर सध' सध' जेतो (पवन वेगथी होउता मृग पाछण तेवा वेगथी होउता राज धणु' हर
जता रखा.) ॥९२॥

ऐरावणोऽम्भोरुहिणीमिवैतां, तारां स हत्वाऽक्षनिघोषकोऽपि ।
वेगाज्जगाम स्वपुरीमरीण-स्वौजः पराभूतसमस्तभूतः ॥९३॥

अम्भोरुहिणीं कमलिनीम् ऐरावण ऐरावत इव, एतेन हरणसुकरतोक्ता । एतां तारां सुतरां
हत्वा सः अरीणमक्षीणं यत् स्वौजः स्वचलं तेन पराभूताः पराजिताः समस्ताः भूताः प्राणिनः
वेन स तादृशः अक्षनिघोषकः अपि वेगात् स्वपुरीं चमरचञ्चानामकां जगाम ॥ ९३ ॥

ते पोताना महान पराक्रमथी सर्व प्राणीने जतनारे (पीडनारे) ते दुष्ट अक्षनिघोष पथु पेक्षी
सुताराने कमल-नासने छाथीनी जेम उपाडी (हरथु करी) वेगथी पोताने नगर जेतो रबी. ॥९३॥

क्लेशान्निधनिस्तारतरी प्रणुन्ना, विद्या प्रतारिष्यपि तेन तत्र ।
रूपं सुताराभ्रमकारि कृत्वा, पूञ्चक उच्चैः स्वरमेवमेवा ॥९४॥

तेनाक्षनिघोषकेण तत्र ज्योतिर्वने अपि पुनरर्थे, क्लेश एव दुस्तरत्वावन्धिः । तस्मान्निस्तारे
पारकरणे तरी नौकातुल्या प्रवारिणी विद्या प्रणुन्ना प्रयुज्ज, सुतारायाः भ्रमं करोतीत्येवंशीलं सुतारा-
सदृशमित्यर्थः । रूपं कृत्वा निर्माय, एवा कल्पितसुतारा, पूञ्चैः स्वरं यथास्यात्तथा, एवं बह्यमाण-
प्रकारं पूञ्चकैः प्रकारं कृतवान् ॥ ९४ ॥

ત્યાં તે અશનિધૌષ વડે પ્રેરિત કલેશદૌષી સમુદ્રને તરવામાં છોડી સમાન પ્રતારણી વિદ્યા પથ્ય
સુતારાને બ્રમ ઉત્પન્ન કરે એવું રૂપ બનાવી ઊંચા સ્વરે આ પ્રમાણે રડવા લાગી. ॥૬૪॥

તથેવાહ—

પ્રાણેશ ! હા કુકકુટમોગિનાહં, દષ્ટાસ્મિ દષ્ટાસ્મિ સમેહિ તૂર્ણમ્ ।

શ્રુત્વેતિ હિત્વા હરિણં રણેચ્છુઃ, ક્ષોણીપતિર્વ્યવિષ્ટુતે દ્રુતં સઃ ॥૯૫॥

હા પ્રાણેશ ! કુકકુટાશ્ચેન મોગિના સર્પેણ બહં દષ્ટા અસ્મિ દષ્ટા અસ્મિ, સમ્બ્રમે દ્વિરુક્તિઃ ।
તૂર્ણ સમેહિ, इति इत्थं भ्रत्वा, हरिणं हित्वा त्यक्त्वा, रणेच्छुः कुकुटेन युयुत्सुः स क्षाणीपतिः श्रीविजयः
દ્રુતં વ્યાવષ્ટુતે નિષ્ટુત્તવાન્ । કુકકુટાહિ “કુકકુટામો, વર્ણેન ચ રવેણ ચ” इति हैमः ॥ ९५ ॥

હે પ્રાણેશ ! કુકુટ નામના સર્પે મને ડાખ દીધો છે, જલદી આવો જલદી આવો. તે સાંભળીને
હરણને છોડી તે રાજા સર્પ સાથે યુદ્ધ ઇચ્છીતો જલદી પાછો ફર્યો ॥૬૫॥

મન્ત્રૈર્વિચિત્રૈર્મણિભિઃ પવિત્રૈઃ-સ્તાં પ્રત્યકાર્પીન્નૃપતિઃ સ યાવત્ ।

સા તાવદત્યાજિ નિરીક્ષમાણ-સ્યાપ્યસ્ય જીવેન કૃતાગસેવ ॥૯૬॥

સ નૃપતિઃ વિચિત્રૈઃ વિષનાશકૈઃ મણિભિઃ, પવિત્રૈઃ સિદ્ધૈઃ મન્ત્રૈશ્ચ, યાવત્, તાં સુતારામ,
પ્રત્યકાર્પીન્ ચિકિત્સતવાન્, તાવત્ સા સુતારા, નિરીક્ષમાણસ્ય પશ્યતઃ એવાસ્ય અપેરેવાર્થત્વાન્
અમત્ત इति शेषः । कृतागसा कृतापराधेन इव । यथा कृतापराधः कमपि जीवमपि त्यजति तथेत्यर्थः ।
જીવેન પ્રાણૈરત્યાજિ, મૃતા इत्यर्थः ॥ ९६ ॥

તે રાજા તંટલામાં પવિત્ર એવા અનેક મંત્રો અને મણિઓથી ચિકિત્સા કરે છે તંટલામાં તે ગળના
જેતા જ જીવ અપરાધીની જેમ તે સુતારાને છોડી દીધો. સુતારાને જીવ મરણ પામી ચાલ્યો ગયો. ॥૬૬॥

હંસેન મુક્તાં નલિનીમિવાસૌ, તાં પ્રેયસીં પ્રેક્ષ્ય પપાત ભૂમૌ ।

આસ્વાદિતોન્મત્તકલ્પનમૂર્છ, પદ્મોપલમ્બે પ્રથમં નિદાનમ્ ॥૯૭॥

હંસેન રાજહંસેન અથ ચ આત્મના, મુક્તાં ત્યક્તાં નલિનીં કમલિનીમિવ, ‘લક્ષ્મીઃ પદ્મા’
इति हैमोक्तेः पद्मायाः राजलक्ष्म्याः पद्मस्य कमलस्य च उपलम्बे प्राप्तौ ‘कमलं नलिनं पद्मं’ इति
हैमः । प्रथमं निदानम् कारणं नलिन्यां सत्यामेव कमलोत्पत्तिः सुतारापरिणयानन्तरमेव च तस्य
રાજ્યપ્રાપ્તિરિતિ શ્લેષેણોભયવિશેષણમિદમ્ । તાં પ્રેયસીં પ્રેક્ષ્ય, અસૌ શ્રીવિજયઃ ભૂમૌ પપાત,
આસ્વાદિતો મક્ષિત ઉન્મત્તકઃ ધત્તૂરઃ યેન સઃ તદ્વત્ “ઉન્મત્તમુન્માદવતિ ધત્તૂરમચકુન્દયો” રિતિ
વિશ્વપ્રકાશઃ । મુમૂર્છ મૂર્છાં ગતઃ ॥ ९७ ॥

તે રાજા હંસથી મુકી દેવાયેલી કમલિનીની જેમ હંસ-જીવથી રહિત તે પ્રિયતમાને જોઈ બુદ્ધિ
ઉપર પડી ગયો. લક્ષ્મી મેળવવામાં મુખ્ય કારણ મનાતા એવા ધતુરા ખાધેલાની જેમ મૂર્છા પામી
ગયો. ॥૬૭॥

પદ્માકરાસ્ફાલનનિત્યશૈલ્ય - ગન્ધોદ્ધુરાંમસમીરણેન ।

સ પ્રાપ્તચૈતન્યમરો ધરેન્દ્ર-રચક્રે વિલાપાનિતિ શ્લુક્તધૈર્યઃ ॥૯૮॥

पद्माकरस्तडागः “पद्माकरस्तडागोऽस्मी” इत्यमरः । तस्य आस्काकनेन सम्बन्धेन नित्यं अत्येन गन्धेन चोद्घुतः उदग्रः सारवानिति यावत् । आरामस्वीपवनस्य समीरणः वायुस्तेन प्राप्तः चैतन्यस्य भरः येन स तादृशः स्वस्थः, स धरेन्द्रः श्रीविजयः, मुक्तं त्यक्तं धैर्यं येन स अवीरः सन्, प्रियावियोगादिति भावः । इति वक्ष्यमाणप्रकारान्, विलापान् शोकाक्रन्दान् चक्रे ॥९८॥

कमलना तणावने तरंगित करवाथी हंमेशा शीतल अने सुगंध ओवा उपवनना पवन लागवाथी भूषण हेमशभां आवी अयेवो ते राजन धैर्य छोडीने आ प्रभावे विधाप करवा धाओ। ॥९८॥

अथ तद्विलापमेवाह—

मदिक्रमः किं कुरुतां प्रतापः, कं वा समाक्रामतु मामकोऽपि ।

दृश्योऽभविष्यद् यदि धर्मराजो, व्यज्ञास्यत स्फूर्तिरियं तयोस्तत् ॥९९॥

मम विक्रमः पराक्रमः किं कुरुताम् ? मामकः प्रतापः तेजः अपि वा कं पुरुषं समाक्रामतु पराभवतु ननु ? प्रिया इत्तर्येव तावुपयोज्याविति चेत्तत्राह—यदि धर्मराजः अन्तकः, दृश्यः नयनगोचरः अभविष्यत्, तत्तदा, तयोः पराक्रमप्रतापयोः, इयं बुद्धिस्था, स्फूर्तिः कौशल्यं व्यज्ञास्यत् । धर्मराजस्तु न दृश्यः, अदृश्यश्च न पराक्रमप्रतापयोर्विषयः उपायान्तराभावाच्चागतिरहं दीन इति नितरां शोकोदीपनम् ॥९९॥

आरो पराक्रम शुं करे ? प्रताप पणु कोणे द्यावे ? जे धर्मराज-यमराज देण्ही शकत तो ते जन्नेथी प्रसिद्ध प्रभाव जणुतात. ॥९९॥

नो धीरुपायुङ्क्ततमां क्वचिन्मे, धामापि मे निष्फलतां जगाहे ।

यन्मय्यपि प्राणति मत्प्रियाया, वैवस्वतोऽजायत जीवितेश्च ॥१००॥

मे मम धीः बुद्धिः नैव; क्वचिदपि, उपयुङ्क्तताम् उपयोगिनी जाता, मे धाम तेजः यत्नो वा अपि निष्फलतां जगाहे प्राप्तम् । “धाम रश्मौ गृहे वेदे, स्थाने यत्नप्रभावयो” इति कोशः ।

ननु बुद्धेस्तेजसो वाऽनुपयोगवैफल्ये कुत इति चेत्तत्राह—यद्यस्माद्धेतोः मयि प्राणति जीवत्यपि, वैवस्वतः यमः, “वैवस्वतोऽन्तक” इत्यमरः । मत्प्रियायाः, जीवितेशः जीवनशासकः, अथ च पतिः अजायत । स्वपत्न्याः स्वस्मिन् सत्येव पुरुषान्तरपत्नीत्वं सुदुःसहम्, तत्रापि बुद्धितेजोभ्यां न किमपि कृतम् इति महान् निर्वेदः बुद्धौ तेजसि स्वस्मिन्चेति शोकपराकाष्ठेति भावः ॥१००॥

आरी बुद्धि कथांय पणु उपयोग करती नथी, अने कांठ समजतुं नथी, आरं तेज पणु निष्फलताने भाण्युं छे. केअके हुं जणते छातां पणु यमराज आरी प्रियानो प्राणेशेय थर्ध अयो-प्राणु हरी अयो (प्राणान्ती प्रियानो पीन्ने पति अने आ वात कांठ पणु पति, बुद्धि अने तेज होय तो केम सांझी छे ? ध्वनि.) ॥१००॥

हा ! भाह्मदेवत्वमुप्य हासा-विष्यद्भ्रमं किं न यमस्य इन्तुः ।

स भाह्मदेवः प्रथितोऽत्र लोके, सर्वत्र कारुण्यद्वपादिषया ॥१०१॥

હાં હિતિ શોકે ઉપાલમ્ભે ચ, અમુષ્ય હન્તુઃ પ્રાણાપહર્તુઃ યમસ્ય, શ્રાદ્ધદેવપદવાચ્યત્વં હાસા-
મિત્યુક્તકસ્ય હાસજનકં કિં ન, અપિ તુ તદ્વાસ્યજનકમેવ 'હાસો હાસ્યચ્છ' इत्यमरः भद्राशुक्लः
શ્રાદ્ધાઃ તેષાં દેવઃ કથં નામ હન્તા મહિતુમર્હતિ, તથા ચ હન્તરિ તથા પ્રયોગઃ પરિહાસાયૈવેતિ
ભાવઃ ।

નનુ તર્હિ કઃ શ્રાદ્ધદેવ इत्यत आह—स श्राद्धदेवः, अत्र लोके प्रथितः प्रसिद्धः कथितः,
યઃ સર્વત્ર ઉચ્ચનીચવાદિનિર્વિશેષેણ કારુણ્યમ્ કરુણામ્, “કારુણ્યં કરુણા ધૃમે”ત્યમરઃ । ઉપાદિશત્,
યસ્તુ સ્વયમેવ હિંસકઃ, દૂરે તેન કારુણ્યોપદેશ इति तस्य श्राद्धदेवत्वं हास्यायैवेति ॥૧૦૧॥

હા હિંસા કરનાર—મારી નાંખનાર આ યમરાજનુ શ્રાદ્ધદેવ, શ્રદ્ધાવાળાને દેવ એવું નામ ઉપદાસ
પ્રગટ કરનાર નથી થું ? છે જ. કેમકે આ જગતમા તે શ્રાદ્ધદેવ પ્રસિદ્ધ છે જોણે સર્વત્ર કરુણાને ઉપદેશ
કર્યો છે. ॥૧૦૧॥

પશ્યેદ્વિના પण्डकपण्डितान् कः, को वा स्पृशेन्मामपहाय हा ! त्वाम् ।

यत्कुक्कुटाहिः प्रययौ विदश्य, ज्यायान्विधेः प्रक्रम एव सोऽयम् ॥૧૦૨॥

ત્વાં સુતારામ્, પण्डका अन्तःपुरक्षकाः क्लीबाः, “પણ્ડઃ ષણ્ડઃ કલીબો નપુંસકમ્” इति
હૈમઃ, પણ્ડિતાશ્ચ તાન્વિના, અન્યઃ, કઃ પશ્યેન્ ? ન કોડપીત્યર્થઃ, અન્તઃપુરે ઇતાભ્યાં દ્વાભ્યામતિ-
રિક્તસ્ય ગમનનિષેધાત્, તવ ચ બહિર્ગમનાભાવાત્ કુલીનત્વાચ્ચેતિ ભાવઃ । ઇતેન શીલસમ્પન્નતોક્તા ।
મામપહાય કો વાડન્યઃ સ્પૃશેન્ ? ન કોડપીત્યર્થઃ । પતિવ્રતત્વાદિતિ ભાવઃ । ગુણસ્મરણેન શોકસ્ય વેગા-
ધિક્યાદાહ—હા, લેવે શોકે વા । યત્કુક્કુટાહિઃ, વિદશ્ય દષ્ટ્વા પ્રયયૌ, સોડયમ્ । વિધેર્માગ્યસ્ય
જ્યાયાન્ અનભિમવનીયઃ, પ્રક્રમઃ પ્રયત્ત એવ, પ્રક્રમઃ પ્રસ્તાવઃ “પ્રક્રમઃ પ્રસ્તાવઃ” इति हैमः ।
નાન્યથૈવ તાદૃશ્યાસ્તચ મહિતુમર્હતીતિ ભાગ્યહીનોઽહમિતિ સ્વનિર્વેદઃ ॥૧૦૨॥

પંડક નપુંસક અન્તઃપુરના રક્ષકો અને પંડિતો સિવાય તને કોણ જોઈ શકે ? હા ? મારા સિવાય
તને કોણ સ્પર્શી શકે છતાં કુકુટ સર્પ તને ડાખી જતો રહ્યો તે તો વિધાતાનું વિધાન બળવાન છે (એ જ
કહેવાય). ॥૧૦૨॥

संसारसर्वस्वमियं ममासी-न्नैतां विना जीवत एव लाभः ।

इत्थं विलप्यैव चिरं तयाऽमा, क्लृप्तां चितां प्राविशदेष भूपः ॥૧૦૩॥

મમ હયં સુતારા સંસારે સર્વસ્વં સમગ્રસમ્પત્ આસીત્ ઇતાં તાં વિના, જીવતઃ નૈવ લાભઃ
વિશેષપ્રાપ્તિઃ, સર્વસ્વાપહારે બીજાભાવાત્ કુતો લાભ इति भावः, इति जीवतनिर्वंदः, इत्थमनेन
પ્રકારેણ, ચિરં વિલપ્ય, એવ ભૂપઃ શ્રીચિજયઃ, તયા સુતારયા અમા સદૈવ ક્લૃપ્તાં રચિતાં ચિતાં
પ્રાવિશત્ ॥૧૦૩॥

આ (સુતારા) અહીં સંસારનું સર્વસ્વ હતું, તેના સિવાય છતાં અને કોઈ લાભ નથી. આમ લાંબા
કાળ સુધી વિલાપ કરી તે સમયે તેણી બનાવેલી ચિત્તામાં તેની સાથે પ્રવેશ કર્યો. ॥૧૦૩॥

जज्ज्वाल यावत्स चित्ताकुशानु—वर्ततेन दारूपचितः प्रणीतः ।

विद्याधरद्वन्द्वमुपाजिहीत, व्योम्नापि तावत्सहसा महिम्ना ॥१०४॥

यावत्स चितायाः कृशानुरग्निः, वातेन वायुना, दारुणि काष्ठे, उपचितः वृद्धः, प्रणीतः कृतः सम् जज्ज्वाल, तावत्, महिम्ना प्रभावेण, व्योम्ना आकाशेन, सहसा झटित्येव विद्याधरद्वन्द्वं विद्याधरयुगलम् उपाजिहीताऽगमताम् ॥१०४॥

नेटलाभां लगाडायेले अने लाङ्काथी वृद्धिने पाभेले ते चिताने अग्नि पवन लागवाथी ज्वाला वाणे थये तेटलाभां ओयिता ये विद्याधरे पोताना प्रभावे आकाश भागे आवी पहेलिया. ॥१०४॥

अथ तयोः कृत्यमाह—

मन्त्रेण पावित्र्यमितैर्जलोधै—रेकोऽभ्यषिञ्चतिचित्रभानुम् ।

विद्या प्रतारिण्यपि सादृहास्यं, निर्माय तत्कालमगात्प्रणश्य ॥१०५॥

एकः तयोरन्यतरः विद्याधरः, मन्त्रेण पावित्र्यमितैः पवित्रैः जलोधैः जलधाराभिः चितेः चितायाः चित्रभानुमग्निम् अभ्यषिञ्चत्, सा प्रतारिणी विद्याऽपि अदृहासं निर्माय कृत्वा, तत्कालं प्रणश्य अन्तर्धाय अगात् । अभिमन्त्रितजलसेकेन प्रतारिणी विद्या स्वरूपं प्राप्य ततोऽगादित्यर्थः ॥१०५॥

એક વિદ્યાધર મંત્રથી પવિત્ર કરાયેલા જળથી ચિતાની આગને ઠારવા લાગ્યો. પ્રતારણી વિદ્યા પથ્ય તે જ વખતે અદ્દહાસ્ય કરી નાસી ગઈ. ॥૧૦૫॥

अथ श्रीविजयस्य कौतुकाङ्क्षिज्ञासामाह—

एतत्किमाकस्मिकमेव जात—मित्यभ्यधात्तावपि भूमिपालः ।

व्याजहृतुर्व्याजविवर्जितौ तौ, पत्नी नरेन्द्रामिततेजसो नौ ॥१०६॥

भूमिपालः श्रीविजयः तौ द्वावपि एतत्किम् आकस्मिकम् अहेतुकं सहसा एव वा जातमभूत्, इत्येवमभ्यधात्प्रच्छ तौ द्वौ विद्याधरौ व्याजेन कपटेन 'कपटोऽस्त्री व्याजदम्भो-पधयाश्छद्मकैतवे' इत्यमरः । विवर्जितौ रहितौ, व्याजहृतुरुचतुः, किमित्याह—नरेन्द्रस्य, यद्वा नरेन्द्रेति सम्बोधनम्, अमिततेजसस्तदाख्यस्य राज्ञः, नौ आवास, पत्नी भृत्यौ, स्व इति शेषः । अत्र नाविति विभक्तिप्रतिरूपमव्ययम् ॥१०६॥

(ત્રી) રાજાએ તે બન્નેને પૂછ્યું કે અકસ્માત આ શું થઈ ગયું ? નિષ્કપટ એવા તે બન્ને બોલ્યા કે અમે બન્ને રાજા અમિતજના પત્ની-શ્રુત્ય-માણસ છીએ. ॥૧૦૬॥

ક્ષેપં કથનીયં વક્તિ—

માં વિદિ સમ્બોધકરં વિમિથં, શ્રોતામિધાનં ક્ષણાવધાનम् ।

પુત્રં પરં દીપદિસં તતો નૌ, તીર્થાનિ નન્તું પ્રયતૌ પ્રયાન્તૌ ॥૧૦૭॥

સમ્બોધકરં શુભે ધર્મે સાવધાનમપ્રમાદિનં વિમિશ્રં સંમિશ્રં શ્રોતાઽમિધાનં સંમિશ્રશ્રોતનામાનં
પરં દ્વિતીયં પુત્રં અર્થાન્મમ, દીપશિશ્વં નામ ચિદ્ધિ, તતસ્તદનન્તરમ્ નૌ દ્વાવપિ પિતાપુત્રૌ અત્રાપિ
નૌશબ્દસ્ય પૂર્વશ્ચયોગઃ સમર્થનીયઃ । તીર્થાનિ નન્તું વન્દિતું પ્રયતૌ પ્રયત્નશીલૌ સન્તૌ પ્રયાન્તૌ ગચ્છન્તૌ,
અસ્યાકર્ણયામાસિવૈત્યપ્રેતનેનાન્વયઃ ॥૧૦૭॥

હા પ્રાણનાથ ! પ્રસરત્પ્રતાપ ! શ્રીમત્ત્રિપૃષ્ઠપ્રભવ ! પ્રજેશ !

હા શૌર્યવર્યામિતધામનામ-સૌન્દર્યવિદ્યોતિતવંશ્યકીર્તે ! ॥૧૦૮॥

ત્રાયધ્વમસ્માદિમિકાં સુતારાં, વિદ્યાધરાદન્યકલત્રલોલાત્ ।

આકર્ણયામાસિવ ચેતિ વાચ-મુચ્ચૈસ્તરાં વ્યોમ વિગાહમાનામ્ ॥૧૦૯॥

હા પ્રાણનાથ ! જીવિતેશ ! પ્રસરન્ વિસ્તૃતઃ પ્રાપ્તુવન્ પ્રભાવઃ પ્રતાપો यस્ય તદામન્ત્રણે, શ્રીમ-
ત્ત્રિપૃષ્ઠાત્ પ્રભવઃ उत्ततिः यस्य तदामन्त्रणे, हा प्रजेश ! राजन् ! हा शौर्येण पराक्रमेण वर्य ! श्रेष्ठ !
અમિતં ધામ તેજો यस્ય તન્નામ્નઃ ચન્દ્રસ્ય સૌન્દર્યમિવ સૌન્દર્યં यस્ય તત્સંબોધને । વિદ્યોતિતા પ્રકાશિતા
વંશ્યાનાં વંશોદ્ભવાનાં કીર્તિર્યેન તદામન્ત્રણે । અન્યસ્ય કલત્રે સ્ત્રિયા લોલાલ્લમ્પટાત્ “લોલુપો લોલુભો
લીલો લમ્પટો લાલસોઽપિ ચે” ત્યમરઃ । અસ્માદ્વિદ્યાધરાત્, હમિકામિમાં સ્વપ્રિયાં સુતારાં ત્રાયધ્વં રક્ષત
હતીત્યમ્ ઉચ્ચૈઃસ્વરાં તારસ્વરામ્, અત एव, व्योमाकाशं विगाहमानां पूर्यमाणां वाचम् आकर्णयामा-
સિવાશ્રીઘ્વ, તીર્થ પ્રયાન્તાવિતિ સમ્બધ્યતે ॥૧૦૮॥૧૦૯॥

તમને સચેતન કરનાર અને ધર્મક્રિયામાં સાવધાન એવા મને મિશ્રશ્રોત નામનો જાણો. ખીજે દીપ-
શિષ્ય નામનો મારો પુત્ર છે. અને તીર્થાનું વંદન કરવા નિયમ પૂર્વક જતાં અમે બન્નેએ હા પ્રાણુનાથ !
વિદ્યાધ પ્રતાપી ત્રિપૃષ્ઠના પુત્ર પ્રજના સ્વામી ! શ્રેષ્ઠ શૌર્ય અપરિમિત તેજ નામ અને સૌન્દર્યથી કુલકીર્તિને
પ્રકાશિત કરનાર ! આ સુતારાને પરસ્પરીસંપટ એવા આ વિદ્યાધરથી બચાવો, આવી આકાશમાં ફેલાતી
ઉંચા સ્વરની વાણી સાંભળી. ॥૧૦૭-૧૦૮-૧૦૯॥

अथ तदनन्तरवृत्तमाह—

अस्मत्प्रभोर्जामिरनेन रूपा-ऽऽक्षिप्ताशयेन ह्रियते स्म नूनम् ।

व्यावर्तयावस्तदिमामिमं च, हत्वा दुराचारमपेतसारम् ॥११०॥

अनेन, रूपेण आक्षिप्तो हृतः आशयः भावो यस्य तेन तादृशेन विद्याधरेण “मत्तभावाज्ञया
अपि” इति हेमः । अस्मत्प्रभोः भीअमिततेजसः जामिः भगिनी नूनमवश्यं ह्रियते स्म, नान्यथा सुता-
रायाः ईदृशं वचनं संभवतीति भावः । तत्तस्मात्, अपेतः दूरीभूतः सारः बलं यतस्तं निर्बलम् ।
‘सारो बले स्थिरांश्च’ इत्यमरः । एतेन हननसौकर्यं स्वस्य च ततोऽधिकबलवत्त्वमुक्तम् । अथ
च दुराचारं परस्त्रीहरणादिति भावः । इमं विद्याधरं हत्वा, इमां सुतारां व्यावर्तयावः
पश्चाद्व्यावर्तयावः ॥११०॥

ચિત્તે વિમૃશ્યેતિ રુપારુપૌ તૌ, યાવત્પ્રજ્ઞતૌ સહ તેન યોદ્ધુમ્ ।

નિસ્ત્રિશ્ચમોદાય ચિત્તં કરેણ ॥૧૧૧॥

હ્યુક્તપ્રકારં ચિત્તે વિમુચ્ય, ઠષા ક્રોધેન અહણો રક્તવર્ણો દ્વાવાધામ્ કરેણ પાણિના, શિલં
ત્રીક્ષ્ણં નિર્સ્ત્રિશં સ્વક્ષ્મ આદાય, નિર્સ્ત્રિશેન સ્વક્ષ્મેન વૃત્તઃ સઙ્ગતેન ચદ્વા નિર્સ્ત્રિશઃ ક્રૂરઃ વૃત્તઃ સ્વમાવો
વસ્ય, નિર્સ્ત્રિશં ક્રૂરં વૃત્તમ્ આચારો વા યસ્ય તેન તાદૃશેન “ક્રૂરે નૃશંસનિર્સ્ત્રિશપાપોઃ” “કરબાલનિ-
ર્સ્ત્રિશકૃપાણસ્વક્ષ્મ” “ચરિતાચારૌ । વૃત્તં શીલં ચ” इति हैमः । દુરાશયેન તેન વિદ્યાધરેણ સદ્, યોદ્ધં
ચાવત્પ્રવૃત્તૌ, અસ્ય તાવદિત્યપ્રેતનેનાન્વયઃ ॥૧૧૧॥

અમારા રાજની પહેનનું તેના રૂપથી આકર્ષણેલા આ વિદ્યાધર ખરેખર હરણ કરે છે તો અધમ
દુરાચારી એવા આને હણી આને બચાવીએ. એમ મનમાં વિચારી ક્રોધથી લાલ ધર્મ હાથમાં તીક્ષ્ણ તલવાર
લઈ અમે બન્ને જોડલામ ક્રૂર આચારવાળા અને ખોટી દાનનવાળા એવા તેની સાથે યુદ્ધ કરવા પ્રવૃત્ત
થયા. ॥૧૧૦-૧૧૧॥

તાવન્મહિષ્યા ભવતોઽભ્યધાયિ, યુદ્ધેન વાં પૂર્ણમિતોઽપિ તૂર્ણમ્ ।

જ્યોતિર્વનં નામ વનં પ્રયાતં, પ્રણાંસ્ત્યજન્તં પ્રતિષેધતં તમ્ ॥૧૧૨॥

તાવન્ ભવતઃ મહિષ્યા પટ્ટરાજ્યા સુતારયા અભ્યધાયિ કથિતમ્, વાં યુવયોઃ યુદ્ધેન પૂર્ણમ્
અલમ્, ઇતઃ અસ્માદપિ કાર્યાત્પથમં, તૂર્ણમ્, જ્યોતિર્વનં નામ વનં પ્રયાતમ્ ગચ્છતં, તત્ર ગતં પ્રાણાન્
ત્યજન્તં તં મત્પતિ શ્રીવિજયં પ્રતિષેધતં નિવારયતં મન્મુક્તિસ્તુ પશ્ચાદપિ ભવેદેવ, યતોઽહં જીવિતેતિ
માવઃ ॥૧૧૨॥

તં કમિત્યાહ—

વિષ્ણુત્રિપૃષ્ઠાન્વયવારિરાશિ-વેલાસમુલ્લાસનશીતરશ્મિમ્ ।

દેવ્યા પ્રતારિણ્યમિધાનયામું, મદ્રૂપસમ્પાદનવિપ્રલબ્ધમ્ ॥૧૧૩॥

દેવ્યા પ્રતારિણ્યમિધાનયા, મદ્રૂપસમ્પાદનેન વિપ્રલબ્ધં વંચિતમ્, અમું પ્રસિદ્ધં વિષ્ણોર્વાસુદે-
વસ્ય ત્રિપૃષ્ઠસ્થાન્વયો વંશ દૈવ વારિરાશિરશ્મિસ્તસ્ય વેલાયાસ્તટલહર્યાઃ સમુલ્લાસને વર્ચને શીતરશ્મિં
ચન્દ્રતુલ્યં શ્રીવિજયં પ્રતિષેધતમિતિ પૂર્વેણાન્વયઃ ॥૧૧૩॥

એટલામાં તમારી પટ્ટરાણીએ કીધું કે તમારા યુદ્ધથી સર્થું તમે બન્ને અહિંથી બહારી જ્યોતિર્વન
નામે વનમાં જાઓ અને વાસુદેવ એવા ત્રિપૃષ્ઠના કુળરૂપી સમુદ્રની વેલાને વધારવામાં ચંદ્ર સમાન, અને
પ્રતારણી વિદ્યાથી માફ રૂપ બનાવીને ઠગાયેલા એવા તેમને પ્રાણુત્યાગ કરતા રોકો ॥૧૧૨-૧૧૩॥

સ્વસ્વામિજામ્યા વિનિયોગયોગાત્, સા નાશિતા દેવ ! લઘુ પ્રતારા ।

તત્ત્વં વિષાદં ત્યજ નૌ પ્રસાદં, સમ્પાદ્ય વૈતાલ્યમુપેહિ શૈલમ્ ॥૧૧૪॥

દેવ ! રાજન્ ! સ્વસ્વામિનઃ અભિવલેજસઃ જામ્યાઃ વિનિયોગસ્ય નિવેશસ્ય યોગાત્સન્ધન્વાત્
અત્ર ચ સમાગમ્ इति शेषः । સા પ્રતારા પ્રતારણી લઘુ સ્ત્રીવ્રમેવ નાશિતા તત્ત્વસ્માત્, તત્ત્વાઃ જીવન્ત્યાઃ
દૈવ વિષમાનત્વાત્, ત્વં વિષાદં શોકં ત્યજ, નૌ આશયોઃ પ્રસાદં પ્રસન્નતાં સમ્પાદ્ય કૃત્વા વૈતાલ્યં
જૈલમ્ ઉપેહિ, આગચ્છ ॥૧૧૪॥

હો રાજા ! પોતાના રાજની બહેનની આરાધી તે પ્રતારણી નસાડી દેવાનું છે. માટે તમે વિષાદ છોડો. અને અમારા ઉપર કૃપા કરી વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર આલો. ॥૧૧૪॥

અભ્યર્થ્ય તાભ્યાં વસુધાસુધાંશુ-નીતઃ સ વૈતાલ્યગિરિં ગરીયાન્ ।

વૃત્તાન્તશ્રુત્વાઽમિતતેજસે સ્વં, દુઃસ્વં હૃદિસ્થં ગમયામ્બભૂવ ॥૧૧૫॥

તાભ્યાં દ્વાભ્યામભ્યર્થ્ય ગરીયાન્ મહત્તરઃ વસુધાયાં સુધાંશુશ્ચન્દ્ર ઇવ સ શ્રીવિજયઃ વૈતાલ્ય-ગિરિં નીતઃ પ્રાપિતઃ સન્, અમિતતેજસે, વૃત્તાન્તં સમાચારમુક્ત્વા સ્વં સ્વકીયં હૃદિસ્થં દુઃસ્વં ગમયા-મ્બભૂવ તત્યાજ, કથનેન દુઃસ્વાપચયો ભવતીતિ ભાવઃ ॥૧૧૫॥

તે બન્નેએ અભ્યર્થના કરી શ્રેષ્ઠ અને પૃથ્વીના ચંદ્રસમાન એવા તે રાજાને વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર લઈ ગયા અને તે રાજા અમિતતેજને બધા વૃત્તાન્ત કહી, પોતાના મનમાં એવા દુઃખનું એકાદું કર્યું. ॥૧૧૫॥

કુર્વલ્લભાટે શુકુટિં પ્રકાપાત્તામ્રીકૃતાપાઙ્ગવિલોચનાઽઽસ્યઃ ।

ઉચ્ચેઽર્કકીર્તિપ્રભવતિતીશઃ, સંસ્મૃત્તવાન્ શ્રીવિજયં પ્રતીદમ્ ॥૧૧૬॥

પ્રકોપાત્ લભાટે બ્રુવોઃ કુટિં કૌટિલ્યં ભ્રૂવિકારં કુર્વન્ તામ્રીકૃતાનિ રક્તાનિ અપાઙ્ગૌ નેત્રાન્તૌ “અપાઙ્ગૌ નેત્રયોરન્તૌ” इत्यमरः । વિલોચને નેત્રે આસ્યં સુસ્વં ચ યેન સ તાદૃશઃ, સંસ્મૃત્તઃ સંવેગસ્ત-દ્વાન્, અર્કકીર્તિપ્રભવઃ અમિતતેજાઃ ક્ષિતીશઃ શ્રીવિજયં પ્રતિ હૃદં વક્ષ્યમાણમુચે ॥૧૧૬॥

કપાળમાં શ્રકુટી કરતા અને ક્રોધથી લાલ નેત્ર અને મુખવાળા અમિતતેજે ઉતાવળથી શ્રીવિજયને આમ કીધું. ॥૧૧૬॥

તદુક્તિમેવાહ—

આદાય કસ્તક્ષકમૌલિરત્નં, કોટીરકોટેઃ કુરુતાં વિભૂષામ્ ।

સૌપર્ણપશ્ચાન્ પરિગૃહ્ય તૂળ-વાણાન્ સપન્નાંશ્ચ જિજીવિષુઃ કઃ ? ॥૧૧૭॥

તક્ષકસ્ય સર્પરાજસ્ય મૌલેઃ મસ્તકાગ્રત્નમાદાય, કઃ કોટીરસ્ય મુકુટસ્ય “મૌલિઃ કિરીટં કોટીરમુણીષમ્” इति हैमः । કોટીરગ્રભાગસ્ય વિભૂષાં મળડનં કુરુતામ્, ન કોઽપીત્યં કર્તું સમર્થ इत्यर्थः । તતો રત્નાદાને પ્રાણનાશસ્યૈવાવશ્યંભાવો, દૂરે મુકુટકોટિવિભૂષેતિભાવઃ । તથા કઃ જિજીવિષુઃ જીવિતુમિચ્છુઃ, સુપર્ણસ્ય ગઢહસ્યેમે સૌપર્ણસ્તાન્ પશ્ચાન્, “સુપર્ણઃ પન્નગાસનઃ, ગરુત્માન્ ગરુહઃ” इत्यमरः । પરિગૃહ્ય તૂળસ્ય તૂળીરસ્ય વાણાન્ સપન્નાંશ્ચ પુલ્કસ્યપત્રસહિતાંશ્ચ, કુરુતામિતિ પૂર્વેણાન્વયઃ । નહિ જિજીવિષુણેત્યં કર્તું શક્યતે, તથાકરણે મરણાવશ્યંભાવાત્ इति भावः “તૂળોપાસંગતૂળી-રે” इत्यमरः ॥૧૧૭॥

તક્ષકના મસ્તકનો મણિ લઈ કોણે પોતાના મુકુટનું શૂષ્ય બનાવી શકે ? જીવતા ધમ્મિતો કોણે આશ્વસ ગરુડની પાંખો લઈ પોતાના તૂળીર અને વાણોને પાંખ લગાડી શકે ? ॥૧૧૭॥

સંગૃહ્ય જીવામ્યધિકપ્રિયં તે, જામિં મદીયાં મદવિહ્વલઃ સન્ ।

સ ક્વ પ્રયાતા મયિ પૃષ્ઠલગ્ને, દુર્વારવૈરિચયકાલદષ્ટે ॥૧૧૮॥

ते तव जीवेनाप्यभ्यधिकां प्रियां मदीयां जामिं मदेन कामविकारेणाधवा बलमदेन विह्वलः
विलुप्तविवेकः सन् संगृह्य अपहृत्य सः विद्याधरः, दुर्वाराणां वैरिणां क्षये कालस्यान्तकस्य दण्डं
इव तस्मिन् भायि पृष्ठलग्ने पृष्ठमनुधावति सति, क्व कुत्र प्रयाता प्रयास्यति, न क्वापि गन्तुं
शक्नोति, गमने वा न परित्राणसंभव इति भावः ॥११८॥

तभारी-आशुथी पथ्य अधिक प्रिय-ऐवी भारी पडेनने क्षमने कामतुर ऐवे ते दुर्धर्ष शत्रुओना
नाश करपामां कासहउ समान ऐवे ६ पाळण पडये छने क्या जयाने छे ? ॥११८॥

उक्तवेति शस्त्रावरणीमणीयो-बन्धप्रमोक्षप्रगुणप्रभावाम् ।

विद्यां ददौ श्रीविजयाय हृद्यां, निःशेषदुःखच्छिदुरां नरेशः ॥११९॥

इति पूर्वोक्तप्रकारम् उक्त्वा नरेशोऽमिततेजाः शस्त्राणाम् आवरणीं निवारिकाम्, अणीयसः
सूक्ष्मतरस्यापि बन्धस्य बन्धनस्य प्रमोक्षं भेदने प्रगुणोऽनुकूलः प्रभावः यस्वास्ताम् सकलबन्धच्छेदकरीम्,
अत एव, निःशेषस्य समस्तस्य दुःखस्य छिदुरां भेदनीम्, हृद्यां मनोहरां विद्याम्, श्रीविजयाय
ददौ ॥११९॥

आम कही ते राज्ञये श्री विजयने शत्रुने राकनारी अने महान् पधनथी पथ्य मुक्त करावनामां
उत्कृष्ट शक्तिपाणी समस्त दुःखने नाश करनारी ऐवी प्रिय विद्या आपी. ॥११९॥

श्रीरश्मिवेगादिकतत्तनूज--स्फूर्जद्भटानामथ पञ्चशत्या ।

युक्तस्त्रिपृष्ठप्रभवः सुतारा-माहर्तुमेवारिपुरीमयासीत् ॥१२०॥

अथ विद्याप्राप्त्यनन्तरम्, श्रीरश्मिवेगादिकानां तदाख्यानां तत्तनूजानाममिततेजःपुत्राणां
स्फूर्जतां वीराणां भटानां योधानां पञ्चशत्य युक्तः त्रिपृष्ठप्रभवः श्रीविजयः सुतारां स्वप्रियामाहर्तुमा-
नेतुमेव अरेः अग्निघोषस्य विद्याधरस्य चमरचञ्चाल्यां पुरीमयासीत् ॥१२०॥

त्रिपृष्ठने पुत्र ते आविजय अमिततेजना रश्मिवेग पगेरे पुत्र अने भीष्म भणवान पांयसे।
योद्धाओ साथे सुताराने सावताने शत्रुनगर प्रत्ये गयो. ॥१२०॥

विज्ञाय विद्यावलिनं तमार्कि-क्षोणीशिताऽसौ हिमवन्महीध्रे ।

कान्त्यावदातान्धरणेन्द्रपादा-नग्रे जयन्तं च मुनिं महान्तम् ॥१२१॥

तेजोविनिर्धूतसहस्ररश्मिं, पुत्रं समादाय सहस्ररश्मिम् ।

ज्वालाभिधामन्यबलोऽनोदां, विद्यां ययौ साधयितुं महात्मा ॥१२२॥ (युग्मम्)

असौ आर्किक्षोणीशिता अर्ककीर्तिजो राजाऽमिततेजाः, तम् अग्निघोषम्, बलिनमनभिभ-
वनीयं विज्ञाय, हिमवन्महीध्रे हिमाचले कान्त्या अवदातान् विशदान् धरणेन्द्रपादान्, महान्तं
जयन्तं मुनिं च अग्रे पुरतः, अत्राग्रे शब्दयोगे द्वितीया चिन्त्या, अपर्यादिशब्दयोग एव तस्मा दर्शनान्,
अथवा अग्नेः कुतवेति ज्ञेय इति समाधेयम्, तेजसा प्रत्यापेन विनिर्धूतः अथः कुतः सहस्ररश्मिः सूर्यः

એન તાદશં સહસ્રરશ્મિ તદાલ્યં પુત્રં સમાદાય. અન્યસ્ય શત્રોઃ બલમપનુદતિ નાશયતીતિ સા તાં મહાત્મામલૌકિકશક્તિમતીં જ્વાલાભિધાં વિદ્યાં સાધયિતું યયૌ ॥૧૨૧-૧૨૨॥

શ્રી અર્કકાર્તી રાજના પુત્ર તે અમિતેજે તે અશનિવેગને વિદ્યાખલી જાણીને હિમવાન પર્વત ઉપર કાન્તિથી ઉગ્રવળ એવા ધરજેન્દ્ર અને મહાન મુનિ જયંતની આગળ તેજથી સૂર્ય કરતા પશુ અદિ-યાતા એવા સહસ્રરશ્મિ નામના પુત્રને લખને અન્ય વિદ્યાઓને પરાજિત કરનારી એવી અત્યન્ત શક્તિશાળી જ્વાલા નામની વિદ્યાનું સાધન કરવા ગમન કર્યું ॥૧૨૧-૧૨૨॥

સ્થિત્વા તતો માસિકમક્તવૃત્ત્યા, સપ્તત્રિયામાપ્રતિમાં વિધાય ।

વિદ્યાં તયોઃ સાધયતોરનિન્દ્યાં, માસો વ્યતીયાય સજાપમેકઃ ॥૧૨૩॥

તતસ્તનન્તરં માસિકમક્તવૃત્ત્યા માસિકમક્તેન સપ્તરાત્રિકી સપ્તસુ ત્રિયામાસુ રાત્રિષુ પ્રતિમાં વિધાય સજાપં મન્ત્રજપેન સહ, અનિન્દ્યાં પ્રશંસનીયાં વિદ્યાં સાધયતોસ્તયોરમિતેજઃ સહસ્રરશ્મ્યોઃ એકઃ માસઃ વ્યતીયાય અશમત્ ॥૧૨૩॥

ત્યાં રહી માસોપવાસના અનુષ્ઠાનથી સાત રાત્રિની પ્રતિમા કરીને જ ૫ પૂર્વક ઉત્તમ વિદ્યાનું સાધન કરતાં તે બન્નેને એક માસ વીતી ગયા. ॥૧૨૩॥

સ્થિત્વા મહીશશ્ચમરાદિચચ્ચા-પુર્યાં બહિઃ શ્રીવિજયોઽથ વીરઃ ।

આકૂતવિશ્નં પ્રજિઘાય દૂતં, પ્રત્યર્થિભૂપાય યથાર્થમાવશ્મ ॥૧૨૪॥

અથાનન્તરં વીરઃ મહીશઃ શ્રીવિજયઃ ચમરાદિચચ્ચાપુર્યાઃ ચમરચચ્ચાપુર્યાઃ બહિઃ સ્થિત્વા આકૂ-તસ્ય પરામિપ્રાયસ્ય વિશ્નં જ્ઞાતારં યથાર્થમાવં સત્યવાદિનં દૂતં પ્રત્યર્થિભૂપાય શત્રુભૂતનૃપાન્તિકે પ્રજિઘાય પ્રેષિતવાન્, વીરાણામેષ એવ ક્રમઃ, ન તુ અકસ્માદ્યુદ્ધમ્ ॥૧૨૪॥

અને વીર શ્રીવિજય રાજાએ ચમર ચંપાપુરીની બાહર રહી શત્રુ રાજા પ્રત્યે ખીજના અભિપ્રાયને કળાવામાં સમર્થ એવા યથાર્થ વક્તા દ્વનને મોકલ્યા. ॥૧૨૪॥

ગત્વાઽથ દૂતસ્તદુપેત્ય સિંહ-દ્વારં નૃસિંહસ્ય ચ સિંહશૌર્યઃ ।

વિજ્ઞાપિતો વેત્રમૃતા પ્રવિષ્ટઃ, સમ્યઃ સમામળ્યમમાવૈશ્મ ॥૧૨૫॥

અથાનન્તરં દૂતઃ ગત્વા નૃપુ સિંહ ઇવ તસ્ય અજનિષોષસ્ય, તત્પ્રસિદ્ધં સિંહદ્વારમુપેત્ય, સ સિંહશૌર્યઃ સિંહસ્ય શૌર્યમિવ શૌર્યં યસ્ય સ તાદશઃ રાજા વિજ્ઞાપિતઃ સૂચિતઃ. અથ ચ વેત્રમૃતા દ્વાર-પાલેન, પ્રવિષ્ટઃ પ્રવેશિતઃ અન્તર્ભાવિતળ્યર્થઃ, (સ સિંહશૌર્યઃ દૂતઃ વેત્રમૃતા દ્વારપાલેન વિજ્ઞાપિતઃ નૃપાણાં આજ્ઞાપિતસ્ત્વમ્ પ્રવિષ્ટઃ) સમ્યઃ સમાયાં સાધુઃ સ દૂતઃ સમાયાઃ મધ્યે રૂતિ સમામળ્યમેવમમાવૈશ્મ ॥૧૨૫॥

પછી તે મનુષ્યોમાં સિંહ સમાન પરાક્રમી શ્રીવિજયના સિંહ જેવા પરાક્રમી અને મધ્ય એવા તે

હત તે અંપાપુરી નગરના સિદ્ધદાર પર પહોંચી દારપાળ વડે રાજાને વિદ્યાપતિ પૂર્વક પ્રવેશ કરાવેલો હતો સમાની વચ્ચે આમ બોલ્યો. ॥૧૨૫॥

કૃતોક્તિમાહ—

અન્યસ્ત્રિયં નૈવ દૃશ્યાપિ સન્તઃ, સત્યં સ્મૃશન્તિ પ્રતિપક્ષપુण्याઃ ।

તસ્યાઃ પુનઃ સંહરણં પ્રસહ્ય, સ્વચ્છન્દપાપાહરણં ન કિં તત્ ॥૧૨૬॥

પ્રતિપન્નં સ્વીકૃતં પ્રાપ્તં વા પુણ્યં યૈસ્તાદૃશઃ પુણ્યવન્તસ્સન્તઃ સજ્જનાઃ સત્યમેવ, અન્યસ્ત્રિયં દૃશ્ય નેત્રેણાપિ અપિના કરાવિના પુનઃ કિં વક્તવ્યમિતિ સૂચિતમ્, ન સ્મૃશન્તિ । પુનઃ પશ્ચાન્તરે તસ્યાઃ અન્યસ્ત્રિયાઃ પ્રસહ્ય હઠાત્ સંહરણમપહરણં કિં તત્, સ્વચ્છન્દં સ્વૈરતયા પાપસ્યાહરણં આહરણ-માયોજનં વપાદાનં સશ્ચયઃ ન ? અપિ ત્વચ્છયમેવ । યત્ર સ્પર્ગં પાપમ્ તત્ર પ્રસહ્ય હરણે કિમુ વક્ત-વ્યમિતિ ભાવઃ ॥૧૨૬॥

પુણ્યશાળી એવા સજ્જનો પરસ્પરે આંખથી પણ સ્પર્શતા નથી. નેત્રથી જોતાં પણ નથી. આ વાત સત્ય છે. છતાં તેનું બળપૂર્વક હરણુ તે સ્વચ્છન્દ રીતે થાય તો પાપ સંચય થતું નથી શું ? ॥૧૨૬॥

एतां समानेतुमहो ! सुतारां, नैवोचितीमञ्चति तेऽपि चेतः ।

आनीय यद्वा जननीव सारैर्-र्वासोभिरभ्यर्च्य समर्पणीया ॥१२७॥

અહો इति खेदे, ते तव अपि, चेतः मनः, एतां सुतारां समानेतुम् । औचितीमौचित्यं नैवाञ्चति मन्यते, त्वमपि मनसा अनुचितमेवैतत्कर्म मन्यसे इति अनुकूलकरणोक्तिः । ननु सा आनीता, अधुना किं कर्त्तव्यमिति चेत्तत्राह—आनीय आनयनानन्तरं जननी मातेव, न तु तत्र साधारणस्त्रीबुद्धिः कर्त्तव्या 'मातृवत्परदारेष्वित्युक्ते' रिति भावः । सारैः श्रेष्ठैर्वासोभिः वसनाभरणा-दिभिः, अभ्यर्च्य सत्कृत्य, समर्पणीया भर्त्रे इति शेषः ॥१२७॥

ખરેખર તમારું હૃદય પણ આ સુતારાને સર્થ આવવામાં ઔચિત્ય માનતું હશે નહિ, માટે આખ્યા પછી માતાની જેમ ઉત્તમ વસ્ત્રોથી સરકાર કરી (તેના પતિને) સોંપી દેવી યોગ્ય છે. ॥૧૨૭॥

व्रीडां प्रकुर्वन्ति विनिर्मिमाणाः, क्रीडावशात्कर्म परं छलेन ।

अस्याः पतिः सर्वबलौघशाली, नीतिं समालम्ब्य बहिः स्थितोऽस्ति ॥१२८॥

પરં તથા, ક્રીડાવશાત્કુતુકાત્, છલેન કપટેન પ્રતારણાદિના, કર્મં ક્રિયાં, વિનિર્મિમાણાઃ કુર્વાણાઃ વ્રીડાં લઙ્ગાં પ્રકુર્વન્તિ, સ્વમનસિ મયેત્થમનુચિતમાચરિતમિતિ લઙ્ગન્તે इत्यर्थः । નનુ વ્રીડાયાં સત્યામપિ સમ્પ્રતિ નાસ્ત્યુપાયઃ, યતોઽસ્યાઃ પતિઃ મૃત इति कस्मै प्रदेयैषा । किञ्च यदि जीवितस्तर्हि किं न स्वगौरवरक्षणाय मत्त एनामाच्छिनत्तीति चेत्तत्राह—सर्वेषां बलानां इत्यन्तरायादादीनाद्योद्येन सार्धेन शालये शोभते इत्येवंशीलः, सर्वबलीघशालो, अस्याः सुतारायाः पतिः शोबिज्जः, नीतिं वीरनोति समालम्ब्य, बहिः त्वन्नगराद्बहिः स्थितोऽस्ति, एवं च न स मृतः, न चापि तव दूरगमनप्रयासः इति विद्यायां ठे मुळમોડવસરઃ । પશ્ચાન્તરે તુ

તુ સહસા આક્રમણં તુ ન વીરોચિતમિતિ દૂતેન बोधनवैफल्ये युद्धार्थं सज्जस्तिष्ठत्येवेति क्रमशः
સામદાન્નોઃ પ્રયોગઃ કૃતઃ ॥૧૨૮॥

(સજ્જનો) રમતમાં પણ જીતથી કોઈ કામ કરતા લગ્ન કરે છે, પામે છે. સર્વ સન્ય સમ્રાટથી
યુક્ત આ સુતાગનો પતિ નીતિને આશ્રિને (નગરથી) બાહર રહેલો છે. ॥૧૨૮॥

तस्मै तदेतां स्वयमेव गत्वा, सत्त्वावलीढाय समर्पयस्व ।

यद्वा समाचर्य विकार्यचर्या, नादीयते मन्तुरुपागतस्य ॥૧૨૯॥

તત્તસ્માસ્તદાચારાનુરોધાત્, સ્વયમેવ ગત્વા, નત્વન્યેન, વિનયહાનેરિતિ ભાવઃ । તસ્મૈ
સત્ત્વેન તેજસા બલેન ચ અવલીઢાય સમ્પન્નાય, એતાં સુતારાં સમર્પયસ્વ, યદ્વા અન્યથા ચેત્, વિકાર્યા
નિન્દનીયાં ચર્યામાચરણં પરસ્ત્રીહરણરૂપં સમાચર્ય વિધાય ઉપાગતસ્ય સમીપપ્રાપ્તસ્ય શત્રોઃ રાજ્ઞઃ,
તવમન્તુઃ ક્રોધોઽપરાધઃચ “મન્તુઃ ભવેદાગોઽપરાધયોઃ” इति कोश. । ન નૈવ, આદીયતે પ્રહીતું
યોગ્યઃ અસમર્પણે हि स कुप्येत् स च न तव कल्याणायेति भेदप्रयोगः ॥૧૨૯॥

તો મહા સત્ત્વશાળી એવા તેને તમે પોતે જઈ આ સુતાગને સોળી દે કેમકે ખાટું કામ કરી પાસે
આવેલા અતિથિનાં અપરાધ કરાય નહિ. ॥૧૨૯॥

मानं यदि स्वीकुरुषे कदाचि-त्त्वं चादुकारैरुपलालितः सन् ।

द्रष्टा कबन्धं यदि वैकबन्धं, नूनं तदा तद्भटचन्द्रहासैः ॥૧૩૦॥

યદિ કદાચિત્ત્વં ચાદુકારૈઃ મિથ્યાપ્રિયભાષણાદિના સ્વાયંસાધનપરાયણૈર્મૂર્ખૈઃ ઉપકાલિતઃ
વિમોહિતઃ સન્, માનં ગર્વં સ્વીકુરુષે, ગર્વીષ્ઠાં ન પ્રયચ્છે, તદા તસ્ય શ્રોત્રિજયસ્ય મટાનાં યોધાનાં
‘સ્વજ્ઞે તુ નિશ્ચિન્નચન્દ્રહાસાસિરિષ્ટયઃ’ इत्यमरोक्ते: ચન્દ્રહાસૈરસિમિઃ કૃત્વા, કબન્ધં શિરોહીન-
શરીરમ્, ‘કબન્ધોઽસ્ત્રી ક્રિયાયુક્તમપમૂર્ધકલેવરમિ’ त्यमरः । યદિ વા એકમદ્વિતાયં વન્ધં વન્ધનં દ્રષ્ટા
દ્રશ્યસિ, મરિણ્યસિ નિગડિતો વા ભવિષ્યસિ, ન ચાન્યા ગતિરિતિ દ્વંદ્વપ્રયોગઃ ॥૧૩૦॥

જો કદી તમે ખુશામદિઆઓની વાતમાં પડીને અભિમાન કરશો તો નકકા તે શ્રીવિજયના સુહૃદાના
તલવારથી પોતાના માથા રહિત થડને અથવા હૃદયને બેશો. ॥૧૩૦॥

इत्थं सनिर्वन्धमुदीर्य दूतो, जोषं समालम्ब्य स यावदाऽऽस्ते ।

तावज्जगादाशनिघोषभूषो, भ्रूभङ्गभीमं विदधत्क्रुधाऽऽस्यम् ॥૧૩૧॥

इत्थमुक्तप्रकारेण, सनिर्वन्धं ‘निर्वन्धोऽभिनिवेशः स्या’ इति हैमोक्तेः साभिनिवेशं साग्रहं
सयुक्तिकम्, उदीर्योक्त्वा, यावत्, स दूतः, ‘तूष्णीमर्थे जोषमि’ त्यमरोक्ते: जोषं भीमं समालम्ब्य,
आस्ते, तावद् अशनिघोषभूषः, क्रुधा आस्यं मुखं भ्रूभोर्भङ्गेन कौटिल्येन भीमं भयानकं विदधत्,
जगादोवाच ॥૧૩૧॥

आम युक्ति अने आशयपूर्वक ओली ते हत रूप थये ३ तरल अ अशनिधेय राज्ञे क्राधथी भूकृति अजावने ओल्यो ॥१३१॥

अथ तद्वचनमेव विवृणोति—

बुद्ध्या विदग्धत्वमवेदि रे ! ते, राजा मया यस्य न सन्त्यमात्याः ।

नो तेऽप्यमात्या न हितं प्रमार्थे, ब्रूयुः प्रयुज्याप्युपपत्तिजातम् ॥१३२॥

रे दूत ! ते तव राज्ञः श्रीविजयस्य विदग्धत्वं चतुरत्वं छेकत्वं 'छेको विदग्धे' इति हैमः । मया बुद्ध्या अवेदि ज्ञातम् । यस्य ते राज्ञः अमात्याः सचिवाः न सन्ति, यो हि राजा बुद्धिमान् तस्य सचिवा अपि बुद्धिमन्ता भवन्ति, न ते तस्येति स मूर्ख एव, नन्वनेके अमात्यास्तस्य । एवं च विपरीतवाधास्त्वय्येव मूर्खत्वं संभाव्यते इति चेत्तत्राह—ते अमात्या अपि न, ये उपपत्तिजातं युक्ति-ज्ञानं प्रयुज्य, प्रभाः स्वामिनः हितं न ब्रूयुः । ये त्वदभिमाना अमात्यास्ते नामात्याः यतस्ते न हित-वक्तारः, किन्तु चाटुकारा एवेति स मूर्ख एवेति भावः ॥१३२॥

अथ इति युक्तिः । राजानु यातुं अगच्छुः, ते तेन अमात्या न नथी, न मया पण्य भंती न विदुः । ते न राजा बुद्धिमान् इति समजाति नथी ॥१३२॥

ननु प्रभुचेत्कथं मूर्खः, नहि मूर्खः प्रभुर्भवतीति चेत्तत्राह—

दासेरकः स प्रभुताधिकारी, नैव प्रभुः कर्हिचनापि दूत !

यः कण्टकास्वादनलोलुपोऽपि, स्वस्यैव जानाति हिताहितं न ॥१३३॥

दूत ! स प्रभुः राजा, दासेरकः दासीपुत्रः । अथ च उष्ट्रः 'उष्ट्रो दासेरः' इति हैमः । कर्हिचनापि प्रभुतायाः अधिकारी योग्यः न । स क इत्याह—यः, कण्टकस्य स्वनामख्यातस्य अथ च क्षुद्रशत्रोः 'कण्टका स्त्रिया क्षुद्रशत्रो' इत्यमरः । आस्वाद्ने भक्षणगे, अथ च विनाशने, लोलुगः अपि, स्वस्यैव, हिताहितं न जानाति । एवं च तव प्रभुरपि हिताहितानभिज्ञत्वादासेरक एव, न तु प्रभु-रित्यर्थः । अत्र च समानविशेषणमहिम्ना उष्ट्रव्यवहारप्रतातेः समासाक्तिरलङ्कारः ॥१३३॥

हे इति । ते दासेरक-दासी पुत्र (उष्ट्र) राजा कही पण्य प्रभुताये योग्य (येवा प्रभु) थर् शके नहि. अ शत्रुने नाश करयाने भ्रिखता (काटने आवा भ्रिखता) पण्य पोतानु अ हित अने आहित अणुतो नथी होतो ॥१३३॥

ननु मन्त्रिणः सन्ति, ते हितवक्तारस्वेति चेत्तत्राह—

यो मन्त्रिणां नैव वचः करोति, नासौ प्रभुस्तेऽपि च मन्त्रिणो न ।

अन्योन्यवैरानुगमात्क्षयाय, राज्यस्य तौ संभवतः स्वतोऽपि ॥१३४॥

यः मन्त्रिणां वचः नैव करोति स्वीकरोति असौ प्रभुर्न, तेऽपि मन्त्रिणश्च न, ये हितवक्तारो

ન । યદિ હિ મન્ત્રિણો હિતચક્તારઃ, તદા રાજા તદુક્તં ન શ્રુતવાનિતિ મન્યે, નાન્યથાત્રાગચ્છેત્ ।
 एवं च स राजा न, ते मन्त्रिणश्च न, राजा हि मन्त्रिमन्त्रानुमन्ता भवति, स चेन्न, कुतो मन्त्रिषु
 मन्त्रित्वमिति भावः । ननु कदाचिन्मन्त्रिमन्त्रापेक्षया बुद्धिमतो राज्ञो मन्त्रस्य सारवत्त्वं संभाव्यते,
 एवं च नैतावता तयो राजमन्त्रिभावोऽपैतीति चेत् तत्राह—तौ निरपेक्षौ राजमन्त्रिणौ, अन्योन्यं
 वैरस्य विद्वेषयानुगमात् प्राप्तेः, स्वतोऽपि स्वत एव, राज्यस्य क्षयाय नाशाय संभवतः कल्पतः,
 मन्त्रिमन्त्राग्रहणे हि मन्त्रिणो राज्ञि । (राज्ञो) विरक्तिः, ततश्च तयोर्विरोधः, ततश्च राज्यनाशः, भेदसंभा-
 वान्नुपान्तरेणेति मूलस्यैवाभावात्कस्य राजा, कस्य मन्त्री वेति भावः ॥१३४॥

જે રાજા મંત્રીની વાત માનતા નથી, તે રાજા નથી કુરાજી છે. (રાજાને સમજાવે નહિ) તે મંત્રી
 નથી, કુમંત્રી છે. કેમકે તે બંને પોતા જ પરસ્પર વેરભાવ પામવાથી રાજ્યનો નાશ કરનારા થઈ જાય
 છે. ॥૧૩૪॥

તામ્યામનાલોચ્ય भवाद्दशोऽत्र, प्रस्थापितो दूत्यविधाऽनभिज्ञः ।

वक्तुं न यो वेद पुरः प्रभूणां, तस्योचितं दूत्यमिदं किमु स्यात् ॥१३५॥

તામ્યાં રાજમન્ત્રિભ્યામ્, અનાલોચ્યાવિચાર્ય, ભવાદ્દશઃ, દૂતસ્ય કર્મ દૂત્યં તસ્ય વિધાયાઃ
 પ્રકારસ્યાનભિજ્ઞઃ, અત્ર પ્રસ્થાપિતઃ પ્રેષિતઃ, યસ્ત્વં પ્રભૂણાં પુરોઽગ્રે વક્તું ન વેદ જાનાતિ, તસ્ય દૂત્યં
 કિમુ ડચિતં સ્યાત્ ? નેત્યર્થઃ । યદિ રાજમન્ત્રિણૌ એકમન્ત્રી સ્નિગ્ધૌ ચ, તથાપિ તવ દૂતવ્યવહારા-
 નભિજ્ઞસ્ય દૂત્યે નિયુક્તિસ્તયોરત્પક્ત્વમુદ્ભાવ્યત્યેવેતિ ભાવઃ ॥૧૩૫॥

તે બંને (રાજા અને મંત્રી) એ વિચાર્યા વગર જ દૂતકર્મમાં અપદ્ધ એવો તારા જેવો દૂત અહીં
 મોકલાયો છે. જેને રાજાઓની આગળ ખોલતા આવડતું નથી, શું તેને આ દૂતપણું ડાંચત હોય ? ન જ
 હોય. ॥૧૩૫॥

ननु मा भूतां बुद्धिमन्तो तो किन्तु पराक्रमिणो इति रिपुसाधनसमर्थो ततश्च
 , तव कल्याणं नेक्षे इति चेत्तत्राह—

बुद्ध्या विनैकेन पराक्रमेण, जेतुं न शक्या रिपवः कथञ्चित् ।

गर्जन्तमम्भोदमुपर्यवेक्ष्य, स्वं किं न हन्याच्छरभो विबुद्धिः ॥१३६॥

બુદ્ધ્યા વિના એકનાસહાયેન પરાક્રમેણ, રિપવઃ કથન્નિદપિ, જેતું ન શક્યાઃ । તત્રોદાહ-
 રણમાહ—વિબુદ્ધિઃ બુદ્ધિહીનઃ શરભઃ અષ્ટાપદઃ, 'શરભેઽષ્ટાપદોઽપિ' इति शिलाञ्जलिः । ઉપરિ ગર્જન્તમ્
 અમ્ભોદં મેઘમહેદય, સ્વમાત્માનં ન હન્યાત્ હાન્તિ કિમ્ ? અવદ્યં હન્તીત્યર્થઃ । શરભો હિ મેઘં
 પ્રતિ અભિમાનાત્કૂર્દન્, સ્વાતે નિપત્ય સ્થિયતે । ઉપરિ મેઘં પ્રતિ કૂર્દનં હિ તસ્ય અજ્ઞતાવિજૃમ્ભિ-
 તમ્, નાન્યથા કૂર્વેત્, एवं च तव राजमन्त्रिणोः पराक्रमसंभवेऽपि विफल एव प्रयासो भवितेति
 भावः । दृष्टान्तालङ्कारः ॥१३६॥

બુદ્ધિ વિના કેવલ પરાક્રમથી કોઈ પણ રીતે શત્રુઓ જીતી શકાતા નથી. બુદ્ધિરહિત-મૂર્ખ શરભ
 ઉપર ગરજતા વાદળને જોઈ (કુદકે મારતો) પોતાને જ હથેલો નથી શું ? હલે જ છે. ॥૧૩૬॥

यद्यपि सन्तः दृष्टापि परस्त्रियं न स्पृशन्तीत्युक्तम्, तदपि न युक्तमित्याह—

अन्धा न पश्यन्ति परस्त्रियं चे—त्ते किं प्रशंसां सुधिय श्रयन्ते ।

यद्येवमेषां चतुरिन्द्रियाणां, निन्द्यं कथं स्याद्विकलेन्द्रियत्वम् ॥१३७॥

अन्धा दृष्टिहीनाश्चेद्यदि, परस्त्रियं न पश्यन्ति, तदा अन्धाः किमिति प्रश्ने, सुधिया बुद्धिमतां प्रशंसां श्रयन्ते गच्छन्ति ? न श्रयन्ते इत्यर्थः । एवं च परस्त्रियदर्शनं न प्रशंसामूलम् न वा सत्त्वप्रयोजकमिति भावः । ननु प्रशंसां न श्रयन्ते इति कुत इति चेत् तत्राह—यद्येवं विकलेन्द्रियाः प्रशंसां श्रयन्ते चेत्तर्हि, निन्द्यं कथं स्यात् ? न स्यादित्यर्थः । चतुरिन्द्रिया हि विकलेन्द्रियत्वेनापकृष्टा गण्यन्ते, एवं चान्धस्यापि विकलेन्द्रियत्वेन निन्दैव न तु रूपदर्शनकृता प्रशंसा तस्य क्यापीति परस्त्रियं न पश्यन्तीति न सत्त्वप्रयोजकं, न वा परस्त्रियाः दर्शने स्पर्शने निन्दा इति भावः ॥१३७॥

ॐ आध्यात्मो परस्त्रीने ॐता नथी, तो आत्मा माणुसेनी प्रशंसा मेणवे छे ? नही ॥. ॐ अम ॥ होय तो पैदा चतुरिन्द्रियनुं विकलेन्द्रियपक्षुं कसं पशोपाय ? ॥१३७॥

ननु मन्त्र्येवम्, पापं तु स्यादेवेति चेत्तत्राह—

नान्यस्त्रियं विक्रममन्तरेण, हर्षुं नरः क्लीब इव क्षमेत ।

नो विक्रमः पुण्यमृते कथं तत्, पापाय तस्या हरणं ब्रवीषि ॥१३८॥

नरः विक्रममन्तरेण विना, अन्यस्य स्त्रियं हर्षुं क्लीबो नपुंसक इव न क्षमेत शक्नुयान्, विक्रमः पराक्रमः, पुण्यम् ऋते विना नो भवतीति शेषः । तत्तस्माद्देतोः, कथं तस्या परस्त्रिया हरणं पापाय ? इति ब्रवीषि, प्रत्युत विक्रमान्यथानुपपत्त्या पुण्यस्यैव तत्रानुमानमिति भावः ॥१३८॥

परस्त्रीने पराक्रम सिवाय हरण करवाने माणुस नपुंसकनी ॐम ॥ समर्थ थछ शके नही ॥ अने पराक्रम तो पुण्य पगर होय ॥ नही ॥ तो शी रीते सुतारानुं हरण पाप माटे कहे छे ॥१३८॥

यद्यप्युक्तं नैवोचितिमञ्ज्वतीति तदपि निस्तारमित्याह—

स्त्रीरत्नमेतादृशमद्भुतं चे—दानेतुमौचित्यविपश्चना न ।

अन्यत्र सा क्वापि वितायमाना, स्वाभावमेव प्रथयेन्न किं वा ? ॥१३९॥

एतादृशमद्भुतमलौकिककल्पम्, स्त्रीषु रत्नमिव तत् चेद्यदि आनेषुं हर्षुम्, औचित्यस्य विपश्चना विवर्णना विचारणा न, स्यादिति शेषः । वा तदा अन्यत्र साधारणकार्ये क्वापि, वितायमाना विस्तार्यमाणा विधीयमानेति यावत् सा स्वस्य अभावम् अनौचित्यमेव, न प्रथयेत् न प्रकटयेत् किम् ? अपि तु प्रकटयेदेव । यद्यपूर्वस्य हरणे नौचित्यम्, तर्हि साधारणे कार्येऽपि अनौचित्यमेवाञ्ज्वति इति भावः ॥१३९॥

ॐ आपुं अद्भुत स्त्रीरत्न होय तो औचित्यनो विस्तार विचार भाव नहि ॥. ॐ क्वापि अन्यत्र

अस्थाने ते औचित्यं विस्ताराय तो शुं तेनो घेतानो अभाव न करी नाये ? ॥१३६॥

यदप्युक्तं जननीवाम्यर्च्येति तदप्यनुचितमित्याह—

शक्त्या समानीय निवास्यते या, सा माननीया जननीव किं स्यात् ?

व्रीडा वधे स्याद्विहिते छलेन, लक्ष्म्यां हतायां न पुनः स्त्रियां वा ॥१४०॥

या स्त्री शक्त्या बलपूर्वकं समानीय, निवास्यते गृहे रक्ष्यते, सा पराक्रमप्राप्ता किमिति प्रश्ने, जननीव माननीया स्यात् ? नेत्यर्थः नहि जननी पराक्रमात्प्राप्यते इति भावः । यदप्युक्तं व्रीडां प्रकुर्वन्तीति तदपि न सम्यगित्याह—व्रीडा, छलेन विहिते कृते वधे हनने स्यात् पराक्रमहीन-
त्वसंभावनासंभवाद्भिन्न भावः । पुनः किन्तु, लक्ष्म्यां संपत्तौ, स्त्रियां वा हतायां न व्रीडेत्यनेनान्वयः ।
तत्र पराक्रमोपयोगादिति भावः ॥१४०॥

ॐ शक्ति-शक्त्या सातीने धर्मा पराक्रमाय न माननी केम नान्व देन होय ? न होय. लक्ष्म
तो छलथी वध करवामा शय, लक्ष्मीतुं के आतुं दाय करवामा न न्वा यान ॥१४०॥

यदप्युक्तं सारैर्वासोभिः समर्पणीयेति तदति फल्गु इत्याह—

उद्धाररूपेण समाहृतं य-द्विश्राण्यते तत्परमेव नीत्वा ।

नैवोत्तमणः अहं च न चाहं, तस्याभिमर्षः कथमर्पये तत् ॥१४१॥

यद् द्वन्द्वार्थं उद्धाररूपेण, समर्पति नीत्वा परचाउहमेतदुद्धरिष्यामि प्रतिदास्यामि इत्येव-
रूपेण समाहृतमानीतम् । तदेव परं देवलं नात्वा गृह्णत्वा विश्राण्यते प्रातर्दीयते तच्चात्र नास्ती-
त्याह—स श्रीविजयश्च मे मम उत्तमणः ऋणदाता नैव, अहं च नन्य अभिमर्षः ऋणप्रदाता न,
“अधमर्षो प्राहकस्यादुत्तमणस्तु दायकः” इति हैमः । तत्तदा कथमर्पये प्रातर्ददामि । एवं च तव
समर्पणोक्तिर्न युक्तेति भावः ॥१४१॥

उधार तरीके न् लेवायु होय ते न् सन्ने भीतानो करी अपाव उ ते. (श्रीविजय) भारो लक्ष्मदार
नथा अने शुं तेनो देवदार नथी, तो श्री रीने सुताराने आपु ? ॥१४१॥

यदप्युक्तं मन्तुन आदीयते इति तदप्यस्थाने इत्याह—

मन्तुं स एव क्षमतेऽनुमन्तुं, द्वेधापि यस्यास्ति बलं विशालम् ।

आगत्य पुर्याः स बहिर्भवन्तं, प्रस्थापयन् स्वस्य बलं न वक्ति ॥१४२॥

मन्तुमपराधं स एव नान्यः, अनुमन्तुं ग्रहीतुं क्षमते शक्नोति । यस्य राज्ञः, द्विधा प्रकार-
द्वयेनापि, बलं सैन्यं स्वशक्तिश्चेति प्रकारद्वयं विशालम् अस्ति । स तव प्रभुः पुर्याः बहिः आगत्य
भवन्तं दूतं प्रस्थापयन् प्रेषयन् । स्वस्य बलं सामर्थ्यं सैन्यं वा न वक्ति । एतावतैव तस्य बलही-
नत्वं प्रकटितं भवति । अन्यथा तदपि ब्रूयादिति भावः ॥१४२॥

અપરાધ તો તે જ માની શકે, જેનું જળ ખાને રીતે (સેના રૂપે અને પોતાના પગક્રમ રૂપે) વિશાળ મોઢું હોય. (૫૭) તે (શ્રીવિજય) નગરથી બહાર આવીને તને મોકલતો પોતાનું જળ કહેતો નથી. ॥૧૪૨॥

यदापि मानं यदि स्वीकुरुष्वे इत्यादिना मानो न कर्त्तव्य इत्युपावेशि तवपि बालविलसितमित्याह—

स्वाभाविको यस्य न चास्ति मानः, संमानमागी स कथं जनानाम् ।

अध्याहृतः भंगरसीम्नि भट्टै—वीर्यं विधत्तां किमु कातरस्य ॥१४३॥

યસ્ય પુરુષસ્ય ચ સ્વાભાવિકઃ, માનઃ અભિમાનઃ, સ્વસ્મિન્નાસ્તિ સ જનનાં સન્માનસ્ય માગી કથં સ્થાત્ ? ન સ્યાદિત્યર્થઃ । માનધના એવ જનૈરપિ સન્માન્યન્તે ન તુ તદ્વહિતા—નિરસ્કૃતા इति भावः । यदप्युक्तं—बलौघशालीति तदपि नाद्वेगायेत्याह—कातरस्य भोगाः अध्याहृतैः आरोपितैः न न तु वास्तवैः, भट्टैः योधैः सङ्गरसीम्नि रणभूमौ, किमु वीर्यं विधत्ताम् ? नैव विदधीतेत्यर्थः । ये हि यथायतः शूरास्त एव वीर्यं विदधति, कातरस्य तु भटाः कातरा एव स्युरिति न तदुद्वेगकारणम् इति भावः ॥१४३॥

જને સ્વાભાવિક અભિમાન ન હોય તે લોકોનું સન્માન કેમ મેળવે ? ન મેળવે અને કાવર રાજાના ભોગ કમળેલા પોદાઓ નજી મધ્યે શું પગક્રમ કરી શકે ? ॥૧૪૩॥

अथोसंहरति—

तथाहि दूताधम ! यावदंते, भृत्या ददन्ते न तवार्धचन्द्रम् ।

त्वद्वाक्येनુन्नस्त्वरितं य तेऽपि, स्वामी समायात्वथवा प्रयातु ॥१४४॥

દૂતેષુ અધમ ! નિકૃષ્ટ ! તત્તમ્માદ્વેતોઃ યાહિ વ્રજ, યાવત્ એતે મમ ભૃત્યાઃ તવ અર્ધચન્દ્રં ગલહસ્તં ન દદન્તે । ત્વદ્વાક્યેન નુન્નઃ પ્રેરિતઃ, સ સમાયાતઃ, તવ સ્વામી શ્રીવિજયોઽપિ ત્વરિતં શીઘ્રં સમાયાતુ, યુદ્ધાયાગચ્છતુ । અથવા પ્રયાતુ ભયાત્પલાયતામ્ । ઉભયત્ર મદિષ્ટસાધનમિતિ ભાવઃ ॥૧૪૪॥

માટે હે અધમ દૂત ! આ સેવકો તને અર્ધચન્દ્ર—ગલહસ્ત દે નહિ તે પહેલાં ચાલ્યો જા. અને તારા વાક્યોથી ચઢાવાયેલો તે તારો સ્વામી જલદી આવે અથવા જતો રહે ॥૧૪૪॥

इत्यूर्जितां तस्य निशम्य वाचं, विद्याधरेन्द्रस्य गतः स दूतः ।

आख्यादशेषं निजनायकाय, स्वर्नायकं तर्जयते स्वधाम्ने ॥१४५॥

इतीत्यूर्जितां बलवतीं वाचं तस्य विद्याधरस्याशनिषोषस्य निशम्य गतः स दूतः, स्वधाम्ना प्रभावेण । स्वर्नायकमिन्द्रं तर्जयते मर्त्सयते । स्वनायकाय श्रीविजयाय अशेषं समस्तं वृत्तमाख्यात् ॥१४५॥

आम ते विद्याधरेन्द्र (अशनिधोष)नी ज्येष्ठार वाष्प्री सांभणी ते इत आस्यो अथो. ते पोताना तेज्यो ध-दने पञ्च त्रास आपता पोताना राजने अधुं कहुं ॥१४५॥

अथ तस्य युद्धोद्योगमाह—

आदेशतः श्रीविजयस्य राज्ञ-स्तूर्याण्यवाद्यन्त रणोन्मुखानि ।

यन्नादमाकर्ण्य भटाः समग्राः, सन्नद्य सन्नद्य समागमश्च ॥१४६॥

श्रीविजयस्य राज्ञः आदेशतः रणस्य उन्मुखानि उन्मुखापादकानि तूर्याणि वाद्यानि अवा-
द्यन्त, येषां तूर्याणां नादं शब्दमाकर्ण्य, समग्राः समस्ताः भटाः सन्नद्य सन्नद्य सज्जीभूय, वीरतायां
द्विरुक्तिः । समागमश्च ॥ १४६ ॥

श्रीविजय राजनी आज्ञार्थी रण्य सज्जवनानां वाद्यो वगाडया, ज्येष्ठा अपाज् सांभणी अधः थेज्जाज्ये
तैयार धर्ध धर्धने आदया द्वाग्या. ॥१४६॥

संग्रामतूर्येषु नदत्सु हर्षा-द्वीराः दधुः कण्टकपेटकानि ।

तैरेव तत्कङ्कटवन्धनानि, वृत्त्यन्ति भूयस्समयोजयश्च ॥१४७॥

संग्रामस्य तूर्येषु नदत्सु सत्सु वीराः हर्षात् । वीराणां हि संग्राम आनन्दाय कातराणां
क्लेशयेति भावः । कण्टकपेटकानि, कण्टकानां रोमाञ्चानां पेटकानि वृन्दानि “गणः पेटकं वृन्दम्”
इति हैमः । रोमाञ्चसमूहमित्यर्थः । “रोमाञ्चः कण्टकः रोमविकारः” इति हैमः । दधुः । एतेनात्यु-
त्साहः युद्धानुरागश्चोक्तः । तत्समादेतोः रोमाञ्चैर्न हर्षेण वा शरीरस्थौल्याद्धेतोः वृत्त्यन्ति भव्यन्ते
भज्यमानानि कङ्कटस्य कवचस्य “कङ्कटोऽजगरः कवचः” इति हैमः । वन्धनानि तैः हर्षैः हर्षपूर्वक-
मित्यर्थः । भूयः पुनरेव, समयोजयन् संहितवन्तश्च ॥१४७॥

रण्यवाद्यो वागते छते हर्षथा वीरे रोमाञ्चित यथा द्वाग्या. तेने (रोमाञ्च) वीधे ज तेना कवचना
वन्धने तूटी जता हतां ने हरी तेज्यो तेने ज्येष्ठा हता. ॥१४७॥

अथाशनिधोषस्य युद्धोद्योगमाह—

विद्याधरेन्द्रोऽपि रणाय सज्जा-स्तानश्चघोषप्रमुखान् स्वपुत्रान् ।

प्रस्थापयामास चमूसमूहैः, सार्द्धं प्रतिद्वन्द्विजनान् विजेतुम् ॥१४८॥

विद्याधरेन्द्रः अशनिधोषः अपि रणाय युद्धाय सज्जान् सन्नद्धान् अश्वघोषः प्रमुखं येषां तान्
स्वपुत्रान् चमूसमूहैः सेनासमुदायैः सार्द्धं प्रतिद्वन्द्विनः प्रतिपन्नाश्च ते जनाश्च तान् सन्नून् विजेतुं
प्रस्थापयामास प्रयेष ॥१४८॥

विद्याधरेन्द्र अशनिधोषे पञ्च युद्धने माटे सज्जित अथो पोताना अश्वघोष विजेते पुत्रीने सन्न
क्षोभने छतवाने सेना समूहो साथे मोडल्या. ॥१४८॥

अथ रणभूमिस्थितिमाह—

सैन्यद्वयान्तर्गतमृत्युवर्ग—यष्ट्यग्रगाढाहतवाद्यनादैः ।

पाश्वेऽपि वाचं प्रणिगद्यमानां, कस्यापि शुश्राव न कश्चनापि ॥१४८॥

सैन्यद्वयस्य श्रीविजयाज्ञनिघोषयोः सैन्ययोः अन्तर्गतेन भृत्यवर्गेण वादकेन यष्ट्यग्रेण गाढं यथा स्यात्तथा आहतानां बादितानां वाद्यानां नादैः हेतुभिः, पाश्वेऽतिसमीपेऽपि प्रणिगद्यमानामुच्चार्यमाणां कस्यापि जनस्य वाचं कश्चनापि जनः न शुश्राव । वाद्यशब्दैर्जनवाक् तिरोहितेति वाद्यशब्दातिशय उक्तः ॥१४९॥

अन्ते सेनाभ्यानी पश्ये रक्षेता सुशरानी लाङ्गिनी अग्रभागाथी ज्येष्ठी आघात पामेक्षा पार्श्वयोना धोपथी क्लृप्तं पशु पासे रक्षेता, परस्पर भोलाती वाष्पी सांभणी शक्ता न क्षता ॥१४९॥

रङ्गतुरङ्गक्षुरसन्निपात—क्षुण्णक्षमामण्डलरेणुपूरैः ।

आच्छादिते व्योमनि पुष्पदन्तौ, शङ्के पलाय्यैव गतौ तदा तौ ॥१५०॥

रङ्गतां धावतां तुरङ्गानामभ्यानां क्षुराणां क्षुराणां सन्निपातेनाघातेन क्षुण्णस्य संचूर्णितस्य क्षमा-मण्डलस्य पृथिव्याः रेणूनां धूलीनां पूरैः उत्थानप्रवाहैः कृत्वा, व्योमनि आकाशे आच्छादिते सति, तदा तस्मिन्नवसरे, तौ तेजःप्रसिद्धौ, पुष्पदन्तौ सूर्याचन्द्रमसौ “एकयोक्त्या पुष्पदन्तौ दिवाकरनि-शाकरा” वित्यमरः । पलाय्यैव भयात्प्रभवस्यैव गतौ तिरोहितौ शङ्के उत्प्रेक्षे । अश्वसुरोत्क्षिप्तरजसा मेघेनेव सूर्याचन्द्रौ तिरोहितावित्यर्थः ॥१५०॥

ते वप्यते इदता भेवा धोडाभ्यानी भरी पडवाथी भोदायेसी पृथ्वीनी धूण उडवाथी आकाश आच्छा-दित थये छते भेम लागतुं छतुं के सूर्य अने चन्द्र जाले नाशीने कथांक जता रक्षा छे ॥१५०॥

अश्वक्षुरोत्खातरजःप्रचारैः, स्फारेऽन्धकारे यदि चन्द्रहासैः ।

ओजस्विनां पाणिषु विस्फुरद्भिः, प्रापे तदानीमपि सान्त्वयत्वम् ॥१५१॥

अश्वानां क्षुरैः उत्खातानामुत्क्षिप्तानां रजसां प्रचारैः व्यापनैः कृत्वा, स्फारे गाढेऽन्धकारे, यदि चार्थः, ओजस्विनां बलवतां पाणिषु करेषु विस्फुरद्भिः भासमानैः चन्द्रहासैरसिभिः, तदानीं गाढान्धकारकालेऽपि अन्वयेन चन्द्रस्य हास इत्यर्थेन सह सान्त्वयः तस्य भावस्तत्त्वम्, प्रापे “हासः हासो हास्यं” चेत्यमरः । अन्धकारेऽपि विस्फुरणं तस्य चन्द्रस्य हासत्वादेवेति भावः (हास्यरूपमेवेति भावः) ॥१५१॥

ज्येष्ठे ते समये ज धोडाभ्यानी भरीभ्याथी छपडेसी धूण इलावाथी विशाण अंधकारमां जणवान भोडाभ्यानी हासैमां अणकता अंधहासो (तलवाशे) भे (अन्ते हास भेषु) यथार्थं पश्याने पाशु ॥१५१॥

सेनाचराणामवलेपभाजा—मेतादृशोऽजायत सम्परायः ।

रक्तोदसिन्धुः प्रचचार यस्मा—दुस्ताहचन्द्रोदयवर्धमानः ॥१५२॥

अबलेपं गर्वं भजन्तीति ते तादृशमभिमानिनां सेनाचराणां सेन्यानाम्, एतादृशः सम्परायः युद्धमजायत, 'अथापदि युद्धायत्योः सम्परायः' इत्यमरः । यस्मात् उन्नाह स्थेयान् संरम्भः, न त्वाद्या-
नादिना पलायनम्, स एव चन्द्रः, तस्योदयेन वर्धमानः, रक्तस्योदसिन्धुः सागरः प्रवृष्टः प्रवृष्टे ।
वीराणां हि रक्तादिदर्शनेन युद्धोत्साहो वर्धते, ततश्चाधिकमहारादिनातिशयेन रक्तपात इति तत्सिन्धु-
रेव प्रवृष्टे इत्यर्थः । अत्र रक्तस्योदकत्वेन रूपणेनैवोत्साहस्य चन्द्रत्वेन रूपणं संगच्छते इति परम्प-
रितरूपकालङ्कारः ॥१५२॥

गर्विणो येन सेन्यानां उन्नाह इषी चन्द्रना दिव्यानां पलायन-येषु युद्धे येषु के स्युः-
लादीनिः समुद्र ७७ लघु पञ्च येषां ना ज्ञेयः ॥१५२॥

अथ रक्तोदसिन्धुमेव पञ्चभिर्विजितेषु—

या वा विस्फारितवज्रयष्ट्या, विच्छिन्नकुम्भस्थलकुम्भिद्वदात् ।

गजातयाऽसृग्भिरुदित्वर्गधै, रक्तोदया वल्लभया परीतः ॥१५३॥

यः रक्तोदसिन्धुः, वीरेण विस्फारितया प्रक्षिप्तया, यद्वा वाराणां विस्फारितया विशालया,
खड्गयष्ट्या कृपाणेन विच्छिन्नौ भिन्नौ कुम्भस्थलौ येषां तादृशानां कुग्भिनां गजानां देहान् उद्विन्वः
निर्गन्वर औघः प्रवाहः येषां तैः तादृशैः असृग्भिः शोणितः, सञ्जातयोद्भूतया रक्तमुद्रकं यस्या-
स्तया नद्या, वल्लभया प्रियया परीतः संगतः आसीदात् शेषः । अन्धेः सारिपतित्वादेवमुक्तिरिति
वाच्यम् ॥ १५३ ॥

न रक्तसमुद्र वीराणे यथावेला तस्यान्धौ कृपायेला मस्तक पाणा दात्रीयेना देहया नीकणता
लोहानां प्रवाहोर्धो उत्पन्न यथेला लोहाश्च ७७ गजानां रक्तोद नदी नागे प्रिया स थे ज्ञेयानां १५३॥

वीरैर्विभिन्नद्विपराजकुम्भ—निष्पातिमुक्ताफलमण्डलानि ।

यस्मिन्नभूवन् बहुशो विभान्ति, धात्रीफलानीव समुज्ज्वलानि ॥१५४॥

यस्मिन् रक्तोदसिन्धौ, समुज्ज्वलानि भास्वराणि, बहुशः बहुसंख्यकानि, वीरैः, विभिन्नेभ्यः
विदारितेभ्यः द्विपराजानां गजेन्द्राणां कुम्भेभ्यः निष्पातानि पवनशाठानि मुक्ताफलानां गजमौक्तिकानां
मण्डलानि "मौक्तिकं मुक्ता मुक्ताफलम्" इति हेमः । धात्रा आमलको तस्याः फलानां विभान्ति
शोभमानान्यभूवन्, गजमुक्तानां रक्ते पातेन धात्रीफलवर्णतेति भावः । तत्र युद्धे गजाः समौक्तिका
आसन्नाति सैन्यसंभारातिशय उक्तः । उपमालङ्कारः ॥१५४॥

७७ लोहित समुद्रभा वीरे वडे कृपायेला गजान्नेना मस्तकथी पडता अत्यन्त उन्नयन अने धात्रीक्ष
नेवा मुक्ताङ्गना समूहो ण्डु ७७ शोभता हता ॥१५४॥

नक्रन्ति गात्राणि मतङ्गजानां, यस्मिन् भटैः खड्गविदारितानाम् ।

कूर्मन्ति विच्छिन्नचतुष्क्रमाणां, यस्मिंश्च तान्येव सुरङ्गमाणाम् ॥१५५॥

यस्मिन् रक्तोदसिन्धौ भटैः खड्गैः विदारितानां मतङ्गजानां गात्राणि शरीराणि नक्तो प्राहः ।
स इवाचरन्ति नक्रन्ति, तथा यस्मिन् रक्तोदसिन्धौ च, विच्छिन्नाः कार्त्तिताः चत्वारः क्रमाः
चरणाः येषां तेषां तुरङ्गमाणां तानि शरीराण्येव कूर्म इवाचरन्ति । (लुप्तोपमालङ्कारः) ॥१५५॥

जे सावसमुद्रमां, वीरे वडे तलवारधी कपायेला हाथीओना मूढ, पय वगेरे अचयवे। भगर जेवा
सागता हता. तथा कपायेला आरे पगवाणा धोडाओना अचयवे। कायणा जेवा सागता हता ॥१५५॥

सस्तानि लूनानि महाभटानां, यस्मिन् शिरांसि प्रतिवीरखड्गैः ।

शङ्खन्ति चायोधनरञ्जितान्त-विद्याधरक्षिप्तसुमोत्कराणि ॥१५६॥

यस्मिन् रक्तोदसिन्धौ, प्रतिवीराणां प्रतिभटानां खड्गैः लूनानि छिन्नानि सस्तानि पतितानि
च, महाभटानां शिरांसि, आयोधनेन युद्धेन रञ्जितं दृष्टमन्तर्हृदयं येषां तैस्तादृशैः विद्याधरैः
आक्षिप्तानां वीरपूजार्थं वृष्टानां सुमानां पुष्पाणामुत्कराः आभाः येषु तादृशानि सन्ति । तानि शिरांसि
शङ्ख इवाचरन्ति शङ्खन्ति ॥ १५६॥

जे जालाना समुद्रमां सामा वीरे वडे पदशेथी कपायेला अने पडी गयेला भटान योद्धाओना
घुहथी पुश करायेला भगवाणा विद्याधरजे अद्यावेस कूलना समुद्रोथी युद्ध भरतका शय्य जेवा सागता
हता. ॥१५६॥

भूमीशितुः श्रीविजयस्य सैन्य-धानुष्कधन्वध्वनिमात्रतोऽपि ।

काका इवाथ प्रतिभूपपुत्रा, नेशुः समस्ता अपि ते विहस्ताः ॥१५७॥

अथानन्तरम्, भूमीशितुः राज्ञः श्रीविजयस्य सैन्येषु धानुष्काणां धनुधराणां धन्वनां चापानां
ध्वनिमात्रतः शब्दश्रवणमात्रत एव अपरेवार्यत्वान् प्रहारात्तु दूरे । विहस्ताः व्याकुलाः सन्तः
समस्ता अपि ते प्रतिभूपस्य पुत्राः अज्ञनिषोषात्मजाः, काका इव । यथा काकाः सामान्यशब्दमात्र-
श्रवणे (जेनापि) अपि नश्यन्ति, तथा नेशुः पलायमासुः ॥१५७॥

राज श्रीविजयना धनुधारी सैन्यानां धनुध्वना अवाज मात्रथी पण ते अधां जे शत्रुराजना पुत्रो
पलायण थर्म कागडानी जेम नासी गया. ॥१५७॥

अथाज्ञनिषोषप्रवृत्तिमाह—

श्रुत्वा प्रनष्टांस्तनयांस्तदैव, विद्याधरेशोऽज्ञनिषोषकोऽपि ।

पाणौ समादाय गदां रणाय, विद्वेषिसैन्यामिमृक्षं ससार ॥१५८॥

तनयान् स्वपुत्रान् प्रनष्टान् युद्धभूमेः पलायितान् श्रुत्वा, विद्याधरेशः अज्ञनिषोषकः अपि.
तदा तत्कालमेव, एतेन युद्धाभिनिवेशः सूचितः । पाणौ हस्ते गदां तदाख्यमखं समादाय, रणाय
युद्धाय विद्वेषिणः शत्रोः सैन्यस्य अमिमृक्षं संमुखं सखार प्रवस्थौ ॥१५८॥

विद्याधरेश अज्ञनिषोष पण पुत्रने नाशेला साक्षात्तानी साथे जे हाथमां गदा खर्चने युद्ध भाटे

शत्रुसैन्यानी सामे आब्यो. ॥१५८॥

अथ तस्य पराक्रममाह—

तस्य प्रहारैः परुषैर्गदाया, नद्या इवाऽगाः सलिलप्रवाहैः ।

भग्ना नरेन्द्रामिततेजसोऽपि, सम्बद्धमूला अपि ते कुमाराः ॥१५९॥

तस्याशनिघोषस्य गदायाः परुषैः कठोरैः प्रहारैः, नद्याः सलिलस्य प्रवाहैः वेगैः अगा वृक्षा इव । नरेन्द्रामिततेजसः अपि, सम्बद्धं व्यूहबद्धं मूलं सैन्यं येषां ते तादृशा अपि कुमाराः भग्नाः विदीर्णाः । अशनिघोषगदाघातमसहमानाः पलायिता इत्यर्थः । (उपमालङ्कारः) ॥१५९॥

ते अशनिघोषनी गदाना कठोर प्रहारोत्थी, नदीना पाष्णीना प्रवाहोत्थी मूलस्था सैन्येणा येवा वृक्षानी जेम पग जमानी युद्धेना राज्ञ अमिततेजसा ते कुमारे (पुत्री) पश्य आसी यत्. ॥१५९॥

अथ श्रीविजयप्रवृत्तिमाह—

दृष्ट्वा पराभूतपराक्रमांस्तान्, योद्धुं स्वयं श्रीविजयो दुर्ढाके ।

सेनाचरान् स्वय्य पलायमानान्, धीरैर्वचोभिर्विनिवर्त्तयंश्च ॥१६०॥

पराभूतः भग्नः पराक्रमः येषां तान तादृशान पराजितान् पलायितांश्च तान कुमारान् दृष्ट्वा श्रीविजयः चोऽप्यर्थे स्वस्य पलायमानान् पलायितान् सेनाचरान् धीरैः धैर्यजनकैः वचोभिः विनिवर्त्तयन् स्वयं योद्धुं दुर्ढाके प्रवृत्तवान् ॥१६०॥

श्रीविजयः राज्ञ तेजोने आसी यथेना पराक्रम पाणा जेम अने यानाना सैन्यने नाशितुं जेम धैर्याना पयनथा तेने पाछुं करवानुं दुर्ढाके, तेने युद्ध कृत्वा तत्पर थयो. ॥१६०॥

अथ श्रीविजयस्य तदवधोरणमाह—

नैवापराद्धं भवतो ममापि, सेनाचरैरेभिरतो हतैः किम् ।

त्वं मे कलत्रापहतेविरोधी, त्वं हन्तुमिच्छुस्तव चाटमस्मि ॥१६१॥

भवतः तव ममापि च, सेनाचरैः नैव अपराद्धम् अपराधः कृतः । अतस्ते निर्दोषाः, अतोऽस्मात्कारणात्, एभिः हतैः विनाशितैः किम् ? न किमपि लभ्यमित्येषां हननमनुचितमित्यर्थः । ननु तर्हि को हन्तव्य इति चेत्तत्राह—त्वं कलत्रस्य अपहतेः कारणात् मे मम विरोधी शत्रुः । तव चाहं विरोधोति सम्बध्यते । अतः त्वां हन्तुमिच्छुरस्मि ॥१६१॥

तस्मादरे ! रेऽशनिघोष ! युद्धं, कार्यं त्वयाऽमा मयका च नान्यैः ।

इत्तुद्धतध्वानमसौ निवार्या-शेषान् भटान् स्वानपि तेन तस्य ॥१६॥

श्रीपोतनक्षामधवा निरुद्धं, प्राक्स्त तेनाशनिघोषकेण ।

तिष्ठन् क्षणं व्योमनि सैनिकानां, विस्माययन् मानसमात्तहर्षम् ॥१६३॥

अरे ! रे ! अशनिघोष ! तस्मादावयोमिथो विरोधित्वाद्धेतोः, त्वया मयका मया अमा सह युद्धं कार्यं, न चान्यैः इतीत्यम् उद्धतम् (तेन) अत्युत्थं ध्वानं शब्दं यथा स्यात्तथा, असौ श्रीविजयः तस्याशनिघोषस्य स्वान् स्वीयांश्च अशेषान् सैनिकान्, तेन अपिना स्वेन च युद्धान् निवार्य । श्रीपोतनस्मायाः मघवा इन्द्रः श्रीविजयः, व्योमनि आकाशे क्षणं तिष्ठन्, आत्तहर्षं प्राप्तहर्षं सैनिकानां मानसं विस्माययन् तेनाशनिघोषकेण नियुद्धं बाहुयुद्धं “नियुद्धं बाहुयुद्धे” इत्यमरः । प्राक्रन्तं प्रारब्धवान् ॥१६२—१६३॥

आ सौन्येऽमे तमारो न अमारो पशु अपराध कर्षो नथी.

तेथी तेऽमेने हस्यवाथी सयुः.

भारी स्त्रीतुं हस्य करवाथी तुं मारो विरोधी छे. तेथी छुं तने हस्यवा ध्विष्णुं छुं अने तमारो छुं विरोधी छुं. माठे रे अशनिघोष तार भारी साथे युद्ध करवुं ज्ञेय्ये, ज्ञीण साथे नहि. ज्ञेय ज्ञेया अत्राजे पोतानां अने अशनिघोषना पशु पधा थोदाऽमेने निवारी पोतनपुरेन्द्र ते श्रीविजय आकाशमां क्षणवार रहेतो सैनिकाना प्रसन्न भनने विस्मय पमाउतो ते अशनिघोष साथे युद्ध करवा लाये. ॥१६१—१६२—१६३॥

उत्थाप्य तं कन्दुकवाद्विपक्षं, दोर्भ्यामुभाभ्यां तुलयन्निवाभात् ।

श्रीमत्त्रिपृष्ठप्रभवः सुतारं, व्यावर्तयिष्यन् किमिवाप सख्यम् ॥१६४॥

तं विपक्षं शत्रुमशनिघोषम्, उभाभ्यां दाभ्यां बाहुभ्यां कन्दुकवदुत्थाप्य तुलयन्निव, अभात् शुशुभे, तत्रोत्प्रक्षते—श्रीमत्त्रिपृष्ठप्रभवः श्रीविजयः, सुतारं तदाह्वयां स्वस्त्रियं व्यावर्तयिष्यन् प्रत्यावर्तयिष्यन्, सख्यं मैत्रोमिव, अर्थादशनिघोषेण, आप प्राप किम् ? मित्रेहि परस्परं मिलिते हर्षातिरेकाद्बाहुभ्यामुत्तोलयतः इति भावः ॥१६४॥

श्रीमान् त्रिपृष्ठने। पुत्र श्रीविजय ते शत्रुने दजानी जेम जेयडी जन्ने पाहुओथी तोसतो जेम लागतो हतो के सुताजने पाछी पाणवा जेले मित्रनाने पाभ्यो होय. ॥१६४॥

राज्ञाऽथ स श्रीविजयेन रोषात्, कौक्षेयकेण प्रसभं प्रहृत्य ।

द्वेधा प्रचक्रेऽशनिघोष एतत्, खण्डद्वयेनाशनिघोषयुग्मम् ॥१६५॥

अथानन्तरं राजा श्रीविजयेन रोषात्क्रोधात् कौक्षेयकेणासिना “कौक्षेयको मण्डलापः करवालः” इत्यमरः । प्रसभं बलात्प्रहृत्य, अशनिघोषः द्वेधा प्रचक्रे द्विखण्डः कृतः । एतत्खण्डद्वयेनाशनिघोषयुग्मम् जातमिति शेषः ॥१६५॥

पछी ते श्रीविजय राजाजे क्रोधथी तलवार वडे पलपूर्वक प्रहार करी अशनिघोषना जे दुडडा करी दीधा. पशु अशनिघोष ते जे पडथी जे अशनिघोष यध गया. ॥१६५॥

अज्ञे विह्वलं द्विगुणं पुनस्त—द्रुममहास्तम्भबदेकमेव ।

यद्यप्यिहः क्षिप्रमग्न्य तेन, तत्तज्जगाहे द्विगुणत्वमाशु ॥१६६॥

तदेकमेवाशनिघातशरीरम्, रम्भायाः कदल्याः महास्तम्भवत्, यथा रम्भास्तम्भः ।
कृतः पुनः प्ररोहति तथेत्यर्थः । पुनः विलूनं छिन्नं द्विगुणं जज्ञे । अमुक्याशनिघोषस्य, यद्यत् शिरः
तेन श्रीविजयेन छिन्नं तत्तच्छिरः आशु द्विगुणत्वं जगादे । एतेनाशनिघोषस्य मायाप्रावत्य-
मुक्तम् ॥ १६६ ॥

इरी अक अशनिघोष कपयेतो जता देणनां मोटा थान्हाणी जेम थमल्लो थर्ग गयो. ते श्रीविजये
ते अशनिघोषनुं जे जे मथुं कायुं ते ते तस्त जे थमल्लुं थम गयुं. ॥१६६॥

विच्छिद्य विच्छिद्य शिरांसि तस्य, श्रान्तः सुतारादयितः स यावत् ।

विद्यां प्रमाध्यामिततेजसाऽपि, तावत्समागम्यत सान्वयेन ॥ १६७ ॥

यावत्स श्रीविजयः सुतारायाः दयितः पतिः, तस्याशनिघोषस्य शिरांसि विच्छिद्य विच्छिद्य
छेदं छेदं कृत्वा श्रान्तः, तावत् विद्यां प्रमाध्य, अमिततेजसाऽपि सान्वयेन सपरिवारेण
समागम्यत आगतम् ॥ १६७ ॥

ते सुतारानां पति आपिजय तेना माथां कापी जेटवामां थाकवा लाग्यां तेटवामां अभिततेज पायु
विद्याने सान्वयेन परिचार साथे आनी पहुन्थो. ॥१६७॥

आयान्तमालोदय विलोकनीयं, सौन्दर्यलक्ष्म्याऽमिततेजसं तम् ।

सर्वे विपक्षाः प्रपलाय्य जग्मु-र्धूका इवादित्यमुदीयमानम् १६८ ॥

सौन्दर्यस्य लक्ष्म्या समृद्धया कृत्वा विलोकनीयं दर्शनीयं तममिततेजसमायान्तमालोक्य,
सर्वे विपक्षाः विपक्षपक्षाः उदीयमानमादित्यं सूर्यं विलोक्य धूकाः उलूकाः इव, प्रपलाय्य जग्मुः ।
(उपमालङ्कारः) ॥ १६८ ॥

सौन्दर्यात् शोभायती देवायता अथा ते अभिततेजने आयतो जेठ अधः शत्रुसैन्यो सर्वान् उदय
पामना जेठ धूकाणी जेम लाओने जता गव्या. ॥१६८॥

विद्वेपिपलांश्च पलायमाना-नेतान्मुचो मैव कथञ्चनेति ।

विद्या महात्माऽमिततेजसोचे, ज्वालाभिधाना ज्वलितारिवंश ॥ १६९ ॥

पलायमानान् एतान् विद्वेपिणः पक्षान् पक्षकरान् कथंचन, मैव मुचोऽत्याक्षोरिति इत्थम्
अमिततेजसा, महात्मा अलौकिकसामर्थ्यसम्पन्ना, ज्वलितः दग्धः अरीणां शत्रूणां वंशः यथा सा तादृशी
शत्रुनाशिनी, ज्वालाभिधाना विद्योचे ॥ १६९ ॥

त्यारे अभिततेजे महाशक्तिशाली शत्रुओना समूहोने आणी नापनारी ओवी ज्वाला नागे विद्याने
शत्रुं के शत्रुपक्षना आ लागता सैन्योने काष्ठ पण्य रीते छोडीश नहिं. ॥१६९॥

व्यामोहितास्तेऽपि तथा स्वशक्त्या, प्रत्यर्थिवारा अपि दुर्निवाराः ।

जग्मुः क्षरणं क्षरणं क्षराहं, सर्वेऽपि मत्वाऽमिततेजसं तम् ॥ १७० ॥

तथा ज्वालाख्यया विद्याया स्वशक्त्या, दुर्निवारा दुर्जेया अपि प्रत्यर्थिनः वाराः सैन्यानि (प्रत्यर्थिनः विरोधिनः वाराः निकराः “प्रकरौघ-वार-निकर-व्यूहाः” इति हैमः) व्यामोहिताः नष्टोत्साहाः कृताः सन्तः, सर्वेऽपि, शराक्षं निग्रहीतारमपि, शरणे प्रतिपन्ने साधुं शरण्यम् अमिततेजसं शरणं रक्षकं जग्मुः, शरणं स्वीचक्रुरित्यर्थः । ॥ १७० ॥

(पछी) ते विद्यापडे पोतानी शक्तिथी मज्जयल्लुमा नाभी देवाथेसा ते दुःखे निवारी शक्य येना पथु शत्रुनां सैन्ये पचाय पाण्डायणी अमिततेजसे शरणागतः रक्षकं भावी तेनी शरणे गया । ॥ १७० ॥

तेषु प्रनष्टोऽशनिघोष एक-स्तं वीक्ष्य वैरिक्ष्यचण्डरोपम् ।

विद्याऽनवद्यापि तमन्वियाय, सा तन्नियुक्ता तमथो ग्रहीतुम् ॥ १७१ ॥

तममिततेजसं वैरिणः क्षये नाशे चण्डीस्त्यग्रो रोषो यस्य तं तादृशं वीक्ष्य, तेषु सैन्येषु एकः अशनिघोषः, प्रनष्टः पलायितवान् । अथो अनन्तरम्, तमशनिघोषं ग्रहीतुम्, तेनामिततेजसा नियुक्ताऽऽदिष्टा अनवद्योत्तमा विद्या ज्वालाभिधाना, तमशनिघोषमप्यन्वियायानुससार ॥ १७१ ॥

ते अमिततेजसे शत्रुना नाश करवाने उग्र शोधवाणे ज्येष्ठ ते सैन्येभानो एक अशनिघोष लागी गयो. पछी ते अशनिघोषने पड्डया भाटे अमिततेज पडे प्रेरित प्रशंसनीय येवी ज्वाला विद्या ने अशनि-घोषनी पाछण पडी. ॥ १७१ ॥

तस्मादपाच्ये भरतस्य खण्डे, वेगेन सोऽगाच्छरणेच्छयैव ।

सीमाद्रिनाभेयजिनेन्द्रचैत्यं, चेतःकुरङ्गीधृतिवागुराभम् ॥ १७२ ॥

तस्माच्चमरचञ्चानगरात् अपाच्ये दक्षिणे भरतस्य खण्डे चेतः एव कुरङ्गी हरिणी तस्याः धृतेः ग्रहणस्य वागुरा पाशरज्जुवदाभातीति यत्तत्तथा, चेतःशान्तिप्रदायकम् सीमाद्री सीमाख्ये पर्वते नाभेयजिनेन्द्रस्य श्रीवृषभनाथस्य चैत्यं तत् शरणं रक्षितु इदमेवेतीच्छयैव यद्वा शरणस्य रक्षण-स्येच्छयैव न तु पूजनादीच्छयेत्येवकारार्थः । “शरणं वधरक्षित्रोः” इत्यमरः । वधरक्षणयोरपि शरणं” इत्यमरटीकायां, सांशनिघोषः, वेगेन अगात् ॥ १७२ ॥

त्यार्था ते अशनिघोषने शत्रुनां लावणानी क्रूरत्वाया वेगथी भरतना दक्षिण अडमां मनइपी हरणीने पड्डयानी पाश जेवो सामा पर्वत उपर आदीश्वरना चैत्यमां गयो. ॥ १७२ ॥

संस्थापितोऽस्मिन् समवादिस्तृत्या-ख्यस्थानके केतने एवं नागः ।

तत्रैकरात्रप्रतिमां महात्मा, रामोऽचलं स्तिष्ठति निश्चलः सः ॥ १७३ ॥

अस्मिन् चैत्ये समवादिस्तृत्याख्यस्थानके समवस्तुतिस्थाने केतने भवजे एव नागः गजः संस्थापितः, अस्तीति शेषः । एकरात्रप्रतिमाम् एकरात्रिकीं प्रतिमाम् अभिप्रहविशेषरूपीं सं महात्मा महामुनिः रामः अचलः अचलाख्यबलदेवमुनिः निश्चलः स्थिरः सन् तिष्ठति अतुपाळयति धारयतीति भावः । उक्तं मुनिदेवसूरिकविकृते श्रीशान्तिवृत्ते “स्थापितोऽस्त्यत्र समवस्तुतिस्थाने गजो भवजे । तत्रा-

चलवलस्तस्थौ प्रतिमामेकराविकीम ॥ ३५ ॥ इति । 'केतनं ध्वजः' इति हैमः । 'गजो' नागः कुञ्जरः
इत्यमरः ॥ १७३ ॥

त्यां समयसरेषु नाभन्तः स्थानकभां ऐक आलयभां नागः स्थापितं हन्ता त्यां मय त्मा प्रसिद्धं अलभद्
अयस्य ऐक रात्रिकं प्रतिमामां स्थितं यत्र गृहेषां हन्ता ॥ १७३ ॥

दुष्कर्मधाराधरके निरस्ते, ध्यानानिलेन स्फुरता जगन्ति ।

निर्भासयन् केवलसंविदंशु-व्योम्नीव तत्राऽऽविरभूतदैव ॥ १७४ ॥

तत्र स्थाने, स्फुरता प्रौढप्रभावशालिना ध्यानमेव शुक्लव्यानमेवानिलः पवनस्तेन, दुष्कर्मव
धाराधरको मेघस्तस्मिन् निरस्ते विनष्टे जगन्ति, जगत्त्रयं निर्भासयन् प्रतिभासयन् केवलसंविन्
केवलज्ञानमेवांशुः सूर्यः 'खरमहस्रोष्णांशुरंशू रविः' इति हैमः । व्याम्नि आकाशे इव, तत्राचले
मुनी, तदैव तत्काल एव, आविरभूत प्रादुर्बभूव । आह च—

“एगराइयं च णं भिक्खुपडिमं सम्म अणुपालेमाणस्स इमे तआ ठाणा हियाए भवन्ति तं
जहा—ओहिनाणे वा समुपज्जेज्जा, मणपज्जवनाणे वा समुपज्जेज्जा केवलनाणे वा समुपज्जेज्जा”
इति ॥ १७४ ॥

ते ज समये ते अयस्यभां स्फुरायमानं यथा ध्यानशीले पवनशीले दुष्कर्म (धातिकर्म) इति वादणांशो
विप्रेराये कृते सर्वे पदार्थानि प्रकाशितं कर्तुं केवलज्ञान आकाशभां सूर्यनी ज्येष्ठ प्रगटं थयुः ॥ १७४ ॥

आगाज्जगन्नन्दनचारणर्षि-स्तत्रोत्सवेऽमाप्यभिनन्दनेन ।

अन्येऽर्ककीर्त्यग्निजटिक्षमेश-मुख्याः समेयुर्बहवोऽपि चात्र ॥ १७५ ॥

तत्र चैत्ये उत्सवे उत्सवनिमित्तम् अभिनन्दनेन तदाख्यमुनिना अमा सह जगन्नन्दनचारण-
र्षिरपि जगन्नन्दनचारणमुनिरपि आगात् । तथा अत्र चोत्सवे बहवः अनेके अन्येऽपि अर्ककीर्त्तिश्च
अग्निजटिः च क्षमेशौ मुनी मुखयौ येषां ते तादृशाः अर्ककीर्त्यादयः अपि समेयुः समागत-
वन्तः ॥ १७५ ॥

त्यां उत्सवभां अभिनन्दनती साधे जगत्तन्दन नामे आगन्तुं मुनि आग्या अन्ये त्यां भीष्म पशु
अर्ककीर्त्ति अग्निजटि राजा विजेरे धाया राज्ञो आग्या ॥ १७५ ॥

तस्यैव सेवां विबुधा विधातु-मम्यागमन् केवलबोधभाजः ।

विभ्यत्ततः सोऽज्ञनिषोषकोऽपि, तत्पादपद्मं शरणं प्रपेदे ॥ १७६ ॥

तस्यैव केवलबोधं केवलज्ञानं भजतीति केवलबोधभाक् तस्याचलस्यैव मुनेः, सेवां विधातुं
कर्तुं विबुधा देवा अभ्यागमन् । सर्वान् तं सेवमानान् दृष्ट्वा ततः ज्वालाविद्यातः भयं प्राप्नु-
वन्ति, सः अज्ञनिषोषकः अपि, तस्याचलस्य पादः पद्ममिव तत् शरणं रक्षकत्वेन, प्रपेदे गृहीत-
वान् ॥ १७६ ॥

अने ते देवस्यानी अयसनी ज सेवा करता देवे आव्या होता. अशनिघोष पशु ते देवाथी भीते आते ते अयसना यरखुअसलक्षी शरखुने प्राप्त थयो. १७६॥

व्यावृत्त्य विद्याऽमिततेजसोऽपि, सामीप्यमाशिभ्रियदाभ्रयस्य ।

स्वाभाविकद्वेषभरा अपि स्यु—र्न ज्ञानिषु द्विष्टहृदः कदाचित् ॥१७७॥

विद्या ज्वालाभिधा अपि व्यावृत्त्य निवृत्त्य, आश्रयस्य साधकत्वेनाधारस्य अमिततेजसः सामीप्यम आशिभ्रियत् समीपमागतवती । ननु सा अशनिघोषग्रहणाय प्रेरिता कथं तमगृहीत्वैव निवृत्तेति चेत्त्राह—द्वेषस्य भर उत्कर्षः द्वेषभरः 'उत्कर्षनिर्भराः भरेति' हैमः । द्वेषप्रकर्ष इत्यर्थः । स्वाभाविको द्वेषभरो येषां ते तादृशा अपि नित्यवैरा अपि ज्ञाननिधानप्रशममूर्तिषु सत्सु कदाचिदपि, द्विष्टं हृद् येषां तादृशाः विद्वेषिणः वैरिणो न स्युः, द्वेषाक्रान्तचेतसोऽपि ज्ञानिनं समासाद्य ज्ञानिदृक्पथे गताः निर्मलहृदो भवन्तीत्यर्थः । एवं च निग्रहकारणस्य द्वेषस्य केवलज्ञानिनोऽचलाख्यमुनेः प्रभावाद् तस्मिन् अशनिघोषे विलीनत्वात् तमगृहीत्वैव विद्या निवृत्ता, इति भावः ॥१७७॥

अमिततेजना विद्या पशु पाळी इरीने यावी आवी. (डेभडे) स्वाभाविक द्वेषथी बरायेलाओ पशु शानी पासो कहीपशु द्वेषा हृदय वाणा होता नथी. ॥१७७॥

निर्दिश्य मारीचिमृश्यदोषं, श्लाघ्यं सुतारानयने प्रहृष्टौ ।

नन्तुं ततः केवलिनं प्रयातौ, क्षमावासवौ श्रीविजयामिताख्यौ ॥१७८॥

ततस्तदनन्तरम्, श्रीविजयामिताख्यौ क्षमावासवौ राजानौ अदृश्यः दोषः यस्मिन् तं निर्मलहृदयं अत एव श्लाघ्यं प्रशंसनीयं मारीचिं तन्नामदूतं सुतारायाः आनयने आनयननिमित्तं निर्दिश्यादिश्य, केवलिनमचलं मुनिं नन्तुं वन्दितुं प्रहृष्टौ सन्तौ प्रयातौ गतवन्तौ ॥१७८॥

सुताराने लाववाने प्रशंसनीय अने पवित्र अेवा मारीचिने आश करता त्याथी प्रसन्न अेवा श्रीविजय अने अमिततेज राज पशु देवक्षाने पंदन करता आल्यां. ॥१७८॥

सीमाद्रिमागत्य विलम्बवर्जं, बिम्बं विनम्यादिजिनस्य पूर्वम् ।

तौ ज्ञानलक्ष्मीहृदयैकहारं, साधुं प्रलम्बघ्नमवन्दिषाताम् ॥१७९॥

तौ विजयामिततेजसौ सीमाद्रिं सीमाख्यपर्वतं विलम्बवर्जं शीघ्रम् आगत्य, पूर्वं प्रथमम् आदिजिनस्य श्रीवृषभनाथस्य बिम्बं प्रतिमां विनम्य नत्वा ज्ञानलक्ष्मीहृदयस्य एकोऽद्वितीयः हारः यस्य तं तादृशं हारोपमं केवलज्ञानिनम् प्रलम्बघ्नम् अचलारव्यबलदेवं साधुमवन्दिषातां वन्दितवन्तौ "बलभद्रः प्रलम्बघ्नो बलदेव" इत्यमरः ॥१७९॥

विना विक्षम्बे सीमाद्रि उपर आवी पळेक्षां आदिजिनेश्वरना जिअने नभी तेओ अनेअे गानक्षी लक्ष्मीना हृदयना धुमपक्षार क्षमात अेवा मुनि पलभद्र अवलने नम्भा. ॥१७९॥

અથ મારીચિપ્રવૃત્તિમાહ—

ગત્વા સ ધીરોઽશનિઘોષકસ્ય, મારીચિરપ્યાશુ પુરીં વિવેશ ।

તન્મન્દિરે તજ્જનનીમમીપ-સ્થાસ્તું સુતારાં સમવેશ્મતે સ્મ ॥૧૮૦॥

સ ધીરઃ ધૈર્યશાલી મારીચિરપિ ગત્વા અશનિઘોષકસ્ય પુરીં વિવેશ, તથા, તસ્યાશનિઘોષસ્ય જનન્યાઃ માતુઃ સમીપે સ્થાસ્તું સ્થિતિશીલાં સુતારાં સમવેશ્મતે પશ્યતિ સ્મ ॥૧૮૦॥

તે ધીરઃ મારીચિએ પણ જઈ અશનિઘોષના નગરમાં પ્રવેશ કર્યો અને તે અશનિઘોષના ભવનમાં તેની માતાના પાસે રહેલી સુતારાને જોઈ ॥૧૮૦॥

અથ સુતારામેવ વિશિનષ્ટિ—

આપ્યાથ મર્તુઃ કુશલપ્રવૃત્તિં, મોદ્યેઽન્યથા નેતિ કૃતાંપવાસામ્ ।

આસ્યાનિ દૃશ્યાનિ વિયાગિનીનાં, નવેતિ સધ્યાનમવાહ્મુર્ચીં તામ્ ॥૧૮૧॥

મર્તુઃ પત્યુઃ શ્રીવિજયસ્ય કુશલસ્ય પ્રવૃત્તિં વાન્તીમ્ “વાન્તી પ્રવૃત્તિવૃત્તાન્ત” इत्यमरः । આપ્યાથ પ્રાપ્ય મોદ્યે, અન્યથા કુશલાજ્ઞાને તંત્ર મોદ્યે इति बुद्ध्या કૃતઃ કરવાસ. યથા તા તાદૃશો તથા વિયાગિનીનાં પતિવિરહિતાનામ્ આસ્યાનિ મુખાનિ નૈવ દૃશ્યાનિ ચિલાકનાયાનિ । વિયાગિન્યો દિ મ્વ-મુખમન્યં ન દર્શયન્તિ इति विचिन्त्य સધ્યાને ધ્યાનસહિતં યથા સ્યાન્તથા અવાહ્મુર્ચીમધામુર્ચીં તાં સુતારાં સમવેશ્મતે સ્મેતિ પૂર્વેગાન્વયઃ । एतेन तस्या उत्कृष्टपतिव्रतात्वमुक्तम् ॥૧૮૧॥

પુનસ્તામેવ વિશિનષ્ટિ—

શીતાંશુલેલામિવ કૃષ્ણપક્ષે, લક્ષ્મીમિવાન્યાયવતાં ગૃહેષુ ।

વાણીમિવ પ્રાતિભવર્જિતાનાં, વાટં કૃશાં શીલગુણૈરુપેતામ્ ॥૧૮૨॥

કૃષ્ણપક્ષે શીતાંશોઽન્વસ્ય લેખાં રેલામિવ, અન્યાયવતાં દુર્જનાનાં ગૃહેષુ લક્ષ્મીં સમ્પદમિવ પ્રાતિભેન પ્રતિમયા વર્જિતાનાં દિવિતાં વાણીં રાત્રિમિવ વાટં પ્રાતં કૃશાં શીલગુણૈરુપેતામ્ । વાટં કૃશાં શીલગુણૈરુપેતામ્ યુક્તાં તાં સમવેશ્મતે સ્મેતિ પૂર્વેગાન્વયઃ । अत्रैतस्यैवापनेयस्यानेकापमानवदशनान्मालोपमा ॥૧૮૨॥

પતિના કુશળ સમાચાર પામ્યા પછી જ ખાનશ અન્યથા નહિ એમ નિશ્ચય કરીને ઉપવાસ કરતી અને ‘વિરહિણી શ્રીઓના મુખ જોયા નહીં’ આ વાત ધ્યાનમાં રાખી નમેલા મુખમાંથી અને શીલ-શુભ્યથા યુક્ત એવી તે સુતારાને કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રમાની રેખાના જેમ અન્યાયા પુરુષના ઘરમાં લક્ષ્મીના જેમ તથા પ્રતિભાથી રહિત પડિતાની પાણીની જેવી અત્યન્ત દુખળી જોઈ ॥૧૮૧-૧૮૨॥

આવેદિતે તેન પુરઃ સ્વષ્ટ્વે, તત્કાલમેવાશનિઘોષમાતા ।

તાં પ્રાપ્યત્સધુપદારવિન્દ-દ્વન્દ્વાગ્રભૂમિસ્થિતતદ્દૃદીશમ્ ॥૧૮૩॥

તેન મારીચિના પુરઃ અગ્રે સ્વષ્ટ્વે નિજોદન્તે આવેદિતે કથિતે અશનિઘોષમાતા, તત્કાલમેવ

તાં સુતારાં સાધોરચલસ્ય પદારાવિન્દયુગલસ્યાઽમૂમૌ સ્થિતં તસ્યાઃ સુતારાભ્યાઃ હૃદયં પતિ શ્રીવિજયં પ્રાપયત્, પતિપાર્થે તાં પ્રેષિતચતીત્યર્થઃ ॥૧૮૩॥

તે ભારતિ પોતાના આગળના સમાચાર કહ્યા છતાં, અશનિધોષની માતાએ તે જ વખતે તે સુતારાને સાધુના બંને અવ્યક્તમલની આગળ રહેલા તેના પતિ શ્રીવિજયની પાસે પહેંચાડી દીધી. ॥૧૮૩॥

મેતું ન ચઢ્છીલતનુત્રમાત્રં, સુત્રામવર્ગોઽપિ શશાક સર્વઃ ।

તામર્પયામાસ હૃદીશ્વરાય, તોષં દધાનાં હૃદયે સુતારામ્ ॥૧૮૪॥

સર્વોઽસ્થિલઃ સુત્રામ્ણામિન્દ્રાણાં વર્ગઃ સમુદાયઃ અપિ, યસ્યાઃ સુતારાભ્યાઃ શીલમેષ તનુત્રં કવચં તન્માત્રં મેતું સ્ખિન્દતું ન શશાક, તાં હૃદયે તોષં હર્ષં દધાનાં સુતારાં હૃદીશ્વરાય પત્યૈ અર્પયામાસ દદૌ ॥૧૮૪॥

અધા ઇન્દ્રો પણ જેના શીલરૂપી કવચને સહેજ પણ બેઠી-ખડિત કરી શક્યા નહિ તે, હૃદયમાં પ્રસન્ન થતી એવી સુતારાને તેના પતિને સોંપી દીધી. ॥૧૮૪॥

મક્ત્યા મુનીન્દ્રાચલકામપાલં, નત્વા યથાસ્થાનમુપાવિશત્ સા ।

વિદ્યાધરેન્દ્રોઽશનિધોષકોઽપિ, તાવાદરેણ ક્ષમયામ્બભૂષ ॥૧૮૫॥

સા સુતારા મુનીન્દ્રઃ અચલચ્ચાસૌ કામપાલઃ હલાયુધશ્ચ તમ્, “કામપાલો હલાયુધઃ” હત્યમરઃ । મક્ત્યા નત્વા યથાસ્થાનમુચિતસ્થાને ઉપાવિશત્ । વિદ્યાધરેન્દ્રઃ અશનિધોષકઃ અપિ આદરેણાનુરાગેણ તૌ દમ્પતી સુતારાશ્રીવિજયૌ શ્રીવિજયામિતતેજસૌ વા ક્ષમયામ્બભૂષ, ક્ષમયામાસ ॥૧૮૫॥

તે સુતારા મુનીશ્વર શ્રી અચલ અલબદ્રને ભક્તિપૂર્વક નમન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠી અને વિદ્યાધરેન્દ્ર અશનિધોષે પણ તે બંનેને આદરપૂર્વક ખમાવ્યાં. ॥૧૮૫॥

અથ મુનેર્દેશનોપક્રમમાહ—

મવ્યંબુ સર્વેષુ નિષેદિવત્સુ, તન્નિષ્ઠપાપેષુ વિષેદિવત્સુ ।

વક્ત્રામ્બુજં દેશનયાઽચલોઽપિ, સંયોજયામાસ મુનિસ્તથાહિ ॥૧૮૬॥

સર્વેષુ મવ્યંબુ મવ્યલોકેષુ નિષેદિવત્સુ ઉપવિષ્ટેષુ સત્સુ તન્નિષ્ઠેષુ મવ્યનિષ્ટેષુ પાપેષુ વિષેદિવત્સુ મુનિસામીપ્ત્યાદિલીનપ્રાયેષુ સત્સુ અચલઃ મુનિરપિ દેશનયોપદેશવાચા વક્ત્રં મુક્તમ્બુજં કમલમિવ, તત્ સંયોજયામાસ વ્યાખ્યાનુમારબ્ધવાન્તિત્યર્થઃ । તથાપીતિ વ્યાખ્યાનનિર્દેશોપક્રમે ॥૧૮૬॥

અધા ભવ્યો બેઠાં છતાં અને તેના અધા પાપો અચલના પ્રભાવથી નાશ પામે છતાં અચલ મુનિ પણ દેશના આપવા લાગ્યા. ॥૧૮૬॥

મત્તાક્ષનાપાક્રવિલાસલોલં, રૂપં વયસ્ચારુ ધનં તથાધુઃ ।

મધ્યા ! મન્ત્રિઃ પરિમાવ્ય ધર્મે, કાર્યઃ પ્રમાદો ન મનાગપીહ ॥૧૮૭॥

भव्याः ! इह संसारे चारु मनोहरं रूपं सौन्दर्यं वयः यौवनाद्यवस्थाम् धनं तथा आयुः
मताङ्गनायाः अपाङ्गस्य (नेत्रान्तस्य) कटाक्षस्य विलासः अपाङ्गौ नेत्रयोरन्तौ तयोर्विलासः विभ्रमः
इव लोलं चञ्चलं परिभाष्य विचार्य भवद्भिः, धर्मे धर्मानुष्ठाने मनागोषदपि प्रमादोऽनवधानता
न कार्यः ॥ १८७ ॥

हे भव्या ! तमो अधाने आ संसारमां उत्तम इयं, यय, धन ने आयुने भदभत्त खाना कटाक्षना
विलासनी जंभ यंयस विचारीने धर्मने विषे सहज पण प्रमाद कये। जेभ्यो नहि. ॥ १८७ ॥

संजाततोषोऽशनिघोषकोऽथ, नत्वा मुनिं विज्ञपयाम्बभूव ।

विद्यां गृणन् भ्रामरिकीं स्वपुर्याः, श्रीमज्जयन्तान्तिक एकदागाम् ॥ १८८ ॥

अथ देशान्तरम्, संजाततोषः हृष्टः अशनिघोषकः नत्वा, मुनिम् विज्ञपयाम्बभूव निवेदयामास
निवेदनमेवाह--एकदा, भ्रामरिकीं प्रताग्णिनीं विद्यां गृणन्मुखान्तरे, स्वपुर्याः श्रीमज्जयन्तम्य
अन्तिके आगामागमम् ॥ १८८ ॥

पछी प्रसन्न थयेला अशनिघोषे मुनिने नभीने जणायु' के हुं ओक समय भ्रामरिणी विद्याने जणुतो
(माधुर्यने छच्छता) पोताना नगरथा श्रीमान्जयन्त पासो गया हतो. ॥ १८८ ॥

सप्तत्रियामाविहितोपवास-स्तां साधयित्वा विनिवर्तमानः ।

ज्योतिर्वने वीक्ष्य सतीवतंसा-मेतामहं प्रीतमना बभूव ॥ १८९ ॥

सप्तसु त्रियामासु रात्रिषु विहिताः कृताः उपवासाः येन स तादृशः, विहितसप्तोपवासः,
तां भ्रामरिकीं विद्यां सप्तरात्रं साधयित्वा विनिवर्तमानः प्रत्यागच्छन् ज्योतिर्वने, सतीषु अवतंसरूपा-
मेतां सुताराम् "वतंसोऽप्यवतंसो स्यात्" इति हैमः । वीक्ष्यावलोक्य, अहं प्रीतमनाः प्रसन्नमना
बभूवाभूवम् ॥ १८९ ॥

त्या सात रात उपवास करीने ते विद्याने साधीने त्यांथा इरना ज्योतिर्वनमा सतीशिरोमण्णी आ
सुतानाने जेभने अत्यन्त पुथ थये। हतो. ॥ १८९ ॥

तस्मादपाहारि मयेयमार्य ! क्रूरेण चित्तेन न तु प्रतीक्ष्य ।

अस्यां मम प्रेमनिबन्धनं य-च्चत्वं ममाख्याहि विशेषतत्त्वम् ॥ १९० ॥

आर्य ! पूज्य ! इयं सुतारा, तस्मात् प्रीतेः कारणात् क्रूरेण निर्दयेन चित्तेन करणेन मया कर्त्रा,
अपाहारि हता, न तु नैव प्रतीक्ष्य विचार्य, अस्यां सुतारायां मम प्रेम्णः निबन्धनं कारणं यद्
विशेषतत्त्वं तत्तत्त्वं त्वम् आख्याहि कथय, नह्यकस्मात् कार्यमिति भावः ॥ १९० ॥

हे आर्य, ते अरथ्यथा जे क्रूर मनथी कंठपणु विचार्या वगर मे आ सुतारातुं हरथ कथं हतुं.
तो आ सुताराता विषे मारा प्रेमनुं अरथ्य शुं विशेष तत्त हतुं आप तेभने कहे. ॥ १९० ॥

विशप्तमात्रोऽथ मुनिर्वमाण, श्रीषेणभूपादिकवृत्तमेवम् ।

निष्ठापयामास भवं भ्रमित्वा, दुष्कर्मजातं कपिलोऽपि तादृक् ॥१९१॥

अथानन्तरम्, एवं पूर्वोक्तप्रकारेण विज्ञापनानन्तरमेव, न तु विलम्ब्य, तस्य केवलित्वेन सकलज्ञत्वादिति भावः । मुनिरचलः श्रीषेणभूपादिकस्य वृत्तं वृत्तान्तं वमाण कथयामास । कपिलः अपि, तादृक् दुष्कर्मणः जातं समूहं भवं भ्रमित्वा निष्ठापयामास क्षपयामास ॥१९१॥

पछां मुनिअे ते पूछतांती साथे ज श्रीषेण राग विअेनेना पूर्व सभायार कळी संमणाव्या, आभ ते कपिले संसारमा लभीने पोताना दुष्कर्म समूहना अन्त आण्यो. ॥१९१॥

अथानन्तरपूर्वभवकथामाह—

भीतेः पदव्यामपि भूतरत्ना-टव्यां महाश्वापदसंश्रयायाम् ।

ऐरावतीद्वीपवतीतटान्ते, जज्ञे जटी कौशिकनामधेयः ॥१९२॥

महतां श्वापदादीनां व्याघ्रादीनां हिंस्रजन्तूनां संश्रयः निवासः यत्र तादृश्याम् अत एव भीतेः भयस्य पदव्यां स्थानेऽपि भूतरत्नेत्यभिधायी महाटव्याम् ऐरावत्याः तटाख्यायाः द्वीपवत्याः नद्याः “द्वीपवती स्ववन्ती निम्नगापगा” इत्यमरः । तटस्य अन्ते समीपे कौशिकनामधेयः जटी जज्ञे जातः ॥ १९२ ॥

महान् हिंस्र पशुना आश्रय ते लयनुं स्थान अेषा भूतरत्न पनभां ऐरावती नदीना कांटे कौशिक नाभने जटी थयो. ॥१९२॥

तद्वल्लमाऽभूत् पवनादिवेगा, धर्मक्रियायाः सहकृत्वरी या ।

सूनुस्तदीयः कपिलस्य जीवः, कर्मरितोऽजायत धर्मिलाख्यः ॥१९३॥

तस्य कौशिकस्य बल्लभा पत्नी पवनादिवेगा पवनवेगा नाम्नी अभूत् । या पवनवेगा धर्म-क्रियायाः सहकृत्वरी सहकारिणी आसीत् । तदीयः कौशिकस्य सूनुः कर्मणा ईरितः प्रेरितः कपिलस्य जीवः धर्मिलाख्यः अजायत ॥१९३॥

धर्मक्रियाया सात आपया वाणी अेषी पवनवेगा नामे पत्नी हती. कर्मणी प्रेरयेले कपिलजव ते जन्नेने धर्मिल नामे पुत्र थयो. ॥१९३॥

उत्क्रान्तवान्यः स्वपितुस्तपस्यां, लात्वा स्वयं बालतपः स तेपे ।

विभ्रजटा मूर्ध्नि घनाः पिशङ्गी-भूतिं प्रभूतां च गृहीतवन्कः ॥१९४॥

उत्क्रान्तं व्यतीतं बाल्यं यस्य स तादृशः प्राप्तयौवनः स धर्मिलः स्वपितुः सकाशात्तपस्यां तपसदीक्षां लात्वा गृहीत्वा, मूर्ध्नि मस्तके घनाः अविरलाः पिशङ्गीः पिङ्गलाः जटाः “पिङ्गलः श्यावः पिशङ्गः” इति हैमः । प्रभूतामधिकां भूतिं अस्म च विभ्रत, गृहीतं बल्कं बल्कल येन स तादृशः

त्वग्बसनः सन् स्वयं बालतपः अज्ञानतपस्तेषु कृतवान् । त्वचि छल्लीबोचं वल्कलं वल्कलम्
इति हैमः ॥१९४॥

ते कपिल आल्यावस्था पीत्या कृतां पीतानां पीतानी जेम वल्कले पड़ेरतो ने मस्तक उपर सधन
अेवी पाणी जटाने तथा धष्पी ज भरुमने धारण्य करतो पीताथी मन लक्ष पीते आद्यतप करया लाग्यो. ॥१९४॥

ग्रीष्मे चतुर्णां ज्वलतां समिद्धिः, सप्ताचिषां मध्यगतः स मूढः ।

मध्ये चतुर्णां हरिदीश्वराणां, शक्रः स्वतेजोभिरिवावभासे ॥१९५॥

स मूढः मन्दबुद्धिः ग्रीष्मे ऋतौ समिद्धिरेधोभिः ज्वलतां चतुर्णां चतुर्दिक्षु स्थितानां सप्ता-
चिषामग्नीनां मध्यगतः पञ्चाग्निपञ्चरत्नं, स्वतेजोभिः, चतुर्णां हरितां दिशामीश्वराणां दिक्पालानां
मध्ये शक्र इन्द्र इव आवभासे रेजे ॥१९५॥

ग्रीष्मऋतुमां (ग्रीष्म दिशाभां) काष्ठेनां ग्रीष्म आग्नि सधनता कृतां नेना वल्क्यं गळेयो ते मूर्ख
ग्रीष्म दिक्षुपति देवानां मध्ये ऋतूनां जेम पीतानां तेज्यी प्रकाशतेः इति. ॥१९५॥

धाराभिरासारनिपातिनीभिर्बारीणि वर्षासमये स सेहे ।

जाज्वल्यमान-ज्वलनोपताप-सन्तापितो वा किमसौ तपस्वी ॥१९६॥

स धर्मिलः वर्षासमये प्रावृषि “धारासम्पात आसार” इत्यमरोक्तेः आसारेण धारासम्पातेन
निपतन्तीत्येवंशीलाः आसारनिपातिन्यस्ताभिः अत्रिरलमुसलप्रमाणभिः मेघवाराभिः पतन्ति वारीणि
जलानि सेहे । तत्रोत्प्रेक्षते—जाज्वल्यमानस्य ज्वलनस्यानेरुपतापेनोष्मणा सन्तापितः असौ तपस्वी
धर्मिलः किम् ? निदाघसन्तप्तस्य हि जलसहनं युज्यत एवेति भावः । नहि वर्षासहनं व्रतं किन्तु
पूर्वप्राप्ततापनिवारणार्थमेव तदिति कटाक्ष्यते ॥१९६॥

शुं ते तपस्वी लडके जणता अग्निना तापथा पीडातो हतो माटे वर्षाऋतुमां धाधभार वरसता
पाणीने सहतो हतो ? ॥१९६॥

अन्तर्गतेनेव निपीड्यमानो, जाड्येन जाड्यं सहते स्म शीते ।

नो रल्लकं नापि स वल्कलानि, वासः प्रतीयेष न वेपामात्रम् ॥१९७॥

अन्तर्गतेन हृद्रतेन जाड्येन जडतया मन्दबुद्धिमत्तया निपीड्यमानः इव स धर्मिलः शीते हिमर्तौ
जाड्यं शैत्यं सहते स्म । बथान्तर्गतजडतया निपीड्यमानस्तथा बाह्येनापि बालतपसा इति महाजडः ।
स इति कटाक्ष्यते । जैननये तादृशतपोनिषेधादिति भावः ।

ननु यदि कम्बलादि भवेत्तर्हि कुतः शीतपीडेति चेत्तत्राह—नो रल्लकं, “समो रल्लककम्बलौ”
इत्यमरः । न कम्बलं, न वल्कलानि वृक्षत्वचः, न वासः कार्पासं वा प्रतीयेष दधौ, किन्तु वेपमात्रं
तापसवेपमात्रं प्रतीयेषेति ॥१९७॥

ते शिष्याणां पीतानां रडेली जटायी पीडातो जल्ये ऋतूने सहतो हतो. तेहि कम्बल वल्कलं वल्क

१ वेधमात्रनी अपेक्षा राप्ती नहि. ॥१६७॥

निर्मापयामास तडागवापी-कूपानगाधान् स वृषैकबुद्ध्या ।

नाबुद्ध चैकत्र जलस्य बिन्दौ, जीवा अनेके निवसन्ति चेति ॥१९८॥

स धर्मिलः वृषे धर्म एका असाधारणा, यद्वा वृषस्य धर्मस्यैवैकस्य, न तु कीर्त्यादेः बुद्धिः, तथा, अगाधान् अतलस्पर्शान् तडागवापीकूपान् निर्मापयामास । एकत्र च जलस्य बिन्दौ अनेके जीवा निवसन्तीति न अबुद्ध ज्ञातवान् एवं च तडागादिकर्माज्ञानविलसितमेवेति ॥१९८॥

जेषे धर्म मात्रनी बुद्धिर्था अगाध येन तणाय, वाय, दूवा विगेरेनुं निर्माय करायुं, पय्य जणना अयेक भिदुमां अनेक जेवे रदे छे ते वात जण्णी शक्यो नहि. ॥१६८॥

सम्पूरयामास स पादपाना-मावापचक्रं स्वयमेव क्लृप्तम् ।

आनीय चानीय शिला विशाला, अद्भिः स्फुरत्पूतरकाभिरेव ॥१९९॥

स धर्मिलः विशालाः शिलाः पाषाणान् आनीयानीय च पुनःपुनरानीय क्लृप्तं निर्मितं पाद-पानां वृक्षाणाम् अचिररोपितानामावापः आलवालं चक्रमिव वर्तुलत्वाच्चक्रं यद्वा आवापानामाल-वालानां चक्रं वृन्दं “स्यादालवालमावालमावापः” इति । “वृन्दं चक्र-कदम्बके” इति च हैमः स्फुरन्तः स्पष्टं लक्ष्यमाणाः तच्चरन्तः पूतरकाः क्षुद्रजीवाः यासु तादृशीभिरद्भिः जलैरेव सम्पूरयामास । जीवदयायाः सूक्ष्मज्ञानाभावादिति भावः ॥१९९॥

ते पोते ज विशाण शिलाओ लावी लावीने जनावेक्षी वृक्षोनी क्याराओने अलता पोरा नामना जववाणा प.णीथी पूरतो हतो. ॥१६९॥

निष्पीड्य निष्पीड्य स इक्षुदीनां, बाढं फलान्येव पचेलिमाति ।

आदाय तैलानि निशागमेऽमौ, धर्मप्रदीपान्विदधेऽतिमुग्धः ॥२००॥

अति—अत्यन्तं मुग्धः मूढः असौ धर्मिलः बाढं भृशं पचेलिमानि स्वयमेव पक्वानि “इक्षुदी तापसतरुः” इत्यमरोक्तेः । इक्षुदीनां तापसतरुणां फलान्येव निष्पीड्य तैलान्यादाय निशागमे प्रदोषे धर्माय प्रदीपान् विदधे चकार ॥२००॥

अत्यन्त मूर्ख जेवे ते पुत्र जव वनरपतिना पाउलां धण्णा इणोने पीक्षीपीक्षीने तेव कादी सन्ध्या-समये धर्म माटे दीवे करता हतो. ॥२००॥

सम्पूर्य सम्पूर्य जलैरजस्रं, वृषस्य शाखासु शरावमालाम् ।

रज्ज्वा निबद्धयैव बबन्ध पवि-व्रातस्य पानाय निदाघकाले ॥२०१॥

निदाघस्य ग्रीष्मस्य काले ऋतौ, पक्षिणां व्रातस्य समूहस्य पानाय जलैः अजस्रं सन्ततं सम्पूर्य सम्पूर्य रज्ज्वा निबध्य बद्ध्वा यथा मा पतदिति भावः, वृषस्य शाखासु शरावणां बद्धमानानां मृत्पात्रविज्ञेयानां मालां भेषी बबन्ध । बद्धमानः शरावः इति हैमः ॥२०१॥

તે ઉનાળાના સમયે પક્ષીઓના પાવા માટે ઢાંકણીઓને દોરડીયા આપી તેમાં સંપૂર્ણ પાણી ભરીને વૃક્ષની ડાળોમાં આંધાને લટકાવતો હતો. ॥૨૦૧॥

વિભ્રમ્ય વિભ્રમ્ય પુરીગૃહેષુ, ભિક્ષાં ગૃહીત્વા સ વનં સમેત્ય ।

વિશ્રાપ્ય કાકાદિવિહંગ્મભ્યો, મુહુક્તે સ્મ તચ્છેષમશેષકૃત્ય ॥૨૦૨॥

સ ધર્મિલ: પુર્યાં ગૃહેષુ વિભ્રમ્ય વિભ્રમ્ય ભ્રાન્ત્વા ભ્રાન્ત્વા વીપ્સાર્યાં દ્વિરુક્તિઃ । ભિક્ષાં ગૃહીત્વા, વનં સમેત્ય કાકાદિભ્યો વિહંગ્મભ્યઃ પક્ષિભ્યઃ વિશ્રાપ્ય દત્ત્વા, તેભ્યઃ શેષમવશિષ્ટમ્, અશેષં સમાપ્તં કૃત્યં ક્રિયાન્તરં યસ્ય સ તાદૃશઃ કૃતકૃત્યઃ સન્ મુહુક્તે સ્મ ॥૨૦૨॥

તે નગરમાં, ઘરોમાં ભમી ભમીને ભિક્ષા લઇને વનમાં આવી કાચડા વિગેરે પક્ષિઓને આપી તેના ગચેલા અન્નને પોતે ગપ્પાં કામ કરી ખાતો હતો. ॥૨૦૨॥

વસ્ત્રેણ પૂતં માર્ગલં પિબેચ્ચે--ત્યેતાદૃશીં સ શ્રુતિમપ્યજાનન્ ।

આપૂરિતૈર્વારિભરેણ કુમ્ભૈઃ, કુત્ર પ્રપાં વર્ત્મનિ નો ચકાર ? ॥૨૦૩॥

વસ્ત્રેણ પૂતં માર્ગલં સલિલં જલં પિબેચ્ચેત્યેતાદૃશીં શ્રુતિં વેદમપ્યજાનન્ યદિ હિ જ્ઞાયેત, કથં નામાપૂતજલેન પ્રપાં કુર્વતિતિ ભાવઃ । સ ધર્મિલઃ, કુત્ર કસ્મિન્ વર્ત્મનિ માર્ગે, વારિભરેણ આપૂરિતૈઃ શ્રુતૈઃ કુમ્ભૈઃ ઘટૈઃ પ્રપાં પાનીયશાલાં ન ચકાર ? અપિ તુ સર્વત્ર ચકારેત્યર્થઃ ॥૨૦૩॥

તે વસ્ત્રથી પવિત્ર કરેલો-વસ્ત્રથી ગાળેલું જળ પાણું જોઇએ, એવા શાસ્ત્રને પશુ નહોતો સમજતો, માટે જ પાણીથી ભરેલા ઘડાઓથી કયા માર્ગમાં જોઇ પરગ કરી ન હતી ? એક નહીં સર્વ જગ્યાએ પરગો કરી હતી. ॥૨૦૩॥

સ ત્રિઃ પરીય પ્રણનામ ધાત્રીં, મહ્ન્યયન્ શક્તિમનન્તરૂપામ્ ।

ધેનું તથૈવ પ્રતિપત્તિપૂર્વં, દુર્વાક્કુરસ્વાદકૃતપ્રતીતિમ્ ॥૨૦૪॥

સ ધર્મિલઃ અનન્તરૂપાં બહુરૂપધારિણીં શક્તિં શક્તિરૂપાં દેવીસ્વરૂપાં સંકલ્પયન્ ધ્યાયન્, ધાત્રીં પૃથિવીમ્, ત્રિઃ ત્રિવારમ્, પરીય પ્રદક્ષિણીકૃત્ય પ્રણનામ, તથૈવ પ્રતિપત્તિઃ વિશ્વાસઃ તત્પૂર્વં દુર્વાક્કુરસ્વાસ્વાદે મક્ષણે કૃતા કૃતાર્થા પ્રતીતિઃ જ્ઞાનં યસ્યાસ્તામ્ તાદૃશીમ્ તૃણમક્ષણમાત્રજ્ઞાનં જહાં ધેનું ગામ્, ત્રિઃ પરીય પ્રણનામેતિ સમ્બધ્યતે ॥૨૦૪॥

તે પૃથ્વીને અનંત રૂપવાળી શક્તિ માનીને ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી પ્રણામ કરતો હતો. તેમ જ ઘાસ ખાવા માત્રનું જોને જ્ઞાન છે એવી ગાયને આદર ભક્તિપૂર્વક (ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી) પ્રણામ કરતો હતો. ॥૨૦૪॥

શ્વાસ્યાસમાક્રાન્તનભોવિભાગં, છાયાં પ્રકુર્વન્તમિલાતલેડપિ ।

સાન્દ્રૈર્દલૈર્વિસ્તૃતિભાવમેતૈ-દૃષ્ટ્વા વટદ્રું સ મૃશં નનામ ॥૨૦૫॥

स धर्मिलः शास्त्राभिः समाक्रान्तः व्यापितः नभस आकाशस्य विभागः प्रदेशः येन तं तादृशं महाशास्त्रम्, विस्तृतिभावम् अतिमहत्त्वमेतैः प्राप्नैः सान्द्रैः अविरलैः दलैः पत्रैः इलातले पृथिवीतलेऽपि छायामनातपं प्रकुर्वन्तं वटद्रुं वटाक्षयवृक्षं दृष्ट्वा भृशं प्रणनाम ॥२०६॥

ते आकाशमा पडोयेला शास्त्रांशो पाणा सधन पांडडांशोथी वारपूर पृथ्वी वीपर छाया करता येवा विशाण पडना आउने ओठ पारंपार नमन करतो हतो. ॥२०५॥

अथोपसंहरति--

इत्यादि सावद्यममुष्य कर्म, सञ्चिन्वतो धर्मधिया जडस्य ।

भूयान् व्यतीयायतमामनेहा, हा ! कष्टमज्ञानमपास्य किं वा ॥२०६॥

इत्यादि पूर्वोक्तं सावद्यं पापकारि कर्म पूर्वोक्ततत्तत्कर्मणाम् जीवघातकतया जडपूजनादेश्च अज्ञानविलासत्वेन जाड्यप्रवधकतया सावद्यता आगमे प्रतिपादितेति भावः । धर्मस्य धिया बुद्ध्या संचिन्वतः अर्जयतः, अमुष्य जडस्य धर्मिलस्य भूयान् अतिप्रभूतः अनेहा कालः, व्यतीयायतमाम् व्यतीतः । हा इति खेदे, अज्ञानमपास्य त्यक्त्वा, किं वा कष्टम् ? न किमप्येत्यर्थः । अज्ञानादेवैतादृशाग्नि-संतापादिकष्टसहं तस्य, ज्ञाने सति तु सावद्यत्वात्तत्त्यग्येतैवेति । अज्ञानमेव सर्वाधिकं कष्टमिति तेन जडेन न ज्ञातमिति भावः ॥२०६॥

आम धर्म खुद्दथी आपा सावद्य कर्मेनुं उगाळी करता आ मूर्खता घण्टा दिनसे पसार थ्या हा अज्ञान सावाय जीवुं कष्ट शुं छे. ॥२०६॥

मोऽन्येद्युरालोक्य नभोऽन्तराले, विद्याधरं यान्तमतुल्यरूपम् ।

चक्रे निदानं मनसेत्यबुद्धिर्भूयासमीदृक् तपसाऽमुनाऽपि ॥२०७॥

अन्येद्युः एकदा नभसः आकाशस्यान्तराले मध्ये अनुल्यरूपम् अनुपमं रूपं सौन्दर्यं यस्य तं तादृशं विद्याधरं यान्तं गच्छन्तमालोक्य, अबुद्धिः अज्ञः सः, ज्ञानी तु मुक्तिमेवेहते इति भावः । धर्मिलः अमुना अनुष्ठीयमानेन तपसा ईदृगपि ईदृश एव भूयासं भवेयमिति मनसा निदानं संकल्पं चक्रे ॥२०७॥

ते मूर्ख ओठ दिनसे आकाशमा अप्रतिम सौंदर्य पाणा विद्याधरने जता ओठ आम नियाळुं कथुं हे आ तपथी हूं पणु आवो थाछ. ॥२०७॥

मृत्वा स स विद्याधरसार्धभौम-स्येन्द्राशनेरिन्द्रपराक्रमस्य ।

देव्याऽऽसुरीकुचिभवस्त्वमासी-श्चञ्चानगर्या नगराजसारः ॥२०८॥

स धर्मिलः मृत्वा चञ्चानगर्यासु इन्द्र इव पराक्रमो यस्य तस्य, विद्याधराणां सार्धभौमस्य चक्रवर्तिनः इन्द्राशनेः तन्नाम्नः सन्नाजो देव्यः पट्टमहिष्याः आसुर्यास्तदाख्यायाः कुक्षेकद्राक्ष्णो जन्म यस्य स तादृशः, नगराजः पर्वतेन्द्र इव सारो बलं यस्य स तादृशः, त्वयांसोरभवः ॥२०८॥

તે મરીને ચંપાનગરીમા ઈન્દ્રસમાન પરાક્રમી વિદ્યાધરેન્દ્ર ઈન્દ્રાશનિનો દેવી આસુરીનો ગર્ભજ પર્વત-
રાજ જેવો બળશાળી એવો તું થયો. ॥૨૦૮॥

અથોપસંહરતિ—

પ્રાગ્જન્મસમ્બન્ધવશાત્તતોઽસ્યાં, સ્નેહસ્તવાભૂદવલોકિતાયામ્ ।

શ્રુત્વેતિ સંવેગતરક્ષિતાસ્તે, સમ્યા ચભૂવુઃ સુકૃતોપલમ્યાઃ ॥૨૦૯॥

તતઃ તસ્માત્ પ્રાગ્જન્મનિ ચઃ સમ્બન્ધસ્તદ્વશાત્ અવલોકિતાયાં દૃષ્ટાયામસ્યાં સુતારાયાં તથા
સ્નેહઃ અભૂત્ । હૃતીત્યં શ્રુત્વા તે સમ્યાઃ તત્સમાસ્થાઃ શ્રીવિજયાદયઃ સુકૃતમુપલભ્યં યેષાં તે તાદૃશાઃ
પુણ્યવન્તઃ, સંવેગેન વૈરાગ્યેણ તરક્ષિતા પ્રવુદ્ધમાનસા ચભૂવુઃ ॥૨૦૯॥

તેથી પૂર્વજન્મના સંબંધને કીધે તને સુતારાને જોતાંવેંત જ પ્રમદ થયા હતા, આ સાંભળી
પુણ્યશાળી એવા સભાસદો વૈરાગ્યથી પૂર્ણ મનવાળા થઈ ગયા. ॥૨૦૯॥

મય્યોઽહમાહોસ્વિદમવ્યરૂપ, ઇત્યુક્ત એવામિતતેજસાઽપિ ।

સંવિત્તિગજ્ઞાતદિનીતુષાર-ક્ષોણીધરો રામમુનિર્વંભાષે ॥૨૧૦॥

અમિતતેજસાઽપિ, અહમમિતતેજાઃ મવ્યઃ, આહોસ્વિદથવા અમવ્યરૂપઃ અમવ્યાત્મેતીત્યુક્તઃ
પૃષ્ઠ એવ, સંવિત્તિઃ જ્ઞાનમેવ ગજ્ઞા તન્નામ્ની તદિની નદી તસ્યાઃ તુષારસ્ય હિમસ્ય ક્ષોણીધરઃ પર્વતઃ
હિમાચલઃ શ્રુતજ્ઞાનગજ્ઞાપ્રવૃત્તૌ હિમાચલોપમઃ રામમુનિરચલનામા બલદેવમુનિર્વંભાષે ઋત્વે ॥૨૧૦॥

(૫૯) અમિતતેજ પડે હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય ! એમ પૃષ્ઠાએ જ્ઞાનરૂપી ગંગા નદીના હિમાચલ
સમાન બળહદ અચલ મુનિએ ઉતર આપ્યો કે— ॥૨૧૦॥

અથ તદુક્તિમેવાહ—

અસ્માદ્ભવાન્નવમ એવ મવે મવાના-મુચ્છેદકોઽગ્ર મરતે મવિતાસિ મવ્યઃ ।

ત્વં પચ્ચમોઽનુપમવિક્રમધામચક્રી, શ્રીશાન્તિનાથ ઇતિ ષોડશ એવ ચાર્હન્ ॥૨૧૧॥

મવ્યસ્ત્વમસ્માદ્વર્તમાનાદ્ભવાત્ જન્મનઃ નવમે મવે એવ । અગ્ર મરતે, મવાનામ્ જન્મનામ
ઉચ્છેદકઃ વિલયકારો સંસારાન્તકૃત્ પચ્ચમઃ અનુપમસ્યાસાધારણસ્ય વિક્રમસ્ય ધામાસ્પદં ચાસૌ ચક્રી
ચ સ તાદૃશઃ પચ્ચમચક્રવર્તી મવિતા અસિ । શ્રીશાન્તિનાથ ઇતિ ષોડશઃ, અર્હન્ તીર્થંકરઃ, મવિતા-
સીતિ સમ્બધ્યતે (વસન્તતિલકાશૃત્ત્મ) ॥૨૧૧॥

તમે ભવ્ય છો. (અને) આ ભરતમાં આ ભવથી નવમા ભવે ભવોનો ઉચ્છેદ કરનાર શ્રી શાન્તિનાથ
નામે અનુપમ પરાક્રમ ને તેજવાળા પાંચમા ચક્રવર્તી તથા સોળમા તીર્થંકર થશે ॥૨૧૧॥

एष श्रीविजयस्तदादिमतमश्चक्रायुधो नन्दनः,

सम्भावी भवतस्तथा गणधरोऽप्येषोऽपि विश्वार्चितः ।

त्रैपृष्ठाभिततेजसौ नरपती नत्वा ततस्तौ मुनिं,

धर्मं द्वादशधा बुधावभजतां सुश्रावकाणां स्वयम् ॥२१२॥

तदा तस्मिन् समये, अन्तिममये एष श्रीविजयः, भवतोऽभिततेजसः पञ्चमचक्रवर्तिभवे आदिमतमः प्रथमः चक्रायुधः इत्याख्यः नन्दनः पुत्रः, सम्भावी भविष्यति, एषोऽपि एष एव, विश्वस्मिन् अर्चितः पूजितः, गणधरः अपि, संभावीति सम्बध्यते । ततस्तदनन्तरम् बुधौ सुश्रौ तौ द्वौ त्रैपृष्ठः श्रीविजयश्चामिततेजाश्च तौ नरपती राजानौ, मुनिं नत्वा सुश्रावकाणां द्वादशधा धर्मं स्वयमभजताम् सेवेते स्म ॥२१२॥

आ श्रीविजय ते शान्तिनाथना यक्रायुध नामे व्येष्ट पुत्र धरो. तथा शान्ति विनना विश्वपूज्य येना गणधर पञ्च आ व धरो. त्पार पञ्ची त्रैपृष्ठेना पुत्र श्रीविजय अने अभिततेज अने राजा मुनिने नभीने पोते व सुश्रावकना पार मत इषी धर्मन् सेवन इरवा दाग्वा. ॥२१२॥

विद्याभृतां परिवृढोऽशनिघोषकोऽश्व-

घोषाभिधं तनयमङ्कगतं विधाय ।

भूमीभुजोरपि तयोः स्वयमादिताऽसौ,

दीक्षां बलाचलमुनेः सविधे विधिज्ञः ॥२१३॥

विद्याभृतां विद्याधराणां परिवृढोऽधिपः असौ विधिज्ञः भवनिस्तारिक्रियाज्ञाता अशनिघो-
षकः अश्वघोषाभिधं तनयं पुत्रं तयोः भूमीभुजोः श्रीविजयामिततेजसोः स्वयम् अङ्कगतं विधाय
क्रोडे कृत्वा, बलाचलमुनेः अचलान्मो बलदेवस्य सविधे समीपे, दीक्षां पञ्चमहाव्रतम् आदित
स्वीकृतवान् ॥ २१३ ॥

विद्याधरेना स्वाभी अने विधिना ज्ञशुकार अशनिघोषे अश्वघोष नामना पोताना पुत्रने ते अने
राजना ज्ञातामां भूमी पोते जलभद्र अयस मुनि पासे दीक्षा लीधी. ॥२१३॥

माताऽपि श्रीविजयनृपतेः सा स्वयंभामिधाना,

भेजे दीक्षां बलमुनिपतेः सन्निधाने विरक्ता ।

युक्तं चान्ते वयसि विदुषी कापि सीमन्तिनीनां,

कुर्यादेवं भवपरिमवं मेघमुज्जगारुका ॥२१४॥

श्रीविजयनृपतेः माता सा स्वयंभामिधाना स्वयंप्रभेतिनाम्नी विरक्ता सती बलमुनिपतेः
अचलाख्यबलदेवमुनेः सन्निधाने समीपे दीक्षां भेजे जमाह । युक्तं च एतत्, कृत इत्याह—सीमन्ति-
नीनां नारीणां कापि पुण्यशालिनी विदुषी ज्ञानवती, भवस्य परिमवं कष्टं मेघम्, उज्जगारुका
सावधाना अन्ते वयसि अवस्थायाम् एवं कुर्यादिति ॥२१४॥

श्रीविजयरान्नी स्वयंप्रभया नामनी माताये पञ्च विरक्ता अर्धने जलभद्र अयस मुनि पासे मतने

અગ્રીકાર કર્યો તે ઉચિત જ છે. ત્રાંચામાં કામક જ શુદ્ધિમતી હોય તો વયે જવના દુઃખોને ભેદવાને માટે સાવધાન થઈ આમ કરી શકે? ॥૨૧૫॥

अथ श्रीविजयादीनां ततो गमनमाह—

सेवित्वा बलभद्रसाधुचरणाम्भोजद्वयं चालिचत् ,
पीत्वा वाग्मकरन्दविन्दुपटलीमाकण्ठमाप्यायिताः ।

स्थानं श्रीविजयादयो ययुरथो स्वं स्वं गुरूणां गुणान्,
पीयूषांशुमयूखविभ्रमकरान् संवर्णयन्तो मुहुः ॥२१५॥

अथो अनन्तरम्, बलभद्रसाधुचरणान्भोजद्वयम्, अलिबत् भ्रमरवत् “द्विरेफ-पुष्पलिङ्-भृङ्ग-षट्पाद-भ्रमरालयः” इत्यमरः । सेवित्वोपास्य, तस्य वागेव मकरन्दः पुष्परसः तस्य बिन्दूनाम् “मकरन्दः पुष्परसः परागः” इत्यमरः । पटली समूहस्ताम्, आकण्ठं पर्याप्तं पीत्वा सादरं श्रुत्वा, आप्यायिताः हृष्टहृदयाश्च सन्तः, श्रीविजयादयः गुरुणामचलमुनीनाम्, पीयूषांशुश्चन्द्रस्तस्य मयूखस्य मरीचेः बिभ्रमं भ्रान्ति कुर्वन्तीति तान् तादृशान् चन्द्रकिरणवदवदातान् गुणान् मुहुः वारंवारं संवर्णयन्तः कथयन्तः स्वं स्वं स्थानं ययुः जग्मुः (शार्दूलविक्रीडितम्) ॥२१५॥

પછી વાણીરૂપી મકરંદના બિન્દુ સમૂહને પાને કંઠ સુધી તૃપ્ત થયેલા શ્રીવિષ્ણવ વિગેરે રાજાઓ બલભદ્ર અચલ મુનિનાં બંને ચરણ કમલોને ભ્રમરની જેમ સેવી ચંદ્રમાના કિરણોના શ્રમ ઉપજવનારા ચંદ્ર જેવા નિર્મલ એવા ગુરુનાં શુણોતુ વારંવાર વર્ણન કરતા પોતપોતાને સ્થાને ગયા. ॥૨૧૫॥

कल्याणाप्तिनिबन्धनं विदधतौ धर्मं त्रिवर्गोत्तरं,
तद्द्वारापरयोर्द्वयोरपि फलं तौ प्रापिवांसा मुदा ।
पीयूषद्युतिमण्डलीमयमहो ! भूमण्डलाखण्डलौ,
कश्चित्कालमपि व्यतीयतुरधिप्रौढप्रतापोदर्यौ ॥२१६॥

प्रतापः उदयोऽभ्युदयश्च प्रतापोदयौ अध्यधिकं प्रौढौ प्रतापोदयौ ययोन्तौ, यद्वा अधिप्रौढस्य अधिकप्रतिभाशालिनः 'प्रौढस्तु प्रगल्भः प्रतिभान्वितः' इति हेमः । प्रतापस्यादयो ययोस्तौ तादृशौ । अध्यधिकं प्रौढौ ऊजितौ प्रतापः उदयोऽभ्युन्नतिश्च ययोस्तौ तादृशौ भूमण्डले आखण्डलाविन्द्राविव तौ, तौ श्रीविजयामिततेजसौ, कल्याणस्थाप्तेः प्राप्तेः निबन्धनं कारणं त्रिवर्गेषु धर्मार्थकामेषूत्तरं प्रधानं धर्मं मुदा दृष्ट्वेतेसा विदधतौ कुर्वन्तौ तद्द्वारा धर्मद्वारा अपरयोर्द्वयोरर्थकामयोरपि फलं प्रापित्वास्तौ प्राप्तवन्तौ तौ पीयूषद्युतिश्चन्द्रस्तन्मण्डलीमयं सुधारसमयं कञ्चित्कालं व्यतीयतुश्च ॥२१६॥

અહો અત્યન્ત પ્રોઢ પ્રતાપ અને આબાદીથી સુકત એવા તે બન્ને પૃથ્વીના ઇન્દ્રો (શ્રીવિજય ને અમિતતેજ) હર્ષપૂર્વક ત્રિવર્ગ અર્થ-કામ-મોક્ષના સાધનાર ને કલ્યાણીની પ્રાપ્તિનું કારણ એવા અંદરના કિરણોને સમૃદ્ધ સમાન નિર્ભળ ધર્મને કરતા તે દ્વારા અર્થને કામના ફળ મેળવતા કેટલોક કાળ વિતાવ્યો. ૧૧૨૧૬॥

अर्हच्चैत्यसमीपपोषधगृहे भित्त्वान्यदा पौषधं,
दुष्कर्ममियभेदनौषधमसौ विधाधराणां पुरः ।
यावद्भूपतिरर्ककीर्तितनयो व्याख्याति धर्मं स्फुटं,
तावच्चैत्यनिर्गुणचारणमुनिद्वन्द्वं समाजग्मिवत् ॥२१७॥

अन्यदा, अर्हतः चैत्यस्य समीपे पौषधगृहे पौषधशालायाम् दुष्कर्म एव आमस्यो रोगः 'रोग-
व्याधिगदाभयाः' इत्यमरः । तस्य भेदनं भेदकमौषधमौषधरूपं पौषधं तदाक्यव्रतं भित्त्वा गृहीत्वा त्रिधा-
धराणां पुरोऽग्ने, भूपतिः अर्ककीर्तितनयः अमिततेजाः, स्फुटं धर्मं यावद्व्याख्याति, तावत् चैत्यस्य
निर्गुणं नन्तुमिच्छुः, चारणमुन्योः द्वन्द्वं युगलं समाजग्मिवत् आजगाम ॥२१७॥

એક સમયે તે રાજ્ય અર્કકીર્તિનો પુત્ર અશિતતેજ જિનચૈત્યની પાસેના પૌષધગૃહમાં દુષ્કર્મરૂપી
રોગના નાશ કરવામાં એસડ સમાન પૌષધ લઇને વિદ્યાધરાની આગળ જટલામાં સ્પષ્ટ રીતે ધર્મનું વ્યા-
ખ્યાન કરવા લાગ્યો. તેટલામાં ચૈત્યનું વંદન કરવાની ઇચ્છાથી બે ચારણ મુનિઓ આવી પહોંચ્યા. ॥૨૧૭॥

अभ्युत्थाय नृपः कृताञ्जलिपुटो हृष्टस्तदालोकनात्,
तौ वृन्दारकवृन्दवन्दितपदाम्भोजाववन्दिष्ट सः ।
विभाष्यान्वयिधर्मलामवचनं ज्येष्ठस्तयोरादिशद्,
धर्मं शर्मनिदानमार्हतमिमं दुष्कर्म विप्लावकम् ॥२१८॥

नृपोऽमिततेजाः कृतः बद्धः अञ्जलिपुटः येन स तादृशः बद्धाञ्जलिः सन्, अभ्युत्थाय, तस्य
चारणमुनिद्वन्द्वस्यालोकनादर्जनात् हृष्टः सन् सः नृपः, वृन्दारकाणां देवानां वृन्दैः वन्दितो पादावम्भोजे
इव वन्दितं पदम्भोजं कमलमिव ययोस्त्री तादृशी, तौ मुनौ अबन्दिष्ट । तयोः मुन्योः ज्येष्ठः मह-
त्तमः अन्वयि अन्वयं धर्मलामवचनं विभाष्य वक्ष्या दुष्कर्मजः जिज्ञासकं नाशकम्, शर्मजः सुखस्य
निदानं कारणम्, मार्हतम् अर्हतोक्तम्, इमं वक्ष्यमाणं धर्ममादिशदुपादिशत् ॥२१८॥

તેઓને જ્યેષ્ઠ પ્રસન્ન થયેલો રાજ્ય સામે જઇ અંજલિ જોડી. દેવસમૂહોથી વંદન કરાતા તે બંને
મુનિઓને વંદન કર્યું તેમાં મોટા મુનિએ યથાર્થ એવું ધર્મલાભ વચન કહ્યારી કહ્યાશુના આદિ કારણ
દુષ્કર્મોના નાશ કરનાર એવા આ જૈનધર્મની દેશના આપી. ॥૨૧૮॥

तदेवाह—

सम्पूर्णं फलमादधाति विहितः सम्पूर्ण एवार्हतो,
धर्मः स्वार्थचिकीरहो ! वत नृपां स व्यत्यये व्यत्ययम् ।
प्राप भेष्टिसुतो यथा स धनदो मत्स्योदरान्याह्वय,
कल्याणं जिनधर्मसङ्गद्वयज्ञानद्वयेन संभावितम् ॥२१९॥

पञ्चमः सर्गः समाप्तिमगात् ।

* अहम् *

॥ अथ षष्ठः सर्गः ॥

पाणिस्थं बदरं यथा कलयति द्रव्येण कालत्रये,
पर्यायेण तथाऽखिलं जगदमुं शान्तिं सदा शान्तिदम् ।
नत्वाऽनुग्रहकाम्यया रुचिमता मुद्रेव सर्गं मुदा,
नाम्ना दर्शनसूरिरेव शुभधी-व्याख्याति षष्ठं सुधीः ॥१॥

अथ षष्ठसर्गं प्रारम्भमाणः मङ्गलमाचरति--

कामधेनुसुरपादपचिन्ता-रत्नकामकलशा अपि सन्ति ।
यस्य कामजयिनः प्रतिहस्ताः, स श्रियेऽस्तु भवतां जिनशान्तिः ॥१॥

यस्य कामजयिनः कामविजेतुः वीतरागस्य श्रीशान्तिनाथस्य कामधेनुश्च, सुरपादपः कल्प-
वृक्षश्च चिन्तारत्नञ्च कामकलशश्च ते अपि । अपिना तेषां सर्वाभ्युदयप्रदत्वे प्रसिद्धिः सूचिता ।
तादृशा अपि ते प्रतिहस्ताः प्रतिनिधयः एव सन्ति । प्रतिनिधिर्हि प्रतिनिधेयपदकृण्व एव भवतीति
कामधेनुवादेरपि (दितोऽपि) श्रीशान्तिजिनस्योत्कृष्टकामप्रदतोक्ता (उक्त्याभ्युदयप्रददायित्वमुक्तम्) ।
स जिनो वीतरागश्चासौ शान्तिस्तदाख्यश्च तीर्थकरो भवतामभ्युदयप्रदपदानां भिवे कल्याणप्रदः,
अस्तु स्तोत्र ॥ १ ॥

कामधेवने जितनार येवा, जेना कामधेनु उदयप्रद अने श्रितामस्य तथा कामकलस प्रतिनिधिये छे
तेवा श्रीशान्तिजिन, आप वायडेना उदयास्य भाटे थाये. ॥१॥

अथ पूर्ववर्गे उपक्षिप्तायाः धनदकथायां वर्णनाय भूमिकामारचयति--

कः प्रभो ! धनद इत्युदितोऽपि, ह्यमाधुजा मुनिरुवाच तथाहि ।

द्वीपराजविनिषेवितजम्बू--द्वीपचक्रिकमलासुषमाकृत ॥ २ ॥

ह्यमाधुजा राज्ञा अमिततेजसा, प्रभो ! कः धनदः भवदुक्त इत्युदितोऽपि दृष्टमात्र एव ।
एतेन कथावर्णने मुनेरुत्साहः सूचितः । मुनिः चारणमुनिः उवाच, किमित्येवमायां निदिशति--
तथाहि-द्वीपराजिन द्वीपान्तरेण विनिषेवितस्य परिवृतस्य जम्बूद्वीपस्य तद्वाक्यस्य चक्रिकः चक्रकृतिनः
कमलोयाः लक्ष्म्याः सुषमा परमा शोभा करोति सम्पादयतीति तत् तादृशम्, जम्बूद्वीपकक्ष्मीशोभा-
घायकम् । अस्याप्रेतनपत्तनमस्तीत्यनेनान्वयः । स्वागतच्छन्दः । वल्लक्षणं यथा--"स्वागतेति
रत्नभाद गुरुधुमम्" ॥२॥

अस्ति काम्यभरतार्चधरित्री-भाषिणीतिलकमूषकरूपम् ।

पत्तनं कनकपत्तनसंज्ञं, सान्धये कुञ्जनेरपि वर्णम् ॥३॥

ચામ્યં ભરતસ્યાદ્દં દક્ષિણાર્ધભરતં તસ્ય ધરિત્રી ભૂમિઃ સૈવ રમ્યત્વાદ્ ભામિની સ્ત્રી તસ્યાઃ
તિલકરૂપં ચદ્ભૂષણં તદ્રૂપમ્, અત એવ વર્ણયમ્ પ્રશંસનીયમ્, બુધજનૈઃ વિદ્વદ્भिઃ સાન્વયં સમન્વિતમ્ ।
યદ્વા બુધજનૈઃ વર્ણયમિત્યન્વયઃ । તથા ચ સાન્વયમિત્યસ્ય અન્વયર્થમિત્યર્થઃ । કનકત્વ સુવર્ણસ્ય પત્તનમ્
અત એવ તત્સંજ્ઞં તન્નામ, કનકપત્તનેતિનામ પત્તનં નગરમસ્તિ । “પૂઃ સ્ત્રી પુરીનગર્યૌ વા પત્તનં
પ્રમેદન”મિત્યમરઃ । નગર્યાસ્તિલકરૂપત્તવે એવ ધરિત્ર્યાઃ ભામિનોત્ત્વેન રૂપગમિતિ પરમ્પરિત-
રૂપકાલક્ષારઃ ॥ ૩ ॥

હે સ્વામી, ધનદ કેણુ હતા ? એમ રાજા વડે પૂછાએ છતાં મુનિ બોલ્યા નેમકે—

મોટા દ્વાપૌયા યુક્ત જુદાપનાં ચક્રવર્તીની લક્ષ્મીની શોભા કરનાર દક્ષિણ ભરતાર્ધની ભૂમિરૂપી
આત્મ તિલક સમાન એવું કનક પત્તન નામે નગર હતું, પડિતો તેને સુવર્ણનગરીથી ઓળખે છે. ॥૨-૩॥

ईश्वरत्वमनुमापरिभाव्यं, विद्यते धनवतामपि यत्र ।

यद्विजिह्वपतिना सह योगो, नार्धचन्द्रपरिशीलनता यत् ॥ ૪ ॥

યત્ર પત્તને, અપિચ્છાર્થે ધનવતાં ધનિનામ્ ईश्वरत्वम् ऐश्वर्यवस्त्वम्, અનુમાયા અનુમાનેન
પરિભાવ્યમ્ અનુભવનીયમ્, ન તુ સાક્ષારનુભવનીયમ્, અપરિમિતત્વેન સાક્ષાત્કૃતૈર્મશ્નક્યત્વાદિતિ
ભાવઃ । તથા યદ્ યત્ર દ્વિજિહ્વાનાં પિશુનાનાં પતિઃ સૂચકશ્રેષ્ઠસ્તેન સહ યોગઃ સમ્બન્ધો ન ધનવતા-
મિતિ શેષઃ । યત્ર પિશુના ન સન્તીતિ યાવત્ । “દ્વિજિહ્વૌ સર્પસૂચકૌ” इत्यमरः । તથા, યદ્દ્યસ્માન્
અર્ધચન્દ્રસ્ય ગલહસ્તસ્ય પરિશીલનં વ્યવહારસ્તસ્ય ભાવસ્તત્તા, ગલહસ્તપ્રદાનં ન । દેહલીદીપકન્યાયેન
નેત્યસ્યોભયત્રાપ્યન્વયઃ । નહ્યત્ર ધનવદ્વિર્યાચક્રાદીનાં ગલહસ્તો દીયતે, સર્વેષાં વાતૃત્વાદિગુણયુક્ત-
ત્વાદિતિ ભાવઃ । અત્ર ईश्वरत्व महादेवत्वं ન સમા પાર્વતી અનુમા તયા પરિભાવ્યમિતિ
વિરોધઃ । મહાદેવસ્વાવશ્યમુમાપરિભાવ્યત્વાત્ પૂર્વોક્તાર્થકરણેન તુ વિરોધપરિહારઃ । તથા યત્રેશ્વરત્વં
તસ્ય (યત્સ્યેશ્વરત્વં તસ્ય) દ્વિજિહ્વપતિના—સર્પરાજેન વાસુકિનાડસહયોગઃ (વસુકિના સહ યોગો ન)
इति विरोधः । ईश्वरेण वासुकेर्भूषणकरणात् तदा अर्धचन्द्रस्य बालचन्द्रस्य परिशीलनता नेति
विरोधः । महादेवस्य सदा अर्धचन्द्रवारणात् । पूर्वोक्तार्थकરणेन તુ વિરોધપરિહારઃ । એવં ચાત્રાડપિ
અગ્દાભાવેન વિરોધાભાસોડલક્ષારો વ્યક્ત્ય ઇતિ બોધ્યમ્ ॥ ૪ ॥

જ્યાં ધનવાનોનું ઇશ્વરપણું—ધનાદયપણું અનુમા—અનુમાનથી જાણી શકાય છે. અને (તેઓને)
દ્વિજિહ્વપતિ ને જીભથી બોલનારા સાથે સંબંધ નથી ગુણવાન સાથે સંબંધ છે. અને (તેઓને કેઈ માંગવા
વાળાને) અર્ધચંદ્ર—(એમી પકડી કાઢવા)નેા અભ્યાસ નથી—જધા માંગણને સંતાપે છે ખીજે અર્થે ઉમા વિના
ઇશ્વર પણું શિવપણું જાણવું વિરુદ્ધ છે. તેમ જ શિવને દ્વિજિહ્વપતિ—શૈષનાગ સાથે સંબંધ છે. ને અર્ધ-
ચંદ્ર ધારણ કરે છે. તે નહિ હોવું તે વિરુદ્ધ છે. ઉપરાંત અર્થથી વિરોધ પરિહાર થાય છે. અથવા જ્યાં
ધનવાનોનું ઇશ્વરપણું—શિવપણું અનુમા—ઉમા સિવાય જાણાય છે. તેઓને દ્વિજિહ્વપતિ—શૈષનાગ સાથે
સંબંધ નથી ને તેઓ અર્ધચન્દ્રને ધારણ કરતા નથી. અર્થમાં અવિરોધ છે. વિરોધ પરિહાર જ્યાં
ધનવાનોનું ઇશ્વર પણું ધનાદયપણું અનુમા—અનુમાનથી જાણી શકાય છે. તેઓને દ્વિજિહ્વપતિ સુખ્યાઓની
સાથે સંબંધ નથી તેઓને કેઈને પણુ અર્ધચંદ્ર મહાદેવ આપવાનેા અભ્યાસ નથી. ॥ ૪ ॥

तत्र कोऽपि कनकादिरथोऽभून्मेदिनीपरिवृद्धोऽपि शुचिः सः ।

कुर्वता करतले करवालं, कीर्तिरापि युधि येन रिपूणाम् ॥५॥

तत्र कनकपत्तने नगरे, स प्रसिद्धः कोऽपि विलक्षणः शुचिः नीत्वाद्याभयणेन कृत्वा पवित्रः, मेदिन्याः पृथिव्याः परिवृद्धः अधिपः महीपतिः, अपिञ्चार्ये, कनकादिरथः कनकरथनामा अभूत् । येन कनकरथेन, युधि युद्धे करतले हस्ते करवालमसि कुर्वता धारयता, रिपूणां शत्रूणां कीर्तिः यज्ञः आपि प्रापि । रिपुहन्नेन तद्यज्ञःप्राप्तिरिति भावः ॥५॥

तथा पवित्रं यत्नं प्रसिद्धं येषां कनकरथं नामे अयं राज्ञः दत्तो, हाथभां तक्षवारं धारयन् कर्तारं येषां शत्रुयोनीं साथे युद्धमाऽऽति मेणवी दत्ती ॥५॥

तत्र भूपरमाभ्युपपत्ते-मर्जिनं सुजनरञ्जनधुर्यः ।

रत्नसार इति नाम महेभ्यः, पावनीकृतमहीतलकीर्तिः ॥६॥

तत्र नगरे, भूपस्य कनकरथस्य राज्ञः परमाया उत्कृष्टाया अभ्युपपत्तेः सम्मानस्य आजन-
मास्पदम्, सुजनानां रञ्जने प्रीणने धुर्योऽप्रेसरः, पावनीकृतं महीतलं यथा सा तादृशी भुवनव्यापिनी
कीर्तिः यस्य स तादृशः, रत्नसार इति रत्नसारनामा, महेभ्यः श्रेष्ठी, नामेति प्रसिद्धौ, न तु
समस्तम्, पुंस्त्वापन्तेः । आसीदिति शेषः ॥६॥

तथा न राज्ञना परम आदरेण पात्र सल्लभनेन प्रसन्न राजानार पृथ्वीभां विस्तृत कीर्तिंवाणो
रत्नसार नामे शेष दत्तो ॥६॥

अथ श्रेष्ठिनमेव विशिनष्टि--

यस्य मानससरस्वति पुण्य-क्षीरनीरनिकरोत्थतरङ्गः ।

खेलति स्म सुतरां जिनहंसो, बुद्धिजातनलिनीवनपूर्णे ॥७॥

यस्य रत्नसारश्रेष्ठिनः, बुद्धिजातः प्रज्ञासमूह एव नलिन्याः कमलिन्याः वनं तेन पूर्णं,
बुद्धिकमलाकरे । पुण्यमेव क्षीरं दुग्धं तदेव नीरनिकरः जलराशिः तेनोत्थः उद्भूतः तरङ्गो यत्र तस्मिन्
पुण्यक्षीरनीरतरङ्गशालिनि, “मानसं मनः” इति हैमोक्तेः, मानसं यत्न एव सरस्वान् सागरः तस्मिन्
“सरस्वान् सागरोऽर्णवः” इत्यमरः । जिनः अर्हन्नेव हंसः, स, सुतरामत्यन्तं खेलति संचरति स्म ।
कमलाकरे क्षीरोदधौ हंसक्रोडोचितैवेति भावः । (रूपकालङ्कारः, परस्परितद्वचः) ॥७॥

नेना सम्यग्ज्ञानरूपी कमलवनया पूर्यं येषां मानसरूपी समुद्रभाः पुण्यरूपी द्वीपं यत्नं नृणामर्थार्थं
यथेसा तत्रैव समानं जिनरूपी हंस सारी रीते रभता दत्ता न बुद्धिमान् पुण्यशाली ते जिनः सन्त
दत्तो ॥७॥

प्रेयसी समभवन्मणिचूला, तस्य पुण्यकलिता सुचरित्रा ।

यां विलोक्य पतिभक्तिसमृद्धां, सा रतिर्न रतिमाप कथञ्चित् ॥८॥

તસ્ય રત્નસારસ્થ પુણ્યેન કલિતા યુક્તા, સુચરિત્રા શીલવતી મણિચૂલા નાન્ની પ્રેયસી પત્ની
સમમવત્, યાં મણિચૂલાં પત્યુઃ મક્ત્યા સમૃદ્ધાં ગૌરવવતીં વિલોક્ય, સા રતિઃ કામદેવપ્રિયા, કથ-
ચિન્ત્ય કથમપિ રતિં પ્રીતિં ન આપ સ્વોત્કૃષ્ટપતિમક્તાં દૃષ્ટ્વા ર્હ્યયા તસ્યા અશાન્તિઃ, પરોત્કર્ષાસદ્દિ-
ષ્ણુતા સ્ત્રીષુ સ્વાભાવિકીતિ ભાવઃ ॥ ૮ ॥

તેની પુણ્યશાળી અને સન્નરિત્ર એવી મણિચૂલા નામે પત્ની હતી. પતિમાં અત્યંત ભક્તિવાળી
જેને જોઈને જાણે (તે) રતિ-કામદેવની આં કાષ્ઠપિથુ રીતે સુખ પામતી ન હતી. (રતિ પરપુરુષોને હોવાથી
પતિવ્રતા નથી. (એમ સમજી શકાય છે) ॥૮॥

एतयोर्विषयजानुपभोगान्, भुञ्जतोरविरतं क्रमशोऽपि ।

सर्वलक्षणसुलक्षणमूर्त्या, शोभितः सममवतनुजन्मा ॥ ९ ॥

ક્રમશઃ અપિશ્ચાર્થે, અવિરતં સતતમ્, વિષયજાન્ લૌકિકાન્, ઉપભોગાન્ સુખાનિ, ઉપભુજ્જતોઃ
અનુભવતોઃ એતયોઃ રત્નસારમણિચૂલયોઃ સર્વલક્ષણેન કૃત્વા સુલક્ષણા ઉત્તમલક્ષણશાલિનીં દર્શનીયા યા
મૂર્તિઃ સ્વરૂપં તથા, શોભિતઃ તનુજન્મા પુત્રઃ સમમવદ્વજનિ ॥ ૯ ॥

હંમેશા વિષય સુખ ભોગવતા આ બન્નેને સર્વ લક્ષણ યુક્ત સુંદર સ્વરૂપ વાળો પુત્ર થયો. ॥૯॥

तस्य जन्मदिवसे स महेच्छो, यानि कानि विचिकाय वसूनि ।

तानि दुर्गतगृहेऽपि यदि स्यु-दुर्गतस्वमपि तद् गमयेयुः ॥ १० ॥

સ મહેચ્છઃ ઉદારઃ, તસ્ય પુત્રસ્ય જન્મદિવસે, યાનિ કાનિ, વસૂનિ ધનાનિ વિચિકાય
સંગૃહીતવાન્ વાણિજ્યાદિનેતિ ભાવઃ । તાનિ ધનાનિ, યદિ દુર્ગતસ્ય દરિદ્રસ્ય ગૃહેઽપિ સ્યુઃ ભવેયુઃ,
તત્તસ્યાપિ, દુર્ગતત્વં દારિદ્ર્યં ગમયેયુઃ દૂરોક્કયુઃ, તાનિ વસૂનિ યાચકસ્ય દીનસ્ય ગૃહે દાનદ્વારા
ગતાનિ સન્તિ તદ્દુર્ગતત્વં વ્યપાહાર્થુરિતિ યાવત્ ॥ ૧૦ ॥

મહાન ધનિષ્ઠ વાળો તે શેઠ તેના જન્મ દિવસે જે કાંઈ ધન એકઠું થયું તે જો દરિદ્રના ઘરે પણ
હોત તે તેનું દારિદ્ર મટાડી નાખત. ॥૧૦॥

द्वादशे समधिजग्मुषि वस्रे, मानितेषु सुजनेषु यथार्हम् ।

आदधे धनद इत्यभिधानं, स्वात्मजस्य जनको महपूर्वम् ॥ ११ ॥

દ્વાદશે વસ્રે દિને સમધિજગ્મુષિ સમ્પ્રાતે, જનકઃ પિતા રત્નસારઃ, સુજનેષુ માનિતેષુ
સત્કૃતેષુ સત્સુ, માન્યાન્સત્કૃત્યેત્યર્થઃ । મહપૂર્વમુત્સવપૂર્વકમ્, યથાર્હમ્ અનુરૂપં સ્વાત્મજસ્ય ધનદ
ઇત્યભિધાનમ્ આદધે કૃતવાન્ ॥ ૧૧ ॥

પ્રારંભે દિન થયે હતે સન્નરિત્રનાં સન્માન કરવા પૂર્વક તેણે પોતાના પુત્રનું ધનદ એવું નામ
રાખ્યું. ॥૧૧॥

बालकः प्रवृष्टे बहुभ्रात्री-लालितो नवनवैश्च रसौघैः ।

स द्विपत्रितसमुद्गतशास्त्री-वाङ्मङ्गिमिरमङ्कुरशास्त्रः ॥१२॥

स बालकः धनदः, नवनवैः नूतनप्रकारैः, रसानां शरीरपोषकद्रव्याणाम् ओषैः समूहैः, पञ्चा-
न्तरे नूतनजलधाराभिः, बहुभिः धात्रीभिरुपमातृभिः “धात्री तु स्यादुपमाता” इति हैमः । लालितः
सेवितः, अथ च बहु यथास्मात्तथा धात्र्या पृथिव्या “धात्री धरित्री धरणी” इति हैमः । लालितः ।
अङ्गानामवयवानां भङ्गिभिः रचनाभिः कृत्वा, द्विपत्रं जातमस्येति द्विपत्रितः प्रकृतः यः समुद्गतः
उत्पन्नः शास्त्री वृक्षः, सः, अभङ्कुरा अभङ्गनाः शाखाः विटपाः यस्य स तादृशः सञ्जिव, अभङ्कुर-
देहावयवविशिष्टः प्रवृष्टे वर्धते स्म । (श्लेषपुष्ट उपमालङ्कारः) ॥१२॥

अनेक धान्य माताश्रीया नया नया रसेना समूहोया पाषाण करातो अंग रयनाथी सरस शाप्पा
अननयो याजो ते पाणक मे पत्र पाणा (अ-मेला) वृक्षी जेम पधया लाज्यो. ॥१२॥

उत्सवेन पितरौ हृदि हृष्टौ, तं कलाविदमवापयतः स्म ।

साक्षिमात्रमुपलभ्य तमुत्क्रो-ऽभ्यस्यति स्म स कलाः सकलास्ताः ॥१३॥

हृदि हृष्टौ पितरौ मातापितरौ तं धनदम्, उत्सवेन महपूर्वकम्, कलाविदं पण्डितम् अवा-
पयतः प्रापयतः स्म । स धनदः, तं कलाविदम्, साक्षिमात्रम् । एतेन कलाविदं नात्रायासविशेषः,
तस्यालौकिकप्रतिभासम्पन्नत्वादिति सूचितम् । उपलभ्य प्राप्य, उत्क्रोः विद्याध्ययनोत्कण्ठितः, सकलाः
समस्ताः, ताः प्रसिद्धाः कला विद्याः, अभ्यस्यति स्म ॥१३॥

अनमा प्रसन्न येना माता पिताये नने कलायार्थ पासे उत्सव पूर्वक मोडत्यो. ते कलायार्थ उत्सुक
धर्मे ते पाणकने साक्षिमात्र रूपे मेणती अधी प्रसिद्ध कलायो लण्णुपी. ॥१३॥

कामिनीनयनमचचकोर-चक्रचङ्क्रमणयन्त्रणपाशः ।

प्रत्यपद्यत स यौवनमिच्छा-हस्तिनीवनविलासनिवासः ॥१४॥

कामिन्याः स्त्रियाः नयनान्येव सोत्कण्ठत्वाच्चकोरचक्राणि चकोरपक्षिवृन्दानि तेषां चङ्क्रमणे
कुटिलक्रमणक्रियायाम् दर्शनोद्यत्वेन स्थिरतापादकत्वात् यन्त्रणपाशः बन्धनरञ्जुरिव, यं दृष्ट्वा स्त्रीणां
नयनानि स्थिराणि भवन्तीति यावत् । तथा. इच्छा काम एव हस्तिनीनां वनं समूहः तस्य विला-
सस्य क्रीडायाः निवासः आस्पदम्, स धनदः यौवनं तारुण्यं प्रत्यपद्यत प्राप्तवान् ॥१४॥

इच्छाश्ची कामश्ची हस्तिनीनां वनविकारना स्थान जेवो ने श्रीयोना नेत्रशी भत यकारना समू-
हने आसवाभा अधन पाश जेवो कामेच्छानो अवसरवाजो ने जेने जेतां श्रीयोनां नेत्रो स्थिर यध
जय जेवो ते यौवनने पाज्यो. ॥१४॥

आपणे स निषसाद विषादं, सादयन् पितुरजस्रमितथ ।

यूतकृत् सुकृतकुञ्जरसिंहः, सिंहलोडन नगरे विदितोऽभूत् ॥१५॥

स धनदः पितुः जनकस्य रत्नसारस्य आपणे हृष्टे “हृष्टो विपणिरापणः” इति हैमः । अजस्रं

सन्ततं विषादं लेखं सादयन् अवगच्छन् निषसाद उपविशति स्म । तारुण्यस्य स्वतन्त्रविहारप्रियत्वा-
दापणे तथाकर्तुमशक्यत्वादिति विषाद इति भावः । इतश्च अत्र नगरे कनकपत्तने सुकृतं पुण्यमेव
कुञ्जरः गजस्तस्य विनाशकत्वात् सिंह इव, द्यूतकृत् द्यूतव्यसनी, सिंहलस्तन्नामा विदितः प्रसिद्धः
अभूदासीत् ॥१५॥

ते पिताना विषाद कामकान्नेथी यतां भेद, थाकने नाश आछा करतां दुकान पर हंमेशा भेसवा
छाये. आ आणु आ नगरमां सदायारूपा हाथीने भाटे सिंह समान सिंहल नामे प्रसिद्ध जुगारिभो
रहेतो हतो. ॥१५॥

द्यूतमुख्यगहनं व्यसनाना—माकरः स्वपरवञ्चनचुञ्चुः ।

सोऽपि पूःपरिसरे पुरदेव्या, मन्दिरेऽरमत नित्यश एव ॥१६॥

द्यूते मुख्यं प्रधानं गहनं धूर्तः व्यसनानामसदासक्तीनामाकरः निधिः । स्वस्य स्वीयस्य परस्य
च वञ्चने चुञ्चुः प्रसिद्धः । स सिंहलः, पूःपरिसरे नगरसीम्नि पुरदेव्याः, मन्दिरेऽपि नित्यशः,
अरमत दिव्यान्त स्म ॥१६॥

जुगार निजरे धोः व्यसनेना आणु लेखे पिताना ते भीजने हगवाभां ज्ञात ये
हंमेशा नगन्ती आगण नगरदेवीना भट्टिरे जुगार भतो हतो. ॥१६॥

किञ्चनापि न जयत्यपि लाभ—स्यान्तरायकरणेन स जातु ।

सर्वकर्म कुरुतां कुरुतां वा, पुण्यसन्ततिमृते न फलानि ॥१७॥

लाभस्य अन्तरायकरणेन लाभान्तरायकर्मणा स सिंहलः जातु कदाचिदपि, किञ्चनापि न
जयति, किन्तु गमयत्येव । ननु नित्यं द्यूतकृतो जयेनावश्यंभाव्यमिति चेत्तत्राह—पुरुषः सर्वं द्यूतादि
कर्म वा, कुरुताम्, पुण्यसन्ततिम् पूर्वभवोपाजितप्रबलपुण्यम् ऋते विना, फलानि लाभादीनि, न
भवन्तीति शेषः, अतस्तस्य न कदापि जय इति भावः ॥१७॥

लाभान्तराय कर्म होवाथा ते कही कर्म पणु जततो न दतो पुरुष अधा भर्मे लसे करे पणु पुण्य
पगर हण पाभता नथी. ॥१७॥

अन्यदा स दृषदं परिगृह्य देवतां प्रणिजगाद दुरात्मा ।

त्वामनेन दलितास्मि न चेन्मे, देवि ! देहि विपुलानि धनानि ॥१८॥

अन्यदा स दुरात्मा धनदः, दृषदं पाषाणं परिगृह्य गृहीत्वा, देवतां प्रणिजगादोच्चैः, त्वामनेन
पाषाणेन, दलिता भञ्जकोऽस्मि, न चेत्, मे मम, देवि ! विपुलानि धनानि देहि ॥१८॥

ऐकदिने ते दुष्टात्माये पत्थर सठ देवताने डीधुं डे डुं आ पत्थर वडे तने तोडी नांभीश
नहितर डे देवी ! भने धणुं धन आप.

मातुरप्यपहरेत् परिधानं, द्यूतकुञ्जगतिं विश्रुतमेतत् ।

अभ्युपेत्य भयविह्वलचित्ता, देवता प्रवदति स्म तमेवम् ॥१९॥

यत्कृत्, मातुः, अपि, अपिना अन्यस्य का कथेति सूच्यते । परिधानं वस्त्रादि, अपहरेत्, लुम्पेत् एवम् जगति विश्रुतं प्रसिद्धम् । इति विचार्येति शेषः । मयेन भङ्गमयेन, विह्वलं व्याकुलं चित्तं बन्धाः सा तादृशी, देवता, अभ्युपेत्यागत्य, तं सिंहलम् एवं वक्ष्यमाणम्कारं वदति स्म ॥१९॥

शुभारिणे मातानां पदेरश्रुत् पथ अपहरेत् करे आ प्रसिद्धं वातने लक्ष्य करी भयथी व्याकुलं चित्तवाणी देवताये तेने ओम कीधुं ३ ॥१९॥

किं जगादेत्याह—

कर्मठं जगति कर्म तदेकं, सर्वकर्मसु निबोध सुबोध ! ।

तद्विलङ्घ्य भवतो वितरीतुं, स्वापतेयमहमस्मि किमीशा ? । २०॥

सुबोध ! धीमन् ! अनुकूलनाय प्रशस्तं सन्बोधनम्, मूर्खा हि जगत्साध्या भवन्तीति न्यायान् ! विपरीतलक्षणा तु दुर्बोध ! इत्यर्थः । जगति, सर्वकर्मसु शुभेष्वशुभेषु च तत्प्रसिद्धं कर्म भाग्यम्, एकं केवलं कर्मठम् फलसाधकम्, तत्कर्म विलङ्घ्य अतिक्रम्य, भवतस्तव, स्वापतेयं धनम् “चित्तं रिक्यं स्वापतेयम्” इति हेमः । वितरीतुं दातुम्, अहं देवपि, ईशा समरां, अभि किम् ? नैवेत्यर्थः । भाग्यसम्पन्नं एवाहं निमित्तम्, न तु स्वप्नामध्यतः किञ्चिदपि दातुं शक्नेति भावः ॥२०॥

हे धुद्धिमान ! संसारेणां यथा कामेना इतः कर्म ७ इति आपया समर्थं छे. तो तेने आणजीने तने धन आपया शुं ६ समर्थं छुं ? तथा ७. ॥२०॥

ननु मम कुतो न तादृशं भाग्यमिति चेत्तत्राह—

अन्तरायमकृथा जनुषि त्वं, प्राचि तेन तव नास्ति धनायः ।

श्लोकपत्रकमिदं मम लात्वा, याहि दास्यति तथापि धनं ते ॥२१॥

त्वं प्राचि पूर्वस्मिन्, जनुषि जन्मनि, अन्तरायं लाभान्तरायाख्यं कर्म, अकृथाः कृतवान्, तेन हेतुना, तव, धनस्य आयः लाभो नास्ति, तथापि देवदर्शनन्यामोषत्वात्, ममेदं श्लोकपत्रकं लात्वा आदाय याहि, ते तव धनं दास्यति, लोकः ॥२१॥

ते पुर्यञ्जना अन्तराय कर्म विप्राञ्जनं कथुं इतुं तथा तने धनने लाभा यतो नथी. छतां भारे आ श्लोकने पत्र लक्ष्मि ७ तने धन मणशे ॥२१॥

पत्रकं तदुपगृह्य च देवी-भाषितं भवति नैव ब्रूथेति ।

आगतः स च चतुष्पथमिभ्यैः, पृच्छयते स्म करपत्रकमूल्यम् ॥२२॥

स सिंहलश्च देवीभाषितं, वृथा निष्फलं नैव भवति इति, विचिन्त्येति शेषः । तद्देवीप्रदत्त पत्रकं पत्रमुपगृह्य गृहीत्वा, चतुष्पथम् आगतश्च, इभ्यैः धनिकैः करस्थितस्य पत्रकस्य मूल्यं पृच्छयते स्म पृष्टम् ॥२२॥

‘देवीनुं पयन व्यर्थं होय नहि’ ओम भानी ते पत्र लक्ष्मि ७ पर आन्येः रयारे शोडीआओ तेना लायभां रहेला पत्रनुं भूत्य पुछवा लायया. ॥२२॥

तद्गिरा प्रणिगदन् स सहस्रं, हस्यते स्म वणिजैरतिवेलम् ।

युक्तिरिक्तमतिरिक्तमविद्या-नुच्चरन् क इव वा न विहास्यः ॥२३॥

स सिंहलः, तन्मूल्यं सहस्रं गिरा बाण्या प्रणिगदन् कथयन् वणिजैः, अतिवेलमत्यन्तं हस्यते स्म, एतावन्मात्रस्य साधारणस्यैव पत्रस्येयन्मूल्यं किं स्यादित्येवमिति भावः । अतिरिक्तं विशेष-मविद्यान् अजानानः, युक्तिरिक्तम् अयुक्तम्, उच्चरन् कथयन् क इव न वा विहास्यः, अपि तु हास्य एव भवतीत्यर्थः ॥२३॥

‘तु’ शुं कडे छे’ ओम तेना वयनथी ओक इण्णर सोनामढोर मूल्य ओल्लता वेपारीआ धणुं इत्थ्या ७० भूषं अथोअथ रीते अधिक मूल्य कडे ते काने हारयास्सपे न यने ? यधाने ७० यो. ॥२३॥

पर्यटन्नविकटं प्रतिहट्टं, खिन्न एव धनदादृमुपेतः ।

पत्रमूल्यममुनापि स पृष्टः, शिष्टवत् प्रणिजगाद सहस्रम् ॥२४॥

खिन्नः हासाद्धेतोः विक्रयाभावाद्वा ग्लान एव, प्रतिहट्टं प्रत्यापणम्, अविकटं सौकर्येण, पर्यटनं भ्रमनं, धनदस्याट्टं हट्टमुपेतः प्राप्तः, ‘अट्टो हट्टः’ इति हैमः । अमुना धनदेनापि पत्रमूल्यं पृष्टः सः, शिष्टवत् शिक्षितवत्सहस्रं प्रणिजगाद कथयामास ॥२४॥

ते सहस्रं रीते इत्थं इकाने धूमतो धनदनी इकाने आसी पडोअंथा. तेना वडे पणु पत्रनुं मूल्य पूछाधुं त्थारे ते शिण्णोउ ७० इण्णर सोनामढोर पडशे ओम ओल्ल्या. ॥२४॥

स स्वयं गणकवद्गणयित्वा, सारमस्य विततार ससारः ।

श्लोकनिष्ठमविचार्य तमर्थं, दातुरस्ति यदि वा न विचारः ॥२५॥

स ससारः उत्तमः धनदः श्लोकनिष्ठं तमर्थं वाच्यमविचार्य श्लोकस्य कोऽर्थ इत्यविचार्यैव गणकवत् गणयितृवत् गणयित्वा अस्य सिंहलस्य, कृते इति शेषः । सारं धनं विततार ददौ, “सारो धने” इति मेदिनी । ननु परिचयं विनैव तन्मूल्यदानं मन्दबुद्धिविलसितमेवेति चेत्तत्राह—यदि वा, दातुः विचारः न अस्ति भवति, यो हि क्रयणच्छलेन किञ्चिदातुमिच्छति, तस्य वस्तुपरिचयो नावश्यक इति ॥२५॥

धनवान् ओवो ते ओषानी ओम ते पत्रेना सार डोते ७० अण्णु विचारिने ते णुगारियाने धन आण्णुं इमके म्भोअमां रडो प्रसिद्ध अर्थाने विचार्या सिवाय दाताने आपवानो विचार डोय नडि. ॥२५॥

तत्र यातवति जातविधेये, द्यूतकर्मपरिकर्मविदग्धे ।

बुद्धितर्जितबृहस्पतिरेव, श्लोकमेतमपि वाचयति स्म ॥२६॥

द्यूतकर्मणः द्यूतक्रियायाः परिकर्मणि विधिबिधाने विदग्धश्चतुरस्तस्मिन् द्यूतकारे जातं सम्पन्नं विधेयं कार्यं यस्य तस्मिन्, तत्र तस्मिन् सिंहले, यातवति गतवति सति, बुद्ध्या तर्जितः भत्सितः बृहस्पतिः येन स तादृशः एव, धनदः एतं क्रीतं श्लोकमपि वाचयति पठति स्म ॥२६॥

તે જુઝારના કામમાં મતુર એવો જુઝારિયો પોતાનું કામ મથે મથે છતે બુદ્ધિથી બુદ્ધસ્પતિને હરાવનાર આ ધનદે તે શ્લોકને વાંચ્યો. ॥૨૬॥

કસ્ત્રવ્વ હલોક કસ્થાહ—

યદ્યદસ્તિ વિધિના લિખિતં તત્તન્નૃણાં પરિણમત્યનિવાર્યમ્ ।

ઇત્યેત્ય મનસૈવ મહાન્તઃ, કાતરા ન વિધુરેડપિ ભવન્તિ ॥૨૭॥

વિધિના દૈવેન યદ્યત્ લિખિતમસ્તિ લલાટ ઇતિ શેષઃ, નૃણાં તત્તત્, અનિવાર્યમવશ્યં પરિણમતિ ફલતિ, ઇતીત્થં મનસા એવ અવેત્થ જ્ઞાત્વા, મહાન્તઃ મનસ્વિનઃ, વિધુરે વિપદ્યપિ કષ્ટ-સાધ્યકાર્યેડપિ ચ કાતરા અધીરા ન ભવન્તિ, અધૈર્યેડપિ વિધિલિખિતસ્વાવશ્યં ભાવાત્ ધૈર્યેણૈવ વર્તન્તે ॥૨૭॥

વિધાતાએ મનુષ્યને જે ક'ઈ લખી દાંધુ' છે તે અનિવાર્ય-અવશ્ય રૂઝિત થાય છે, આમ જાણીને મહાત્માઓ કષ્ટ સમયમાં પણ મનથી પણ કાયર થતા નથી. ॥૨૭॥

તસ્ય ચિન્તયત એવ તદર્થ, ચેતસા વિદિતમર્ધ્યમનર્ધ્યમ્ ।

આસસાદ જનકો જનવાક્યૈ-રાપણં વ્યયિતહેમસહસ્રમ્ ॥૨૮॥

તસ્ય ધનદસ્ય, અનર્ધ્યમમૂલ્યમત એવ અર્ધ્ય પ્રશસ્યમ્, વિદિતં સ્વયં જ્ઞાતં ચ, તસ્ય શ્લોક-સ્યાર્થં પરિચિન્તયતઃ એવ, જનકઃ તત્પિતા જનવાક્યૈઃ જનપરસ્પરાશ્રુતતદ્વૃત્તૈઃ હેતુભિઃ, વ્યયિતં હેમસહસ્રં યત્ર તત્, આપણં વિક્રયગૃહમાસસાદ પ્રાપ ॥૨૮॥

તે ધનદ જ્ઞાત, પ્રશંસનીય અને અમૂલ્ય એવા તે શ્લોકનો અર્થ મનથી વિચારતો છતાં તેને પિતા લોકવાયકાથી હજાર સોનામહોર ખર્ચનાર પુત્રની દુકાનમાં આવી ગયો. ॥૨૮॥

આઃ ! કિમેતદવિચારિતમાધા, દુર્મતે ! પઠિતમૂર્ખ ! વિવર્ણ ! ।

શ્લોકક્રયવિધૌ નનુ તાદ-કકો વ્યયીકુરુત એવ સહસ્રમ્ ॥૨૯॥

આઃ ! સમર્ત્સનસમ્બોધને, દુર્મતે ! પઠિતમૂર્ખ ! વિવર્ણ ! કિમેતત્, અવિચારિતમ્ આધાઃ કૃતવાનસિ, શ્લોકસ્ય અત્પસ્ય અસારત્વાત્કૃતિસતસ્ય અજ્ઞાતસ્ય વા શ્લોકસ્ય ક્રયવિધૌ ક્રયણે, ક એવ, નનુ, તાદક્ તથા, સહસ્રં વ્યયીકુરુતે ? નહિ દુર્મતેરન્યઃ કોડપિ તથા કુર્યાદિત્યર્થઃ ॥૨૯॥

આઃ દુર્બુદ્ધિ ! બેજેલો મૂર્ખ ! બદબલ ! તે વિચાર્યા વગર જ આ શું કર્યું ? એવો કોણ છે. જે શ્લોક ખરીદવામાં હજાર સોના મહોર ખર્ચી નાખે છે. ॥૨૯॥

ત્વં મુખાનિ મુખરાજિ સ્ખલાનાં, પદ્ય હાસ્યચતુરાણિ નિકામમ્ ।

તદ્વિષેયમપિ કર્મ મનુષ્યૈઃ, સ્યાન્ન યેન પિશુનસ્ય હિ હાસ્યમ્ ॥૩૦॥

ત્વં નિકામમત્યન્તં હાસ્યચતુરાણિ પરિહાસપદ્ધિનિ દુર્જ્ઞાનાં મુખરાણિ બાલાકાનિ મુખાનિ,

પર્ય કયા રીત્યા ત્વાં હસન્તિ ? યેનૈતે હસન્તિ તથાપિ મૂર્ખતયા હસેયુસ્તેન કિમ્ ? સ્વહા इति
પરેતિ ભાવઃ । નતુ મયા ન કિમપિ દુઃક્રમાચરિતમ્ । એવં ચ એતે હસન્તિ તેન કિમ્ ! इति
ચેત્તત્રાહ—મનુષ્યૈઃ તદપિ તદેવ, કર્મ કાર્યં વિવેચં કર્તવ્યં, યેન, પિશુનસ્ય સ્વહસ્ય હાસ્યં હસનોયં
તત્કર્મ, ન સ્યાત્, ત્વયા તથા કૃતં યેન તે હસન્તીતિ ભાવઃ ॥૩૦॥

તું દુર્જનોના બોલતા અને અત્યંત વિદ્રવ હસતાં મુખ બે, માથુસોએ તે કામ કરવું કે જેનાથી
હુઆએ હસે નહિ. ॥૩૦॥

निर्विमर्शमथितारणिजात-कोपपावकशिखाज्वलितस्य ।

एवमादिवचनैरपि तस्य, स द्विजिह्ववचनैरिव दूनः ॥३१॥

નિર્વિમર્શોઽવિચારઃ સ એવ, મથિતઃ ઘૃષ્ટઃ અરણિઃ નિર્મથ્યદારુ “અરણિનિર્મથ્યદારુણિ”
इति हैमः । तस्माज्जातः कोप एव पावकाऽग्निः, तस्य शिखया ज्वालय ज्वलितस्य सन्तप्तस्य तस्य
म्बपितुः रत्नसारस्य, एवमादिवचनैः पूर्वोक्तप्रकारैरन्यैरपि वचनैः, स धनदः अपि द्विजिह्वानां सूचकानां
वचनैरिव दून उपतप्तः “पिशूनः सूचको नोचो द्विजिह्वः” इति हैमः ॥३१॥

આ વિચાર રૂપી મન-યન કરાયેલા અગ્નિની કાષ્ઠથી ઉત્પન્ન થયેલ કોધરૂપી અગ્નિની શિખાઓથી
ખળતા એવા તે પિતાના હુઆના કે સર્પના વચના જેવા આવા વચનોથી પાડિત થયા. ॥૩૧॥

अथ दूनस्य तस्य प्रवृत्तिमाह—

मातुरप्यसुखहेतुमनुक्त्वा, तं पराभवमदृष्टचरं सः ।

नक्तमात्मसदनाभिरयासीद्, दुष्करं किमिव तस्य तदेतत् ॥३२॥

સ ધનદઃ, અસુખસ્ય દુઃખસ્ય ગ્લાનિરૂપસ્ય હેતું કારણમ્, અદૃષ્ટચરં પૂર્વમનુભૂતં તં
પરાભવં તિરસ્કારં માતુરપિ અનુક્ત્વા, નક્તં રાત્રૌ ‘નક્તમુષા રાત્રૌ’ इति हैमः । आत्मसदनात्स्व-
गृहात्, निरयासीत् निःसृतवान् तस्य धनदस्य तदेतत् गृहान्निष्क्रमणं, किं दुष्करमिव ? ग्लानस्य
तथाकरणं न दुष्करमिति भावः ॥३२॥

માતાને પણ દુઃખ કરે એવા તે કદા નહિ અનુભવેલા અપમાનને કહ્યા વિના ધનદ રાત્રે પોતાના
ઘરથી નિઃશ્ણાને જતા રહ્યો તેના માટે તે કંઈ દુષ્કર ન હતું. ॥૩૨॥

अथ गृहान्निसृतस्य तस्य प्रवृत्तिमाह—

उत्तरां ककुभमाश्रयतः स्या-झानुमालिन इवाधिकधाम ।

एवमात्महृदये स विचिन्त्या-शोचरां सहृदयः प्रचचाल ॥३३॥

ઉત્તરાં કકુભં દિશામ્, આશ્રયતઃ ગચ્છતઃ મમેતિ શેષઃ, ખાનુમાલિનઃ સૂર્યસ્ય ધામ વર્હતે
इति भावः । अधिकमुत्कृष्टं धाम प्रभावः स्यात् । एवमात्मनः स्वस्य हृदये विचिन्त्य, सहृदयः
પ્રશન્તચિત્તઃ મનસ્વી સ ધનદઃ, આશામુ દિશુ ઉત્તરાં દિશં પ્રચચાલ જગામ ॥૩૩॥

ते सहेय धनद उत्तर दिशाभां ज्ञायथा सुर्वानी जेम प्रतापनी वृद्धि यशे. जेम पोताना मनभां विचारी उत्तर दिशा तरङ्ग आस्थो. ॥३३॥

उत्तराशागमने हेत्वन्तरमप्याह—

उत्तराधिपतितां भजतः स्या-द्राजराजपदमित्यवधृत्य ।

श्रेष्ठिस्तुः स धनदो धनदायां, प्रास्थित स्थितिविदामवतंसः ॥३४॥

उत्तरस्याः दिशायाः अधिपतितां स्वामित्वम्, ताम् भजतः आश्रयतः, राजराजस्य धनदो राजराजो धनाधिप” इत्यमरवचनाद् धनाधिपस्य कुबेरस्य पदं स्थानं स्यात् । यथा कुबेरस्योत्तराधिपतित्वे राजराजपदं तथेति भावः । इतीत्यमवधृत्य विचार्य, स्थितिविदाम् अवसरज्ञानाम् मर्यादाविदुराणाम् अवतंसः भूषणं श्रेष्ठिस्तुः स धनदः, धनदस्य धनदेवताकाम आशां दिशं प्रास्थित ॥३४॥

मर्यादानां ज्येष्ठकारेणां शिरोमणिं जेवे श्रेष्ठानो पुत्र ते धनद उत्तर दिशाभां अधिक दूर ज्ञायथा कुबेरनी जेम राजराजनु पद याय जेम निश्चय करी कुबेरनी दिशा-उत्तर दिशा तरङ्ग गये. ॥३४॥

अथ तस्य पथि तडागदर्शनं त्रिभिराह—

राजहंस-वक्र-सारस-चक्र-मुख्यपक्षिकुलतारविरावैः ।

स्वादु-शीतल-सुगन्धिजलानि, वर्णयन्तमिव वार्धिजयाय ॥३५॥

वार्धः समुद्रस्य जयाय समुद्रं जेतुं, वार्धौ ह्येतादृशसलिलाभावात्, तत्र क्षारस्यैव जलस्य सत्त्वात् तज्जय इति भावः, राजहंसाः वक्राः सारसाः चक्राः चक्रवाकाश्च मुख्या येषु तेषां पक्षिणां कुलानां समुदायानां तारैरुच्चैः विरावैः शब्दैः कृत्वा, स्वादूनि मधुगणि शीतलानि सुगन्धीनि च जलानि वर्णयन्तं प्रशंसयन्तमिवेत्युत्प्रेक्षा, तडागमित्यग्रिमेणान्वयः ॥३५॥

पिञ्जराणि सलिलानि जिनाना-माप्लवाय घुसृणैरिव देवैः ।

निर्मितानि दधतं रविरश्मि-बोधिताब्जपतयालुपरागैः ॥३६॥

रवेः सूर्यस्य रश्मिभिः किरणैः बोधितेभ्यः विकासितेभ्यः अब्जेभ्यः कमलेभ्यः पतयालुभिः पतनशीलैः परागैः रजोभिः कृत्वा, एतेनात्र कमलातिशय उक्तः । नह्यल्पकमलपरागेण पिञ्जरतासंभव इति भावः । पिञ्जराणि पिङ्गलानि कपिलानीति यावत् । ‘पिञ्जरः कपिलः पिङ्गल’ इति हैमः । सलिलानि, जिनानाम् आप्लवाय रनाग्राय, देवैः घुसृणैः कुङ्कुमैः, इव, निर्मितानि संस्कारितानि दधतं बिभ्रतम्, तडागमित्यग्रिमेणान्वयः । (उत्प्रेक्षालङ्कारः) ॥३६॥

क्षीरनीरनिधिमानममानं, तर्जयन्तमतिमात्रवित्त्या ।

पान्थवर्गहृदयाहितरागं, यन्नसौ पथि ददर्श तडागम् ॥३७॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)

अतिमात्रमत्यधिकं या विततिः विस्तारः तथा कृत्वा, क्षीरनीरनिधिः क्षीरसमुद्रस्तस्य मानं

परिमाणं तर्जयन्तं तिरस्कुर्वन्तम् , पान्थवर्गाणां हृदये आहितः कृतः रागः प्रीतिः येन तं तादृशम्
अमानमनुपमं तडागं कासारं “तडागस्यात् कासारः सरसो सरः” इति हैमः पथि मार्गं यच्च गच्छन्
असौ धनदः वदर्श ॥३७॥

ते धनदे जनां जनां भार्गवां तणावने जेषुं जे तणाव. पोताना मधुर शीतल सुगन्धित जणुं
राजहंस, पक्ष, सारसने यक्षवाक विजरे पक्षीसमूहोना जेया सज्जोथी समुद्रविजयनुं जणुं वणुं न करतो
हतो, तथा जे जिनना अभिषेक भाटे देवाजे कुंभकुंभथी (केसरथी) पीथुं कथुं होय नहि. तेम सूर्याना
किरणोथी विकसित करायला कमलोना पडता पराजोथी पीणा जणने धारणुं करतुं हतुं तथा जे पोताना
अत्यन्त विस्तारथी अपरिमित जेया क्षार समुद्रना प्रमाणुने तुल्य करतो होय नहि जेयो हतो, तथा जे
ते कान्जोथी मुसाईरोना छेदयमा प्रेम उपजता हतो. ॥३५-३६-३७॥

तं दृष्ट्वा किं कृतवानित्यत आह--

पाणिपादवदनं परिमृज्य, वस्त्रपूतममृतं परिपीय ।

तच्छटे बटतरोस्तल एव, स स्मरंस्तदपि वृत्तमशेत ॥३८॥

पाणी करौ च पादौ च वदनं मुखं च, परिमृज्य प्रक्षाल्य, वस्त्रेण कृत्वा पूतं गालितम्
“वस्त्रपूत जलं पिबेत्” इत्युक्तेरिति भावः, अमृतं पयः “पयः कोलात्ममृतं जीवनं भुवनं वनम्”
इत्यमरः । परिपीय पीत्वा, तस्य तडागस्य तटे एव, बटतरोः तले अधः, स धनदः, तत् पूर्वोक्तं
वृत्तं पद्यं श्लोकं “वृत्तं पद्ये” इत्यमरः तत् पूर्ववृत्तं वृत्तमुदन्तं स्मरन् अशेत शेते स्म ॥३८॥

ते हाथ पगने घेछने कपडाभां गाणाने पाण्णी पीने ते तणावमाना काठे वडनी नीये ते श्लोक
संभारतो-संभारतो सुध गयो. ॥३८॥

अथ तदा सूर्यास्तमाह--

तस्य दुःखमपमेतुमिवासा-वक्षमो दिनपतिर्निपपात ।

अस्तशैलमधिरुद्ध तदाब्धौ, कौचिती स्खलति धामवतां हि ॥३९॥

तस्य धनदस्य दुःखम्, अपनेषुं दूरीकर्तुम् अक्षमः असमर्थ इव, तदा तस्य शयनकाले, असौ
दिनपतिः सूर्यः, अस्तशैलमस्ताचलमधिरुद्धाश्रित्य अब्धौ समुद्रे निपपात, हि यतः, धामवतां तेजस्वि-
नाम्, औचिती औचित्यं क्व कुत्र स्खलति ? न कुत्रापित्यर्थः, अन्योऽपि हि तेजस्विनाम्, परो-
कारे असमर्थः ग्लानेः पर्वतपतनादि कुर्यात्, अत्र अक्षम इति हेतुत्वेऽप्राणितः सूर्यस्याब्धिपतना-
तिशयोक्तिः, सा च धामवतामौचिती न स्खलतीत्यर्थान्तरन्यासस्याङ्गमिति सङ्करालङ्कारः ॥३९॥

ते समये तेना दुःखने दूर करवाने असमर्थ होवाथी जणुं ते सूर्य अस्तायल छपर अर्ध समुद्रमां
पडी गयो. (सूर्यास्त यर्ध गयो.) केमके तेजस्वीजो कथा औचित्यने त्याग करे छे ? कथांय नहि. ॥३९॥

अथ तमो वर्णयति--

अस्तभूधरतिरोहितमाना-बन्धकारनिकरः प्रससार ।

एकवर्णपरिमृष्टमशेषं, विष्टपं समजनिष्ट किमन्यत् ॥४०॥

अस्तमूचरेण अस्ताचलेन कृत्वा तिरोहिते ह्यगोचरे भाजी सूर्यं सति, अन्वकारस्य निरुः
कमूहः अस्तार वितस्तार । अज्ञेयं समस्तं विष्टपं मुषनम् एकैव वर्णेन कृष्णेन परिसृष्टं संस्कृतं सत्,
अन्वत् अयजनिष्ट । किमित्युत्प्रेक्षायाम्, अन्यदिवाजनीत्यर्थः ॥४०॥

सूर्यं अस्तायस्य पदे तिरोहितं यथेते अन्वकारः अस्तमूचरेण अस्ताचले, अपि अत्र न पर्वे
अनावेक्षो बोधो विद्यमानः यथेते शु ? ॥४०॥

शुष्कपत्रपरिकल्पिततल्पे, खेदमेद्वनकृते शयितस्य ।

यावदेव कियती क्षणदाऽगा-तत्र तस्य मधुराकृतिभाजः । ४१॥

तत्र वटतरोस्तले तस्य मधुराकृतिभाजः मनोहररूपस्य धनदस्य, खेदस्याव्यभ्रमस्य मेद्वनकृते
परिहाराय शुष्कैः पत्रैः परिकल्पिते निर्मिते तल्पे शय्यायां शयितस्य सुप्तस्य सतः, यावद्यवभ्येव
कियती क्षणदा रात्रिरगाद्व्यतीयाय । अस्य तावदित्यभिप्रेयान्वयः ॥४१॥

स्कन्धदेशविधृतेषुधिरैकः, पाणिपद्मकृतकार्मुक्यष्टिः ।

तावदेव मृगयुः समियाय, नीलनूतनयवाङ्कुरवेषः ॥४२॥

तावत्तदवभ्येव, एकः, स्कन्धदेशे विधृतः धृतः इषुधिस्तूणीरः येन स तादृशः, तथा, पाणिपद्मे
कृता कार्मुकस्य धनुषः यष्टिः येन स तादृशः तथा नीलः नूतनोऽचिरप्रकृतः यो यवाङ्कुरः स इव वेषः
यस्य स तादृशः मृगयुः लुब्धकः, समियाय समागतवान् ॥४२॥

त्यां सुखां पादोऽंथी अनावेक्षी शय्या उपरि थाक इर करवाने सुतेषां ते सौम्यभूतिं धनदने जेटेषां
थोडी रात्री पीति नेटेषां त्यां आध उपरि लाथाने लीधेक्षो ने हाथभां धनुष्याण्यु धारण्यु करनारे लीला नया
अयना अङ्कुरा जेवा वेष पाजो व्याध-शीकारी आवी पडोऽंथो. ॥४१-४२॥

नन्वागतः किं चकारेत्याह—

तस्य पार्श्वपरिवर्त्तनजात-मर्मरैर्हरिणसंश्रयतोऽसौ ।

व्याध एव चरणेऽकरुणस्तं, विध्यति स्म निश्चितेन शरेण ॥४३॥

तस्य धनदस्य पार्श्वपरिवर्त्तनेन जातैः मर्मरैः पत्रशब्दैः “मर्मरो वक्ष्यपणादेः” इति हेमः । हरि-
णस्य संश्रयतः सन्वेहात्, असौ व्याधः अकरुणः निर्दय एव निश्चितेन तीक्ष्णेन शरेण, स धनदं चरणे
विध्यति स्म ॥४३॥

ते धनदना पड्या इत्ययथाथी अथेक्षा भर्भर अवाञ्छी करण्युना सहेक्षी ते निर्दय व्याधे तीक्ष्ण
शरथी ते धनदना पगने पीधी नाभ्यो. ॥४३॥

यद्यदेव विधिनेति च जल्प-सुत्रितो मृगयुणा धनदोऽपि ।

श्रीच्यतेति मयका हरिणस्य, आन्तिमाभितवता निहतस्त्वम् ॥४४॥

યજ્ઞદેવ વિવિનાંમિતિ પૂર્વોક્તં શ્લોકં ચરુપ્તં ન ઉત્થિતઃ ધનદઃ અપિ સુગયુગાં જ્ઞાતેન ઇતિ પ્રોચ્યતે । ઇતીદિ કિમિત્યાહ—અથા મયા, હરિણસ્ય ભ્રાન્તિમ્ આશ્નિત્વતઃ, ન તુ મનુષ્યમુદ્ધવા, સ્વં વિહતઃ ક્ષરેણ સંહિતઃ અસિ ॥૪૫॥

તત્સહસ્વ મમ મનુમસહયં, સહચસારનૃવરેતિ નિરૂપ્ય ।

પત્ત્રિણં સ પરિગૃહ્ય નિવૃત્તો—ડહ્નં પદેડથ નિરગાદ્ વહુ ચાસ્ય ॥૪૫॥

તત્સમાજ્ઞાત્વા અકરુણાદ્દેવોઃ, સહ્ય ઇવ સહ્યાદિરિવ, યદ્વા સહયઃ સહનશીલઃ સારો વહુ વસ્ય સ ચાસી નૃવરઃ પુરુષમેહ્યસ્ય તત્સંબોધને, મમ અસહયં મનુમપરાધં સહસ્વ ક્ષમસ્વ ઇતિ નિરૂપ્ય કથયિત્વા, પત્ત્રિણં વાણં પરિગૃહ્ય, સ વ્યાધઃ નિવૃત્તઃ નિર્જંગામ । અથાનન્તરમ્, અસ્ય ધનદસ્ય પદે ચરણે, વહુ અસ્રં શોણિતં નિરગાદ્ બહિર્નિર્યયી । ‘લોહિતાસ્રરક્ત્યમરઃ’ ॥૪૫॥

“વિધાતાએ જે જે” આમ પૂર્વ શ્લોકનાં અર્થને બોલતા બીજા ધર્મ ગયેલા તે ધનદને બ્યાધે કહ્યું કે મેં હરણના અમથી તને હણ્યો છે. માટે હે સહનશીલ મનુષ્ય હવે તે અસહ્ય એવો મારો અપરાધ ખમો. એમ કહીને બાણ હાથે તે શીકારી પાછો ફર્યો અને તે ધનદના પગમાંથી લોહી નીકળવા લાગ્યું. ॥૪૪-૪૫॥

માદિરુઢપતગેન સ રુઢ—ભ્રાન્તિમૂલકરણેન તદેષઃ ।

ઉન્નમય્ય જલધેરપિ મધ્યે, દ્વીપકે ક્વચિદમોચિ જવેન ॥૪૬॥

તદા સ ઇવ તાદૃશઃ ધનદઃ માદિરુઢપતગેન મારુઢપક્ષિણા, રુઢસ્ય રક્તાક્તમુઢસ્ય ભ્રાન્તિ-રેવ મૂલં તદેવ કરણં યસ્ય તેન તાદૃશેન રુઢભ્રાન્તિમુપાગતેન રુઢભ્રાન્ત્યા વા, ઉન્નમય્યોસ્થાપ્ત, જલધેઃ મધ્યે ક્વચિદપિ દ્વીપકે દ્વીપે જવેન વેગેન, અમોચિ ત્યક્તઃ ॥૪૬॥

રૂ'ડન' (બહુ) મૂળકના અમરૂપી મૂળ કારણે બારુ'ડ પક્ષીએ તેને બિચારી અમરૂપી વચ્ચે વેળાથી દ્વીપ ઉપર છોડી દીધો દીધો ॥૪૬॥

સોડપિ તેન પતગેન સજીવ, હત્યવેત્ય મુમુચે વુમુજે ન ।

આસમાદ ચ નિશાપ્યવસાનં, પ્રીતિમક્ષિરિવ વારરમણ્યાઃ ॥૪૭॥

સ ધનદઃ અપિ, તેન મારુઢનામ્ના પતગેન પક્ષિણા, સજીવ ઇતિ અવેત્ય જ્ઞાત્વા મુમુચે ત્યક્તઃ ન વુમુજે મક્ષિતઃ । નિશા રાત્રિરપિ, વારરમણ્યાઃ વેશ્યાયાઃ પ્રીતેઃ પ્રેમ્ણઃ મક્ષિઃ રચનેવ અવસાનં વિરામમાસસાદ પ્રાપ । વારવધૂઃ પુનઃ સા વારમુહ્યા' ઇતિ હૈમઃ ॥૪૭॥

તે પક્ષી પથ્ય સજીવ છે એમ સમજી તેને છોડી દીધો, ખાધો નહિ. અને વેશ્યાની પ્રેમકિયાની જેમ રાત્રી પથ્ય પૂરી થઈ ॥૪૭॥

અથ સૂર્યોદયમાહ—

પૂર્વપર્વતમહોચતસાહુ, માનુમાન્ સમધિતિષ્ઠતિ યાવત્ ।

અમ્યધાનિ તિમિરં કિરણૌચૈ—સ્તાવદસ્ય પુરતઃ પ્રસરન્નિઃ ॥૪૮॥

मातुमाम् सूर्यः, पूर्वपर्वतस्योदयाचलस्य महोजलमत्युच्चं स्नातुं प्रस्थं पर्वतैकभागं गच्छत् अमः
चित्तिष्ठति समाश्रयति, तावत्, अस्य सूर्यस्य पुरतोऽप्रतः, प्रसरद्भिः विस्तारं गच्छद्भिः, किरणानामोदैः
कमूदैः, तिमिरं तमः अभ्यषानि विनाशितम् ॥४८॥

न्यां सुधी सूर्यं पूर्व उदयाचलना मोटा जेया शिपरने आश्रय करे तेदवाम् आश्रय देखाता तेना
किरणानां समूहोऽपि अन्वकारने नाश करे ॥४८॥

उद्गते वत सहस्रमरीचौ, चक्रवाकश्चतुपत्रदिनानि ।

संमदं कमपि तं दधुरुच्चैर्बन्धुतैव विदिताऽजनि येन ॥४९॥

सहस्रमरीचौ सूर्ये उद्गते उदयं प्राप्ते, वतेति हर्षे आश्चर्ये वा, चक्रवाकाः चतुपत्राणि कमकानि
दिनं च, कमपि तमनिर्वचनीयं संमदं हर्षं विकासं रागं वा, उच्चैरत्यन्तं दधुः, येन कृत्वा विदिता
प्रसिद्धा, बन्धुता, प्रियत्वम्, अर्थात्सूर्येण सह, अजनि जाता संमदधारणाद्धेतोरेव सूर्यस्य पद्मबन्धु-
रित्यादयोऽभिषेयाः, बन्धुवत्सम्प्रदप्रदत्वादिति भावः ॥४९॥

सूर्य उदय पामे छते अकवाऽ कमल ने दिन आ पधा तेवा विदक्षायु उताम हर्ष पात्र्या के जेना
लाधे तेनी साथे प्रसिद्ध आश्रयधी न यत्र ॥४९॥

भास्करस्य रजनीदयितेन, ज्योतिषं निरुपपत्तिकमेव ।

मित्रतां वदति तेन मनो मे, न प्रतीतिमपि तस्य विधत्ताम् ॥५०॥

ज्योतिषं ज्योतिःशास्त्रं, भास्करस्य सूर्यस्य रजनीदयितेन चन्द्रेण निरुपपत्तिकं निर्युक्तिकमेव
मित्रतां मित्रभावं वदति कथयति, सूर्योदये चन्द्रस्य क्षयादिति भावः । नहि मित्रं मित्रापकर्षाच्च
कदापि प्रभवतीति ज्योतिषस्य मित्रताकथनं निर्युक्तिकमेवेति । तेन निर्युक्तिकत्वेन हेतुना, मे मम
मनः तस्य च चन्द्रस्य, प्रतीतिम् अनुभवमपि न विधत्ताम् कुरुताम्, सूर्योदये सतीति शेषः । अस्तंग-
तत्वात्सूर्योदये चन्द्रस्य प्रतीतिरपि नेति भावः ॥५०॥

ज्योतिषशास्त्रे सूर्यनी साथे अंभ्रमानी मित्रता युक्ता पिना न छडे छे. तेथी भाव मन तेना
विधत्ता करतो नथी ॥५०॥

मित्रताया निवृत्तिरित्येवमेवाह—

संपदि भ्रयति संपदभाव—मापदि भ्रयति चापदभावम् ।

यस्य यः स कथमस्तु सुहृद्वा, सत्यता न गणितागम एव ? ॥५१॥

यः जनः यस्य जनस्य, संपदि समृद्धौ सत्याम्, संपदः अभावं भ्रयति, आपदि च आपदः
अभावं भ्रयति, स तस्य सुहृन्मित्रं कथमस्तु ? नैव स्यादित्यर्थः । एवं च सूर्योदये चन्द्रापदं, सूर्यापदि
चन्द्रोदय इति द्वयोर्न मित्रता संयता । ननु तर्हि गणितागमे कथमेवास्तुत्यमिति चेत्तत्राह—वा वद्वा,

॥ तस्य ज्योतिःशास्त्रस्य प्रतीतिं विधातं न विधत्ताम् कुरुताम् ।

મણિતામયે જ્યોતિઃજ્ઞાસ્ત્રે પરમાર્થઃ સત્યતા નૈવ । એવં ચ તત્ર કલ્પનયા તથોક્તાપિ ન હૃતિરિતિ
ભાવઃ ॥૫૧॥

જેની આખાદીમાં બરખાદી થાય, ને જેની બરખાદીમાં જે આખાદ થાય તેનો તે મિત્ર કેમ કહેવાય,
આટલે મહિતશાસ્ત્રમાં સત્યતા નથી. ॥૫૧॥

કૈરવાણ્યપિ નિશાપ્રિયબન્ધુ—માવવિશ્રુતતયૈવ વિરોધમ્ ।

વિખ્રતે તરણિના સહ તસ્ય, નોદયે વિકસિતં યદમીભિઃ ॥૫૨॥

કૈરવાણિ કુમુદાન્યપિ, નિશાયાઃ પ્રિયચ્છન્દસ્તેન બન્ધુભાવસ્ય બન્ધુતાયાઃ, ચન્દ્રસ્ય કુમુદબન્ધુ-
ત્વાદિતિ ભાવઃ । તથા ચામરઃ—“ઇન્દુઃ કુમુદબાન્ધવઃ” इति । વિશ્રુતતયા પ્રસિદ્ધતયા એવ હેતુના,
તરણિના સૂર્યેણ સહ, વિરોધં વિદ્વેષં વિખ્રતે ધારયન્તિ । બન્ધુતા હિ દ્વયોસ્સમસ્રન્તુ—મિત્રત્વ એવ નિર્ભ-
હવીતિ ભાવઃ । નનુ કુત એતદવગતમ્ ! તત્રાહ—યદ્યસ્માત્, અમીભિઃ કુમુદૈઃ, તસ્ય સૂર્યસ્યોદયે વિકસિતં
પ્રફુલ્લં ન । યદિ હિ વિરોધો ન સ્યાત્સહિં ચન્દ્રસ્યેવ સૂર્યસ્યોદયેऽપિ વિકસેયુઃ કુમુદાનિ ન ચ તાનિ
તદાનીં વિકસિતાનોતિ ભાવઃ । અત્રાવિકસિતત્વેન વિરોધાનુમાનાદનુમાનાઽલ્લઘ્નઃ, સ ચ વિરોધા-
ભાવેઽપિ તદુક્તેરતિશયોક્ત્યક્લમિતિ સઙ્કરઃ ॥૫૨॥

સરેઈ કુમુદ પણ ચન્દ્ર સાથે બાઈબાઈને લીધે પ્રસિદ્ધ હોવાથી જ સૂર્ય સાથે વિરોધ રાખે છે તેથી
સૂર્યનો ઉદય થયે છે તે વિકસિત થયા નહીં. ॥૫૨॥

વેધમા કુમુદકોશગતાનિ, સંવિધાય તિમિરાણિ કર્થાઞ્ચત્ ।

રક્ષિતાપિ સમુદઙ્ગચતિ માનો, નાસ્તિ વૃદ્ધિરિહ વીજમૃતે યત્ ॥૫૩॥

વેધસા દૈવેન, માનો સૂર્ય સમુદઙ્ગચતિ ઉદયં ગચ્છતિ, તિમિરાણિ તમાસિ, કુમુદાનાં કોષે
ગતાનિ વિધાય કૃત્વા કર્થાઞ્ચત્સમહતા પ્રયત્નેન, રક્ષિતાપિ પાલિતાનિ, નનુ વેધસઃ તાદૃશક્લેશકરણે કો
હેતુઃ, અલં નશ્યંતુ તમાસીતિ ચેત્તત્રાહ—યદ્યસ્માત્, ઇહ સંસારે વીજમ્ ઋતે વિના, વૃદ્ધિઃ પુનરુત્પ-
ત્તિર્નાસ્તિ । એવં ચ યદિ વેધાસ્તથા તમઃ ન રક્ષેત્, તદા તમઃ સર્વજં વિનશ્યેદિતિ અન્ધકારાત્યન્તા-
ભાવ એવ સ્યાત્, ન ચ વિધિવિધાને સર્વજોછેદઃ કસ્યાપિ ઇતિ તત્ર તદ્રક્ષિતમિતિ ભાવઃ । સૂર્યોદયે
કુમુદમુખસુદ્રણાત્, તત્રાશુભવેશાભાવેન અન્ધકારસત્તા તત્રૈવ, નાન્યત્ર, સર્વત્ર રવિકરસ્ય જાગરૂકત્વા-
દિતિ સમન્તાદાલોકઃ પ્રસૂતવાનિત્યર્થઃ ॥૫૩॥

સૂર્યોદય થયે છે તે વિધાતા દેવ જેવા દેવમાં બીજાં મૂકી કહ્યુંથી અન્ધકારનું રક્ષણ કરે છે. કારણ
કે આસંસારમાં બીજા વગર રહે નથી. ॥૫૩॥

અથ કમલવિકાસં શ્લોકદ્વયેન વર્ણયતિ—

ધ્યાનમીલિતસરોરુહનેત્રા, યામિનીચિતતયામચતુષ્કમ્ ।

મૃદ્ગહુલકૃતિમિષસ્મરમન્ત્રં, પદ્મિની યદજપદ્વિજને સા ॥૫૪॥

असौ धनदः विपुले विशाले वारिराशेः समुद्रस्य पुच्छिने सैकते 'पुच्छिनं तज्जलोच्छ्रितं सैकतम्' इति हेमः । बालुप्रचुरस्थाने तटे इत्यर्थः । चरणेन या चारिता चलनं तथैव, पदगत्यैव, पदातिरे-
वैत्यर्थः । संचरणं अटनं शून्यस्य विजनस्य पत्तनस्य नगरस्य समीपम् उपेतः प्राप्तः सन् मधुरं स्वादु
हारि जलं अस्मिन् तत् कूपकमल्पकूपमदर्शत् अवलोकितवान् ॥५७॥

तत्रापने ढाढे विशाल पथराथेही रेती पर पजे आसतो अेक शून्य नगरनी पासे पडोऽथो ने मधुर
पाणी पायो कुवे ज्योयो. ॥५७॥

तत्र पत्रपुटकं परिमाय, बल्लरीततरज्जुभिरेपः ।

सन्निकृष्य सलिलं परिपीय, प्राणवृत्तिमकरोत् फलपुष्पैः ॥५८॥

तत्र एषः धनदः पत्रस्य पुटकं परिमाय निर्माय, बल्लर्यः लता एव वितताः दीर्घां रज्जवः,
पद्मा बल्लरीणां लतानां वितताः दीर्घां रज्जव ताभिः कृत्वा, सलिलं जलं सन्निकृष्य आकृष्य भरित्वा,
परिपीय पीत्वा च, फलपुष्पैः, प्राणवृत्तिमाजीविकामकरोत्, फलपुष्पाणि भक्षयित्वा जीवनवापन-
मकरोदित्यर्थः ॥५८॥

तेणे त्या पांढडांना पडीया पनावी वेसडीयांना सांभी डोरीया पाणी डाढी पीने फलपुष्पा आधने
प्राणनी रक्षा करी. ॥५८॥

अस्तमीयुषि पुनर्दिनराजे, भूधरप्रवरपादतटस्थः ।

आज्यपातचकितः शमिकाष्ठै-राशुशुक्लिमतीतपदेषः ॥५९॥

पुनः दिनराजे सूर्ये अस्तम् ईयुषि गतवति सति, भूधरस्य पर्वतस्य प्रवरस्योत्तमस्य पादस्य
प्रत्यन्तपर्वतस्य "पादाः प्रत्यन्तपर्वताः" इत्यमरः । तटे तिष्ठतीति स तादृशः, एषः धनदः आज्यस्य
हिमस्य पातेन, 'शीतलो जडो हिमः', इति हेमः । चकितः आकुलः सन्, शमिकाष्ठैः, तस्याग्निभूयिष्ठ-
त्वात्ततः अग्निमुत्पाद्य, आशुशुक्लिमग्निमतीतपत्, तपति स्म ॥५९॥

इरी सूर्य अस्त थये छते पर्वतना सारा पगधारे रहेसा तेणे ढाढी पडवाया अकित थधने शभीना
साडाया, अग्नि सज्जमाव्यो. ॥५९॥

इत्थमेष रजनीमतिबाह्य, प्रातरेव वसुधां शिखिदग्धाय ।

जात्यकाञ्चनमयां समवेक्ष्य, चेतसेति परिचिन्तयति स्म ॥६०॥

इत्थमुक्तप्रकारेण, एष धनदः, रजनीं रात्रिमतिबाह्य व्यतीत्य, प्रातः एव, शिखिनाऽग्निना
वर्णा वसुधां भूमिम्, जात्यकाञ्चनमयोमुत्कृष्टकाञ्चनरूपां समवेक्ष्य, चेतसा इति बह्वर्थात्प्रकारं
परिचिन्तयति स्म ॥६०॥

आम रात्रिने पश्कार करीने ते सवारे अग्निथी ज्येही भूमिने छतम सुवर्णमय ज्येध मनमां विचार
आव्यो. ॥६०॥

तद्विस्तामेवाह—

मूलमेव कनकाङ्कितनामा, द्वीप एव भविता यदिला स्यात् ।

स्वर्णमग्निसमवायमवाप्य, तत्करोमि कनकं किमपीह ॥६१॥

इत्तं निश्चितम् एव द्वीपः, कनकाङ्कितं कनकयुक्तं नाम यस्य स तादृशः कनकद्वीपः रत्नद्वीप एव, यत्स्वर्णः भविता भविष्यति । यस्यस्य द्वीपस्य, इच्छा पृथिवी अग्निना समवायं संबोध्य अवाप्य स्वर्णं स्यात्, तत्तस्मादिह भूमौ, किमपि कियन्मात्रं कनकं करोमि ॥६१॥

नक्षत्री आ कनकं ६।५ छ. ३मके त्यां ७४ अग्निना संयोगे भूमि सुवर्णमयं धाय, तथी आ सुवर्णं युं ३मके ३२पुं ज्येष्ठजे. ॥६१॥

इत्युदारमतिरेष विमृश्य, मृत्तिकाभिरवनेरपि तस्याः ।

इष्टका व्यतत संपुटरूपाः, स्वीयनामकलिता ललिताशः ॥६२॥

इति पूर्वोक्तप्रकारं विमृश्य विचार्य एष धनदः, ललिता मनोहरा आशा यस्य स तादृशः उत्कृष्टाशयः, तस्याः अपि एव, अवनेः भूमेः, मृत्तिकाभिः, स्वीयनाम्ना कलिताः युक्ताः, संपुटमिव रूपमाकृत्यस्यास्ता तादृशी लम्बचतुष्पा इष्टकाः व्यतत विरचितवान् ॥६२॥

उदार शुद्धि पाणो ते शुभ भविष्यामीत्येव विचारी ते भूमिनी माटीयां पोतानां नामथी युक्तं ज्येष्ठा संपुट ३२ ज्येष्ठजे अनाथी. ॥६२॥

दारुभारखचिते ज्वलनेऽथ, प्रज्वलत्यपि धृताः कनकस्य ।

भावमेव दधति स्म ततोऽन्धोः, सन्निधौ बुधवरो व्यमुचसाः ॥६३॥

अद्यान्तरम्, दारुणां काष्ठानां भारेण खचिते समन्विते अत एव प्रज्वलति, अप्येव, ज्वलनेऽग्नौ धृताः निक्षिप्ताः ताः इष्टकाः, कनकस्यैव भावं धर्मं दधति स्म, ततः बुधवरः धीमान् धनदः, ताः कनकीभूता इष्टकाः, अन्धोः कूपस्य “पुस्येदान्धुः प्रहिः कूपः” इत्यमरः । सन्निधौ, व्यमुचसा निहितवान् ॥६३॥

साङ्गानां समसाज्येथी अरेखा अणता अग्निभां मुक्तायेथी ते ४२१ सोनानां यम अम पथी ते शुद्धि-माने ते ४२१ने कुपानी पासे राप्ती. ॥६३॥

भ्राम्यता क्वचन तेन च रत्ना—न्यापिरे जलनिधेरपि तानि ।

कूपसन्निविष्टतार्जुनहारा—ऽम्यासके निदधिरे रुचिराणि ॥६४॥

क्वचन कुत्रापि भ्राम्यता संचरता तेन धनदेन, जलनिधेरपि रत्नानि आपिरे प्राप्ताणि, रुचिराणि उत्तमानि तानि रत्नानि, कूपस्य सन्निधौ ध्रुवानां स्थापितानां अजुनानां कनकानां हारस्य पक्वतरम्यासके समीपे निदधिरे रक्षितानि च ॥६४॥

अने अमता तेने समुद्रनां प्रसिद्ध उत्तम रत्ने। भव्या, ते पण्य दूवा पासे नाना दगळाये। पनाची राज्या. ॥६४॥

अन्यदा प्रबहणादवतीर्णः, पोतवाणिजसुदत्तनरैस्तम् ।

द्वीपमेव सलिलार्थमुपेतैः, पृच्छयते स्म सलिलाशय एषः ॥६५॥

अन्यदा एकदा तं द्वीपं रत्नद्वीपं सलिलार्थम् उपेतैः प्राप्तैः, प्रबहणात्पोतादवतीर्णः पोतवाणिजस्य पोताधिपतेस्तुदत्तस्य नरैः, एष धनद एव सलिलाशयः जलाशयः पृच्छयते स्म । क्वास्ति सलिलाशय इत्येवमिति ॥६५॥

येऽहं दिने महाशय्यां उत्तरेना पाणी भाटे द्वीप पर आवेला महाशय वेपारी सुदत्तना भाणसोये तेने जल-स्थल भाटे पूछयुं. ॥६५॥

तेन तूर्णमुपदक्षितकूपे, वारि लाङ्घिरथ तैस्तट एव ।

वीच्य रत्नकनकैष्टकभारः, कस्य चेति धनदोऽप्यनुयुक्तः ॥६६॥

अथानन्तरम्, तेन धनदेन, उपदक्षितकूपे, तूर्णं शीघ्रं जलं लाङ्घिः गृह्णद्भिः तैः पुरुषैः तटे कूपतटे एव, वीक्ष्य कनकाद्यबलोक्य, कस्य रत्नस्य कनकैष्टकस्य च भारः समूहः इतीत्थं च, धनदः अप्येषः अनुयुक्तः पृष्टः ॥६६॥

ते धनद वडे काठे ज तरत ज अतावायेला दूवाभां पाणी वेता तेथोये रत्नने सोनानी घटाना दगळा जेथ 'डाना आ छे' जेथ धनदने पूछयुं ॥६६॥

स्वर्णमेतदपि मे खलु तस्मै, तुर्यभागमहमेव ददामि ।

यस्तु मां नयति रोधसि वार्द्धे-रित्यभण्यत नरान्प्रति तेन ॥६७॥

एतदपि स्वर्णं मे मम, खल्विति निश्चये, यस्तु मां वार्द्धेः सागरस्य रोधसि परे तीरे "कूलं रोधश्च तीरं प्रतीरं तटं त्रिषु" इत्यमरः । नयति प्रापयति, तस्मै अहं तुर्यं चतुर्थं भागं ददाम्येव; इतीत्थं तेन धनदेन, नरान् प्रति अभण्यताकथ्यत ॥६७॥

ते धनदे कळुं जे आ सोनुं भाडुं ज छे. जे मने समुद्रने काठे लव जशे तेने कुं योथे आ ज आपीक्ष. ॥६७॥

तद्वचोऽनुगमुखेन सुदत्त-स्तद्यथास्थितमसौ प्रतिपद्य ।

स्वर्णलोलुपतया निजभृत्यैः, कैतवेन तमपीपतदन्धौ ॥६८॥

तत्तदनन्तरम्, अनुगानां भृत्यानां मुखेन, यथास्थितं यथार्थं तस्य धनदस्य क्वः प्रतिपद्य निश्चित्य स्वर्णं लोलुपतया लुब्धतया हेतुना, असौ सुदत्तः पोतवाणिक्; कैतवेन कपटेन; निजभृत्यैः प्रयोष्यकृतृभिः तं धनदम्, अन्धौ कूपे अपीपतत् पातयति स्म ॥६८॥

ब्रूते पोताना नोऽकरोना भोदेथी ते वात जेम कळी हती तेम स्वीकारी, सोनाना बोलेथी उलथी पोताना भाळुसे। दोरा धनदने कुवासा न आवी सीधो। ॥६८॥

धर्ममेव जनकं प्रणिहन्ति, ब्रुहसंभयतया परिभूय ।

यः कृपामपि निजां जनयित्रीं, तं स्तुवन्ति सुधियः कथमर्थम् ? ॥६९॥

वः अर्थः ब्रुहस्य नीचस्य संभयतया आभयणाद्धेतोः, नीचपुरुषहस्तगतः समित्यर्थः, परिभूय पराभवं प्रापद्य अन्तर्भूतपयन्तवात् धर्मं जनकम् उत्पादकमेव, कृपां दयां निजां जनयित्रीं मातरमपि, धर्मद्वयाभ्यां जनस्यार्थोत्पत्तेरिति भावः । प्रणिहन्ति नाशयति, धनम्, सुधियः कथं स्तुवन्ति ? नैव स्तोतव्यमित्यर्थः । नहि मातृहा पितृहा च कदाचिदपि स्तुतियोग्य इति भावः ॥६९॥

जे धन ! ब्रुह भाळुसोने आश्रय पासा पोताने उत्पन्न करनार येवा पिता धर्मने अने जन्म आपनारी माता दयाने ज परास्वय आपी नाश करे छे. विद्वानो ते धनना प्रश्न सा केम करे ? न करे ? ॥६८॥

नीरमध्यपतितच्छदनान्तः—पाततो निधनमाप न चायम् ।

ना न मृत्युमधियाति हि दैवे, संप्रसेदुषि पतत्यपि वज्रे ॥७०॥

अर्थं धनदः, नीरस्य जलस्य मध्येऽन्तःपतितानां छदनानां वृक्षपत्राणामन्तः मध्ये पाततः पत-
नाद्धेतोः निधनं मृत्युं न च आप । छदनानां कोमलतया तत्र पतनेऽपि अधिकाघाताभावादिति भावः ।
“पत्रं पडाशं छदनं” इति हैमः । नन्वत्युच्चैः पतितस्य जीवनमाश्चर्यमेव । किञ्च किमिति छदनेष्वेवाप-
नान्नान्यत्रेति चेत्तत्राह । दैवे विधौ सम्प्रसेदुषि प्रसन्ने सति, वज्रे अपि पतति सति, किमुतान्यत्र, ना
मनुष्यः, मृत्युं न अधियाति प्राप्नोति, दैवं हि सर्वत्र तं रक्षति, अत एव छदनेष्वेव तत्पात इत्यर्थः ॥७०॥

पाणी पय्ये पडेला पाडेलाओमा पडवाथी ते धनद मृत्यु पाभ्यो नहि, पय्यी गयो. जे साय्य
अनुकूल होय तो वज्र पडवा छना मनुष्य मृत्यु पाभतो नथी. ॥७०॥

रत्नहेमनिकरं स सुदत्तः, सर्वमेव परिगृह्य जगाम ।

अन्तरीपमपरं न परस्व—ग्राहिणां क्वचन जातु समाधिः ॥७१॥

स सुदत्तः तज्जामा पोतवणिक्, सर्वमेव, न तु किमप्यवशेषितम्, रत्नहेम्नां निकरं राशिं
परिवृष्ट, अपरम् अन्तरीपं द्वीपं जगाम । ननु पूर्णधनकाभात् किमिति तत्रैव न स्थितवानित्यत आह—
परं स्वस्य धनस्य ग्राहिणामपहरिणाम् “स्वो ज्ञातावात्मनि धने स्वम्” इत्यमरः । क्वचन कुत्रापि
जातु कदाचिदपि, समाधिः स्थिरता न । परस्वग्राहिणां स्वस्वहरणस्याप्यन्यतो भयादिति भावः ॥७१॥

ते सुदत्त जमा रत्नने सोनाना हमला लक्ष्मीणि द्वीपमां जतो रबी केमडे पारडा धनतुं अपहरथु
करवा वागाने कथाय कळी येन होतुं नथी. ॥७१॥

इष्टसंमतमसावपि चार्थं, चिन्तयन्वदभित्तिटान्तः ।

हारमक्षिपयमाप्य तुणोषै—मन्दमन्दमविशत् पिहितं तत् ॥७२॥

असौ धनदोऽपि च वृत्तसंगतम् “यद्येव विधिना लिखितम्” इत्यादि पूर्वश्लोकार्थं चिन्त-
यन् “गर्ताऽवदौ सुवि श्वभ्रे” इत्यमरोक्तेः अवदस्य गर्तस्य भित्तितदस्यान्तर्मध्ये, द्वारमक्षिपबभाष्य
दृष्ट्वा, एणोचैः एणसमूहैः पिहितमाच्छादितं तद् द्वारं मन्दमन्दम् अविशत् प्रविशति स्म ॥७२॥

ते धनद पथ्य अवसरोचित वात विचारतो विचारतो कुवाणी आतनी अंदर द्वारेने जेष्ठ धास
दःकावेला तेमां धीमे धीमे येथो. ॥७२॥

प्रावबद्धपदमानपदव्या, सोऽवतीर्य शनकैरपि तत्र ।

शून्यपत्तनमवैक्षत रम्यं, देवसद्धमसुषमारमणीयम् ॥७३॥

स धनदः, प्राण्या पाषाणेन बद्धया, पदमात्रं मानं परिमाणं यस्यास्तया पदव्या पथा, शनकैः
शनैः अवतीर्य, तत्रापि देवसद्धानः देववेश्मनः “वेश्म सद्य निकेतनमित्यमरः । सुषमा इव
सुषमा अतिशायिनी शोभा “सुषमा साऽतिशायिनी” इति हैमः, तथा रमणीयमतः स्वर्गस्य सुषमा
परमशोभेव रमणीयमत एव रम्यं शून्यं विजनं पत्तनं नगरमवैक्षत ॥७३॥

पथःस्थी अंधायैला पग प्रभाष्य भार्गे ते धीमेथी नीकणी त्यां देव अपननी परमशोभायां शोभतो
ओपुं रम्य शून्य नगरने जेथुं. ॥७३॥

चित्तरागमुपरागसमेते, चारुचित्रमकरन्दरसाढ्ये ।

पुण्डरीकमनुकुर्वति लक्ष्म्या, यत्र दृष्टिमधुपी विनिविष्टा ॥७४॥

उपरागेण रञ्जनद्रव्येण समेते युक्ते, अथ च उ इति वितर्के, परागेण रजसा समेते, चारुचि-
त्राणि एव मकरन्दरसः तेन आढ्ये समन्विते पूर्णे वा, लक्ष्म्या शोभया, पुण्डरीकं कमलम्, अनुकुर्वति
सदृशे, यत्र पत्तने दृष्टिरेव मधुपी भ्रमराङ्गना सा उपविष्टा लग्ना अत एव चित्तरागं चित्तस्य राग
आसक्तिः प्रीतिर्वा यतस्तत्तादृशम्, पत्तनमिति पूर्वेणान्वयः । (रूपकश्लेषानुप्राणितोपमालङ्कारः) ॥७४॥

कालिमानमपनेतुमिवान्तः-स्थायिनं कलयितुं स्थिरतां वा ।

ईदृशं क्वचन किञ्चन रम्यं, नात्र भावि वसुधासरसीह ॥७५॥

पुण्यमन्त्रपरिपाकवशेन, स्तम्भिता निगडिता किमु बद्धा ।

कुर्वती मतिमतामिति तर्कं, नेहते स्म परमीक्षितमेव ॥७६॥ (त्रिभिर्विशेषकम्)

यत्र विनिविष्टा दृष्टिमधुपी, अन्तःस्थायिनं कनीनिकागतं कालिमानं कृष्णताम् अपनेतुं दूरीक-
र्तुमिव स्थिरतां वा कलयितुं प्राप्तुमिव, दृष्टेः स्वभावतश्चञ्चलत्वादिति भावः । कृष्णतायाः अपनयनं
पत्तनरागासङ्गात्, स्थिरताया आकलनं च तदधिकदर्शनीयवस्त्वन्तराभावादिति भावः । अत्र
इह वसुधारूपे सरसि तडागे, क्वचन कुत्रापि, ईदृशम् रम्यं किञ्चन किमपि, न भावि
संभवि, इतीति शेषः ॥७५॥ पुण्यस्य पुण्यजनकस्य पवित्रस्य मन्त्रस्य परिपाकः परिणामस्त-
द्वशेन स्तम्भिता निगडिता शृङ्खलिता, किमु वितर्के किमु-किम्, बद्धा नियन्त्रिता ? इति इत्थं मतिमतां

તર્ક કુર્વતી સમુત્પાદયન્તી પરમન્યત્ વીક્ષિતું ન ર્હતે સ્મ ચેદ્રતે સ્મ, તત્પત્તનં દૃષ્ટા નિર્નિમેષા સ્થિરા
ચ દૃષ્ટિર્જાતેતિ ભાવ: ॥૭૬॥

સુંદર ચિત્રરૂપી મકરંદ રસથી સમૃદ્ધ. મનને રાગ નિપજાવે એવા રંગોથી યુક્ત શોભાથી કમલનું
અનુકરણ કરતા એવા જે નગરમાં પોતાની કાલાશને દૂર કરવાને અથવા તેમાં રહેલી સ્થિરતાને લેવાને
ખેડેલો-લાગી ગયેલો નેત્રરૂપ અમર આ પૃથ્વી રૂપી તલાવમાં કયાંય કંઈ પણ આવું સુંદર હશે નહિ. આવા
પવિત્ર પુણ્ય મંત્રના ઉદયથી થઈ ગયો કે સાંકળી દેવાયો કે બંધાયો થું ! આમ તર્ક બુદ્ધિમાનોને કરાવતો
ખીનું કાંઈ પણ એવા ઇચ્છતો જ ન હતો, ॥૭૪-૭૫-૭૬॥

एष वीक्ष्य तदवीक्षितपूर्वं, संमतस्फुरितदग्ं हृदि दध्यौ ।

पुण्यवद्धमनसां पुरुषाणां, राशिरेष यशसां किमुदीर्णः ? ॥७७॥

एष धनदः अवोक्षितपूर्वम् अदृष्टपूर्वं तत्पत्तनं वीक्ष्य, संमदेन हर्षेण स्फुरिता विस्फारिता
दग्ं यस्य स तादृशः उत्फुल्ललोचनः सन् हृदि दध्यौ । किमित्याह—एष पुण्ये बद्धमासक्तं मनः येषां
तेषां पुण्यानुरागिणां पुरुषाणां सम्बन्धिनां यशसां कीर्त्तिनां राशिः समूहः उदीर्णः उद्भूतः किमिति
वितर्कः । (उत्प्रेक्षा) ॥ ७७ ॥

તે ધનદ પૂર્વે નહિ જોએલા એવા તે નગરને જોઈ હર્ષથી ફરકતા નેત્રવાલો હતો મનમાં વિચારવા
લાગ્યો કે પુણ્યમાં લાગેલા મનનાળા પુરુષોનાં યશોપુંજ આ ઉગ્યા કે થું ? ॥૭૭॥

शारदाभ्रनिकरानवलम्बे, व्योमनि स्थितिविधावसमर्थः ।

भूमिमण्डलगतः किमयं वा, कौमुदीसमुदयः किमुदञ्चन ॥७८॥

अयं पुरो दृश्यमानः पदार्थः “चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना” इत्यमरोक्तेः कौमुदीनां चन्द्रिकाणां
समुदयः राशिः, उदञ्चन उपरि गच्छन्, भूमिमण्डलं पृथ्वीतलं गगोऽवतीर्णः, किमिति वितर्कः । ननु
तस्य भूमिमण्डलगतत्वसम्भावना न युज्यते, सर्वदा आकाशगतत्वादिति चेत्तत्राह—वा अथवा, शार-
दाभ्राणां शरन्मेघानां निकरेण समूहेन अनवलम्बे अनाश्रिते, शून्ये इति यावत् । व्योमनि आकाशे,
स्थितिविधौ अवस्थाने असमर्थः किम् वितर्कः । शारदाभ्रसत्त्वे तु तस्याधारत्वं कथञ्चित्कल्पयितुं शक्यं
तच्छून्ये तु निर्मले व्योम्नि क्व स तिष्ठतामिति भूमिमण्डलगत इति संभावयते इति भावः । निर्मला-
म्बरशरज्ज्योत्स्नेव भासमानं तत्पत्तनमिति सारायः । उत्प्रेक्षालङ्कारः स्पष्ट एव ॥७८॥

શરદઃશ્વતુનાં વાદળાઓને જે આશ્રય ન થઈ શક્યો. અથવા તે વાદળાઓ ઢોવાને લીધે આશ્રય ન
થઈ શકે એવા આકાશમાં રહેવામાં અસમર્થ થઈને પૃથ્વી ઉપર આવેલો ચંદ્રકિરણોનો સમૂહ ઉપર ઉડે છે
થું ? ॥૭૮॥

चिन्तयन्निति मण्डपमाप-तत्र च स्थितिमयं विदधानः ।

सुप्रभावविदितामथ चક्रेद्-देवतां नयनमार्गमनैषીत् ॥७९॥

इति पूर्वोक्तप्रकारेण चिन्तयन् स धनदः मण्डपं देवालयमण्डपम् आपत्मापत् । अद्यान्तरम् तत्र मण्डपे स्थितिं विदधानः आश्रयज्ञयं च सुप्रभावेणोत्कृष्टसामर्थ्येन विदितां प्रसिद्धां चक्रेश्वरीं चक्रेश्वरीं नाम देवीं, नयनमार्गमनैषीत्, दृष्टवान् ॥७६॥

आम विचारतो ते भंडप पासे पढोन्वो, भेडा भेडा पोताना छित्तम प्रभावथी प्रसिद्ध जेवी चक्रेश्वरी देवीने आंभ सामे जेई ॥७६॥

अथ तदवलोकनानन्तरं तत्कृत्यमाह—

तां विनम्य विनयादरपूर्वः नाकनायकनिकायविनम्याम् ।

योजिताञ्जलिपुटः स्तवमस्याः, कर्तुमप्ययमुपक्रमते स्म ॥८०॥

नाकस्य स्वर्गस्य नायकाः अधिपाः इन्द्रा तेषां निकायेन समूहेन विनम्यां नमनीषां तां चक्रेश्वरीम्, विनयः आदरश्च तौ पूर्वं यथा स्यात्तथा विनम्य नत्वा योजितः कृतः अञ्जलिपुटः येन स तादृशः बद्धाञ्जलिः सन् अयं धनदः, अस्या देव्याः स्तवमपि कर्तुमुपक्रमते स्म ॥८०॥

धन्द्रना समूहोथी पंढनीय जेवी तेने विनयने आदर पूर्वक नभी ते धनद हाथ जेडी तेनी स्तुति करवा लाग्या ॥८०॥

अथ स्तुतिमेवाह—

भारती भगवती भवतीह, ख्यातिमागतवती गुरुवाचा ।

विभ्रती सुभगतां विगतांशं, त्वं जगज्जननि ! हैमवतीति ॥८१॥

जगज्जननि जगन्मातृस्वरूपे ! इह संसारे, भवती त्वं, भगवती ऐश्वर्यशालिनी भारती सरस्वती असि तत्र हेतुमाह—गुरुणा? जिनेश्वराणां वाचा वाण्या, ख्यातिं प्रसिद्धिमागतवती प्राप्ता, जिनेश्वरवाक्त्वं कथ्यसे इत्यर्थः । तथा विगतः२ विनष्टः अंशः भागः यतः तां तादृशीं सम्पूर्णाम-विकलाङ्गामिति यावत् । सुभगतां सौन्दर्य सामर्थ्यं वा विभ्रती धारयन्ती, त्वं हैमवती इति, कथ्यसे इति शेषः । पार्वत्यपि हैमवती सुभगत्वादेवेति त्वमपि तथैव तथेति भावः । यद्वा त्वमेव हैमवती, अन्या तु नाममात्रेणेत्यर्थो वा ॥८१॥

हे भगवती आप गुरुश्री जिनेश्वरती वाष्णीथी प्रसिद्धिने पासेवी सरस्वती छो ? हे जग-माता-आप आपंड सोभाय वाणी पार्वती छो ? ॥८१॥

त्वं पुनः कमलमाभयमाणा, विभ्रतात्र कमला विमलात्मा ।

सर्वकामफलदानविधाना—न्मातरस्यनुपमा कुरुकुल्या ॥८२॥

१. गुरोर्ब्रह्मतेर्वाचा वाण्या गुरुणा बद्धमदेष्टुणा वाचा वाण्या वा ।

२. विशेषेण सम्पूर्णतया गताः प्राप्ताः अंशा बवा तां तादृशीम् ।

પુનઃ ત્વમત્ર કમલમ્ આશ્રયમાણા સતી । વિમલાત્મા કમલા લક્ષ્મીતિ વિમુક્તા પ્રસિદ્ધા, તથા માતાઃ, સર્વેષા કામાનાં મનોરથાનાં ફલસ્વ દાનસ્ય વિદ્યાનાત્કરણાત્ અનુપમા અદ્વિતીયા, કુરુકુલ્યા કુરુણા કુલ્યા સરિદિવ સા, “જલધિગા કુલ્યા ચ કમ્બાકિની” इति हैमः । કુરુકુલ્યા દેવીવ સા વાડસિ કુરુકુલ્યા હિ સર્વકામદા ક્લ્યાતા, ત્વમપિ સત એવ તથા ક્લ્યાતાડસિ इत्यर्थः ॥૮૨॥

આપ આ સંસારમાં કમલને આશ્રય કરનારી નિર્મલ સ્વરૂપ વાળી પ્રસિદ્ધ એવી લક્ષ્મી છો. તથા હે માત ! સર્વ કષ્ટ રૂપ આપવાને માટે આપ અનુપમ એવી કુરુકુલ્યા છો. ॥૮૨॥

ક્રીડયૈવ ધરણોરગરાજં, સંખિતા ત્વમસિ કિં ન ન પથા ? ।

ચક્રમાત્મકરપદ્મજ એવ, સ્થાપયન્ત્યપિ ચ ચક્રધરા ત્વમ્ ॥૮૩॥

ક્રીડયા અનાયાસેનૈવ, ધરણસ્તદાલ્યશ્રાસાચુરગાણાં નાગાનાં રાજા તં ધરણેન્દ્રમ્ સંખિતા ત્વં પથા ‘ન’ ન અસિ કિમ્ ? અપિ પદ્મૌવાસિ, નન્દ્યસ્ય પ્રકૃતાર્થગમકત્વાત્ । અપિ ચ તથા, ચક્રં તદાલ્યમહમ્ આત્મનઃ સ્વરય કરઃ પદ્મજમિવ તત્ર સ્થાપયન્તી ધારયન્તી ત્વં ચક્રધરા, અસીતિ શેષઃ ॥ ૮૩ ॥

તમે ક્રીડાથી જ નાગરાજ ધરણેન્દ્રને આશ્રય કરવા વાળી પથા નથી, એમ નથી શું ? પથા જ છો ? અને તમે પોતાના કરકમલમાં ચક્રનું ધારણ કરવા વાળી ચક્રધરા છો ? ॥૮૩॥

શ્રીયુગાદિજિનશાસનભક્તા, વિઘ્નવારવિનિવારણશક્તા ।

દેવતાસુ સકલાસ્વપિ ચક્રે-શ્ચર્યપિ ત્વદપરા ન પરાસ્તિ ॥૮૪॥

શ્રીયુગાદિજિનસ્ય વૃષભપ્રભોઃ શાસનસ્ય ભક્તા સેવિકા, વિજ્ઞાનાં વારસ્ય સમૂહસ્ય વિનિવારણે દર્શકરણે શક્તા સમર્થા, સકલાર્થપિ દેવતાસુ પરા ઉત્કૃષ્ટા ચક્રેશ્ચરી અપિ, ત્વદપરા ત્વદન્યા નાસ્તિ, ત્વમેવ સર્વભ્રેષ્ઠા ચક્રેશ્ચરી, ન તુ ત્વદન્યા કાડપીત્યર્થઃ ॥૮૪॥

શ્રી જિનેશ્વર આદિનાયના શાસનમાં ભક્તિ વાળી વિઘ્ન સમૂહોનો નાશ કરવાના સામર્થ્ય વાળી સકલ દેવતાઓમાં ચક્રેશ્ચરીપણે તમારા શીવાય બીજી નથી. ॥૮૪॥

તાવદાપદમુપૈતિ મનુષ્યો, દુર્મગસ્ત્વમપિ વિંદતિ તાવત્ ।

દુઃસ્વર્તાં સમધિગચ્છતિ તાવ-ધાવદાચરતિ દેવિ ! ન તેડર્ચામ્ ॥૮૫॥

દેવિ ! મનુષ્યઃ તાવત્તદવધ્યેવ, આપદમ્ ઉપૈતિ પ્રાપ્નોતિ, દુર્મગત્વં દુર્માર્ગ્યતામપિ તાવદ્વિન્દતિ, દુઃસ્વર્તાં દારિદ્ર્યમપિ તાવત્સમધિગચ્છતિ યાવત્તે તવ, અર્ચાં પૂજાં નાચરતિ, કરોતિ । કૃતાયાં તુ તવાચાર્ચાં સર્વાનિષ્ટપરિહાર એવ મચતીતિ માઘઃ ॥૮૫॥

હે દેવી મનુષ્ય ત્યાં મુઘી જ આપત્તિ, દુર્માર્ગ્ય ને દરિદ્રતાને પામે છે. જ્યાં મુઘી તમારી પૂજા કરતો નથી. ॥૮૫॥

आन्तराणि करणानि नराणां, न स्वरूपमवधारयितुं ते ।

विस्फुरन्ति धिषणा धिषणानां, बोधवारिधुतकर्ममलानि ॥८६॥

धिषणानां बृहस्पतितुल्यानां “गोःपतिर्धिषणो गुरुः” इत्यमरः । धिषणाः बुद्धयः । ‘बुद्धिर्मनोषा धिषणे’ त्यमरः । ते तव स्वरूपं तत्त्वम्, अवधारयितुम् निश्चेतुं न, विस्फुरन्ति प्रभवन्ति, बुद्धयगम्यत्वात्-वेति भावः । ननु यद्बुद्धेर्न विषयः सोऽस्त्येव नेति चेत्तत्राह—वाचः तत्त्वज्ञानमेव वारि जलं तेन धुतं प्रक्षालितं कर्मैव मलमावरकत्वाद्येषां तानि. आवरणीयकर्मक्षयोपशमविशिष्टानि, नराणाम् आन्तराणि करणान्युपयोगेन्द्रियाणि विस्फुरन्ति ते स्वरूपमवधारयितुं, यावद्भि न त्वत्स्वरूप-ज्ञानप्रतिबन्धककर्मक्षयोपशमस्तावन्न तव तत्त्वानुभवः । एवं च धिषणायाः तादृशत्वाभावे कुतस्तद्गो-चरता तवेति भावः ॥८६॥

अनुष्यन्ती आन्तराणि करणानि तव तत्त्वम् निश्चयं कर्तुं न शक्नोतीति नृणां सन्ध्याशान्तिरपी-
त्यमरः । तेन कर्मक्षयोपशमं प्राप्तं गच्छेत् तेषां ज्ञानाशान्तिरपि बुद्धिर्न तव तत्त्वम् निश्चयं कर्तुं
शक्नोतीति ॥८६॥

कामधेनुमपि कामितलब्धयै, कल्पवल्गिमपि वेल्लितपापः ।

प्रार्थये न भवतीमपहाय, स्वामिनि ! प्रणतदुःखनिहन्त्रि ! ॥८७॥

स्वामिनि ! प्रणतानां दुःखस्य निहन्त्रि ! भवती त्वामपहाय त्यक्त्वा वेल्लितः* आलुठितः
पापो येन स पापत्वात्, अहमिति शेषः । कामितलब्धयै लब्धये प्राप्तये, कामधेनुमपि कल्पवल्गौ
कल्पवृक्षम्, सर्वकामप्रदत्वेन प्रसिद्धमपि, न प्रार्थये, त्वादृशप्रभावशालित्वाभावात्तेषामिति
भावः ॥ ८७ ॥

नमनं करनारता दुःखानां नाश करनारी हे स्वामिनी पापता पीडयित्री एषो दुः आपने छोड़ने
पोतानुं* भृष्ट भोगवत्ता माटे कामधेनु के कल्पवृक्षानी पण प्रार्थना कर्तुं नथी. ॥८७॥

आश्रये विकचचम्पकचञ्च-त्पृष्पदामकमनीयशरीरम् ।

आविधूननविधौ विबुधानां, वन्दनीयचरणां मनसा त्वाम् ॥८८॥

विकचानां विकसितानां चम्पकस्य तदाख्यवृक्षविशेषस्य चञ्चरां शोभमानानां पुष्पाणां
दाहनां सत्रा कमनीयं मनोहरं शरीरं यस्यास्ताम्, तथा विबुधानां देवानां बुधानाञ्च वन्दनीयौ
चरणौ यस्यास्ताम्, त्वाम् आश्रये मनोव्यथायाः “पुंस्याधिर्मानसा व्यथा” इत्यमरः । विधूननस्य
विनाशस्य विधौ विधिनिमित्तम्, मनसा आश्रये अयामि ॥८८॥

दुः पोतानां दुःखनाश कर्ता साह विकसित एषा यं पाना शोभना वृक्षानी भाषा एषु* मनोहर
शरीरं वाणी देवानां पण वन्दनीय यस्मै वाणी एषु* आपनुं मनथी आश्रयण कर्तुं छुं. ॥८८॥

*वेल्लितं गमितं नाशितं पापं येन स तथा वेल्लिता निःकम्पितानि पापानि यस्य वा स तादृशोऽहं
तव दर्शनेनेति शेषः ।

अथ देवीप्रसादमाह--

इत्थमादरपरः स्तुतिमेतां, यावदेव विरचय्य स तस्थौ ।

तावदेव मुदिता हृदि देवी, रत्नपञ्चकमदादियमस्मै ॥८९॥

इत्थमुक्तप्रकाराम एतां स्तुतिं विरचय्य कृत्वा, आदरपरः सादरम् स यावदेव तस्थौ विरराम, तावदेव हृदि मुदिता प्रसन्नता इयं चण्डेश्वरी देवी, अस्मै धनदाय, रत्नपञ्चकं पञ्च-
रत्नानि अदात् ॥८९॥

आम आदरपूर्वक आनी स्तुति करी नेटसाभां ते स्थिर थयो तेटसाभां मनभां प्रसन्न थयेली ते देवीजे तेने पांयि रत्ने आया. ॥८९॥

अथ रत्नानां गुणानाह--

आद्यमापदपसारणकर्म, भीविलासकरणं च ततोऽन्यत् ।

द्रुन्दमस्ति विषदुर्भगतामि-द्रोगभङ्गकुशलं खलु शेषम् ॥९०॥

आद्यं प्रथमम् आपदामपसारणं दूरीकरणमेव कर्म कार्य यस्य तत्तथा, आपमिवारक-
मित्यर्थः । ततः प्रथमादन्यद्द्वितीयं च, अयः लक्ष्म्याः विलासस्य समृद्धेः करणम् जनकम्, द्रुन्दं
तृतीयतुर्ये विषयं दुर्भगतायाश्च भिद् भेदकम्, अस्ति, शेषमन्यं पञ्चमम्, खलु निश्चयेन, रोगस्य
भङ्गे कुशलं समर्थं जानीहि इति शेषः ॥९०॥

तेमा पळेक्षुं आपत्तिओ हर करवानुं ने भीष्णुं लक्ष्मीने शोभा अथवा धन समृद्धि करवा वाणुं
त्राणुं ने योथुं मे विषयने दौर्भाग्य नाश करनार ने पांयिभुं रत्न रोग नाशक हवुं. ॥९०॥

रत्नपञ्चकमहामहिमानं, श्रोत्रमार्गमवतार्य स देव्याः ।

जङ्घिकां क्षुरिकयैव विदार्य, स्वां न्यवीविशदिदं च तदन्तः ॥९१॥

देव्याः देवीसकाशात्, रत्नपञ्चकस्य महान्तम् असाधारणं महिमानं प्रभावं श्रोत्रमार्गमवतार्य
अत्वा, स धनदः, क्षुरिकया शस्त्र्या क्षुरिकया एव "स्याच्छक्नी चासि पुत्री च क्षुरिका चासिषेनुके"-
त्यमरः । स्वां जङ्घिकां जङ्घां विदार्य, तदन्तस्तन्मध्ये च, इदं रत्नपञ्चकं न्यवीविशत् निवेशितवान् ॥९१॥

देवीथी पांयि रत्नेने महेन महिमा प्रभाव सांलण्या पक्षी ते धनदे यप्पुथी पोताने नान्ध भीरी
तेनी अंदर ते रत्ने मुळी दीधां. (युम कथां.) ॥९१॥

मेघजैरुपचितां निजजङ्घां, स प्रणीय पद्मबुद्धिनिधानम् ।

यक्षगप्रभुबलो नगरान्ता, राजमन्दिरमुदैक्षत राजत् ॥९२॥

पटोः कुशलायाः बुद्धेः निधानमाकरः स धनदः, निजजङ्घां शक्तीविदारिताम्, मेघजैरोपचैः,

व्यचितां निर्जणां प्रणीय कृत्वा *नगप्रमुखि बलं यस्य स नगेन्द्रतुल्यसम्बन्धाली सन्, यन् गच्छन्,
नगरान्तः पुरीमध्ये, राजन्, दीप्यमानं राजमन्दिरम् राजप्रासादम् उदैक्षत विजोक्तिवान् ॥८२॥

सारी शुद्धिनो बांउर अवे ते ओसउथी पोताना ज्ञाधने सांउ करी (त्याथी) जेतो नमराज
समान पण पावो ते नगन्ती अं८२ शेआममान अवे राजमन्दिरने जेतो ॥८२॥

तत्र चित्रवति सप्तमभूमि-स्थायिनीं नयनयोर्विषयं मः ।

चित्तसंमदकरीं नयति स्म, क्षीरनीरघिसुतामिव कन्याम् ॥९३॥

चित्रवति आलेख्ययुक्ते साक्षर्ये वा “आलेख्याश्चययोश्चित्रम्” इत्यमरः । तत्र राजमन्दिरे स
धनदः, सप्तमभूमौ हर्म्यसप्तमतले स्थायिनी क्षीरनीरघेः क्षीरोदधेः सुताम् पुत्रीं लक्ष्मीमिव, चित्तस्य
संमदं हर्षं करोतीति तां तादृशीं मनोहरां कन्याम्, नयनयोः विषयं गोचरं नयति स्म ॥९३॥

आक्षर्यशब्द अथवा चित्तम यित्रो पाणा अवे ते राजमन्दिरमा सातमा मध्ये २२वी चित्तने आनंद
आपनारी लक्ष्मी जेवी सुं८२ कन्याने तेषे जे३ ॥८३॥

एणनाभिधृतपत्रकमस्या, यन्मुखं कमलराजिमजैषीत् ।

तद्भुवं द्विजपतिः प्रपलाय्य, व्योम केवलमशिश्रियदेवः ॥९४॥

अस्याः कन्यायाः मुखम्, एणनाभेः कस्तूर्याः धृतं पत्रकं पत्ररचना येन तत्तादृशं सत्, यद्य-
स्मात् कमलस्य राज्ञि श्रेणिमजैषीत्, तत्तस्माद्धेतोः, एष द्विजपतिश्चन्द्रः प्रपलाय्य, स्वस्य पराजयभयेन
नष्टा केवलं शून्यं व्योम अशिश्रियत् कमलचन्द्रतुल्यं मुखं तस्या इत्यर्थः । यदुक्तम्—‘सतां माने म्लाने
मरणमथवा दूरगमनम्’ इति । भुवमित्युत्प्रेक्षायाम् ॥९४॥

ने शरशुथी कस्तूरीथी पनावेला पत्रक पाणुं तेषुं भुज कमल समूहने ज्ञातुं ६तुं, कमल करतां
पक्ष सुं८२ ६तु. तेथी ६ं मानु ६ं के तेनाथी ज्ञातवाना अथथी ते अंद्रे भागाने आशक्षने आश्रय कर्षे
७. ॥८४॥

अङ्गचङ्गिमरुचिर्मयकास्या, नो मनागपि हृत्यधुनापि ।

स्वस्य शुद्धिविषये ज्वलनान्तः, काञ्चनं विशति विश्वसमक्षम् ॥९५॥

मयका मया अस्याः कन्याया, अङ्गस्य चङ्गिमा मनोहारिणी या रुचिः कान्तिः सा
मनागोचरपि नो नैव हृता, इति प्रमाणयितुमिति शेषः । काञ्चनं सुवर्णम् अनुनापि स्वस्य, शुद्धि-
विषये स्वं निर्दोषं प्रमाणयितुम्, विश्वस्य सर्वस्य समक्षम्, ज्वलनस्याग्नेरन्तः मध्ये, प्रज्जिज्ञसि
अन्योऽपि हि चौर्यारोपपरिहारायाग्निप्रवेशरूपं दिव्यं करोतीति भावः । स्वर्णवर्णेत्यर्थः । सुवर्णं
हि मलापकर्षणाय अग्नौ विहिनन्ति जनाः । तत्र चौर्यारोपशुद्धिरऽसम्भवेऽपि सम्भवत्वे-
त्त्वतिशयोक्तिः ॥९५॥

नगप्रमुखिमाख्यः स इव बलं यस्य स तादृशः हिमालयतुल्यपराक्रमशाली सन् ।

એ આ કન્યાનાં શરીરની મનોહર કાંતિનું સહેજ પથ્ય મેં હરણ કર્યું નથી. તે સિદ્ધ કરવા સારું જાણે સોનું હમણાં પથ્ય પોતાની શુદ્ધિ માટે બધાની સામે અગ્નિમાં પ્રવેશ કરે છે. (મહત્તી શુદ્ધિ અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાથી સીતાની જેમ જાણાય છે ॥૬૫॥

एतदीक्षणयुगेन कुरङ्गी, लोचने नु विजिते निजकीये ।

संविमृश्य वनवासमयासी-दुःसहः परिभवो हि जगत्याम् ॥६६॥

एतस्याः कन्यकायाः ईक्षणयुगेन नेत्रद्वयेन, निजकीये स्वकीये, लोचने विजिते पराजिते संविमृश्य विचार्य कुरङ्गी हरिणी वनवासमयासीन्तु इति वितर्कः । तादृशवितर्क उपपत्तिमाह—
हि यतः जगत्यां लोके परिभवोऽनादरः दुःसहः असह्यः, अन्योऽपि हि अनादृतः (पराजितः) दूरदेशादि (दौ) गच्छति इति भावः । हरिणीसदृशे लोचने तस्या इत्यर्थः ॥६६॥

હરણીએ આ કન્યાના એ નેત્રો વડે પોતાના નેત્રનો પરાજય થયેલો જાણી વનવાસમાં વાસ કર્યો છે. (હારેલો વનમાં ભાગી જાય છે.) ખરેખર સંસારમાં પરાજય દુઃસહ હોય છે. ॥૬૬॥

रूपधेयमवलोक्य यदस्या, लज्जितैव कमला निममज्ज ।

सागरप्रमथने परिकल्पते, सोन्ममज्ज दिविषद्भिरशेषैः ॥६७॥

अस्याः कन्यकाया एव, नखन्यस्याः, तादृशरूपाभावादिति भावः । रूपधेयं सौन्दर्यमवलोक्य लज्जिता कमला लक्ष्मीः यत्, निममज्ज सागरे ब्रुवितवती, सा, अशेषैः सर्वैरेव, न तु कतिपयैः दिविषद्भिः देवैः, न तु मनुष्यादिभिः, सागरस्य प्रमथने, अतिमथने, न तु सामान्यमथने, परिकल्पते, विहिते उन्ममज्जोपयोगता, लज्जाधिक्येन स्वरूपप्रयासेन तदुन्मज्जनासम्भवादिति भावः । श्रीतुल्या सेत्यर्थः ॥६७॥

જે કારણથી આ કન્યાનું સુંદર રૂપ જોઈ લજ્જિત થઈને જાણે લક્ષ્મી રૂપી ગર્વ હતી (તેથી) બધા દેવો વડે સાગર મથન કરવાથી તે ઉપર આવી હતી. ॥૬૭॥

नास्यमेतदलिकस्य पुरस्ता—दर्धचन्द्रपरिकल्पनमिन्दोः ।

अष्टमीशशिनमारचयस्तं, स्वामिसन्धिमकरोद्वિધિचिन्त्य ॥६८॥

विधिः एव शिल्पी निर्माता स तं प्रसिद्धम्, अष्टम्यास्तित्वेः शशिनं चन्द्रम् आरचयन् निर्मिमानः सन्, एतत् अस्याः कन्यकायाः दृश्यमानम् आस्यं मुखं न, किन्तु 'ललाटमलिक'मित्व-
मरोक्तोः अलिकस्य ललाटस्य पुरस्तादित्यर्थः इन्दोः चन्द्रस्य, अर्धचन्द्रस्य अर्धभागस्य परिकल्पनं निर्माणम् इति, स्वस्य अमिसन्धि मનોभाषमकरोत्, तथाऽऽश्रयवाग्नेवाष्टमीचन्द्रं तथैव व्यषाद्विधि-
रिति तादृशचन्द्रगुण्यं तन्मुखमिति भावः । यो हि यथाऽऽश्रयवान्, स तथैवारचयत्यपि इति यावत् ॥६८॥

વિધાતાશ્વે શિલ્પીએ અષ્ટમીના ચંદ્રને બનાવતા પોતાનો એવો અભિપ્રાય પ્રમટ કર્યો છે કે ત્યાં

આ કન્યાનું મુખ છે માટે આના લલાટની આગળ ચંદ્રને અર્ધચંદ્ર ન કરાય, લલાટને માટે ચંદ્રને કાપીને અર્ધો ન કરાય તે માટે જુદો જ અર્થ જોડાયે. ॥૬૮॥

વર્ણયન્નિતિ સમીપમુપેતઃ, સત્કૃતઃ સમુચિતપ્રતિપત્ત્યા ।

અભ્યધાયિ સ તયા કિમિહાગા, મદ્ર ! દૈવવિમુક્તઃ સુમુક્ત ! ત્વમ્ ॥૯૯॥

इत्युक्तप्रकारम् वर्णयन् अर्थात् ताम्, स धनदः, समीपम्, अर्थात्तस्याः, उपेतः प्राप्तः, समुचितप्रतिपत्त्या उचितचारेण सत्कृतः, तया कन्यकया, अभ्यधायि कथितः । किमित्याह—
मद्र ! सुमुख ! त्वं दैवं विमुक्तं यस्य स तादृशः दुर्भाग्यः, इह आगाः किम् अनुकूलदेवस्य त्वज्जागमनं न संभवतीति भावः ॥९९॥

આમ તે કન્યાનું વર્ણન કરતો તે ધનદ તેની પાસે પહોંચ્યો. ને તેનાથી ઉચિત ઉપચારથી સત્કાર પામી તે કન્યાથી પૂજાયો કે હે મદ્ર ! હે સુંદર મુખકમળ વાલા ! તમે દુર્ભાગ્યને લીધે અહીં થું કામ આવ્યા ? ॥૯૯॥

ચન્દ્રસુન્દરમુલ્લિ ! ત્વમપીદં, સાખ્વસાપ્લુતવચઃ સ્મ કિમાત્થ ?

સા જગાદ ભરતેઽત્ર સમૃદ્ધં, શ્રીચિતં તિલકપત્તનમસ્તિ ॥ ૧૦૦ ॥

चन्द्रसुन्दरमुल्लि ! त्वमपि इदं पूर्वोक्तप्रकारम्, साख्वासेन भयेन प्लुतं सम्भिन्नं वचो वचनं किं कुतः कारणादाऽऽत्थ स्म कथितवती । यद्वा किमिति निषेधकाङ्क्षः, नैवं वक्तव्यमित्यर्थः । एतद्वनदलोक्तिः । सा कन्यका जगाद । किमित्याह—अत्र भरतक्षेत्रे, समृद्धं त्रिया समृद्ध्या चितं पूर्णं तिलकपत्तनं तज्जगाम नगरमस्ति ॥१००॥

ત્યારે તે બોલ્યો કે હે ચંદ્રમુખી તમે આમ ભયભીત વચન કેમ બોલો છો ? ત્યારે તેણે કીધું કે આ જગતમાં સમૃદ્ધ એવું તિલકપુર નામનું નગર છે. ॥૧૦૦॥

શ્રદ્ધિસંહતિનિરસ્તમહેન્દ્ર—સ્ત્રા ભૂપતિરભૂત્ત મહેન્દ્રઃ ।

નૈવ યઃ કૃપણતાં સ્પૃશ્વતિ સ્મ, દાતૃરાઢ્ પરવધૂમિવ જાતુ ॥૧૦૧॥

तत्र नगरे, स तादृशः. श्रद्धेः लक्ष्म्याः संहत्या राज्ञिना निरस्तः पराजितः महेन्द्रः नाम भूपतिरभूत् । यः महेन्द्रः दातुं राजते सर्वोत्कर्षेण वर्तते इति सः । परवधूं परस्मिन्मिव, जातु कदाचिदपि कृपणतां कदर्यतां नैव स्पृशति स्म । कृपणतोष्णित आसीदित्यर्थः ॥१०१॥

ત્યાં પોતાના સમૃદ્ધિ-સમૃદ્ધથી ધન કરતાં પણ અભિયાતો મહેન્દ્ર રાજા હતો દાતાઓમાં સખ-ગુણ એવો તે પરજીની જેમ કદી પણ કૃપણતાને સ્પર્શ્યો ન હતો. ॥૧૦૧॥

તદ્વિષવઙ્ગિરપરેધુરણ્યા-અચિતૈઃ પુરમરોષિ વલૌર્ભઃ ।

ત્રારિદૈરિષ વિકર્ણનવિન્નં, ત્રારદૈર્વિહિતવર્જિતચોરૈઃ ॥૧૦૨॥

અપરેદ્યુરેકદા અસૂયયા દોષારોપેણ સૂચિતાઃ સ્થાત્તાસ્તૈઃ । યદ્વા અસૂયાસુ ડચિતૈઃ અભ્યસ્તૈઃ
“અભ્યસ્તૈઃપ્યુચિતં ન્યાચ્યમ્” इत्यमरः । द्विषद्भिः शत्रुभिः, बलानां सैन्यानामोघैः समूहैः, तस्य
महेन्द्रस्य पुरं तिलकउत्तनम्, *बिहितैः कृतैः गर्जितैः घोरेः भयानकैः शारदैः शरद्वैः, वारिदैः
मेघैः, शरत्पदेन तेषां निष्फलतोक्ता । विकर्तानस्य सूर्यस्य “विकर्तानां कर्मात्तण्डे” इत्यमरः । बिम्बं
मण्डलमिव, अरोधि कुरुषे ॥१०२॥

એક દિને તેના શત્રુઓએ મધ્યાંથી ઘેર ગર્જના કરતા એવા શરદ ઝડતુના વાદળાઓ વડે સૂર્યની
જેમ સૈન્યો વડે તેના નગરને ઘેરા લાગ્યો. ॥૧૦૨॥

તં તદા વસુમતીશતમન્યુ, વ્યન્તરોડમ્યધિત કોડપિ સુપર્વા ।
પૂર્વજન્મસુહૃદસ્મિ તવાહં, વારિવાહ દ્વ તાપનિહન્તા ॥૧૦૩॥

તદા, તં વસુમત્યાં પૃથિગ્યાં શતમન્યુરિન્દ્ર इव तं महीमहेन्द्रम्, कोऽपि अज्ञातनामा, सुपर्वा
देवः व्यन्तरः व्यन्तरनिकायवर्त्तिदेवः अभ्यधित अचकथत् । किमित्याह—तव अहं वारिवाहः मेघ इव
तापस्य आतपजन्यस्य, अथ च विपजन्यस्य निहन्ता, छायाजलादिप्रदत्वेन, सहायसत्पादनेन च विना-
शकः, पूर्वजन्मनि सुहृन्मित्रमस्मि, अतो मत्तो वैरितो मा मैषोरिति भावः ॥१०३॥

ત્યારે તે રાજાને કાક વ્યંતર દેવે કીધું કે વાદળની જેમ તાપનો નાશ કરનાર છું તમારો પૂર્વ-
જન્મનો મિત્ર છું. ॥૧૦૩॥

भूभुजापि कथमित्यनुयुक्ते, व्यन्तरः प्रणिजगाद सहर्षम् ।
दक्षिणार्धभरतावनिवामा-भूषणं जयति चन्द्रपुरं तत् ॥१०४॥

भूभुजा राजा महेन्द्रेण, कथं केन प्रकारेण पूर्वजन्मसुहृत्त्वं मे, इतोत्थम्, अनुयुक्ते पृष्ठे सति
व्यन्तरः, सहर्षं जगाद । तदेवाह—दक्षिणे अर्धभरते दक्षिणाद्धभरते भरतार्द्ध या अग्निः पृष्ठो सैव
वामा स्त्री तस्याः भूषणम्, तत्प्रसिद्धं चन्द्रपुरं तन्नामपुरं जयति सर्वोत्कर्षेण वर्त्तते ॥१०४॥

રાજા વડે કેમ ? એ પ્રશ્નનો પુઝાયે જતે ખુશ થઈ તે વ્યંતર કહેવા લાગ્યો કે દક્ષિણાર્ધભરતશ્ચી
ત્રીના ભૂષણ સમાન ચંદ્રપુર નામનું પ્રસિદ્ધ નગર છે.

रक्षति स्म किल चन्द्रयज्ञास्त-त्पत्तनं वसुमतीहृदयेशः ।
खेचरीभिरुदगीयत यस्य, व्योम्नि विक्रमकथा दयितेषु ॥१०५॥

तत् चन्द्रपुरं नाम पत्तनं पुरम्, वसुमत्याः पृथिव्याः हृदयेशः पतिः, चन्द्रयज्ञाः तन्नामा
राजा, रक्षति स्म, किलेत्थैतिहृषे । यस्य चन्द्रयज्ञस्तः, विक्रमस्य शौर्यस्य कथा आख्यायनम्, व्योम्नि
आकाशे, खेचरीभिः विद्याधराङ्गनाभिः, दयितेषु प्रियेषु विषये (स्वस्ववर्ति प्रति), उदगीयत गीयते

*बिहितानि कृतानि गर्जितानि गर्जनाभि वैस्तेषोरैः ।

स्म । न केवलं पृथिव्यामेव, किन्तु आकाशेऽपि सद्यशो व्याप्तमिति भावः ॥१०५॥

ते नगरानुं यद्व्यशा नामे राज्ञ पासनं करोति । विद्याधरीया जेना पराक्रमानुं वर्धुनं करोति पतिओनी आगण गानं करोति हती । ॥१०५॥

राजराज इति शब्दमुवाह, भूतनायकसखः स कुबेरः ।

यत्र शासति परं क्षितिचक्रं, चक्रपाणिसमविक्रमधाम्नि ॥१०६॥

यत्र यस्मिन्, चक्रपाणिः विष्णुः तेन समस्य तुल्यस्य विक्रमस्य धामास्पदं तस्मिन्, विष्णु-
तुल्यपराक्रमे महेन्द्रे, परमुत्कृष्टम्, क्षितिचक्रं पृथ्वीमण्डलं शासति सति स्वशासनकाले इति यावत्
स महेन्द्रः भूतानां जनानां नायकः नेता सामन्तः तस्य सखा मित्रं सन्, सामन्तानुगतः सन्नित्यर्थः ।
अथ च भूतनायकः भूतेशः शिवः “भूतेशः खण्डपरशु” इत्यमरः । तस्य सखा मित्रं सन्, कुबेरः
यक्षराज्ये “कुबेरस्यम्बकसखा यक्षराट्” इत्यमरः । राजराजः राज्ञां राजा स इति शब्दम्, राज-
राजशब्दवाच्यत्वं मुवाह । कुबेरोऽपि भूतनायकसखः राजराजः । “राजराजो धनाधिपः” इत्यमरः ।
अमङ्गलैषानुप्राणिता सुप्तोपमा ॥१०६॥

विष्णु सेमान पराक्रमी ते तेजस्वी जे राज्ञ पृथ्वीनुं शासनं करोति छतो शिवने मित्र ते कुबेर
राजराज जेवा शब्दने धारण्युं करोति । ॥१०६॥

सा बभूव दयिता शशिकान्ता, नाम तस्य जलधेरिव गङ्गा ।

शीलमुज्ज्वलमवर्णयदिन्द्रः, प्रेयसीषु निखिलास्वपि यस्याः ॥१०७॥

तस्य महेन्द्रस्य, जलधेः समुद्रस्य गङ्गा इव, शशिकान्ता नाम सा तादृशी दयिता भार्या
बभूव, यस्याः शशिकान्तायाः, निखिलास्वपि प्रेयसीषु भार्यासु, उज्ज्वलं पवित्रं शीलं चारित्र्यम्, इन्द्रः
पृथिवीन्द्रः राजा अवर्णयत् ॥१०७॥

ते राजनीं समुद्रनीं गङ्गानीं जेभ शशिकान्ता नामे पत्नी हती जेनुं छन्दे पोतानी पत्नीओ
आगण (शीलया पवित्र) वर्धुनं वर्धुनं करोति । ॥१०७॥

तत्र केलिसदनं करुणाया, दीनदौस्थ्यविनिवर्हणकर्मा ।

वाग्विजो निवसति स्म जिनेन्द्रो-पासनाऽवणहृज्जिनदत्तः ॥१०८॥

तत्र पुरे करुणायाः, केलिः क्रीडायाः सदनमास्पदं दयालुः, दीनस्याकिञ्चनस्य दौस्थ्यस्य दारि-
द्र्यस्य विनिवर्हणं दूरीकरणं कर्म यस्य स तादृशः दीनदुःखजनपालकः, जिनेन्द्रस्योपासनायां
अवणमनुरक्तं हृदयं स जिनेन्द्रोपासनायाः, जिनेन्द्रः तन्नामा वाग्विजः वाग्विज् निवसति स्म ॥१०८॥

त्यां कुरुणायां क्रीडास्थानं जेवा अत्यन्तं दयालु, दीन भावुसना दारिद्र्यतोना नाशं करोवावाजे
जिनेन्द्रनीं उपासनायां तत्परं हृदयवाजे जिनेन्द्र नामे वाग्विज् निवसति करोति । ॥१०८॥

शङ्खदत्त इति नाम वयस्य-स्तस्य शङ्ख इव गौरिशुणोऽभूत् ।

साधुशब्दवसतिः कुटिलत्वं, नो वभार हृदि यी वणिजोऽपि ॥१०९॥

तस्य जिनदत्तस्य, शङ्खदत्त इति नाम । शङ्ख इव गौरः विशुद्धः धवलगुणः रूपं धर्मश्च यस्य स तादृशः वयस्यः अभूत् । यः शङ्खदत्तः, साधु इति शब्दस्य वसतिरास्पदम्, साधुशब्दवाच्यः, वणिजः वणिगपि स हृदि कुटिलत्वं वक्रत्वं दोषजन्यं नो वभार धारयामास, वणिजो हि स्वभावात् एव कुटिला भवन्ति, किन्तु स पूर्वसुकृतादिना न तथेति भावः । कतिपयस्थाने वणिजः साधुरिति उपनाम, नमोपाधिर्वा भवति, साधुरिति वणिक्शब्दपर्यायश्च, एवं च यः साधुशब्दवसतिः तस्य हृदि कुटिलता नेति युक्तमेवेति भावः । श्लेषानुप्राणितोपमा ॥१०९॥

तेनो शम्भुनी नमः पवित्रं शुभं पाणो शम्भुदत्त नामे भिन्नं दत्तो. साधु अथवा अष्टकपाणो नः शम्भुदत्त पश्चिक् ढोवा अतां मनभां कुटिलता शम्भुतो दत्तो नहि. ॥१०९॥

हृद्विष्टरनिविष्टमदुष्टं, शङ्खदत्तमपरेद्युरपेत्य ।

कोऽपि तस्करवरोऽतिमहार्घं, रत्नमेकमुपदर्शयति स्म ॥११०॥

अपरेद्युरेकदा कोऽपि तस्करवरा, चौरतमः, उपेत्यागत्य, अदुष्टं निर्दोषं साधुचरितम्, हृद्व्यापणस्य विष्टरे आसने निविष्टमुपविष्टं शङ्खदत्तम्, अतिमहार्घं बहुमूल्यमेकं रत्नमुपदर्शयति स्म ॥११०॥

एकं दिने आसनं उपरि अष्टका निर्मास्य अथ ते शम्भुदत्तने अष्टकं चोरे पासे आसीने अष्टकं अभूदस्य रत्नं अताप्युं दत्तं. ॥११०॥

मूल्यमस्य वणिजाप्यनुयुक्त—स्तस्करः प्रवदति स्म स तेन ।

किञ्चनापि यदिदं लभते द्राक्, साधुरत्न ! मम यच्छ तदेव ॥१११॥

तेन वणिजा शङ्खदत्तोनापि, अस्य रत्नस्य मूल्यम्, अनुयुक्तः पृष्टः स तस्करः प्रवदति स्म । साधुरत्न ! साधुचरितम् ! इदं रत्नं किञ्चनापि स्वल्पमपि लभते प्राप्नोति, तदेव मम द्राक् शीघ्रं यच्छ । यत्किञ्चित्तव योग्यं प्रतिभाति तदेव यच्छेत्यर्थः ॥१११॥

ते पश्चिक् ते रत्नम् मुस्य पृष्ठयुः तयारे ते चोरे अष्टको ई दे मोटा साधु, नः कर्षि आ रत्नम् अताप्युं दत्तं ते अष्टको मनः आपी दत्तं. ॥१११॥

दग्धमेतमनवेत्य स चापि, दृग्धमेव कलयन् कलयापि ।

संमदेन कनकस्य सहस्राभ्यर्पयद्वा तदेव वनाढ्यः ॥११२॥

स वनाढ्यः शङ्खदत्तः एतं दत्तं चौरमनवेत्याज्ञात्वा, कलया जाचरन्नेन, वृत्त्या अपि च दृग्धं भद्रिकप्रियां वृत्त्यामेव कलया जाचरन्, नहि वनाढ्यः रत्नं कलया चिन्मूल्यान विप्रोपा-

वीति भावः । तदैव, संमदेन, स्वल्पमूल्येनैव रत्नं मिलतीति हर्षेण कनकस्य दीनारस्य दश सहस्राणि आर्पयत् ददौ ॥११२॥

त्यारे धनादय एवे। ते वयिः तेने सहेअ पय्य येअ नदीं पय्य भोगे। समजते। त्यारेअ हर्षया दश हज्जर सेना भडेर आपा रत्न दीधुं ॥११२॥

यावदेव नगरे स नु तत्र, स्वेच्छयैव वसु तद्विल्लास ।

तावदेव नृपतेरधनोऽन्यः, कोऽपि कोशमपि लुण्ठयति स्म ॥११३॥

तत्र तस्मिन् चन्द्रपुरे नगरे यावदेव स तत्करः नु इति वाक्यालङ्कारे, स्वेच्छया एव, तद्वसु धनं, विल्लास व्ययति स्म, तौवदेव कोऽपि अन्यः, अधनः तत्करः दीनः, नृपतेः कोशं निधिमपि लुण्ठयति स्म अचूचुरत् ॥११३॥

जेटसामा ते येअ नगरमां ते धनने स्वेच्छाअे अर्थते। हते। तेटसामा कोशं निधिम येअे गज्जने। अज्जने। लुंटीदीधे। ॥११३॥

तद्वेषणकृते भ्रमतैवा--रक्षकेण निखिले नगरेऽपि ।

स व्ययन् समवलोक्य धनानि, तद्भ्रमेण विनिवन्धित एव ॥११४॥

तस्य लुण्ठितस्य धनस्य गवेषणकृते अन्वेषणार्थम् एव सकलेऽपि नगरे, भ्रमता, आरक्षकेण रक्षानियुक्तराजपुत्रेण स तत्करः, धनानि व्ययत्, समवलोक्य, तद्भ्रमेणैव कुतोऽस्येतद्धनमिति कोशलुण्ठाकोऽयमिति वा सन्देहेन विनिवन्धितः निगडितः ॥११४॥

ते शोधवाने आप्ता नगरमां जमता सिपाईओअे ते येअने धन अर्थ करतो जेष्ठ येअरीना धनना अभयी तेने आंध्ये। ॥११४॥

सर्वमर्पितमनेन च लोप्त्रं, दस्युना निविडताडनभीत्या ।

प्रत्यपादि पुररक्षितुरग्रे, शङ्खदत्तवणिजस्य च वृत्तम् ॥११५॥

अनेन दस्युना तत्करेण निविडात् अतिमात्रात्ताडनाद्या भीतिः तथा, सर्वं लोप्त्रं चोरितम्, अर्पितम् दत्तम्, पुररक्षितुरारक्षकस्य अग्रे, शङ्खदत्तवणिजस्य वृत्तं रत्नक्रयादिरूपमुदन्तम्, प्रत्यपादि कथितम् ॥११५॥

ते येअे धन्या मार पडवाना अयथी येअेलुं अयुं धन आपा दीधुं अने नगर रक्षकनी आगण शंअदत्त वयिःतेने वृत्तांत पय्य भेअ्ये। ॥११५॥

तत्स्वरूपमधिगम्य नृपेणा--रक्षकादथ वणिग्विधृतोऽपि ।

आवकस्य विनदत्तमहेम्ब--स्याग्रहेण शुशुबे स इतश्च ॥११६॥

अथ, आरक्षकान्, तस्य शङ्खदत्तस्य स्वरूपं वृत्तान्तमभिगम्य, स वणिक् शङ्खदत्तोऽपि विधृतः
गृहीतः, भावकस्य जिनदत्तमहेभ्यस्य आमहेण इतः बन्धनान्मुमुक्षे च ॥११६॥

पछी ते वात जल्ली राण्णे आ रक्षक पासेथा ते वणिक्ने पड्डाब्बो ने मोटा शेठ्ठ येवा जिनदत्त
आवकना आभइ था छोडी दीधो. ॥११६॥

सोमराज इति तत्र कुटुम्बी, न्यायविषयपरिपोष्यकुटुम्बः ।

रुक्मिणी प्रियतमाजनि तस्य, रुक्मिणीव सुभगत्वमहर्घ्या ॥११७॥

तत्र नगरे, न्यायेन यद्विस्तं तेन परिपोष्यं कुटुम्बं यस्य स, न्यायोपाजितधनेन कुटुम्बपरिपा-
लकः, सोमराज इति नाम, कुटुम्बी गृहस्थः, प्रतिवसति स्मेति शेषः । तस्य सोमराजस्य, रुक्मिणी
कृष्णपट्टराज्ञी इव, सुभगत्वस्य सौन्दर्यस्य महर्घ्या आधिक्येन, रुक्मिणी प्रियतमा अतिप्रिया
दयिता अजनि बभूव ॥११७॥

आ पाण्डु त्यां न्याये उपाजित धनथी कुटुम्बने पोषवा पाणे सोमराज नाम गृहस्थ रहेतो हतो.
तेनी रुक्मिणीनी जेम अत्यंत सुंदर येवा रुक्मिणी नामे पत्नी हती. ॥११७॥

रेवणाख्यपुरुषे मनसः सा-वस्थिति व्यधित मर्दविरागा ।

विभ्रता चपलता चपलाया, वस्तुतः स्फुरति सा वनितानाम् ॥११८॥

सा, भर्तारि पत्न्यौ विरागा विरक्ता सती, रेवणाख्यपुरुषे, मनसः अवस्थिति मनोऽनुरागं
व्यधित कृतवती, चपलाया विद्युतः लक्ष्म्या वा, चपलता अस्मिरस्थायिता, विभ्रता प्रसिद्धा, किन्तु,
वस्तुतः यथार्थतः, सा चपलता, वनितानां स्त्रीणां स्त्रियां स्फुरति प्रकाशते प्रसिद्धिस्तु प्रत्यक्षा-
भावान्तर्भवैत्यन्यदतत् ॥११८॥

तेणे पोताना पतिमा विरागवाणी यध रेवणु नामना पुरुषमां पोताना मनने लगान्धुं हतुं. जे हे
वीर्यहीनी हे लक्ष्मीनी अंभसता प्रसिद्ध छे पणु ओओमां ते साहे देणाय छे. ॥११८॥

तत्प्रियोऽप्युपपत्तिं विबुधुस्तु-गुप्त एव तदनु भ्रमति स्म ।

सापरेधुरपसूचितमेका, अन्यदेवकुलमैदविलम्बम् ॥ ११९ ॥

तस्याः रुक्मिण्याः प्रियः पतिरपि, उपपत्तिं आरम्, विबुधुस्तुः विजिज्ञासुः गुप्त एव, तदनु रुक्मि-
णीमनु भ्रमति स्म । अपरेधुरेकदा सा रुक्मिणी एका एकाकिन्येव, अपसूचितं सङ्केतितम्, शून्यं
निर्जनं देवकुलं देवमन्दिरम्, अविलम्बं शीघ्रम् ऐत् गतवती ॥११९॥

तेना पति तेना उपपत्तिने जणुवाने शुभ्ररीते तेनी पाछे बमतो हतो. ते रुक्मिणी जेक दिवस
जेकही न सङेत प्रभाजे जल्लीथी अन्य मन्दिरमां गर्ध. ॥११९॥

व्यग्रतां कवचन कर्मणि विभ्र-रेवणोऽग्नि न तत्र समोवात् ।

तत्र देवमभिवन्दिशुक्लः, शङ्ख एव स तदा प्रविशेत् ॥१२०॥

देवजः, कश्चन कस्मिन्नपि कर्मणि कार्ये व्यग्रतां व्यापृतत्वं विभ्रत गच्छन्, तत्र तस्मिन्
अह्नि दिने, न समागात्, तदा तस्मिन् काले, तत्र देवमन्दिरे, स शङ्खः शङ्खदत्त एव, देवम् अमि-
वन्दितुकामः, प्रविवेश ॥१२०॥

पथु ङाळ कार्यमां व्यग्र होवाने क्षीघ्रे ते दिवसे देवथु त्यां आव्यो नदिं पथु त्यां देवनु वंदन
करवानी धर्मोत्थी शम्भे ते मन्दिरमां प्रवेश कर्यो. ॥१२०॥

रुक्मिणीपतिरवेक्ष्य विशन्तं, तत्र तं स रहसि स्थित एव ।

स्वप्रियोपपतिशङ्कितचेताः, संविधृत्य नयति स्म नृपान्तम् ॥१२१॥

रहसि एकान्ते स्थितः स रुक्मिणीपतिः सोमराजः, तत्र देवमन्दिरे तं शङ्खदत्तमेव विश-
न्तमेवेक्ष्य, स्वप्रियायाः उपपतिः इति शङ्कितं चेतः यस्य स तादृशस्सन् संविधृत्य तं गृहीत्वा, नृपान्तं
राजसमीपे नयति स्म ॥१२१॥

त्या ऐकान्तमा रहेले। रुक्मिणीपति पति तेने त्यां प्रवेश करते जेथ पोवानी श्रीना उपपतिना
अमे तेने पळडीने राज पासि सध गये। ॥१२१॥

विह्वलय नृपतिं जिनदत्तो, भूय एनमपि मोचयति स्म ।

तापसस्य सविधे स तपस्या—मग्नहीनपरामवशङ्की ॥१२२॥

जिनदत्तः, भूयः पुनरपि, नृपतिं राजानं विह्वलय्य प्रार्थ्य, एनं शङ्खदत्तं मोचयति स्म ।
सं शङ्खदत्तः भवस्य परामवं दुःखं शङ्कते इत्येवंशीलः सन् भवपरामभवभयादिति भावः ।
तापसस्य मुनेः सविधे तपस्यां दीक्षामग्रहीत् ॥१२२॥

श्रीथी जिनदत्ते राजने विनंती करीने ते शम्भे छोडाव्यो. संसारना परामवनी आशंकावावा
तेजे तापसनी पासि प्रतनु-तपस्यानुं ग्रहण करी संन्यास सध क्षीयो. ॥१२२॥

संविधाय घनबालतपांसि, स्वायुषः स निधनं प्रतिपद्य ।

व्यन्तरत्वमनुभूय भवं च, व्यन्तरोऽहमभवं पुनरेव ॥१२३॥

घनानि प्रचुराणि बालानि अज्ञानानि तपांसि, संविधाय कृत्वा. स्वायुषः निजायुषः
निधनं मृत्युं प्रतिपद्य प्राप्य, व्यन्तरत्वं भवं अन्तरा मनुष्यादि जन्म च अनुभूय सः अहम् पुनरेव
व्यन्तरः अभवम् ॥१२३॥

धयां आसतपो करीने आयुषने अन्ते अरथु पाप्मने व्यन्तरपणाने न भवोने अनुभव करी हु
श्रीथी व्यन्तर अ थयो. छु. ॥१२३॥

आर्हतः स परमो जिनदत्तः, स्वर्गमाद्यमविगम्य ततश्च ।

विजुतो नृप ! भवानपि जने, तेन वैश्वपक्षसि सदाहम् ॥१२४॥

परमः आर्हः आर्हत्वमेकः स जिनदत्तः, आद्यं लोकोन्मत्तं स्वर्गमाद्यमविगम्य, ततः

आयस्वर्गाच्च विक्रयुतः च्यवितः भवानपि जज्ञे । नृप ! तेन हेतुना, तव अहं मैत्र्यपदं मित्र-
मस्मि ॥ १२४ ॥

हे राजन् ! परम भावक भवे। ते जिनदत्त सोधर्म देवलोकांश्च उत्पन्नं यत्, त्वार्थी भवती आप भव।
छ। तेथी तभारे छुं मित्र छुं. ॥१२४॥

ये त्वया विरचिता उपकारा—स्तानहं गणयितुं कथमीशः !

काञ्चनक्षितिधरस्य सुवर्णं, कः प्रभुस्तुलयितुं यदि वा स्यात् ? ॥१२५॥

त्वया, ये उपकारा विरचिताः कृताः, तानुपकारान् गणयितुं अहं कथमीशः समर्थः ?
न कथमपीत्यर्थः । उपकाराणामत्यधिकत्वादिति भावः । यदि वा, काञ्चनक्षितिधरस्य सुमेरोः सुवर्णं
तुल्यितुमियत्तयाऽवधारयितुं कः प्रभुः स्यात् ? न कोऽपीत्यर्थः । यथा सुमेरुसुवर्णतोलनमसंभवि,
तथा तवोपकारगणनमपीति । विम्बप्रतिविम्बभावेनोपन्यासान्निवर्शनाऽलङ्कारः ॥१२५॥

आपे भारी उपर ने उपकार क्यो हतो छुं ते गणवाने समर्थ शी रीते यत् शकुं ? मेरु पर्वततुं
सेनुं तोलवाने काय समर्थ यत् शके ? ॥१२५॥

मोचितो नरपतेर्मवताऽहं, यद् द्विरस्मि तदिदं हृदयं मे ।

सर्वदा न विजहाति ततस्त्वं, कृत्यमादिश किमप्युचितं मे ॥१२६॥

भवता अहं यत् नरपतेः राज्ञः द्विः द्विवारं मोचितः रक्षितः अस्मि, तदिदं रक्षणं सर्वदा
मे मम हृदयं न विजहाति विस्मरति, ततस्तस्माद्धेतोः, त्वं मे मम उचितं योग्यं किमपि कृत्वा
कार्यम् आदिश आज्ञापय ॥१२६॥

आपे ने राज पासेथी भने जेयार छोडाव्यो हतो, ते वातने भारुं मन कदी सुखतुं नथी. तेथी
ने भारे योग्य होय तेवा काष्ठ कार्यनी कृपा करो. ॥१२६॥

ननु उपकारः कर्तव्यः, न तु प्रत्युपकारः नैव एवेति नियम इत्येतदाह—

उत्तमा उपकृतेर्निरपेक्षाः, संभवन्त्युपकृतीरपि कृत्वा ।

वर्षुको जलधरोऽमृतवृष्टि—मादघत्किमपि बाञ्छति किं वा ॥१२७॥

उत्तमाः महीयांसः, उपकृतीः कृत्वा अपि, उपकृतेः प्रत्युपकृतेः, निरपेक्षा निराकांक्षाः संभवन्ति
वा यथा, वर्षुको वर्षणोन्मुखः जलधरः मेघः, अमृतस्य जलस्य वृष्टिमादघत् कुर्वन्नपि किमपि
प्रत्युपकारं बाञ्छति किम् ? नैव बाञ्छतीत्यर्थः । तथा त्वमपि मत्तः किमपि प्रत्युपकृतिं न
बाञ्छसीति संभवति, इत्यर्थः । अत्र सामान्यस्य विशेषणसमर्थनादर्थांतरन्यासः ॥१२७॥

उत्तम पुरुषो उपकार करीने (तेना अद्वेषाभां) उपकारनी अपेक्षा राप्ता नथी. शुं वरसवावाणे।
मेघ बधने वरसावतो कर्षं भुञ्जे छे ? नथी न भुञ्जते. ॥१२७॥

ननु तर्हि कुतः तदयं प्रार्थयसे इति चेत्तत्राह--

मां तथाप्यनृणमाचर राजन् ! स्वेप्सितप्रथनताविनियुक्त्या ।

क्वापि न प्रतिहता खलु शक्ति-व्यन्तरस्य करणीयपरस्य ॥१२८॥

तथापि प्रत्युपकारस्यानपेक्षणीयत्वेऽपि, राजन् ! स्वेप्सितस्य निजेष्वस्य प्रथनतायां करणे विनियुक्त्या व्यापारणेन माम्, अनृणम् अणुरहितमाचर कुरु । स्वानृण्यायैव प्रार्थयामीति भावः । ननु त्वया मम किं साध्यं तत्राह--खलु यतः, करणीयपरस्य कार्यव्यापृतस्य व्यन्तरस्य शक्तिः, क्वापि, प्रतिहता कुण्ठिता न, सर्वमेव कार्यं व्यन्तरः साधयितुं शक्नोति, अप्रतिहतशक्तिकत्वात्, एवं च अन्येनासाध्यमपि कार्यमावेष्टुमर्हसि, इति भावः ॥१२८॥

उतां हे राजन् ! पातानं ७४ अथा कार्यं आशा करीते मने अशुभमुक्त करो. कार्यं करवाभां तत्परं अथा व्यन्तरनी शक्ति कथाय पञ्च अपराधाती नथी. ॥१२८॥

एवमस्य वचनं विनिश्चय, क्षोणिनायकवरः स बभाषे ।

त्वत्प्रसादगरुडादरिनागा, मत्पुरं परिभवन्ति यथा न ॥१२९॥

व्यन्तरामर ! विधेहि तथा त्व-मागमं सफल्यन्निजमेव ।

इत्युदारवचसाऽवनिभर्तुः, सोऽत्र पत्तनमिदं निरमासीत् ॥१३०॥

अस्य व्यन्तरस्य एवमुक्तप्रकारं वचनं विनिश्चय, क्षोणिनायकवरः राजप्रवरः स महेन्द्रः बभाषे, तदेवाह-- त्वत्प्रसादः कृपा एव गरुडः तस्मात्, अरयः शत्रवः एव नागाः सर्पाः, यथा येन प्रकारेण मत्पुरं न परिभवन्ति, व्यन्तरामर ! त्वं निजागमं स्वागमनम्, एव सफल्यन्, तथा विधेहि कुरु । इतीत्यम् अवनिभर्तुः राज्ञः उदारवचसा, स व्यन्तरः, अत्र इदं शून्यपत्तनं नाम पत्तनं नगरं निरमासीत् ॥१२९-१३०॥

ते व्यन्तरं आयुं पश्य सावणी ते राज्ञ आदयो के-हे व्यन्तर देव, तमं पाताना आगमनने सक्ष करतां भाश नगरने तभारी कृपाइपी गरुडना प्रभावे शत्रुइपी सर्पो पीडे नाह तेम करो, ते व्यन्तरे राज्ञना उदार वचनथी अही आ नगर पसायुं हतुं ॥१२९॥१३०॥

टी० अजितप्रभाचार्यकृतशान्तिचरित्रे--

पुरं चाकारि तेनेदं, पातालपुरनामकम् ।

प्रवेशनिवेशावेक-कूपेनैवास्य सुन्दर ॥३३२॥

[पृ० २१ मा]

रक्षार्थं कूपकस्यापि, द्वितीयं विहितं पुरम् ।

ततः प्रवहणैरत्र, नानावस्तुसमागमः ॥३३३॥

एवं च विहिता तेन, शून्येयं नगरद्वयी ।

एकैव रक्षिताऽहं तु, परिणेतुं दुरात्मना ॥३३४॥

कीदृशमेतत्पुरमित्याह—

संप्रवेशनविनिर्गमनाभ्यां, युक्तमन्धुविनिबन्धलसद्वाः ।

न स्वचक्रपरचक्रभयाभ्यां, संभितं जितमहेन्द्रपुराश्रि ॥१३१॥

संप्रवेशः पुरप्रवेशद्वारम्, तेन, विनिर्गमनम् नगराद्विर्गमनद्वारं च तेन बोभाभ्यां युक्तम्, अन्धोः कूपस्य विनिबन्धेन निर्माणेन कृत्वा लसत् शोभनं वाः जलं यस्मिन् तत्तादृशम्; स्वचक्रं निजराष्ट्रम् परचक्रं परराष्ट्रं च ताभ्यां भोतिभ्यां संभितं न, निर्भयमित्यर्थः । जिता महेन्द्रपुरस्य स्व-
र्गस्य श्रीः येन तत्तादृशमेतत्पुरं निरमासीदित्यर्थः ॥१३१॥

आ नगरमां प्रवेशं अने निर्गम-निर्गमना भागीया युक्तं येन कृताभां अथाग पाप्मी रडेधु
छे, अने आ नगरने स्वचक्रं न परचक्रनो लय नथी. महेन्द्रपुरने छते अेषी शोभावाहुं छे. ॥१३१॥

सत्क्रयाणकततिर्विषयेभ्यो—ऽभ्यागमत्प्रवहणैरपरेभ्यः ।

श्रीयुगादिजिनराज्यवदस्मिन्, भिक्षुकस्य विदितं न च नाम ॥१३२॥

अस्मिन् पुरे अपरेभ्योऽन्येभ्यो विषयेभ्यो देशेभ्यः, प्रवहणैः पोतद्वारा, सतामुत्तमानां
क्रयाणकाणां प्रयोजनीयखाद्यादिवस्तूनां, ततिः राशिः, अभ्यागमत् । तथा, श्रीयुगादिजिनस्य वृषभ-
प्रभोः राज्यवत्, भिक्षुकस्य याचकस्य नाम च विदितं ज्ञातं न । सर्वे अत्र श्रीमन्त एव
सन्तीति भावः ॥१३२॥

अही भीष्म देशीया वहाणा द्वारा सारा करीयाणां गंजे आयता हता, ने आदिनाथ जिनेश्वरना
राज्यनी जेभ अही भिक्षुः नाम पणु केधने शात न हतुं. ॥१३२॥

अध्युवास सकलैः सह पौरै—भूपतिस्तदिदमेव सुखाय ।

इत्यतुल्यमुपकृत्य नृपाय, व्यन्तरः स निजधाम जगाम ॥१३३॥

ततस्तस्माद्धेतोः भूपतिः सकलैः पौरैः सह सुखाय परचक्रादिकृतभयोद्वेगाभावाय, इदमेव
पुरमध्युवास । इतीत्थं नृपाय, अतुल्यम् अद्वितीयं यथा स्यात्तथोपकृत्य, स व्यन्तरः, निजधाम
निजस्थानं जगाम ॥१३३॥

आ नगरमां राज्म अधा नगरवासियो साथे सुअपूर्वक रडेता हता. आभ राजने अनुपम उपकार
करी ते व्यन्तर पोताना स्थाने गयो. ॥१३३॥

वत्सरेष्वतिपतत्सु मुदैव, पौरकल्मषसमुच्चयनुमः ।

कोऽपि मर्ष्यपिशिताशनविद्या—भृत्समागमदिहानुपसौजाः ॥१३४॥

मुदैव प्रमोदैनेव वत्सरेषु वर्षेषु अतिपतत्सु व्यतिपतत्सु, पौराणां कल्मषस्य पापस्य समुच्चय-
नुमः ।

येण वृद्धया नृपः प्रेरितः इव, नहि पापवृद्धिं विनोपद्रवोपपात इति भावः । अनुपमौजाः महासत्त्वः मर्त्यानां पिशितस्य मांसस्य अशनस्य भक्षणस्य विद्यां विभर्त्सति स तादृशः मर्त्यमांस-मक्षकः कोऽपि विद्याधरः इह नगरे समागमत् ॥१३४॥

हर्षपूर्वकं धनं वर्षो पसार यतां नगरवासीभ्योना मोटा भटान् पापोथी प्रेशयेतो मनुष्यनां मांसं आपानां विद्यानां ज्ञानकार्येण अनुपमं तेजस्वी कामं पुरुषं अहो आन्यो हतो, ॥१३४॥

तेन पौरनिकुरम्बमशेषं, प्राणवृत्तिमुपकल्पयतैव ।

ग्रस्तमेतदुभयोरपि पुर्यो-र्नष्टमन्यद्विनष्टबलं च ॥१३५॥

तेन विद्याधरेण पौरनिकुरम्बं पौरसमूहं प्राणवृत्तिमाजीविकामुपकल्पयता कुर्वता एव एतत् नगरं ग्रस्तं भक्षितम् । उभयोरपि पुर्योरेतन्नगरपूर्वनगरयोश्च अविनष्टं बलं सैन्यं कथंचिद्भु-क्तावशिष्टं बलं चान्यत्सर्वं नष्टं पलायितम् ॥१३५॥

ते नगरवासीभ्योना समूहने पोतानां प्राणु रक्षयन्तु साधनं जनानी आ नगरना लोकोनां क्षणायो करी गयो. अनन्तरं नगरमां नो क'यं पलायनं इतु ते पधुं नष्टं यमं गयुः ॥१३५॥

सम्प्रति स्ववृत्तान्तमाह--

कन्यकाऽहमपि भूपुरहूत-स्याख्यया तिलकसुन्दरिकेति ।

सप्तमेऽह्नि भणिताऽहमतोऽहः, कौणपेन शृणु सुन्दरि ! किञ्चित् ॥१३६॥

भुवि पुरहूत इन्द्र इव तस्य महोन्द्रस्य महोन्द्रस्य, आख्यया नाम्ना तिलकसुन्दरी इति कन्यका अहमपि, अतः अस्मात् अहः दिवसात्, सप्तमे व्यतीते अह्नि १कौणपेन राक्षसेन "राक्षसः कौणपः कन्याद्" इत्यमरः । भणिता कथिता । किमित्याह-सुन्दरि ! किञ्चित् शृणु ॥१३६॥

हुं राजनी तिलकसुन्दरी नामे कन्या छु. आ दिवसयी गया सप्तमे दिवसे ते राक्षसे भने क्षीधुं ३ हे सुन्दरी, कामं सांभयो. ॥१३६॥

किं किञ्चित्कित्याह--

रत्नसञ्चयपुरे किल वैता-द्व्याद्रिमण्डनमगौ समभूवम् ।

भूपतिः पवनवेग इतीक्ष्यो, मर्त्यजाङ्गलरतिः क्रमतोऽयम् ॥१३७॥

वैताद्व्याद्रेः मण्डनेऽलंकरिणौ "अलंकरिण्यस्तु मण्डनः" इति हैमः रमणिरिव तत् तस्मिन् रत्नसञ्चयपुरे पवनवेग इतीक्ष्यः इत्याख्यः भूपतिः अहं क्रमत क्रमात् मर्त्यस्य मनुष्यस्य राजाङ्गले

१-कौणप इव कौणपस्तेन ।

२-राक्षसतुल्येन विद्याधरेण ।

३-भूपते मणौ मण्युपमे ।

४-मांसे-तद्भक्षणे इत्यर्थः ।

भक्षणे रतिः प्रीतिर्यस्य स तादृशः मनुष्यमांसभक्षकः समभूवम् ॥१३७॥

हुं वेतादयः पर्वतना भूषण्य भक्षिसमान रत्नसंययपूरभां पवनवेगः नामे प्रशंसनीय राज्ञः हतो.
हुं कमे कमे मनुष्य मांसं पापानी रुचिवालो यश्च गयो. ॥१३७॥

यातुधानकुलसंप्रतिपन्नं, कर्म तद्विरचयन् सचिवायैः ।

त्याजितां नृपपदं छलवृत्त्या, विभ्रमस्तव पितुः पुरमागाम् ॥१३८॥

यातुधानस्य राज्ञस्य “कौण्य-यातुधानौ” इति हैमः । कुलेन संप्रतिपन्नं स्वीकृतं तन्मनु-
ष्यभक्षणरूपं कर्म कृत्यं विरचयन् कुर्वन्, सचिवायैः आयैः सवजनैः “सभ्यार्यसज्जनाः” इति हैमः ।
सचिवैः, नृपपदं राजत्वं राज्याधिकारं वा त्याजितः, छलवृत्त्या कपटवेषेण विभ्रमन् तव पितुः पुरम्
आगाम्, अहमिति शेषः ॥१३८॥

भन्निश्रेष्ठोऽमे भाइं ते काम राज्ञसः कुलेन योग्य इरावीने छल्यी भाउं राजतुं पद छोडावी दीधुं
पछी लभतो लभतो हुं तभारा पिताना नगरे आव्यो. ॥१३८॥

त्वक्तवानहमशेषवर्ती य-तेन विद्धि नियतं परिणेत ।

इत्युदीर्य स जगाम च सम्प्र-त्यागमिष्यति गमी निरयान्तः ॥१३९॥

अहम् अशेषः भोजनक्रियातः, भवतीं त्वाम्, यस्यक्तवान् त्वां नादमित्यर्थः । तेन हेतुना
नियतं निश्चयेन, परिणेतो विबोधा, त्वामिति शेषः, विद्धि जानीहि । इतीत्युदीर्य उक्त्वा, निरयान्तः
नरके “स्यान्नारकस्तु नरको निरयो दुर्गतिः स्त्रियाम्” इत्यमरः । गमी गमिष्यन्, स राज्ञससदृशः
पवनवेगः जगाम, सम्प्रति च आगमिष्यति ॥१३९॥

मे तभाउं लक्ष्म्यु कथुं नहिं तेथी निश्चये तभने परस्पीस अमे लक्ष्यो. अमे कहीने कथां क गयो छे
लभथ्यां न ते नरकगामी आवशे. ॥१३९॥

तन्वागच्छतु स, तेन किमित्यत आह—

तत्प्रयाहि परिहाय विलम्बं, जीवितं निजमवेति कुमार्या ।

व्याहृतः प्रवदति स्म स भीति, मा कृथास्तमहमद्य निहन्मि ॥१४०॥

तत्तस्माद्धेतोः, विलम्बं परिहाय त्यक्त्वा शीघ्रमेवेत्यर्थः । प्रयाहि गच्छ । निजं जीवितं प्राणान्
अव रक्ष, अगमने हि स त्वामपि अत्यसीति तव जीवितनाशो भ्रुवं स्यादिति भावः । इतीत्यं
कुमार्या व्याहृतः उक्तः स धनदः, प्रवदति स्म, किमित्याह—भीतिं भवं मा राज्ञसवृत्तिं पवनवेगं
कृथाः, अहमद्य, तं राज्ञसं निहन्मि नाशयामि ॥१४०॥

भाउ तमे अहीथी विना विक्षये जाता रहे, पोताना छत्र लयावो. अमे ते कुमारीमे धीधुं त्यारे
ते धनद भोस्यो के तमे लय कसे नहिं, हुं तेने आव्यो लक्ष्म्युं हुं. ॥१४०॥

साऽप्युवाच हृषिताखिलरोमा, यद्यवस्यमिदमाचरितासि ।

देवतार्चनमसौ विदधान-स्तन्न वक्ति गदितोऽपि मघोना ॥१४१॥

*मत्समर्पितपितुर्निशितासि-प्रेरणान्निधनमापय चैनम् ।

जल्पतोरिति तयोरविशङ्क-माययौ स लघुखेचरपाशः ॥१४२॥

हृषितम् अखिलं रोम यस्याः सा तादृशी पुलकिता सा तिलकमुन्दरो अपि उवाच, यदि अवश्यम् इदम् तद्धननम्, आचरिता असि करिष्यसि, तदा, अमौ राक्षसः, देवतार्चनं विदधानः कुर्वन्, पूजासमये इत्यर्थः, मघोना इन्द्रेणापि गदिनः पृष्टः न वक्ति तदा निनी ध्यानस्था जायते इत्यर्थः । तत्तस्माद्धेतोः । मया समर्पितस्य दत्तस्य (मम समर्पकस्य दातुः) पितुः निशितस्य तोद्गस्य असेः खङ्गस्य प्रेरणात्प्रहारात्, एनं विद्याधरं पवनवेगं निधनं मृत्युमापय मारयेत्यर्थः । इतीत्थं जल्पतोः वदतोस्तयोः सतोः, खेचरपाशः दुष्टः खेचरः विद्याधरः, लघु शीघ्रमेव, अविशङ्कं यथा स्यात्तथाऽऽ-ययौ ॥ १४१-१४२ ॥

त्यारे रोमांश्च अनुभवती ते मोक्षी के तो तमे आभ अवश्य करी शक्यो, देवतानी पुज्ज करते ते मन्द्रे मोक्षाव्या छता ये मोक्षतो नथी. ॥१४१॥

ते समये भारी पितामे आपेक्षी तलवाग्ना घाथी अने भारी नाणो. आभ ते अने जल्पा वात करता छता त्यारे ते क्षुद्र पिद्याधर निःशङ्क रीते त्या आव्या. ॥१४२॥

आपतन्तमवलोक्य तमारा-वस्थिवान् स धनदांऽपि निलीय ।

खेचरोऽप्युपविवेश स विद्या-देवतार्चनचिकीः शुचिदेहः ॥१४३॥

तं राक्षसम् आपतन्तं वेगादागच्छन्तमवलोक्य, स धनदांऽपि आरात्मातिदूरे एव, निलीय अन्तर्धाय तस्थिवान्, देवतार्चनं चिकीर्षतीति स तादृशः देवपूजनेच्छुः, अत एव, शुचिदेहः स्नाना-दिना पवित्रशरीरः सन् स खेचरः विद्याधरः अपि उपविवेश, आसने इति शेषः ॥१४३॥

धनद तेने दूरथा आवतो ज्मे सन्ताभने रक्षो. ते विद्याधर पापु पवित्र देहवाणो थर्ग विष देतीनी पुज्ज करवानी मन्त्राथी भेटो. ॥१४३॥

बालिकार्पितमसौ करवालं, धारयन् करसरोरुहमध्ये ।

तर्जयन्स्तमिदमभ्यधितारे ! तिष्ठ तिष्ठ शठ ! रे ! क्व नु गन्ता ! ॥१४४॥

असौ धनदः बालिकया तिलकमुन्दर्या अर्पितं दत्तं करवालमसिम्, करः पाणिः सरोरुहं कमलमिव तन्मध्ये धारयन् गृह्णन्, तं खेचरं तर्जयन् भर्त्सयन् इदं वदत्यभाणमभ्यधितोक्तवान्, तदेवाह-अरे ! रे ! शठ ! दुष्ट ! तिष्ठ तिष्ठ ! क्रोधे द्विरुक्तिः, क्व नु गन्ता ! पलाययान्यत्र गन्तुं

* अयं य खङ्गो मत्तात-सत्को प्राणस्त्वयो तदा ॥१४४॥ (ज्ञान्विचरित्रे)

न शक्नोषि, ततः पूर्वमेव मया तव वधसम्पादनादिति भावः ॥१४४॥

त्यारे ते धनद आलिकाये आपेली तलवारने कर-कमलभां धारण करतो ते विद्याधरने आम इटकारतो
मोक्षो ६ हे दुष्ट, थोळ थोळ, आगे तुं कथां जयानो छो ? ॥१४४॥

भाषितोऽपि मुहुरुद्धतमेवं, जोषमास्थित कृतार्चनकृत्यः ।

यावदेव शनकैः स उदस्था-त्तेन तावदसिना विनिजघ्ने ॥१४५॥

मुहुः वारंवारम्, एवमुक्तरतीत्या, उद्धतं निष्ठुरं यथा स्यात्तथा भाषितः अपि, जोषं
तूष्णीमास्थितः, अन्यथा पूजायामन्तरायापत्तेः, 'तूष्णीमर्थं जोष'मित्यमरः । पश्चात्कृतार्चनकृत्यः
पूजां विधाय स खेचरः । यावद्यदवध्येव, शनकैः शनैः उदस्थादुत्थितवान्, तावदेव तेन धनदेन,
असिना खड्गेन विनिजघ्ने हतः ॥१४५॥

आम वारंवार उद्धतामथी मोलाप्यो जातां पणु ते मुजो रबी. पूजनी विधि करी ते नेटलाभां
धीमेथी छे तेटलाभां धनदे तलवारथी तेने हण्णी नाप्यो. ॥१४५॥

पाणिपीडनविधिस्थितिहेतो-राहतोपकरणैरपि तस्य ।

भूमिपालतनयां धनदोऽथ, सानुरागहृदयामुपयेमे ॥१४६॥

अथ तस्मिन् हते सति धनदः तस्य खेचरस्य, पाणेः तिलकसुन्दरीकरस्य पीडनस्य ग्रहणस्य
विधेः स्थितिरेव मर्यादैव हेतुस्तस्मात्, पाणिग्रहणमित्यर्थः । आहतैः सञ्चितैरुपकरणैः सामग्रीभिः
खेचरवधादिषु दृष्टशौर्यादिना, सानुरागं धनदे सप्रीतहृदयं यस्यास्ताम्, अनुरक्ताम्, भूपस्य
महेन्द्रनृपस्य तनयां पुत्री तिलकसुन्दरीमुपयेमे पत्नीत्वेन स्वीकृतवान् ॥१४६॥

पछा पाणिग्रहणनी मर्यादा पालवा सारु ते विद्याधरे ज लावेला उपकरणेथी ज ते धनद अनुरक्त
येवी राजनी कन्याने परप्यो. ॥१४६॥

अथ तयोर्बन्धस्योस्तन्नगराभिर्गमनमाह—

किञ्चिदत्र समयं सुखमग्नः, कान्तया सह तया गमयित्वा ।

पूरमाहर्ष्यतमरत्नसमेतः, कूपमार्गमभिसृत्य स तस्थौ ॥१४७॥

अत्र नगरे तया कान्तया तिलकसुन्दर्या सह, सुखमग्नः सन्, किञ्चित्समयं गमयित्वा
व्यतीत्य, पूरः पूरः नगरस्य यानि महार्घ्यतमानि अतिबहुमूल्यानि रत्नानि तैः समेतः सनाथः,
पुरस्य बहुमूल्यं रत्नमादायेत्यर्थः । स धनदः यद्वा तया कान्तया सह स इत्यन्वयः, कूपमार्गम्
अभिसृत्यागत्य तस्थौ (तत्र स्थितिः) उपरि निर्गमनोपायाभावादित्यर्थः ॥१४७॥

ते धनद त्यां ते पत्नी (भी) साथे मुजपूरक बोडो समय वितावी ते अमृदग रत्ननी साथे हुवामाथी
पठार नीकणवाने आगे हुवा पासे राजमार्गभां बर्ध हुवाभां जघने रबी. ॥१४७॥

યાવદાગમયતે સ તુ તત્ર, પૂરુષાન્ પરમપૌરુષભાજઃ ।

તાવદેવ કતિચિત્સમુપેતા, ન્યક્ષિપન્ સલિલભાજનમન્ધૌ ॥૧૪૮॥

સ તુ ધનદશ્ચ તત્ર કૂપે, પરમપૌરુષમત્યધિકસામર્થ્યં યે ભજન્તીતિ તાદૃશાન્ કૂપાન્નિર્ગ-
મનસામર્થ્યવતઃ, પૂરુષાન્ જનાન્ “સ્યુઃ પુમાંસઃ પઞ્ચજનાઃ પુરુષાઃ પૂરુષા નરા” इत्यमरः ।
યાવત્ આગમયતે આગમનકાલં પ્રતીક્ષતે, તાવદેવ સમુપેતાઃ સ્વયં સમાગતાઃ કતિચિત્પુરુષાઃ
સલિલભાજનમ્ ષટાદિ, અન્ધૌ કૂપે ન્યક્ષિપન્ મુક્તવન્તઃ જલાહરણાર્થમિતિ ભાવઃ ॥૧૪૮॥

તેટલામાં તે ત્યા બહુવાન પુરુષોની આવવાની રાહ જુએ છે તેટલામાં આવેલા કેટલાકાએ પાણી
કાઢવા સારુ પાત્ર કુવામાં નાખ્યું. ॥૧૪૮॥

રજ્જુચાલનવશાદવબુધ્ય, સ્ત્રીસત્ત્વં પુરુષમેવ નિરીક્ષ્ય ।

તત્સ્વરૂપમવગમ્ય ચ દેવ-દત્તપોતવણિજે જગદુસ્તે ॥૧૪૯॥

રજ્જોઃ હ્રદમહ્ણદામ્નઃ ધનદકૃતસ્ય ચાલનસ્ય ગૃહીત્વા કમ્પનસ્ય વશાદ્દેતોઃ અવબુધ્ય કોઽપિ
રજ્જું ગૃહીતવાનસ્તિ ઇતિ જ્ઞાત્વા, જિજ્ઞાસાનિવૃત્તયે, હૃતાધોદૃષ્ટિપાતાઃ, સ્ત્રીસત્ત્વં સ્ત્રી સત્ત્વા સહાયો यस્ય
સ તં સ્ત્રીસહિતં પુરુષં નિરીક્ષ્ય, તયોઃ સ્વરૂપં વૃત્તાન્તમવગમ્ય ચ, તે પુરુષાઃ, દેવદત્તઃ તન્નામા યઃ
પોતવણિજ્ તસ્મૈ જગદુઃ કથયાસાસુઃ, તદ્વિલમુદન્તમિતિ શેષઃ ॥૧૪૯॥

દેવી દલાવાથી બાણીને તે સ્ત્રી સહિત પુરુષને બેઠાને તેના પરિચય મેળવીને તેઓએ વહાણ
આપારી દેવદત્તને કહ્યું. ॥૧૪૯॥

સોઽપિ વિસ્મયપરિપ્લુતચેતા-સ્તત્ત્વણાદનુચરૈઃ સમમેત્ય ।

સ્વાપતેયદયિતાયુતમન્ધો-ર્મઞ્ચકેન નિરજીગમદેનમ્ ॥૧૫૦॥

સઃ પોતવણિજ્ દેવદત્તોઽપિ, કૃતઃ કૂપે દમ્પતીસમ્ભવં ઇતિ વિસ્મયેન કૌતૂહલેન પરિપ્લુતં
ન્યાપ્તં ચેતો यस્ય સ કૃતૂહલાવિષ્ટઃ સન્, તત્ત્વણાત્, અનુચરૈઃ સમં સહ ઇત્યાગત્ય, સ્વાપતેયેન વિત્તેન
“વિત્તં રિક્ત્યં સ્વાપતેયં” ઇતિ હૈમઃ દયિતયા માર્યયા ચ યુતમેનં ધનદં મઞ્ચકેન કાષ્ઠાસનેન વંશા-
દિનિર્મિતપીઠવિશેષદ્વારા, અન્ધોઃ કૂપાન્ નિરજીગમન્ ઉપર્યાનીતવાન્ ॥૧૫૦॥

તે પશુ વિસ્મય પામેલા મનવાળા દેવદત્તે નોકરો સાથે આવી, ધન અને પત્ની સાથે તે ધનદને
માંચડાવડે કુવાથી બહાર કાઢ્યો. ॥૧૫૦॥

સપ્રિયં સ તમવેક્ષ્ય સરૂપં, વિસ્મિતઃ સ્મિતપુરસ્સરમૃચે ।

ઈદૃશસ્ત્વમુપમાતિગમૂર્તિઃ, સન્મતે ! નિપતિતઃ કથમન્ધૌ ? ॥૧૪૧॥

સ દેવદત્તઃ સપ્રિયં સપત્નીકમ્, સરૂપં રૂપવન્તં તં ધનદમવેક્ષ્ય, વિસ્મિતઃ જાતાશ્ચર્યઃ,
અદ્ભુતસૌન્દર્યવિલોકનાદિતિ ભાવઃ, સ્મિતપુરસ્સરં વિહસ્ય ડાબે, કિમિત્યાહ—સન્મતે ! સુહ ! ઈદૃશઃ

મનોહરઃ, અતઃ એવ ઉપમાતિમા અનુપમેયા મૂર્તિઃ યસ્ય સ અનન્યલાવણ્યશરોરઃ, ત્વં કથં કેન પ્રકારેણ અન્ધૌ કૂપે નિપતિતઃ પતિતવાન્ ? इति वृत्तं कथयेति शेषः ॥૧૫૧॥

કેવદતે પત્ની સાથે તેનું તે સ્વરૂપ જોઇ વિસ્મય પામીને, પછી હસતાં હસતાં કહ્યું કે હે શુદ્ધિમાન, આવો અનુપમ રૂપવાલો તું ક્યામાં શી રીતે પડ્યો ? ॥૧૫૧॥

તથિશમ્ય સ વમાણ સધૈર્યં, મગ્નપોતવિભવોઽન્ધુસમીપે ।

તીરમાપ્ય ફલકેન કથંચિ-ભીરમત્ર ચ નિરૈશ્વિષિ પશ્યન્ ॥૧૫૨॥

તદેવદત્તોર્કં નિશમ્ય, સ ધનદઃ, સધૈર્યમનાકુલં વમાણોચે, કિમિત્યાહ—અન્ધુસમીપે કૂપસ્ય નાતિદૂરે એવ પ્રદેશે સમુદ્રે, મગ્નપોતવિભવઃ મગ્નઃ પોતઃ વિભવશ્ચ યસ્ય સ તાદૃશઃ, અહમિતિ શેષઃ, ફલકેન કાષ્ઠસ્પર્શન, કથંચિત્ત્વેન કેન પ્રકારેણ, તીરમાપ્ય, પશ્યન્ ઇતસ્તતોઽન્વિષ્યન્, અત્ર કૂપે નીરં જલં નિરૈશ્વિષિ અદર્શમ્ ॥૧૫૨॥

તે સાંભળી તે ધનદ ધૈર્ય સાથે બોલ્યો કે વહાણનું ધન નષ્ટ થયા પછી હું લાકડાના ટુકડાના આધારે કાંટથી કાંટે પહોંચ્યો. આ કૂવા પાસે આવતાં આમાં પાણી જોયું. ॥૧૫૨॥

एषिकाऽतितृषिता जलमिच्छुः, कूप एव निपपात जवेन ।

नैव निर्गमयितुं प्रभुरेतां, पृष्ठ एव निपपात तदस्याः ॥૧૫૩॥

એષિકા એવા મમ માર્યા અતિતૃષિતા નિતાન્તં પિપાસિતા, અત્ર એવ જલમિચ્છુઃ, જવેન વેગેન કૂપ એવ પપાત, વિલમ્બસ્વાસહનાદિતિ ભાવઃ । એતાં પ્રિયાં નિર્ગમયિતુમુપર્યાનેતું નૈવ પ્રમુઃ સમર્થઃ, તસ્માદ્વેતોઃ, અસ્યાઃ પ્રિયાયાઃ, પૃષ્ઠ એવ, નિપપાત અહમપ્યપતમ્, એકાકિન્યાઃ અસ્યા કૂપે પ્રકારાન્તરેણારક્ષ્યત્વાત્, પ્રેમાતિશયાચ્ચેતિ ભાવઃ ॥૧૫૩॥

અત્યંત તરસી આ સ્ત્રી પાણીને ધસતી વેગથી કૂવામાં પડી ગઈ. હું આને કૂવાથી કાઢવાને અસમર્થ હોવાથી હું પશુ આની પાછલ કૂવામાં પડી ગયો. ॥૧૫૩॥

नन्वेयं रत्नान्येतानि कूपे कुतः प्राप्तानीत्याशङ्कान् समाधत्ते—

रत्नमुख्यमखिलं व्यतरन्मे, संप्ररुढकूपया जलदेवी ।

सात्त्विकस्य पुरुषस्य हि वृद्धया, देवता इदि वहन्ति समाधिम् ॥૧૫૪॥

અલ્પદેવી સંપ્રરુઢકૂપયા મમ દુરવસ્થા દટ્ટા ક્ષત્પન્નકરુણયા, મૈ મહ્યમ્, અખિલં રત્નમુખ્યં વસ્તુ વ્યતરત્ત્વદૌ, ચતુઃ તુભ્યં રત્નવાને અલ્પદેવ્યાઃ, કૌ લાભ इति चैतन्नाह—हि यतः, सात्त्विकस्य पुरुषस्य वृद्धया अभ्युदयेन देवताः इदि समाधिं सन्तोषं वहन्ति धारयन्ति

સારિવકેન સ્વશુભ્વાયાઃ સંભવાત્, તામસેન તુ ન હિતિ તદ્વૃદ્ધયા સમાર્ષેર્નાનવસર શ્ચિ-
આવઃ ॥૧૫૪॥

ત્યારે દયા ઉત્પન્ન થવાથી જલદેવીએ મને બધા શ્રેષ્ઠ રત્નો આપ્યા. કેમકે સારિવક યુગની
આખાંદીથી દેવતાઓ મનમાં સંતોષ પામે છે. ॥૧૫૪॥

કાન્તયા સહ ષઢંશગૃહીત્યા, યાનપાત્રમધિરોપિત ઇષઃ ।

માટકં કપટલમ્પટચિત્તાઃ, કસ્ય લાન્તિ વણિજો ન હિ લોકે ? ॥૧૫૫॥

કાન્તયા સહ ઇષઃ ધનદઃ ષઢંશયસ્ય ષઢ્ભાગસ્ય ગૃહીત્યા પ્રહ્ણેન અર્થાત્ ધનદચિત્તષઢ્ભા-
ગોક્ષમકમાટકપ્રહ્ણેનેત્યર્થઃ । યાનપત્રં પોતમ્ અધિરોપિતઃ અધિરોહિતઃ, પારનયનાયેતિ શેષઃ । નનુ
તાદૃશદુરવસ્થાત્સહૃદયસ્ય માટકપ્રહ્ણં ન યુજ્યતે હિતિ ચેત્તત્રાહ—વણિજઃ કસ્ય માટકં ન લાન્તિ ?
અપિ તુ સર્વસ્યૈવ ગૃહ્ણન્ત્યેષ, હિ યતઃ, લોકે ભુવિ, કપટે છલે લમ્પટમ્ આસક્તં ચિત્તં યેષાં તે
તાદૃશઃ, વણિજો હિ સહજકપટિનઃ, ન સત્સ્વપિ શ્ચજીવો ભવન્તીતિ તતો માટકપ્રહ્ણં ન નવીનમિષ
તસ્યેતિ આવઃ ॥૧૫૫॥

(૫૪૧.) તે દેવદત્તે પત્ની સાથે તે ધનદત્તે (રત્નના) છઠ્ઠા અંશના બાડાથી. વહાણ ઉપર
ચઢાવી લીધા. ૪૫૮ી વણિજો લોકમાં કોની પાસેથી બાડું લેતા નથી. ॥૧૫૫॥

અન્તરમ્બુનિધિ ગચ્છતિ પોતે, દેહચિન્તનત્રિધૌ વિનિવિષ્ટમ્ ।

તત્પ્રિયા હૃતમના ધનદં સો—અક્ષેપયજ્જલનિધૌ વણિગીશઃ ॥૧૫૬॥

અન્તરમ્બુનિધિ જલધિમધ્યે પોતે યાનપાત્રે ગચ્છતિ યાનિ સતિ, તસ્ય ધનદસ્ય પ્રિયાયાઃ
હૃતૌ હરજે મનઃ યસ્ય સઃ, વણિગીશઃ દેવદત્તઃ, દેહચિન્તનત્રિધૌ પુરોષાદ્યુત્સર્ગક્રિયાયાં વિનિવિષ્ટં
સંલગ્નમુપવિષ્ટં વા, ધનદં જલનિધૌ અક્ષેપયદપાતયત્ ॥૧૫૬॥

સમુદ્રની વચ્ચે વહાણ ચાલતું હતું ત્યારે દેહચિન્તાની ક્રિયામાં લાગેલા ધનદત્તને તેની પત્ની તરફ
આકર્ષિતેલા મનવાલા દેવદત્તે સમુદ્રમાં ફેંકી દીધા. ॥૧૫૬॥

નચ્ચેતન્ન વિવેકિનામુચિતમિત્યત આહ—

કાપથે પદનિવેક્ષનસક્તં, વ્યક્તમેવ પરિયાતિ વિવેકઃ ।

માનસં દહતિ મન્મથવહ્નૌ, સ ક્વ તિષ્ઠતુ નિરાશ્રયવૃત્તિઃ ? ॥૧૫૭॥

વિવેકઃ કૃત્યાકૃત્યવિચારઃ, કાપથે વિપથે, અનોલાવિત્યર્થઃ પદનિવેક્ષનસક્તં પદનિવેક્ષનાશક્તં ।
પદસ્ય નિવેક્ષને સન્ સન્નેવ સત્કઃ સન્ વર્તમાનસ્તમ્, કુમાર્ગગામિનં જનં જ્વલતં સ્વહમેવ પરિયાતિ
પરિત્યજ્ય ગચ્છતિ, કુમાર્ગગામી વિવેકસૂન્યો મલતોત્યયઃ । વિવેકાભાવે ચોચિતાનુચિતવિચારમાદ્યા-

તત્સામિત્યાતનં ન વિદ્યમાતે इति भावः । विवेकापाये युक्त्यन्तरमाह—सम्भयः काम एव विवेकादिना-
शक्त्या मनोविकाररूपतापजनकवया च बहिः तस्मिन्, मानसं दहति तापयति कामश्चरमुत्पन्न
पीडयति सति, निराश्रया निरबलम्बा वृत्तिः स्थितिः यस्य स तादृशः, सन्, स विवेकः कः
कुत्र तिष्ठतु ? न क्वापीत्यर्थः । विवेको हि मनोवृत्तिविशेषः, मनसि दग्धे च तद्वृत्तिः२ निराश्रया
सतो सतो निर्गच्छेदेवेति सुष्ठूक्तं परियाति इति मनोमहाग्निनादहमाने मानसमन्दिरे विवेकस्सदा-
चारश्च भस्मीभवदित्यत्र किमद्भुतमिति भावः ॥१५७॥

વિવેક કુમાર્ગે પગ માડવા વાલાને છોડી દે છે. તે સ્પષ્ટ છે કામદેવશ્રી અગ્નિમાં મન બળે છે.
પથુ તે કામદેવ નિરાશ્રય થઇને ક્યા રહે ? (કામકે મન કામનો આશ્રય છે.) ॥૧૫૭॥

સતતસ્ય ધનમનર્થયિવેત્યાહ—

पूर्वमस्य वसु तादृशमिदं, दापयत्यपथ एव पदानि ।
सा शशाङ्कवदना परिदृष्टा, तत्खलो नृपतिसम्पदमाप ॥१५८॥

अस्य देवदत्तस्य पूर्वं पुरा तादृशम् असाधारणम्, इदं सातिशयं वसु रत्नादिधनानि, अपथे
चन्मार्ग एव पदानि प्रवृत्तिः दापयति अदीदपत्, वसु दृष्ट्वा तदप्रहणाय धनदं पोतेऽधिरोपितवान्,
पश्चात्, सा शशाङ्कवदना चन्द्रमुखी, तिलकमुन्दरी, परिदृष्ट्वा अबलोकिता सती, अपथे पदानि दाप-
यति, तां दृष्ट्वा तदप्रहणाय तं जलधावपातयदिति सा दृष्ट्वा अपथे पदानि दापयतीत्यर्थः । तत्तस्माद्धेतोः
खलः दुर्जनः स देवदत्तः, नृपतेः सम्पदमाप, तादृशबहुमूल्यानि रत्नानि तादृशी सा सुन्दरी च
नृपतियोग्यैवेति तस्माभान्नृपसंपत्तिप्राप्तिरिति भावः ॥१५८॥

પહેલા તો તેને તેનું તેજસ્વી ધનજ્ઞ ખરાબ માર્ગે પગ મુકાવત, તે ચંદ્રમુખી બોવાયે છે તે તો તે
કુશલ રાજપણ્યથીને પામી ગયો. ॥૧૫૮॥

अन्यदा प्रवहणाधिपतिस्तां, शोकशङ्कुमपनेतुमिवासौ ।
ऊचिवांश्चदुवचोभिरधीरां, मा वृथा इदि कथाः परिलेदम् ॥१५९॥

अन्यदा असौ प्रवहणाधिपतिः पोतेशः देवदत्तः, शोक एवासङ्गव्यादायकत्वात्शङ्कुः तम्
अपनेतुं दूरीकर्तुमिव, वस्तुतस्तु स्वाभीष्टं साधयितुमित्यर्थः । अवीराम् असहायतया धैर्यरहितां तां
तिलकमुन्दरीम् चादुवचोभिः प्रिय प्राय वचने: “च दु चा दु प्रियप्रायं इति हेमः” ऊचिवाम् किमि-
त्याह—इति वृथा निष्फलं परिलेदं शोकं मा कथाः, स्वमिति शेषः, शोकेन न किञ्चित्कथ्यमिति
भावः ॥१५९॥

બીજા દિવસે તે વહાણનો માલિક દેવદત્તે તે તિલક મુન્દરીના શોકશંકુ પિલાને કાઢવાને બોલે તેને

૧—અવસરમિતિ યદિ પાઠસ્તથા પદનિર્વેશનાશ્વકતમિત્યર્થઃ ।

૨—અદુવચનિરોધો નિરાશ્રયસ્તત્ત્વ સ્વ સત્ત્વો ।

પ્રિયવચનોથી કીધું કે ફોગટ અધીરા થાય નહિ. અને મનમાં ખેદ કરો નહિ. આગ્ય યોગે તમારો તે પતિ
શ્રુત્યને પામ્યો. તો તેમાં શોક ન હોય. હે સુન્દરી તેના સ્થાને મને રાખો જેથી બધા સુખ સુલભ
થાય. ॥૧૫૬॥

નનુ સ્વજનાપાયે શોક ડચિત એવેતિ ચેત્તગ્રાહ—

આસસાદ નિયતેરપમૃત્યું, તાવકઃ સ પતિરત્ર ન શોકઃ ।

તત્પદે સુતનુ ! મામભિષિજ્ઞ, યેન શર્મ સકલં સુલભં સ્યાત્ ॥૧૬૦॥

તાવકઃ તવ સ પતિઃ ધનદઃ, નિયતેઃ ભાગ્યવશાત્, અપમૃત્યુમકાલમૃત્યુમાસસાદ પ્રાપ્ત, અત્ર
વિષયે શોકઃ ન, ડચિત્ત્વમિતિ શેષઃ, ભાગ્યાધીનકાર્યે શોકો ન બુદ્ધિમતામુચિતઃ, તસ્યાપરિહાર્યત્વાદિતિ
ભાવઃ । નનુ ન તન્માત્રત્વ એવ શોકઃ, કિન્તુ અસહાયાં માં કો રક્ષિતેત્યતોડપિ શોકઃ ઇતિ ચેત્તગ્રાહ—
સુતનુ ! સુન્દરિ ! તસ્ય સ્વપતેઃ પદે સ્થાને મામભિષિજ્ઞ, માં સ્વપતિત્વેન સ્વીકૃત્વ, યેન વિધિના
સકલં શર્મ સુલભં સુલભં સ્યાત્, એવં ચ ન ત્વમસહાયા, કિન્તુ સાતિસહાયા સ્યા ઇતિ ભાવઃ ॥૧૬૦॥

આગ્યયોગે તમારો તે પતિ શ્રુત્યને પામ્યો તો તેમાં શોક ન હોય. હે સુન્દરી ! તેના સ્થાને મને
રાખો જેથી બધા સુખ સુલભ થાય. ॥૧૬૦॥

દુષ્કૃતપ્રવળમેવ તદીયં, ચેષ્ટિતં સમવધાર્ય હૃદન્તઃ ।

સામ્યધત્ત યદિ ભદ્ર ! નૃપસ્તે, માં પ્રદાસ્યતિ તદા તવ જાયા ॥૧૬૧॥

સા તિલકસુન્દરી હૃદન્તઃ મનસિ દુષ્કૃતસ્ય પાપસ્ય પ્રવળમુન્મુલ્કમેવ, તદીયં દેવદત્તસ્ય ચેષ્ટિતં
સમાચરણં સમવધાર્ય વુદ્ધ્વા નિશ્ચિત્ય વા, અભ્યયત્ત ડચે । ભદ્ર ! યદિ નૃપઃ, માં તે તુભ્યં પ્રદાસ્યતિ,
તદા તવ જાયા પત્ની, અહં સ્યામિતિ શેષઃ । પિત્રધોના હિ કન્યા, ન સ્વયં કમપિ વરીતું સમર્થા,
અનૌચિત્વાદિતિ ભાવઃ ॥૧૬૧॥

તે તિલકસુન્દરી મનમાં તેની પાપાલિમુખ ચેષ્ટા બેધ બોલી કે હે ભદ્ર ! જે રાજા તમને મને
આપશે તો હું તમારી માં થઈશ. ॥૧૬૧॥

નનુ એવમુક્ત્વા સા તં વિપ્રતારિતવતી, તસ્યાઃ પિતુરભાવાદિત્યત્ આહ—

સક્રુટે નિપતિતા વિધિયોગાત્, પ્રાર્થયન્તમપરં પુરુષં વા ।

વિપ્રતાર્ય પરિરક્ષતિ શીલં, કાચનાપિ નિજવંશપતાકા ॥૧૬૨॥

વિધિયોગાદ્ભાગ્યસંયોગાત્, સંક્રુટે વિપદિ પતિવિયોગાદિરૂપે નિપતિતા સક્રુટં સન્પ્રાપ્તાડપિ
કાચન, નિજવંશસ્ય મહત્ત્વસૂચકત્વાત્પતાકા ઇવ, શ્રી, પ્રાર્થયન્તં ચાચમાનમપરં પુરુષં વિપ્રતાર્ય
વશિત્વાડપિ શીલં સ્વચારિત્રં પરિરક્ષતિ, એવં ચ તદ્વિપ્રતારણમસ્વાઃ જાનુચિત્ત્વ, પ્રકારાન્તરેણ શીલ-

रक्षणस्याज्ञक्यत्वात्, आत्महत्यायाश्च दुष्कृतानुषङ्गित्वादिति भावः ॥१६२॥

पोताना वंशेवा पताका समान कर्षकश्च श्री आग्ययोगे संकटभां पडेवी छती काम प्राप्तिना करता भीष्मा पुत्रधने छेतरिने पोतानुं शीघ्र अयावे छे. ॥१६२॥

अथ धनवृत्तान्तमाह—

पूर्वपुण्यपरिपाकफलेन, रत्नसारतनयः फलकेन ।

प्रेरितेन मरुता निजवृत्तं, संस्मरज्जलधित्तीरमभीतः ॥१६३॥

रत्नसारतनयः धनदः पूर्वपुण्यस्य परिपाकः फलदानामिमुख्यं तज्जन्यफलरूपेण पुण्यवशात्संप्राप्तेन, फलकेन काष्ठलण्डेन मरुता वायुना प्रेरितेन नीयमानेन निजवृत्तं स्ववृत्तान्तं “यद्येव विधिना लिखितामित्यादिपूर्वोक्तश्लोकार्थं वा संस्मरन् जलधित्तीरम् अभीतः प्राप्तः ॥१६३॥

रत्नसारतो पुत्र धनद पूर्वकृत पुण्येना उदयना इण्ड्रे पवनथी तथ्याता इक्षक काष्ठेना दुकडा वडे पोतानी हासत संभारतो समुद्रने कठिं प्राप्त थयो. ॥१६३॥

तत्र दत्तनयनः परिपश्यं—श्चैत्यराजिकलितं स्वपुरं तत् ।

लक्ष्णैरविकलैरुपलक्ष्य, यावदेव मुदितः स बभूव ॥१६४॥

तत्र जलधित्तीरे दत्तनयनः निर्निमेषदृष्ट्या, परिपश्यन् समन्तादवलोकयन्, चैत्यानां राजिभिः श्रेणीभिः कलितं शोभितं, तत् प्रसिद्धं स्वपुरं स्वनगरम्, अविकलैः सर्वैरेव लक्ष्णैः चिह्नैः उपलक्ष्य विज्ञाय यावदेव स धनदः, मुदितः दृष्टः बभूव, अस्याप्रेतनेन तावदित्यनेनान्वयः ॥१६४॥

त्यां नभर ईरपतां येत्य समुद्रोथी युक्त ते पोताना नगरने ओतो संपूर्णं लक्षणेने विद्वीथी ओलपानी नेटवामां ते भुक्ष थयो. ॥१६४॥

संप्रसारितमुखस्तिमिरेतं, तावदेव सहसा प्रसते स्म ।

साकमेव फलकेन मनुष्यो, नागवल्गिलदलकैः क्रमुकं च ॥१६५॥

तावदेव सहसा अकस्मात् संप्रसारितमुखः विवृतास्यः तिमिः तन्नाममस्यविशेषः, एवं धनदं फलकेन साकमेव, मनुष्यः नागवल्गिलदलकैः ताम्बूलैः सह, क्रमुकं पूगमिव, प्रसते स्म गिलति स्म ॥१६५॥

तेटवामां पढोक्षा मुभवाणे। तिमि नामतो मत्स्य ओयितुं च इलकनी साधे पान साधे सोपारीनी नेभ तेने मली मथो. ॥१६५॥

अथ तिमिप्रसनानन्तरवृत्तमाह—

रत्नमस्मरदसौ विनिहन्तु-मापदं तदपि वृत्तममीष्टम् ।

मारुतोत्थिततरङ्गविनुन्न-स्तोरमाप स तदैव तिमिश्च ॥१६६॥

असौ धनदः, आपदं तिमिप्रासरूपं सङ्कटं विनिहन्तुं विनिवारयितुं रत्नं देवोपदत्तापन्नाश-
करत्नस्मरत् । तदपि अभीष्टं मनोवाञ्छितफलदायकं “यद्यदस्ति विधिना लिखितम्” इत्यादि वृत्तं
पूर्वश्लोकश्चास्मरन् तदैव तत्क्षण एव रत्नस्मरणगाथायस्मरणक्षण एव च, स प्रसिता तिमिः,
मारुतेन महाबातेन उत्थितः उल्लुलितो यस्तरङ्गस्तेन विनुन्नः प्रेरितः सन् तीरमाप गतः ॥१६६॥

(पछी) तेने आपत्ति हर करवा भाटे ते रत्ननु स्मरण् कथुं ने जे भयउयु हतुं तेम थयुं,
पवनया छेडा तरंगया प्रेरणने तेन पपते तिमि मत्स्य तीर पर पहुँच्यो अये। ॥१६६॥

वीक्ष्य तं सपदि धीवरवण्टा, पाणिसंचितकठोरकुठाराः ।

धाविता जठरदारणपूर्वं, जघनुरेषु निरगाच्च यथास्थः ॥ १६७ ॥

तं तीरगतं तिमिं वीक्ष्य द्रुतं गताः, पाणौ संचितः गृहोतः कठारस्तोदणः कुठारः अस्त्र-
विशेषः यैस्ते तादृशाः कुठारपाणयः, धीवरश्च ते वण्टयति इति वण्टाः विभाजकाः मत्स्यभाग-
प्राहिणः, जठरस्य तिमिमत्स्योदरस्य दारणं विदारणं पूर्वं यस्मिन् कमणि तयथा स्यात्तथा, उदरं
विदार्येत्यर्थः जघनुः तिमिमत्स्यं मारयामासुः । एष धनदश्च यथास्थः पूर्वोक्थ एव न तु मत्स्योदरे
अङ्गादिवैकल्यं प्राप्तः । तत्र स्थितिकालस्याल्पत्वात्स्मृतश्लोकमाहात्म्याच्चेति भावः । निरगात्
तिमिमत्स्योदराद्बहिर्निर्गतः ॥१६७॥

ते तिमिने जेठने हाथभां धीवला तीक्ष्ण कुडावाला भण्णूत भाळीभाराओ होआ ते पेट दाडीने
तेने भारी नांभ्यो ने तेनाथी धनद जेवो हतो तेवो नीडज्यो। ॥१६७॥

विस्मितास्तदवलोकनतस्ते, तत्क्षणाभिधिविलोकनवत्तम् ।

हृद्यमान्तमिव वेत्रिमुखेन, क्षमाभुजे निजभियैव शशंसुः ॥१६८॥

ते धीवराः, तस्य मत्स्योदरनिर्गतस्य धनदस्य अवलोकनतः विलोकनात् निवेः विलोकनत
इव विस्मिताः आश्चर्यं कौतूहलं वा प्राप्ताः सन्तः, तं धनदं हृदि अमान्तं संनिवेशमप्राप्नुवन्तमिव,
तत्क्षणात् निजभिया अकथने राजा दण्डयेदिति स्वभिया एव, वेत्रिणः द्वारपालस्य मुखेन करणेन,
क्षमाभुजे राज्ञो शशंसुः कथयमासुः ॥१६८॥

हाथ भण्णने जेता होय तेम तेने जेठने विस्मय पावेलो भाळीभाराओ तत्काळ मनभां सभातुं
न होय तेम जेवो दादपावना भुजे राजने पोतेन उरीने हाथुं। ॥१६८॥

भूभुजा कनकपूर्वरथेना-ह्राय्य निर्मलकुलादि स पृष्टः ।

स्वं जगौ वणिजमेव नरेन्द्र-स्याग्रहोऽवितथमेव हि भाष्यम् ॥१६९॥

भूभुजा कनकपूर्वरथेन, आह्वय्य आकार्य, स धनदः, निर्मलकुलादि, पृष्टः सन्, स्वमात्मानं
वणिजमेव जगौ, न तु तत्र छलं कृतवान्, हि यतः, नृपस्य अप्रतः अवितथं सत्यमेव भाष्यं वाक्यम्
तथैव शर्मलाभात्, अन्यथाऽसत्यप्राकट्ये प्राणमयमिति भावः ॥१६९॥

राज्यं कनकरथे तेन भोलापी तेन तेना निर्मल कुल निगरे पृष्ठं ते पोताने वशीकृ पताच्यो
देभ्यो राजनी आमल सायु भोलापुं जेभ्यो ॥१६८॥

आतपत्रतल एव नृपेण, स्नापितः शुचिभिरम्बुभिरुष्णैः ।

संमदेन पुनरप्यनुयुक्तः, कामितं स्वमनसः कथयेति ॥१७०॥

नृपेण, आतपत्रस्य निजच्छत्रस्य तले अथ एव, न तु स्थानान्तरे, एतेन बहुमानः सूचितः ।
उष्णैः शुचिभिर्निर्मलैरम्बुभिः जलैः स्नापितः, संमदेन हर्षेण पुनरपि, अनुयुक्तः पृष्टः, किं पृष्ट
इत्याह—स्वमनसः कामितं निजामिच्छितं कथय इति, इतीति प्रश्नसमाप्ता ॥१७०॥

राज्ये तेन पोताना छत्र तलेन पवित्र ने गरभ पाणीथी नवराच्यो. पत्नी हर्षथी इरी पुच्छुं के
पोताना मनभां के छिष्ट होय ते कहे. ॥१७०॥

संस्मरन् सुभगताकृति रत्नं, योजिताञ्जलिरसौ वदति स्म ।

मां स्थगीधरमिनस्तनुतां स्यां, येन सन्निहित एव हितो वः ॥१७१॥

असौ धनदः सुभगता सदैश्वर्यमनुकूलता वा कृतिः कर्म यस्य तत्तादृशं सौभाग्यकृतं
सुभगत्वकारकं रत्नं संस्मरन्, योजिताञ्जलिः बद्धाञ्जलिः सन् वदति स्म, किमित्याह—इनः प्रभुः
मां स्थगीधरं ताम्बूलकरकुधारिणम् “स्थगी ताम्बूलकरकृ” इति हैमः । तनुतां करोतु, ननु उक्तं
कार्यान्तरं विहाय किमिति निकृष्टं याचसे इति चेत्तत्राह—येन नियोगेन, वः युष्माकं सन्निहिते
समीप एव स्थापितः हितः स्यात् । कार्यान्तरे तु भवत्सामीप्यं न सदा लभ्यमित्यत्र कर्मणि एव एव
महान् लाभ इति भावः ॥१७१॥

त्यारे तेले सुन्दर रत्नने सभारता हाथ जेडीने कीधुं स्थापि, भने स्थगिर पानदानी राधनार
तरीके नीभो. जेथी कुं हभेक्षां आपनी पासे रहिष. ॥१७१॥

तं तथैव स वितस्य च मत्स्यो—दर्यसंज्ञकमथाहूत राजा ।

संज्ञया स विदितः स्वकयाऽस्था—भूपतेः सविषवर्ष्यपि नित्यम् ॥१७२॥

तं धनदं तथैव तस्याचनप्रकारेणैव वितस्य नियुज्य, अवानन्तरम् स राजा, मत्स्योदर्य इति
संज्ञा वत्स तं तादृशम्, आहूत संज्ञोच्यते स्म । स धनदः, स्वकयाऽन्यविहितया तया मत्स्योदर्य—
संज्ञया विदितः कयाचः, नित्यमपि, भूपतेः सविषवर्ष्यं समीपवर्त्ती सन् आस्थात् अवस्थिति
ज्वात् ॥१७२॥

तेने तेनुं काम आपीने राज्ज भत्सोदर्थं ओवा नामथी ओलाव्यो ते पोताना ते नामथी प्रसिद्ध
यथेक्षो ७तो ६भेक्षां राज्जनी पासे रडेनारो थयो. ॥१७२॥

शूलभृत्पशुपतिः स कपाली, स्थाणुरद्रविषमेक्षणवाच्यः ।

राजसंश्रयवशादिह जज्ञे, किं न नाम महितः स महेशः ? ॥१७३॥

शूलभृत् त्रिशूलधरः पशुपतिः स्थाणुरद्रविषमेक्षणैः तदादिभिः शब्दैः वाच्योऽभिधेयः स
प्रसिद्धः कपाली कपालधारकः शिवः, इवेति शेषः । स धनदः, इहात्र नगरे, राज्ञः नृपस्य, चन्द्रस्य
यक्षस्य कुबेरस्य वा । “राजा प्रभौ नृपे चन्द्रे यक्षे क्षत्रियशक्रयो” रिति विधुः । संश्रयस्याश्रयणस्य
वशात्प्रभावात् महितः पूजितः महिमायुक्तः, महेशः शङ्करः, महाश्वसौ ईशः प्रभुः शक्तिमात्रं स
तथा, न नाम जज्ञे किम् ? अपि तु अवश्यं जज्ञे एव । यथाहि स्थाण्वादिनिकृष्टपदवाच्योऽपि
शिवः चन्द्रस्य कुबेरस्य वा संश्रयान्महेशः जज्ञे, तथाऽयमपि नृपसंश्रयान्महेशः महाप्रभावः
जज्ञे इत्यर्थः ॥१७३॥

ते राज्जना आश्रयने लीधे ते धनद स्थाणुं रुद्र विषमेक्षणं आवा शब्दोऽपि ओलाता शूलने कपाल
धारण्य करनारो पशुओने। स्वाभा ओवे। पूज्य महेश. शिष्ट, मोटा धनादय न थयो शु. थयो, (ते पशु
शूल वगेरे धारण्य करनारो आय अगद वगेरे पशुओने। स्वाभा पाननां पात्र इपी कपालने धारण्य करनारो
अने भीलानी जेम राज्ज पासे उलनारो नाना नोकरे पर रौद्रभावना करनारो ने विषमताने जेतो ते
धनादय थर्ध गयो हतो. माटे पूज्य शिव माटे जे शब्द वपराय छे ते तेना माटे पशु वपरातो
हतो.) ॥१७३॥

स क्रमादथ महेश्वसुदत्तो, ज्ञापितः प्रथममेव नियुक्तैः ।

आगतः क्षितिपतिं प्रणिपत्तुं, तेन तूर्णमुपलक्षित एवः ॥१७४॥

अथानन्तरं क्रमात्, स धनदस्य कूपे निपातकः, महेश्वः सुदत्तस्तत्रामा वगिक्, प्रथममेव
नियुक्तैः सेवास्रितैः पुरुषैः ज्ञापितः सूचितः, क्षितिपतिं प्रणिपत्तुं नमस्कर्तुमागतः । तेन सुदत्तेन एव
धनदः, तूर्णमुपलक्षितोऽभिज्ञातः ॥१७४॥

पछी ते शेड सुदत्त पण्य क्रमशः द्वारपासे। द्वार पडेला जण्णावी राज्जने प्रणाम करवा आवेक्षो
तत्तण धनद वडे ओलाभाध गयो. ॥१७४॥

अथ त्रिभिः तत्कृतोपहारवानमाह--

न्यासयन्मरकतस्य विशाल-स्थालमामलकमौक्तिकपूर्णम् ।

अग्रतोऽवनिपतेः स इतीव, द्वेषिणामयशसामुपरिष्ठात् ॥१७५॥

सज्जराज्जपलयाचिराणां, शारदेन्दुकरनिर्मलसाम ।

तावकं स्फुरति देव ! यशोऽदः, सर्वतः समुदितं शुक्लान्तः ॥१७६॥ (सुमन्त्रः)

પાદપાસ્તવ સુમાનિ દદન્તે, મૌક્તિકાનિ જલરાશય ઇતે ।

ભૂમૃતોઽપિ મણિસંચયમર્હ, વાગિજોઽપિ વિપુલાનિ ધનાનિ ॥૧૭૭॥

સ સુદત્તઃ અઘનિપતેઃ નૃપસ્ય કનકરથસ્યાગ્રતઃ, इतीव वक्ष्यमाणं मनसि कृत्य इव आमलको धात्रीफलमिति कोशोक्तेः आमलका धात्रीफलानि लक्षणया तत्प्रमाणानि, धात्रीफलप्रमा-
णानि यानि मौक्तिकानि तैः पूर्णम्, मरकतस्य गारुत्मतस्य “गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणि”
रित्यमरः । विशालं स्थालम्, न्यासयदुपाहरत् । इतीति किमित्याह—देव ! राजन् ! अदः प्रसिद्धं
तावकं तव, शारदेन्दोः करस्थेव निर्मलं धाम प्रभावो यस्य तत् शरच्छन्दमरीचिनिर्मलं यशः,
मुवनान्तः लोके, सर्वतः समुदितमभ्युत्थितं सत् सङ्गराङ्गणाद्रणभूमेः पलायिचराणां पलायितानां
द्वेषिणां तव शत्रूणाम् अपयशसां पलायिनाद्धेतोः जातापकीर्तीनाम्, उपरिष्ठात् ऊर्ध्वं स्फुरति
शोभते, लोके हि अनेनासौ जित इति अयमधमः स उत्तमः इत्येवं सर्वतः कथनात्,
प्रथमं तव द्वेषिणोऽयशस उक्तिस्तदनु च तव यशस इति द्विषदयशस उपरि तव यश इति सर्वत्र
व्याप्तं तव यशः, त्वदधिकं च न कस्यापि यश इति सारार्थः, यो हि समुदेति स उपरि गच्छति
एवेति भावः । तथा, तव तुभ्यम्, पादपाः वृक्षाः सुमानि पुष्पाणि, एते जलराशयः सागराः
मौक्तिकानि, भूभृतः पर्वताः राजानश्चापि अर्ह बहुमूल्यं मणिसंचयं रत्नराशिं वाणिजः श्रेष्ठिनः
अपि, विपुलानि प्रचुराणि धनानि, उपहारशुल्कादिरूपेणेति भावः, ददन्ते वितरन्ति. इत्येतत्प्राण-
यितुमिव मरकतस्थालं न्यासयदिति सम्मिलितार्थः ॥१७५-१७६-१७७॥

તે રાજની આગલ આંગળા જેવડા મોતીઓથી ભરેલો મરકત મણિનો થાલ મુકાવતો જાણે એમ
કહેતો હતો કે હે રાજ રણક્ષેત્રથી ભાગી ગયેલા શત્રુઓના અપયશોના ઉપર શરદ ઋતુના ચંદ્રના નિર્મલ
કિરણના સ્વચ્છ તેજવાલો આ તમારો યશ ભેગો થઈને જગતમાં આરે બાણ સુકુરાયમાન થઈ રહી
છે. ॥૧૭૫॥૧૭૬॥

તમને વૃક્ષો ફૂલ આપે છે. આ સમુદ્રો મોતી આપે છે. રાજઓ (અથવા પર્વતો) ખાણ દ્વારા
મણિઓનો ઢગનો આપે છે. ને વાણિયાઓ પણ પુષ્કલ ધન આપે છે. ॥૧૭૭॥

અર્ધશુલ્કમકરોન્નૃપતિસ્તં, શુક્લકીર્તિપરિવીતદિગન્તઃ ।

કલ્કપૂરિતમના મનસીદં, સોઽપ્યચિન્તયદચેતનરૂપઃ ॥૧૭૮॥

શુક્લયા નિર્મલયા કીર્ત્યાં પરિવીતઃ આનૃતઃ દિગન્તઃ येन स तादृशः नृपतिः,
तम् सुदत्तम्, अर्धः शुल्कः राजप्राह्मभागः यस्य तं तादृशम् । यो हि राजप्राह्मः करः,
तस्य अर्ध एव तेन दातव्य इत्येवम् अकरोत् । अचेतनः जडः रूपं यस्य सः जडात्मा, स
सुदत्तः अपि, कलकेन प्रापेन “अर्हः कल्कमयं पट्टः” इति हेमः । पूरितं मनः यस्य स तादृशः
पापात्मा, मनसि इदं वक्ष्यमाणमचिन्तयत् ॥१७८॥

ઉત્તમ કીર્તિથી વ્યાપ્ત થયું છે, દિગંત સુધી જણે એવા એ રાજએ તેના શુભ-કરને અર્ધો કરી

નાંખ્યો. અને દંભથી ભરાયેલા મનવાલો એવો તે જડ સુદત પણ મનમાં વિચારવા લાગ્યો. ॥૧૭૮॥

તત્ત્વચિન્તનમેવાહ—

હા સ્થગીભૃદસકાવવટાન્તઃ—ક્ષિપ્તમાનુષસમાકૃતિધર્મઃ ।

દૃશ્યતે તદિહ કિં સ ભવેદ્વા, બુદ્ધ્યતે વિલસિતં ન વિધાતુઃ ? ॥૧૭૯॥

હા હિતિ સ્ત્રોત્રે, હા નૃપસમીપે, અસકૌ અસૌ પ્રત્યક્ષમેવ, સ્થગીભૃન્ તામ્બૂલકરકુધરઃ, અવ-
ટસ્ય ગર્તસ્ય (કૂપસ્ય) “ગર્તાવટૌ મુવિ શ્વષ્ત્રે” દૃશ્યમરઃ । અન્તઃ મધ્યે ક્ષિપ્તસ્ય પાતિતસ્ય માનુષસ્ય
સમઃ તુલ્યઃ આકૃતેરાકારસ્ય ધર્મઃ વર્ણાવિયવાદિકં યસ્ય સ તાદૃશઃ દૃશ્યતે, તત્ત્વસ્માત્, કિમિતિ
વિતર્કે, સ ભવેત્ ! નનુ સ ગર્તાન્તઃ ક્ષિપ્તઃ, તસ્યાત્ર કુતઃ સંભવઃ, યત્ત્વયા તત્ત્વયતે હિતિ
ચેત્તત્રાહ—વા અથવા, વિધાતુઃ ભાગ્યસ્ય વિલસિતં વ્યાપારઃ ન બુદ્ધ્યતે ન જ્ઞાયતે. ભાગ્યાદિ તથાપિ
સંભવતિ, વિચેરચિન્તનીયવિધાનત્વાદિતિ ભાવઃ ॥૧૭૯॥

હા । આ પાનદાનીવાળો તે મેં સમુદ્રમાં ફેંકી દીધેલા મનુષ્ય જેવાજ આકાર પ્રકાર વાળો
દેખાય છે. તે અહીં શું તેજ હશે ? વિધાતાનો વ્યાપાર જાણી શકાતો નથી. ॥૧૭૯॥

અથ સ્વજિજ્ઞાસાનિવૃત્તયે તત્પ્રયત્નમાહ—

સંવિમૃશ્ય મનસેતિ સ કિચ્ચિ—દ્વેષ્ટ્રિણં સવિધભાજમપૃચ્છત્ ।

કિં સ્થગીભૃદવનીશિતુગદ્યો, નૂતનઃ કિમયમત્ર નિવિષ્ટઃ ? ॥૧૮૦॥

સ સુદૃશઃ મનસા હત્યુક્તપ્રકારં સંવિમૃશ્ય વિચાર્ય, સવિધભાજં સમીપસ્થં કિચ્ચિદ્વેષ્ટ્રિણં
દ્વારપાલમપૃચ્છત્, કિમિત્યાહ—કિમિતિ પ્રશ્ને અવનીશિતુઃ રાજા, અયં વર્તમાનઃ સ્થગીભૃન્ તામ્બૂલ-
કરકુધરઃ, આદ્યઃ પૂર્વતઃ એવ કિમિતિ દ્વિતીયપ્રશ્ને, નૂતનઃ અત્ર કાર્યં નિવિષ્ટઃ નિયુક્તઃ ? ॥૧૮૦॥

આમ મનમાં કાંઈક વિચારી તેણે પાસે રહેલા દ્વારપાલને પૂછ્યું કે રાજાની પાનદાની સાચવનારો
આ પહેલાથી જ છે કે આ નવો અહીં નિભાયો છે. ॥૧૮૦॥

તત્પ્રવૃત્તિમવગમ્ય યથાર્થા, તન્મુખાદૃષ્ટિમાન્સ સુદત્તઃ ।

તજ્જિવાંસનધિયા નૃપમાનો - ન્મત્તગીતરતિગાયનમૃચે ॥૧૮૧॥

તસ્ય દ્વેષ્ટ્રિણઃ મુખાત્ યથાર્થા સત્યાં તસ્ય ધનદસ્ય પ્રવૃત્તિં વૃત્તાન્તમવગમ્ય, સ સુદત્તઃ અવૃ-
ત્તિમાન્ અનિષ્ટભયાદ્ ધૈર્યરહિતઃ સન્ તસ્ય ધનદસ્ય જિવાંસનસ્ય નાશનસ્ય ધિયા બુદ્ધ્યા, નૃપસ્ય
માનોન્મત્તં ગીતરતિસંજ્ઞં ગાયનં ગાયતિ સંગીતવિધયા ઉપજીવતીતિ ગાયનસ્ત્તમૃચે જગૌ ॥૧૮૧॥

ત્યારે તેના મુખે તેનો સાચો વૃત્તાન્ત જાણી અધીરા થયેલા તે સુદતે તેને મારી નાંખાવવાની
શુદ્ધિથી રાજાના સન્માનથી ઉન્મત્ત એવા ગીતરતિ નામનાં એક અવેશને કીધું. ॥૧૮૧॥

किमुचे इत्याह—

राट्स्थगीभृदतिगायन ! वाच्यः, सोदरेति भवता मदरिः सः ।

इष्टकाश्च कनकस्य चतस्रः, पूर्वमेव भवतो वितरामि ॥१८२॥

अतिगायन ! मातङ्गगायन ! भवता त्वया स मदरिः मम शत्रुः, स्थगीभृत् ताम्बूलकरकुधरः, सोदर इतीत्यं वाच्यः त्वं तं निजसोदरं कथयेति भावः । ननु एवं गहिताचरणे मम को लाभ इति चेत्तत्राह—भवतः पूर्वमेव कार्यात्पूर्वमेव, एवं च कार्यान्तरं दास्यति वा नेति सन्देहलेशोऽपि नान्त-
रायकरः, इति तस्य तथाकरणे नितरां व्यग्रता सूचिता । कनकस्य सुवर्णस्य चतस्रः इष्टकाः वितरामि, एवं च तव महान् लाभ इति भावः ॥१८२॥

हे भाई भवान् गायक ! आ राजनी पानदानां सायननागने तमे 'ये भारे भाई छे'—ते प्रभाणे
कहे. ते भारे शत्रु छे हुं तमने सोनानी आर छे पडेला आपी छे. ॥१८२॥

स प्रमाणमिति वाचमुदीर्य, प्राप्य काञ्चनमुदीरितपूर्वम् ।

वीटकं वितरतः श्वपचोऽसौ, प्रातरेव लगति स्म गलेऽस्य ॥१८३॥

स मातङ्गः प्रमाणं स्वीकृतं मयेति वाचमुदीर्योक्त्वा, उदीरितपूर्वं सुदत्तेन पूर्वं कथितम्,
ततः काञ्चनं प्राप्य, प्राप्तसुवर्णैष्टकः प्रातः एव असौ श्वपचः चाण्डालः वीटकं ताम्बूलं वितरतः
नृपाय ददतः, अस्य धनदस्य गले लगति स्म, आलिङ्गति स्मेत्यर्थः ॥१८३॥

वीक्षितोऽसि सुचिरेण मया हा, भ्रातरित्यभिदधत्स रुरोद ।

आदिदेश नृपतिः कुपितस्तं, वध्यमेव स ततः सुविचितः ॥१८४॥

हा इति खेदे ! भ्रातः मया सुचिरेण वीक्षितः असि, इतीत्यमभिदधत् वदन् स श्वपचः
रुरोद । ततस्तस्माद्धेतोः, श्वपचोऽयं मां वञ्चितवानित्येवं सुविचितः अप्रसन्नः, अत एव कुपितः स
नृपतिः, तं धनदं वध्यमेव, न तु कारागारादि, आदिदेशाज्ञातवान् ॥१८४॥

ते 'तमारी वात भण्णुर छे' ऐम कही पडेला कही प्रभाणे सोनुं मेणनी. राजने पाननुं पीडुं
आपतां तेने छीधुं छे आ यांडास छे. आने सवारे आना गलामां गला जेडी हा भाई ऐम कहेता पेक्षा
यांडास रउता हता ते मे लाणा कस सुधी जेयुं छे. तेथी अत्यन्त अप्रसन्न थपेला राजने कुपित थर्नने
तेने आ वध्य छे ऐनी आशा आपी. ॥१८३॥१८४॥

अब्रवीद् धनद एव ततश्चा—रक्षकं श्वपच एव भवामि ।

यद्यपि त्वमभिधेहि तथापि, च्छापतेः पुरत एव मदुक्तम् ॥१८५॥

ततश्च तदनन्तरं च, धनदः आरक्षकं राजपुरुषमब्रवीत् । किमित्याह—यद्यपि श्वपचः चाण्डालः

एव भवामि अस्मि, तथापि त्वं क्षमापते: नृपस्य अग्रतः एव, मदुक्तमभिधेहि वद ॥१८५॥

ત્યાર પછી ધનદે આરક્ષકને કીધું કે જો કે હું ચાંડાલ હોઈશ તો પણ તમે રાજાની આગળ મારી વાત કહેજો. ॥૧૮૫॥

ननु का तवोक्तिरित्यत आह—

किञ्चिदेव भवतां पुरतोऽसौ, भूमिपाल ! धनदोऽस्ति विवक्षुः ।

एतदेव विनिश्चय नृपेणा-कारितोऽभ्यधित सोऽपि सुबुद्धिः ॥१८६॥

भूमिपाल ! असौ वध्यः धनदः, भवतां पुरतः एव किञ्चिद्विवक्षुः वक्तुमिच्छुरस्ति । इति अभि-
धेहि इति सम्बध्यते । एतत्तदुक्तं विनिश्चय श्रुत्वैव, नृपेण, आकारितः आहूतः, सोऽपि
सुबुद्धि रभ्यधित ॥१८६॥

કે હે રાજા ! આપની આગળ તે કંઈક કહેવા ઇચ્છે છે. આટલું જ સાબળીને રાજા વડે બોલાવાયેલો
તે સુદ્ધિમાન બોલ્યો. ॥૧૮૬॥

अथ तदुक्तिमेवाह—

राट्प्रसादसदनं जनको मे, गायनःसमभवन्नृपतेऽत्र ।

द्वे स्त्रियावभवतामपि तस्यै-का प्रसूर्मम तयोरपराऽस्य ॥१८७॥

नृपते ! अत्र नगरे, गायनः गीतक्रियानिपुणः गायनः मे मम जनकः, राज्ञः प्रसादस्य
सदनमास्पदं नृपतिकृपापात्रं समभवत् । तस्य मम पितुः द्वे स्त्रियावपि अभवताम् । तयोः द्वयोः
स्त्रियोः एका ज्येष्ठा मम प्रसूः माता, अपरा कनिष्ठा अस्य, प्रसूरिति सम्बध्यते ॥१८७॥

કે હે રાજા ! તમારી કૃપાના પાત્ર મારા પિતા અહિં ગાયક હતા, તેની બે સ્ત્રીઓ હતી, તે બન્નેમાં
એક મારી ને બીજી આ ગાયકની માતા હતી. ॥૧૮૭॥

अग्रिया मम परं जनयित्री, किञ्चनापि समजायत वपुः ।

रत्नपञ्चकमदत्त च योग-क्षेमभावविधये जनको मे ॥१८८॥

परं किन्तु मम जनयित्री माता, वपुः मम पितुः, किञ्चन अग्रिया अनुरागानास्पदा अपि
समजायत, अतः तां परित्यक्तवानितिशेषः । ननु तर्हि तस्याः कः जीवननिर्वाहोपाय इत्यत आह—
मे मम जनकः, योगः अलङ्घ्यलाभः क्षेमः लब्धरक्षणं तस्य भावः करणं तद्विधये, जीवननिर्वाहायेति
वाचत् रत्नपञ्चकम् अदत्त च ॥१८८॥

મારા પિતાને મારી માતા કંઈક અગ્રિય જેવી થઈ ગઈ હતી. મારા પિતાએ મને પોતાના સારસંભાળ
જાગે પાંચ રત્ન આપ્યા હતા. ॥૧૮૮॥

પ્રેયસીતનુસુવે પુનરસ્મે, નૈકધા મણિગણં તિમિરઘનમ્ ।

ઇત્યુદીર્ય સ વિદાર્ય ચ જહ્વાં, સ્વામદીદશદિલાપતયે તત્ ॥૧૮૯॥

પુનઃ અસ્મે પ્રેયસ્યાઃ પ્રેમાસ્યદાયાઃ સ્ત્રિયાઃ તનોઃ શરીરાદ્ મૂરુત્પત્તિર્યસ્ય તસ્મે અસ્મે ગાયકાચ, નૈકધા અનેકપ્રકારમ્, તિમિરઘનં તમોનાશકમ્ આસ્વરમિત્યર્થઃ, एतेन बहुमूल्यतोक्ता । मणिगणम् अदत्तेति पूर्वोक्तमवयवः । ननु तुभ्यं रत्नपञ्चकप्रदात् । तत्र किं मानम्, कुत्र वा तत् इत्यत आह— इति पूर्वोक्तप्रकारम्, उदीर्योक्त्वा, स्वां जह्वां विदार्य च, स धनदः, इलापतये महीपतये, तद्रत्न-पञ्चकमदीदशत् दर्शयति स्म ॥१८९॥

જે પ્રિય સ્ત્રીના પુત્ર એવા આને અધિકારને નાશ કરે એવા તેજસ્વી નાના પ્રકારના મણિ આપ્યા હતા. એમ કહી તેને પોતાની ગાંધ કાઢીને રાગને તે રત્ન દેખાયા. ॥૧૮૯॥

નનુ તર્હિ એતસ્ય મણિગણં ક્વાસ્તીત્યત આહ—

અમ્યધાચ્ચ નરદેવ ! વપુષ્ય—સ્યાપિ રત્નનિકરોઽસ્ત્યખિલાજ્ઞે ।

તદ્વિદારયિતુમેવ નિયુક્તૈઃ, પાતિતો જ્ઞગિતિ ગીતરતિઃ સઃ ॥૧૯૦॥

અમ્યધાજ્જગાદ, ચેત્યદીદશદિત્યસ્ય સમુચ્ચયે, કિમિત્યાહ—નરદેવ ! રાજન્ ! અસ્ય ગાયકસ્યાપિ વપુષિ શરીરે, અખિલે અજ્ઞે, રત્નાનાં બાહુલ્યેન એકસ્મિન્નજ્ઞે નિવેશાસમ્ભવાદિતિ ભાવઃ । રત્નાનાં નિકરઃ સમૂહઃ અસ્તિ, તત્તસ્માત્તસ્મિન્ કાલે, તદ્દ્રષ્ટુમેવ વા, નિયુક્તૈઃ રાજપુરુષૈઃ, સ ગીતરતિઃ ગાયનઃ, વિદારયિતુમેવ અજ્ઞાનિ વિદાર્ય રત્નાનિ દ્રષ્ટુમેવ જ્ઞગિતિ પાતિતઃ બલાત્સ્વા-પિતઃ । હત્યિતસ્ય વિદારણે અસૌકર્યસમ્ભવાદિતિ ભાવઃ ॥૧૯૦॥

આને કાપું કે હે રાજા આના શરીરમાં સર્વ અંગોમાં રત્નોના સમૂહ છે. ત્યારે સિપઈએએ તેને ચીરી નાખી. એવા માટે અડપથી તે ચીતરતીને પાડી નાખ્યો. ॥૧૯૦॥

અન્તકસ્ય રસનામિવ પશ્યન્, શસ્ત્રિકાં મયવિકમ્પશરીરઃ ।

નિર્જિહાનમિવ જીવિતમિદ્ધં—સ્તથ્યમેવ સ વમાણ નૃપાગ્રે ॥૧૯૧॥ (યુગ્મમ)

અન્તકસ્ય યમસ્ય રસનાં પ્રાણનાશકત્વાગ્નિજ્વાલમિવ, શસ્ત્રિકાં છુરિકાં પશ્યન્, નિર્જિહાનમ્ નિર્ગચ્છન્તં જીવિતં પ્રાણાન્, દ્વજ્જનુભવન્નિવ, સ ગાયનઃ નૃપાગ્રે તથ્યં સત્યમેવ, વમાણ, તથા સતિ પ્રાણત્રાણાણીયાઃ સમ્ભવાદિતિ ભાવઃ ॥૧૯૧॥

ત્યારે તે ચીતરતિ યમ રાજની જિહવાની જેમ અપુને જેતો બપથી ધૂજતો પ્રાણો જતા હોય જેમ જેતો બપુય સાચું જ ખોલી ગયો. ॥૧૯૧॥

તેન દશમય સત્ત્વચતૈસ—નામયચદપિ ચર્ચ ચ સર્ગઃ ।

પ્રસ્તુતે હિ સદસત્ત્વચિચારે, મૂઢજાં ન સહ કાલતિલમ્ ॥૧૯૨॥

अथानन्तरम्, स भूपतिः, तत्क्षणमेव, तेन सुदत्तेन दत्तं तदिष्टकचतुष्टयरूपं सर्वमेव भर्म धनदस्य भ्रातृकथनार्थं वेतनम् "भृतयो भर्म वेतन"मित्यमरः । आनाययत् आनायितवान् । गायन-वाचं सत्यत्वपरीक्षणार्थमिति भावः । ननु तत्क्षणमेव किमित्यानायितवानित्यत आह—हि यतः, सदसत्त्वस्य सत्यासत्यस्य विचारे प्रस्तुते प्रक्रान्ते, भूभृतां राज्ञां कालविलम्बः कालक्षेपः, न खलु । भूभृतः तत्क्षणमेव सत्यमसत्यं वेति परीक्षयन्ति, अन्यथा कालविलम्बे सत्यत्वासत्यत्वसाधकप्रमाण-वैकल्यस्यापि सम्भवात् नीतिभङ्गोऽपि दण्डे संभाव्येतेति भावः ॥१६२॥

पछी राज्ञेय सुदत्तेन दत्तं न पड्डी भोग्या ते इरमा छट आपी इती ते पण्य भोग्या. केमके साग नरसाने विचार उपस्थित दाय ते नाना विषय कृता नथी. ॥१६२॥

तद्विलोक्य धनदोऽवददं, मामकं नरपते ! सममेतत् ।

सम्पुटेऽत्र कनकैष्टकरूपे, नाम मध्यगतमस्ति च यन्मे ॥१९३॥

तद्वर्मरूपं कनकैष्टकं विलोक्य, धनदः, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेणावदत् । तदेवाह—नरपते ! एतदानीत् कनकैष्टकं समं सर्वमेव, मामकम् । ननु तत्र किं प्रमाणमित्यत आह यद्यस्माद्धेतोश्च, अत्रास्मिन् कनकैष्टकरूपे, सम्पुटे पुटके "सम्पुटे पुट इत्यपि" इति शिलाञ्जलिः । मे मम नाम, मध्यगतमस्ति । यदि हि एतन्मम न स्यात्तर्हि कुताऽस्मिन्मम नाम सम्भवः, नह्यन्यस्य वस्तुनि अन्यस्य नाम भवति, एवं च मे नाम्नोऽत्र सत्त्वान्मममेतदिति ॥१६३॥

ते जेई धनद भाल्यो छे राज ! आ पण्य भादुं छे. केमके आ सोनानी छटना सम्पुटमा वच्ये मारु नाम छे. ॥१६३॥

पाटिते झटिति राजानिदेश—त्सम्पुटे पटुभिराश्रितभृत्यैः ।

तत्तथैव समवेक्ष्य नरेशो, विस्मितः स्मितमुखः स बभूव ॥१६४॥

राज्ञः निदेशात्पटुभिश्चतुरैः आश्रितैः भृत्यैः राजपुरुषैः, सम्पुटे, झटिति पाटिते विदारिते, तत्तन्नाम, तथैव मध्यगतमेव, धनदोक्तानुकूलमेव समवेक्ष्य विस्मितः आश्चर्यं गतः, तन्नामाङ्कित-कनकैष्टकदर्शनेनाश्चर्यं प्राप्तः । तत्र जातप्रपञ्चस्य गूढत्वादिति भावः । स नरेशः स्मितमुखः ईषद्वसितवदनः, तथ्यवाचोपलम्भादिति भावः । बभूव प्रसन्नो जातः ॥१९४॥

त्यारे राजना बुद्धिमान् नोकराये राजनी आताथी नदीथी ते संपुट तोडाया छती ते तेमन जेई तिरमय पामेले राज इसना भुज्याये थयो. (इसना लाग्या) ॥१६४॥

सुप्रसन्नमवलोक्य तमीशं, श्रेष्ठिभूः पुनरुदीरयति स्म ।

श्रेष्ठिनः प्रबहणेऽष्टशती मे, ऋपादयुक् कनकसम्पुटकानाम् ॥१९५॥

• पञ्चविंशत्यधिकाऽष्टशतीत्यर्थः ।

તમીશં રાજાનં સુપ્રસન્નમ્ અવલોક્ય, અપ્રીતે હિ રાજાનિ કિમપિ કથનં નાર્થસાધકમતઃ
પ્રીતે एव तस्मिन् प्रार्थनस्यौचित्यादिति भावः । अष्टिनः सुदत्तस्य प्रवहणे पोते, मे मम,
कनकसम्पुटकानां कनकेष्टकपुटकानां पादयुक् सपादा अष्टशती, सपादाष्टशतकनकेष्टकपुटक-
मित्यर्थः, सहस्रमितियावत् ॥१९५॥

न तावदेव किन्त्वन्यवपीत्याह--

अस्ति शस्तमिह सार्धसहस्रं, रुक्सहस्रकरजेत् मणीनाम् ।

युक्तमत्र यदपि प्रतिभाति, तत्प्रसद्य कुरुतां प्रभुरेव ॥१९६॥ (युग्मम्)

इह प्रवहणे, रुक्ષા કાન્ત્યા સહસ્રકરસ્ય સૂર્યસ્ય જેત્ જયનશીલં ભાસ્કરબદ્ધાસ્વરમ્, અતઃ एव,
शस्तं बहुमूल्यं मणीनां सार्धं सहस्रम्, अस्ति अत्र विषये, यदपि यदेव, युक्तमुचितम्, प्रतिभाति
तत्प्रसद्य प्रभुः स्वामी भवानेव, कुरुताम् । स्वामिनि हि सति किं परिमुखापेक्षणेन ? तथा सति
अस्वामित्वानुषङ्गादिति भावः ॥१९६॥

ત્યારે તે શ્રેષ્ઠિપુત્ર રાજાને પ્રસન્ન બોધ કરી બોલ્યો કે આ શેઠના વહાણોમાં મારા હજાર અથવા
સવા આઠસો સંપૂર્ણ સોનાના છે. તેમજ કાન્તિથી સૂર્યને પણ જીતનારા એવા ઉત્તમ દોઢ હજાર મણીઓ છે,
આ વિષયમાં જે યોગ્ય લાગે તે કૃપા કરીને આપ જ કરો. ॥૧૯૫॥૧૯૬॥

તત્સુદત્તવર્ણિજોઽખિલમેવા-નાય્ય ભૂપતિરવેક્ષ્ય ચ સત્યમ્ ।

સર્વમેવ પરિગૃહ્ય ચ વધ્યા-વાદિશત્ સમુચિતાવથ તૌ સઃ ॥૧૯૭॥

સુદત્તવર્ણિજઃ સકાશાત્, તત્ કનકેષ્ટકાનિ રત્નાનિ ચ, અખિલં સાકલ્યેન, આનાય્ય
सत्यमेव, धनदोक्तप्रकारेणैव संख्यादि युक्तम् अवेक्ष्य च, भूपतिः, सर्वमेव परिगृह्य अथानन्तरम्,
स भूपतिः, समुचितौ तादृशदण्डयाग्यौ, तौ सुदत्तगीतरतिनामानौ वध्यौ, आदिशत्, तौ द्वावपि
મહાપરાધકરણાદ્વધ્યૌ હત્યેવમાદિષ્ટવાનિત્યર્થઃ ॥૧૯૭॥

સુદત્ત વર્ણિજ પાસે તે બધું મંગાવીને રાજાએ બધું સાચું જ બોધ પછી તે બધું લઈ તે બન્નેને
વધ્ય છે, એમ આજ્ઞા આપી ॥૧૯૭॥

સ સ્થગીભૃદપિ ભૂપતિમેવં, મહ્શુ વિજ્ઞપયતિ સ્મ સુવિજ્ઞમ્ ।

મુઞ્ચતુ પ્રભુરિમૌ કૃતકૃત્યૌ, તદ્વિરા વ્યમુચ્ચદેવ સ હૃષ્ટઃ ॥૧૯૮॥

સ સ્થગીભૃત્ તામ્બૂલકરકૃવાહકઃ ધનદઃ અપિ, મહ્શુ શીઘ્રં વિલમ્બેઽનર્થવારણાસંભવાદિતિ
માઘઃ । સુવિજ્ઞં ભૂપિતમ્, एवं वक्ष्यमाणप्रकारेण विज्ञपयति प्रार्थयति स्म । प्रभुः स्वामी, इमौ
સુદત્તગીતરતિનામાનો કૃતકૃત્યૌ સમ્પાદિતકાર્યૌ, મુજ્ઞાતુ જ્ઞાન્યતુ જ્ઞાપાસારા હિ સાધવ્યં इति भावः ।

तस्य धनदस्य गिरा वाण्या एव, हृष्टः प्रसन्नः, तदौदार्यस्य सदभिलषणीत्वादिति भावः, स नृपः, व्यमुञ्चत् तौ मुक्तवान् दण्डादित्यर्थः ॥१९८॥

त्यारे ते पानदानां सायनानां सुविशं येवा राजने तरतञ्ज ज्ञान्युं के पोताना कर्म इक्षने पामेक्षा
आ यन्नेने छोडी दो, त्यारे तेना कहेवाथी पुश थयेखा राजने ते यन्नेने मुक्त कर्था. ॥१९८॥

तुर्यभागमुपलभ्य गतेऽस्मिन्, रैजलैर्नृपतिना स्नापितोऽसौ ।

मानितो रहसि मूलरहस्यं, पृच्छयते स्म शपथानुपहृत्य ॥१९९॥

तुर्यं चतुर्थं भागं तद्विंशतिं, उपलभ्य प्राप्य, एतेनास्य महौदार्यं सूचितम्, अपरावेऽपि तत्क्षान्त्या वित्तसमर्पणेन चेति महतां महत्त्वमचिन्तनीयमिति भावः । अतः तदौदार्यं हृष्टा नृपतिना हृष्टतुष्टेन, सर्वोऽपि गुणेष्वनुरज्यतीति भावः । रैजलैः सुवर्णजलैः कल्याणं कनकं महारजतरै इति द्वैमः । स्नपितः पवित्रीकृतः, चाण्डालस्पर्शात्, सम्मानितश्च, अत एव, मानितः सत्कृतः असौ धनदः, रहसि एकान्ते शपथान् शपनानि "शपनं शपथः पुमान्" इत्यमरः । उपहृत्य दत्त्वा अन्यथा कथनसन्देहादिति भावः । एतेन राज्ञस्तस्मिन् स्ववदनुगागः तदुदन्तं ज्ञातुं कौतुहलं च सूचितम् । मूलं रहस्यं मर्म, कुतः कथं वा एतन् सर्वं जानमित्येतन्, पृच्छयते स्म ॥१९९॥

येथे लाभ समने गये छते सुवर्ण जणथी नवरावीने सन्मान करीने तेने ऐकान्तभां राजने
सौमंद आपीने मूल रहस्य पृच्छुं. ॥१९९॥

अथ धनदस्य स्ववृत्तकथनमाह—

तावकीनपुरसत्तमसार—रत्नसारतनयो धनदोऽस्मि ।

*वृत्तमुख्यश्लेषवक्त्रनिपात—प्रान्तवृत्तचरितं स जगौ स्वम् ॥२००॥

तावकीने तव पुरे सत्तमेषु सुजनेषु सारस्य श्रेष्ठस्य रत्नसारस्य तदाख्यश्रेष्ठिनः तनयः, धनदस्तदाख्यः अहम्, अस्मीति शेषः । तथा स धनदः, स्वं नैजं वृत्तमुख्यम् । यद्येव विधिना-लिखितमित्यादि श्लोकादि श्लेषस्य मत्स्यस्य वक्त्रे निपातः पतनं प्रान्ते प्रान्तकाले वृत्तं जातं यस्मिन् तत्तादृशं स्वं आत्मीयं चरित्रम्* नगरप्रवेशपर्यन्तवृत्तान्तं जगौ जगाद् ॥२००॥

तमारा नगरमां वित्तममा वित्तम येवा रत्नसारना पुत्र धनद नामे हुं छुं अने तेणे पोताना भाऊ-
लाना मुष्ममा पडवाथी मांडीने के सुधीना यथा सभायार कळी संभाणाया. ॥२००॥

*साऽथ कल्याणनरीण, स्नात्वा शुचिरभूत्पुनः । इति शान्तिचरित्रान्तरे ।

*यद्येव विधिना लिखितमित्येवरूपम् ।

*वृत्तमुख्यं यद्येव विधिना लिखितमित्येवं रूपमादौ श्लेषवक्त्रे मत्स्यमुखे निपातः पतनं प्रान्ते वृत्तं जातं यस्मिन् तादृशं चरितम् ।

अथावसरप्राप्तिं यावच्चतुस्तगोपनाय प्राच्यते—

तद्विभो ! सदयितोऽत्र स देव—दत्तपोतवणिगेति न यावत् ।

तावदेवदखिलं हृदि धार्यं, वन्दितास्मि जनकं च ततश्च ॥२०१॥

विभो ! स्वामिन् ! तत्तस्मात्स्वभार्याप्राप्तौ मद्बृत्तप्रकटने सति विद्वानो मा भूदित्यतः, अत्र नगरे, सदयितः मत्प्रियासहितः, स मम समुद्रे निपातकः, देवदत्तवणिक् यावत् न पत्यागच्छति, तावत्, एतन्मदुक्तमखिलं वृत्तं हृदि धार्यं न प्रकटनोयम्, अन्यथा स भुत्वाऽन्यतो व्रजेत्, प्रका-
रान्तरं वा कुर्यात्, ततश्च मम भार्याप्राप्तिर्न स्यादिति भावः । ततः भार्याप्राप्त्यनन्तरं च, जनकं निजपितरं च वन्दितास्मि, तावत्स्वपितुरपि स्वं गोपायिष्यामिति पूर्वोक्तहेतोरेवेति भावः ॥२०१॥

तो हे स्वामी ! त्यां सुधी ते वहाथु व्यापारी देवदत्त पत्नी सहित अहिं आपतो नथी त्यां सुधी
आ. पधुं तमारा हृदयमां रापो. पिताने त्यां पत्नी नमीश. ॥२०१॥

श्रीमहेन्द्रनृपनन्दनयाऽमा, देवदत्तवणिजोऽपि समेतः ।

उत्तमं प्रवहणं परिपूर्य, द्वैष्यवस्तुनिवहैः शतमूल्यैः ॥२०२॥

श्रीमहेन्द्रनृपस्य नन्दनया कन्यया तिलकमुन्दर्या अमा सह देवदत्तवणिजः अपि शतं मूल्यं
येषां तैस्तादृशैरमूल्यैः बहुमूल्यैर्बा, द्वैष्यैः द्वीपान्तरोद्भवैः वस्तूनां क्रयाणकाणां निवहैः राशिभिः प्रवहणं
पोतम् उत्तमं समग्रतया यथा स्यात्तथा, परिपूर्य भृत्वा, समेत आगतः ॥२०२॥

ते देवदत्त वणिक् पथु महेन्द्र नृपनी कन्या तिलकसुन्दरी साथे अनेक भूष्यवान् द्वीपान्तरमां उत्पन्न
थयेली वस्तु समुद्गोथी पेताना उत्तम वहाथुने जरीने आये। ॥२०२॥

प्राभृतं निभृतमेव महार्घं, चित्तचौर्यचतुरं नृपतीनाम् ।

संनिवेश्य तक्रया सह पाणौ, द्वास्थभूमिमवलम्ब्य निविष्टः ॥२०३॥

नृपतीनां चित्तस्य चौर्ये हरणे स्वस्मिन् अनुकूलयितुं चतुरं पदम् नृपतिहृदयावर्जकमित्यर्थः ।
महार्घं बहुमूल्यं प्राभृतं ढौकनं निभृतं विनीतं यथा स्यात्तथा सविनयमित्यर्थः । “प्राभृतं ढौकनं
लज्जोत्कोचः” इति “विनीतस्तु निभृतः” इति च हेमः । पाणौ निवेश्य हस्ते कृत्वा, तक्रया तया
तिलकमुन्दर्या सह द्वास्थभूमिं द्वारदेशमवलम्ब्याभित्य, निविष्टः स्थितः, स देवदत्तः इति
पूर्वतोऽन्वयः ॥२०३॥

राज्यभोना मनने हरे ओवा महाभूला उपहार देभाय तेवी रीते हाथमां लध ते तिलक सुन्दरी
साथे राजना द्वार उपर आपीने जेओ. ॥२०३॥

१ अथ दक्षिताप्राप्ति ।

દેવદત્ત ઇતિ નામ મહેમ્યો, વાહનાદુપગતોઽન્ન દિદ્ધુઃ ।

ત્વામુપાગમદિતિ પ્રનિયુક્તૈઃ, શંસિતઃ સ નૃપતિ પ્રણનામ ॥૨૦૪॥

(ત્રિભિર્વિશેષકમ)

વાહનાત્પ્રવહ્ણાદુપગતઃ પ્રાપ્તઃ, દેવદત્ત ઇતિ નામ મહેમ્યઃ, અન્ન ત્વાં દિદ્ધુઃ ઉપાગમદિતિ નિયુક્તૈઃ રાજપુરુષૈઃ શંસિતઃ વિજ્ઞાપિતઃ સન્ સ દેવદત્તઃ નૃપતિ પ્રણનામ ॥૨૦૪॥

અને દારપાલ દારા વહાણુથી આવેલા દેવદત્ત નામે શેઠ દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી તમારી પાસે આવ્યો છે—એમ જણાવી રાજાને નમ્યો. ॥૨૦૪॥

સંજ્ઞયા ધનદ એવ તટસ્થો—જ્ઞાપયન્તમપિ ત્વાં ચ નૃપાય ।

નૃપતિર્વિરચયન્નવહિત્યાં, વક્તુમારભત તેન યથેચ્છમ્ ॥૨૦૫॥

ધનદઃ તટસ્થઃ પાર્શ્વપ્રદેશસ્થ એવ, ન તુ સંમુખસ્થઃ, અન્યથા પરિચયાત્કાર્યવિગ્નસંભવાદિતિ ભાવઃ । તં દેવદત્તમપિ, ત્વાં તિલકમુન્દરીં ચ, સંજ્ઞયા ઇજ્ઞિતેન ન તૂક્ત્યા, શબ્દપરિચયેનાપિ કાર્ય-વિગ્નસંભવાદિતિ ભાવઃ । નૃપાય અજ્ઞાપયત્, સ એવાયમિત્યેવમિતિ ભાવઃ । તયા નૃપતિઃ, અવહિત્યાં આકારગુપ્તિમ્ “અવહિત્યાઽઽકારગોપનમ્” ઇતિ હૈમઃ । વિરચયન્ કુર્વન્ સત્યવાત્તોપેલબ્ધયે, મયા ન કિશ્કિન્વજ્ઞાયતે ઇત્યેવમાકારભાવં પ્રદર્શયન્, તેન દેવદત્તેન સહ યથેચ્છં વક્તુમારભત ॥૨૦૫॥

ધનદ પણ રાજાને ઇસારાથી દેવદત્ત અને તિલક મુન્દરી છે એમ જણાવ્યું. રાજા પોતાને ‘હું’ બધું જાણું છું” એવા આકારને છુપાવતો તેની સાથે આમ તેમ વાતો કરવા લાગ્યો. ॥૨૦૫॥

અથ તદ્વચનપ્રકારમેવાહ—

આગતો નનુ કુતસ્ત્વમસીહ, કેયમાવૃતમુખી ગુરુલજ્જા ? ।

કિંનિમિત્તમિહ રાજકુલે વા, નીયતે સ્મ ભવતા સમમેવ ? ॥૨૦૬॥

નન્વિતિ પ્રશ્ને, ત્વં કુતઃ ઇહ આગતઃ અસિ, ગુરુરધિકા લજ્જા યસ્યાઃ સા તાદૃશી, અત એવ આવૃતમુખી વિહિતાનના વસ્ત્રાચ્છાદિતમુખી હ્યં દૃશ્યમાના સ્ત્રી કા ? વા તથા, ઇહ રાજકુલે રાજ-પ્રાસાદે ભવતા ત્વયા, સમં સાર્દ્ધમેવ, કિંનિમિત્તં કિમર્થં નીયતે સ્મ આનીતા ? ॥૨૦૬॥

તમે ક્યાંથી આવ્યા છો ? ભારે શરમાલ ને ઢાંઢેલા મુખવાલી આ કોણુ છે ? અને શા માટે આને રાજદરબારમાં લેતા આવ્યા છો. ॥૨૦૬॥

एवमुक्तवति मानवदेवे, देवदत्तवणिजोऽपि जगाद ।

आयता प्रतिनिवृत्य कटाह-द्वीपतः क्षितिपते ! मयकेयम् ॥२०७॥

प्राप्यगाधपरिखायितवार्द्धि-द्वीपमध्यपतिता पुनरेका ।

स्वामिशासनमवाप्य दुरापं, मत्प्रिया भवति देव ! ततोऽसौ ॥२०८॥ (युग्मम्)

मानवदेवे-नृपे एवमुक्तवति-उक्तप्रकारं कथितवति--देवदत्तवर्गजोऽपि--जगाद-उक्तवान्-
किमित्याह-क्षितिपते- राजन् कटाहद्वीपतः प्रतिनिवृत्त्य-परावृत्त्य आयता-आगच्छता मया मया
इयं एका असहाया पुनः-तथा, अगाधपरिखायितवार्द्धिद्वीपमध्यपतिता-जगाधः परिखायितः परि-
खेवाचरितो वार्द्धिर्यस्य तादृशस्य-अगाधसमुद्रपरिवेष्टितस्य द्वीपस्य मध्ये पतिता प्रापि सम्प्राप्ता-देव !
ततः एतेन कारणेन असौ कन्या दुरापं आप्तुं दुर्लभं स्वामिशासनमवाप्य स्वामिनो भवतश्शासनमाज्ञां
प्राप्य मत्प्रिया भवति-भविता (भवतु) ॥२०७-२०८॥

राज्ज आम् पूछे छते देवदत्त वय्यि पय्यु ओल्यो. हे हे राज्ज कराहद्वीपथी इरतो मने अगाध आई
लेवा समुद्री वय्ये द्वीपमां रहेली आ ओकली ज मने मणी छे. हे महाराज ! आपनी दुर्लभ आज्ञा भल्या
पछी आ भारी पत्नी जनशे. ॥२०७॥२०८॥

इत्युदीर्य विरतेऽपरतन्त्रा, तत्र सा प्रवदति स्म मृगाक्षी ।

नाथ ! जल्पति मृषायमशेषं, त्वय्यपि प्रभवति क्षतसीमः ॥२०९॥

इति-उक्तप्रकारम् उदीर्य, उक्त्वा विरते-मौनमाश्रिते देवदत्ते सति, अपरतन्त्रा स्वतन्त्रा,
नृपाग्रे कस्यापि किञ्चित्कर्तुमशक्यत्वादिति भावः । सा मृगाक्षी तिलककुन्दरा तत्र नृपाग्रे प्रवदति
स्म । किमित्याह-नाथ ! राजन् ! त्वयि प्रभवति समर्थं सत्यपि वर्त्तमानेऽपि, नृपाग्रे मिथ्याव-
दनस्य महापराधत्वादिति भावः । क्षता विनाशिता सीमा कर्त्तव्यपङ्क्तिर्येन स तादृशः निर्मर्यादः
अयं देवदत्तः, अशेषं सकलमेव मृषा मिथ्या जल्पति वक्ति ॥२०९॥

ओम् ओली देवदत्त यूप थये छते स्वतन्त्र थयेली ते मृगाक्षी तिलककुन्दरी त्यां ओली हे हे राज्ज
प्रभु ! ओवा नभारी आपण मयोदा वजरने आ वय्यि पय्यु ओल्यो ओले छे. ॥२०९॥

ननु तर्हि किं सत्यमित्यत आह--

पातितो मम पतिर्जलराशौ, दुष्कृतं कृतवता तदनेन ।

शीलभङ्गमयतोऽहमकार्षं, राजशासनसद्वृत्तरमस्य ॥२१०॥

दुष्कृतं पापं कृतवता पापिना अनेन देवदत्तेन, मम पतिः जलराशौ पातितः, तत् तस्माद्धेतोः
असहाया अहं शीलभङ्गमयतः पातिप्रत्यभङ्गमिया, अन्यथाऽनेन बलात्कारोऽपि कृतः स्यादिति भावः ।
अस्य देवदत्तस्य राजशासनं राजाज्ञैव सद्वृत्तरम्, शीलरक्षणोपकारितया निर्दुष्टमुत्तरं प्रतिबचनम्,
अकार्षम्, राजाज्ञया त्वां वरिष्यामीत्युत्तरमवामित्यर्थः ॥२१०॥

ओले भारी पतिने समुद्रमां हेङ्गी दीधे तेथी पाप करनारा आनाथी पोताना शीलभङ्गना कये मे
राज्जनी आज्ञानी आनी लायक पात करी छति. ॥२१०॥

નનુ દેવદસસ્ય મિથ્યાકથનમપિ કુષ્કતાયેતિ ચેત્તત્રાહ—

ભૂષયન્ત્યશ્ચિલમેવ શરીરં, ભૂષણાનિ મણિહેમમયાનિ ।

આદધાતિ નુ કુલદ્વયભૂષાં, શીલમાભરણમાત્મગતં સત્ ॥૨૧૧॥

મણિહેમમયાનિ રત્નસુવર્ણાદિનિમિતાનિ ભૂષણાનિ અલંકારાઃ ‘અલંકારસ્તુ ભૂષણમ્’ इति हैमः ।
અશ્ચિલં શરીરમેવ ન ત્વન્યત્કિશ્ચિત્ ભૂષયન્તિ, કિન્તુ આત્મગતં સ્વગતં સત્ ઉત્તમં શીલં ચારિત્રરૂપં
આભરણં કુલદ્વયભૂષાં કુલદ્વયં માતૃપિતૃકુલદ્વયં તસ્ય ભૂષાં મણ્ડનમદધાતિ મણ્ડયતિ, एवं च तादृश-
शीलरक्षणकृते मिथ्यावदनमपि सहामेव, अल्पस्य हानावपि महतो लाभादिति भावः ॥२११॥

મણિ ને સુવર્ણનાં ભૂષણો આપ્યા શરીરને જ ભૂષિત કરે છે. આત્મામા રહેલો શીલરૂપી ભૂષણ તે
અન્ય કુળને શુભગાં છે. ॥૨૧૧॥

નનુ તર્હિ સમ્પ્રતિ કિં ચિકીર્ષસીત્યત આહ—

સામ્પ્રતં વિરચયેદ્યદિ તાતો, દારુમારનિચિતાં નુ ચિતાં તત ।

જાતવેદસમવાપ્ય સહાયં, જીવિતેશમનુયામિ મહીશ ! ॥૨૧૨॥

તત્ તસ્માદ્ યદિ, તાતઃ ભવાન્ પિતૃરૂપઃ, સામ્પ્રતં દારુમારનિચિતાં દારુણઃ કાષ્ઠસ્ય ભારેણ
રાશિના નિચિતાં પૂર્ણાં ચિતાં શ્મશાનાગ્નિકુણ્ડં વિરચયેત્, નુ તર્હિ મહીશ ! રાજન્ ! જાતવેદસં
અગ્નિં સહાયં અવાપ્ય જીવિતેશં પતિં અનુયામિ, શરીરં ત્યક્ત્યે इत्यथः ॥२१२॥

હે તાત ! હમણાં લાકડાંના ભાર ભરેલી એવી ચિતા બનાવવાની આપો તો, હે રાજા ! હું અગ્નિદેવની
સહાય મેળવી પોતાના પતિને અનુસરીશ. ॥૨૧૨॥

અથ ભૂપતિપ્રતિવચનમાહ—

તત્ત્વમાન્તરમિદં યદિ તત્ત્વં, પુત્રિકેવ મમ સન્નિધિ તિષ્ઠ ।

ધર્મ્યકર્મરચના રુચિરાઽત્ર, દુર્લભં મનુજજન્મ યદેતત્ ॥૨૧૩॥

યદિ ઇવં ત્વદુક્તપ્રકારમ્, આન્તરં હૃત્થં તત્ત્વં ભાવઃ, તત્ તસ્માત્ ત્વં મમ સન્નિધિ ગૃહે,
પુત્રિકા કન્યકા ઇવ તિષ્ઠ । નનુ ચિતાઽરોહણં કિમિતિ ન વિચેયમિત્યત આહ—યદ્-યસ્માદ્ એતત્
મનુજજન્મ દુર્લભમ્, દુઃખેન લભ્યતે, તથા, અત્ર મનુજજન્મનિ, ધર્મ્યસ્ય પુણ્યજનકસ્ય કર્મણઃ ક્રિયાયાઃ
વ્રતાનુષ્ઠાનાદેઃ રચના કરણમ્, રુચિરા સુકરા, અન્યત્ર તુ જ્ઞાનાભાષાન્ તદ્ભવિતુમર્હતીતિ ચિતાઽ-
રોહણં ન કર્તવ્યમિતિ ભાવઃ ॥૨૧૩॥

ત્યારે રાજાએ કીધું કે જો તમારો આ આંતરિક ભાવ હોય તો તું મારે ઘર પૂત્રીની જેમ રહે. અહિં
ધર્મનું અનુષ્ઠાન કરવું તે ઉત્તમ છે. કેમકે આ મનુષ્ય એવું દુર્લભ છે. ॥૨૧૩॥

किञ्च तव पतिरप्यत्रैवेति भङ्ग्या कथयति—

किञ्च पश्य मुखचन्द्रमुदञ्ज्य, त्वं स्थगीधरमिमं मम वत्से ! ।

आकृतिं प्रियतमस्य भवत्याः, किं परिस्पृशति नो कलयायम् ॥२१४॥

किञ्च वत्से ! त्वं मुखचन्द्रं मुखं चन्द्रमिव तत् उदञ्ज्य अवगुण्ठनाभिष्काश्य, मम इमं समक्षे वर्तमानं स्थगीधरं ताम्बूलकरकुवाहकं पश्य, किमिति प्रश्ने अयं स्थगीधरः, भवत्याः प्रिय-
तमस्य आकृतिम्, कलया कान्त्या, लेप्तो वा, नो परिस्पृशति ? अपि तु अवश्यं परिस्पृशति । यद्वा
कलय इत्यवलोक्य त्वम् । तथा चायं तव पतिरेवेति किमर्थं मरणम् ॥२१४॥

अने हे पुत्रि ! तूंच पोताना मुण्णरुपी संप्रमाने जिया करी आ मारा पानधानी राखनारने जे, शुं
आ सडेन तदारा पति जेवी आकृतिमाणे नथी ? ॥२१४॥

साऽब्रवीन्मम पतिः पतिभक्ता, पातितो विषमनक्रभृतेऽर्धौ ।

आगमत् कथमिहापरमीश !, प्रायशः कति समा न भवेयुः ॥२१५॥

सा पतिभक्ता पतिव्रता तिलकसुन्दरी अन्नवीत्—किमित्याह—ईश ! राजन् ! मम पतिः विषमेण
भयानकेन नक्रेण प्राहादिना भृते पूर्ण, अर्धौ समुद्रे पातितः क्षेपितः, एवं च नक्रादिना अवश्यं
भक्षितः स्यादिति भावः । अपरमन्यक्च, यदि कथंचिज्जीवत्यपि, तदापि इह कथमागमत्, आगमन-
साधनाभावात् सागरस्य दुस्तरत्वात् अत्रागमनं तस्य न संभवतीति भावः । नन्वाकृतिस्तु सैवेति
चेत्तत्राह—प्रायशः कति अनेके समाः तुल्याकृतयः न भवेयुः, समाकृतयोऽपि बहुशो भवन्ति, एवं च
आकृतिसाम्येऽपि मम पतिर्नायमिति भावः ॥२१५॥

ते पतिव्रता मोक्षी हे हे राजन् ! मारा पति जयंकर भगरोथी अरेखा समुद्रमां पाडी देवाये छे
प्राये धव्या पर्वो यन् गया छे. तो अहि ते जेवी रीते आव्यो ? ॥२१५॥

तां तदेकपतिकामवधृत्या-ज्ञापितः क्षितिभुजा धनदोऽयम् ।

भू-तरङ्गपरिचालनतोऽथ, व्याहरत् स्मितविराजितवक्त्रः ॥२१६॥

तत् तस्मादुक्तकथनोपकथनतः तां तिलकसुन्दरीम् एकपतिकां पतिव्रताम् अवधृत्य निश्चित्य,
अथ अनन्तरम्, क्षितिभुजा राजा, भूतरङ्गपरिचालनतः भूबोस्तरङ्गस्य परिचालनतः नेत्रसंज्ञया
आज्ञापितः, वदनाय प्रेरितः अयं धनदः, स्मितविराजितवक्त्रः, स्मितेन विराजितं वक्त्रं मुखं यस्य
स तादृशः, ईषद्वसमित्यर्थः, व्याहरदुस्तवात् ॥२१६॥

राजन् तेने पतिव्रता अवधारी आपना छेकाराथी धनदने आशा करी, पछी कसतो कसतो धनद
मोक्ष्यो. ॥२१६॥

अथ तद्वृत्तिमेवाह--

सोऽवनीश्वर ! भवेत् पतिरस्याः, श्वभ्रसौधशिखरस्थितिमेताम् ।

एतदात्तकरवालबलेना—इत्य खेचरमुपायत यश्च ॥२१७॥

अवनीश्वर ! राजन् ! अस्याः स पतिः भवेद्, यश्च श्वभ्रसौधशिखरस्थितिम् श्वभ्रे मुबो बिवरे “गर्त-श्वभ्रा-ऽवटा-ऽगधि-दरास्तु-बिवरे मुवः” इति हैमः । यः सौधः प्रासादः तस्य शिखरे स्थितिरवस्थानं यस्यास्तामेताम्, एतदात्तकरवालबलेन एतदात्तेन एतया प्रदत्तेन करवालेन खङ्गेनैव बलेन सामर्थ्येन, करवालस्य बलेनेति वा खेचरं पवनवेगाख्यविद्याधरम् आहूय हत्वा, एतामुपायत परिणीतवान्, न तु केवलं पतितुल्याकृतिरतत्कर्मा इत्यर्थः ॥२१७॥

हे राजन् ! आने पति ते हरे ने आनापडेन अपायेला तलवारना जणथी विद्याधरने हथ्ती ताणाव पासे भडेसना ठपर रडेकी आने परपये हतो. ॥२१७॥

स्वानुभूतमिति चानु तदीयं, व्याजहार धनदः शुचिचूतम् ।

साऽवगुण्ठनमपास्य विलोक्य, स्वं पतिं प्रमदमापदनन्तम् ॥२१८॥

इति पूर्वोक्तम्, अनु पश्चात् स्वानुभूतं स्वेनैव न त्वन्येन केनापि, तथैव प्रत्ययसंभवादिति भावः, अनुभूतम्, तदीयं तिलकमुन्दरीसम्बन्धि, शुचिपवित्रं वृत्तं वृत्तान्तं च, धनदः व्याजहार उक्तवान्, सा तिलकमुन्दरी अवगुण्ठनं मुखावरणवक्त्रम् अपास्य दूरीकृत्य, स्वं पतिं विलोक्य, अनन्तं प्रमदं हर्षम् आपत् प्राप्तवती ॥२१८॥

अने पछी धनदे तेनी साथे पोते अनुभवेला प्थीज डेवावे। पथु वर्धुव्या. त्यारे ते धूधट हठावी पोताना पतिने जेई अत्यन्त हर्षने पात्री. ॥२१८॥

देवदत्तवणिजं विनिबद्धं, भूपतेरथ विमोच्य कथंचित् ।

सच्चकार निजवित्तषडंश-स्पर्शनात्स धनदश्चरिताख्यः ॥२१९॥

अथ अनन्तरम् विनिबद्धं निगदितं देवदत्तवणिजं कथंचिदनुयादिना, भूपतेः सकाशात् विमोच्य, चरिताख्यः प्रसिद्धनामा स धनदः निजवित्तषडंशस्पर्शनात्-निजवित्तस्य षडंशस्य षष्ठांशस्य स्पर्शनादनात् सच्चकार सत्कृतवान् ॥२१९॥

पछी अंधनां रडेला देवदत्त पछिने ठाई रीते राज्थी छोडावी पोताना धनने छही अंश आपी यथार्थ नाम पाणा धनदे तेना सत्कार कथे. ॥२१९॥

नन्वेतादृशानुपकारिणे सत्कारो न युज्यते, इत्यत आह--

सज्जना विरचयन्त्युपकारं, दुर्जनस्य विहितेऽप्युपकारे ।

छिन्नघृष्टमथवा परितापं, किं न चन्दनमपास्यति पुंसाम् ॥२२०॥

सज्जनाः विहिते कृतेऽपि उपकारे अप्रिये, दुर्जनस्य उपकारं विरचयन्ति—तत्रोदाहरणमाह—
छिन्नमथवा घृष्टं चन्दनम्, नितान्तमपकृतं पुंसां छेदकानां घर्षकाणां च परितापं सन्तापं न
अपास्यति दूरीकरोति किम् ! अपि त्वयस्यमपास्यति । तथैव सज्जना अपि उपकारिणमप्युपकुर्व-
न्तीत्यर्थः ॥२२०॥

अपकार कराये छते पथु सज्जनो दुर्जनो उपकार करे छे नभके कपायेलो घसायेलो छतो पथु
चन्दन अनुष्यनो ताप हर नहीं करतो शुं ? करे न छे, ॥२२०॥

अथ तस्य स्वगृहगमनमाह—

अथ कनकरथस्य क्षोणिशक्रस्य वाक्याज्जनकगृहमयासीत्यादचारेण सोऽपि ।

चिरपरिचययोगाल्लक्षणैर्लक्षयित्वा, प्रणतमपि पिता तं हर्षतोऽप्यालिलिङ्ग ॥२२१॥

अथ अनन्तरम् क्षोणिशक्रस्य नृपस्य कनकरथस्य, वाक्याद्—आज्ञायाः, स धनदः अपि पाद-
चारेण पादाभ्यां यश्चारः चलनं तेनैव, न तु यानादिना जनकगृहम् जनकस्य पितुः गृहम् अयासी-
दगमत् । पिता तं प्रणतं धनदम्, चिरपरिचययोगात्—चिरं यः परिचयस्य सङ्गमस्य योगः सम्बन्धः
तस्माद् अपि लक्षणैः चिह्नैः लक्षयित्वा परिचित्य, चिरकालसङ्गपरिचिता अपि अपरिचिता इव
भासन्ते इति भावः । हर्षतः आलिलिङ्ग । अपिः परिचयसमुच्चये ॥२२१॥ मालिनीवृत्ताम् ।

पत्नी पृथ्वीना मन्द्रे अथवा राज्ञे कनकरथना कडेवाथी ते पथु पगे यादीने पिताना घरे गये.
लांजा काणना परियये लक्षणेथी ओणप्पाने पिताये नमता अथवा तेने हर्ष भेर आसिगन कथुं. ॥२२१॥

अथ पितुर्जिज्ञासामाह—

दिष्टया वत्स ! निरीक्षितोऽसि मयका जीवन्श्चिराय स्वयं,

प्राणान् धारयता निमित्तविदुरज्योतिर्विदां वाक्यतः ।

कुत्रास्थाः किमुपार्जयो विषयमद्राक्षीः कमित्यादरात् ,

पृष्टोऽसौ जनकेन तं तमखिलं वृत्तान्तमाख्यन्मुदा ॥२२२॥

वत्स ! मयका मया, स्वयं निमित्तविदुरज्योतिर्विदाम्—निमित्तविदुराणां शकुनज्ञानां ज्योति-
र्विदां वाक्यतः अवश्यं त्वत्पुत्र आगमिष्यतीत्यादिरूपवाक्यतः, प्राणान् धारयता, तादृशशाभावे तु
मृतिरेव स्यात्, दिष्टया भाग्यवशात्, चिराय, चिरकालानन्तरं जीवन् निरीक्षितः असि, भाग्या-
भावे तु नैवं भवितुमर्हतीति भावः । कुत्र आस्थाः न्यवात्सीः, किम् उपार्जयः लाभो लब्धः । कं

विषयं देशमद्राक्षी इति—इत्थम्—आदरात्—आग्रहेण जनकेन पित्रा दृष्टः असौ धनदः मुखा
सहर्षम्, तं तम् अनेकप्रकारं जातम् अखिलं वृत्तान्तमाख्यत् कथितवान् ॥ २२२ ॥

शार्दूलविक्रीडितं धनः ।

हे वत्स ! यह पुत्रीनी बात के हुं जयतो पोतेज साया काणे पशु तने ज्येयो. हुं निमित्त
जयतार ज्येशीना पाकयथी जयतो हतो. क्या रबी ? शुं मेणव्यु ? क्या देश ज्येयो ? आ अधु पितृथी
आहर्पूर्वक पूजायेसा तेले हर्पूर्वक ते न अधा सभायाः श्रीधां. ॥ २२२ ॥

अथ तच्छ्रुत्वा रत्नसारमनोभावमाह—

एकाकी निरगादयं निजगृहात्कश्चित्सहायोऽपि न,

द्रष्टा नाप्युपवर्त्तनस्य न परिच्छेत्ता पुनः कस्यचित् ? ।

स्वर्णद्वीपमवाप्य तादृशमदो ! यत्स्वर्णमप्यार्जय—

द्राजानं रमयन् गुणान्विबृणुते तत्पुण्यविस्फूर्जितम् ॥ २२३ ॥

अयं धनदः एकाकी एक एव, निजगृहात् निरगात् जगाम, कश्चित्सहायः सयात्रः अपि न, नापि
उपवर्त्तनस्य देशस्य द्रष्टा “देशविषयी तूपवर्त्तनमि”त्यमरः । कदाचिदपि किमप्यन्यं देशं दृष्टवानित्यर्थः ।
पुनः कस्यचित् परिच्छेत्ता परिचेता अपि न नितरामनभिज्ञः, गेहात्कदाचिदपि अनिर्गत इति भावः,
अत एव अहो आश्चर्यम्, यत् तादृशं जलधिपारस्थितमगम्यं स्वर्णद्वीपमवाप्य स्वर्णमार्जत् राजानं
नृपं रमयन् रञ्जयद्, साम्प्रतं गुणान् सत्कारादीनपि नृपकृतान्, विबृणुते प्राप्नोति तत् एतत्सर्वं
पुण्यविस्फूर्जितम् पुण्यस्य विस्फूर्जितं प्रभावः, नहि पुण्यं विना इत्थं कदाचिदपि घटते इति
भावः ॥ २२३ ॥

आ धनद ज्येयो धरथी नीक्यो हतो, काँ मद्दगार पशु हतो नहि, कही देश नहोतो ज्येयो,
काँने ज्येज्यतो—जयतो पशु न हतो, जतां आश्चर्यं छे के ते तेवा स्वर्णद्वीपने पाभी सोनानुं पशु
द्वीपान् न कथुं ने रान्ने शुश करतो शुशानुं वरुन कथुं ते अधु पुण्यने प्रभाव छे. ॥ २२३ ॥

मत्तैर्व रत्नसारः प्रमुदितहृदयः साररत्नोपदाभि—

विज्ञप्य क्षोणिपालं तनयमथ निजं वाहने मर्त्यबाहो ।

आरोहामैव बध्वा सह नगरजनैः सेन्दिरे मन्दिरे तं,

नीत्वा बर्द्धापनं स व्यरचयदसमं स्वस्य कल्याणमिच्छुः ॥ २२४ ॥

एवं साररत्नोपदाभिः वस्तुप्रकारं मत्वा विचार्य, प्रमुदितहृदयः प्रसन्नः रत्नसारः सारस्व
श्रेष्ठस्य रत्नस्योपदामिरुपहारैः कृत्वा क्षोणिपालं नृपं विज्ञप्य, मम पुत्र आगत इत्येवं सूचयित्वा,
अथ पश्चात् निजं तनयं धनदं बध्वा तिलकमुन्दर्या असा सहैव, मर्त्यबाहो वाहने शिविकायां

शिविकादौ आरोह्य आरोप्य, नगरजनैः सह तं पुत्रं सेन्दिरे लक्ष्मीसमृद्धे मन्दिरे गृहे, नीत्वा प्रापन्त्य
स्वस्य कल्याणमिच्छुः स रत्नसारः असममनुपमं वर्षापनं माङ्गलिककर्म न्यरचयत् ॥२२४॥

अथ भानी रत्नसार प्रसन्न मनसि श्रेष्ठ रत्नोन्नेः उपहारं राजन्ते ज्योतीषी पञ्च मनुष्यस्य पक्षे
कराय अथा वाहनं उपरं पुत्रने पुत्र-पथू साथे च यदावी नगर-लोकोन्नी साथे लक्ष्मीसम्पन्न धरमां लष्टं जर्ध
पोतानुं कल्याणं ध्वञ्जतो तेनी अनुपमं अथी पधामणी करी. ॥२२४॥

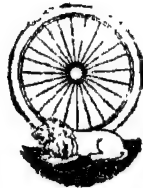
आसीच्छ्रीगुरुगच्छ.....इत्यादि ।

(एष श्लोकः पूर्ववद्वयाख्येयः)

श्री गुरुगच्छ ना शिशोभण्डि समान श्रीमानलद्रसुरिना माटे विद्यानीओमां श्रेष्ठं अथा सुशुरु श्री
शुशुभद्रसुरि थथा तेना शिष्य श्रीभुनिभद्रसुरे कविपठे करायेला आ सोणमां तीर्थं कर श्री शान्तिनाथ अरिन्
महाकाव्यमां ल्हो सर्ग पूरो थथो. ॥२२५॥

इति श्रीशान्तिनाथमहाकाव्ये—शासनमम्राट् स्वरिचक्रचक्रवर्त्ति—परमगुरुवरभट्टारकाचार्य
श्रीमद्विजयतेमिमुरीश्वरपट्टप्रभावक—न्यायवाचस्पतिशास्त्रविशारद—श्रीमद्विजयदशीनमुरीश्वरसन्ध—
न्धायां श्रीशान्तिनाथमहाकाव्यप्रबोधिन्त्याख्यटीकायां—

षष्ठः सर्गः समाप्तः ।

* ॐ अर्हम् *

॥ अथ सप्तमः सर्गः ॥

अथ सप्तमसर्गप्रारम्भे मङ्गलमातनोति—

यस्य दर्शनमवाप्य योगिनो, योगमेव सफलं विजानते ।

दृष्टकर्मविनिवर्हणक्षमः, शान्तिरस्तु भवतां शुभाय सः ॥१॥

योगिनः मुनयः यस्य श्रीशान्तिनाथप्रभोर्दर्शनं साक्षात्कारम् अवाप्य एव, यस्य दर्शनमात्रत इत्यर्थः । यद्वा दर्शनं शासनमवाप्य योगं ध्यातुध्यानध्येयैकत्वीकरणरूपमोक्षजनकसम्यग्दर्शनादित्र-यात्मकसमाधिब्रह्मणं सफलं विजानते । एतेन तद्दर्शनस्य दौर्लभ्यम्, अग्रभूमित्वञ्च सूचितम्, स तादृशः, दुष्टानां घातिनां कर्मणां विनिवर्हणे विनाशने स्वातिशयद्वारा क्षमः समर्थः श्रीशान्तिः तदाख्यः षोडशः तीर्थङ्करः, भवतामध्येतृणामध्यापकानां च शुभाय अस्तु स्तात् ॥१॥

(रथोद्धतावृत्तम्)

योगियो जेनुं दर्शन करी पोताना योगने सकल माने छे, दृष्टकर्मोना नाश करवाभां समर्थ जेवा ते शान्तिजिन वायडेना शुभ करनारा थाजो. ॥१॥

अथ पूर्वसर्गावशिष्टकथांशमुपक्षिपन् तिलकसुन्दर्याः स्वश्वशुरप्रणतिमाह—

साऽथ कान्तधनदोषदेशतः, प्राणमत्तिलकसुन्दरी वधूः ।

रत्नसारचरणाम्बुजद्वयं, सेवितं किमपि रत्नचूलया ॥२॥

अथ स्वश्वशुरगमनानन्तरम्, कान्तस्य स्वामिनो धनस्य उपदेशतः कथनात् सा तिलकसुन्दरी वधूः, प्राणमत् रत्नसारस्य चरणाम्बुजद्वयम्, किमपि अनिर्वचनीयस्वरूपतया रत्नचूलया मणिचूलाख्य-स्वस्त्रिया सेवितमित्यर्थः ॥२॥

पछी ते तिलकसुन्दरीजे पोताना पति धनदना कडेवाथी कठिक अइसुत रत्नयां युक्त जेवा रत्न-सारना जन्ने यरथु कमलने प्रशुभ कर्यो. ॥२॥

तौ समीक्ष्य विनयोज्ज्वलामिमां, हर्षमेव विभराम्बभूवतुः ।

मानसे द्रमकदम्पती ज्वल—त्स्वर्णरत्नखचितं निधिं यथा ॥३॥

१ मोक्षेण योगनात् योगः सम्यग्दर्शनादित्रयात्मकस्तम् ।

तौ पितापुत्री इवशुरौ वा, विनयेन कृत्वा उज्ज्वलां शोभमानां विनयवतीमिमां तिलकसुन्दरीं समीक्ष्य एव विलोकनमात्रादेव मानसे हर्षं विमराम्बभूवतुः । सर्वो हि अनुकूलदर्शनेन तुष्यतीति भावः । तत्रोपमानमाह—‘यथा द्रमकदम्पती ज्वलत्स्वर्णरत्नसूचितं निधिम्’ यथा येन प्रकारेण द्रमकौ निर्धनौ दम्पती जायापती ज्वलद्भिः भास्वरैः स्वर्णैः रत्नैश्च सूचितं स्यूतं निधिमाकरम् समीक्ष्य, मानसे मनसि हर्षं विवृत इति शेषः ॥३॥

ते जन्ने सासु ससरा विनयथा उज्ज्वल ओवी आ तिलकसुन्दरीने ज्येष्ठ अत्यन्त पुश थया. जेम दमडी जेनी पासे डोय ओवा पति पत्नी प्रकाशमान ओवा सोनाने रत्नोथी जरेला भज्जानाने ज्येष्ठ मनभां पुश थया. ॥३॥

सा बभार गृहभारमात्मनाऽऽवर्जयन्त्यपि कुटुम्बपेटकम् ।

धर्म्यकर्मणि मनः समाहितौ, तौ च विभ्रतुरपेतविभ्रमौ ॥४॥

सा तिलकसुन्दरी आत्मना अपि स्वयमेव, एतेन तस्या गृहकर्मविधानविज्ञता तदुत्साहश्च सूचितः । “गणं पेटकं वृन्दम्” इति हेमोक्तेः पेटकस्य समुदायवाचकत्वात् कुटुम्बपेटकं स्वकुटुम्ब-समुदायम् आवर्जयन्ती रञ्जयन्ती मधुरवागुचितव्यवहारादिभिः, गृहभारं गृहकार्यभारं बभार । सुलक्षणस्त्रीणामेतत्प्रथमं लक्षणमिति भावः । अत एव, अपेतविभ्रमौ निःशङ्कौ तौ पितापुत्री श्वशुरौ वा समाहितौ शान्तचेतसकौ रक्तमानसौ वा । धर्म्यं धर्मजनके कर्मणि व्रतादौ मनः विभ्रतुरासज्जतुः, अन्यत्रौ धर्मक्रियां चक्रतुरित्यर्थः ॥४॥

ते तिलकसुन्दरी कुटुम्ब समूहने पुश करती धरने। भार पोते छडावी बीधो. ते जन्ने सासु ससरा भार्यभार छोडी समाधिपूर्वक धर्मातुष्टानभा मन परेण्यु ॥४॥

कान्तया सह तया समाश्रयत्, सोऽयं शर्मधनदो धनेश्वरः ।

कामकेलिजनितं हि यौवने, मुख्यमेतदुपचारतोऽपरम् ॥५॥

अथानन्तरम् स धनेश्वरः धनदः तया कान्तया तिलकसुन्दर्या सह, कामकेलिजनितं कामविलासजन्यं शर्म सुखं समाश्रयदन्वभूत् । ननु किमिति अन्यसुखानुभवो न कथ्यते इति चेत्तत्राह—हि यतः, यौवने, एतत्कामसुखं मुख्यं प्रधानम् अपरमन्यत्सुखम्, उपचारतः गौणतया, कामसुखस्य यौवन एवावैकत्वेन लाभसम्भवात्सुखान्तरस्य च वार्धक्यादावपि प्रचुरतया लाभसम्भवाच्च यौवने कामसुखस्यैव प्राधान्यमिति भावः ॥५॥

पछी शैड ते धनद ते आनी साथे कामकीजाना सुजने पाभ्यो, केमके युवा अवस्थाभां आन भुज्ज्य छे, यीज्य ओख छे. ॥५॥

मर्षसङ्गपलम्भ भाविनी, दुःखमेव न वियोगसंभवम् ।

साऽप्यभास्तुमुदिनीव कौमुदी-नायके समुदिते हृदयजिता ॥६॥

मर्तुः धनदस्य सङ्गम् उपलभ्य प्राप्य, भाविनी सदाशया सा तिलकसुन्दरी, मुदा हर्षेण अञ्जिता युक्ता, अथ च प्रफुल्ला सती, वियोगसभवं विरहजन्यं पूर्वानुभूतं भविष्यद्वा, दुःखम्, कौमुदीनायके चन्द्रे समुदिते सति सम्यगुदयं प्राप्ते सति कुमुदिनी इव नैव अध्यगात् सस्मार प्राप वा । अत्र मुदञ्जितेति दुःखाभावावगमे विशेषणगत्या हेतुरित्यतः पदार्थहेतुकं काव्यलिङ्गमलङ्कारः ॥६॥

अप्रभानो हृदय धये ७ते विकस्वर थयेक्षी कुमुदिनीने न्नेम मनवाणे ते तिलकसुन्दरी पतिने संग पाभे हदी विरह दुःखने अनुभव कथो नहि ॥६॥

लज्जया किमपि कामकौशलं, या न वल्लभमबूबुधत्पुरा ।

प्रेम पत्युरवलोक्य संभृतं, सा स्वतस्तदनु तं न्यवीविदत् ॥७॥

या तिलकसुन्दरी, पुरा, विवाहे जातेऽपि अल्परिचयात्पूर्वस्मिन्काले, मुग्धत्वाद्वा, लज्जया, किमपीषदपि, कामे कामक्रीडायां कौशलं नैपुण्यम्, वल्लभं पति धनदं न अबूबुधत् बोधयति स्म । अज्ञातकामविलासा इव वर्तते स्म, सा तिलकसुन्दरी, पत्युः प्रेम विलोक्य, धैर्यात्साहसात् गाढपरिचयात्स्वस्य पूर्णयुवत्वाच्च, तदनु प्रेमविलोकनानन्तरं स्वतः अप्रेरिता इव रागवशात्, संभृतं राशीकृतमिव पूर्वमकरणात्कामकौशलम्, तं पतिं धनदम्, न्यवीविदद्वेदयति स्म ॥७॥

ने तिलकसुन्दरी पहेला पतिनी ने काम येष्टा लल्लभायां सभजती न हती, ते पतिने प्रेम न्नेम पाते न ते पुरेपुर तेने अनुसरीने न्नेष्टाववा लाभी ॥७॥

वपुःस्थितस्थुषोऽन्यदा, नन्दनस्य नृपतेः समार्षयत् ।

प्राभृतं निभृतमानमच्छिरा, मालिकः सुरभिपुष्पमालिकाम् ॥८॥

अन्यदा वपुः पितुः अङ्गम् क्रोडम् अधितस्थुषः अध्यासितस्य नृपतेः राज्ञः नन्दनस्य पुत्रस्य आनमच्छिराः आनमच्छिरो मस्तकं यस्य स तथा नमन् मालिकः मालाकारः, निभृतं सवितनयं प्राभृत-मुपहारम् सुरभिपुष्पाणां मालिकां लज्जं समार्षयद्दौ ॥८॥

येक दिवसे पिता येवा राजन्ना जेलाभां न्दारे तेने पुत्र येठो हतो, त्तारे नमन करता नमेला मस्तकवाण। माणीये संगठित पुष्पोनी माणाश्य उपहार नुपयाप आप्यो ॥८॥

प्राणदेशविषयं नयन्नयं, तां मधुव्रतविकर्षणौषधीम् ।

दृश्यते स्म वदनोऽन्तराभिता, निर्निमित्तरिपुराजभोगिना ॥९॥

तां मधुव्रतानां भ्रमराणां विकषणे समाकर्षणे औषधीं तदुपमा तद्रूपमस्यामोदसमन्वितं खञ्जम्, प्राणदेशविषयं नासागोचरं नयन्कुर्वन् जिघ्रक्षित्ययः । अयं नृपतिनन्दनः, अन्तःखञ्जः मध्ये आभित्वास्थितेन, निर्निमित्तं निष्कारणम् रिपुः प्राणनाशकत्वेन शत्रुः यः राजभोगी भोगिना सर्पाणां राजा, राजसर्पः विषधरः सर्पस्तेन, वदने मुखे दृश्यते स्म ॥९॥

અમરેનું આશ્વિનુ કરવામાં જડ બુદ્ધી સમાન એવી માળાને નાક પાસે ધર્મ જતા તે રાગનેા પુત્ર
આંદર રહેલા અકારણુ થયું એવા સર્પ વડે મુખ ઉપર ડાંગ્યાં. ॥૬॥

તત્ક્ષણાદપિ પપાત ભૂતલે, દ્વેડપીઢિતવપુર્ણમૂર્છ ચ ।

વ્યાકુલશ્ચ નૃપતિઃ સહસ્રશોઽજૂહવદ્વિષચિકિત્સકાનયમ્ ॥૧૦॥

“દ્વેડસુ ગરલં વિષમ્” હત્યમરોક્તેઃ દ્વેડેન સર્પવિષેણ પીઢિતં પરિવ્યાપ્તં બલહીનં કૃતં
વા વપુર્ણસ્ય સ તાદૃશઃ નૃપપુત્રઃ, તત્ક્ષણાત્સઘ એવં એતેન વિષસ્યાત્યુલ્લવણસ્વં સૂચિતમ્, નાન્યથા સઘસ્ત-
વષસ્થાસંભવ इति भावः । ભૂતલે પપાત મુમૂર્છ નિશ્ચેષ્ટતાં ગતશ્ચ, અત એવ વ્યાકુલઃ વ્યગ્રઃ અયં
નૃપતિઃ, સહસ્રશઃ વિષચિકિત્સકાન્ જાકુલિકાન્, અજૂહવત્ આકારયતિ સ્મ ॥૧૦॥

રાગનેા પુત્ર તે વખતે જ ભુમિ ઉપર પડ ગયો તે વિષથી પ્રસિત શરીરવાળો તે મૂર્છા પામ્યો,
તેથી વ્યાકુલ વ્યાકુલ થયેલા તે રાગ હજારો વિષપેશોને ખોલાવ્યા. ॥૧૦॥

ઔષધાનિ કતિચિન્ન્યયોજયં-સ્તત્ર મન્ત્રમપરે ચ માન્ત્રિકાઃ ।

સમ્પ્રયુજ્ય સકલાઃ સ્વકૌશલં, કેવલં શ્રમમવાપુરાસ્થિતાઃ ॥૧૧॥

તત્ર નૃપપુત્રવિષયે, કતિચિદનેકે જનાઃ, ઔષધાનિ વિષનાશકભેષજાનિ ન્યયોજયન્ પ્રયોજ-
યન્તિ સ્મ, અપરે માન્ત્રિકાઃ મન્ત્રપ્રયોગેણ વિષહર્તારશ્ચ મન્ત્રં ન્યયોજયન્ । સકલાઃ વિષવૈદ્યાઃ સ્વં
કૌશલં તદ્વિષયનૈપુણ્યમ્ સમ્પ્રયુજ્ય, આસ્થિતાઃ યથાતથમસ્થુઃ, યતઃ, કેવલં શ્રમમ્ તત્તત્પ્રયોગજન્યં
સ્વેદમવાપુઃ વિષનાશરૂપફલાલાભાત્ તાદૃશપ્રયોગેણ શ્રમ એવ લબ્ધઃ હત્યર્થઃ ॥૧૧॥

તે વૈદ્યોએ કેટલી દવાઓ આપી ને ખીળ મંત્રના જાણુકારોએ મંત્રો પણ બોલ્યા. બધા પોત
પોતાનું કૌશલ્ય અજમાવીને કૃત થાક ખાઈને બેસી ગયા. ॥૧૧॥

તાન્નિરીચ્ય વિફલીકૃતક્રિયાન્, માન્ત્રિકાન્વિષચિકિત્સકાનપિ ।

દેવતાર્પિતમણેર્જલોત્ત્વણા-ન્નિર્વિષં ધનદ એવ તં વ્યધાત્ ॥૧૨॥

તાન્ માન્ત્રિકાન્ વિષચિકિત્સકાન્ અપિ, વિફલીકૃતા વિફલા ક્રિયા વિષનાશનોપાયો યેષાં
તાન્ તાદૃશાન્ નિરીક્ષ્ય વિલોક્ય, ધનદ એવ, ન ત્વન્યઃ, દેવતાભિઃ ચક્રેશ્વર્યા અર્પિતસ્ય દત્તસ્ય મણેઃ
વિષનાશકમણેઃ, જલસ્ય ઉક્ષણાત્સેવનાત્, તં નૃપપુત્રં નિર્વિષં વિષમુક્તં વ્યધાદકાર્ણાત્ ॥૧૨॥

ત્યારે ધનદે તે વિષવૈદ્યોને મંત્ર જાણુનારાઓને તેઓને શ્રમ નિષ્ફળ ગયો છે એમ જોઈ દેવતાએ
આપેલા મણિના જળ સીંચવાથી તે રાજપુત્રને વિષરહિત કરી દીધો. ॥૧૨॥

अथ हृष्टनृपकृततत्प्रशंसनमाह—

रत्नमेतदुपकर्तुमप्यलं, त्वादृशां समन्विगम्य सन्निविष्ट ।

वेषसव घटितं विचेतनं, रत्नसारमुव ! चेतनाधय ! ॥१३॥

રત્નસારસુત ! ચેતના બુદ્ધિસ્તસ્યાઃ આશ્રય ! ધીમન્ ! ધનદ ! ત્વાદૃશાં સન્નિધિં સમધિગમ્ય પ્રાપ્ય, એતદ્વિચેતનં જહમપિ રત્નમ્, ઉપકર્તું વિષનાશદ્વારા ઉપકર્તુમર્લં સમર્થમ્, વેધસા માગ્યેનૈવ ચદિતં યોજિતમ્, ઉપકારશ્ચેતનધર્મઃ, સ કથમનેન ક્રિયતામ્ ? એવં ચેત્થં ભવનં માગ્યવશાદેવ, તદપિ ચ ચેતનાશ્રયાશ્રયાદેવ, ચેતનાશ્રયાશ્રયાદચેતનસ્ય ચેતનધર્મઃ સંભાવ્યતે इति भावः । एवं च विवेचिष्याने तव निमित्ततया त्वं मम मदुपकारक इति कृतकृता सूचिता ॥૧૩॥

રત્નસારતનુજન્મતા તવ, પ્રાગ્ભૂદ્ધનદ ! સા નિરન્વયા ।

રત્નસારતનુજન્મતાધુના, સાન્વયા મદુપકારકારણાત્ ॥૧૪॥

ધનદ ! પ્રાક્ પુરા, તવ રત્નસારસ્ય તનુજન્મતા પુત્રતા, યા અભૂત, સા નિરન્વયા રુઢિરેવ રુઢયા રત્નસારપદ્યાશ્રયપુત્રતા, ન તુ રત્નેન કૃત્વા રત્નસારસ્ય શ્રેષ્ઠમ્ય તનોઃ શરીરાજ્જન્મ યસ્ય સ તદ્ભાવસ્તત્તા इति रत्नेन सारः स चासौ तनु जन्मा देहीति च, રત્નસારઃ તનો યસ્ય તાદૃશં જન્મ યસ્ય તદ્ભાવસ્તત્તા વેતિ ચ યોગાર્થાનુયાયિની ન, અત એવ પ્રાક્ નિરન્વયા સા હત્યથઃ । અધુના મમ ઉપકારસ્ય રત્નસારજલસેકાન્મમ પુત્રસ્ય વિષાપહારદ્વારા સંજીવનરૂપસ્યાસાધારણસ્ય સાહાય્યસ્ય કરુણાન્, રત્નસારતનુજન્મતા સાન્વયા પૂર્વાક્તિયોગાર્થાનુયાયિનીતિ ત્વં યથાર્થનામાસીત્યર્થઃ ॥૧૪॥

એવમસ્ય बहुधा प्रशंसनं, बन्दिवन्नरपतिस्ततान सः ।

કીર્ત્યંતે સ હિ વદાવદઃ પરં, યઃ પ્રશંસતિ ગુણાશ્રયં જનમ્ ॥૧૫॥

(ત્રિભિર્વિશેષકમ્)

એવમુક્તપ્રકારેણ, સ નરપતિઃ કનકરથઃ, બન્દિવત્ ચારણવત્, અસ્ય ધનદસ્ય बहुधा अनेक-प्रकारेण प्रशंसनं गुणोत्कीर्तनं ततान चकार । એતેન તસ્યાવસરોચિતવાક્પદુત્ત્વં સૂચિતમ્, અન્યથા बहुधा प्रशंसनाऽसम्भवात् । तदेवाह—इ यतः स वदावदः अतिशयेन पुनः पुनः वा वक्तीति सुवक्ता कीर्त्यंते कथ्यते, यः, ગુણાશ્રયં ગુણિનં જનં પરમાત્મન્તં પ્રશંસતિ, અરૂપભાષી નિન્દકો વા ન વક્તા કિન્તુ સ એવ ॥૧૫॥

હે શુદ્ધિમાન એવા રત્નસારના પુત્ર ધનદ તમારા જેવાની પાસે રહીને જ આ વિધાતાએ ઘડેલા જડ એવા રત્ન પથ્થ ઉપકાર કરી શક્યો છે. ॥૧૩॥

હે ધનદ ! પહેલા તમારે રત્નસારના શરીરથી ઉત્પન્ન થવા પછું અર્થ વગરનું હતું પથ્થ હમણું મારો ઉપકાર કરનાથી તમારે રત્નસારના શરીરથી જન્મ થવા પછું સાર્થક થયું છે (હમણે રત્નથી વિષ દૂર કર્યો છે). ॥૧૪॥

આમ તે રાજાએ બાટચારણની જેમ તે ધનદની અનેક પ્રકારે પ્રશંસા કરી પથ્થ તે વક્તા વધારે પ્રશંસા પામે છે જે શુદ્ધિજનની પ્રશંસા કરે છે. ॥૧૫॥

૧ રત્નસારત્વ એકાદ । રત્નમિવ સારં એવં વક્તુ તસ્માત્ ।

यौवनोपचयसुन्दरोऽन्यदा, कुञ्जरं समधिष्ठा यन् पथि ।

भूपसुः स च गवाक्षमाभितां, सूरभूपतनयामवैक्षत ॥१६॥

अन्यदा चिरकालानन्तरम्, यौवनेन यः उपचयः अङ्गलावण्याविबुद्धिः, तेन कृत्वा सुन्दरः दर्शनीयः स भूपसुः राजपुत्रः कुञ्जरं गजसारहृद्यं पथि यन् गच्छन्, गवाक्षमाभितां गवाक्षं वाता-
यनमाभित्य स्थितां सूरभूपस्य सूरनामनृपतेः तनयां पुत्रीमवैक्षत ॥१६॥

तां राजपुत्रीमेव विशिनष्टि—

श्रीपदोपचितषेणिकाभिधां, क्षीरनीरधिसुतानुजामिव ।

दृश्यपाणिकमलामनाविलां, रूपलक्षणगुणोपशोभिताम् ॥१७॥

(युग्मम्)

क्षीरनीरधिसुतः चन्द्रः, क्षीरसागरात् चन्द्र जन्मेति पुराणादिति भावः, तस्य अनुजाम्, कनिष्ठ-
स्वसारं लक्ष्मीमिव रूपेण लक्षणैः सामुद्रिकोक्तैः, गुणैश्च उपशोभिताम्, अत एव अनाविलाम् निर्मलाम्,
तथा दृश्यं पाणिः कमलमिव यस्यास्ताम्, न तु अङ्गान्तरम्, शीलसम्पन्नत्वेन स्वगृहे वा एकान्तेनापि
आवृतशरीरत्वादिति सत्कुलजत्वमुक्तम्, ओपदोचितषेणिकाभिधां शोषेणिकानाम्नीं, सूरभूपतनयाम-
वैक्षतेति पूर्वेण सम्बन्धः ॥१७॥

अथ द्विसे युवावस्थानी यदतीथी पधारे देभापडे ते राजने। पुत्र हाथी उपर यदी जतो जतो
भार्गभां गोप्य पर रक्षेक्षी सुर राजनी लक्ष्मीनी नानी अहने जेवी.—जेने हाथ अहारथी देभाप छ तेवी
छधाडा हाथवाणी निर्भजने सो-दयं लक्ष्मणे गुणोथी शोभती अवी श्रीषेण्य नामनी कन्याने जेध. ॥१६॥१७॥

अथ तद्दर्शनात्तदवस्थामाह—

पुष्पसायकनिशातसायकै—राहतः सममजन्यचेतनः ।

का तदङ्गसुकुमारता परा, तस्य कोऽत्र ननु विक्रमक्रमः ॥१८॥

समं दर्शनैककालमेव, पुष्पसायकस्य कामस्य निशातैः तीक्ष्णैः लक्ष्यवेचनिपुणैः “शरे खङ्गे च
सायकः” इत्यमरोक्तेः सायकैः पञ्चभिः बाणैः पौष्पैः, राहतः विद्धः, स अचेतनः निश्चेष्टः अजनि,
कामज्वरपीडितोऽभूदित्यर्थः । नन्विदं श्रयं वितर्कं वा, तदङ्गस्य पुष्पचटितबाणाङ्गस्य पुष्पस्य सुकुमारता
मृदुता परा अत्युत्कृष्टा का क्व, अपूर्वत्यर्थः । यद्वा तदङ्गस्य सूरकन्यकाङ्गस्येत्यर्थः । तस्य तादृशसुकुमा-
राङ्गस्य बाणस्य सूरभूपतनयाङ्गस्य वा, अत्र राजपुत्रे, विक्रमक्रमः प्रभावपरम्परा कः क्व, मृदुवस्तुन
आघातेन कस्याप्यचेतन्यमाश्रयम् ॥१८॥

ते राजने। पुत्र भामदेव पडे तीक्ष्ण्य आश्वेथी लक्ष्म्यानी साथे हाथ गुमावी जेडे—जेवी ते राजपुत्रीनी।
अंगोनी सुन्दर सुकुमारतात देवा तेने आ राजपुत्रने विषे पराङ्गनी परंपरा ? ॥१८॥

चेतनाधिकलमेव मन्दिरं, तं सुहृत्समुदयः समानयत् ।

चन्दनैर्न हृदये निवेशितै-स्तापशान्तिरभवत्तदङ्गके ॥१९॥

सुहृत्समुदयः मित्रवृन्दं तं राजपुत्रम्, चेतनाधिकलं मूर्च्छितमेव, मन्दिरं गृहं समानयत्, तस्य राजपुत्रस्याङ्गकेऽङ्गे, हृदये उरसि निवेशितैः लिप्तैः चन्दनैः अविशीतलत्वेन तापशमकत्वेन प्रसिद्धैः श्रीखण्डैरपि, तापस्य कामज्वरस्य शान्तिः न अभवत्, कामज्वरस्य अत्यधिकत्वादितिभावः ॥१९॥

अथा ते भित्रो मेहोश राजपुत्रने धरे लब्धं गया पथु ६६५ उपर यन्दन मुक्ताया छता तेना अंगोभां ताप ओछो थयो नदि. ॥१९॥

अथ तत्कामज्वरस्य प्रकारान्तरेणाप्यसाध्यत्वमाह—

मीनमथं ज्वरमपोहितुं क्षमा, भेषजैर्न भिषजो रसैरपि ।

लङ्घनैरपि घनैर्न साधनैः, सुश्रुतोक्तविधिना विधापितैः ॥२०॥

भिषजः चिकित्सकाः सुश्रुतेन तदाख्यचिकित्सकमूधेन्येन उक्तेन सुश्रुतसंहितायां प्रदर्शितेन विधिना पद्धत्या, घनैः बहुभिः माधनैरुपकरणैः कृत्वा, विधापितैः निमापितैः, भेषजैः काष्ठौषधि-जन्यौषधैः, रसैः पारदादिभस्मनिर्मितैः रसाख्यौषधविशेषैरपि न, लङ्घनैरुपवासैरपि न, मान्मथं काम-जन्यं ज्वरं तापमपोहितुं दूरीकर्तुं क्षमाः समर्था अभूवन् । असाध्यं तत्कामज्वरमिति ॥२०॥

येसो कामज्वरने काष्ठौषधिया ३ रसजस्मोथी ३ लघनथी ३ सुश्रुत उडेलो प्रमाणे करायेला जीम धया प्रकारे पथु मटाडी शकता नथी. ॥२०॥

तस्य बाहतिरेकमाह—

तस्य शय्यशयनीयपल्लवा, मर्मरत्वमगमन् प्रतिक्षणम् ।

अङ्गदाहशमनाय कल्पिता, दाहमेव विपुलं वितेनिरे ॥२१॥

तस्य राजपुत्रस्य, अङ्गस्य दाहो ज्वरस्तापः तस्य शमनाय शान्त्यै, प्रतिक्षणम् क्षणे क्षणे, कल्पिता विहिताः, दाहज्वरोष्मणा एकस्य शुष्कत्वे सद्य एव पुनरन्यदेवं क्रमेणेतिभावः । शय्या अतिमृदवः शयनीयस्य शय्यायाः “तल्पं शय्या शयनीयम्” इति हैमः । पल्लवाः किमलयानि “किसलयं किसलं पल्लवोऽत्र तु” इति हैमः । मर्मरत्वं मर्मरशब्दकर्तृत्वम्, शुष्कत्वादिति भावः । “अथ मर्मरः स्वनिते वस्त्रपर्णानाम्” इत्यमरः । अगमन् आयुः, अत एव, विपुलमधिकमेव दाहं वितेनिरे चक्रुः । अत्र दाहनाशार्थं कृतेन पल्लवशयनीयेन बैपरीत्येन दाहाधिक्यस्यैव वर्णनाद्विषमालङ्कारः ॥२१॥

तेनी शय्याना लीला कुमला पाँडोओ क्षणे क्षणे मर्मर अवाज करवा लाय्या. अंगना दाहनी शान्ति भाटे करायेली ते शय्या उडुं धरे ७ दाह आपती हती. ॥२१॥

तच्चिकित्सकचिकित्सितं बुधा, संप्रपद्य सुहृदा स भाषितः ।

तथ्यमेव यदि कथ्यते त्वया, तद्बुजोपशमनाय यत्यते ॥२२॥

તસ્યસ્માત્ ચિકિત્સકસ્ય ચિકિત્સિતં વૃથા નિષ્ફલં સંપ્રપચાવધાર્યં, સુહૃદા મિત્રેણ સ રાજપુત્રઃ
ભાષિતઃ, કિમિત્યાહ—યદિ ત્વયા તથ્યં સત્યમેવ, ન તુ ક્ષજાદિના કથમપ્યસત્યં કથ્યતે, તત્તદા,
ક્ષજાયાઃ જ્ઞાત્રેઃ વપશ્મનાય શાન્ત્યૈ યત્યતે વપાયાન્તરં ક્રિયતેઽસ્માભિઃ । સ્વબુદ્ધ્યા તુ નિષ્ફલમેવ સર્વ
જાતમ્ (નિષ્ફલા એવ સર્વે વપાયા જાતાઃ) અતસ્તવાશયજ્ઞાનમાવશ્યકમિતિ ભાવઃ ॥૨૨॥

પછી સારા સારા વૈદ્યોની ચિકિત્સા પણ ફેગટ થાય છે એમ માની તેના મિત્રોએ કાધુ' એ તમે
સત્ય જ હકીકત જણાવો તો તે રોગ મટાડવા યત્ન કરી શકાય. ॥૨૨॥

તેન તસ્ય પરિપૃચ્છતઃ પુરઃ, સ્વસ્વરૂપમસ્ખિલં પ્રકાશિતમ્ ।

નૈકમાનસવિભિન્નવર્ષ્મણો, ગોપ્યમસ્તિ સુહૃદો હિ કિચ્છન ॥૨૩॥

પરિપૃચ્છતઃ તસ્ય મિત્રસ્ય પુરોઽગ્રે તેન રાજપુત્રેણ, અસ્ખિલં સ્વસ્વરૂપં નિજવૃત્તાન્તઃ, પ્રકાશિતં
પ્રકટિતમ્, મિત્રાદિ કિમપિ ન ગોપ્યમિત્યાહ—હિ યતઃ, સુહૃદઃ મિત્રાન્, એકં માનસં વિભિન્નં પૃથક્
વર્ષ્મ શરીરં યસ્ય સ તતઃ તાદૃશાન્, કિચ્છન ગોપ્યં ન અસ્તિ, શરીરભેદેઽપિ મનસઃ એક્યાન્ કથં નામ
ગોપ્યમસ્તુ, નહિ સ્વમનોભાવઃ સ્વમનસા ગુપ્ત ઇતિ અભિતુમર્હતિ, મિત્રયોરપ્યત એવૈકમાનસતયા ન
ગોપનસંભવ ઇતિ ભાવઃ ॥૨૩॥

વારંવાર પૂછતા એવા તે મિત્રોની આગળ તે રાજપુત્રે બધો પોતાનો વૃત્તાંત પ્રગટ કરી દીધો.
ત્રેમકે શરીરથી બિન્ન પણ મનથી એક એવા મિત્રથી કંઈ છૂપાવવા જેવું હોતું નથી. ॥૨૩॥

તસ્ય સસ્યુરવગમ્ય તત્તથા, ભૂપતિઃ સપદિ મૂલમન્ત્રિણમ્ ।

સૂરભૂમિપતિસન્નિધૌ સુતાં, પ્રાહિણોત્ મૃગયિતું મૃગેક્ષણામ્ ॥૨૪॥

ભૂપતિઃ, તસ્ય સ્વપુત્રસ્ય સસ્યુઃ મિત્રાન્, તત્તર્થં વૃત્તાન્તં તથા અબિકલમેવાવગમ્ય સપદિ
તસ્કાલમેવ, મૂલં પ્રધાનં મન્ત્રિણમ્, સૂરભૂમિપતિસન્નિધૌ મૃગેક્ષણાં સુન્દરીં સુતાં સૂરભૂપકન્યાં મૃગયિતું
ચાચિતું પ્રાહિણોત્ ॥૨૪॥

રાજાએ તેના મિત્ર પાસેથી તે સમાચાર જાણી તરત જ મુખ્ય મંત્રીને સૂરરાજા પાસે તેની હસ્ત
જેવી આંખોવાળી એવી કન્યાની શોધ માટે મોકલ્યો. ॥૨૪॥

અથ તદ્વક્તિમેવાહ—

આપતન્તમલોક્ય મન્ત્રિણં, રંહસા સમુદતિષ્ઠદાસનાત્ ।

આસને સમુપવેશ્ય ગૌરવા—દિત્યુવાચ ચ સ સૂરભૂપતિઃ ॥૨૫॥

રંહસા જેને આપતન્તં સમાગચ્છન્તં મન્ત્રિણમલોક્ય, સ સૂરભૂપતિઃ, આસનાત્સમુદતિષ્ઠન્,
સ્વાગતાય તથા શિષ્ટાચારાદિતિભાવઃ । તથા, ગૌરવાત્ આદરપૂર્વકમ્ આસને સમુપવેશ્ય, ઇતિ વક્ત-
માનપ્રકારમુવાચ ચ ॥૨૫॥

મંત્રીને આવતા જોઈને જ સૂરાજી જલ્દીથી આસનથી ઉભો થયો. તે આદરપૂર્ક આસન ઉપર બેસાડીને બોલ્યો. ॥૨૫॥

અથ તદુક્તિમેવાહ—

ભૂપતિપ્રતિકૃતિસ્ત્વમેવ, યન્મન્દિરં મમ સમાગમઃ સ્વયમ્ ।

પૂર્વજાચરિતપુણ્યસશ્ચય-સ્તદ્ ધ્રુવં જયતિ મે મહત્તમઃ ॥૨૬॥

ભૂપતેઃ કનકરથસ્ય પ્રતિકૃતિઃ પ્રતિનિધિઃ, અપરઃ ભૂપતિરિતિ યાવત્, ત્વં મમ મન્દિરં સ્વયમેવ યદ્યસ્માત્સમાગમઃ આગતવાનસિ, ત્વાદૃશસ્ય મહતઃ માદૃશસ્ય લઘોર્મન્દિરે સમાગમઃ અપૂર્વ-
ઇત્યેવકારેણ ધ્વન્યતે, તત્તસ્માત્, મે મમ, મહત્તમોઽતિમહાન્, પૂર્વજૈઃ પિત્રાદિભિઃ, આચરિતાનામુપા-
ર્જિતાનાં પુણ્યાનાં સંચયઃ રાશિઃ, જયતિ અતિશેતે, ધ્રુવં ન સંશયોઽત્રેત્યર્થઃ । તવાગમનં પૂર્વજપુણ્ય-
પ્રભાવાત્, સ્વસ્ય તુ ન તથા પુણ્યમિતિ સ્વનમ્રતા સૂચિતા ॥૨૬॥

આપ રાજાના ખીન્ને રૂપ જ છે. આમ પોતે મારા ઘરે આવ્યા. તેથી નક્કી મારા પૂર્વજોએ કરેલા પુણ્યના મોટા ઢગલા સારામાં સારા છે. ॥૨૬॥

અથ સ્વં સર્વાત્મના ચિનયાત્પ્રતિપાદયતિ—

एतके वयमियं वधूस्तव, कन्यकेयमुभयोश्च जीवितम् ।

देहमेतदपि गेहमृद्धिमद्, ब्रूत येन करणीयमस्ति वः ॥२७॥

एतके एते वयम्, इयं वधूः मद्भार्या, उभयोः मम बन्धाश्च, जीवितं प्राणतुल्यमियं कन्यका
आवयोरैक्यात्तव अपीयं कन्यका इत्यर्थः, एतदेहम्, ऋद्धिमद् धनसम्पन्नं गेहमपि, सर्वमेव समुपस्थितं
तवायत्तं चेत्यर्थः, एवं च वः युष्माकम्, येन प्रदर्शितेन प्रतिपादितेन वा वस्तुना, करणीयं प्रयोजन-
मस्ति, ब्रूत तदाख्याहि, सर्वमेव तवैव, यथेष्टमुपयुङ्क्ष्व इत्यर्थः ॥२७॥

આ અમે ને મારી પહૂને અમારા જનનેના પ્રાણ સમાન મારી કન્યા. આ દેહ આ ધન-ધાન્યથી ભરેલું ઘર બધું તમારું છે. આપને એવું પ્રયોજન હોય તે કહો. ॥૨૭॥

धीसखोऽस्यधित काश्यपीपते ! वस्तुतो यदिदमुच्यते त्वया ।

तत्सुतां वितर भूपसूनवे, युज्यते गुणवतोर्हि सङ्गमः ॥२८॥

धीसखः मन्त्री अभ्यधितोवाच, किमित्याह—काश्यपीपते ! राजन् ! त्वया यद्यदि इदमुक्त-
प्रकारम्, वस्तुतः सत्यमुच्यते, तत्तर्हि, सुतां निजकन्यकां भूपस्य कनकरथस्य सूनवे पुत्राय वितर प्रदेहि,
न चैतदयुक्तमित्याह—हि यतः, गुणवतोः सङ्गमः सङ्गः विवाहिरूपः, युज्यते युक्तो भवति, तव पुत्री
भूपपुत्रश्च द्वावपि गुणवन्तौ इति तयोः सङ्गः औचित्यादेव मया प्रार्थ्यते इति भावः ॥२८॥

ત્યારે તે મંત્રી બોલ્યો કે હે રાજા જો તમે બરાબર આમ કહેતા હો તો રાજાના પુત્ર માટે આ કન્યા આપો. કેમકે એ ગુણ ગુણીનો મેલાપ હોય. ॥૨૮॥

तच्चैव तव पुत्र्याः महती शोभा सम्पद्येतेत्याह—

श्यामलेन जलदेन चञ्चला, भाति नो विकचचम्पकप्रभा ।

पुत्रिका तव नरेन्द्रसूनुना, योगमाप्य च यथा विभास्यति ॥२९॥

श्यामलेन श्यामेन जलदेन मेघेन, विकचस्य विकचस्य चम्पकस्य तदाख्यपुष्पस्य प्रभा इव प्रभा कान्तिर्यस्याः सा तादृशी पीतकान्तिः चञ्चला विद्युत् “तद्वित्सौदामिनी विद्युच्छञ्चला चपला अपि, इत्यमरः । तथेति शेषः । नो नैव भाति शोभते, यथा च येन प्रकारेण हि, नरेन्द्रसूनुना योगं सम्बन्धं विवाहरूपमाप्य, तव पुत्रिका विभास्यति । कृष्णपीतयोः सम्बन्धे हि महती शोभा सम्पद्यते इति तद्विदः, अत एव मेघेन विद्युतः महती शोभा, किन्तु नरेन्द्रपुत्रेण योगे तव पुत्र्या ततोऽप्यतिशायिनी शोभा भविष्यतीति महान् लाभः, अत एव तादृशसम्बन्धस्यौचित्यमावश्यकत्वं चेति भावः ॥२९॥

विकसित यंपाना दूधनी जेवी कान्तिवाणी विजणी छाया आदण साथे जेवी शोभती नथो. ते राजनी पुत्र साथे सम्बन्ध पाप्मीने तमारी पुत्री तेरी शोभा पाप्मीने. ॥२९॥

अन्वमन्यत स सूरभूपति-मन्त्रिवाक्यमवधानतः श्रुतम् ।

स्वं प्रदत्तमवबुध्य पुत्रिका, भूमिपालतनयाऽथ साभ्यधात् ॥३०॥

स सूरभूपतिः, अवधानतः सादरं साग्रहं च श्रुतं मन्त्रिवाक्यं कन्यका भूपसूनवे वितरेत्ये-
वंरूपम्, अन्वमन्यत स्वीकृतवान्, अथानन्तरम्, स्वं प्रदत्तमवबुध्य ज्ञात्वा, भूमिपालतनया सूरभूप-
पुत्री सा पुत्रिका कुत्सिता पुत्री, पितुराज्ञायाः खण्डने प्रवृत्तत्वात् स्वोचितलज्जायास्तिरस्करणात् स्व-
हितानवलोकनादेश्च तस्याः कुत्सितत्वम्, अत एव च विशेषलाभात्तनयापदोक्तावपि पुत्रिकापदोक्तौ न
पुनरुक्तपदतादोषावसर इत्यवधेयम् ॥३०॥

सापधानपक्षुंये साक्षजेसा ते मत्रीना पाक्यने राज्ञेये मान्य कथुं. पक्षी राजनी ते कन्याये
पोताने अपायक्षी ज्ञक्षीने ओक्षी. ॥३०॥

किमभ्यधादिति जिज्ञासानिवृत्तये आह—

क्षोणिवासवसुताय मां पिता, चेत्प्रदास्यति तदा तदग्रतः ।

स्वं कृशानुविषपाशलम्भनाल्लभ्यामि निधनस्वमात्मना ॥३१॥

पिता मां क्षोणिवासवसुताय कनकरथपुत्राय प्रदास्यति चेत्तदा, तस्य राज्ञो राजपुत्रस्य वा
अग्रतः पुरः आत्मना स्वयमेव, एवं निजम्, कृशानावग्नौ, विषस्य पाशस्य च लम्भनात्प्रापणात् भक्ष-
णात् बन्धनाच्च, निधनत्वं सृष्टुं लम्भयामि प्रापयिष्यामि, विषभक्षणादिना मरिष्यामित्यर्थः ॥३१॥

जे पिता मने राजनी पुत्रने दान करै तो हूँ तेनी आगण. जतेज विष आधने के
गळे क्षेक्षे क्षगाधीने मरी जधक्ष. ॥३१॥

धीसखोऽपि तदुपेत्य भूपतिं, सर्वमेव रहसि व्यजिज्ञयत् ।
राजपुत्रविरहानलैन्धनं, कामसायकनिघर्षसाधनम् ॥३२॥

धीसखः मन्त्री अपि भूपतिसुपेत्य भूपतिसमीपमागम्य रहसि एकान्ते राजपुत्रस्य कीविरह-
रूपस्य अनलस्य दाहजनकत्वादग्निरूपस्य इन्धनं वर्धकत्वादिन्धनरूपम्, सा न प्राप्या इति वार्त्ता हि
वितरां तत्कामज्वरोद्दीपिकेति भावः, अत एव, कामसायकस्य निघर्षस्य शाणस्य साधनमुपकरणम्,
तादृशवार्त्ताश्रवणेन नितरां कामपीडाया वृद्धिरिति तत्साधनमिति भावः । तत्तत्रत्यं सर्वमेव व्यजिज्ञ-
पत्कथयामास ॥३२॥

त्यारे ते मन्त्री पशु आपीने ज्ञेकांतभां राजने अधुं कहुं. राजपुत्रना विरहश्पी अग्निना साकडा
नेपुं ने कामदेवना आशु ने तेज करवाभां साधन नेपुं अधुं कष्ट जथाप्युं. ॥३२॥

अर्पितं सुभगतानिबन्धनं, रत्नमाशु धनदेन तत्ततः ।
वासराणि कतिचिभिराकुलो, ध्यायति स्म नृपतेः कुमारकः ॥३३॥

तत्तदनन्तरम् उपायान्तराभावात्, धनदेन सुभगतायाः सौभाग्यस्य, येन गुणेन स्त्रियो वश्या
भवन्ति तस्य निबन्धनं कारकम्, रत्नमाशु शीघ्रम् अर्पितं राजपुत्राय प्रदत्तम् । ततः नृपतेः कुमारकः
निराकुलोऽव्यग्रः शान्तचित्त इति यावत्, कतिचिद्वासराणि दिनानि यावत् ध्यायति स्म ॥३३॥

त्यार पछी धनदे सौभाग्य आपनारे रत्न जल्दीथी आपी दीधो त्यारे राजने पुत्र केटला दिवस
शांतिथी रहेला साज्ये. ॥३३॥

तन्मणेनिरूपमप्रभावतो, दुर्भगत्वग्रलं हृदि स्थितम् ।
दुष्टकर्मभुजगोपपादितं, तस्य नश्यति तरां स्म सत्वरम् ॥३४॥

तस्य मणेः सुभगताकृन्मणेः, निरूपमादसाधारणात्प्रभावतः सामर्थ्यतः, तस्य राजपुत्रस्य, हृदि
स्थितम्, दुष्टकर्म एव भुजगः अपकारजनकत्वात्, तदुपपादितम् विहितम्, दुर्भगत्वमेव पीडाप्रदत्वाद्
गरुडं विषं सत्वरं नश्यति तरां स्म ॥३४॥

अने ते मणिना अनुपम प्रभावथी दुष्टकर्मश्पी सपे निपजवेला तेना मनभां रहेला दौर्भाग्यश्पी
विष पशु जल्दी नष्ट थर्भ गयो हतो. ॥३४॥

यस्य नाम सहते स्म नापि या, वैरिनामवदुपेतमत्सरा ।
तस्य सा तदपि सूरकन्यका, मन्त्रवज्जपति मन्मथातुरा ॥३५॥

उपेतः प्राप्तः मत्सरः विद्वेषः अप्रीतिः यथा सा, या वैरिणः नामवत्, यथा वैरिणः नामापि
श्रोतुं जना नेच्छन्ति, तथा, यस्य राजपुत्रस्य नामापि न सहते स्म नाम श्रुत्वा क्रुध्यति स्मेत्यर्थः ।
सा सूरकन्यका, मन्मथेन कामेन आतुरा पीडिता सती तस्य राजपुत्रस्य, तन्नामापि मन्त्रवज्जपति ॥३५॥

તે સૂર રાજની કન્યા પશુ ઈર્ષ્યા ને ધારણ કરીને શત્રુના નામની જેમ જેનો નામ પશુ સંહન કરતી ન હતી. તે નામને જ અંત્રની જેમ ક્રમથી આતુર થઈને જ પતી હતી. ॥૩૫॥

અથ તસ્યાઃ કામદશામેવ વર્ણયતિ—

મસ્ત્રિયપ્રિયસુહૃદ્વિરોધિનં, રાજનન્દનમસૌ સમાશ્રયત્ ।

ઇત્યમ્ સમમિસૃત્ય જાલકૈ—સ્તાપમાપયતિ કૌમુદી મૃગમ્ ॥૩૬॥

અસૌ સૂરભૂપપુત્રી મમ કૌમુદ્યાઃ પ્રિયઃ ચન્દ્રઃ પ્રિયઃ ઇષ્ટઃ સુહૃન્મિત્રં યસ્ય સ્વ તસ્ય કામસ્ય વિરોધિનં રૂપલાઘવ્યાદિના જેતારં રાજનન્દનં રાજપુત્રં સમાશ્રયન્મનસા આશ્રિતવતી इति हेतोरिव कौमुदी चन्द्रिका, जालकैः गवाक्षैः, अमं सममिसृत्य प्राप्य मृगमत्यन्तं तापमापयति ददाति । स्वपतिमित्र-विरोधिना हि स्त्रीस्वभावत एव प्रद्वेष्टीतिभावः, अत्र हेतुप्रक्षालज्जारः ॥३६॥

મારા પાતિ ચંદ્રના પ્રિય મિત્ર એવા સૂર્યના વિરોધી એવા રાજ. ચંદ્રના પુત્ર બુધ તુલ્ય એવા રાજકુમારને આ વરી છે મારે બિડકાથી તે રાજપુત્રીની પાસે આવી. ચંદ્રનું કિરણ તેને ધણેજ તાપ આપતો હતો. (ન્યોતિ શાસ્ત્રમાં સૂર્યને બુધને શત્રુભાવ કહ્યો છે. રાજનન્દન શબ્દમાં શ્લેષથી બુધ અર્થ થાય છે.) ॥૩૬॥

एतदीयवदनेन मामकं मण्डलं, विजितमित्यसौ विधुः ।

तापभेदनधिया तया श्रित—स्तापमेव तनुते तदङ्गके ॥३७॥

તાપસ્ય ભેદનસ્ય શાન્તેઃ ધિયા શીતકરઃ ચન્દ્રઃ તાપં શમયિષ્યતીતિ બુદ્ધ્યા, તયા રાજપુત્ર્યા આશ્રિતઃ ચન્દ્રપ્રકાશે સ્થિત્યા અવલમ્બિતઃ, અસૌ શાન્તિપ્રદત્વેન પ્રસિદ્ધઃ અપિ વિધુચ્ચન્દ્રઃ, એતદીયવદનેન મુલેન, મામકં મણ્ડલં વિમ્બં જિતં તિરસ્કૃતં, તતોડપ્યધિકવર્ત્તલ્લભાવાદ્વાદકલાચ્ચેતિ ભાવઃ, इति हेतोरिव, तस्याः राजपुत्र्याः अङ्गके, तापमेव वित्तनुते वर्धयति, चन्द्रचन्द्रिकादयः कामोदीपका इति भावः ॥३७॥

આ રાજકન્યાના મુખપરે મારે બિંબ જિતાયો છે. મારે તે ચંદ્ર તાપ નાશ કરવા સાર તે રાજપુત્રી વડે આશ્રય કરાયો હતો તેના અંત્રમાં તાપ જ આપતો હતો. ॥૩૭॥

मानिताऽपि बहुशः सखीजनैः, किञ्चनापि बुभुजे न सा सकृत् ।

भोजितापि न रसं विवेद सा, भूतदोषकलितेव केवलम् ॥३८॥

સા રાજપુત્રી સહીજનૈઃ બહુશઃ, માનિતા શપથાદિના કૃત્વા પ્રાર્થિતાઽપિ, કિજ્ઞનાપિ ન બુભુજે સકૃત્ કથશ્ચિદેકચારમ્, ભોજિતાઽપિ, કેવલં મૃગં મૃતદોષેણ પ્રેતાવેજેન કલિતા આકાન્તા ઇવ સા, રસં સ્વાદં ન વિવેદ જ્ઞાતવતી । एवं चाहारस्यागोऽरुचिश्चोक्ता ॥३८॥

સખી જનોએ ઘણાં ઘણાં મનાવ્યા હતાં તે એક વખત પશુ કંઈ પશુ ખાતી ન હતી. બળથી ખવાયાં હતાં જૂત વસંઆડવાસીની જેમ સ્વાદ બંધુતી ન હતી. ॥૩૮॥

भाषिताऽपि वचनं न सा ददौ, मूकतामुपगतेव साग्रहा ।

जल्पति स्म यदि वा कथञ्चन, म्लिष्टमाहतमबद्धमुद्धतम् ॥३९॥

सा साग्रहा आग्रहेणसहिता भाषिता अपि, मूकताम् उपगता मूका इव, वचनं न ददौ न प्रतिवक्ति स्म, तथा यदि वा, कथञ्चनात्यनुनयादिना जल्पति स्म, तदा म्लिष्टमविस्पष्टम्, आहत-मपार्थक्यम्, अबद्धमनर्थकम्, उद्धतं तारस्वरमुत्कटं वा, जल्पति स्मेत्यर्थः । एतेन वचनविरतिक्रमा-दश्लोक्तः ॥३९॥

ते मोक्षायन्ती भतां पथु हृष्ट्या भुञ्जी थर्ष गयेलीनी नेम क'रं पथु भोक्षती न हती. ने क'रं पथु रीते क'रं भोक्षती हती तो ते अस्पष्ट भोक्षुं संशय वगरनु ने अविनय सत्यवनाई हतु. ॥३९॥

ईदृशीं समवलोक्य तां सखी, बुद्धिकौशलभृताऽनुयुज्य च ।

तत्स्वरूपमवगम्य तत्पितुः, सर्वमेव कथयाम्बभूव तत् ॥४०॥

तामीदृशीं कामावस्थापन्नां समवलोक्य बुद्ध्या कौशलेन चातुर्येण च भृता सम्पन्ना परहृदा-शयप्रकाशनकलाज्ञा, सखी, अनुयुज्य पृष्ट्वा तस्याः राजपुत्र्याः स्वरूपमाशयमवगम्य ज्ञात्वा, तत्पितुः सूरभूपस्य, तत्सर्वं वृत्तान्तं कथयाम्बभूव कथयामास ॥४०॥

बुद्धिमती भेरी तेनी सप्पीअ तेना अवी दशा भेर्भने तेनी वात जण्णीने पृष्ट्वाते ते अथुं तेना पिताने शोधुं ॥४०॥

सूरभूपरिवृढो निशम्य, तद्दूतिकाभिहितमात्तसंमदः ।

विज्ञपय्य नृपतिं महोत्सवात्, कन्यकां नृपभुवा व्यवाहयत् ॥४१॥

सूरः तदाख्यभूपरिवृढः महीपतिः दूतिकया दूत्या, अभिहितं कथितं तत्कन्यकोक्तं निशम्य आत्तः प्राप्तः संमदः हर्षः येन स तादृशः हृष्टः सन् स्वेष्टस्यैव पुत्र्या प्रस्तावादितिभावः । नृपतिं कनकरथं विज्ञप्य निवेदयित्वा, महोत्सवात्महोत्सवपूर्वकम् कन्यकां नृपभुवा राजपुत्रेण व्यवाहयत् परिणायितवान् ॥४१॥

इतीअे कहेली ते वात साजणीने भुश थयेला सूर राज्ञे राजने जण्णीवी महोत्सवपूर्वकं राजपुत्र साथे पोतानी पुत्राते परेषाव्या. ॥४१॥

अन्यदा नरपतिः शिरोव्यथा-कुक्षिशूलविषमामयादितः ।

वैद्यमान्त्रिकगणैरुपेक्षितो, जीवितव्यविमुखो विनिश्चसन् ॥४२॥

रत्नसारतनयार्पितोऽलस-द्रोममेदिमणिबार्मिरुक्षितः ।

तत्क्षणादपि विशीर्णवेदनो, व्याहरद्धनदमन्तिकस्थितम् ॥४३॥

(युग्मम्)

અન્યથા એકદા, નરપતિઃ નૃપઃ કનકરથા, શિરોવ્યથા મસ્તકપીઢા, કુક્ષિજૂલમુદરપીઢા, તામ્યાં વિષમામ્યામુગ્રામ્યામામયામ્યાં રોગામ્યામર્દિતઃ પીઢિતઃ સન્, વૈદ્યાનાં માન્ત્રિકાણાં ચ ગણૈઃ ઘૃન્દૈઃ, અનેકોપચારેણાપિ રોગસ્યાનિવૃત્તેઃ હપેક્ષિતઃ અસાધ્યોઽયં રોગ इत्येवं કૃત્વા ત્યક્તઃ, અતઃ એવ જીવિતવ્યેન જીવનેન વિમુક્તઃ નિરાશઃ, વિનિઃશ્વસન્ દીર્ઘમુષ્ણં ચ શ્વાસં દધન્, મરણચિન્તયેતિ ભાવઃ, રત્નસારત-
નયેન ધનદેન અર્પિતસ્ય પ્રદત્તસ્ય હૃદયસતઃ શ્રોમમાનસ્ય રોગભેદિનઃ રોગનાશકશક્તિમતઃ મણેઃ શાંભિઃ
જલૈઃ હક્ષિતઃ સિક્તઃ, તત્ક્ષણાન્ સઘ એવ, વિશીર્ણાં વિનષ્ટાં વેદના પીઢા યસ્ય સ તાદૃશઃ નીરોગઃ
સન્, અન્તિકસ્થિતં ધનદં વ્યાહરન્ ઉક્તવાન્ ॥૪૨-૪૩॥

એક દિવસે તે રાજા માયાના દુઃખાવા ને પેટમાં થળ જેવા કઠન રોગથી પીડાયો હતો વૈદ્યો ને
મંત્ર જાણનારાઓએ તેની ઉપેક્ષા કરી દીધી તેથી જીવનથી નિગમ થયેલો તે જોર-જોરથી શ્વાસ લેતો હતો.
(પથુ) રત્નસારના પુત્ર ધનદે આપેલા હિતમ એવા રોગનાશક પાણિના જળથી સિંચાયો હતો તરત જ
તે વેદના રહિત થઈ ગયો ને પાસે રહેલા ધનદેને કીધું કે. ॥૪૨॥૪૩॥

કિં વ્યાહરવિત્યાહ—

ભાસ્કરઃ પ્રકુરુતેઽપ્યુપક્રિયાં, તાપમાદધદધિપ્રકાશનઃ ।

ચન્દ્રમાસ્તુ કલયન્ કલક્ષિતા-માદધાતિ જનતાપહિંસતામ્ ॥૪૪॥

ચન્દનં હરતિ તાપમાન્તરં, ઘૃષ્ટમેવ દૃશદા ધૃતં તનૌ ।

રત્નસારગુરુવંશકેતનં, સ્વવ્યતિક્રમગુણો ભવાનભૂત ॥૪૫॥

(યુગ્મમ્)

અધ્યધિકં પ્રકાશનઃ પ્રકાશકઃ ભાસ્કરઃ સૂર્યઃ, અપિ તાપમ્ ઔષ્ણ્યમાદધત્, સ્વયં તપન્,
ઉપક્રિયાં જીવોપકારં કુરુતે સ્વયં દુઃખં સોદ્ધ્વાપિ પરસ્યોપકારં કરોતીત્યર્થઃ, તથા તુ પુનઃ ચન્દ્રમાઃ
સ્વયં કલક્ષિતાં લાઙ્છનં કલયન્ વહન્, જનસ્ય તાપસ્ય હિંસતાં નાશકત્વમાદધાતિ, પરતાપં નાશયતિ
કિન્તુ સ્વયં તુ કલક્ષી, તથા સૂર્યઃ પરપ્રકાશકઃ કિન્તુ સ્વયં તપતિ, તથા ચન્દનમ્ દૃષદા પાષાણેન
ઘૃષ્ટં સન્, તનૌ શરીરે ધૃતં હેષિતમ્ આન્તરં હૃત્થં તાપં હરતિ, પરતાપં હરતિ કિન્તુ સ્વયં ઘૃષ્યતે
इत्येवं સર્વેષામેવ ભાસ્કરાદીનાં પરોપકારિણાં સ્વસ્ય સ્વસ્ય કોઽપિ વ્યતિક્રમો દૃશ્યત એવ, કિન્તુ
રત્નસારસ્ય ગુરોર્મહતઃ વંશસ્ય કુલસ્ય કેતનમુત્કર્ષત્વાત્પતાકેવ, ભવાન્ સ્વસ્ય? અવ્યતિક્રમઃ ક્ષત્યભાવઃ
યેન, તાદૃશઃ અભૂન્ । ભવતો હિ પરમુપકુર્વતો ન સ્વસ્ય કાપિ હાનિરિતિ ભાસ્કરાદિભ્યઃ ઉપકારેભ્યો
ભવાન્ વિશિષ્યત્ इति ન ત્વત્સમઃ કોઽપિ ઉપકારો જગતીત્યર્થઃ । ભાસ્કરાદિભ્યઃ ઉપમાનેભ્યઃ ઉપમેયસ્ય
ધનવત્સ્યાધિક્યવર્ણનાદ્વચતિરેકાલજ્ઞારઃ ॥૪૪-૪૫॥

પદ્મ પ્રકાશવાળો સૂર્ય તાપને કરતો તપાવતો તપાવતો ઉપકાર કરે છે. ને અંદર તો પોતે કંઈક ધારણ
કરતો હતો લોકોના તાપનો નાશ કરે છે. ને અંદર પથર ઉપર ધસાયેલો ને શરીરમાં લેપાયેલો અંદરના
તાપને પથુ નાશ કરે છે. પથુ રત્નસારના મહાન કુલના પતાકા સમાન તમે પોતે જ ઓલખી શકે એવા
શુશ્રુવાળા અસામાન્ય શુશ્રુવાળા થયા. ॥૪૪॥૪૫॥

૧. યુ યુગ્મ વ્યવતિક્રમઃ ક્ષત્યભાવો ગુણો યસ્ય સ તાદૃશોઽભૂત્ ।

માદૃશામસમમાગ્યવૈભવાઝાત એષ ભવતો ભવોદયઃ ।

ચક્રવાકસુકૃતાનુભાવતો, માનુમાનુદયતે હિ સન્તતમ્ ॥૪૬॥

માદૃશાં જનાનામ્, અસમસ્યાનુપમસ્ય, માગ્યસ્ય વૈભવાન્ સમૃદ્ધેઃ, અન્યસ્ય હિ માગ્યસ્યસૃદ્ધિ-
નૈતાદૃશી, યતઃ ન ભવાદૃશઃ અન્યત્ર ઇતિ અનુત્તમા મદ્માગ્યસમ્પદિત્યર્થઃ । ભવતસ્તવ એષ વર્તમાનઃ
ભવે સંસારે હૃદયઃ જન્મ જાતઃ, યદિ હિ ભવતો જન્મ ન સ્યાત્ તર્હિ કો નામાસ્માનીદૃશેભ્યઃ સંકટેભ્યઃ
પાયાદિતિ માદૃશાં માગ્યાદેવ ભવતો જન્મેત્યર્થઃ । “સહાયાતાદૃશાસ્તસ્ય, ચાદૃશી ભવિતન્યતા ।”
इत्युक्तेरिति भावः । ननु नष्टान्यस्य भाग्यतः अन्यस्य जन्म क्वापि श्रुतं दृष्टं वेति चेत्तत्राह—हि
यथा, चक्रवाकस्य सुकृतस्य पुण्यस्य अनुभावतः प्रभावतः, मानुमान् सूर्यः सन्ततमहरहः उदयते, नहि
सूर्योदयं बिना १चक्रवाकविरहविरह इति तद्भागादेव सूर्यादयः, इति असम्बन्धेऽपि सम्बन्धाध्यव-
सायादतिशयोक्तिः, तत्प्राणितश्च दृष्टान्तः ॥४६॥

માગ્ય જેવાના અનુપમ એવા ભાગ્યના પ્રભાવથી જ તમારો આ જન્મ થયો છે. જેમકે ચક્રવાક પક્ષીના
પુણ્યના પ્રભાવથી જ હંમેશા સૂર્ય ઉદય પામે છે. ॥૪૬॥

શંસતીત્યમવનીશ્વરે સ્વયં, રત્નસૂર્વિનતિવામનોઽન્નવીત્ ।

એષ દેવ ! મહિમા મહાંસ્તવ, વક્તિ યદ્વિશ્નુરુપક્રિયાં મમ ॥૪૭॥

અવનીશ્વરે રાજનિ, ઇત્યમુક્તપ્રકારેણ, સ્વયમાત્મના એવ શંસતિ વર્ણયતિ સતિ, ચિનત્યા
ચિનયેન પ્રણમેણ વા વામનઃ વામન ઇવ સંકુચિતઃ મન્ પ્રણમે સ્વસ્ય નમનાદ્વામનત્વમ્, ચિનયો ચ
સ્વપ્રશંસાં શ્રુત્વા સંકોચમાપ્નોતીતિ વામનત્વમિતિ ભાવઃ । રત્નસૂઃ ધનદઃ અન્નવીત્, કિમિત્યાહ—દેવ !
રાજન્ ! એષ મમ પ્રકાશનં તવ, મહાન્ મહિમા મહત્ત્વમ્ ઔદાર્યમ્, યદ્વિશ્નુઃ પ્રમુરપિ મમ ઉપક્રિયા-
મુપકારં વક્તિ વર્ણયતિ, ઉદારા હિ ૨અન્યસ્યોપકારં સ્વસ્ય ગૌરવેઽપિ વર્ણયન્તિ નીચત્વાપિ, ઇતિ માં
વર્ણયન્ ત્વં સ્વમહત્ત્વમેવ પ્રકટીકરોષિ ઇતિ ભાવઃ ॥૪૭॥

રાજના પોતાની મેલેજ આમ પ્રશંસા કરતા છતાં વિનયથી અત્યંત નમ્ર થઈ ગયેલો રત્નસાર
ખોલ્યો કે હે રાજા ! આપ શ્રીમાન જે મારો ઉપકાર વર્ણવે છે તે આ આપનોજ મોટો મહિમા છે. ॥૪૭॥

ઉત્તમાભયવજ્રાત્પ્રશ્નસ્યતાં, યાત્યવશ્યમપિ વર્ણદૂષકઃ ।

પીતરક્તસિતવર્ણયોગત—ચિત્રકે સ્ફુરતિ કૃષ્ણવર્ણકઃ ॥૪૮॥

ઉત્તમો ય આશ્રયઃ આધારસ્તદ્વજ્રાત્પ્રભાવાત્, વર્ણદૂષકઃ નિન્દિતવર્ણઃ અપિ, અવશ્યં પ્રશ્નસ્યતાં
યાતિ, નતુ ક્વ ઇત્યં દૃષ્ટમિતિ ચેત્તત્રાહ—ચિત્રકે ચિત્રવર્ણવતિ વસ્તુનિ, પીતસ્ય રક્તસ્ય સિતસ્ય શ્વેતસ્ય
ચ વર્ણસ્ય યોગતઃ સમ્પર્કાત્, કૃષ્ણવર્ણકઃ કાલો વર્ણઃ સર્વાધિક્ષયેન શોભતે ઇતિ આશ્રયવજ્રાદેવ
કાલવર્ણસ્ય તત્ર શોભા, ન તુ સ્વતઃ, સ્વતસ્તસ્ય અપ્રશ્નસ્યત્વાત્, તથા તવાશ્રયાદેવ મમ પ્રશ્નસ્યતા ન તુ
સ્વતઃ ઇતિ મમ પ્રશ્નસાપેક્ષયાત્વમેવ પ્રશંસાહ ઇતિ ભાવઃ । દૃષ્ટાન્તઃ ॥૪૮॥

રૂપને બગાડી નાખે એવી વસ્તુ પણ ઉત્તમ આધારને લીધે અવશ્ય કરીને પ્રશંસા પામે છે. ખીજા,
શાલ ને ધોળા વર્ણના યોગથી થયેલા ચિત્ર વર્ણનાળા વસ્તુમાં કે ચિત્રમાં કાળો વર્ણ વધારે ખિલે છે. ॥૪૮॥

૧ ચક્રવાકસ્ય જિયા સહ યો વિરહસ્તસ્ય વિરહઃ । ૨ અન્યસ્ય નીચત્વાપ્યુપકારં સ્વસ્ય ગૌરવેઽપિ વર્ણયન્તિ ।

અત્રાર્થ એવ યુક્ત્યન્તરમાહ—

સંભવેદતિતમાં મહીયસા—માશ્રયેણ મહિમાઽમહીયસામ્ ।

આરકૂટશકલં ધનેશિતુઃ, પાણિના વિધૃતમર્જુનાયતે ॥૪૯॥

અમહીયસા નીચાનામપિ મહીયસામતિમહતામાશ્રયેણ સાન્નિધ્યેન, અતિતમામતિમહાન્ મહિમા ગૌરવં સંભવેદ્ભવતિ, યથા ધનેશિતુઃ કુબેરસ્ય પાણિના કરેણ ધૃતમ્, આરકૂટસ્ય પિત્તલસ્ય શકલં સ્વણ્ડમ્, અર્જુનં સ્વર્ણં તદિલાચરતીતિ અર્જુનાયતે, મહતઃ ધનાલ્ભ્યસ્ય હસ્તે સ્થિતં પિત્તલમપિ લોકૈઃ સ્વર્ણમિતિ મન્યતે, પિત્તલસ્યાપકુષ્ટદ્રવ્યત્વાત્, મહત્ત્રાપકુષ્ટદ્રવ્યમ્મહાણસ્યાન્યેનાસન્મહત્, અપકુષ્ટદ્રવ્યસ્ય દરિદ્રેણૈવ ધારણાત્ તથા ત્વાદૃશસ્ય મહતઃ સાન્નિધ્યાન્મમ લઘોરપિ મહિમેતિ ત્વમેવાત્ર મૂલમિતિ ભાવઃ ॥૪૯॥

નાનાઓની પણ મહિમા મોટાઓના આશ્રયથી અત્યંત પધી ગય છે. મોટા શેઠના હાથમાં રહેલો પિત્તલનો ટુકડો સોના જેવા લાગે છે. ॥૪૯॥

નનુ રત્નલાભસ્તવ દેવ્યાઃ ન તુ મત્તઃ, તેન ચ તવ મહત્ત્વમ્, ન તુ મમાશ્રયણાદિતિ ચેત્તત્રાહ—

રત્નલલ્લિધિવિષયે મહીપતે ! ત્વત્પ્રસત્તિરપિ મૂલકારણમ્ ।

રાજનિ પ્રણયિનાં પ્રસેદુષિ, પ્રીતિમાન્ ભવતિ દેવતાજનઃ ॥૫૦॥

મહીપતે ! રત્નાનાં લલ્લિધિઃ પ્રાપ્તિઃ તદ્વિષયે ત્વત્પ્રસત્તિઃ ત્વત્પ્રસન્નતાઽપ્યેવ મૂલકારણં નિવાનમ્, નનુ રત્નલાભો દેવીપ્રસાદાત્ર મમ પ્રસત્યા કિં કૃતમિતિ ચેત્તત્રાહ—રાજનિ, પ્રસેદુષિ પ્રસન્ને સતિ, પ્રણયિનાં ભક્તાનામુપરિ દેવતાજનઃ, પ્રીતિમાન્ પ્રસન્નો ભવતિ, અપ્રસન્ને તુ રાજનિ ન તથા इति દેવીપ્રસાદઃ ત્વત્પ્રસાદભાવેનેતિ તત્રાપિ તવૈવ મહત્ત્વમ્ ॥૫૦॥

હે રાજા ! રત્નોની પ્રાપ્તિને વિષે પણ તમારી પ્રસન્નતા જ મૂળ કારણ છે. રાજા પ્રસન્ન હોને બકતો ઉપર દેવતાઓ પ્રસન્ન થાય છે. ॥૫૦॥

એવમેવ મણિમિથ પશ્ચમિઃ, સ્વાપરોપકૃતિકર્મ નિર્મમે ।

ઇન્દ્રિયૈરિવ મહામનાઃ પુમા—નાત્મશુદ્ધિપરમાગકાઙ્ક્ષયા ॥૫૧॥

એવમુક્તપ્રકારેણ એવ ધનદઃ, પશ્ચમિથ મણિમિઃ, સ્વસ્વાપરસ્થાન્યસ્ય ચ ઉપકૃતિ કર્મ ઉપકારં નિર્મમે ચકાર । મહામનાઃ મનસ્વો પુમાન્ પુરુષઃ, આત્મનઃ સ્વસ્વ શુદ્ધિઃ નૈર્મલ્યં તસ્ય પરસ્થાન્યસ્વ ભાગોઽભ્યુદયઃ તસ્ય ચ કાઙ્ક્ષયા ઇચ્છયા ઇન્દ્રિયૈઃ કૃત્વા, પરોપકારકરણમિવ, મનસ્વિનઃ આત્મશુદ્ધયૈ પરાભ્યુદયાય ચ ઇન્દ્રિયાણિ વિષયેષુ વ્યાપૃણન્તિ, ન તુ અન્યાપકારાય, વિષયલાક્ષણાતો વા તયૈવાવમપીતિ ભાવઃ ॥૫૧॥

આમ તમારો આ ધનદ પાંચ મણિઓથી પોતાનો ને ખીળનો પણ ઉપકાર કરે છે. જેમ મહાત્મા જીવ આત્માની શુદ્ધિને ખીળના ઉપકારની ઇચ્છાથી પાંચ ઇન્દ્રિયોથી (જ પરનો ઉપકાર) કરે છે. ॥૫૧॥

તત્પુરોષવન એવ ચાન્યદા, ચિષ્ણુષ્ટયધરો મુનીશ્વરઃ ।

શીલધાર્યમિધ આયયૌ ગુરુઃ, શિષ્યવૃન્દવિનિષેવિતક્રમઃ ॥૫૨॥

અન્યદા ચ તસ્ય પુરસ્ય વપવને એવ, શિષ્યવૃન્દેન વિનિષેવિતઃ ક્રમઃ ચરણઃ યસ્ય સ તાદૃશઃ શિષ્યવૃન્દસમન્વિતઃ, ચિતા જ્ઞાનાનાં ચતુષ્ટયં તસ્ય ધરઃ મતિ-શ્રુતા-વધિ-મનઃપર્યયજ્ઞાનચતુષ્કયુતઃ યત એવ, મુનીશ્વરઃ ચતિનાયકઃ 'શીલધારી' इति અભિધા નામ યસ્ય સ તાદૃશઃ ગુરુઃ આયયૌ ॥૫૨॥

ખીળ દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમાં જ શિષ્યવૃન્દથી સેવિત છે ચરણ તેના એવા મહાન મુનિ ચતુર્ગાની શીલધારી નામે આચાર્ય આવ્યા. ॥૫૨॥

અથ મુનિમેવ વિજિનષ્ટિ—

પ્રેયસી મમ હૃદઃ પરં ક્ષમા, તાં ન વીક્ષિતુમયં શ્મઃ ત્વમ્ ।

इत्यवेक्षितजिनेश्वरागमः, कोपमेव निजघान यः स्वयम् ॥५३॥

યઃ મુનીશ્વરઃ, અવેક્ષિતજિનેશ્વરાગમઃ ગીતાર્થઃ અત એવ, મમ મુનેઃ, હૃદઃ મનસઃ, પરમત્યન્ત પ્રયસી પ્રિયતરા ક્ષમા ક્ષાન્તિઃ અપકારેડપિ પ્રતિકારાનિચ્છા, તાં ક્ષમામ્, અયં કોપઃ, ક્ષણમપિ, વીક્ષિતુ-મવલોકિતું ન ક્ષમઃ સમર્થઃ, ક્રોધસત્ત્વે હિ ક્ષમાયાઃ ક્ષણમાત્રમપિ ન સંભવ इति ભાવઃ, इति હેતોઃ સ્વયમ્, કોપમેવ નિજઘાન વ્યનાશયત્, અન્યોડપિ સ્વપ્રેયસ્યાઃ અમર્ષણં હન્તીતિ ભાવઃ । જિતક્રોધઃ ક્ષમાવાન્, ગીતાર્થઃ સ મુનીશ્વર इत्यર્થઃ ॥૫૩॥

જે જિનેશ્વરનું વચન જાણકાર જે આચાર્યની ક્ષમા મારા મનથી અત્યન્ત પ્રિય છે. પણ તેને આ ક્રોધ ક્ષણવાર પણ જોઈ શકતો નથી. એમ ધારીને જણે કોપનો નાશ કર્યો હતો. ॥૫૩॥

મત્પ્રિયકૂરણપાલિતાત્મના, સંવિદા સહ સદા વિરોધ્યમ્ ।

इत्यशेषभुवनानुगामिनं, मानमुद्धतमघश्चकार यः ॥५४॥

મમ સ્વસ્ય પ્રિયકૂરણાય મુક્ત્યાદીષ્ટપ્રાપ્તયે પાલિતઃ સંરક્ષિતઃ અનેકવ્રતાનુષ્ઠાનાદિક્લેશં સોઢ્વાડપિ વપાર્જિત આત્મા સ્વરૂપં યસ્યાઃ સા તાદૃશી, કિંચ મમ પ્રિયકૂરણમ્ મયા પાલિતશ્ચાત્મા યસ્યાઃ સા, યદ્વા મમ પ્રિયકૂરણસ્યામીષ્ટસ્ય પાલિતં પાલનમેવ આત્મા યસ્યાઃ સા તાદૃશી તથા મુક્ત્યાદિસાધિકયા સંવિદા જ્ઞાનેન સહ, અયં માનો વિરોધી આચરકઃ, અહન્તાનિવૃત્તાવેવ મુદ્ધજ્ઞાનસ્યોદયાદિતિ ભાવઃ, इति હેતોઃ, યો મુનીશ્વરઃ, અશેષં ભુવનં લોકમનુગચ્છતિ વ્યાપ્નોતિ इति તમ્, સકલલોકાન્તઃ સ્થિતમ્, અથ ચ, હૃદયતમ્ વપ્રકર્માણમ્, અહંકારસ્ય બન્ધહેતુત્વાદિતિ ભાવઃ, માનમભિમાનમઘશ્ચકાર તિરશ્ચકાર, જ્ઞાનાવારકત્વાદ્બન્ધહેતુત્વાદ્ માનં તત્યાયેત્યર્થઃ, નિરભિમાની સ મુનિરિતિ ભાવઃ । યો હિ જ્ઞાની સ માનં ન પાત્યેવેતિ ॥૫૪॥

૧ આચાર્યપસ્ય મમ પ્રિયં નિશ્ચિતકર્મવિલયનં સુખં દુઃખઃ સ્વસ્ય તત્કરણાય તત્કર્તુ પાલિતઃ અમોઘકારણત્વાત્ સુખઃ આત્મા સ્વરૂપં યસ્યાઃ સા તાદૃશી ।

૨ વપ્રકર્મવન્ધકમ્ ।

જે આત્માર્થ મારા પ્રિય કરવાને જેનું પાલન કરાવું છે એવા સમ્યક્ જ્ઞાનને હંમેશાં આ વિશેષિ છે એમ વિચારીને જાણે ઉદ્ધતને આખા સંસારમાં ફેલાયેલા એવા માનને તિરસ્કાર કર્યો હતો. ॥૫૪॥

આર્જવં મમ હૃદઃ પ્રિયક્ષરં, ધાવતીયમપિ તજ્જિષાંસયા ।

इत्यतः प्रथममेव मायिकां, यो विभेद सुकृतोपदेशकः ॥५५॥

મમ હૃદઃ મનસઃ પ્રિયક્ષરમિષ્ટમ્ આર્જવમ્ ઋજુત્વં સરલતામિતિ યાવત્, તસ્યાર્જવસ્ય જિષાંસયા નાશનેચ્છયા. इयं मायाऽपि धावति अभिद्रवति, मायिनो हृदयं हि न सरलं भवतीति भावः । इत्यतः हेतोः, यः सुकृतोपदेशकः धर्मप्रवर्त्तकः प्रथममेवेतरस्मान् प्रागेव मायिकां मायां विभेद नाशितवान्, क्रोधादयो हि मायानुसाग्णिः, मायायाः विनाशे च निराधारतया ते सुकरनिवारणा भवन्तीति प्रथमं मायां निराकृतवानित्यर्थः । निश्छलहृदयः स मुनिरिति भावः ॥५५॥

ધર્મના ઉપદેશ આપનાર જે આત્માર્થ આ માયા મારા હૃદયને પ્રિય એવા આર્જવ પ્રત્યે નાશ કરવાની ઇચ્છાથી દોડે છે એમ વિચારીને તેને પહેલીથી તોડી નાખી હતી. ॥૫૫॥

पापमुग्रमसुहृन् ममाधुना, तद् विवर्धयितुमेष काङ्क्षति ।

इत्यतो निखिलदोषपोषकं, लोभमेव शमयाम्बभूव यः ॥५६॥

(पञ्चभिः कुलकम्)

પાપં મમ ઉગ્રમ્, इतरापेक्षया बलवदसुहृदप्रियम्, अधुना एष लोभः तत्पापं विवर्धयितुं काङ्क्षति इच्छति, “लोभः पापस्य कारणम्” इत्युक्तेरिति भावः । इत्यतो हेतोः, यो मुनिः, निखिलानां दोषाणां क्रोधादीनां पोषकम् “लोभात्क्रोधः प्रभवति लोभात्कामः प्रजायते । लोभान्मोहश्च नाशश्च” इत्युक्तेरिति भावः, लोभं शमयाम्बभूव तत्याज । निर्लोभो स मुनिरिति भावः ॥५६॥

જે આત્માર્થ સર્વ દોષનું પોષણ કરનાર એવા લોભને પાપ મારો ઉગ્ર થતુ છે પણ આ લોભ તેને વધારવા ઇચ્છે છે એમ વિચારીને તેનું શમન કર્યું હતું. ॥૫૬॥

पौरलोकमवलोक्य कानने, यान्तमुत्सुकतया सकारणम् ।

पार्श्वगं कमपि पृष्ठवानयं, सूरिमागतमजिज्ञपन्न सः ॥५७॥

પૌરલોકં નગરજનં કાનને ઉચ્ચાને ઉત્સુકતયા સાત્કણ્ટં યાન્તં ગરુઢાન્તમવલોકય, ધનદઃ, पार्श्वगं समोपस्थम् ‘उत्सुकतया’ इत्यस्यात्रापि अन्वयात् कुतूहलेन, सकारणं कारणेन काननगमनहेतुना सहितं पृष्ठवान्, स च पृष्ठः सूरिमागतं व्यजिज्ञपत्, सूरिमागत इत्यतः लोका यान्ताति निवेदित-वानित्यर्थः ॥५७॥

ઉપવન તરફ જતા લોકાને જોઈને ધનદે આજુમાં રહેલાને પૂછ્યું—તે તણે કશું કે—આત્માર્થશ્રી પધાર્યા છે. ॥૫૭॥

रत्नसारवणिगीशनन्दनः, स्यन्दनं समधिरुद्ध सोऽथ तम् ।

वन्दितुं विदितयोगसंगतं, गच्छति स्म मुनिनायकं मुदा ॥५८॥

अथानन्तरं स रत्नसारो यो वणिगीशः महेभ्यस्तस्य नन्दनः पुत्रः धनदः, स्यन्दनं रथं “स्यन्दनो रथ” इत्यमरः । समधिरुद्ध, विदितेन ज्ञातेन प्रसिद्धेन योगेन संगतं समन्वितं योगिनं तं मुनिनायकं सूरिं वन्दितुं मुदा सहर्षं गच्छति स्म ॥५८॥

रत्नसार शैलेना पुत्र धनद पथु रथ पर भेरीने ते शोभीश्वर आचार्य श्रीने वन्दन करवाने आस्थे। ॥५८॥

तं विनम्य पुरतः भितासने, भक्तिमाजि धनदे मुनीश्वरः ।

शर्करारसमयीमिवानघ-श्रोतृकां व्यधित धर्मदेशनाम् ॥५९॥

तं मुनीश्वरं विनम्य नत्वा, पुरतः मुनेरग्रतः, अतिमधिष्ठितमासनं येन तादृशि, भक्तिमाजि भक्ते धनदे सति, मुनीश्वरः, शर्करारसमयी शर्करारसप्रचुरामिव मधुरां हृद्याम्, अत एव, अनघाः निष्पापाः श्रोताः यतो यस्या वा अनघाः पापरहिताः श्रोतारो भवन्ति यया वा तामबहारिणीम् धर्मदेशनां व्यधित ददौ ॥५९॥

आचार्यने नभीने आगणमां लुका धनद आसन उपर भेरी जनां मुनीश्वरे साकर लेवी भीरी ने श्रोताने पवित्र करनारी जेवी धर्मदेशना आपी। ॥५९॥

अथ तद्देशनामेवाह—

आदधात सुकृतं सभावनं, सर्वमेव खलु नान्तरान्तरा ।

भावनाविकलमेव यन्न तत्, स्यात् समग्रफलदायकं नृणाम् ॥६०॥

सर्वमेव सुकृतं पुण्यकर्म, सभावनं भावनासहकारेणैव, आदधीत कुर्यात्, अन्तरा अन्तरा मध्ये मध्ये न खलु, एकत्र भावना अपरत्र नेत्येवरीत्या नैवेत्यर्थः । निरन्तरभावनासहकार आवश्यक इत्यर्थः । विपक्षे बावकमाह—यद्यस्मात् भावनया विकलं रहितं तत्सुकृतं नृणां समग्रफलदायकं नैव स्यात्, तद्धि सुकृतमतः फलं तु दास्यति, किन्त्वविकलं न, निरन्तरभावनासहकारविरहात् तस्मान्नि-रन्तरभावनासहकारः समग्रफलप्राप्तावश्यक इति भावः ॥६०॥

अथा धर्म अनुष्ठानां भावनापूर्वकं करवां, वश्ये वश्ये भावना रहित थपुं नहि, केभे तेभ थवाथी दे धर्म अनुष्ठाने स पूर्व इण आपनाना थाप नहि। ॥६०॥

प्राग् यथैव जिनराजमन्दिरं, श्रेष्ठिपुत्रमथनो विधाप्य सः ।

खण्डितं फलमविन्दत ध्रुवं, भावखण्डनवशेन तद्यथा ॥६१॥

अथैव येन प्रकारेणैव, प्राक् पूर्वकाले, स श्रेष्ठिपुत्रः मथनः तदाक्यः, जिनराजमन्दिरं विधाप्य

निर्माप्य, भावस्य भावनायाः कण्ठनं वैकल्प्यं तद्वशेन, ध्रुवं खण्डितमसमग्रं फलमविन्दत प्राप, तद्ययेति कथानिर्देशे ॥६१॥

पूर्वं समयमां श्रेष्ठीना पुत्र मथन जेम विनेश्वरना भदिर करावी, भाव अडित यवाने क्षीधेन अडित इण पाभ्यो हतो, तेनी पार्ता आ प्रभाषे छे ॥६१॥

दक्षिणेऽत्र भरते रतेः पुरं, नाम रत्नपुरमस्ति सान्वयम् ।

तत्र कोऽपि कनकप्रभोऽभवत्, क्षिप्ततप्तकनकप्रभो नृपः ॥६२॥

अत्र भरते दक्षिणे भागे, रतेः प्रीतेः पुरमास्पदम्, सान्वयं रत्नानां पुरं नगरमित्यन्वयार्थेन सहितं रत्नपुरं नाम पुरमस्ति, तत्र रत्नपुरे, कोऽपि बिलक्षणः, क्षिप्ता तिरस्कृता, ततोऽप्युत्कृष्टवर्णत्वात् तप्तस्य विशुद्धस्य कनकस्य स्वर्णस्य प्रभा कान्तियेन स तादृशः कनकवर्णः, कनकप्रभो नाम नृपः अभवत् ॥६२॥

अहिं दक्षिणार्धे भरतमां प्रीतिना नगर जेवो रत्नपुरनामे यथार्थं नगर हतुं. त्यां कर्धक पोतानी कान्तिथी तपावेला सुवर्णने पणु तिरस्कृत करनार जेवो कनकप्रभ नामे राजा हतो. ॥६२॥

तत्प्रियापि कनकप्रभाऽजनि, प्रीतिवह्निवनसारणिप्रभा ।

यां समीक्ष्य मधुराकृतिं शिवा, वल्लभं स्ववपुषाऽप्यनीनहत् ॥६३॥

तस्य कनकप्रभस्य प्रिया अपि, प्रीतिरनुराग एव वह्निः तस्या वने सारणिः प्रणाली उद्यान-सेचिनी सेव प्रीतिसंवर्धकत्वात्प्रभाति भासते इति सा प्रीतिमति कनकप्रभानामाऽजनि । यां मधुरा-कृतिं मनोहराकारां समीक्ष्य, शिवा पार्वती, वल्लभं शिवं स्ववपुषा स्वार्धशरीरेणापि अनीनहत् संश्लिष्यति स्म, मत्तोऽप्यधिकसुन्दरी सेति शिवः कदाचित्तद्वशः माभूदिति शङ्कया अधेशरीरेण शिव-शरीर एव सदा तस्थौ, यथा स अवसराळाभेन न तां कामयेतेति यावत् । शिवस्य अधेनारीनट-स्वरूपस्य पूर्वोक्तहेतुना संभावनमिति ॥६३॥

तेनी प्रिया कनकप्रभा नामे हती, जे प्रेमनी वेक्षरीना वनसारु नीक जेवी हती. जेतुं मधुर सौन्दर्यं जेधने ज जण्हे, पार्वतीजे पोताना पति शिवने पोताना शरीरथा पांधी राज्जे हतो. (जेथा कनकप्रभा प्रत्ये आकषायि नहि.) ॥६३॥

आस तत्र वसुदत्त इभ्यक—स्वयाशकीर्तिमरचन्दनोज्ज्वलः ।

प्रार्थनाभिमुखमन्यकामिनी—वर्गमेव विमुखीचकार यः ॥६४॥

तत्र रत्नपुरे, त्यागो दानं तेन या कीर्तिः तस्या अरः अतिशयः एव चन्दनं सर्वत्र सुरभि-प्रसारकत्वात्, तेन उज्ज्वलः प्रसिद्धः इभ्यकः वनाढ्यः वसुवत्सनामा आस, यः वसुदत्त एव नान्यः, प्रार्थनाभिमुखं प्रार्थयन्तम् अन्यकामिनीवर्गं परकीसमूहं विमुखीचकार निराश्रमकरोन, प्रार्थयन्तमपि कामिनीजनं कत्याजेत्यर्थः । एतेन तस्य बिलक्षणजितेन्द्रियता ॥६४॥

ત્યાં વસુદત્ત નામે શ્રેષ્ઠી હતો. જે દાનની મોટી કીર્તિ રૂપી ચન્દનથી ઉત્પન્ન હતો. ને જે પ્રાર્થના કરતી એવી પણ ખીજ આયોને વિમુખ હતો. (ખીજ આને ધ્વજીતો ન હતો). ॥૬૪॥

પૂર્વચન્દ્રશુચિશીલધારિણી, ચાર્વ્યજાયત મધર્મચારિણી ।

તસ્ય ધર્મધિષણા વસુન્ધરી, ચિત્રરૂપરસનાવસુન્ધરા ॥૬૫॥

તસ્ય વસુદત્તસ્ય ચિત્રરૂપા નાનાવર્ણા યા રસના કટિભૂષણં તસ્યાં વસુન્ધરા પ્રાન્તદ્વયયોજન-સ્થાનસ્થિતસ્થૂલસર્વાતિશાયિરત્નગોલકમિવ સર્વાતિશાયિની, ધર્મ ધિષણા બુદ્ધિર્યસ્યાઃ સા તાદૃશી ધર્મ-શીલા, ચાર્વી મનોહરાક્ષી, પૂર્વચન્દ્રસ્યેવ શુચિનઃ વિશુદ્ધસ્ય શોભસ્ય ધારિણી પવિત્રશીલવતી, વસુન્ધરી નામ સધર્મચારિણી પત્ની અજાયત ॥૬૫॥

પૂર્ણચંદ્ર જેવા પવિત્ર શીખવાળીને ધર્મબુદ્ધિરૂપી રત્ન ॥ળી, નાનારૂપવાળી, હવા રૂપી ધનને ધારણ કરનારી અનેક પ્રકારે મોડું બોલનારી તેને પત્ની બહુ સારી હતી. ॥૬૫॥

મારૂપમથનઃ સુતસ્તયો-નામતોઽપિ મથનોઽભવત્કૃતી ।

શ્રીશ્ચ સોમપદપૂર્વિકાવધૂ-સ્તસ્ય સોમવદના ગુણાશ્રયા ॥૬૬॥

તયોઃ વસુન્ધરી-વસુદત્તયોઃ સુતઃ પુત્રઃ, કૃતી વિદ્વાન્, મારૂપસ્ય કામદેવસૌન્દર્યસ્ય મથનઃ ક્ષેપકઃ, કામદેવાદપ્યધિકસુન્દરઃ, નામતઃ અપિ, મથનઃ મથનેતિનામા અમૂન્ । તસ્ય મથનસ્ય, ગુણાશ્રયા ગુણવતી સોમવદના ચન્દ્રમુખી, સોમપદપૂર્વિકા શ્રીઃ સોમશ્રોરિતિ નામ વધૂશ્ચ, અમૂદિતિ સમ્બદ્ધયતે ॥૬૬॥

તે બન્નેનો, કામદેવના રૂપ ગર્વને તોડનારને બુદ્ધિમાન મથન નામે પુત્ર હતો તેની ચન્દ્રમુખી ને ગુણવંતી એવી સોમશ્રી નામે પત્ની હતી. ॥૬૬॥

મોઽન્યદા મસ્થિભિરાવૃતો ગતઃ, કેલિકૌતુકિતયાવનં વનમ્ ।

એક્ષત દ્રુમતલે તપોધનં, મૂર્તિવદ્ધમિવ ધર્મમર્હતઃ ॥૬૭॥

અન્યદા, સ વસુદત્તઃ, મસ્થિભિઃ મિત્રૈઃ આવૃતઃ વેષ્ટિતઃ સન્, કેલૌ કોઢાયાં યા કૌતુકિતા ઉત્સુકતા તથા કૃત્વા પ્રાણનાભવનં રક્ષણં યસ્માદ્ યસ્મિન્ વા અવનમ્ અવતિ રક્ષતિ પ્રાણિન इति-વાઽવનમ્ નાસ્તિ વનમપરં યસ્માત્તત્તાદૃશં સર્વોત્કૃષ્ટં વા, વનમુશાનં ગતઃ, તત્ર દ્રુમતલે, અર્હતઃ જિનેશ્વરસ્ય, મૂર્તિવદ્ધં મૂર્તિમન્તં, ધર્મમિવ, તપોધનં મુનિમૈક્ષત ॥૬૭॥

એક દેવસ તે કાઠના કુતૂહલથી મિત્રો સાથે ઉદ્ધાનમાં ગયો. ત્યાં ઝાડ નીચે તેણે જૈનધર્મ બાણે મૂર્તિમાન ન હોય એવા મુનિને જોયા. ॥૬૭॥

વીક્ષ્ય તં મુનિપતિં શમાશ્રયં, મિત્રમન્તિકગમન્વયુક્ત સઃ ।

કાઽયમક્ક ! કિમિદાવતિષ્ઠતે, કમ્મલાવિલકુશાશિલાન્નકઃ ॥૬૮॥

શ્મસ્ય નિરીહતાયાઃ આશ્રયશ્ચાસ્પદં શાન્તસ્વરૂપં તં મુનિપતિં વીક્ષ્ય, સ મથનઃ, અન્તિક્કગં સમીપસ્થં મિત્રમન્વયુક્ત પૃષ્ઠવાન્, કિમિત્યાહ—અક્ષ ! મિત્ર ! અયં સમધ્વસ્થઃ કદમલેન સ્નાનાચકરણાન્મલેન આવિલં કલુષિતમરચ્છં કૃશં વાચિલમગ્નકમગ્નં ચસ્ય સ તાદૃશઃ વિવર્ણઃ કૃશશ્ચ, કઃ કિનામા, રહાત્ર દ્રુમતલે, કિ કિમર્થં કુતઃ અવતિષ્ઠતે નિવસતિ ? ॥૬૮॥

શાન્ત એવા તે મુનીશ્વરને જોઈ તેણે પાસે રહેલા મિત્રને પૂછ્યું કે હે મિત્ર ! અહિં મસિન અને કુપ્પળા શરીરવાળો આ કોણ રહેલો છે ? ॥૬૮॥

તેન તં પ્રતિ નિવેદિતં સખે ! સાધુરેષ વિરતસ્તપસ્યતિ ।

एतदंद्दियुगलं विनम्य तत्, स्वं पुनीहि दुरितं लुनीहि च ॥६९॥

તેન મિત્રેણ તં મથનં પ્રતિ હૃદય નિવેદિતં કથિતમ્ કિમિત્યાહ—સખે ! એષ દૃશ્યમાનઃ સાધુઃ મુનિઃ વિરતઃ ચૈરાગ્યવાન્ સન્ તપસ્યાતિ તપઃ કરોતિ, તત્તરમાત્, એતસ્ય સાધોરંદ્દિયુગલં ચરણદ્વયં વિનમ્ય પ્રણમ્ય, સ્વમાત્માનં પુનીહિ શુચિકુરુ, દુરિતં દુષ્કર્મ લુનીહિ છિન્ધિ ચ । મુનિપ્રણામેનાત્મા પુનીતે દુરિતં ચ નશ્યતીતિ ભાવઃ ॥૬૯॥

ત્યારે તે મિત્રે તેને ઠીધું કે હે મિત્ર ! આ સંયમી મુનિ તપ કરે છે. આના ચરણયુગલને નમી પોતાને ધન્ય કરીને પાપને કાપે. ॥૬૯॥

इत्युदीरितममुष्य सादरं, तन्निपीय मथनोऽनमन्मुनिम् ।

भूमिमण्डलरजोमिलच्छिरा, भावनां प्रकटयन्निवान्तरीम् ॥७०॥

इत्युक्तप्रकारेण, અમુષ્ય મિત્રસ્ય તદુદીરિતં કથિતં સાદરં નિપીય શ્રત્વા, મથનઃ, ભૂમિમણ્ડલ રજસા મિલત્ શિરો यस્ય સ તાદૃશઃ ભૂમિનિહિતમસ્તકઃ સન્, આન્તરી હૃત્સ્થાં ભાવનાં ભક્ત્યાદિ-રૂપચિત્તવૃત્તિં પ્રકટયન્નિવ, મુનિમનમત્ । નમનેન કૃત્વા હૃત્સ્થા ભક્તિશ્રદ્ધાદિરેવ પ્રકટિતા ભવતીતિ ભાવઃ ॥૭૦॥

મિત્રના વચન આદરપૂર્વક સાંભળીને તે મથને પોતાની અંતઃગતી ભાવના પ્રગટ કરતો ન હોય તેવી રીતે પૃથ્વીની ધૂળ માથામાં લાગે તેવી રીતે તે મુનિને નમ્યો. ॥૭૦॥

साधुराशिषमुदीर्य साधवे, साधुधर्ममुचितं दिदेश सः ।

आगताय महते महाशयाः, सारमेव सकलं विवृण्वते ॥७१॥

સ સાધુઃ મુનિઃ સાધવે સવ્જનાય તસ્મૈ મથનાય, આશિષમાશીર્વાદમુદીર્ય કથયિત્વા, ઉચિત-મનુરૂપં સાધુધર્મં યતિધર્મં દિદેશ ઉપાદિશત્ નનુ કિમિતિ સાધુધર્મં દિદેશ, ન પુનઃ ગૃહસ્થધર્મમિત્યત આહ—મહાશયાઃ ઉદારમનસઃ આગતાય મહતે મહીયસે સકલં સારં શ્રેષ્ઠમેવ મોક્ષપ્રાપકત્વેન પરમાર્થ-ભૂતમેવ પૂર્વં વિવૃણ્વતે વ્યાખ્યાન્તિ ॥૭૧॥

ते भुनि ते उत्तम जनने आशीर्वाद आपी उचित एवा साधु धर्मिणी संप्रमनी देशना आपी. हेमके
अप्यागत एवा उत्तम जनने महात्माओं अधुं सारुं न कडे छे. ॥७१॥

देशनां स विनिशम्य हर्षवान्, भाषते स्म मथनो मुनीश्वरम् ।

धर्ममेतमुपदिष्टमर्हता, नालमस्मि विनिषेवितुं मनाक् ॥७२॥

देशनां धर्मोपदेशं विनिशम्य, हर्षवान् हृष्टः, प्रियत्वात्तस्याः दुर्लभत्वाच्चेति भावः, स मथनः,
मुनीश्वरं भाषते स्म, किमित्याह—अर्हता जितेश्वरेण, उपदिष्टमेतद्वदुक्तं धर्मं विनिषेवितुमाचरितुम्,
मनागीषदपि, अलं ममथः नास्मि, अल्पसत्त्वात्, अस्य च कष्टसाध्यत्वादिति भावः ॥७२॥

देशना सांख्यी शुश्री यथेष्टा ते मथने भुनिने अधुं के जितेश्वरे प्रहोषा आ धर्मनुं सेवन करवाने
हुं सहेजपथु समर्थ नथी ॥७२॥

अभ्यधायि गुरुणा महामते ! श्राद्धधर्ममुररीकुरुष्व तत् ।

शुद्धदर्शनपुरस्सरं स तं, स्वीचकार वचसा मुनीशितुः ॥७३॥

गुरुणा मुनीश्वरेणाभ्यधायि उक्तम्, महामते ! तत्तर्हि श्राद्धस्य श्रावकस्य धर्मम्, उररीकुरुष्व
स्वीकुरुष्व, तस्यापि अर्हदुक्तत्वात्, सुखसाध्यत्वाच्चेति भावः । स मथनः मुनीशितुः, वचसोपदेशेन
शुद्धदर्शनं निर्मलसम्यग्दर्शनं तत्पुरस्सरं तं श्राद्धधर्मं स्वीचकार ॥७३॥

त्यारे भुनिने अधुं के छे शुद्धिमान् ! तो श्रावक धर्मिणी स्वीकार करे. त्यारे ते मथने भुनिनी
आशाथी सम्यक्त्वपूर्वक तेने स्वीकार कर्यो. ॥७३॥

स प्रणम्य मुनिपादपङ्कजं, मन्दिरं प्रति जगाम मित्रयुः ।

देवधर्मगुरुतत्त्वचिन्तना—ज्जीवितं सफलमेव संविदन् ॥७४॥

स मथनः, मुनिपादपङ्कजं प्रणम्य, सिद्धान्ते तत्त्वत्रयीकथनात् देवतत्त्व—धर्मतत्त्व—गुरुतत्त्वस्य
चिन्तनात् मननपूर्वकविचारणात् जीवितं सफलं सार्थकमेव संविदन् जानन् मित्रयुः मित्रसमन्वितः
मन्दिरं निजगृहं प्रति जगाम । सत्सङ्गो हि क्षणिकोऽपि जीवन् सफलयतीति भावः ॥७४॥

पछी ते मथन मित्र साथे ते भुनिना चरथुक्रमणने नभी घर तरडे गये. ते देव, श्रु धर्मनुं
तत्त्व चिंतयतो ते जनने सहेज समजवा लाग्यो. ॥७४॥

तीर्थनाथभवनं स चान्यदा, स्वापतेयनिचयैरचीकरत् ।

तत्र बिम्बविनिवेशनक्षणे, भग्नभाव इति व्यचिन्तयत् ॥७५॥

अन्यदा च कालान्तरे मथनः, स्वापतेयनिचयैः धनराशिभिः कृत्वा तीर्थनाथस्य तीर्थकरस्य
भवनं प्रासादमचीकरत् निर्मापयामास, तत्र प्रासादे बिम्बस्य जितप्रतिमायाः विनिवेशनस्य क्षणे काळे,
भग्नभावः भावनाविरहितः सन् इति वक्ष्यमाणप्रकारं चाचिन्तयत् ॥७५॥

पक्षी अन्तःस्थे ते मधने प्रवेष्टुं विनश्यन्ते भदिरः कश्चिन्मो. त्यां विननी प्रतिष्ठा वपते
भदिरः आववाणे ते आभ विचारवा लाग्ने, ३ ॥७५॥

चिन्ताप्रकारमेवाह—

भूरि भूरि रमसाद्वययीकृतं, हन्त ! मेऽपि किमकार्यकारिता ।

इत्यनेकमनुतापमादधे, तापयन् हृदयमेव चिन्तया ॥७६॥

हन्तेति खेदे, रमसात् अचिन्तितः, भूरिभूरि अतिमात्रं व्ययीकृतम्, प्रासादनिर्माणादा-
वितिशेषः, मम बुद्धिमतोऽपि किं कीदृशी अकार्यकारिता इतीत्थं चिन्तया एव मयनः हृदयं तापयन्
पीडयन्, अनेकमनुतापं पश्चात्तापम् 'पश्चात्तापोऽनुतापश्च' इत्यमरः, आदधे चकार ॥७६॥

मे ६ छे ३ हुं उतापणथी धक्षं धक्ष धन अर्थी नाभ्युं, मे शुं आ भोदुं काम ह्युं ? अम ते
आवी चिताथी हृदयमां अणतो धक्षो पश्चात्ताप कश्चा लाग्ने. ॥७६॥

यातवत्यपि कियत्यपि क्षणे, भूय एव विशदीकृताश्चयः ।

तीर्थराट्प्रतिमया समन्वितं, पूर्णमेव रचयाम्बभूव सः ॥७७॥

कियत्यपि क्षणे यातवत्यपि व्यतीते सति, भूयः पुनरेव, विशदीकृतः निर्मलः आशयो यस्य स
तादृशः विशुद्धचेताः भावनावान् सन् स मयनः, तीर्थराट्प्रतिमया समन्वितं तत्कार्यं पूर्णमेव चकार,
प्रतिष्ठाविसर्गकार्यं चकारेत्यर्थः ॥७७॥

३८६६६ क्षणे वीत्ये छते इरी पवित्र आशयवाणे ते मधने तीर्थं कश्चिन्मो प्रतिमाथी युक्त अवा ते
भदिरने पृष्ठ कश्चिन्मो. ॥७७॥

पूर्णतामुपगतेऽथ तत्र स, ध्यातवान् पुनरपि प्रसङ्गतः ।

वित्तवित्तविहितध्यायस्य मे, स्यात्फलं किमपि नो परत्र वा ॥७८॥

अथानन्तरम्, पूर्णतामुपगते तत्र कार्यं प्रतिष्ठादौ, प्रसंगतः प्रसंगवशात्, स मयनः, पुनरपि
ध्यातवान् चिन्तयामास किमित्याह—वित्तस्य लब्धस्योपाजितस्य वा वित्तस्य धनस्य विहितः कृतः
व्ययो येन तादृशस्य मे मम, परत्र परलोके, किमपि फलं स्याद्वा नो, इत्येवं ध्यातवानिति ॥७८॥

पक्षी ते भदिर पुरा मधे छते इरी प्रसंगवशे ते विचारवा लाग्ने ३ आ पेक्षा धन व्ययने
अने परलोकां कर्षं इण भणशे ३ नदि. ॥७८॥

साधुपुण्यमपरेयुरागतं, प्रत्यक्षमवदत्तौ स्वमन्दिरे ।

प्राप्तुर्करञ्चनपानकैः परे—ऽचिन्तयद्रजनिषेव इत्यपि ॥७९॥

अपरेयः स्वमन्दिरे आगतं साधुपुण्यं मुनिद्वयम्, प्राप्तुर्करञ्चनपानकैः प्राप्ता येन तेरचितैः
अज्ञैः भोज्यपदार्थैः पानकैः पेयपदार्थैश्च, प्रत्यक्षमवदत्तौ सुपात्रदानं ददौ रजनिषेवे रात्रिचरमभागे
इत्यपि वक्ष्यमाणप्रकारमचिन्तयत् ॥७९॥

भीष्म दिवसे आवेक्षा मे साधुओंने मथन पोताने धरे लक्ष अर्ध प्राशुक जेवा आत-पाशुधी
पहोरायुं. ने पछी रात्रिना छेले पहोरे जेम विचारवा लाग्यो ॥७६॥

तस्मिन्नामेवाह—

अव्यवस्थितफले वृषेऽत्र किं, जन्यते खलु मया परिश्रमः ? ।

एवमेष परिचिन्त्य निर्मलं, धर्ममाधित पुनर्विशुद्धधीः ॥८०॥

अव्यवस्थितं भवेद्वा नेत्यनिश्चितं फलं यस्य तादृशे अत्र वृषेऽस्मिन् दानादिधर्मं किं कस्माद् मया
परिश्रमः उद्योगः जन्यते क्रियते ? न कर्तव्यः फलस्यानिश्चितत्वादिति भावः । एवमुक्तप्रकारं परि-
चिन्त्य पुनः विशुद्धधीः निर्मलमतिः असन्दिग्धबुद्धिरिति यावत्, एष मथनः निर्मलं धर्ममाधित चकार
दधौ वा ॥८०॥

हे धर्मने! इण कांई निश्चित नथी, तो हुं शुं काम होगट श्रम करुं छुं ? आम विचारीने ते करी
शुद्ध बुद्धियाणो यध पपित्र जेवो धर्म करवा लाग्यो. ॥८०॥

वर्त्मनि ब्रजत एकदा मुनी-नेष वीक्ष्य सजुगुप्समस्मरत् ।

नाहला इव मलाविला अहो !, एतके मलिनवाससो भृशम् ॥८१॥

एकदा एष मथनः वर्त्मनि मार्गे ब्रजतः गच्छतः, मुनीन् वीक्ष्य, सजुगुप्सं निन्दया सहितम्,
अस्मरत् विनित्तवान् किमित्याह—अहो इति खेदे, जुगुप्सायां वा, एतके एते, नाहलाः पुलिन्दाः
इव मलेन आविलाः अपवित्राः, भृशं मलिनवाससश्च, एवं च घृणा (जुगुप्सा) पात्रमेते इति भावः
“पुलिन्दा नाहला निष्ठया, श्वरा वरुटा भटाः” इति हैमः ॥८१॥

जेक समये मार्गभां जेतो ते मुनिओंने जेध धृष्ट्यापूर्वक विचारवा लाग्यो हे अरे ! आ मलिन
पत्रपाणा मुनिओं भेखेखोनी जेम करवा मया मेला छे. ॥८१॥

उज्ज्वलानि सिचयानि यद्यमी, नित्यशः परिदधत्यनेनसः ।

किं विनश्यति ततस्तपस्विते—त्याद्ययं मुनिविगानमाचरत् ॥८२॥

यदि अनेनसः निष्पापा अमी मुनयः नित्यशः प्रतिदिनम्, उज्ज्वलानि स्वच्छानि सिचयानि
ब्रह्माणि परिदधति, किमिति प्रश्ने, ततः उज्ज्वलवस्त्रपरिधानात् तपस्विता मुनित्वं विनश्यति ? अर्थात्तैष
विनश्यति, इत्यादि अयं मथनः, मुनेः विगानं निन्दामाचरत् ॥८२॥

जे आ मया मुनिओं होखा ने डाध पत्रना वस्त्रो पहोरेता होय तो शुं तथी तपस्वीपणं नष्ट
यध जशे ? आम धष्टी धष्टी ते मुनिओंनी निंदा करवा लाग्यो. ॥८२॥

एवमेष समुपास्य दर्शनं, सात्विचारमविचारसुन्दरः ।

भेष्टिस्वरनभिधाय तद् गुरो—संत्युमाप्य भवनोदुरः सुरः ॥८३॥

જાયતે સ્મ વનજાયતેવૃણો, વત્સરાયુતમિતાયુરઘ્નુતઃ ।

પ્રચ્યુતઃ સ ચ તતો મવાનભૂ—દ્રત્નસારતનયો નયોઽન્વલઃ ॥૮૪॥

(યુગ્મમ ।)

એવમુક્તપ્રકારેણ એષ મથનઃ, વિચારેણ સુન્દરઃ વિચારસુન્દરઃ ન વિચારસુન્દરઃ અવિચારસુન્દરઃ
શ્રેષ્ઠિસુઃ વસુદત્તપુત્રઃ સાતિચારં પૂર્વોક્તાતિચારસહિતં દર્શનમવિશુદ્ધસમ્યગ્દર્શનં સમુપાસ્ય નિષેવ્ય, તદ્
ગુરોરપ્યનભિધાયાનુક્ત્વા, તસ્ય પ્રાચશ્ચિત્તમકૃત્વૈવ મૃત્યુમવાપ્ય, વનજે કમલે દ્વ આયતે વીર્યે દ્વિષ્ણુ
યસ્ય સ તાદૃશઃ વત્સરાણામઽદાનામયુતેન દશસદૃશસંખ્યયા મિતં સમન્વિતં પરિચ્છિન્નં વા, આયુર્યસ્ય
સ તાદૃશઃ, અદ્ભુતઃ વિલક્ષણઃ મુવનેષુ હૃદયઃ હૃદયઃ, સુરઃ દેવઃ જમૂત્, તતઃ દેવમવાશ પ્રચ્યુતઃ સ
મથનઃ, નયેન હઽન્વલઃ પવિત્રઃ નીતિમાન્, રત્નસારતનયઃ પુત્રઃ, મવાન્ ધનદોઽમૂત્ ॥૮૩॥૮૪॥

આમ કુવિચારમાં પડુ તે શ્રેષ્ઠિપુત્ર સમ્યગ્દર્શનનું સાતિચાર પાલન કરી યુરુની પાસે તેની આલોચના
કર્તા સિવાય મૃત્યુ પામી લોકપ્રસિદ્ધ ને કમળ જેવા નેત્રવાલો ને દશ હજાર વર્ષના આયુષ વાળો અદ્ભુત દેવ
થયો. તે જ ત્યાથી વ્યવીને તું નીતિમાન એવા રત્નસાર શ્રેષ્ઠિનો પુત્ર થયો છે. ॥૮૩॥૮૪॥

અથ વાર્તામુપસંહરતિ—

તેન તે સમસર્વશ્ચ સમ્પદઃ, સાપદઃ પરપદામિલાષિણઃ ।

ભાવમાવિતમનાસ્તતઃ પુમાન્, ધર્મમેવ વિદધીત ધીધનઃ ॥૮૫॥

તેન ચ સ્ખણ્ડિતભાવનાસમન્વિતેન ધર્મેણ દ્વેતુના, પરપદસ્ય મોક્ષસ્વામિલાષિણઃ, તે તવ, સાપદઃ
અન્તરા વિપન્નિશ્ચાઃ સમ્પદઃ સમમભન્ મત્યગિલ્લનાદિ વિપત્તિજાતમનુભૂય તવ સમ્પત્તિપ્રાપ્તિરિત્યર્થઃ ।
તત્તસ્તસ્માદ્વેતોઃ, ધીધનઃ બુદ્ધિમાન્ પુમાન્ ભાવેન સદ્ભાવનયા ભાવિતં પરિપ્લુતં મનો યસ્ય સ તથા
સમ્પદઃ, ધર્મ વિદધીત, અન્યથા તુ તત્તેવ સર્વસ્યાપિ ત્વાદૃશસ્ય ગતિરિતિ ભાવઃ ॥૮૫॥

તેથી તમને મોક્ષની અભિલાષાવાળા એવાને આપદ જેવી સંપત્તિઓ થઈ છે. માટે બુદ્ધિમાન
પુરુષે ભાવનાશીળ મનવાળો થઈ ધર્મ અનુષ્ઠાન કરવો જોઈએ. ॥૮૫॥

પ્રાગ્મવસ્મરણમાપ્ય તત્ક્ષણં, જ્યેષ્ઠનન્દન ધનાવહેડ્ય તસ્મ ।

વેશ્મમારમધિરોપ્ય સ વ્રતા—દાનમાતત સુવર્ણદાનકૃત્ ॥૮૬॥

અથ તદ્વાર્તાશ્રવણાનન્તરં પ્રાગ્મવસ્ય પૂર્વજન્મનઃ સ્મરણમાપ્ય, સ ધનદઃ, તત્ક્ષણમ્, જાતોત્કટ-
ઃ વૈરાગ્યત્વાદિતિ ભાવઃ, જ્યેષ્ઠે નન્દને પુત્રે ધનાવહે તં વેશ્મમારં ગૃહમારમધિરોપ્ય, સુવર્ણદાનકૃત્સન્,
સુવર્ણદાનપૂર્વકમિત્યર્થઃ । વ્રતસ્ય પશ્ચાદ્દાનસ્ય આદાનં પ્રહણમાતત ચકાર, ન અન્તર્દષ્ટેકદ્રેદે વિષયા-
સક્તિઃ ક્ષણમપિ તિષ્ઠતીતિ ભાવઃ ॥૮૬॥

તેથી અતિસ્મરણ પામીને તે ધનદે તત્કાલ ધનાવહ નામે જ્યેષ્ઠ પુત્રને ધરનો બધો ભાર સોંપી
સુવર્ણદાન કરી વ્રતને પ્રહણ કર્યું. ॥૮૬॥

સમ્પ્રતિ તદ્વ્રતધાનસ્ય સ્પૃહનીયત્વમાહ—

કશ્ચિદેવ નરજન્મકાશ્ચનં, સદ્વ્રતાચરણરત્નયોગતઃ ।

પ્રાપયેદ્ ગુરુકલાદસંવિદા, લક્ષ્મ્યકોટિકલનામદર્શતામ્ ॥૮૭॥

કશ્ચિદ્ ભાગ્યશાલી જનઃ એવ નરસ્ય જન્મૈવ દુર્લભત્વાત્ કાશ્ચનં મનુષ્યભવરૂપં સુવર્ણં સદ્વ્રતત્ત્વા
ચરણમેવ મહત્સ્વાપાદકત્વાત્ રત્નં તસ્ય યોગતઃ સમ્બન્ધતઃ, ગુરુરૂપદેશક એવ કલાદઃ સ્વર્ણકારઃ વિવિધ-
વિચિત્રોપદેશરચનાચતુરત્વાત્, તસ્ય સંવિદા ભાવભૂષણવિધાનચાતુર્યરૂપશિક્ષણાત્મકજ્ઞાનેન, લક્ષ્મ્યકોટિ-
કલનાભિઃ લક્ષ્યકોટિસંસ્થાભિઃ, અથવા લક્ષ્યતે દૃશ્યતેડનેતિ લક્ષં દૃષ્ટિઃ તત્ર યા કોટિરમ્ મુખ્યં
સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ તસ્યાઃ કલના વિકાશનં તાભિઃ, મદર્શતામ્ અમૂલ્યતાં પૂજ્યતાં ચ પ્રાપયેત્, યદાહિ—
સ્વર્ણકારઃ સ્વર્ણં રત્નેન સંયોજ્ય વિવિધરચનાચાતુરીતઃ તત્કોટિમૂલ્યં કરોતિ, કેનચિદિભ્યેન પ્રયોજિતઃ,
તથા કોડપિ ભાગ્યશાલી મનુષ્યભવં સદાચરણદ્વારા, ગુરુસાહાય્યેનામૂલ્યતાડપાદનેન સ્પૃહનીયં
કરોતીતિ પરંપરિતરૂપકમ્ ॥૮૭॥

કાર્ધક જીવ મનુષ્ય-ભવરૂપી સોનાને સદ્વ્રતોનું પાલનરૂપ રત્નના બેગે યુરૂપી સોનારના યાને
કૌશલે લક્ષ્મ્યકોટિ મૂલ્યનું મહામુલાપણું પ્રમાણી શકે છે. ॥૮૭॥

અથ ધનવદ્વ્રતપ્રહ્ણાનુસરણેનાન્યેવામપિ વ્રતપ્રહ્ણમાહ—

તત્પ્રિયા તિલકસુન્દરી પિતા, તસ્ય સાપિ જનની જનેશ્વરઃ ।

કાન્તયા સહ મહાવ્રતં લલુ—નિર્વૃત્તિપ્રણયકાર્મણૌષધમ્ ॥૮૮॥

તત્પ્રિયા ધનવદ્પત્ની તિલકસુન્દરી, તસ્ય પિતા રત્નસારઃ, સા મણિચૂલાભ્યુજનન્યપિ, જનેશ્વરઃ
નૃપઃ કાન્તયા સહ સર્વે એવ, નિવૃત્તૌ મુક્તૌ યા પ્રણયોડનુરાગઃ તત્ર કાર્મણં તત્સમ્પાદનકુશલમૌષધં
મહાવ્રતં લલુઃ ॥૮૮॥

તેની પ્રિયા તિલકસુન્દરી તેના પિતા ને માતા અને પત્ની સાથે રાખી બધાથે મોક્ષની પ્રીતિ પ્રત્યે
કામચુગારી ઓસડ સમાન એવા મહાવ્રતનું મહત્ત્વ કથું ॥૮૮॥

તન્મુનિક્રમસરોજપદા—સ્તથથાવિધિ સમે પ્રપાલ્યતે ।

પ્રાપ્ય દેવપદવીં દિવિ ક્રમા—સ્લેમિરે પદમનન્તમબ્યયમ્ ॥૮૯॥

તસ્ય શીલધારિમુનેઃ ક્રમૌ ચરણૌ એવ રક્તત્વાત્કોમલત્વાત્ કલ્યાણરૂપપરાગત્વાત્ સરોજે કમલે,
તત્ર સમાસક્તત્વાદહર્નિશસેવકત્વાત્ પદપદા ભ્રમરા इव તે ધનદાવયઃ, તન્મહાવ્રતં યથાવિધિ વિચિ-
મનતિક્રમ્ય, પ્રપાલ્ય, સેવિત્વા, દિવિ સ્વર્ગે દેવપદવીં દેવત્વં પ્રાપ્ય, ક્રમાત્ક્રમશઃ, અનન્તમ્, અન્યથં
શાશ્વતં પદં સ્થાનં મોક્ષં સ્લેમિરે ॥૮૯॥

આ પ્રમાણે તે મુનિના ચરણકમળમાં ભ્રમર જેવાં તેઓ બધાં વિધિ પ્રમાણે વ્રતનું પાલન કરી
સ્વર્ગમાં દેવ પદ પામી ક્રમે કરીને અનન્ત અને અવિનશ્વર એવા મોક્ષ પદને પામ્યા. ॥૮૯॥

नृणां शम्भवेव शुभस्य निबन्धनं कारणं शान्धताष्टाहिकमष्टोत्सवौ, विभवेन बहुवित्तव्ययेन चक्रतुः ॥९३॥

ते अन्ने यैत्र अने आसे। मदिनाभां पोत पोताना जिनासयोभां भनुष्येना, शुभ ८२४ अथा
शान्धत अष्टान्दिक। उत्सव पैलव साथे ६ भेश ८२५ करता ६ता। ॥९४॥

सीमभूमिभृति रामकेवल-ज्ञानभ्रुव्यनुपमं तृतीयकम् ।

श्रीयुगादिजिनचैत्यमन्दिरे, कश्चिदुत्सवमम् वितेनतुः ॥९४॥

अम् श्रीविजया-मिततेजसौ, तृतीयकम् अनुपमम् किञ्चिद्विलक्षणमुत्सवम्, सीमभूमिभृति सीमपर्वते
रामस्य बलरामस्याचलमुनिसंज्ञकस्य केवलज्ञानस्य मुवि स्थाने, श्रायुगादिजिनचैत्यमन्दिरे वितेन तुः ॥९४॥

अने तीन्ने अनुपमने अइलुत उत्सव सीमपर्वत उपर पल्लव अयसना केवणज्ञान उत्पन्न थवाना
स्थाने श्रीआदिनाथ चैत्यभां करता ६ता। ॥९४॥

अर्ककीर्त्तिसुतभूमिवामवः, सम्पदा विजितवासवोऽन्यदा ।

स्त्रेचरैः परिवृतः पराश्रितै-राभितः परिषदं ससम्मदः ॥९५॥

अन्यदा सम्पदा समृद्धया विजितः वासवः इन्द्रो येन स तादृशः इन्द्रादप्यधिकसम्पत्तिशाली,
अर्ककीर्त्तः सुतोऽमिततेजाः भूमिवासवः महीन्द्रः, परःश्रितैरनेकैः स्त्रेचरैः विद्याधरैः परिवृतः समन्वितः,
ससम्मदः सहर्षः सन् परिषदं सभामाश्रितः ॥९५॥

धर्म एव दशधा विभाजितो-ऽप्येकतामिव गतोऽतिहार्दतः ।

एकवाससमुपास्तिजन्मनो, विष्टपत्रितयतस्त्ववेदिभिः ॥९६॥

विष्टपत्रितयस्य भुवनत्रयस्य तत्त्वं परमार्थरहस्यभूतानेकान्तं संबिदन्तीत्येवंशीलाः सर्वज्ञाः तैः,
एको नियतस्माद्यनन्तस्थितिरूपो वासः कर्मकारणाभावेन पुनर्भववासकार्याभावात् यत्र स एकवासो
मोक्षः तस्मै समुपास्तिस्सम्यग्दर्शनादित्रयाराधना तस्यै जन्म यस्य स तथा तस्य साधोर्धर्म एव दशधा
विभाजितः क्षमादिप्रकारेण विभागीकृतोऽपि अतिहार्दतः हार्दिकभक्त्येकतानतातः एकतां धर्मैकमूर्ति-
त्वान्मुनेस्तदेकरूपतां गत इव, दशविधयतिर्भर्मातिहार्दिकाराधनातत्पर इति भावः । अस्य तं नेत्रविषयं
निनायेत्यग्निमेष्णान्बयः ॥९६॥

अन्तरेण सततोपवासिनां, यो विचित्रविषयोपलम्भनम् ।

पश्यताममृतपारणाविधिं, चक्षुषां विरचयन्निवारुचत् ॥९७॥

यः पश्यतां जनानां विचित्रविषयोपलम्भनमन्तरेण विचित्रस्य नानाप्रकारस्य विषयस्येन्द्रियगोच-
रस्योपलम्भनं प्राप्तिस्संयोगः तदन्तरेण तद्विना सततोपवासिनां चक्षुषां दर्शनामृतेन पारणाविधिं
विरचयन्निवारुचत् ॥९७॥

मासकक्षपणपारणेच्छया-ऽस्थापतन्तमतिमात्रदुर्बलम् ।

दुश्चरेण तपसा मुनीश्वरं, तत्र नेत्रविषयं निनाय तम् ॥९८॥

(चातुर्भिः कलापकम्)

मासकक्षपणस्य मासोपवासस्य पारणायाः प्रतान्तभोजनस्य इच्छया, अस्थापतन्तमागच्छन्तम्, दुश्चरेण अन्येन चरितुमशक्येन तपसा कृत्वा, अतिमात्रदुर्बलम् अत्यन्तकृशं न हि तादृशदुश्चरस्तपःकर्ता मुनिः सबलो भवतीति भावः, तं मुनीश्वरं तत्र परिषदि नेत्रविषयं निनाय ददर्श ॥९८॥

एक दिवसे सम्पदाथी छन्द्रे छतनारा अर्ककीर्तिना पुत्र श्री पिबन्तुर्विषं सेन्द्रो विद्याधराथी परिवरेता दुर्धर्षपूर्वक सभाभां भेटेला हतो. त्यारे दुर्धर्षपूर्वक त्रष्टे लोकना तत्पना ज्युक्तो वडे दशलागे विभाग करायेलो धर्म उपासनानी शरआतथी ज ज्यु अत्यंत प्रेमना बीधे ओक धर्म गयो होय तेम ओक पञ्चपाणाने जे नेत्रेने नाना प्रकारना विषयोना भोग सिवाय पशु सतत उपवास करनाराओनी अमृत पारथुनी क्रियाओ जेता करता होय. तेम शोभता दुष्कर तपथी दुर्बल थयेला मास अभयुनी पारथुनी छिछाओ त्यां आपता ओवा ते मुनीश्वरने नेत्रनी सामे कथे. — ज्यो. ॥६५॥६६॥६७॥६८॥

अथ मुनेस्तत्कृतस्वागताद्याह—

सिंहविष्टरमपास्य सोऽथ तं, त्रिः परीय च विनम्य भक्तितः ।

धर्मलाभवचसातितोषितः, प्रासुकान्यश्नपानकान्यदात् ॥९९॥

अथ दशनानन्तरं सः अमिततेजाः, सिंहविष्टरं सिंहासनम् अपास्य त्यक्त्वा महति समायाते निजासनत्यागस्य शिष्टाचारत्वादिति भावः । तं मुनिं त्रिः त्रिवारं परीय प्रदक्षिणीकृत्य, भक्त्या विनम्य प्रणम्य च, धर्मलाभस्य मुनिव्याहृतस्य वचसा वाण्या अतितोषितः अतिप्रसादितः प्रासुकानि अचिन्तानि अश्नपानकानि अदात्, अर्थात्तस्मै मुनये इति ॥९९॥

पछी ते राज्ञ सिंहासन छोडी ते मुनिनी त्रष्टु प्रदक्षिणु करीने अक्षिती नभी. तेना धर्मलाभना आशीर्वादथी अत्यन्त प्रुश थयेला छतो, प्राशुक ओवा जात पाभीने लाब बीधो-तेमने आभ्यो. ॥६६॥

पात्रदानमहिमप्रकाशकं, तत्त्वणादजनि दिव्यपञ्चकम् ।

ज्ञानपञ्चकविपञ्चनस्थितिं, भूपतेर्वददिवात्मनः स्फुटम् ॥१००॥

पात्रदानस्य अतिवपस्विभुनिरूपसुपात्रदानस्य महिम्नः प्रभावस्य प्रकाशकं प्रदर्शकम्, दिव्यपञ्चकं १-चेलोत्थेपः २-गन्धोदकपुष्पवृष्टिः ३-तुन्दुभिमावः ४-अहोदानमहोदानमित्युदयोपजा वसुधारावृष्टिश्च इत्येवंरूपं भूपतेरमिततेजसः, आत्मनः ज्ञानपञ्चकस्य विपञ्चनस्य विस्तारस्य स्थितिं सत्त्वं स्फुटं वदत्कथयद्विच, तत्त्वणात् अजनि ॥१००॥

त्यां राज्ञानी आत्माने पात्रदानना विस्तार धवातु प्रगट भवति होय तेम तत्त्वण पात्रने दाननी महिमानि प्रगट करतो वसुधारा विजेर दिव्य पञ्चक थयो. ॥१००॥

एवमार्हतृषोषमे रतौ, श्रीत्रिपृष्ठतनयामितेजसौ ।

वत्सरान् प्रकृतिवत्सली नृपौ, तौ व्यतीयतुरिमौ सहस्रवः ॥१०१॥

एवमुक्तप्रकारेण, आर्हतः अर्हजिर्विद्वतो यो तृषो षमः तस्य तृषमे आचरणे इतौ तत्परी, तौ प्रसिद्धौ, प्रकृतेः प्रजानां वत्सली स्नेहवन्तौ, इमौ श्रीत्रिपृष्ठतनयामितेजसौ श्रीविजयामितेजसौ नृपौ विद्याधरेन्द्रौ, सहस्रवः वत्सरान् बहुन्यः सहस्रानि व्यतीयतुः ॥१०१॥

आम जैनधर्म विषे उद्यमवतं यधने स्वभावथी परस्पर प्रेमवाणा त्रिपृष्ठेना पुत्र श्रीविजयने अमितेज्ज् यन्ने राज्ज् ६०५३१ वर्ष ५२२२ ४३० ॥१०१॥

तौ विमानमधिरुक् मानिनौ, जग्मतुर्नरपती परेद्यवि ।

नन्दने सुरपतेर्मनोरमे, शाश्वतान् जिनपतीन्विन्दितुम् ॥१०२॥

परेद्यवि एकदा, तौ मानिनौ मानधनौ नरपती श्रीविजयामितेजसौ, विमानं व्योमयानमधिरुक्, शाश्वतान् जिनपतीन् जिनेश्वरविम्बान् विवन्दितुं, सुरपतेरिन्द्रस्य मनोरमे मनोहरे कीडां कर्तुं योग्ये इति यावत् नन्दने तदाख्योद्याने जग्मतुः ॥१०२॥

ऐक द्विसे शाश्वत जिनेश्वरानुं वन्दन करवा साइ ते माननीय यन्ने राज्ज् विमानमां यदी भन्दना भनोहर ऐवा नन्दन वनमां यवा ६०५३१ ॥१०२॥

तत्र काञ्चनशिलातलासनौ, वीक्ष्य चारणमुनीश्वरौ नृपौ ।

सत्तमौ विपुलधीमहामती, तौ प्रणेमतुरपेतकस्मथौ ॥१०३॥

तत्र नन्दनवने, काञ्चनस्य शिलायास्तलं पृष्ठमेवासनं ययोः तौ सुवर्णपीठस्थितौ अपेतकस्मथौ निष्ठापौ, सत्तमौ, विपुलधीमहामती विपुलमति-महामतिनामानौ चारणमुनीश्वरौ वीक्ष्य नृपौ श्रीविजयामितेजसौ तौ मुनी प्रणेमतुः ॥१०३॥

सज्जन ऐवा त्वा यन्ने राज्ज् ऐ कथन शिलाइपी आसन ६५२ निष्ठाप ऐवा विपुलमतिने महामतिनामे ऐ आरथ्य मुनिआने ऐध प्रथाम ४३० ॥१०३॥

अथ तत्कृतदेक्षनामाह—

अग्रतोऽपि विनिविष्टयोस्तयो—राघसाधुरतनिष्ट देक्षनाम् ।

प्राप्य मानुषजनुः सुदुर्लभं, मा प्रमादवशनाः स्त साधवः ! ॥१०४॥

तयोः नृपयोः अग्रतोऽपि पुरत एव विनिविष्टयोस्तयोः तयोर्मुनयोः आथः प्रथमः ज्येष्ठ इति यावत्, साधुः मुनिः देक्षनामजनिष्ट इदौ । किमित्वाह—साधवः हे सज्जनाः ! सुदुर्लभं मानुषजनुः मनुष्यजन्म 'जनुर्जनसज्जनाजि' इत्यमरः । प्राप्य, प्रमादस्य वशनाः अधीनाः मा स्त मा भूत् ॥१०४॥

आजन्मभित्ते भन्ने राजे भेडा छता ते भन्नेभा भेडा मुनि देखना आपवा लाग्या. हे सज्जन पुरुषो, अत्यन्त दुर्बल भवे। अनुपलव पाभी प्रभादने आधीन थता नकी. ॥१०४॥

अग्रमत्तेन कि करणीयमिति चेत्तत्राह—

धर्ममार्हतमुपाध्वमादरा—जन्मकोटिकृतकलनाशकम् ।

ग्रीष्मकालजनितं निरर्गलं, तापसम्बुद्भुदपास्वति क्षणात् ॥१०५॥

जन्मना कोटिभिः कृतानां कलकानां पापानां नाशकम्, तादृशकलनाशकत्वेन हि तस्यावश्यो-
पास्वत्वमिति सूचितम् । मार्हतं सर्वज्ञोक्तं धर्मम् उपाध्वम् भजन्वम् । ननु नष्टकेनानेकेषां नाशः
युक्तः इत्याशङ्काया निवृत्तये दृष्टान्तमाह—अम्बूनि विभर्त्ताति सः मेघः, ग्रीष्मकालजनितं निरर्गलम्
अर्गलत्प्रतिरोधकान्निष्कान्तम् अनावरणीयमस्रं च, अत्युपमिति यावत्, तापं क्षणात् न तु तत्र तस्य
कालविशेषोऽपेक्षित इति भावः, अपास्वति दूरीकरोति । एवं च धर्मस्यापि तादृशकलनाशकत्वं न
विरुध्यते इति भावः । दृष्टान्तालङ्कारः ॥१०५॥

करोडो जन्मेना पापना नाश करनार भेवा जैनधर्मनी आहरपूर्वक उपासना करो उताणाना सभये
थयेला उभताप जे पादल तत्काल नाश करे छे. ॥१०५॥

आशुगुणिरिवेन्धनैर्धनैर्वारिराशिः चारिराशिः ।

हा ! चकोर इव कौमुदीभरै—जीव एव विषयैर्न तृप्यति ॥१०६॥

धनैः प्रभूतैः, इन्धनैः दारुभिः, आशुगुणिरिवेन्धनैर्वारिणां जलानां राशिभिः समूहैः,
वारिराशिः समुद्रः इव, कौमुदी चन्द्रिका तासां भरैरतिशयैः चकोर इव, विषयैः स्रक्चन्दनवनितादि-
रूपैः, एष शरीरो जीवः न तृप्यति, हा खेदे, जीवस्य कथमपि विषयैर्न तृप्तिरिति तस्य तृप्ये आयासः
खेदायैवेति भावः । एवं च विषयोपभोगतृप्तैः धर्मैः कर्तव्य इति प्रकाशमात्रम्, विषयैस्तृप्तेरेवासम्भ-
वान्, तस्मात्सद्य एव धर्म आचरणीयः, न तु तत्र प्रमादः कर्त्तव्य इति भावः । मालोपमा ॥१०६॥

जेम धर्मां लाडलाओथी पण्य अग्नि पाण्यि धोपथी पण्य समुद्र, ने धर्मां आदनीथी पण्य अहार कही
तृप्त थता नथी तेम छे । जेव विषयोथी तृप्त थतो नथी. ॥१०६॥

ननु अस्तु तदपि, किन्तु यौवनादौ तदाचरणीयमिति चेत्तदपि न संभवति इत्याह—

धर्ममारचयितास्मि यौवने, वार्धकेऽपि यदि वा विरक्तधीः ।

धर्मराजमवितत्य मित्रकं, कोऽपि जल्पतु किमीदृशं वचः ॥१०७॥

यौवने यदि वा यौवने कथंचित्तदसंभवे, वार्धके वृद्धावस्थायामपि, विरक्तधीः सन् धर्ममारचयिता
अस्मि, इति, ईदृशं वचः, धर्मराजमन्तकं मित्रमेव मित्रकं मित्रम्, स्वार्थं कः, अवितत्य अकृत्वा, कोऽपि
जल्पतु किम् ! नैव जल्पितुं शक्नोतीत्यर्थः । यौवने वार्धक्ये वा तदा धर्माचरणं संभवति, यदि वा
तज्जीवनं स्यात्, नित्यं च सन्निहितो मृत्युः, एवं च कृतस्तावज्जीवनाशा, धर्मराजश्चेन्मित्रं भवेत्,
तदैव तत्संभवति, धर्मराजमैत्री च न संभवत्येवेति न धर्माचरणे कालक्षेपो व्याधानिति भावः ॥१०७॥

युवावस्थाभां के वृद्धावस्थाभां विरक्त धर्म करीश, आवे। यवन धर्मशाल यभराळ ते भिन
पनाच्या शिवाय कांई भोली पथु शके थुं ? न भोली शके. ॥१०७॥

ननु यस्य धर्मराजेन मैत्री, तेन कालक्षेपे का हानिरिति चेत्तत्राह—

बालिशं त्यजति नो न पण्डितं, नैव रक्षमपि नापि चक्रिणम् ।

नैव देवमपि नापि वासवं, क्रुद्ध एष श्मनः कथंचन ॥१०८॥

क्रुद्धः, एतेन धर्मराजेन मैत्र्यसंभव उक्तः, क्रुद्धस्य स्वपरविवेकाभावात् तदाह—‘क्रोधी इत्याद्
गुरूनपि’ इति, एष श्मनः यमः ‘श्मनो यमराज् यमः’ इत्यमरः । बालिशं मूर्खं नो त्यजति, पण्डितं
न, क्रुद्धस्य विवेकरहितत्वात्तत्र मूर्खत्वं पण्डितत्वं वा अकिञ्चित्करम्, रक्षमकिञ्चनमपि नैव, अकिञ्चनो
हि व्यापात्रं प्रसिद्धः तत्र चेन्नान्तकस्य दया, तर्ह्यन्यत्र का चर्चा, एवं च क्रुद्धस्य न क्वापि दयासंभव
इति सूचितम् । चक्रिणमपि न, सर्वतो हि भाग्यशाली चक्रवर्ती, तमपि न त्यजति, मनुष्या इवामरा अपि
यमाधीना एवेत्याह—देवमपि नैव, वासवं देवेन्द्रमपि न, एवं चान्तकः सर्वतो बलवान् सर्वमेव
हन्तीति स्वमरक्षितं मरणा सद्य एव धर्मे प्रवृत्तिः कार्येति भावः ॥१०८॥

क्रुद्ध थयेक्षे। पेले। यभराळ मूर्ख के पंडित, रक्ष के यक्षवर्ती, देव के पुत्र, कांई ने पथु कांई रीते
छोडते नथी. ॥१०८॥

ननु प्रार्थनादिभिः धर्मराजास्त्राणसंभव इत्यपि नेत्याह—

उत्तमर्ण इव न प्रतीक्षते, प्रार्थितोऽपि बहुभिश्चद्रुक्तिभिः ।

याममात्रमपि नो मुहूर्त्तकं, न क्षणं कुपित एष दण्डभृत् ॥१०९॥

कुपित एष दण्डभृत् कालः ‘कालो दण्डधरः’ इत्यमरः । उत्तमर्णः शृणुदाता इव, बहुभिः
चद्रुक्तिभिः प्रियोक्तिभिः, प्रार्थितः अपि, एतेन तस्यातिनिर्दयत्वमुक्तम्, याममेव याममात्रम् प्रहरं
“द्वौ याम-प्रहरौ समौ” इत्यमरः । न प्रतीक्षते विलम्बते मुहूर्त्तकं मुहूर्त्तमपि नो, क्षणमपि नो, अत्युग्रः
स्वनिश्चयेऽचलश्च स इति ततस्त्राणांशा सर्वथैव न युज्यते इति तत्काल एव धर्मः कार्य इति भावः ॥१०९॥

कुपित थयेक्षे। ते यभराळ धर्षी प्रिय वाष्पुथी प्रार्थना कराया छतां पथु देखुदारने देखुदारनी जेम जे
थेहारे के धरी के क्षणवार पथु प्रतीक्षा करतो नथी सादसतो नथी. ॥१०९॥

अथोपसंहरति—

तज्जनाः ! जिनप्रतिरूपितं, धर्ममाचरत निश्चलाक्षयाः ।

येन वोऽपि शिवसम्पदः स्थिराः, संभवेयुरुभयत्र भाविनः ॥११०॥

तद् धर्मराजस्यानिवार्यत्वामित्यं सज्जितत्वेन मृत्योरनिश्चयाच्च भाविनः हे भावुकाः जनाः ।
निश्चलाक्षयाः सन्तः, चञ्चलत्वे तु न कार्यसिद्धिः सामग्र्या एव विकलत्वादिति भावः । जिनपतिना

प्रकृतं प्रवर्तितं धर्ममाचरत, येनार्हद्वर्मेण नत्वन्यप्रकृतधर्मेण, यः युष्माकमपि, शिवस्य कल्याणस्य सम्पदः समृद्धयः, उभयत्र इह परत्र च, स्थिराः अविनश्यताः एव संभवयुः, अन्वया तु नेति भावः ॥११०॥

हे शोभा ! तया स्थिर मनवाणा यर्ध विनेश्वरे प्रहपेक्षा धर्मं नुं पावन करो न्येती तेम तमेने अन्ने शोभां कल्याण करनारी ओवी स्थिर शुभ संपदाओ-शुभ अखे। यशे। ॥११०॥

एवमस्य वचनं निशम्य तौ, संसृतेः परिहृतौ निबन्धनम् ।

पृच्छतः स्म परिशेषमायुषः, प्राञ्जलौ नवविनेयवन्दुनिम् ॥१११॥

अस्य मुनेः एवम् उक्तप्रकारं वचनं संसृतेः संसारस्य, परिहृतौ दूरीकरणे निबन्धनं कारणं निशम्य, तौ श्रीविजयामिततेजसौ नवो यो विनेयः शिष्यस्तद्वत्, प्राञ्जलौ सरलौ, मुनिम् आयुषः निजजीवितकालस्य, परिशेषमवशिष्टमंशम्, कियदावयोरायुः परिशिष्यते इत्येव पृच्छतः स्म ॥१११॥

तेनो आवो वयन सालणी ते अन्नेओ लयपधनो रागादिनो त्याग करो नवा शिष्यनी नेम हाथ नेडीने मुनिने पोतनुं पाडीनुं आयुष्य पूछयुं. ॥१११॥

तौ प्रति प्रणिजगाद चारणः, साधुरेव दिवसानि विंशतिम् ।

षड्युतानि नियतानि संस्कृत-च्छन्दसामिव विभाजनाविधाः ॥११२॥

चारणः साधुः, तौ नृपौ प्रति, प्रणिजगाद, किमित्याह—संस्कृतच्छन्दसां विभाजनायाः विधाः प्रकाराः इव, नियतानि निश्चितानि, मात्राच्छन्दसामसंस्कृतानां न संख्यानियमः किन्तु वर्णमात्रोभया-श्रितानां संस्कृतच्छन्दसां संख्यानियमः, तद्वत्, षड्युतानि विंशतिं दिवसानि षड्विंशतिदिवसानि षड्विंशतिदिनान्येव, आयुरवशिष्यते इति शेषः ॥११२॥

त्यारे आरथ्य मुनिओ ते अन्नेने डीधुं संस्कृत छन्दोना भेदोने विशेषनी नेम निश्चये ऽ संप्रभाये करीने साथे वीस दिवस २६ अष्टीश दिवसनुं छे. ॥११२॥

तच्छ्रुत्वा तयोः पश्चात्तापमाह—

दुर्लभं मनुजजन्म हारितं, हा ! प्रमादमदसंगमेन नौ ।

ईदृशं कथमहो ! निरर्थकं, सर्वशस्यपुरुषार्थसाधनम् ॥११३॥

हा इति पश्चात्तापे, नौ आवयोः दुर्लभं मनुजजन्म, प्रमादस्य मदस्य च संगमेन सम्पर्केण हारितं गमितम्, अहो इति मुहुः खेदे, सर्वेषां शस्त्रानां प्रशस्यानां पुरुषार्थानां यद्वा सर्वेषु जन्मसु शस्यमुत्तमं पुरुषार्थानां साधनम्, मनुजजन्म, ईदृशमेवरीत्या कथं निरर्थकं मुधैव, हारितमिति शेषः, सफलमेतत्पश्चात्तापे आवाभ्यां नाचरितमिति भावः ॥११३॥

त्यारे ते अन्ने पश्चात्ताप करवा लाग्या हे अरे रे अमे अन्ने सधक्षा धन्य नेवा पुरुषार्थ-धर्म अर्थ काम मोक्षनुं साधन ओवो दुर्लभ आ मनुष्य अव थी रीते हेगटभां अभाओओ ? ॥११३॥

ननु यावदेवावशिष्टं तत्रैव तत्साधनीयमिति चेत्तत्राह—

अन्तरेण परमायुरर्जना, श्रेयसो वितनुते न योग्यताम्

वेदमनि ज्वलति जातवेदसा, कस्य हास्यमपि नान्धुनिर्मितिः ॥११४॥

अन्तरेण परमायुः चिरायुर्विना इत्यर्थः । श्रेयसः कल्याणस्य अर्जना उपार्जना, योग्यतामौचित्यं न वितनुते प्रथयति, अल्पायुष्के श्रेयोऽर्जनयोग्यतैव नास्तीति कुतः एतावदल्पे आयुषि श्रेयस उपार्जनं कुर्वः इति भावः । अयोग्यत्वमेव समर्थयति दृष्टान्तेन—जातवेदसा अग्निना वेदमनि गृहे ज्वलति दहति सति, अन्धोः कूपस्य निर्मितिः निर्माणं खननमिति यावत्, कस्य हास्यं हास्यपात्रं न ! अपि सर्वस्यैव हास्यमिति भावः । दृष्टान्तालङ्कारः ॥११४॥

लांभी आयुष्य न होय तो तेवी आयुष्यनो लाव मोक्षनी भाग्यता आपतो नथी दुःका आयुष्यथी मोक्ष साधी शकाय नहि धर अग्निथी अणतुं होय तयारे कुवानुं ओदवुं काने हास्यकात्रक न होय ? होय न ॥११४॥

सान्त्वनामतनुतां मुनीश्वरौ, भूभुजोरथ तयोर्विषण्णयोः ।

खेदमेदुरहदौ युवां कथं, धीधनौ भवथ एवमुन्नतौ ॥११५॥

अथानन्तरम्, मुनीश्वरौ, विषण्णयोः अनुतप्तयोस्त्रयोः भूभुजोः, सान्त्वनामाश्रयनमतनुताम् प्राददताम्, सान्त्वनामेवाह—उन्नतौ उदाराशयौ, धीधनौ बुद्धिमन्तौ युवाम् एवमुक्तप्रकारेण खेदेन ग्लान्या जन्ममर्थत्वज्ञानजन्यया मेदुरं विसंस्थुलं हृद्ययोस्तौ तादृशौ खिन्नौ कथं भवथः ? खेदो न करणीय इत्यर्थः । यो हि धीमान् उदाराशयश्च स न खिद्यति, खेदस्य नीचप्रकृतिस्वभावत्वात् ।

“विगतं नानुशोचन्ति, नराः पण्डितबुद्धयः ।” इत्युक्तेरिति भावः ॥११५॥

आम विषाद पामेसा जन्ते नान्ते ते जन्ते मुनिश्चो सान्त्वना आपता लाग्या, मोटा बुद्धिमान नमे जन्ते आम शीदने जन्ते याये छा ? ॥११५॥

ननु गतस्य न खेदः, किन्तु शुभोपाजनावसरो नास्तीत्यतः खेद

इति चेत्तत्राह—

घस्रमात्रमपि सेवितं व्रतं, भावतो भवति निर्धृतिप्रदम् ।

दीपिका विरचिताऽपि किं गृहे, नान्धकारनिकरं निरस्यति ? ॥११६॥

घस्रमेकदिनमात्रमपि, किं पुनः द्वित्र्यादिदिनेष्विति भावः, भावतः निर्मलचित्तवृत्तिः, सेवित-मनुष्ठानं व्रतं निर्धृतिपदं मोक्षदं सुखदं वा, “निर्वाणं निर्धृतिः सुखम्” इत्यमरः । भवति । तव तु षड्विंशतिदिवसानामवशिष्यते इति तावद्ब्रताचरणे तु सुकरा निर्धृतिप्राप्तिरिति शुभोपाजनावसरो नास्तीति खेदो न कर्त्तव्य इत्यर्थः । अगुरपि विशेषोऽध्यवसायकर इति भावः । तत्रैव दृष्टान्तमाह—गृहे, विरचिता प्रकाशितमात्राऽपि दीपिका, अन्धकारस्य निकरं पुञ्जं न निरस्यति दूरीकरोति, किम् ? अपि त्ववश्यं दूरीकरोतीत्यर्थः । व्रतं हि दीपकस्वभावं लेशमात्रतोऽपि स्वसाध्यसाधनसमर्थमिति भावः ॥११६॥

येक दिन पथ्य बावथी सेवेबो व्रत मोक्षने आपे छे. होबो पेदाव्यानी साथे ज धरकां बन्धकार
समूहने नाख करतो नथी । ४वे ज छे ॥११६॥

चारु चारणमहर्षिबोधितौ, तौ जवाभिजनिजं निकेतनम् ।

नागरैः प्रमुदितैरवेक्षितौ, भूपती शुभमती समागतौ ॥११७॥

चारणमहर्षिणा बोधितौ, तौ शुभमती भूपती श्रीविजयामिततेजसौ, जवाव वेगतः, एतेन
करिष्यमाणकर्त्तव्योत्साहः सूचितः । प्रमुदितैः नागरैः अवेक्षितौ सन्तौ, निजनिजं चारु निकेतनं
निवासस्थानं समागतौ ॥११७॥

आम सारी रीते यारण्य मुनि वडे प्रयोधायेला ने शुभ मतिवाणा प्रसन्न थयेला शहरी लोकाया
अयेला अयेला ते जन्ने राज जहदीथी पोतपोताने घरे आव्या. ॥११७॥

अथ तयोर्वीक्षाग्रहणमाह श्लोकद्वयेन—

भक्तिपूर्वमुपहूय सर्वतः, पूज्यभावमुपनीय भावतः ।

संघमाचर्य परमं चतुर्विधं, दीनदौस्थ्यमपनीय दानतः ॥११८॥

न्यस्य राज्यमपि पुत्रयोः स्वयोः—स्तौ व्रतं जगृहतुर्महीपती ।

विश्ववन्दनगुणाभिनन्दन—स्यान्तिके मुनिपतेः पितुर्गुरोः ॥११९॥

(युग्मम् ।)

चतुर्विधं ३ मण-३ मणी-भावक-आधिकारूपं परममुत्तमं संघम्, सर्वतः सर्वस्मात्स्थानात्
सर्वप्रकारेण वा भक्तिः प्रीतिस्तत्पूर्वं यथा स्यात्तथा, उपहूयाकार्यं, भावतः सद्भावनापूर्वकम् पूज्यभावम्
उपनीय तीर्थङ्करैः पूज्यस्सङ्घोऽस्माकमपि पूज्य एवेति हृदि विभाव्य आचर्य पूजयित्वा, दानतः
द्रव्यादिदानात्, दीनानां दौस्थ्यं दारिद्र्यम् अपनीय दूरीकृत्य एतेन दानबाहुल्यं सूचितम्, नान्यथा
दारिद्र्यापहरणसंभव इति भावः । स्वयोः पुत्रयोः राज्यमपि न्यस्य उपनीय, तौ महीपती श्रीविजया-
मिततेजसौ, पितुरर्ककर्त्तः गुरोर्मुनिपतेः, विश्वं नन्दयतीति विश्वनन्दना गुणाः यस्य तस्य अभिनन्दनस्य
तदाख्यमुनेः अन्तिकं व्रत जगृहतुः ॥११८॥११९॥

अतुर्विध संघने भक्तिपूर्वक ओलावी बावथी सर् रीते पूज्य बाव डेपाडी. दान आपीने दीन
दुःखिओनु दुःख हर करी पोतपोताना पुत्रने राज्य आपी ते जन्ने राज पिताना श्रुने संसार अने
आनंद आपनार शुश्रुवाणा अयेला अभिनंदन मुनीश्वर पासे मननुं भइथुं कथुं. ॥११८॥११९॥

पादपोषगमनहन्नि तस्थतु—स्तौ मुनी अनन्तने समाहितौ ।

अस्मरत्स्वपितरं तथास्थितः, श्रीविराजिविजयो महामुनिः ॥१२०॥

તૌ મુની બ્રીહજિયામિતતેજસૌ, પાદપોપગમનાન્નિ અનજને, સમાહિતૌ સન્તૌ તસ્થતુઃ ।
તથાસ્થિતઃ અનજનસ્થિતઃ, બ્રીહિરાજિવિજયઃ શ્રિયા વિરાજી શ્લોભમાનો વિજયઃ અર્થાત્ બ્રીહિજયઃ
મહામુનિઃ, સ્વપિતરં ત્રિપૃષ્ઠવાસુદેવમસ્મરત્ ॥૧૨૦॥

તે બન્ને મુનિ સમાધિરથ થઈ પાદપોપગમન નામનું અનજન કરવા લાગ્યા, અને તે સ્થિતિમાં
શ્રી વિજય રાજાએ પોતાના પિતાનું સ્મરણ કર્યું. ॥૧૨૦॥

કિમસ્મરવિત્યાહ—

તસ્ય શ્વદ્વિમધિકાં વિચિન્તયન્, સ્વસ્ય કિશ્ચન તનીયસીં તતઃ ।

સ્યામહં કમલયા પિતુઃ સમ—સ્તન્નિદાનમકરોદસાવિતિ ॥૧૨૧॥

તસ્ય સ્વપિતુઃ ત્રિપૃષ્ઠસ્ય અધિકામતિશયિતામ્, શ્વદ્વિ વિચિન્તયન્ સ્વસ્ય તતઃ સ્વપિતુઃ, કિશ્ચ
તનીયસીમ્ અલ્પામ્ વિચિન્તયન્નિતિ અનુષ્ઠયતે, અસૌ બ્રીહિજયઃ, કમલયા લક્ષ્મ્યા પિતુઃ સમસ્તુલ્યઃ
અહં સ્યામ્, હૃતીત્યં તસ્ય નિદાનમકરોત્ ॥૧૨૧॥

તેની શ્વદ્વિ—પ્રભાવને અધિકને પોતાની તેથી કંઈક ઓછી વિચારીને હું લક્ષ્મી પ્રભાવથી પિતા
જેવો થાઉં એમ તે રાજાએ નિયાજું કર્યું. ॥૧૨૧॥

તૌ વિપદ્ય મુનિપુજ્જ્વૌ શુભ—ધ્યાનસન્તતિનિલીનમાનસૌ ।

પ્રાણતેઽનુપમશ્વદ્વિવૈભવૌ, કલ્પ એવ ભવતઃ સ્મ નાકિનૌ ॥૧૨૨॥

તૌ દ્વૌ શુભધ્યાનસ્ય સન્તત્યાં પરમ્પરાયાં નિલીનં મગ્નં માનસં યયોસ્તૌ તાદૃશૌ શુભધ્વાન-
પરાયણૌ મુનિપુજ્જ્વૌ બ્રીહિજિયામિતતેજસૌ, વિપદ્ય મૃત્વા પ્રાણતે તદાસ્થ્યે એવ કલ્પે અનુપમશ્વદ્વિવૈભવૌ
નાકિનૌ વૈભૌ ભવતઃ સ્મ ॥૧૨૨॥

શુભ ધ્યાનની પરંપરામાં લાગેલ મનવાળા તે બન્ને મુનીશ્વરે કાળ કરીને પ્રાપ્ત કરેલમાં અનુપમ
શ્વદ્વિ સહિત સમૃદ્ધિવાળા એવા દેવો થયા. ॥૧૨૨॥

નન્દિતાદિપદસુસ્થિતાદિ—વર્ત્તનામકવિમાનકદ્વયે ।

દિવ્યચૂલ—મણિચૂલસંજ્ઞકૌ, તત્ર ચ વ્યલસર્તા હતાન્તરમ્ ॥૧૨૩॥

તત્ર પ્રાણતે કલ્પે ચ, નન્દિતાદિપદસુસ્થિતાદિમાવર્ત્તનામકવિમાનકદ્વયે નન્દિતાવર્ત્તાસ્થ્યે સુસ્થિ-
તાવર્ત્તાસ્થ્યે ચ વિમાનકદ્વયે, દિવ્યચૂલ—મણિચૂલ—સંજ્ઞકૌ, હૃતમપનીતમન્તરમવકાશો યથા સ્યાત્તથા
નિરન્તરમિત્યર્થઃ । વ્યલસર્તામ્ તત્ર નન્દિતાવર્ત્તાસ્થ્યે વિમાને હૃતમપ્તસ્યામિતતેજસૌ દિવ્યચૂલેતિ નામ
સુસ્થિતાવર્ત્તાસ્થ્યે હૃતમપ્તસ્ય બ્રીહિજયસ્ય મણિચૂલેતિ નામાઽમૃત્ ॥૧૨૩॥

અને ત્યાં નન્દિતાવર્ત ને સુસ્થિતાવર્ત નામના બે વિમાનોમાં દિવ્યચૂલને મણિચૂલ નામે તે બન્ને
દેવો રાગદેવ સહિત થઈ વિલાસ કરવા લાગ્યા. ॥૧૨૩॥

અથ તથોસ્તતઃ જ્યુત્સોત્પત્તિસ્વાનમાહ

જમ્બુનામનિ મહાન્તરીપકે, પ્રાગ્વિદેહસુષમાવિશેષકમ્ ।

શ્રીજયોઽસ્તિ વિજયઃ સુખાસ્પદં, સત્યનામરમણીયસંજ્ઞકઃ ॥૧૨૪॥

જમ્બુનામનિ મહાન્તરીપકે મહાદ્વીપે જમ્બૂદ્વીપે इत्यर्थः । પ્રાગ્વિદેહસ્ય પૂર્વમહાવિદેહસ્ય સુષમાયાઃ પરમશોભાયાઃ વિશેષકં તિલકરૂપં સુખાસ્પદં સ્થાનં સત્યં નામ યસ્ય સ સત્યનામા અન્વર્થનામા રમણીય इति संज्ञाऽऽख्या यस्य स तथा ततः कर्मधारयः । મિયા જયો યસ્ય સ શ્રીજયઃ વિજયોઽસ્તિ ॥૧૨૪॥

જંબુ નામે મહાદ્વીપમાં પ્રાગ્વિદેહની લક્ષ્મીના તિલક સમાન સુખની ખાણ સમાન ને યથાર્થ મનોહર નામવાળા શ્રીજયનામે વિજય છે. ॥૧૨૪॥

તત્ર સૈત્પુલિનેઽસ્તિ દક્ષિણે, પુણ્યધામ નગરી શુભામિષાં ।

પશ્યતા શ્વતમસ્ત્રેન યાં મતા, ચક્ષુષાં દશશતી ફલોત્તરા ॥૧૨૫॥

તત્ર રમણીયે વિજયે દક્ષિણે સૈત્પુલિને સીતાયાઃ સીતાનધ્યાઃ इदं सैवं च तत्पुलिनं सैतपुलिनं तस्मिन् पुण्यस्य धामास्पदम्, શુભામિષા નગરી અસ્તિ, યાં શુભાનામ્ની નગરી પશ્યતા શ્વતમસ્ત્રેનેન્દ્રેણ, ચક્ષુષાં સ્વનેત્રાણાં દશશતી સદસ્રમ્, ફલોત્તરા સફળા મતા માનિતા, નેત્રદ્વયસ્ય નગરનિરીક્ષણે-પર્યાપ્તત્વાન્નેત્રબાહુલ્યેન સામસ્ત્યેન તન્નગરબોક્ષણાત્તત્સાધ્યમિતિ ભાવઃ ॥૧૨૫॥

ત્યાં સીતા નદીને દક્ષિણ કાંઠે પુણ્યનું સ્થાન સમાન શુભા નામે નગર છે. જેને જોતાં ઈન્દ્ર પોતાની હજાર આંખને સફળ માને છે. ॥૧૨૫॥

સક્કરપ્રહતશત્રુસન્તતિઃ, સત્યસક્કરશિરોઽવર્તસકઃ ।

અન્વશાન્નયસુધાંશુસાગર—સ્તાં ચિરં સ્તિમિતસાગરઃ પ્રમુઃ ॥૧૨૬॥

સક્કરે યુદ્ધે પ્રહતા શત્રૂનાં સન્તતિર્યેન સ તાદૃશઃ, તથા, સત્યસંગરેષુ સત્યપ્રતિજ્ઞેષુ શિરોઽવર્તસકઃ મુકુટસ્વરૂપઃ પુરુષોત્તમઃ, નયઃ નીતિરેવ સુધાંશુશ્ચન્દ્રસ્તસ્ય સાગર इव प्रवर्त्तकः સ્તિમિતસાગરઃ તન્નામા પ્રમુઃ રાજા, તાં નગરી ચિરમન્વજ્ઞાત્ ॥૧૨૬॥

તે નગરમાં લાંબા કાળથી, યુદ્ધમાં શત્રુ સમૂહનો નાશ કરનાર સત્ય પ્રતિજ્ઞા વાળાઓના શિરોમણિ સમાન ને નીતિરૂપી ચંદ્રમાના સમુદ્ર જેવા સ્તિમિતસાગર નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. ॥૧૨૬॥

દ્વે પ્રિયે અમ્બતાં વસુન્ધરા—ઽનુદ્ધરા ચ કિલ તસ્ય ભૂપતેઃ ।

પ્રીતિરત્યમિધયૈવ વિશ્રુતે, સંવરદ્વિષ इव પ્રિયે હૃદઃ ॥૧૨૭॥

તસ્ય ભૂપતેઃ વસુન્ધરા તન્નામ્ની, અનુદ્ધરા તન્નામ્ની ચ, દ્વે પ્રિયે માર્યે, સંવરદ્વિષઃ કામસ્ય, પ્રીતિરત્યમિધયા एव विश्रुते क्ख्याते प्रीतिरतिनामन्यौ, હૃદઃ પ્રિયે इव, અમ્બતામ્ । ડપમા ॥૧૨૭॥

ते राज्ञी कामदेवनी प्रसिद्धं रतिमे प्रीति नामनी पत्नीनी जेम आत्यन्त प्रिय जेवी वसुन्धराने
अनुदरा नामे जे पत्नीओ इती ॥१२७॥

स्वीयमायुरूपमुज्य नन्दिता-वर्षनामकमहाविमानतः ।

जन्तुरप्यमिततेजसश्च्युतः, संजगाम महिषीं वसुन्धराम् ॥१२८॥

स्वीयमायुरूपमुज्य नन्दितावत्तमहाविमानतः च्युतः, अमिततेजसः जन्तुः जीवः, वसुन्धरा
महिषी संजगाम प्राप, तत्कुशाववातरदित्यर्थः ॥१२८॥

नन्दितावत् नामना महाविमानतः पतानी आयु भोगवी अभिततेजने ज्य आवीने राणी वसुन्धरानां
उदरमां गयो ॥१२८॥

सा सुखेन शयिता सुलक्षणा, तत्क्षणं प्रविशतो मुखान्तरे ।

स्वप्नकाश्चतुर ऐक्षतोपदा—लम्भितानिव चतुर्दिगीश्वरैः ॥१२९॥

सुखेन शयिता सा वसुन्धरा सुलक्षणा, तत्क्षणं तस्मिन्काले, मुखान्तरे मुखमध्ये, प्रविशतः,
चतुरः चतुःसंख्याकान्, स्वप्ना एव स्वप्नकास्तान् बलदेवजन्मसूचकान् चतुर्दिगीश्वरैः चतुर्भिर्दिक्पालैः
उपवासु लम्भितान् प्रापितान् उपहृतानिव ऐक्षत । उत्प्रेक्षा ॥१२९॥

सा राक्षशेषाणीने सुप्ते सुतेवी ते राणीओ यार दिहपालो, यार उपहारो आध्या होय तेम स्वप्नमां
यार स्वप्नो भुज्जमां प्रवेशना ज्यो ॥१२९॥

तद्विलोकनसमनन्तरं प्रिया—ऽजगरीकरपतेः शशंस च ।

ईदृशां मम फलं नु किं विभो !, स्याच्छुभं तदितरम्वेति सा ? ॥१३०॥

तस्य स्वप्नस्य विलोकनस्य दर्शनस्य समनन्तरमनन्तरमेव प्रिया वसुन्धरा, अजगरीत्, नरपतेस्त्वा
शशंस कथयामास, विभो ! ईदृशां स्वप्नानां फलं मम स्यान्नवा, स्यान्वेत्, शुभं किं नु अथवा,
तदितरदशुभम्, इति शशंसेत्यर्थः ॥१३०॥

ते ज्यो पछा ते जमी जघने राजने ते क्षुधुं न पूछुं के छे राज आवा स्वप्नोनु शुभ इण
यशे के अशुभ ? ॥१३०॥

अथ स्वप्नस्वरूपमाह—

अभ्रमुप्रियतमो विलोकितः, कीर्तिराशिरिव मूर्तिमाश्रितः ।

जङ्गमस्तुहिनकाश्यपीधरः, शृङ्गपाटिततटो वृषोऽपि च ॥१३१॥

मूर्तिमाश्रितः कीर्तिराशिरिव अभ्रमोः प्रियतमः ऐरावतः, जङ्गमः संचरन्, तुहिनस्य हिमस्य
काश्यपीधरः पर्वतः हिमाचलः, स इव तत्सदृश इत्यर्थः स क इत्याशङ्कायां विशेष्यमाह—शृङ्गाभ्यां
कृत्वा पाटितं विदारितं तटं नद्यादेः कूलं येन तादृशः वृषः बलीवर्दः अपि च विलोकितः, स्वप्ने
इति शेषः द्वयोरभ्रमुवज्जमवृषभयोरुज्ज्वलत्वान्मूर्तिमत्कीर्तिराशित्वेनोत्प्रेक्षा इति बोध्यम् ॥१३१॥

क्षीतरश्मिरथ पूर्णमण्डलो, विश्वतापमपसारयन्निव ।

स्वच्छनीरनिकरैः प्रपूरितं, पथराजिरुचिरं महासरः ॥१३२॥

अथ पुनश्च, विश्वस्य जगतः तापम् अपसारयन् दूरीकुर्वन्निव लक्ष्यमाणः, पूर्णमण्डलः क्षीर-
रश्मिश्चन्द्रः, स्वच्छैः नीराणां जलानां निकरै राशिभिः कृत्वा प्रपूरितं तथा पथानां राज्या श्रेण्या कृत्वा
रुचिरं मनोहरं महासरः लिङ्गव्यत्ययेन बिलोकितमिति पूर्वोक्तान्वयः ॥१३२॥

यस्यो समुद्र भूतिमान् होय तेम औरावत हाथी जेरायो छे ने दाखतो बाखतो हिमाक्षय पर्वत
होय तेवोने शींगडाथी नदीना तटने छेजेउतो अखद अने संसारना तापने हर हरतो होय तेवो पूरुमंडल-
वाद्यो अंशभा तथा स्वच्छ पाणीथी भरयो ने कमण समुद्रथी शाकतो जेवो मोटा तणाय स्वभभां जेयो
होतो. ॥१३१॥१३२॥

तन्निवेदितमिदं हृदि क्षणं, संप्रचार्य नृपतिर्बभ्राण सः ।

देवि ! वैरिबलजित्वरो बलः, संभविष्यति भवत्तनूमवः ॥१३३॥

तथा वसुन्धरया निवेदितमिदमुक्तम् हृदि क्षणं संप्रचार्य विचार्य, स नृपतिः बभ्राण,
किमित्याह—देवि ! वैरिणां बलानां सत्त्वानां सेनानां च जित्वरः जेता, बलः बलवान् भवत्यास्तनूमवः
पुत्रः संभविष्यति ॥१३३॥

तेषुज्जे हाथेधुं आ अणु क्षणवारभां विचारी राज्ञजे हाथुं हे देवी । तभने क्षत्रु सेनाना छतनार
जेवा अखका प्रुत यथे. ॥१३३॥

भूमिपालवचनं मनोरमं, संनिधाय हृदि सांशुकाञ्चले ।

एवमस्त्विति निवेदनोन्मुखी, ग्रन्थिमेव निबबन्ध हर्षतः ॥१३४॥

मनोरमं प्रियं भूमिपालवचनं हृदि संनिधाय मनसि कृत्वा एवं भवदुक्तप्रकारमस्त्विति
निवेदनेन कृत्वा उन्मुखी सोत्सुका सा वसुन्धरा, हर्षतः, अंशुकस्य परिहितसूक्ष्मवक्त्रस्याञ्चले ग्रान्ते
ग्रन्थिमेव निबबन्ध । शुभं श्रुत्वा हि तदस्त्विति धिया बावत्कलप्राप्ति क्षियः बलाञ्चले ग्रन्थि
निबध्नन्तीत्याचारादिति भावः ॥१३४॥

राज्जनो आवो अनोहर पयन सांजली मनभां जेम अ थाजो, जेम अनावती प्रुसिधी ते राक्षीजे
पोताना वज्जना आम सभां भांड पांघि. ॥१३४॥

तत्प्रभृत्यपि नरेश्वरप्रिया, गर्भमेव विभ्राम्बभूष सा ।

अर्धजातमिव नीतिरुच्छ्रिता, धर्मकुक्षिरिव तत्त्वमान्तरम् ॥१३५॥

तत्प्रभृत्यपि सदारभ्यैव, नरेश्वरप्रिया सा वसुन्धरा, गर्भम्, उच्छ्रिता उवा उदारा नीतिः,
अर्धजातं विचराशिमिव, नीत्या नीतिस्तु विचरनाशायैवेति भावः । आन्तरं हृद्गतं तत्त्वं सत्त्वानम्

ધર્મકુદ્ધિરિવ, ધર્મકુદ્ધિર્યથા આન્તરં તત્ત્વમ્ આત્મરહસ્યં વિમર્ષિતં તથેત્યર્થઃ, વિમરાન્મભૂવ દધૌ ।
માલોપમાલજ્ઞારઃ ॥૧૩૫॥

ત્યારથી માંડીને જ તે ગંગાની પત્ની, જેમ ઉત્તમ નીતિ અર્થનું ને ધર્મકુદ્ધિ આત્મતત્ત્વનું ધારણ કરે છે તેમ ગર્ભનું ધારણ કર્યું. ॥૧૩૫॥

ગૌરવર્ણપરિપૂર્ણવિગ્રહં, કામપાલકલિતાગ્રથલક્ષણમ્ ।

સન્નિધાનમિવ સો વસુન્ધરા, પુત્રમપ્યજનયદ્વસુન્ધરા ॥૧૩૬॥

આ વસુન્ધરા ગૌરેણ વર્ણેન પરિપૂર્ણઃ, યદ્વા ગૌરઃ વર્ણઃ યસ્ય સ તાદૃશઃ, પરિપૂર્ણઃ અવિકલગ્રથ વિગ્રહઃ શરીરં યસ્ય સ તં તાદૃશમ્, અત એવ, કામપાલઃ હલાયુધઃ કૃષ્ણજ્યેષ્ઠભ્રાતા 'કામપાલો હલાયુધઃ' इत्यमरः । તસ્ય કલિતં ધૃતમપ્યર્થં મુખ્યં લક્ષણં યેન તં તાદૃશમ્, કામપાલસ્ય ગૌરવર્ણત્વાદિપ્રસિદ્ધેરિતિ ભાવઃ । પુત્રં વસુન્ધરા પૃથિવી, સન્નિધાનમ્, અમૂલ્યનિધિમિવ અજનયત્ સૂતે સ્મ । ડપમા ॥૧૩૬॥

અને તે વસુન્ધરા દેવી પૃથ્વી ઉચ્ચ રતને ઉત્પન્ન કરે તેમ ગૌરવર્ણ ને સંપૂર્ણ અંગવાળાને બલભરના મુખ્ય લક્ષણોથી યુક્ત એવા પુત્રનો જન્મ પણ આપ્યો. ॥૧૩૬॥

ચેટિકાભિરભિવર્ધિતો નૃપ—સ્તસ્ય જન્મનિ પરપ્રમોદતઃ ।

નિર્વિકલ્પમવિકલ્પિતં પરં, કલ્પવૃક્ષ ઇવ કાઠક્ષિતં દદૌ ॥૧૩૭॥

તસ્ય પુત્રસ્ય જન્મનિ જન્મનિમિત્તં ચેટિકાભિઃ દાસીભિઃ, અભિવર્ધિતઃ કૃતવર્ધાપનઃ નૃપઃ કલ્પવૃક્ષ ઇવ, કલ્પવૃક્ષતુલ્યઃ નૃપઃ, પરં કિન્તુ, અવિકલ્પિતં ચાચનં વિનૈવ, કલ્પનાયા અવિષયં વા પ્રચુરમિત્યર્થઃ, અત્ર ચ પક્ષે પરમિત્યસ્ય અતિશયેનોત્કૃષ્ટં વાડ્યઃ । નિર્વિકલ્પં દેયમેતન્નવેત્યાદિવિકલ્પમ-કૃત્વૈવ, કાઠક્ષિતમિષ્ટં ચ દદૌ । एतेन तस्य दानशौण्डत्यं दानातिशयं च ध्वन्यते, हर्षाद्धि लोकः सवस्वमपि दातुमुत्सहते इति भावः ॥૧૩૭॥

ચેટિકા વડે દાસીઓ વડે વધાયેલા રાજાએ તે બાળકનો જન્મ થયે છતે અત્યંત હર્ષથી વિચારણા કર્યા શિવાય માંગ્યા વગર જ જેને જે ઈષ્ટ હતું તે કલ્પવૃક્ષની જેમ આપ્યું. ॥૧૩૭॥

દ્વાદશાપિ દિવસેશ્વરાનસૌ, ભૂપતીનપિ મહૌઘસા સુતઃ ।

જેષ્યતીતિ નૃપતિર્વિનિર્મમે, દ્વાદશેઽહ્નિ કિલ નામ્ન ઉત્સવમ્ ॥૧૩૮॥

સુતઃ મહતા ઓજસા બલેન પ્રતાપેન ચ દ્વાદશ અપિ, ન સ્વેકં દ્વાવેષ વા, ઓજસઃ મહત્ત્વાદિતિ ભાવઃ । દિવસેશ્વરાન્ સૂર્યાન્, પુરાણાદૌ સૂર્યસ્ય દ્વાદશાત્મતયા વર્ણનાદિતિ ભાવઃ । ભૂપતીનપિ અનેકાન્ રાજાન્, નતુ કતિપચાનેષ, ઓજસઃ મહત્ત્વાદેવેતિ ભાવઃ, જેષ્યતિ અભિભવિષ્યતિ, इति बुद्ध्या, નૃપતિઃ સ્તિમિતસાગરઃ, દ્વાદશેઽહ્નિ દિને, एकादशे द्वादशे वाहि पिता नाम कुर्यादित्युक्तेरिति भावः । નામ્નઃ નામકરણસ્ય, उत्सवं विनिर्ममे चकार, किछेत्येतिहृद्ये ॥૧૩૮॥

આ બાળક પોતાના મહાન બળ તેજથી બારે સૂર્યને રાજાઓને છતશે. બારે રાજા બારે દિવસે, તેનો નામકરણોત્સવ કર્યો. ॥૧૩૮॥

उत्सवे बहुविधे प्रसर्पति, प्रीतिपूर्वमपराजितामिधा ।

भूभुजाऽस्य विदधे समन्ततो, द्वेषिभूपतिमयैककारणम् ॥१३९॥

बहुविधे नैकप्रकारे उत्सवे प्रसर्पति जायमाने सति भूभुजा राज्ञा स्तिमितसारागरेण प्रीतिः पूर्वं यथा स्यात्तथा, सहर्षमित्यर्थः । अस्व शिशोः समन्ततः सर्वतोभावेन, द्वेषिणः शत्रवो ये भूपत्यस्तेषां भयस्य एकं प्रधानं कारणम्, नामश्रवणादेव भयं यथा स्यादिति भावः, अपराजित इत्यभिधा नास्ति विदधे चकार ॥१३९॥

अनेक प्रकारेना उत्सवे यथे लते, राज्ञे दुर्घर्षपूर्वक सर्व रीते क्षत्र राज्ञेने अथ पभाउ अयु अपराजित अयु नाम कथुः ॥१३९॥

अथ श्रीविजयजीवावतारमाह—

प्राणतन्निदिषतोऽवतीर्णके, जीव एव विजयस्य राट्प्रिया ।

स्वप्नसप्तकमवैक्षतापरा, पुण्यगर्भमहिमानुभावतः ॥१४०॥

प्राणताख्यात् त्रिविवतः दशमदेवलोकात् विजयस्य श्रीविजयस्य जीवे अवतीर्ण एवावतीर्णकः तस्मिन्, अवतीर्णमात्र एव, पुण्यस्य पुण्यप्राप्तस्य उत्तमजीवाश्रयत्वेन पवित्रस्य वा गर्भस्य महिम्नः प्रभावस्य अनुभावतः अपरा अन्या राट्प्रिया राज्ञी अनुद्धरा, स्वप्नसप्तकं सप्त स्वप्नानवैक्षत ॥१४०॥

प्राणत इत्यर्थी श्री विजयने ७१ अतर्णे लते, राज्ञी श्री अनुद्धराये पवित्र गर्भना महिमाना प्रभावे सात स्वप्ने ज्ञेया ॥१४०॥

अथ वासुदेवजन्मसूचकान् सप्त स्वप्नानेव क्रमशो वर्णयति—

केसरी प्रथममेव बृत्कृतैर्दिग्गजानपि विभीषयन् शुभः ।

शारदेन्दुकरराशिकेशर-श्चञ्चलाचलविलोचनाञ्चलः ॥१४१॥

प्रथममादावेव, बृत्कृतैः सिंहनादैः, दिग्गजान् अपि किमुतान्यानित्यपि शब्दार्थः । विशेषेण भीषयन्, शारदेन्दोः शरच्चन्द्रस्य करणां मयूखानां राशिरिव धवलाः केसरीः सटाः यस्य स तादृशः, चञ्चला विद्युत् सेव चले इतस्ततो घूर्णिते विलोचनयोर्नयनयोरञ्चलौ प्रान्तभागौ यस्य स तादृशः, दर्पोद्गुरः विचिक्रमिषुञ्जेत्यर्थः, अत एव शुभः शुभलक्षणान्वितः शुभफलापादकश्च, केसरी सिंहः, दृष्ट इति शेषः, स्वप्ने इति च ॥१४१॥

क्षीरनीरनिधिनन्दना ततः, क्षीरनीरनिचयैर्मतङ्गजैः ।

पार्श्वतो विरचिताभिषेचना, पद्मपीठविनिवेशितक्रमा ॥१४२॥

ततः केसरीदशानन्तरम्, पद्मं कमलमेवास्नन्त्वास्पीठमासनं तत्र विनिवेशितौ स्थापितौ क्रमो चरणौ यथा सा तादृशी, पद्मासनासीनेत्यर्थः । तथा पार्श्वतः उभयतः मतङ्गजैः क्षीरनीरनिचयैः कृत्वा, विरचितं कृतमभिषेचनमभिषेको यस्याः सा तादृशी कृताभिषेका, क्षीरनीरनिचैः क्षीरसमुद्रस्य नन्दना पुत्री लक्ष्मीरित्यर्थः, स्वप्ने दृष्टे इति शेषः ॥१४२॥

चक्रवाकमिधुनानि हर्षयन्, पञ्चजातिमभितो विकासयन् ।

सर्वशोऽपि ककुभः प्रकाशयन्, संहरंश्च तिमिराण्यहर्षतिः ॥१४३॥

तिमिराणि अन्धकारान्, संहरन्, नाशयन्, अत एव सर्वशः साकल्येन अपि ककुभः दिशः प्रकाशयन्, पञ्चजातिं पद्मानां या या जातिस्तां सर्वजातीयपद्मानि अभितः सर्वतः विकासयन्, चक्रवाकमिधुनानि, संयोगापादनात् हर्षयन् अहर्षतिः सूर्यश्च स्वप्ने दृष्ट इति शेषः ॥१४३॥

पद्मिनीदलगताम्बुमौक्तिक—क्षोदनिर्मलजलौघपूरितः ।

कण्ठदेशनिहिताम्रपत्रकः, पूर्णपूर्णकलशोऽथ शोभितः ॥१४४॥

अथानन्तरम्, पद्मिन्याः दले पत्रे गतानि स्थितानि यानि अम्बूनि जलबिन्दवः तद्वन्मौक्तिकानां क्षोदश्चूर्णं तद्वच्च निर्मलानां जलानामोघैः समूहैः पूरितः, कण्ठदेशे कम्बौ निहितानि वृत्तानि आभ्रानां पत्राणि एव पत्रकाणि यस्य स तादृशः, अत एव शोभितः, पूर्णः पूर्णकलशः स्वप्ने दृष्ट इति शेषः ॥१४४॥

वाहिनीभिरधिकं समाभितः, सार्वभौम इव जीवनाभयः ।

आगताभिरतिसारसद्रसैः, सख्यमादधदपानिधिस्ततः ॥१४५॥

ततः कलशविलोकनानन्तरम्, आगताभिः वाहिनीभिः नदीभिः सेनाभिश्च अधिकमतिशयेन समाभितः मिलितः परिवेष्टितश्च जीवनानां जलानां प्राणवृत्तीनां च आधारत्वेन बालकत्वेन च आश्रयः अवलम्बः अति अत्यन्तसारा बलाघायकद्रव्यविशेषाः अत्यन्तं निर्मलत्वादिभिः कृत्वा श्रेष्ठाश्च ते सद्रसाः उत्तमाः रसाः जलानि, रसायनानि च, तैः कृत्वा सख्यं बलं गम्भीर्यं वादासि च, आदधत् धारयन्, अत एव, सार्वभौमः चक्रवर्ती स इव, अपानिधिः समुद्रः स्वप्ने दृष्टे इति शेषः ॥ शैवोत्थापितोपमा ॥१४५॥

रत्नराशिरथ तेजसां भरै—ध्वान्तसंहतिविधूननक्षमः ।

द्वादशार्कमहसां समुच्चयः, किं न्वयं समुदितो मुस्ताशया ? ॥१४६॥

अथानन्तरम्, तेजसां भरैस्समूहैः कृत्वा, ध्वान्तानां तमसां संहतेः समूहस्य विधूनने नाशने क्षमः समर्थः, रत्नानां राशिः, स्वप्ने दृष्टे इति शेषः । रत्नराशितेजास्येवोत्प्रेक्षते—द्वादशार्कानामेव महसां तेजसां समुच्चयः राशिः, मुखं प्रथमं पूर्वमिति यावत्, मुखशब्देन पूर्वा दिग्गृह्यते, दिग्गजने प्राथम्येन तस्या एवोपादानात्, तथा आशया दिशा 'दिशस्तु ककुभः काष्ठा आज्ञाश्चेत्य' मरः । पूर्वतः इत्यर्थः । अयं रत्नराशिः समुदितः उदयं गतः, किं नु ! उत्प्रेक्षे इत्यर्थः । न होमानि रत्नराशितेजाश्चि, किन्तु द्वादशसूर्यतेजास्येवेति संभावयामीत्यर्थः ॥१४६॥

जाड्यकालकमनीयसंगमः, सत्यनिर्मथितदाहशक्तिकः ।

ज्वालजालकलितान्तरिक्षको, धूमसङ्गविक्रलो विभावसुः ॥१४७॥

જાણ્યકાલે દેવસ્તાદૌ કમનીયોઽમિલવખીઃ જાણ્યનાશકજ્ઞાત્સંગઃ, સ્વપ્નઃ, સેવનમિતિ
યાવત્, યસ્ય સ તાદૃશઃ, યદુક્તં ક્ષીતકાલમુપલબ્ય—

“પ્રલોભયતિ કામિનીસ્તન દ્વાસ્તધૂમોઽનલઃ” इति । सत्येन निर्माधिसा तिरस्कृता दाहशक्तिर्यस्य
स तादृशः, दिव्यप्रयोगादौ हि सत्याश्रितो नाग्निना दह्यते इति भावः । स्वात्मस्य शिक्षायाः जालेन
विस्तारेण कृत्वा कलितं व्याप्तमन्तरिक्षमाकाशं येन स तादृशः जाज्वल्यमानः, अत एव, धूमस्य
संगेन विकलः निर्धूम इत्यर्थः, विभावसुः अग्निः, स्वप्ने दृश्ये इति शेषः ॥१४७॥

સ્વપ્નસન્તતિમિમાં વિલોક્ય સા-ઽનુદ્ધરા પ્રમુદિતા સમુત્થિતા ।

લક્ષરત્નમિવ રક્ષકામિની, પ્રેયસે સરમસં વ્યજિજ્ઞપત્ ॥૧૪૮॥

લક્ષં લક્ષમૂલ્યકં રત્નમ્, રક્ષસ્ય દરિદ્રસ્ય કામિની માર્યાં દ્વ, एतेन स्वप्नानामतिप्रावक्ष्यमति-
हर्षप्रदत्वं चोक्तम्, इमां प्रागुपवर्णिताम्, स्वप्नानां सन्ततिं परम्पराम् विलोक्य, समुत्थिता प्रमुद्धा
प्रमुदिता अतिहर्षं गता सा अनुद्वरा, सरमसं झटित्वेवौत्सुक्यादिति भावः । प्रेयसे पत्ने व्यजिज्ज्ञपत्
कथयामास ॥१४८॥

પહેલા પોતાની ખર્જનાથી દિગ્ગજને પશુ કય પમાડતો એવો સિંહ શરદ ઋતુના ચંદ્રમાનાં કિરણ
સમૂહ સમાન કેસરાવાળો સ્થિરનેત્ર ને કરતા કટાક્ષવાળો સિંહ પછી. કમલનાં આસન ઉપર મૂકેલી પત્ર વાલીને
ખન્ને પાણીથી ઢાંચીએ વડે દૂધને પાણીથી અભિષેક કરાતી તીજે. ચક્રવાક પક્ષીના જોડીને ખુશ કરતો કમલ
સમૂહોને વિકસાવતો સર્વદિશાએને પ્રકાશિત કરતો જે અન્ધકાર ના સમૂહને નાશ કરતો સૂર્ય ચોરો.
કમલિની પત્ર પર રહેલા પાણી જેવા મોતીના મૂર્ચ જેવા નિર્મળ જળોથી ભરેલો ને કંઈમાં આંખાના
પત્રોથી શોભતો એવો શોભાયમાન ભરેલો પૂર્ણ કલશ પાંચમે સેનાઓ વડે જીતનદાતા ચક્રવર્તી રાજાની
જેમ. જીવન પાણીના આશ્રય એવી નદીઓ સવિશેષપણાએ આશ્રિત ને આવેલા એવા. અતિશય નદીઓના
પાણીથી પોતાના સત્ત્વ-મહાસત્ત્વનું ધારણ કરતો છદ્દું મુખરૂપી દિશાથી ખારહ સૂર્યના તેજને ઢગલો હોયો
હોય. તેવો પોતાના તેજ સમૂહોથી અન્ધકાર સમૂહોના નાશ કરવામાં સમર્થ એવો રતનપુંજ, સાતમે
શિવાલાના સમયમા જેવું સેવન પ્રિય છે ને સત્યના પ્રભાવે જેની દાહ શક્તી કંઠી પડિ ગઈ હોય તે
જ્ઞાલાના સમૂહથી આકાશમાં વ્યાપેલો ધુમાડા રહિત એવો અગ્નિ, આમ આ સાતે સ્વપ્ન સમૂહોને ગરિષ
ઓ ધાપો રત્નોની જેમ જોઈ જાગેલી તે અનુદ્ધરા, ખુશ થઈ ઉતાવળથી પતિને જણાવ્યું. ॥૧૪૧-૨-
૩-૪-૫-૬-૭-૮॥

અજ્ઞકં પુલકિતં દધન્નૃપ-સ્તન્નિશમ્ય સ જગૌ પ્રિયામિતિ ।

સ્વપ્નલઘ્વિવિનિવેદિતાગમઃ, કેશવસ્તવ સુતો મવિષ્યતિ ॥૧૪૯॥

तस्वप्नवृत्तान्तं निशम्य, नृपः कर्षात् पुलकितं रोमाञ्चितम् अज्ज्ञमेवाज्ज्ञकं दधत्, प्रियाम्
इति वक्ष्यमाणप्रकारेण जगौ । इतीति किमित्याह—तव स्वप्नानां लघ्विर्लाभः दर्शनमिति यावत्, तथा
कृत्वा, विनिवेदितः सूचितः आगमोऽवतारो येन स तादृशः, केशवः विष्णुः सुतो भविष्यतीति ॥१४९॥

તે સાંકળી અંગેમાં રોમાંચ અનુભવતો રાજાએ પ્રિયાને કીધું આ સ્વપ્ન શાસથી જણાવ્યું છે.
પોતાનું આગમન જેણે એવા વાસુદેવ તમારો પુત્ર થશે. ॥૧૪૯॥

મેઠુમિરિવ કલ્પશાસ્ત્રિનં, શ્યામલં સુતમસૂત સા સુખમ્ ।

માગ્યમક્ષિત્તલિતાત્મનાં નૃણાં, ન પ્રસૂતિજમર્શં પ્રસૂઃ શ્રયેત્ ॥૧૫૦॥

મેઠુમિરિવ કલ્પશાસ્ત્રિનં કલ્પવૃક્ષમિવ, સ અનુદ્ધરા, સુખમક્ષેણં યથા સ્વાસવા, શ્યામલં શ્યામવર્ણં સુતમસૂત । નનુ પ્રસવે દુઃસ્વાવશ્યંભાવાત્ સુખમિતિ કથમિતિ ચેત્તત્રાહ—માગ્યસ્ય મંચ્યા ચૈચિત્ર્યેણ વૈલક્ષણ્યેન કૃત્વા લલિતઃ સુસમ્પન્ન આત્મા યેષાં તેષાં માગ્યશાલિનાં નૃણામ્, પ્રસૂઃ જનનો પ્રસૂતિજમ્ 'આમનસ્યં પ્રસૂતિજમ્' इत्यमरः । અજં દુઃસ્વં ન શ્રયેત્ શ્રયતે ॥૧૫૦॥

મેઠુ પર્વતની ભૂમિ કલ્પવૃક્ષને જેમ, તે અનુદ્ધરા સ્થામવર્ણુ પુત્રને સુખથી જન્મ આપ્યો, ઉત્તમ માગ્યશાલી મનુષ્યાની માતા પ્રસૂતિ કળને પ્રસવ પીડાને પામતી નથી. ॥૧૫૦॥

માગધા દ્રવિણમાપુરીક્ષિતં, ગાયનાશ્ચ વિપુલા અલહ્કૃતીઃ ।

પ્રીણિતાન્નરપતેઃ સુતોદ્ભવાત્, શર્મણે ન સ્વલુ કસ્ય તાદૃશઃ ? ॥૧૫૧॥

સુતોદ્ભવાદ્દેતોઃ પ્રીણિતાત્પ્રસન્નાન્નરપતેઃ સકાશાત્, માગધાઃ મક્ષલપાઠકાઃ ર્દિપ્તિતમ્ દ્રવિણં ધનં ગાયનાઃ નર્તકાદયશ્ચ વિપુલાઃ વહ્નીઃ અલહ્કૃતીઃ મૂષણાન્યાપુઃ પ્રાપુઃ, તાદૃશઃ સુતોદ્ભવઃ પ્રીણિતો નરપતિશ્ચ, કસ્ય શર્મણે સુસ્થાય, ન સ્વલુ ! અપિ તુ સર્વસ્યૈવ સુસ્થાય કલ્પતે इत्यर्थः ॥૧૫૧॥

પુત્રના જન્મથી ખુશ થયેલા રાજા પાસેથી ભાટ ચારણને મંછા પ્રમાણે દ્રવ્ય ધનો મેલવ્યાં ને ગાયકો ધણાં અલંકારો મેલવ્યા તેવો બાલક કોના કલ્યાણ માટે નથી થતો ? બધાના જ કલ્યાણ માટે થાય છે. ॥૧૫૧॥

વેદશાસ્ત્રયુગલેન વા બુધ-ચન્દ્રસૂર્યયુગલેન વા નમઃ ।

અર્થકામયુગલેન વા વૃષ-સ્તરૂપેન નૃપતિર્વ્યભૂષ્યત ॥૧૫૨॥

વેદસ્ય શાસ્ત્રસ્ય મન્વાદિસ્મૃતેશ્ચ યુગલેન દ્વયેન, બુધઃ પण्डितः, વા હવ, “વ વા યથા તથા વૈવં સામ્યે” इत्यमरः, ચન્દ્રસૂર્યયુગલેન, નમો વા આકાશમિવ, અર્થકામયુગલેન, વૃષઃ ગૃહસ્થવર્મો વા, તયોઃ પુત્રયોઃ દ્વયેન, નૃપતિઃ વ્યભૂષ્યત શોભતે સ્મ ॥૧૫૨॥

જેમ વેદ ને શાસ્ત્ર આ બેથી પંડિત ચંદ્રમાને સૂર્ય આ બેથી આકાશ અર્થ અને કામ આ બેથી ધર્મભૂષિત થાય, તેમ તે બે પુત્રોથી રાજા ભૂષિત થયો. ॥૧૫૨॥

તસ્ય નામ વિદધે મહીમુજા-ડનન્તવીર્યં इति सान्त्वयं मुदा ।

માવિ યાદૃશમહો ! શરીરિણાં, તાદૃશં મવતિ ચેષ્ટિતં પુરા ॥૧૫૩॥

મહીમુજા સ્તિમિતસાગરેણ મુદા સહર્ષમ્, તસ્ય પુત્રસ્ય અનન્તવીર્યં इति सान्त्वयं मन्वर्थं नाम विदधे, અહો इत्याश्चर्ये, શરીરિણામ્ યાદૃશં માવિ, તાદૃશં પુરા પ્રથમતઃ एव, ચેષ્ટિતં व्यापारः भवति ॥૧૫૩॥

મહાપ્રભી એવા રાજાએ હર્ષથી તેનું અનન્તવીર્ય એવું ચચાર્ય નામ ગ્રન્થનું કેમકે પ્રાણીઓને જેવું
ભાવિ હોય છે. પહેલાથી જ તેવી ચેષ્ટાઓ થાય છે. ॥૧૫૩॥

અદ્ભુતોઽદ્ભુતપયાતુમુદ્યતૌ, બાલિકામિરવનીમુજામિમૌ ।

પાલ્યમાનવપુષૌ પ્રવત્નતો, વૃદ્ધિમાપતુરથ ક્રમેણ તૌ ॥૧૫૪॥

અયાનન્તરમ્, બાલિકામિઃ બાલચેષ્ટામિઃ કૃત્વા, અવનીમુજામ્ સામન્તનૃપાણામ્, અદ્ભુતઃ
ક્રોઢતઃ એકસ્માત્ અદ્ભુતપરમુત્સન્નપયાતુમુદ્યતાવુત્સહમાનો બાલાનામેષ સ્વભાવ इति भावः । તૌ
ઇમૌ અપરાજિતાનન્તવીર્યૌ, પ્રવત્નતઃ પાલ્યમાનવપુષૌ સન્તૌ, ક્રમેણ વૃદ્ધિમાપતુઃ ॥૧૫૪॥

એક ખેલામાથી ખીજા ખેલામા જવાને તત્પર એવા રાજાના આ બે બાલકો ધાવમાતાની નજરે
તરીરતુ પાલન કરાતા ક્રમે ક્રમે વધવા લાગ્યા. ॥૧૫૪॥

કામપાલ-ગરુડધ્વજાવિમૌ, શ્વેતકૃષ્ણવપુષૌ વિરેજતુઃ ।

સંગતાવધિકહાર્દતો મિથઃ, સ્ત્રીરવાદિલવણામ્બુધી ઇવ ॥૧૫૫॥

ઇમૌ અપરાજિતા-નન્તવીર્યૌ, શ્વેતં ગૌરં કૃષ્ણં કૃષ્ણવર્ણં ચ વપુઃ યયોસ્તૌ તાદૃશૌ, કામપાલઃ
બલદેવઃ ગરુડધ્વજઃ ગરુડો ધ્વજે યસ્ય સ તથા વિષ્ણુઃ વાસુદેવ इति यावत् । દ્વયોરપિ તયોઃ ગૌર-
કૃષ્ણવર્ણત્વાદિતિ ભાવઃ । વિરેજતુઃ ગુણુભાતે, તથા અતિહાર્દતઃ અતિશયપ્રેમ્ણા “પ્રેમા ના પ્રિયતા
હાર્દમ્” इत्यमरः । મિથઃ પરસ્પરં સંગતૌ એકત્ર સ્ત્રીરેણ ગૌરત્વમપરત્ર નિર્મલજલેન નીલિમા इति
हेतोरिति भावः, વિરેજતુરિતિ સમ્બન્ધયતે । ઉપમાઽલંકારઃ ॥૧૫૫॥

ગૌરને કૃષ્ણ વર્ણવાળા આ બન્ને બલસન્ને વાસુદેવ અત્યન્ત પ્રેમથી એમા યથેલા ક્ષીરસમુદ્રને ક્ષાર
સમુદ્રની જેમ શેલતા હતા. ॥૧૫૫॥

ઉદ્ભવૈઃ શુભદિને સમર્પિતૌ, તૌ કલાગુરુશિક્ષયત્કલાઃ ।

સ્થાન એવ વિનયો નિયોજિતઃ, કિં કરોતિ ન મનીષિતં નૃણામ્ ? ॥૧૫૬॥

કલાગુરુઃ પણ્ડિતઃ, શુભદિને, ઉદ્ભવૈઃ ઉત્સવપૂર્વકમ્ “મહ ઉદ્ભવ ઉત્સવઃ” इत्यमरः । સમર્પિતૌ
શિક્ષણાર્થં દત્તૌ પિત્રા, તૌ અપરાજિતાનન્તવીર્યૌ, કલાઃ શાસ્ત્રાણિ અશિક્ષયત્, શિક્ષાયાઃ સાફલ્યં
સમર્થયતિ—સ્થાને પ્રતિભાદિસમન્વિતે પાત્રે એવ નિયોજિતઃ નિહિતઃ, વિનયનં વિનયઃ શિક્ષા, કિમિતિ
પ્રશ્નને, નૃણાં મનીષિતમભિલષિતં ન કરોતિ ? અપિ સ્વચ્ચં કરોતિ इत्यर्थः । અત એવ તાદૃશે પાત્રે
શિક્ષા સમાપ્તા સફળા ચેતિ ભાવઃ ॥૧૫૬॥

શુભ દિનમાં ઉત્સવપૂર્વક સૌ પાચેલા તે બન્ને કલાગુરુએ કલાઓનું શિક્ષણ આપ્યું. અવસરે પાત્રમાં
કરાયેલો વિનય મનુષ્યોને શું ઉપદેશ નથી કરતો પણ કરે છે. ॥૧૫૬॥

રણરણક્રિતાં દસૌ દ્રષ્ટું જનો વિતનોતિ ન,

અયતિ ન પુનઃ અદ્વાલત્વં નરેણ દલામથે ।

मनसिजमपि क्षामच्छायं व्यनक्ति विवेकवान् ,

नयनपदवीमापाधैतौ नराधिपनन्दनौ ॥१५७॥

एतौ नराधिपनन्दनौ राजपुत्रावपराजिता-नन्तवीर्यौ, नयनपदवीं दृष्टिगोचरमापाद्य प्राञ्च विवेकवान् तारतम्यग्रहणक्षमः जनः, दक्षौ अश्विनौ सूर्यपुत्रौ देववैद्यौ, सौन्दर्येण प्रसिद्धावपि, “नास-
त्यावश्विनौ दक्षावाश्विनेयौ च तावुभौ” इत्यमरः । द्रष्टुम्, रणरणकितां सोत्सुकत्वं न वितनोति
करोतीत्यर्थः । ततोऽप्यधिकसौन्दर्यशालित्वादनयोः, अधिकगुणे लब्धे न्यूनगुणे हृष्टा निवर्तते इति
भावः । पुनस्तथा इलाभवे पुरुरवसि, नरेशे चक्रवर्तिनि, “पुरुरवा बौध ऐल चर्वशीरमणश्च सः”
इति हैमः । अद्भुतत्वम् अयमेव सर्वाधिकः सुन्दरः इति विश्वस्तत्त्वं न श्रयति, अनयोरपि सौन्दर्येण
ततोऽन्यूनत्वादिति भावः । मनसिजं कामदेवमतिमुन्दरत्वेन विश्रुतमपि “शम्बरारिर्मनसिजः कुसुमेषु-
रनन्यजः” इत्यमरः । क्षामा कृशा न्यूनेति यावत्, छाया कान्तियस्स, अर्थात्तयोरेव, स तादृशस्तम्,
व्यनक्ति वर्णयति । कामोऽप्यनयोः कान्त्या न्यून इत्येवं वर्णयति इत्यर्थः । अत्रोपमानभूतदक्षाद्यपेक्षया
अनयोराधिक्यवर्णनाद्व्यतिरेकः ॥१५७॥

आ अन्ने राजपुत्रौने जेष्ठ लोका अश्विनीकुमारौने जेवानी उत्सुकता धरावता रक्षा नहि. पृथ्वी
पर रक्षेला राज विषये पण्य अहं नहि राभता यथा हुता ते विवेकीयो कामदेवने पण्य अहं कान्तिवाणा
मानता यथा हुता. ॥१५७॥

सा काचिन्न नितम्बिनी समभवद्या वीक्ष्य रूपं तयोः,

पाण्डित्यं प्रकटीचकार न च तद् व्यावर्णयन्ती मुहुः ।

या तत्संगमपीहते स्म न हृदा नेत्रे स्तुवाना निजे,

स्वप्ने तौ समवाप्य मोहनमयं नैवाऽऽपि सौख्यं यया ॥१५८॥

सा तादृशी काचिदपि नितम्बिनी योषा न समभवत्, सा केत्याह-या नारी तयोः कुमारयोः
रूपं सौन्दर्यं वीक्ष्य मुहुर्वारंवारं, तद्रूपं व्यावर्णयन्ती पाण्डित्यं निजवाचः पटुतां न च प्रकटीचकार,
सर्वाऽपि ताववर्णयतीत्यर्थः । अतिदर्शनीयत्वेन हृद्यत्वादिति भावः । तथा या निजे स्वकीये नेत्रे
यदेतौ हृष्टावित्येवं वर्णयन्ती, हृदा मनसा, तयोः संगमपि न ईहतेऽभिलषते स्म, मुवनमोहिनी तयोः
सुन्दरतेति सर्वाऽपि तत्राकृष्टा इति भावः । सा न समभवदित्यत्रापि सम्बध्यते । तथा, यया नार्या
स्वप्ने तौ कुमारौ समवाप्य मोहनमयं मोहनात्मकं कामक्रीडारूपं, सौख्यं सुखं नैव आपि प्रापि,
सा न समभवदित्यन्वयः, तयोराकृष्टा तद्गतमनसा सुमा सर्वापि स्वप्ने तौ प्राप्य मनोऽनुकूलं
सुखमनुभवति स्म । जाग्रदनुभूतमेव प्रायः स्वप्नेऽनुभूयते इति भावः । एतेन तयोः सौभाग्यगुण-
वक्षोक्ता ॥१५८॥

येवी केष्ठ ओ नहि होय जेष्ठो जे ते अन्ने राजपुत्रौनुं इय जेष्ठ तेने पण्यवती पोतानी यपुराई
प्रगट करती न होय, अने पोताना अन्ने नेत्रो ने पण्यवती छती तेना अत्र सखनी छिन्ना न करती होय
के स्वप्नमां तेने पाणी मोहकनित सुप् न पाणी होय. ॥१५८॥

नृपः स्तिमितसागरः समबलोक्य धानुष्कतां,
तयोर्निजकुमारयो रतिकुमारसंवादयोः ।
अमन्यत न कञ्चन प्रबलमेव विद्वेषिणं,
विलक्ष्यमतिमार्गणं गुणविमुक्तिबद्धादरम् ॥१५९॥

स्तिमितसागरः नृपः, तयोः रतिकुमारं कामपुत्रं संबरेते निरुन्ध इति तौ तयोः, रतिः कामप्रिया, सौन्दर्याधिक्यात्तत्पुत्रविरोधिनीः निजकुमारयोरपराजितानन्तवीर्ययोः धानुष्कतां धनुर्धरत्वं समबलोक्य वीक्ष्य विलक्ष्यं विशिष्टं विविधं वा लक्षं शरव्यं वेद्यमित्यर्थः । “लक्षं लक्ष्यं शरव्यं च” इत्यमरः । तत्र मतिमार्गणं मतिपूर्वका मार्गणा बाणा यस्य स तथा तम्, यद्वा विलक्षः लक्षच्युतः मतिः बुद्धिरेव मार्गणः बाणो यस्य तं तादृशम्, कुमतिमिति यावत् । अत एव, *गुणैः शौर्यादिभिः कृत्वा या विमुक्तिः राहित्यमत एव, बद्धं संसक्तम्, अविद्यमानं दरं भयं यत्तस्तत् महाभयमित्यर्थः । तद्यत्र तम्, शौर्याद्यभावादिति भीतम्, विद्वेषिणं शत्रुम्, कञ्चनापि प्रबलं स्वाधिकवलं नैवामन्यत, तयोरपूर्वधानुष्कत्वेनातिबलत्वानुमानात् ॥१५९॥

राज गतिमितसागर रतिना कुमार जेवा पोताना ते अन्ने कुमारानु धनुर्धरपक्ष्मे जेधं ठाधं पक्ष्म लक्ष्मी व्युत छे बुद्धिशी पाक्ष्मे जेवा जेवा छेछवा छतां पक्ष्म अहि नदि करी सकनारा ने शुशुथी रहित थवाना अलिप्राय पासा-कूर जेवा शत्रुजाने प्रपण मानतो न हतो. ॥१५९॥

बुद्ध्या प्राक् समुपासितौ नृपसुतौ सौभाग्यभङ्ग्या ततो,
गाम्भीर्येण मनोहरेण च ततोऽप्यौदार्यसंयोगिना ।
लावण्येन ततस्ततोऽतिरभसात् शौर्येण वर्येण तत्,
वञ्च्येऽहं किमहो ! विमृश्य तदिदं तौ यौवनेनाभितौ ॥१६०॥

नृपसुतौ तौ प्राक् पूर्वं बुद्ध्या समुपासितौ सेवितौ, ततः सौभाग्यस्य भङ्ग्या सौभाग्यगुणे-
नेत्यर्थः । समुपासिताविति सर्वत्र सम्बध्यते । ततोऽपि औदार्यसंयोगिना मनोहरेण गाम्भीर्येण
उदारतासहितेन भावगुप्तिसामर्थ्येन । ततः लावण्येन, ततः अतिरभसात् शीघ्रमेव वर्येण प्रशस्येन
शौर्येण, तत्ततः, अहो इति विस्मये । अहं यौवनं वञ्च्ये तत्सेवनवञ्चितं स्याम्, किमिति वितर्कं, इदं
विमृश्य इव तच्चादृशौ तौ नृपसुतौ, यौवनेन तारुण्येनाश्रितौ । बुद्धिमन्तौ, सौभाग्यशालिनौ, उदारौ,
गम्भीरौ, सुन्दरौ, शूरो, युवानौ च तौ जातौ, इत्यर्थः ॥१६०॥

ते अन्ने राजकुमाराने प्रथम बुद्धि उपासना करवा मांडी पछी सौभाग्य ने उत्तम गंभीरता ते
पछी उदारतानी साथै लावण्य. त्पार पछी अत्यंत उतावळ्या जेष्ठ वीरता. अहो ! तो हूं केम वयित
रहुं जेम विचारीने जेष्ठ. यौवने पक्ष्मे ते अन्नेने आश्रय कर्यो, बुद्धिमान सुभक्त गंभीर उदार सुंदर ने
वीर ते जे कुमारो युवावस्थाने प्राप्त थाय. ॥१६०॥

* युवानां विमुक्तौ त्यजने बद्ध आदरो येन स तथा तं निर्मुक्तमित्यर्थः ।

राज्ञा तौ परिणायितौ नृपसुते रूपेण चेतोभुवः,
पत्नीं पत्तिपदं प्रपञ्चविगमात्सप्रापयन्त्यावपि ।
भुञ्जन्तौ विषयातिरक्तमनसौ सौख्यानि ताभ्यां समं,
कल्याणं कल्याम्बभूवतुरिमौ भूपालपुत्रौ भृशम् ॥१६१॥

राज्ञा स्तिमितसागरेण, तौ कुमारी, रूपेण सौन्दर्येण कृत्वा, चेतोभुवः कामस्य, पत्नीं रतिम्,
न्यूनसौन्दर्यत्वात् पत्तेः पदातेः भृत्यस्य पदं स्थानं सम्प्रापयन्त्यौ, नृपसुते राजपुत्र्यौ, परिणायितौ
विवाहितावपि, अथ, प्रपञ्चविगमात् निरुपाधि यथा स्यात्तथा, अन्यप्रमित्यर्थः, विषये अतिरक्तं मनः
ययोस्तौ तादृशौ सन्तौ, ताभ्यां राजपुत्रीभ्यां समं सौख्यानि सुखानि भुञ्जन्तौ इमौ भूपालपुत्राव-
पराजितानन्तवीर्यौ, कल्याणं शुभं भृशमत्यन्तं कल्याम्बभूवतुः प्रापतुः ॥१६१॥

राज्ये ते जनने जे राजकन्याओ साथे परब्याव्या जे कन्याओ कामदेवनी आने सो'दर्थ
जिनवारि जवाथी सभुद्धि नष्ट भर्ष जवाथी पोतानी दासी जनावनारी हती विषयभां अत्यन्त व्यासक्त
मनवाला जेवा ते कुमारी ते कन्याओनी साथे सौख्य अनुभवता कल्याण प्राप्त करता हता. ॥१६१॥

आसीच्छ्रीगुरुगच्छमौलिमुकुट—श्रीमानभद्रप्रभोः,
पट्टे श्रीगुणभद्रसूरिसुगुरुर्विज्ञानभाजां गुरुः ।
तच्छिष्येण कुत्रेऽत्र षोडशजिनाधीशस्य वृत्ते महा-
काव्ये श्रीमुनिभद्रसूरिकविना सर्गोऽगमत्सप्तमः ॥१६२॥

अयं श्लोकः पूर्ववद्वयाख्येयः ॥१६२॥

श्री गुरु गच्छना शिरोभङ्गि मुकुट सभान श्रीमानभद्रसूरिना आटे गानीओभां श्रेष्ठ जेवा सुश्रु
श्री शुश्रूषसूरि थया. तेना शिष्य श्रीमुनिभद्रसूरि हविजे रवेद्य सोणभां तीर्थ'कर श्री शान्तिनाथ यरित्र
नामना महाकाव्यभां सातमो सर्ग समाप्त थयो. ॥१६२॥

इति श्रीमुनिभद्रसूरिविरचित—शान्तिनाथमहाकाव्ये आसनसम्राट्—सूरिचक्रचक्रवर्ति—पूज्य-
पादाचार्यदेवेश श्री श्री श्री १००८ श्रीमद्विजयनेमिसूरीश्वर—पद्मभावनक—न्यायविश्वारद
आचार्यदेवेश श्री श्री श्री १००८ श्री मद्विजयदर्शनसूरीश्वरविरचितायां 'प्रबोधिनी' नाम वृत्तौ

सप्तमः सर्गः समाप्तः ।

ॐ अर्हम्

॥ अथ अष्टमः सर्गः ॥

भवकृत्पापगमाय शमौषधं, सुलभमेव, दिदेश गतस्पृहः ।

जगति यः स पुनस्त्रिजगद्भिषग्, भवतु शान्तिविभुर्मवतां श्रिये ॥१॥

अथाष्टमसर्गप्रारम्भे वर्णनीयचरित्रनायकमेवोपस्थितत्वात्स्वेष्टत्वाच्च प्रकृते स्वस्याप्युपकारको यथा स्यादिति सर्वजगदुपकारकत्वेन स्तौति य इति । यः गतस्पृहः गता विशिष्टज्ञानादिना विनष्टा दूरीकृता वा स्पृहा इच्छा, उपलक्षणत्वाद्वागादिर्यस्य येन वा स गतस्पृहः वीतरागः, यो हि वीतरागस्तस्य न कदापि स्वार्थे अभिनिवेशः स्वार्थस्य नितरामभावान् किन्तु परार्थ एव, सातिशयित-करुणायाः उपयोगवन्ध्याया असम्भवात्तदाह—जगति विश्वे भवकृत्पापगमाय—भवस्य कृत्ता कर्मात्मक-मावरोगः “रोगो रुजा इति हैमः” भव्याङ्गसम्बन्धयपि आधारे आघेयकर्मोपचारात् । यद्वा भवे रुजा रोगः रागादिः मानसिकाधिव्याधिकारित्वात् परम्परया लौकिकपीडाकरत्वाच्च चर्मणि व्याघ्रो हत इतिवत् भवे इति निमित्तसप्तमी तथा च भवहेतुका रुजा रोगः अथवा भव एव रुजा, जीवानां हि भवावधिरेव रोगादिसम्भव इति भवे तदुपचारः तस्या अपगमाय नाशाय, शमः रागद्वेषाद्यपशमः स एव औषधम् औषधान्तरेण रागादिनाशस्यासम्भवात्, सुलभम् नत्वौषधान्तरवत्पराधीनत्वाद् व्याधिना प्राप्यत्वाच्च स्वाधीनत्वाद् मनोनिरोधमात्रजन्यम् शमौषधन्तु मनोनिरोधश्चाभ्यास-वैराग्याभ्याम्, तयोश्चात्मव्यापाराधीनत्वमिति संयमवतो न तद्दुर्लभमिति भावः, दिदेशः उपदिष्ट-वान् । एतेन तस्य भिषगन्तरवैलक्षण्यमुक्तम्, लौकिको हि भिषग् नैकेन सुलभेन लौकिकमपि रोग-मौषधेन व्याहन्तुमीशः, स्वयमेव च भवरोगाक्रान्तत्वात्कुतोऽन्यद्दीयभवरोगौषधं दिश्यात् । अयं तु स्वयं तादृश रोगमुक्तः अलौकिकस्य दुष्प्रकृत्यस्यापि भवरोगस्य सुलभमेकमेव औषधं वेष्टुं प्रमु-रिति भावः वेष्टुमीष्ट इति । स, पुनरिति वाक्यालङ्कारे । त्रिजगद्भिषक्—प्रीणि च तानि जगन्ति च त्रिजगन्ति तेषां तद्गतजीवानां भिषग्वैद्यः, वैद्यान्तरन्तु अन्यवैद्यस्तु वस्यकस्यचिदेव प्राणिनो रोगस्य भिषग् अयन्तु त्रिजगतामेव भवरोगाक्रान्तत्वात्तेषाञ्चैकमात्रसुलभशमरूपौषधदेशकः इति प्रसिद्धाभिनीकुमारधन्वन्तर्यादिभ्यो व्यतिरेकः । शान्तिविभुः वर्णनीयचरित्रनायकत्वेन दृष्टिगोचरः श्रीशान्तिनाथः प्रभुः, भवतां पठितुश्रोतृणाम्, श्रिये भवतु । यो हि त्रिजगद्भिषक् ततो भवता श्रीला-भोऽवश्यमाशस्य इति भावः । अत्र सर्गे प्रायः द्रुतचिह्नम्बितं छन्दः, तद्वत्क्षणं च वा “द्रुतचिह्नम्बित-माह—नभौ भरो” इति ॥ १ ॥

नेत्रे वीतराग संसारमां अपश्यौ शमनी शान्तिने भाटे अमश्यौ सुखम औषधनी देशना आभी हती ते त्रये जगतना वैद्य श्री शान्तिनाथ जगवान तमारा कस्याप्य भाटे थावो. ॥१॥

उपवने क्वचनापि गुरुः स्वयंप्रभमुनिः समवातरदन्यदा ।

दिनपतिं तपसां महसा जयन्निधनतां तमसा प्रसभं दिशन् ॥२॥

अन्यदा, एकदा, क्वचनापि—अनिर्दिष्टनाम्नि कस्मिंश्चिदपि उपवने उद्याने तत्पुरोद्याने तपसाम्, महसा—तेजसा, “महस्तूत्सवतेजसोरि” त्यमरः । दिनपतिं सूर्यं जयन्नधरीकुर्वन् अत एव तमसाम् अज्ञानानां पक्षे अन्धकाराणां निधनतां नाशं प्रसभं प्रसह्य दिशन् कुर्वन्, सूर्यो हि बाह्यान्धकारात्मकस्यैव तमसः स्वभावत एव नाशकः, अयं तूपदेशबलादप्यभ्यन्तराज्ञानात्मकस्यापि तमसो नाशक इत्यतोऽपि सूर्याद् व्यतिरेकः । गुरुः स्वयंप्रभमुनिः समवातरत्समागतवान् समवासरत् ॥२॥

येन दिवसे तपना तेजसा सर्वान् शतनारान् अज्ञानान् हृत्वा दूरं क्रमन्त्या येन स्वयंप्रभो मुनिः ३४८ उद्यानभां समोसया ॥२॥

स्तिमितसागरभूमिपतिस्तदा, तुरगवाहविनोदमधिष्ठतः ।

परिसरं समियाय पुरः पुरस्सरदनेकपदातिपरिष्कृतः ॥३॥

तदा स्वयंप्रभमुनेः उपवने समागमनानन्तरम् स्तिमितसागरभूमिपतिः, स्तिमितसागराख्य-राजा तुरगवाहविनोदम् तुरगस्याश्वस्य यो वाहः वहनं वाहः वाहनं गतिविशेषेण धावनम् स एव मनोरञ्जकत्वाद्दिनोदः क्रीडा तम्, एतेन तस्याश्वहृदयगतिवेदित्वं विनोदप्रियत्वञ्चोक्तम् । अधिष्ठितः आश्रितः । सविनोदमश्वं गतिविशेषेण धावयन्नित्यर्थः । तथा पुरः नगरात् पुरस्सरन्तः पुरस्सरदनेकं पदातिपरिष्कृतः अग्रे गच्छन्तः अनेके च ते पदातयः पादाभ्यां गच्छन्तः जनाः तैः परिष्कृतः परिवारितः, भूषित इत्यर्थः । यद्यप्यश्वारूढत्वात्स्वस्यैव पुरस्सरत्वं सम्भाव्यते, मानाहत्वाच्च, तथापि उपलक्षणत्वात्सहचरा अपि पदातयः अश्ववाहविनोदे चाग्रपश्चाद्भावस्य सम्भवान् पदातीनां पुरस्सरत्वोक्तिः । एतेन नृपस्य गमने हर्षोत्साहौ प्रदर्शितौ । परिसरम् नगरसमीपप्रदेशम्, यद्वा पुरः परिसरमित्यन्वयः । पुरः नगरस्य परिसरं समीपप्रदेशम् समियाय जगाम, “पर्यन्तभूः परिसरम्” इतिहैमः ॥३॥

त्यारे अश्वक्रीडायां तत्परं स्तिमितसागर राज्ञ आगतं यासता अनेकं पदाति संन्येथी शोभन्तो नगरानीं पासेना उद्यनभां गन्ता ॥३॥

कमपि कालमसौ क्षितिपालकः, स चतुरः परिवाह्य तुरङ्गमान् ।

श्रमजलाविलगात्रविलेपनस्तदपि काननमभ्यसरज्जवात् ॥४॥

कमपि अल्पत्वादनिर्देश्यम्, एतेन विनोदापेक्षया मुनिसमीपगमने आदराधिक्यं सूचितम् । कालम्, व्याप्तौ द्वितीया । असौ प्रकृतः क्षितिपालकः भूमुत्तिमितसागरः चतसृभिः सङ्ख्याभिः सह सचतुरः चतुःसङ्ख्याकान्, तुरङ्गमान् अश्वान्, एतेन तस्य रथस्थत्वं सूचितम् । नहि एकेन चत्वारस्तुरङ्गमा वाह्या इति भावः, यद्वा चतुरः पटुस्स इत्यर्थः । परिवाह्य सविनोदं धावयित्वा, अत एव श्रमजलाविलगात्रविलेपनः श्रमेण अश्वपरिवाहनाऽऽयासेन कृतं यज्जलं स्वेदः तेन आविलं क्लिन्नम्, गात्रस्य शरीरस्य विलेपनं चन्दनाद्यङ्गरागः यस्य स तादृशः स्वेदक्लिन्नाङ्गरागः, एव, एतेन तस्य

आधुरता सूचिता, भ्रमजलापनोदाय विभ्रामकरणात्, सूक्ष्मार्यवन्दनाद्युपभोगादरश्च सूचिता । तदपि
मुन्यधिष्ठितमेव अपेरेवकारार्थत्वात् काननम् तत्पुत्रीद्यान जवात् शीघ्रमेव । यथा जवादित्यस्य परि-
बाह्येत्यत्रान्वयः । अभ्यसरदभिजगाम ॥४॥

ते राज्ञः देवोऽहं मास भुम्ही आर धोऽऽशाने दोऽऽपी परसेवाथी रेण उय अंग सेपवाणे थयो भते
ते उद्यानमां वेभथी यासवा साय्यो ॥४॥

अथोपवनवर्णनेन सहैव राजानं स्तौति—

कुसुमगुच्छविनम्रमहीरुह - प्रकरनिश्चलमृक्कृतैरलम् ।

क्षितिपतेः शरदिन्दुसहोदरां, यदुपवर्णयतीव गुणाबलिम् ॥५॥

यत्काननम् कर्तुं कुसुमेत्यादि रूतैरित्यन्तम्-कुसुमानां पुष्पाणां गुच्छाः स्तवकाः तेः विनम्राणि यानि
महीरुहाणां वृक्षाणां प्रकराणि समूहाः तेषु निश्चलाः मकरन्दबाहुल्यान्मनोहारादेकामचित्तेन मनोहृत्य-
पानासक्तत्वात्स्थिराः ये भृङ्गाः भ्रमरास्तेषां रूतैः शब्दैः कृत्वा, एतेन वनस्य कुसुमादिसमृद्धिरुक्ता ।
शरदिन्दुः शरच्चन्द्रः लक्षणया मरीचिः, तस्य सहोदरां तुल्याम्, विशदामित्यर्थः । क्षितिपतेः राज्ञः
स्तिमितसागरस्य, गुणाबलिम् कीर्त्यादिगुणश्रेणिम्, अलमत्यर्थम्, उपवर्णयतीव-उपवर्णनं करोतीव,
स्तौतीवेत्युत्प्रेक्षा । भृङ्गरुतानामतथामृतानामपि गुणोपवर्णनपरत्वेन सम्भावनात् । तत्र च शरदिन्दु-
सहोदरेत्युपमाङ्गीभूतेति सङ्करः ॥५॥

ये पञ्जीयांशमा कूतानां गुच्छांशोऽथी नम्र पनेसा वृक्षो उपर स्थिर भेडेसा भ्रमरेणा भुम्भरवथी
राजाना शरदः ऋतुनां अंशमा समान निर्भण शुशु सभूहने वर्णयतो हता गन्धु ॥५॥

सुरभिशीतसमीरनिषेवितो, भवति तत्र स यावदपभ्रमः ।

रहसि तावदधुं प्रतिमास्थितं, मुनिमपश्यदशोकतरोस्तले ॥६॥

तत्र उद्याने, स स्तिमितसागरो नृपः सुरभिशीतसमीरनिषेवितः सुरभिः सुगन्धिश्चासौ शीतः
शीतलश्च तेन समीरेण मारुतेन निषेवितः स्पृष्टः शीतलमन्दसुगन्धपवनवीजितः सन्नित्यर्थः “सुरभिश्चम्पके
स्वर्णे जातिफलवसन्तयोः । सुगन्धौ च मनोहरे च” इति कोषः । “समीरमारुतमरुदि” ति च । अत्र
सुरभिशीतोक्त्यैव पवनस्य मन्दत्वलाभः । कम्पितलतापुष्पादेः गृहीतसलिलशीकरस्य च पवनस्य-
मन्दस्यैव सम्भवात् । यावता अपभ्रमः, अपगतः भ्रमो मार्गस्वेदो जवादश्वबाहनजन्यखेदो वा यस्य
स तादृशः, अपभ्रमो खेदरहित इत्यर्थः भवति, तावद्, भ्रमापनोदसमकालमेवेत्यर्थः । अशोकतरोः
तदाख्यवृक्षविशेषस्य, तले अधोभागे रहसि-पेकान्ते, विजने इत्यर्थः । प्रतिमया प्रतिमास्थितं कायो-
त्स्नर्गमुद्रया ध्यानैकताने स्थितम् अवतिष्ठमानम् अमुं पूर्वोक्तं मुनिम् स्वर्णप्रभमुनिम्, अपश्यत् ॥६॥

ते उद्यानमां नरेऽधामां राज्ञः भुम्भितः कंठा पवनथी भ्रम रहित थाय तेऽधामां अशोक-तमां अशोक
वृक्ष तले प्रतिमा ध्याने रहसि ते मुनिने ज्ञेया ॥६॥

અથ મુનિર્દર્શનાનન્તરમ્ સદ્ગુણોદયાન્મુપકર્તવ્યમાહ—

દુરતિસન્તતિરેતદવેક્ષણા—દપગતા પ્રજાતેઃ શુભસન્તતિઃ ।

પ્રમથતીતિ વિમૃશ્ય હૃદા નૃપઃ, પ્રજમતિ સ્મ મુનિ મતિમન્નુતમ્ ॥૭॥

નૃપઃ સ્થિતિસાગરઃ એતદવેક્ષણાત્ એતસ્ય સ્વયંપ્રમુખેઃ અવેક્ષણાત્ દર્શનાત્, દુરિતસન્તતિઃ દુરિતાનાં દુષ્કૃતાનાં સન્તતિઃ સમૂહઃ પાપપરમ્પરા । “અંહો દુરિતદુષ્કૃતમિ”ત્યમરઃ । અપગતા વિનષ્ટા પ્રમથતીતિશેષઃ । પ્રજાતેઃ પ્રજામકરણાદ્, શુભસન્તતિઃ કલ્યાણપરમ્પરા, પ્રમથતિ, સમુત્પદ્યતે હતોત્થમ્, હૃદા મનસા, વિમૃશ્ય ચિન્ત્ય ચિત્વા મતિમન્નુતમં મતિમતા મદ્વાદિસદ્ગુણાત્પવિત્રબુદ્ધિના નુતમં સ્તુતમ્, મુનિમ્ સ્વયંપ્રમાણ્યં તપસ્વિવચ્ચમ્, પ્રજમતિ સ્મ । એતેન મુનેઃ પ્રમાવાતિશયઃ નૃપસ્ય ચ મદ્વાતિશયઃ સૂચિતઃ ॥૭॥

આ મુનિના દર્શનથી પાપ સમૂહ દૂર થાય છે. ને પ્રજામ કરવાથી શુભ પરંપરા થાય છે. એમ મનમાં વિચારી તે રાજા બુદ્ધિમાનોથી વંદન કરાયેલા એવા મુનિપતિને નમ્યો. ॥૭॥

અથ તદા મુનેઃ યત્ કર્તવ્યં તદાહ—

મુનિપતિઃ પ્રતિમાં પરિપૂર્ય મઃ, ક્ષિતિમુજેઽપ્રતિમાં દદદાશિષમ્ ।

ઉપદિદેશ કૃપામયમાર્હતં, સુકૃતમુગ્રકષાયનિવર્તકમ્ ॥૮॥

સ પ્રસ્તુતઃ, મુનિપતિઃ સ્વયંપ્રમાણ્યમુનીશઃ, પ્રતિમાં કાર્યોત્સર્ગમુદ્રાં પરિપૂર્ય સમાપ્ય, ક્ષિતિમુજે રાજો સ્થિતિસાગરાય, અપ્રતિમામ્ અતુલ્યામ્ આશિષમ્ ધર્મલાભાદિશુભાશંસનમ્, દદત્ કૃપામયમ્ દયાપ્રધાનમ્ અત એવ ઉપકષાયનિવર્તકમ્, ઉપ ઉત્કટઃ યઃ કષાયઃ ક્રોધાદ્યાન્તરારિસમૂહઃ તસ્ય નિવર્તકમ્ આર્હતમ્ અર્હદુક્તમ્—“સુકૃતં ધર્મં ધર્મઃ પુણ્યવૃષઃ શ્રેયઃ સુકૃતે”ઈતિ દૈમઃ । ઉપદિદેશ । સર્વકલ્યાણકરમર્હદુક્તમુક્તવાનિત્યર્થઃ । અર્હદુક્તાચરણેન કષાયનિવૃત્તાવાત્મકાભાદિતિભાવઃ ॥૮॥

તે મુનીશ્વર પ્રતિમાપ્વાન પૂર્ણ કરી તે રાજાને અનુપમ એવી આશીષ આપતા દયામય પુણ્ય કારક તથા ઉગ્ર કષાયોના નાશકારક એવો જૈનધર્મનો ઉપદેશ આપવા માંગ્યો. ॥૮॥

આર્હતોક્તોપદેશપ્રકારમેવાહ—

પરિહરન્તિ કષાયપરિગ્રહઃ, કિમિતિ નૈવ જનાઃ સુખલિપ્સવઃ ? ।

ન સ્વલુ કર્હિચનાપિ નિષેવિતઃ, શુભમયં સ્વલવત્પ્રથયિષ્યતિ ॥૯॥

સુખલિપ્સવઃ સુખં કલ્યાણં હિપ્સન્તે ઇતિ તે સુખલિપ્સવઃ જનાઃ કષાયપરિગ્રહમ્ કષાયસ્ય પરિગ્રહં સ્વીકારં ચદ્વા કષાય એવ પરિગૃહ્યતે ઇતિ પરિગ્રહઃ, પરિવારં વા “પરિવારઃ પરિગ્રહઃ” ઇતિ દૈમઃ । પરિગૃહ્યતે કર્માનેતિ પરિગ્રહઃ તમ્ કષાયેઽભિનિવેશઃ, કષાયરૂપં વ્યસનમ્, વા, કિમિતિ કેન કારણેન, નૈવ, પરિહરન્તિ ત્વજન્તિ । કષાયસ્વીકારઃ સુખહિપ્સા એતિ । દ્વયં ચિકિત્સ, કષાયસસ્ય સુખપ્રાપ્ત્યસમ્ભવાત્ એવા સત્પરિહાર આવશ્યકઃ, તદેવાહ—અયં કષાયપરિગ્રહઃ, નિષેવિતઃ, અપરિહૃતઃ,

खलवर्जनवत्, कर्हिचन वदापि शुभम् कस्यापि न, प्रथयिष्यति विस्तारयिष्यति । कस्मिन्नि निश्चये । यथा हि दुर्जनः निवेदितः अनिष्टायैव भवति, दुर्जनतायास्तथैवात्मकाभात्, एवं कषायपरिमहोऽपि न सुखाय, अन्ततो बन्धप्रयोजकतया दुरुवर्कत्वादिति तत्परिहार आवश्यक इति भावः ॥९॥

सुष्मनी धृष्टा राप्पनारा लोको कषाय परिग्रहो परिताम इम करता नथी ? सेवन करायेलो
आ कषाय परिग्रह दुर्जननी जेम कदीपय शुभ आपरो नहि ॥९॥

त्यजति निम्बतरुयदि तिक्ततां, ससितदुग्धघटैर्भृशमुद्धितः ।

यदि सुधासमतां च विषं भजेद्विविधमन्त्रपवित्रितमप्यदः ॥१०॥

मधुरयाऽपि गिरा परिवर्णितः, कनकरत्नविहायितमानितः ।

यदि खलः कलयेदपि साधुतां, तदपि पुण्यमहो ! न कषायतः ॥११॥

युग्मम् ।

कषायसत्त्वे चित्तनैर्मल्यस्य सर्वथाऽसम्भव इत्याह-युग्मेन निम्बतरुः सितदुग्धघटैः पिबुमन्दः ससितया शर्करया सह वर्तते इति ससितम् “शर्करा तु सितोपला सिता च” इति हैमः । तच्च तत् दुग्धञ्च तस्य घटैः सितोपलामिश्रितदुग्धपूर्णघटैः कृत्वा भृशम्, उद्धितः सितः, यदि, तिक्ततां कटुतां त्यजति त्यजेत्, सम्भावनाया यदियो वर्तमाना । अदः प्रसिद्धं निकृष्टञ्च विविधमन्त्रपवित्रितमपि विषम्, विविधैः, मन्त्रैः पवित्रितमभिमन्त्रितम् अपि, यदि, सुधासमतां सुधायाः समतां तुल्यताम् भजेत्, मधुरया भुक्तिमनोहरया अपि गिरा वाण्या परिवर्णितः स्तुतः, कनकस्य सुवर्णस्य रत्नस्य च विहायितेन दानेन मानितः अनुकूलितः “दानमुत्सर्जनं त्यागः प्रवेशनविस्मर्जनं । विहायितं चित्तरणमि” ति-हैमः । खलः यदि साधुतां सज्जनतां कलयेत् स्वीकुर्यादपि, अपिना स्वभावपरिवर्तनस्य सर्वथा-ऽसम्भवः सूचितः । तदपि, सर्वथाऽसम्भवस्य कथञ्चित्सम्भावनायामपि, कषायतः, पुण्यम् न, अहो इत्याश्चर्यं । आश्चर्यं कषायस्य स्वभावो यदसम्भवस्यान्यस्य कथञ्चित्सम्भावनायामपि अपुण्यजनकत्वरूपस्य तत्त्वभावस्य कदापि केनापि च न सम्भवति परिवर्तनमित्यर्थः ॥१०-११॥ युग्मम् ।

जे साकर सहित द्वधना धाओथी सींयायेलो सिमजानो वृक्ष कडवाश छोडे, तेमज्ज अनेक प्रकारना मंत्राथी पवित्र करायेलो पणु प्रसिद्ध विष अमृत तुल्य थाय. तेम वणी ने मधुर वाणीथी पणु प्रशंसित ने सोनाने रत्नो आपीने मनावेलो दुर्जन साधुताने वरे तो पणु आश्चर्य छे के कषायथी पुण्य थाय नहि ॥१०-११॥

अमरदत्तनृपादिवदेतके, विरचिता वचसाऽपि कषायकाः ।

इह भवेऽपि परत्र च शर्मणे, नहि भवेद्युरधर्मनिबन्धनम् ॥१२॥

अधर्मस्य निबन्धनम् कारणम्, “वेदाः प्रमाणमिति बहिषेयतावच्छेदकत्वा धर्मकारणत्वस्य, एकत्वादेकवचनम् ।” एतके एते कषायकाः कषायाः वचसाऽपि, विरचिताः निवेदिताः अमरदत्त-

नृपादिवत् इह भवे अत्र लोके परत्र परलोके च शर्मणे सुखाय नहि भवेयुः । अपिना मनसा आरब्धास्तु कथाया नैवात्र परत्र शर्मदाः, किन्तु दारुण विपाकतयाऽतिदुःखप्रदा एवेति सूचितम् ॥१२॥

अमरदत्त राज्ञ विगेरेनी जेम वाष्पीथी पथु सेवायेवो कथाय आ जतमां के परजवमां कल्याणु आरे थर्ध सहे नहि पापनुं झारथु ज थशे. ॥१२॥

इति निश्चय्य शुभानगरीश्वरः, प्रणिजगाद गुरुनभिवन्द्य सः ।

अमरदत्तनृपादय एव के, त इह ये भगवद्भिरुदाहृताः ॥१३॥

शुभा तदाख्या या नगरी तदीश्वरः स स्तिमितसागरः, इति पूर्वोक्तं निश्चय्य, गुरुन् स्वयम्भूमसूरीन्, आद्वगर्थे बहुवचनम् । अभिवन्द्य, एतेन राज्ञो विनय उक्तः । प्रणिजगाद उवाच, किमित्याकाङ्क्षायामाह—इह अत्र देशनावसरे, भगवद्भिः पूज्यैः—“पूज्ये तत्र भवानत्रभवौश्च भगवानपि” इति हैमः । ये अमरदत्तनृपादयः, उदाहृताः अमरदत्तनृपादिवदिति शब्देन उदाहरणतया निर्दिष्टाः, ते के ? तेषां चरितं कथयन्त्विति प्रश्नाशयः ॥१३॥

आम सांभणी शुभा नगरीना राज्ञ स्तिमितसागरे गुरुने प्रणाम करीने पृष्ठयुं के आप अडी दृष्टान्त आपो छो ते अमरदत्त वगेरे राज्ञ के थु हता. ॥१३॥

गुरुवाच नरेन्द्र ! निश्चय्यतां, समवधाय मनागपि दक्षिणे ।

भरत एव पुरं सुररोचितं, तिलकसंज्ञकमस्ति समृद्धिमत् ॥१४॥

अथ कथां प्रस्तौति—गुरुः श्रीस्वयंप्रभसूरिः उवाच—किमित्याह—नरेन्द्र ! समवधाय सावधानो भूत्वा, नक्षप्रमादिना बस्तुतत्त्वं पहीतुं शक्यत इति भावः । निश्चय्यताम् श्रूयताम् किमित्याकाङ्क्षायां कथां प्रस्तौति दक्षिणे भरते एव दक्षिणाद्धभरते सूरैः रोचितम्—सुरशब्देन रोचितम् तिलकसंज्ञकं सुरतिलकाख्यमित्यर्थः, समृद्धिमत् धनधान्यादिव्याप्तम्—पुरम् अस्ति ॥१४॥

त्यारे गुरुये झीधुं के छे राज्ञ सहेज सावधान थधने सांभणे। दक्षिणु भरतमा देवाथी शोभायमान ने समृद्धिशाली अवे। तिलकपुर नामे नगर हतो. ॥१४॥

अजनि तत्र नृपो मकरध्वजः, प्रवररूपकलामकरध्वजः ।

यमवलोक्य परं घुसदङ्गनाः, भदधुरेव वरं न निजं वरम् ॥१५॥

तत्र सुरतिलकपुरे, प्रवरेण रूपेण सौन्दर्येण कलया युवतिजनमनःसमाकर्षणादिरूपेण गुणेन च यद्वा प्रवरया रूपकलया सौन्दर्यरूपेण गुणेन मकरध्वजः कामः तदुपमः स इव, रूपवान् कलावाञ्छेत्यर्थः । मकरध्वजः तन्नामा नृपः अजनि । यम् नृपमवलोक्य, घुसदाम् दिविसीदन्तीति तेषाम् देवानाम् अङ्गनाः स्त्रियः परमुत्कृष्टम्, निजानुरूपमित्यर्थः, वरम् पतिम्, श्रद्धाः विश्वसन्ति स्म, अद्यमेव नः पतिरित्येवं सादरं मन्यन्ते स्मेत्यर्थः । निजं वरं पतिं, देवमित्यर्थः, नैव । देवादप्यधिकगुणशालि-त्वादिति भावः । रूपादिभिर्देवाङ्गनाया अपि स कमनीय इति सारार्थः ॥१५॥

त्यां श्रद्धां ज्ञेया सौन्दर्यानां त्वं शोथी कामदेव ज्ञेयां प्रहृष्टपद्मनामे राज्ञी भवे। ज्ञेये ज्ञेयिने द्वेयान्ती
अस्मि। पोतानां वर-पतिने ज्ञेयिने वर श्रद्धां पति मानती न हती ॥१५॥

सुवदना महिषी मदनाभिधा, तदवनीदयितस्य बभूव सा ।

स्वदयितापुरतः प्रशंसस यत्सुभगतां विनयानुगतां स्मरः ॥१६॥

तदवनीदयितस्य नृपस्य मदनाभिधा नामैकदेशग्रहणे नामग्रहणमिति न्यायेन मदनसेनाख्येत्यर्थः
तद्विरत्रान्तरे मदनसेनेति नामदर्शनात् मदननाम्नी सा लोकप्रसिद्धा सुवदना सुमुखी महिषी पट्टराज्ञी
बभूव, स्मरः कामः स्वदयितापुरतः स्वदयितायाः स्वप्रियायाः रत्याः पुरतोऽप्रे विनयानुगताम् अनुसृतान्
विनयसहकारप्रकर्षवतीम् इत्यर्थः । यत्सुभगताम् यस्याः सुभगताम् सौन्दर्यम् प्रशंसस वर्णयामास ।
रतेरप्यधिकसुन्दरी सेत्यर्थः । अत्र कामस्य तथा वर्णनाऽसम्बन्धेऽप्युक्तेरसम्बन्धे सम्बन्धरूपाऽतिशयोक्तिः,
ततश्च रतेरप्यधिकसुन्दरीति व्यतिरेको ध्वन्यते ॥१६॥

ते राज्ञी मदना नामे प्रसिद्धा ज्ञेया सुन्दर मुपवासी राज्ञी हती। कामदेव ज्ञेया विनयया आत-
प्रीत सुन्दरानां पोतानां पतिनी आगण प्रशंसा कृते हती। ॥१६॥

अथ राज्ञ्या गर्भधारणमाह—

कमलराजिविराजिसरोवरं, शयितबुद्धतमा रजनीमरे ।

समवलोक्य निवेद्य महीभुजे, तदनु गर्भमधत्त नृपप्रिया ॥१७॥

नृपप्रिया मदना, कमलराजिविराजिसरोवरं, कमलानां राजयः श्रेणयः तामिः विराजते इति
तत्तादृशम्, कमलपङ्क्तयुपशोभितम्, सरोवरम् तडागम्, कमलाकरमित्यर्थः, स्वप्ने इति अर्थादवगम्यते,
शयितबुद्धितमा पूर्वं शयिता पश्चाद् बुद्धा जाग्रता रजनीमरे-रजन्याः रात्रेः भरेऽतिवेलायां निशीथे,
चतुर्थयामे राज्यः समवलोक्य दृष्ट्वा महीभुजे राज्ञे निवेद्य कथयित्वा, स्वप्नदृष्टं सरोवरमित्यनुषङ्गते,
तदनु तत्पश्चात् एतेन प्रीयमाणगर्भस्य स्वप्नानुकूलतोक्ता । गर्भमधत्त ॥१७॥

ते राज्ञी रात्रे स्वप्नभां कर्मण समूहया शोभित तलाव ज्ञेयं पहेला भूतेषु पश्य जग्री गयेषु लती
राजने ते जग्रावीने गर्भानुं धा-त्यु कथुः ॥१७॥

अथ तस्यास्तनयोत्पत्तिमाह—

अजनयत्तनयं नयशालिनं, कमलकेसरनामतया श्रुतम् ।

प्रणयिनी नृपतेरखिलार्थिना-मश्रमयच्च धनैश्चिरदुःस्थताम् ॥१८॥

नृपतेः प्रणयिनी प्रिया मदना, कमलकेसरनामतया श्रुतम्, कमलकेसर इति नाम्ना प्रसिद्धम्,
नयशालिनम्, नीतिज्ञम् तनयमजनयदजनि 'स्वार्थे शिष्य' । तनयोत्पत्तिजन्यदुःस्थतामाह—जनैः,
अखिलार्थिनाम्, सर्वयाचकानाम्, चिरदुःस्थताम्-चिरादागतम् दीर्घतयम्, अत्र चिरपदमहिम्ना दुःस्थ-
तायाम् पूर्वमन्येन समन्ताश्रयत्वं सूचितम्, तेन च तादृशदुःस्थताश्रमनेन तस्याः असाधारणवदान्यत्वं

ध्वन्यते, अज्ञमयत् व्यलोपयत्, चेनजननशमनयोः योगपद्यम् उच्यते । अत्रासाधारणदानमम्पत्तिवर्ण-
नादुदात्तालङ्कारः । तल्लक्षणं यथा—“लोकातिशयसम्पत्तिवर्णनोदात्तमुच्यते” इति ॥१८॥

राजनी ते पत्नी नीतिर्या शोभनारा क मधेश्वर नामे प्रसिद्धे येवा पुत्रने जन्म आख्या. तथा
अथा यायकेनी साया काणी दरिद्रताने धन आपी दूर करी. ॥१८॥

अथ तनयोत्पत्त्यनन्तरम्—

विदितविद्यमवद्यपराङ्मुखं, दितधनुर्धरमानपरिश्रमम् ।

क्षितिपतिर्युवराजपदेऽथ तं, सचिववागमनयाऽभ्यषिचत्समम् ॥१९॥

क्षितिपतिः मकरध्वजो नृपः विदितविद्यम्, अधीतशास्त्रम्, अवद्यपराङ्मुखं, अवद्यात्पापा-
त्पराङ्मुखं निवृत्तम्, धर्माचरणपरायणमित्यर्थः दितधनुर्धरमानं परिश्रमं, दितः खण्डितः—धनुर्धरस्य
मानोऽभिमानो येन स तादृशः परिश्रमः धनुर्विद्याभ्यासो यस्य स तं तादृशम् धनुर्धराग्रगण्यम् तम्
कमलकेसरनामकुमारम् सचिववासनया, सचिवस्य वासना संस्कारः तथा समम् सचिवबुद्धयेत्यर्थः ।
युवराजस्य सचिववत्कार्यसहकारित्वानितिभावः । युवराजपदे अभ्यषिचत् युवराजं निर्मितवानित्यर्थः ॥१९॥

पछी म नील दृष्ट्या साथे राज निद्यायेना जलुशर पापथी विमुञ्च धनुर्धरायेना अभिम नने
श्रमनं पण्डित कर्नाय ये ॥ तेनो युवरज पद उपर अलिषेक कथी. ॥१९॥

जितकलापिकलापकलापकं, नृपतिकेशकलापमथाऽन्यदा ।

व्यरचयद्विवरीतुमुपक्रमं, स्वरुचि यावदसौ नृपवल्लभा ॥२०॥

अथानन्तरं अन्यदा कदाचित् असौ नृपवल्लभा नृपप्रिया स्वरुचि निजेच्छयैवेत्यर्थः, नतु प्रेरणया,
एतेन पतिसेवाऽनुरागः सूच्यते । जितोऽधः कृतः कलापिनां मयूराणां कलापस्य समूहस्य कलापः—
कलापानां बर्हाणां कलाप एव कलापकं समूहो येन स तादृशः तम् पुष्पादिगुम्फितत्वात् मयूरपिच्छा-
दप्यधिकसुन्दरमित्यर्थः, नृपतिकेशकलापम्—नृपस्य केशपाशम् विवरीतुम् प्रसाधयितुम्, यावत्
उपक्रममारम्भम् व्यरचयदकरोत् ॥२०॥

पलितमभ्रतिरोहितचन्द्रमः, प्रकटितैककरभ्रमकारणम् ।

नृपतिमूर्धनि वीक्ष्य निरैक्षयत्, स्मितमुखी मुकुरेण महिष्यपि ॥२१॥

पतिमूर्धनि तम् वीक्ष्य स्मितमुखी महिषी मुकुरेण निरैक्षयदपि अभ्रेण मेघेन तिरोहितो-
ऽन्तरितो यश्चन्द्रमाः तस्य प्रकटितः दृश्यमानः य एकः करः किरणस्तस्य भ्रमकारणम् भ्रमकरम् चन्द्रैक-
करवद्बलम्, पलितस्य विरलत्वोदककरोपमापलितम् वार्धक्यश्वेतकेशम् वीक्ष्य स्मितमुखी भवान्
बुद्धो जात इति परिहासकरणाय हसितमुखी, महिषी मुकुरेण दर्पणेन—“दर्पणे मुकुरादर्शावि” त्यमरः ।
निरैक्षयदर्शयदपि । अपिः स्ववीक्षणसमुच्चये ॥२१॥

पछी येक दिवस राष्ट्री पोतानी बुबिओ मयुरपीठाने पक्ष्य छतनारा येवा राजनी केशकलापने

नेटलाभां छटा पाउवानो उपक्रम करवा लागी. तेटलाभां राजनां मायाभां वादलाभां 'कायेला यद्रमाना ओक
किरखनो अम करावे ओवा पक्षित पाकरो घोरो थयेरो हसती हसती राजने अशीसामा द'भाउयो. ॥२०-२१॥

तदवलोक्य महीमधवा हृदि, व्यषददन्यपराजितसैन्यवत् ।

दयितया हितया स तथा ततो, निजगदे जगदेकपतिः पतिः ॥२२॥

तत् पलितकेसमवलोक्य महीमधवा मद्धा मधवा इन्द्र इव महीपतिः हृदि अन्येन शत्रुणा
पराजितं यत्सैन्यम् । यद्वा अन्येन पराजितं सैन्यं यस्य स तद्वत्, व्यषदद् विषादमगात् । नहि
वार्धक्यम् कस्यचिदपीष्टमिति भावः । ततः नृपतिविषादमनुमाय, हितया हितकारिण्या तथा दयितया
प्रियया मदनया, जगतः एकः पतिः राजा, चक्रवर्तीत्यर्थः । पतिर्भर्ता स नृपः निजगदे ऊचे ॥२२॥

राज्ञीकृतं राज्ञः सान्त्वनमाह—

जरितया प्रिय ! किं परितप्यते, पटहघोषणया प्रतिषेत्स्यते ।

सकल एव जनः स तु दण्ड्यते, दशमिनं प्रवदिष्यति यो नृपम् ॥२३॥

प्रिय ! जरितया, जरा वृद्धावस्थाऽस्त्यस्येति जरी, तस्य भावो जरिता तथा पलितसूचित-
वृद्धावस्थया, किं किमर्थं परितप्यते विषादमि, सकल एव जनः दण्ड्यते, दण्डितो भविष्यति,
अकालेऽपि यमातिथिर्भविष्यति, यः नृपं दशमिनम्—दशमोऽवस्थाविशेषोऽस्यास्तीति दशमी तं नवत्य-
धिकवयसम् वृद्धमित्यर्थः, प्रवदिष्यति नृपो वृद्ध इत्येवम् प्रवादं दास्यति, इत्येवम् पटहघोषणया,
प्रतिषेत्स्यते प्रतिषेधाद्वा दास्यते, सकलो जन इत्यनुषज्यते । प्रतिषेधाद्वा हि न कोऽपि त्वां वृद्धं कथयि-
सेति तदर्थं खेदो न कार्यः । लोको हि युवानमेव मत्वा भवत आदरं करिष्यति, न त्वयं वृद्धभावात्
किञ्चित्कर्तुं शक्त इत्येवम् तिरस्करिष्यति, भवदाज्ञायाः पूर्ववत्पालनादिति खेदो न कर्तव्य इति ॥२३॥

राज ते जेथ शत्रुया पराजय पावेल सैन्यनी भाईक मनमां धणोळ विषाद पाव्यो त्यारे संसारमां
ओक जत्र जेवा पतिने हित छिन्नकारी ते राज्याये कोधुं के हे प्रिय ! आ वृद्धपण्याथी शुं काम संताप
पावो छो ? पटह घोषणा करीने ओवा निषेध करीशुं के जे राजने धरडो कडेशे ते जधा दंड पात्र
धरी. ॥२२-२३॥

नरपतिः स्मितपूर्वमथावदत्, प्रियतमे ! न च वृद्धतया त्रपे ।

अनवलोक्य पुनः पलितं मम, व्रतमुपादिषताखिलपूर्वजाः ॥२४॥

अथ आभिप्रायान्तरकृतः खेदः इत्याह—अथ राज्ञीकृतसान्त्वनवचनानन्तरम् नरपतिः स्मित-
पूर्वम् स्मितमीषद्वाक्यं पूर्वं यस्मिन् कर्मणि वक्ष्यास्यात्तथा, एतेन राज्यभिप्रायेऽस्वरसः सूचितः अवदत् ।
किमित्याह—प्रियतमे ! वृद्धतया, अहं वृद्धो जात इत्येवं वृद्धभावेन न च नैव त्रपे लज्जे तर्हि को
हेतुरित्यत आह मम अस्मिन्पूर्वजाः पिष्टपितामहादयः पलितम् अनवलोक्य पुनः इत्येवकारार्थं
अनवलोक्यैवेत्यर्थः । व्रतम् उपादिषत गृहीतवन्तः, अहं तु पलितोऽपि न तथेति स्वस्य विषयमुक्ते
दुःखदर्कं अस्माकं चाभिनिवेदित्वमात्मोक्त्य खेद इत्यर्थः ॥२४॥

પછી રાજા હસીને બોલ્યો કે હે પ્રિયતમે વૃદ્ધાવસ્થા ને કારણે હું હળળ પામતો નથી. પણ મારા બધા પૂર્વજો ધોલાવાલ બોયા પહેલા મતનું ગ્રહણ કર્યું હતું ॥૨૪॥

પૂર્વોક્તિભક્તિભાવમેવ સ્પષ્ટપ્રતિપત્તયે વર્ણતિ—

અહમહો ! વિષયરૂપલાલિતઃ, પલિતવાનપિ નૈવ સમાદદે ।

इति विषादनिबन्धनमाशु ते, निगदितं मयका प्रियवादिनि ॥२५॥

પ્રિયવાદિનિ ! વિષયૈઃ સ્વચ્ચન્દનવનિતાદિભિર્ભોગ્યૈઃ, ઉપલાલિતઃ, આર્જિતઃ, પલિતવાનપિ શ્વેતકેશોઽપિ, અપિના પૂર્વજાનામપલિતત્વમમુષ્યઃ । અહં સ્વાવમાનને એકવચનમ્ । નૈવ, સમાદદે, વ્રતમિતિ શેષઃ । इत्याश्चर्ये, इति एतत् विषादनिबन्धनम् विषादकारणम्, न तु पलितत्वमात्रम् मयका मया ते तव आशु शीघ्रं निगदितम् कथितम्, यथा त्वम् मम विषादे अन्यथाभिप्रायं परित्यजेरिति भावः ॥२५॥

। હું વિષયોથી છેતરાયેલો છોતો ધોલાવાલ વાલો થઈ ગયો, છતાં પણ જે મતનું ગ્રહણ કર્યું નહિ. માટે હે પ્રિયવાદિની તમારો વચન મને શિઘ્ર વિષાદનું કારણ થયું છે. ॥૨૫॥

हृदि निधाय तदुक्तमियं ततः, प्रियमुवाच रसाधिपतेः प्रिया ।

किमधुनाऽपि न तत्क्रियते तरां, फलितमेव जनैरुपवर्ण्यते ॥२६॥

રસાધિપતેઃ રસાયાઃ ભૂમેરધિપતેઃ રાજાઃ, “ભૂભૂમિરચલાડનન્તા રસા વિશ્વમ્બરા મ્બિરા” इत्यमरः । इयम् सद्यः प्रस्तुता प्रिया राज्ञी, तदुक्तम् नृपोक्तम्, हृदि निधाय मनसाऽवधार्येत्यर्थः । ततः तदनन्तरम्, प्रियम् नृपम् उवाच । किमित्याह—तत्तर्हि, व्रतग्रहणमिति वा । अधुनाऽपि पलितभावे जातेऽपि किं न क्रियते तराम्, कस्मान्न क्रियते, न कोऽपि तत्र प्रतिबन्धक इत्याशयः । अहं तु तवाज्ञा-वशवृत्तिनि तवेच्छैव ममेच्छेति नाहं तत्र प्रातिबन्धिकृत्यन्तर्भूताशयः तथैव समर्थयति—जनैः कार्यकरणे-च्छुभिः, फलितम् एव न तु सकल्पितम्, उपवर्ण्यते उच्यते । यो हि कर्त्ता सन् प्राग् वदति किन्तु कृत्वैव वदति, पूर्वमुक्तावकरणेऽपवादसम्भवात्, तस्मान् शुभस्य शीघ्राऽऽचरणमेव वरमिति भावः । अत्र अनकृतफलितकथनोपन्यासेन सामान्येन व्रतग्रहणात्साहसमर्थेनादर्थान्तरन्यासोऽलङ्कारः ॥२६॥

પછી રાજાની પત્નીએ તેનું વચન મનમાં ધારી રાજાને કીધું કે તો પછી હમણાં કેમ કરતા નથી, જે ક્રિયા સદૃશ હોય લોગો તેની પ્રશંસા કરે છે. ॥૨૬॥

अथ राज्ञः कृत्यमाह—

तदनु तद्वचनं हितमीहितं, समवधार्य सुतं विनिवेश्य तम् ।

निजकरान्यपदे नृपतिर्वने, प्रमदया सह तापसत्वं ललौ ॥२७॥

તદનુ તત્વચ્ચાત્, રાજાકૃતસમર્થનાનન્તરમ્, તદ્વચનં તસ્યાઃ રાજ્યઃ વચનમ્ હિતમ્, હિતકારિ, હિતમભિકષિતશ્ચેતિ સમવધાર્ય મનસા નિશ્ચિત્ય, તં પૂર્વવર્ણિતમ્ સુતં પુત્રં કમલકેશરમ્,

નિષકરાશ્યપદે વિનિવેશ્ય સ્થાપયિત્વા, નૃપતિઃ મકરધ્વજઃ પ્રમદયા સ્ત્રિયા સહ વને તપસ્વત્તાં તપસ્વિવ્રતમ્ લલો, વાનપ્રસ્યવ્રતં ગૃહીતવાનિત્યથઃ । સ્ત્રિયા સહ તન્નૈવાધિકારાત્, અન્યત્ર સ્ત્રીસાહિત્યસ્યા-સન્મવાદિતિભાવઃ ॥૨૭॥

ત્યાર પછી રાણીની વાત હિતને કરવા જેવી છે. એમ મનમાં ધારી રાજા પોતાના સ્થાને પોતાના પુત્રને મુકી તે પત્નીની સાથે જ વનમાં જઈ તપસ્વીપણ્યનો સ્વીકાર કર્યો. ॥૨૭॥

યમપિ ગર્ભમુવાહ નિકેતને, સ્થિતિમતી મકરધ્વજવલ્લભા ।

સ વવૃથે જલસિક્તવસુન્ધરા—નિહિતવીજગતાકુરવન્ક્રમાત્ ॥૨૮॥

મકરધ્વજવલ્લભા મદના નિકેતને પૂર્વકાલ્યાયગૃહસ્થાશ્રમે, નતુ વાનપ્રસ્યે તત્ર બ્રહ્મચર્યેનૈવ સ્થિતેઃ, અન્યથા વ્રતમજ્ઞાત્ । સ્થિતિમતી સ્થિતા મતીયં ગર્ભમ્ ઉવાહ ધૃતવત્યાસીન્, સોઽપિ ગૂઢગર્ભઃ, જલેન સિક્તમ્ વસુન્ધરાયામ્ ક્ષેત્રે નિહિતાદુમાદ્રોજાદ્ ગતં જાતમકુરમિવ વવૃથે પુષોષ ॥૨૮॥

મકરધ્વજની પત્ની ઘરમાં રહેતા વખતે જો ગર્ભનું ધારણ કર્યું હતું તે પાણીથી સિંચાયેલા ભૂમિમાં રહેલા ખીજના અંકુરાની જેમ ક્રમશઃ વધવા લાગ્યો. ॥૨૮॥

નૃપમુનિઃ સમવેક્ષ્ય વિશેષવિદ્રહસિ તાં સમપૃચ્છદુવાચ સા ।

પ્રથમ એ મયા વ્રતવિઘ્નમી—કલિતયા કથિતો ન ભવત્પુરઃ ॥૨૯॥

વિશેષં ગર્ભાદિલક્ષણવિશેષં વેત્તીતિ સ તાદૃશઃ વિશેષજ્ઞઃ વિશેષવિદ્ નૃપમુનિઃ રાજર્ષિઃ મકર-ધ્વજઃ સમવેક્ષ્ય ઉદરવૃદ્ધિલક્ષણવિશેષેણોપલક્ષ્ય ગર્ભમિતિ શેષઃ । રહસિ એકાન્તે, તાં સ્વપ્રિયાં તપ-સ્વિનીમ્, સમપૃચ્છત્ ગર્ભાવિષયજિજ્ઞાસાં કૃતવાન્, એતત્સત્યં વા કુત એતદિતિવેતિ ભાવઃ । સા તપસ્વિની મદના ઉવાચ કિમિત્યાહ—વ્રતવિઘ્નમીકલિતયા વ્રતે વ્રતગ્રહણે યઃ વિઘ્નઃ તસ્માદ્ યા મીઃ સ્વધૃતગર્ભ-પ્રકાશને તન્મોચનાવાધઃ કાલવિલમ્બઃ સ્યાત્, સ ચ વિઘ્નનન્તરસ્યાઽપિ સન્મવાજ્ઞ યુક્તઃ, સ્વસ્ય તન્નોત્સાહા-ધિક્વ્યાજ્ઞેતિ ભાવઃ । તયા કલિતયા પ્રસ્તયા મયા ભવત્પુરઃ ભવદગ્રે પ્રથમં પ્રાગેવ એ ધૃતગમઃ ન કથિતઃ । એવમ્ એતત્સત્યમેવ, અત્ર ચ અન્યથા શક્ત્વા ચ ત્વયા ન કત્તવ્યેતિ ભાવઃ ॥૨૯॥

વિશેષતઃ એવા તે રાજા મુનિ ગર્ભ જોઈ એકાન્તમાં તેને પૂછ્યું તેણી એ કીધું કે પહેલાં વ્રત ગ્રહણમાં વિઘ્નના અવના લીધે મેં તમારી આગળ વાત કરી નહિ ॥૨૯॥

અથ તસ્યાઃ પુત્રોત્પત્તિમાહ—

કુલપતેઃ પુરતોઽકથિ તેન તત્સ ચ રહોઽધૃત તાં વિવ્રતાન્વચામ્ ।

સકલલક્ષણસારસમન્વિતં, સુતમસ્ય તતઃ સમગ્રે સતી ॥૩૦॥

તેન નૃપમુનિના તત્ મદનાયાઃ ગર્ભવ્યવિકરમ્, કુલપતેઃ, મુનિકુલનેતુઃ પુરતઃ અગ્રે અકથિ કથિતમ્, ગોપનસ્ય અયુક્તવાદિતિ ભાવઃ । સ કુલપતિઃ તાં વિવ્રતાન્વચામ્ વિવ્રતઃ વિવ્રતઃ પ્રસિદ્ધો વા અન્વચઃ કુલ યસ્યાઃ સા તામ્ સત્કુલપતૈર્તા મદનામ્ રહઃ, ગુપ્તસ્થાને અધૃત-રક્ષિતવાન્, વાનપ્રસ્થાનાં

તાદૃશ વ્યતિકરસ્યાપવાદજનકત્વાત્ તસ્યાઃ સુરક્ષાદ્યર્થં चेति भावः । ततस्तदनन्तरम् स समये गर्भपूर्ति-
काले सती पतिव्रता मदना सकललक्षणसारसमन्वितं सकलानां लक्षणानां सामुद्रिकोक्तानां सारेण
श्रेष्ठशेन समन्वितम् सुतं पुत्रमसूत सुपुत्रे ॥३०॥

ત્યારે તેણે કુલપતિની આગળ તે વૃત્તાન્ત કીધો, અને તે કુલપતિ કુદીન એવી તે મહારખજની
પત્નીને શુભ રીતે રાખી પછા તે સતી બીએ સર્વ શ્રેષ્ઠ લક્ષણથી યુક્ત એવા પુત્રને જન્મ આપ્યો. ॥૩૦॥

अथ मदनायाः रोगोत्पत्तिमाह—

विदधतीषु यथाऽवगमं तपोधनकनीषु चिकिस्सितमञ्जसा ।

उचितमेषजहीनतया वने, विषमसूचिरुजाऽजनि साऽर्दिता ॥३१॥

यथेति—अवगमं ज्ञानमनतिक्रम्य यथाऽवगमम् स्वज्ञानानुसारेण तपोधनकनीषु, तप एव धनं
यस्य स तादृशस्तस्य कन्यासु तापसांषु अञ्जसा मौक्तिक्यं चिकिस्मितम् रोगप्रणाकारायायम् विषमोषु
कुर्वतीष्वपि सत्सु वने, वैद्यादिसाधनस्य नगर एव सम्भवादिति भावः । उचितेन योग्येन रोगप्रती-
कारसमर्थेन मेषजेन हीनतया रहिततया सा मदना विषमसूचिरुजा विषमया अनाध्यया सूचिरुजा
विषूचिकारागेण अर्दिता पीडिता अजनि जाता ॥३१॥

તપસ્વીઓની કન્યાઓ તરપગતાથી જ્ઞાન પ્રમાણે ચિકિત્સા કરવા બતા યાગ્ય ઔષધના અભાવે
મહારખજની પત્ની વિષુચિકા રોગથી પીડિત થઈ ગઈ. ॥૩૧॥

विधुरतां धृतवत्सु जटाधरेष्वपि तदीयरुजाऽनुपशान्तिः ।

दयितया सह देवधरस्तदा, वणिगुपैदपि निर्जरसेनया ॥३२॥

तदीयाया मदनासम्बन्धिन्याः रुजायाः रोगस्य अनुपशान्तिः अशमनाद्धेतोः जटाधरेष्वपि-
तदाख्यकुलपतिष्वपि आदरार्थं बहुवचनम् । वानप्रस्थानां केशकृत्तनाभावात् । जटाधारित्वम् । अपिना
तेषां ममत्वाद्यभावेऽपि सस्नेहदयालुत्वात् वैधुर्यमिति विरोधपरिहार सूचितः । विधुरताम्—मातरि
मृतायामयं बालः कथं प्रतिपाल्यं इति, विमनस्कताम्, मनःपीडामित्यर्थः । धृतवत्सु, तदा तस्मिन् समये
निर्जरसेनया निर्जरसेनेत्याख्यया, दयितया प्रियया सह देवधरः तदाख्यः वणिग उपैत् समागच्छदपि ।
अपिर्विधुरत्वागमनयोः समकालत्वाय । एतेन जातकस्य दैवानुकुल्यमुक्तम्, अग्रे तेनैव तज्ज्ञातनवर्णनात् ॥३२॥

તેનો રોગ જ્ઞાત નહિ થવાથી જટાધારી મુનિઓ ખેદ અનુભવે છે તેવધર નામે વણિક નિર્જર
સેના નામની પોતાની પત્ની સાથે ત્યાં આવ્યો. ॥૩૨॥

पुरवरं स च हर्षपुरं गतो, बलित उज्जयिनीनगरीवणिक् ।

गुरुजटाधरभक्तिपरायणः, शुभमनाः प्रविवेक्ष तपोवनम् ॥३३॥

उज्जयिन्याः तदाख्यायाः नगर्याः वणिक् स देवधरः, पुरवरं नगरश्रेष्ठम् हर्षपुरं तदाख्यं नगरं
गतः, वणिग्यार्थमिति शेषः, बलितः ततः परावृत्तश्च—गुरुजटाधरभक्तिपरायणः, गुरो जटाधरे तदाख्ये

કુલપતૌ ચા ભક્તિ: તદ્વ પરાયણ: પ્રવળચેતા: અત એવ શુભમના: હદારાશય: તપોવનમ્ પ્રવિવેશ, ગુરુસન્દર્શનાર્થમિતિ ભાષ: ॥૩૩॥

પહેલા તે હપ્પુર નગર ગયો ત્યાંથી પાછો વસતો તે ઉલ્લાસિનો વણિક દેવધર શુરુ એવા તે જટા-ધારી મુનિની ભક્તિના શીર્ષે શુભ ભાવે તે તપોવનમાં પ્રવેશ કર્યો. ॥૩૩॥

अथ तस्मै कुलपते: पुत्रार्पणं वर्णयति—

કુલપતિં પ્રણિપત્ય વિલક્ષતાં, પ્રતિનિમિત્તમપૃચ્છદથો વણિક્ ।

ગુરુભાવ ચથાયથમેષ ચ, પ્રણયિનીનવસૂતિર્ગિદ્ધાસ્તિ મે ॥૩૪॥

વિતરતાશુ તમદ્ભુતલક્ષણં, તનયમેવ યથા ભવતાં વધૂ: ।

તમનુશાસ્તિ તરાં મયકાર્પિતં, સ ચ તથૈવ ચકાર વિચારવિત્ ॥૩૫॥

કુલપતિં જટાધરં પ્રણિપત્ય પ્રણમ્ય, અથો અનન્તરમ્, વણિગ્ દેવધર: વિલક્ષતામોદાસિન્યમ્ । વિમનરકતામિત્યર્થ: પ્રતિ વિલક્ષતાયામિત્યર્થ: નિમિત્તમ્ હેતુમ્, 'કુતો ભવાન્ વિલક્ષ' इत्येवमपृच्छत्, ગુરુ: જટાધર: યથાયથમ્ યથાવૃત્તમ્ ઉવાચ-एव देवधरश्च उवाचेत्यनुषज्यते । किमुवाचेत्याह—इह अत्र मे मम प्रणयिनी प्रियतमा, नवसूति: सद्य: प्रसूता अस्ति, तम् अद्भुतलक्षणम् तनयम्, आशु शीघ्रं वितरत मक्षम् दत्त । यथा येन भवतां गुरुचरणानां वधू: स्तुषा मम प्रियतमा एव, मयका मया अर्पितम् तम् तनयम् अनुशस्ति तराम् पालयति तराम्, विचारवित्, अवसरोचितविचारकुशल: स गुरु: जटाधरश्च तथैव, वणिगुक्तप्रकारेणैव चकार तनयं तस्मै अर्पयामासेत्यर्थ: ॥३४॥३५॥

પણી તે વણિક કુલપતિને નમીને ઉદાસીનતાનું કારણ પૂછ્યું શુરુએ સાચે સાચી વાત કીધી. ત્યારે તે બોલ્યો કે અહીં મારી પત્ની નવો જ પ્રસૂતાલી છે. તેને પોતાની વધૂની જેમ જ તે અદ્ભુત લક્ષણ-વાળો બાલક જન્મી આપી દે એ આપેલા તે પુત્રને સારી રીતે રાખશે ત્યારે તે વિચારક કુલપતિએ તેમ જ કહ્યું. ॥૩૪-૩૫॥

अथ वणिक्प्रिया प्रवृत्तिमाह—

કુલપતિપ્રતિપાદિતપુત્રકં, સમુપલભ્ય વણિગ્દયિતાઽનુવત્ ।

યુગમજીજનદિત્યપિ સર્વત: પરિજનાદપિ સિદ્ધિમચીકરત્ ॥૩૬॥

વણિગ્દયિતા દેવધરપ્રિયાકુલપતિપ્રતિપાદિતમ્ કુલપતિના દત્તં પુત્રકં પુત્રમ્, સમુપલભ્ય અનુવત્, તથા, યુગમ્ યમલમ્ અજીજનત્ इत्यपि इत्येवम्, सर्वत: सर्वत्र, परिजनादपि परिजनेष्वपि परिजनमुद्दिश्येति—‘यद्यर्थे पञ्चमी’ सिद्धिं प्रसिद्धिम् । अचीकरत् परिजनद्वारापि देवधरपत्नी अपत्ययुगलं प्रसूतेति लोके प्रसिद्धि: कारितेति भाव: ॥३६॥

તે વણિકની પત્ની કુલપતિએ આપેલા પુત્ર મેળવી અત્યન્ત ખુશ થઈને બોલ્યું ઉત્પન્ન થયું છે એમ સર્વ ઠેકાણે પોતાના પરિજનોથી વાત ફેલાવી દીધી. ॥૩૬॥

प्रमदया प्रमदोद्धतया समं, स गत उज्जयिनीपुरमुत्सवाद् ।

अमरदत्तमथाहृत नन्दनं, त्वभिधया तनयां सुरसुन्दरीम् ॥३७॥

प्रमदेन हर्षेण "प्रमदो हर्ष" इत्यमरः । उद्धतया परिपूर्णया पुत्रलाभेन प्रचुरप्रमोदमम्पन्नया प्रमदया स्त्रिया सह 'प्रमदा मानिना कान्ता' इत्यमरः । उज्जयिनीपुरं गतः स देवधरः अथ पश्चात् उत्सवात् उत्सवपूर्वकम्, अभिधया नाम्ना नन्दनम् पुत्रम् अमरः तत्, तु पुनः तनयां स्वकन्याम् सुरसुन्दरीमाहृत कारयामास । पुत्रस्यामरदत्त इति तनयायाश्च सुरसुन्दरीति नामकरणमकरोदित्यर्थः ॥३७॥

पक्षी ते पक्षिः अत्यन्तं शुभः अथैव पत्नी साधे उत्सवपूर्वकं उज्जयिनी नगरे गता पक्षी त्वां पुत्रेण अमरदत्त नामे कन्याने सुसुन्दरी नामे आवापवा साग्या ॥३७॥

अथामरदत्तस्य मित्रसम्पत्तिमाह—

धनधनेश्वरसागरजीविताभ्यधिकमित्रमदायिताभवः

अमरदत्तसुहृत्समभूदिहाममगुणाकरमित्रमुदाहृत्यः ॥३८॥

इह उज्जयिन्याम्, धनेन धनेश्वरः कुबेर इव यः सागरस्तन्नामा श्रेष्ठः तस्य जीविताऽऽभ्यधिका मित्रश्रान्त्याख्या दायिता तस्या भव उत्पन्नः, असमानामनुपमेयानाम् आद्वितीयानाम् गुणानामाकरः स्वान्तिरिच मित्रमुत् आहृत्यः नाम यस्य स मित्रमुन्नामा मित्रानन्दाख्य इत्यर्थः । चरित्रान्तरे तथैव दर्शनान् मुत् आनन्दयोः पर्यायशब्दत्वात्, अमरदत्तस्य सुहृत् मित्रं समभूत् अजायत ॥३८॥

ते अमरदत्ततो धन धनेश्वरः सागरतो प्राप्य कृता पश्य प्रिय अथैव मित्रमा पत्नीथी जन्म पानेवा अनुपमं सुखान्ता प्राप्य जेवो मित्रमुद नामे मित्रं कृतो ॥३८॥

अथ वर्षत्सुसमवतारमाह—श्लोकत्रयेण—

यमवलोक्य स मुह्यतमम्बरे प्रमदमान्तरमेव शिखण्डिनः ।

प्रकटयन्त्यपि नृत्यविधानतः स्तानिततुङ्गमृदङ्गरवानुगम् ॥३९॥

यं जलमृत्समयम्, अर्थात् मेघसमयम्, समयपदोपादानेन तत्समय एव मयूरनृत्यमिति कविसमयसूचनायाम्, अम्बरे आकाशे, समुन्नतम् घटाटोपप्रतप्तम् । एतेन सजलत्वम्, ततश्चातिनीलत्वम्, तस्मादपि च दर्शनीयत्वमुक्तपादकत्वञ्चोक्तम् । अवलोक्य शिखण्डिनः मयूराः स्तानिततुङ्गमृदङ्गरवानुगम् स्तनितं गजितमेघ तुङ्गोऽतिमहान् तालवद्धः मृदङ्गस्य तदालम्बवाद्यविशेषस्य रवः ध्वनिः तमनुगच्छतीति तद्यथा स्यात्तथा, स्तनितरूपमृदङ्गध्वन्यनुसारेणेत्यर्थः । नतंका हि मृदङ्गशब्दानुसन्धानेन नृत्यन्तीति भावः । एतेन मयूरनृत्येऽपि तालवद्धोक्ता । नृत्यविधानतः—नृत्यरूपेण व्यापारेण, आन्तरम् हृदयस्थम्, प्रसदं हर्षमेव प्रकटयन्त्यपि, अपिरेवार्थे । जलधरशब्दो हि मयूरान् मदयतीति भावः । लोकेऽपि हि हर्षं सति नृत्यादिकं तत्प्रकटनार्थं कुर्वन्तीत्याकृतम् । सजलमृत्समयः उपययावित्यमेत-
नेनान्वयः । रूपकाऽलङ्कारः ॥३९॥

सितविहङ्गमपङ्क्तिरिवेव यं, समुदितं नभसि स्तनितोद्धतम् ।

अवजिता शिखिनां विरुतैरिव, प्रचलिता सर एव नु मानसम् ॥४०॥

नभसि, आकाशे, समुदितम्, समुन्नतम्, अत एव स्तनितोद्धतम् स्तनितेन मेघगर्जितेन स्तनितं गर्जितम् इति हैमः । स्तनितेन उद्धतम् उत्कटम् यं जलभृतम् अवेक्ष्य शिखिनां मयूराणाम् विरुतैः केकाभिः जातैरिति शेषः । मेघं दृष्ट्वा मयूरा विरुवन्ति इति भावः । अवजिताः तिरस्कृता इव । वर्षतौ हि केकैव प्रशस्यते न तु हंसस्वरः, स तु शरदि प्रशस्यते तत्र च केका न प्रशस्यते । यदुक्तं माघे—“समय एव करोति बलाबलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम् । शरदि हंसरवाः परुषीकृतस्वर मयूरमभूरमणीयताम्” इति । यद्वा नभसि समुदितं स्तनितोद्धतम् यं अवेक्ष्य सितविहङ्गमपङ्क्तिः शिखिनां विरुतैः अवजिता इवेत्यन्वयः, पूर्वत्रान्वये अवेक्षणाश्रयाः शिखिन एव । अत्र पक्षे तु सितविहङ्गमपङ्क्तिरिति भेदः । सितविहङ्गमपङ्क्तिः सिताः श्वेता ये विहङ्गमाः पक्षिणः हंसा इत्यर्थः, तेषां पङ्क्तिः श्रेणिः, हंसा हि आकाशे श्रेणीबद्धाश्चलन्तीति भावः । मानसं तदाख्यं सरः हृदं प्रति प्रचलिता एव, न्वित्युत्प्रेक्षायाम् । वर्षाकाले हंसा मानसं यान्तीति प्रसिद्धिः । तत्र मयूरविरुतविजितत्वोत्प्रेक्षा । अन्योऽपि हि विजितोऽन्यत्र गच्छन् दृष्ट इति भावः । उत्प्रेक्षाञ्जहारः ॥४०॥

उपययौ जलभृतसमयोऽन्यदा, तपश्चतुं गमयन्विषयाद्बहिः ।

जलमयं भुवनं स सृजन्निव, प्रततवारिकदम्बकवर्षणैः ॥४१॥

स पूर्वोक्तप्रकारेण वर्णितः जलभृतः मेघस्य समयः वर्षतुः यद्वा जलभृतं तत्समयश्चेत्यर्थः । अन्यदा प्रीष्मानन्तरम् तपश्चतुं तपश्चासौ ऋतुश्च तं प्रीष्मर्तुम् सकारस्य कृत्वे यत्वे लोपे चासन्निधः । विषयादेशाद्बहिः गमयन्, निष्कासयन्नित्यर्थः । नह्यन्यः स्वविषयेऽन्यस्थितिं सहत इति भावः । यद्वा तपः दुःखं तेन ऋतोर्विषयाद्बहिः निष्कासनमुचितमेवेत्यर्थः । वर्षतौ घर्मः शाम्यतीत्येवमुक्तिः प्रततवारिकदम्बकवर्षणैः प्रततानि यानि वारीणां जलानां कदम्बकानां समूहानां भाराणाम् वर्षणानि तैः कृत्वा भुवनं जगत् जलमयं जलप्लावितं सृजन् कुर्वन्निव उपययौ सम्प्रवृत्तः । अत्र प्रीष्मर्तौः शमने निष्कासनत्वस्याध्यवसायादतिशयोक्तेः, सृजन्निवेत्युत्प्रेक्षयाश्च मिथोऽनपेक्षया स्थितत्वात्संसृष्टिः । यदुक्तम्—“मिथोऽनपेक्षयैतेषां स्थितिः संसृष्टिरुच्यते” इति ॥४१॥

नेने आकाशमां उभटेलेो जेभ मयूरा गज्जना उया अवाजने अनुसरी., नृत्य क्रियाथी नांभीने ७५ प्रकट करे छे. जारे गज्जना करतो अवे आकाशमां जेने यडि आवेलेो जेभ श्वेत पक्षिओ हंसेना सभूळ मयूरेना अवाज्जेथी छारेखानी जेभ मानस सरोवर तरं जता रेखा तेषी वर्षाकालुने जेक दिवसे भीष्म ऋतु देखपठे आपसे पडेणा प्रमथुमां पाष्णिना घेस वरसापीने आप्पी पृथ्वीने अधमय करतो जेजे आवी पडेओ. ॥३६-४०-४१॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

बिमलसैप्रमहापुलिनोदिता-यत्तवटद्रुमसन्निविधाभितौ ।

सहचरी मिलतः किल तत्र तौ, कनकमौषिकया भुवनेलया ॥४२॥

विमलं यद्द सिप्रायाः-सिप्राजलोष्णितं सैकतम् "पुलिनं तज्जलोष्णितं सैकतम्" इति हैमः ।
 वज्रोदितस्य प्ररुहस्य आघतस्य दीर्घस्य, महत् इत्यर्थः वटद्रुमस्य सन्निधिमि आग्नितौ प्राप्नो सहचरौ
 सखायौ तौ अमरदत्तमित्रमुदौ श्रुतखेळया-भूता प्रसिद्धा खेळा कोडा-कोडा खेळा च कूर्दनमि" त्यमरः ।
 यथा कनकमोहिका गुलिकाविशेषेण तत्र वषट्, मिळतः सङ्गच्छेताम्, किञ्चेत्येतिष्ठे । मिळितौ तौ
 कनकमोहिका कोडाङ्गकतुरित्यर्थः ॥४२॥

ते ऋतुभां स्वच्छ सिप्रा नदीना विशाख ङडि उग्रेखा जियापद वृक्षनी पासे रहेखा ते जन्ने मित्रे ।
 मोहिङ्डी नामे प्रसिद्ध रमत करता भेगा यथा ॥४२॥

नृपसुते प्रणुदत्यपि मोहिकां, सुहृदि चाम्युपगच्छति साऽविशत् ।

वटमहीरुहलम्बिशवानने, तदपि सोऽपि जहास च मित्रमुत् ॥४३॥

नृपसुते अमरदत्ते मोहिकां कनकमोहिकां प्रणुदति प्रक्षिपत्यपि, सुहृदि मित्रे मित्रमुदि
 अम्युपगच्छति गृह्णाति च, सा कनकमोहिका वटमहीरुहलम्बिशवानने । वटमहीरुहे लम्बिनः, लम्बमानस्य
 श्वस्य मृतकस्थानने मुखे, अविशत् प्रविष्टा । तद्दृष्ट्वेतिशेषः । नृपसुतोऽपि सोऽपि जहास हसितवान् ।
 कोडायां विच्छित्तिविशेषोपलब्धेरिति भावः ॥४३॥

राजपुत्रे मोहिङ्डीनी रमत-रमतां मोही ईकते भते ने मित्रे ते पङ्कथा भतां भट्टीने ते मोहि
 वड वृक्ष उपर सटक्ता शयना मोहाभां पेसी गर्भ त्यारे मित्रमुद् हसवा साग्ये ॥४३॥

कुणप आह च मित्रमुदाह्वयं, परिहसन्तमिमं ननु मा हसीः ।

कतिपयेषु दिनेषु गतेष्वियं, तव मुखेऽपि ममेव पतिष्यति ॥४४॥

कुणपः श्वः परिहसन्तमिमं मित्रमुदाह्वयं मित्रमुज्जमानमाह च, किमित्याह-नन्वित्यज्जमाकां
 मा हसीः न हस, कुत इत्याह-कतिपयेषु दिनेषु गतेषु व्यतीतेषु तव मुखेऽपि, मम इव मम मुखे इव,
 यथा मम मुखे अपतत्येत्यर्थः । इयं कनकमोहिका पतिष्यति, अस्याऽऽज्यदापदि कुतो हासः स्वापदे
 कल्पते इति भावः ॥४४॥

त्यारे ते शमे हसता मित्रमुदने कङ्कुं के हसे नही, इटखा दिवस गये भते भारी नेम तभारा
 भुज्जभां पथु आ पङ्करी. ॥४४॥

तदय तस्य वचो विनिश्चय्य सो-ऽप्यमरदत्तमभाषत भीतिभृत् ।

कुतमनेन च खेलनकेन नौ, सदनमेव सखे ! लघु यावकः ॥४५॥

अथ शवचचनानन्तरं, तस्य श्वस्य तत्पूर्वोक्तं वचः विनिश्चय्य भुत्वा भीतिं विभर्तीति स
 भीतिभृत् भीतः सोऽपि मित्रमुदपि अमरदत्तमभाषत किमित्याह-कुतमिति । नौ आबचोः अनेन
 खेलनकेन खेलनमेव खेलनकं तेन क्रीडयेत्यर्थः, कुतमलम्, न क्रीडनोयमित्यर्थः । तर्हि किं कर्त्तव्य-
 मित्याह-सखे ! सदनं गृहं इत्येव लघु शीघ्रम्, "अबोऽब शीघ्रं त्वरितं लघु" इत्यमरः । यावकः योदा;

बोध्यामि इत्यर्थः । मिच्छिष्यामीति यावत् । अत्र त्वया वियुज्य गृहं गतः सन् मिच्छिष्यामीत्यर्थः । बाहुककात् मबिष्यति णकः युक् युमिष्यण इति चातुः ॥४५॥

पक्षी ते खपनी वात सांख्यी उरी गयेलो ते मित्रमुद् अमरदत्तेने हाथुं हे मित्र । आ रमतथी अथुं, हवे आपखे मन्ने धरे अर्थजे ॥४५॥

अकथि तेन शवाननमच्यतः, पतितया भवतोऽपि किमेतया ।

सहृदयास्त्यपराऽपि ममान्तिके, किमिति तन्न यथारुचि रम्यते ? ॥४६॥

तेन अमरवत्तेन अकथि, किमित्याह-ज्ञेति । ज्ञवस्य वटवृक्षकम्बिशवस्य आननस्य मुखास्य मच्यतः मच्ये, सार्वविभक्तिकः तस्मिन् । 'आननं लपनं मुखासि' त्यमरः । पतितया एतया कनकमोहिकया, भवतः अपि किम् ? न हिमपि, त्वया खेदः कर्त्तव्यः, यद्वा तव किं विनष्टम् ? न किमपीत्यर्थः । अनु तदभावे कथं क्रीडनीयमिति चेत्तत्राह-सहृदयं ! समानं हृदयं यस्य स तदा मन्त्रणे, मित्र ! अपरा अन्या, मम अन्तिके पार्श्वेऽप्यस्ति, तत्सहि किमिति कुतो हेतोः यथारुचि च यथेच्छं न रम्यते क्रीड्यते । क्रीडास्वाचनसम्बाद् गृहगमनं न युज्यते इत्यर्थः ॥४६॥

त्याहे तेखे हाथुं हे जेक मोहि शयना मोढाभां पक्षी अर्थ. तेथी तभाहे थुं ? हे मित्र ! भारी पासे भीष्ट पख मोढिका छे. तो ध्विळा मुळण डेम न रमाय ? ॥४६॥

इति सुकोमलयाऽपि गिरोदितः, स सुहृदा रमते स्म न मित्रमुत् ।

वहति चेतसि चारुविरागतां, किमपि न प्रतिभाति हि देहिनाम् ॥४७॥

इति-पूर्वोक्तप्रकारेण सुकोमलया सहृदयावर्जकया मधुराक्षरया अपि गिरा-वाण्या सुहृदा मित्रेणा-मरवत्तेन, उदितः कथितः स मित्रमुत् न रमते स्म नारमत, अरमये अर्थान्तरं न्यस्यति-चेतसि चारुविरागतां दृढवैराग्यम् वहति प्राप्ते सति, देहिनां किमपि क्रीडादि न प्रतिभाति रोचते, रुचौ हि अनुरागः कारणम्, यद्विषये विरागः, कथं तद्रोचतां देहिने इति भावः ॥४७॥

आम मधुर वाष्पीथी डडेवायेलो मित्रमुद् मित्र साधे रमतो न हतो ते मनभां अत्यन्त विरक्ति पासि गयेो हतो (अयभीन) प्राप्तीने कंठ पथु गमतुं नथी. ॥४७॥

अथ-अनन्तरम्—

अथ विहाय जवादपि ताम्रसौ, निजनिजं सदनं सहृदयेयतुः ।

परिजने रमते मतिरङ्गिनां, न विजनेऽपि बने हि कथञ्चन ॥४८॥

सौ अमरदत्तमित्रमुदावपि तां क्रीडाम् विहाय त्यक्त्वा जवात् शीघ्रं वेगाद्वा, बालानां हि एव स्वभावो यद्गृहं प्रति जवेन गच्छन्ति, इति भावः । निजनिजं सदनं सहृदयेयतुः प्राप्तुः, ननु किमिति गृहमेव गतवन्ती नान्यत्रेत्याशङ्क्य गृहगमनं समर्थयति-हि यतः, अङ्गिनां देहिनाम्, मतिः बुद्धिः परिजने स्वसम्बन्धिजने पारिवारिकजने रमते रुचिं वच्चे, कथञ्चनापि कथमपि विजने जनागमरहिते बने न रमत इत्यस्यानुवृत्तिः, अतः गृहमेव गतवन्ताविति भावः ॥४८॥

પછી શીઘ્રતાથી તે મોહિને છોડી તે બન્ને પોતપોતાના ઘરે ગયા. કેમકે ગ્રાણીઓની બુદ્ધિ પરિવારમાં જ હીક રહે છે. કિન્તુ કોઈ પણ વિજનમાં નહિ. ॥૪૮॥

અજ્ઞાનિતોર્ધ્વમધું મિલિતં હિતં, નૃપકુમારવરો નિજગાદ તમ્ ।

ત્વમધુનાઽપિ વયસ્ય ! કિમ્મુન્મના, હવ મયાઽપિ પરં સમવેક્ષ્યસે ? ॥૪૯॥

અજ્ઞાનં ભોજનં તદસ્યસ્યેત્યશ્નો, તસ્ય ભાવોઽજ્ઞાનિતા ભોજનક્રિયા, પ્રકૃતિજન્યબોધે પ્રકારી-
ભૂતો ભાવપ્રત્યયાર્થ, इति नियमात् । तदूर्ध्वम् उपरि भोजनानन्तरमित्यर्थः । मिलितम् हितं मित्रं तं
वनात्कीडां विहायागतम् अमुमघ्रे स्थितम् मित्रमुदम् नृपकुमारवरः अमरदत्तः निजगद्, किमित्याह—
वयस्य ! खल्वे ! त्वमधुना भोजनानन्तरं गृहेऽपि मया हर्षकारणेन मित्रेणापि मया किम् कृतो हेतोः
परमत्यन्तम् उन्मना उद्विग्न इव समवेक्ष्यसे, उद्वेगकारणं मह्यं वद ! नहि मित्रात्किमपि गोपनीयं
मित्रस्य, नवामित्रेण मित्रसमोपेऽकारणमौदासीन्येन भवितव्यमिति भावः ॥४९॥

ભોજન વેલા પછી ભેગા થયેલા તે મિત્રને રાજપુત્રે કીધું કે હે મિત્ર ! તમે હવેનાં પણ શંકા
હિચાટ અનુભવો છો ? હું આ ચોખ્ખું બોલું શકું છું. ॥૪૯॥

અવિતથે કથિતે खलु तेन चाभ्यधित राजसुतो मधुराक्षरम् ।

वदति नैव शवः पुनरेतकद् वनचरस्य सुरस्य विजृम्भितम् ॥५०॥

तेन मित्रमुदा अवितथे सत्ये कथिते सति, खल्विति वाक्याउद्धारे । राजसुतोऽमरदत्तः
मधुराक्षरम् यथास्यात्तथा, एतेन ह्यत्रा विश्वप्रतीयता चोक्ता, मधुराक्षरं हि झटिति ग्राह्यं भवतीति
भावः । अभ्यधितागादीत्, किमित्याह—वदतीति । शवः, मृतकः, नैव वदति, प्राणवायुर्हि उक्तौ
कारणम्, शवस्य च तदभावादिति भावः । ननु तर्हि यच्छ्रुतं तत्कुत्र आगतमिति चेत्तत्राह—एतदेवैतकम्
त्वया श्रुतं वचनं पुनस्त्वर्थे वनचरस्य वनवासिनः, सुरस्य देवस्य विजृम्भितम् व्यापारः, विडासो वा,
ननु शवस्येति भावः ॥५०॥

તે મિત્ર યથાર્થ વાત કીધે છતે રાજપુત્રે મધુરવાણીથી કીધું કે શબ કદી બોલતું નથી આતો
વનચર દેવનું ફરમાન છે. ॥૫૦॥

अवितथं वितथं यदि तेन वा, प्रकथितं खलु वेद तदेव कः ।

मतिबलं प्रवितत्य ततः सखे-ऽयमपि विघ्नकणः परिभूयते ॥५१॥

तेन—शवेन सुरेण वा यदि प्रकथितम् तत् अवितथं सत्यं वितथमसत्यं वा, तत्, सत्यासत्यत्वे,
एव, कः खलुः वेद ! न कोऽपि जानाति, भविष्यतोऽल्पज्ञेन ज्ञातुमशक्यत्वादिति भावः । ततः
तत्सत्यत्वेऽपि सखे ! मतिबलं बुद्धिकौशलम्, प्रवितत्य विस्तार्य, अयमपि विघ्नकणः अन्तरायलेशः
परिभूयते जीयते, अस्माभिरिति शेषः । बुद्धિबलेन तव भयं भेत्स्यामीति मा चिन्तितो भूरित्यर्थः ॥५१॥

તેણે સાચું કે ખોટું કીધું છે કેણ બલે છે ? હે મિત્ર બુદ્ધિબલને થોડું વધારી આવ્યુકડા
વિઘ્નને દબાવી શકાય. ॥૫૧॥

अतुलमाप फलं मतिसागरः, सचिव एव यथा विहितोद्यमः ।

वद स कोऽयमिति प्रतिरूपितः, स सुहृदा वदति स्म वदावदः ॥५२॥

यथैव-मतिसागरः सचिवः मन्त्री विहितोद्यमः कृतप्रयत्नः सः अतुलमनुपमम् फलमाप, तथा भयं निवारयिष्यामीति पूर्वेण सम्बन्धः । स त्वया दृष्टान्तितः अयं मतिसागरः कः कीदृशचरितः वद तच्चरित्रं कथय इतीत्यं सुहृदा मित्रेण मित्रमुदा प्रतिरूपितः जिज्ञासितः पृष्ठो वा स वदावदः वक्ता, वदेरचि निपातनम् । वदति स्म कथयामास ॥५२॥

येन मन्त्री मतिसागर प्रयत्न करीने अतुल इण पाभ्यो हतो. मित्रथा समन्ववायेलो तेणे पृष्ठयुं के अमितसागर कोषु छे ते कहे त्यारे ते कडेवा लाग्यो. ॥५२॥

अथमतिसागरचरिताङ्गभूतं नगरादि वर्णयन्नाह—

भरत एव पुरी किल मालिनी, कलकलिङ्गमहाविषयेऽस्ति या ।

निजसमृद्धिवितानसमुच्चयै-रजयदेव पुरीममरावतीम् ॥५३॥

भरत इति—भरते क्षेत्रे एव नत्वन्यत्र किलेत्यैतिह्ये, कले प्रसिद्धे कलिङ्गे तदाख्ये महाविषये महादेशे मालिनी तन्नाम्नी पुरी अस्ति, या मालिनी पुरी चम्पेत्यपरनाम्नो चरित्रान्तरे तथोक्तः निज-समृद्धीनां प्रचुरधनधान्यादीनां वितानानां राशीनां समुच्चयैः समूहैः कृत्वा अमरावतीमिन्द्रपुरीम् पुरीम् नगरीमजयदेव इन्द्रपुर्यपेक्षयाऽप्यधिकसमृद्धिमती सेत्यर्थः ॥५३॥

भरतक्षेत्रभां उत्तम अेषा कलिंग देशभां मालिनी यं पा नामे नगरी हती जे पोतानी उभय समृद्धि समूहोथी देवोनी नगरी अमरावतीने पथु जण्णे अतती हती तेना करतां पथु यदियाती हती. ॥५३॥

नरपतिर्जितशत्रुरजायत, प्रथितविक्रम एव स यम् ।

स्वदायताभिरजस्रमजीगपन्, दिविषदो दिवि धर्मधुराधरम् ॥५४॥

तत्र मालिनीपुर्याम् स तादृश एव प्रथितविक्रमः ख्यातपराक्रमः जितशत्रुः तन्नामा नरपतिः अजायत, यम् धर्मस्य धुरामगमगामित्वं धरतीति स तादृशस्तम् धर्मस्य धुरायाः भारस्य धरम् धारकम् धर्मात्मानमित्यर्थः । दिवि स्वर्गे, दिविषदः देवाः स्वदयिताभिः देवीभिः अजस्रम् सन्ततम्, अजीगपन्-गाययाञ्जकुः, न केवलं पृथिव्यां स्वर्गेऽपि ख्यातप्रभावः स नरपतिरिति भावः ॥५४॥

त्यां प्रसिद्ध पराक्रमी जितशत्रु नामे राजा थयो धर्मधुर-धर अेषा जेने देवे स्वर्गभां हंभेक्षां पोतानी पत्नीओ पासे अवरायता हता. ॥५४॥

अजनि तत्सचिवो मतिसागरः, स्वमतिवैभवरञ्जितनागरः ।

सुरगुरुप्रतिरूपतयैव यन्-मतिमधत्त, विधिः श्रितकौतुकः ॥५५॥

तत्सचिवः तस्य जितशत्रोर्नरपतेः सचिवः स्वमतिवैभवरञ्जितनागरः स्वमतिवैभवैः निजसमृद्धि-कोशकैः रञ्जितः कोषिष्ठः नागरः, नगरकोकः येन स तादृशः मतिसागरः तदाशक्तः कञ्चि अभूत्,

વન્મતિં ચસ્ય મતિસાગરસ્ય મતિમ્, વિધિઃ પ્રજ્ઞા ક્ષિતકૌતુકઃ ક્ષિતમ્ કૌતુકમ્ સદૃશનિર્માણકર્મ
કૌતુહલં યેન સ તાદૃશઃ સન્ સુરુગુરુપ્રતિરૂપતયૈવ સુરુગુરોઃ કૃદ્સ્પતેઃ પ્રતિરૂપતયા અપરરૂપતયા
સાદૃશ્યેનેત્યર્થઃ એવ અવત્ત કૃતવાન્ । પ્રાજ્ઞસર્ગે સદૃશદ્વયનિર્માણાદર્શનાત્ કૌતુકાદેવાસ્ય નિર્માણમિતિભાવઃ ।
(ઉપમા) ॥૧૬૧॥

તેનો પોતાના બુદ્ધિ વૈભવથી નમરજનને ખુશ કરનાર એવો મતિસાગર નામે મન્ત્રી હતો, કૌતુકના
બીધે બધે વિધાતાએ સુરગુરુની બીજી પ્રતિમા તરીકે જેની બુદ્ધિનું નિર્માણ કર્યું હતું. ॥૧૫૫॥

પ્રિયતમાઽસ્ય વમ્ભૂવ ગુણાવલી, વિલસદુજ્જ્વલભૂરિગુણાભયઃ ।

તનુમવોઽપિ સુબુદ્ધિરભૂતયો-વિનયિનાં નયિનાં ચ ધુરિ સ્થિતઃ ॥૧૬૧॥

અસ્ય મતિસાગરસ્ય ગુણાવલી તદાસ્યા પ્રિયતમા માર્યા વમ્ભૂવ, તયોઃ મતિસાગરગુણાવલ્યો-
દ્વયોઃ વિલસતામ્ ઉજ્જ્વલ્લાનાં નિમલ્લાનાં ભૂરીણાં વહૂનાં ગુણાનામાભયઃ, વિનયિનાં વિનયવર્તા નયિનાં
નૌતિજ્ઞાનાં ચ ધુરિ અગ્રે સ્થિતઃ, અગ્રે ગણનીય इत्यર્થઃ, તનુમવઃ પુત્રોઽપિ સુબુદ્ધિઃ, અપિના પુત્રસ્ય
પિત્રનુદરણં સૂચિતમ્ । સુબુદ્ધિનામાઽભૂત્ ॥૧૬૧॥

તે મન્ત્રીની શુભાવલી નામે પત્ની હતી જે પવિત્ર એવા ધણા શુભોથી શોભતી હતી. સુબુદ્ધિ
નામનો તેનો પુત્ર પણ વિનયવંતો ને નીતિ યાનાત્મા અમસર હતો. ॥૧૫૬॥

સમમવન્નપરેઽપિ તયોઃ સુતા, ગુણગણપ્રહ્ણે વિહિતાદરાઃ ।

શ્રુતમહોદધિપારમવાપિતા, જનકનાવિકસન્મતિવેદયા ॥૧૭॥

તયોઃ ગુણાવલીગુણસાગરયોઃ અપરેઽન્યેઽપિ, ન કેવલં સુબુદ્ધિરેવેતિ ભાવઃ ગુણગણપ્રહ્ણે
વિહિતાદરાઃ સોત્સાહાઃ સુતાઃ પુત્રાઃ સમમવન્, પતેન વહ્નપત્યસ્ય મૂર્ખાઽપત્યતા નાવશ્યકીતિ સૂચિતમ્ ।
તે ચ જનકઃ પિતા મતિસાગરઃ નાવિકઃ કર્ણધાર इव—“કર્ણધારસ્તુ નાવિકઃ” इत्यમરઃ । તસ્ય
સન્મતિરેવ વેદા “તરો તરણ્યૌ વેદા” इति હૈમઃ । તથા કૃત્વા । શ્રુતાનિ શાસ્ત્રાણિ મહોદધિરિવ તસ્ય
પારં પરતટમ્ અવાપિતાઃ પ્રાપિતાઃ, પિત્રા શાસ્ત્રાણ્યાપ્યાપિતા इत्यર્થઃ ॥૧૫૭॥

તે બન્નેના બુદ્ધિ સમૂહોનું પ્રહણ કરવામાં આદરવાલા એવા બીજા પુત્રો પણ હતા જેઓ પિતાશ્રી
નાવિકથી સમ્યક્ યાનરમી વહાણ દ્વારા અતસમુદ્રના પાર પમાડ્યા હતા. ॥૧૫૭॥

વસુમતીદયિતેન વિભૂષિતે, સદસિ કોઽપિ સમાગમદન્યદા ।

ગુણનિકેતનિમિત્તવિદાં વરઃ, કનકદણ્ડકવેત્રિનિવેદિતઃ ॥૧૮॥

અન્યદા વસુમતીદયિતેન વસુમતી પૃથિવી દયિતા પાત્ર્યત્વેન માર્યેવ પ્રિયાં ચસ્ય સ તેન
વસુમત્યાઃ પૃથિવ્યાઃ દયિતેન પતિના “પ્રેયસ્યાધ્યાઃ પુંસિ પત્યૌ” इति હૈમઃ । રાજા ક્ષિતસ્રજુણા વિભૂષિતે
સદસિ રાજસમાયામ્ કનકદણ્ડકેન હેમવર્ણધારકેન વેત્રિણા દ્વારપાત્રેન નિવેદિતઃ ક્ષાપિતઃ, કોઽપિ
અજ્ઞાતનામા, ગુણનિકેતઃ, ગુણામ્ભવાલો નિમિત્તવિદાં શકુન્તલાનાં વરસ્ય સ, સમાગમવાગવવાન્ ॥૧૫૮॥

मम पुनीहि गृहं स्वपदास्तुते-रिति निरूप्य समान्यदालयम् ॥६२॥

स नृपतिः श्रुतिसृतिं कर्णमार्गम् “अयनं बर्त्ममार्गाध्वपन्थानः पदवीस्तुतिरि” त्वमरः । तस्मिन्निमित्तज्ञस्य वचः विनिवेश्य कृत्वा श्रुत्वेत्यर्थः । इतः प्राप्ताघात इव, सर्वा व्यस्तृजत्, तथा मन्त्री मत्तिसागरः स्वपदाम्बुजैः मम गृहं पुनीहि, इतीत्थं निरूप्य, अय्यर्थ्य, आलयम् स्वगृहं समानवत्, निमित्तज्ञः तमिति शेषः । नह्यतियेयाः, आतिथ्यं विपद्यपि त्यजन्तोतिभावः ॥६२॥

ज्ञानना अङ्कुश समान ते वात सांभणी आघात पामेसा जेवा राज्ञे सभानुं विसर्जन कथुं. ने अरुणकभणथी भारा धरते पवित्र करे अभ कडी जेशीने धरे देर्भ गयो. ॥६२॥

स्म परिपृच्छति मन्त्रिवरः स तं, गणकमुल्लवणभक्तिपुरःसरम् ।

यदुदितं विदितं नृपतेः पुरः, सरलतां प्रतिपद्य तदुच्चर ॥६३॥ युग्मम् ॥

स मन्त्रिवरः तं गणकम्, उल्लवणा उत्कंठा या भक्तिः तत्पुरःसरं तत्पूर्वकम्, परिपृच्छति स्म, किमित्याह—नृपतेः पुरोऽग्रे, यदुदितं कथितं, त्वयेति शेषः, तद् विदितं ज्ञातं, मयेति शेषः । तत्तदेव, सरलतां प्रतिपद्य स्वीकृत्य, येन क्रमपुरःसरं बोधः स्यात्तथा, उच्चर कथय ॥६३॥

ते मन्त्री श्रेष्ठ ते जेशीने उत्कट अक्षितपूर्वक पृच्छुं के राजनी आगण आपे जे कडुं ते ज्ञानुं हवे कर्भ सरण थर्भ ने ओध्यो. ॥६३॥

अकथि तेन सुबुद्धयमिधाश्रुता—तव सुतात्प्रथमाद् भविता मृतिः ।

इति निश्म्य विनिर्मितसत्कृतिं, स विससर्ज निमित्तविदं रयात् ॥६४॥

तेन निमित्तज्ञेन अकथि कथितम्. किमित्याह—सुबुद्धयामिधया सुबुद्धिनाम्ना अतात्प्रसिद्धात्तव प्रथमाज्जेषात्सुतात् मृतिर्भविता भविष्यति—जेष्ठपुत्रात्तव मरणान्तकष्टं भविष्यतीत्यर्थः इतीत्थं निश्म्य श्रुत्वा रयात् शीघ्रतया, विनिर्मिता कृता सत्कृतिः सत्कारो यस्य तं तादृशं निमित्तविदं विससर्ज ॥६४॥

त्यारे ते जेशीने कडुं के तभारा सुबुद्धि नामना ज्येष्ठ पुत्रथी तभानुं मृत्यु थरो, जेम सांभणी ते मन्त्रीने सारो सत्कार करी जह्दीथी निमित्तज्ञने रण आपी. ॥६४॥

अशनपानकमूत्रपुरीषक—स्थलततीर्विरचय्य निवेद्य च ।

तमपि पुत्रमहो ! गुरुपेटिका—न्तरमुमक्षिपदक्षयकौशलः ॥६५॥

अक्षयम् अमेयं कौशलं चातुर्यं यस्य स तादृशः मत्तिसागरः, अशनस्य भोजनस्य पानकस्य जलादिपानस्य मूत्रपुरीषकयोश्च सम्पादनार्थं स्थलततीः प्रकोष्ठपरम्पराम् विरचय्य कारयित्वा, निवेद्य, विबोध्य च तं सुबुद्धिनामानं पुत्रं गुर्वी महती या पेटिका तस्या अन्तरमन्तः—अन्तरमन्थ्ये अमुम् यत् श्वेतं कृष्णं तातस्समादिशति तत्करणकौशलं विनयनम्, उपक्षिपत् स्थापितवान् । अहो ! इत्याश्चर्यं तद्बुद्धिकौशलस्य, भाविनो वा निरोधोद्यमस्य विलक्षणत्वात् ॥६५॥

अरे ! अपूट कौशलवाणो ते मन्त्री आवा पीवानी पायपाना ने पेशावनी जधी जग्ग्या जनावी ने जधुं मूत्रा जक्षणी ने पेशीना अहर ते पुत्रने मूत्रा जधी. ॥६५॥

ન વિપદા પતતિ પ્રતિવાસરં, સ્ફુરતિ સમ્પદપાથવિવર્જિતા ।

નયતિ લોકયુગં વશતાં યયા, ભવતિ પુણ્યવતઃ સ્વલુ સા મતિઃ ॥૬૬॥

પુણ્યવતઃ—સ અપાયપરિહારાયૈતાદૃશમતિસ્ફુરણે વ્યપસિમાહ નેતિ—પુણ્યવતઃ સા વાદશી મતિઃ
ભવતિ સ્વલુ યયા મત્યા કૃત્વા, પ્રતિવાસરં કસ્મિન્નાપ વાસરે વિપત્તિ ન આપતતિ, અપાયેન વિષ્ણેન
વિવર્જિતા સમ્પત્તિ સ્ફુરતિ વર્ધતે, લોકયુગમ્ શ્વામુત્ર ચ, વશતાં સાધ્યતાં નયતિ પ્રાપ્નોતિ । પુણ્યમભાવા-
દૈવ મત્યામેતદ્વૈલક્ષણ્યમ્ યેન સમન્તાન્નુભમુત્પદ્યતે इति भावः ॥६६॥

પુણ્યશાલીઓની તેવી બુદ્ધિ હોય છે કે જેના સીધે વિપદા આવી શકતી નથી. ને દરરોજ હાનિથી
રહિત એવી સંપદા ચઢતી રહે છે ને ઇલેલોક ને પરલોક બન્ને કાબૂમાં આવી જાય છે. ॥૬૬॥

સ્વયમિમાં વિનિયન્ત્ય સ તાલકૈ—નૃપતિદ્વિષ્ણુસમક્ષમમોચયત્ ।

મવનસારમિદં નિશ્ચિલં મમે—તિ વિનિરૂપ્ય નૃપેણ સુમુદ્રિતામ્ ॥૬૭॥

કા સા પુણ્યપ્રયોજિતા મતિર્મતિસાગરસ્યેત્યાહ—સ મતિસાગરઃ શ્વામી—પુરુષપ્રમાણાં જલમોચ્યાદિ-
વૃતાં મન્જુષા તાલકૈઃ સ્વયંવિનિયન્ત્ય તાલકાણ્કં વત્સેત્યર્થઃ । શ્વં પેટ્ટિકાસ્થિતમ્ મમ નિશ્ચિલં મવન-
સારમ્ ગૃહશ્રેષ્ઠધનમિતિ વિનિરૂપ્ય શ્વં કથયિત્વા નૃપેણ સુમુદ્રિતામ્, સુદ્રાક્ષિતામ્, નૃપતિસમક્ષમ્
નૃપતિપાદૈર્વ એવ, અમોચયત્ સ્થાપિતવાન્ । યથા ન કોડપિ શ્વામુદ્ગાદયેત્, સુરક્ષિતા ચૈવા ભવેદિતિ ॥૬૭॥

તે મંત્રીએ પોતે તાલુકાવાસી રાજાની નજર સામે જ આ મારા ધરની શ્રેષ્ઠ જમી છે એમ કહી રાજા
પર એઈ પ્રશંસિત કરાવેલી તે પેટીને મૂકાવી રાખી. ॥૬૭॥

પ્રકૃતમન્યદપિ પ્રિયમાત્મનઃ, પ્રયત એવ વિધાય સ ધીસત્સઃ ।

અગમદાલયમધ્યગચૈત્યકં, ગૃહમરણ્યદશપદાતિભિઃ ॥૬૮॥

માત્મનઃ પ્રિયં સ્વહૃદયિતમ્—અન્યદપિ પ્રકૃતં પ્રકરણાત્પ્રાપ્તમ્ વિધાય કૃત્વા, સ ધીસત્સઃ મતિ-
સાગરમન્ત્રી પ્રયતઃ સાવધાન એવ, આલયમધ્યગચૈત્યકમ્ ગૃહમધ્યસ્થજિનપ્રાસાદમગમત્, ગૃહશ્રેષ્ઠ-
પદ્માતિભિઃ અશ્વવાહસૈનિકૈશ્ચ અરણ્યયત્ યથાડન્યોડન ન પ્રવિશેત્, વ્યવસ્થેદા ॥૬૮॥

અને સાવધાનીથી પોતાનો મન એવું બીજું પણ અવસરોચિત કરીને તે મન્ત્રી મુઠવ્યએ તેલેલા
એલેખમાં જ તો રહી ને ધોડેલાવારેથી ધરતું રક્ષણ મેળવી પહેરે કરાવું. ॥૬૮॥

અહનિ પશ્ચદશે સમુપાગતે, સ્પૃશતિ યૌવનમિત્યમવન્મહાન્ ।

કલકલો ગમનાન્નયસુત્વરો—અમવરોચત્તરાસ્યસમુદ્રવઃ ॥૬૯॥

અયમમાસમસુતો, નૃપતિમિત્યમવન્મહાન્ કલકલો ગમનાન્નયસુત્વરો

શુદ્ધિક્ષ્ણા સ્પૃશતિ, અમવરોચત્તરાસ્યસમુદ્રવઃ ॥૭૦॥

पञ्चवशे अहनि—दिने समुपागते प्राप्ते सति—यौवनं लक्षणया मध्यकालं स्पृशति प्राप्नुवति—
नृपपुत्रिकायाः प्रवररत्नवती उत्तमरत्नभूषिता कवरी केशपाशविशेषम्—‘केशवेशे कवरी’ इति हैमः । क्षुरिकया
क्षुराख्येणास्त्रविशेषेण परिभूय छित्त्वा, अयं दृश्यमानः एव, महत्तमः ज्येष्ठतरः, अमात्यसुतः, प्रजति
पलाय्य गच्छति, तत्तस्माद् हेतोः, युवत्याः केशकर्त्तनं महानपराधः तस्य सर्वाङ्गसौन्दर्यापहारकत्वात्,
तत्रापि च राजपुत्र्याः, नहि वैधव्यं विना युवत्याः केशकर्त्तनं दृष्टम्, तत्रापि च मणिलोभादेव केशक-
र्त्तनमिति चौर्यमपि इति प्राणदण्डयोग्योऽपराधोऽयमिति भावः । भटाः आरक्षपुरुषाः ? धावत धावत,
सम्भ्रमे द्विहक्तिः । इति पूर्वोक्तप्रकारः, अवरोधचराणामन्तःपुरचारिणाम् दासोपभृतीनामाख्येभ्यः मुखेभ्यः
समुद्भवः यस्य स तादृशः, गगनाङ्गणसूत्रः आकाशमभिव्याप्तः, एतेन कलकलस्य तारस्वरप्रयोजवत्वमुक्तम्,
महान् दूरप्रसारी कलकलः कोलाहलः अभवत् ॥६९-७०॥

५-६२ मे दिवस आये छते ने अर्धा दिवस यथे छते शीघ्र ७२ अतः पुरमां रडेनाराओना भुपे
थतो आकाशमां हेलातो महान केलाहल यथा लाये। ॥६८॥

आ मन्त्रीना मेरा पुत्र राजपुत्रीमां श्रेष्ठ ज्येष्ठा रंजावतीना अये। ३० यथुथी कापी ते जल्दीथी
लाये जय छे माटे योदाओ दोडा दोडा। ॥७०॥

सदसि तद्विनिश्चय्य रुषाऽरुणः, क्षितिपतिर्ष्वजिनीपतिमादिशत् ।

सचिवनिग्रहणाय महाबलं, बलसमन्वितमाजिमयानकम् ॥७१॥

सदसि सभायां स्थित इति शेषः, तत्कलकलम्, विनिश्चय्य, इषा क्रोधेन अरुणः रक्तः विवर्ण
इत्यर्थः क्षितिपतिः, आजौ युद्धे भयानकम् परपक्षमयजनकम्, महाबलम् स्वजिनीपतिं सेनान्यम्, बलेन
सैन्येन समन्वितं सचिवनिग्रहणाय, मन्त्रिदण्डनाय समादिशदाज्ञापितवान् । अवन्ध्यकोपा हि
राजान इति भावः ॥७१॥

ते सांजणी सभायां कोधथी लास यथेला राज्ञे मन्त्रीना निग्रह माटे युद्धमां जयकर सैन्ययुक्त
महान जणवान सेनापतिने दुक्कम आये। ॥७१॥

सपृतनं पृतनापतिमागतं, समवगम्य बभाण स मन्त्र्यपि ।

अनुचरैर्भवतः परिवेष्टितो, नृपतिविज्ञपनं करवै सकृत् ॥७२॥

पृतनापतिं सेनापतिम्, सपृतनं ससैन्यम्, आगतम्, समवगम्य ज्ञात्वा स मन्त्री मत्तिसागरोजपि
बभाण, निवेदितवान्, भवतः अनुचरैः परिवेष्टितः अतः पलायनादिशङ्का त्वया न कर्त्तव्येति भावः
सकृत् एकं बारम्, न तु बारम्बारम्, तावदैव कार्यसिद्धेरिति भावः । नृपतेः विज्ञपनम्, करवै त्वदनु-
ग्रहेणेति शेषः । पञ्चाधविच्छेस्तथाऽऽचरेरिति ॥७२॥

ते मन्त्री पञ्च सेना सहित सेनापतिने आवेक्षे ज्येष्ठ विचारीने ज्येष्ठे ३ तमारा सेवकाथी धेरायेला
अने ज्येष्ठ पार राज्ञे विनति करवा दो। ॥७२॥

अनुमत्तः स च तेन समेत्य तं, वसुमतीक्ष्णमनुमजिह्वत् ।

वसुमतीक्ष्णमनुमजिह्वत् तं, वसुमतीक्ष्णमनुमजिह्वत् ॥७३॥

तं निमग्नज्ञापकं, वसुमत्स्यां पृथिव्यां शतमन्युरिन्द्ररिव स्थितस्तम् राजानम्, गणकवाक्यम्, पूर्वकथितं निमित्तज्ञवचनम्, अजिज्ञपत् निवेदितवान्, स्मरणार्थमिति भावः, अथानन्तरम्, शर्मणि कल्याणजनके आहितस्य पूर्वं स्थापितस्य पेटकस्य उद्धटनकर्मणि निमित्तार्थं स्वप्नमा—“उद्धटनक्रियानिमित्तमित्यर्थः कर्मठम् कुशलं जनञ्च अजिज्ञपदिति शेषः, यद्वा शर्मणि कर्मठम् कल्याणकार्यनिपुणं तं वसुमतीशत-मन्युम्, गणकवाक्यम्, अथ तथा, आहितपेटकस्योद्धाटनरूपं यत्कर्म तन्निमित्तञ्च व्यजिज्ञपत् ॥७३॥

ते सेनापतिना अनुमतिं प्राप्त्वा, आसीत् ते मन्त्रीभ्यो राजाने ज्ञेयान् पश्यन् ने कल्याणं करवा समर्थं ते भूमी राजेष्टी पेटो उभाऽपि माटे विनंति करी. ॥७३॥

स नृपतिः कुपितोऽप्युपरोधतोऽस्य—सचिवस्य चकार वचस्तथा ।

सुतमवेक्षत तत्र च मन्त्रिणो, निदधतं कवरीक्षुरिके करे ॥७४॥

स नृपतिः कुपितः—अपि, अस्य सचिवस्य, उपरोधतोऽनुरोधात्, तथा तादृशं मन्त्र्युक्तं वचः चकार पेटकमुद्धाटयामासेत्यर्थः । तत्र पेटके च, कवरी क्षुरिके करे हस्ते निदधतं धृतं मन्त्रिणः सुतमवेक्षत दृष्टवान् ॥७४॥

कुपितं यथेष्टो पश्य राजा मन्त्रीनां विनंतिं तेषां पश्यन् मान्युः, तेन करायै उते ते पेटोभां मन्त्रेणाक्षमां अप्यु ने अभ्योऽऽधारय करेणा ते मन्त्रीनां पुत्रने ज्ञेयो. ॥७४॥

तदवलोक्यशादय विस्मिते—ऽवनिपतौ सचिवोऽवददीदृशम् ।

वनचरस्य सुरस्य च कस्यचिद्, मयि विचेष्टितमन्यभवद्विषः ॥७५॥

अथ पश्चात्—तस्य तदवस्थस्य मन्त्रिसुतस्य अवलोक्यशात् अवलोकनहेतोः अवनिपतौ राज्ञि विस्मिते विस्मयं गते सति सचिवः मतिस्त्रागरः, अवदत्, किमित्याह—अन्यभवद्विषः अन्यजन्मसन्त्रोः, इह जन्मनि तु न सम्भाव्यत इति भावः । वनचरस्य कस्यचित् वाक्यालङ्कारे, सुरस्य मयि मद्विषये, ईदृशं भवताऽनुभूयमानं विचेष्टितम् आचरणं, कथमन्यथैतदुक्तं भवेत् । मनुष्यशक्तिसम्भवाभावादेतादृश-विचेष्टितस्येति भावः ॥७५॥

पञ्च ते ज्ञेवाने क्षीये राजा विस्मयं प्राप्ते उते मन्त्री भोक्ष्यो ३ भीष्म जवनो आशे शत्रु ज्ञेवा ३०८ वनचर देवतो आशे विषे आ ज्ञेवा क्षयं ३. ॥७५॥

अवनितासवमन्त्रिवरौ च तौ, तदवलोक्य विरक्तहृदौ पदम् ।

स्वसुतयोर्विनिवेश्य निजं निजं, व्रतमवाप्य दिवं समुपेयतुः ॥७६॥

तौ अवनिवासवमन्त्रिवरौ राजा सचिवश्च, चः पूर्वोक्तानुभवविशिष्टयोस्तयोः समुपेयतुः । इह अनुव्रतमवाप्य, अवलोक्य, विरक्तहृदौ वैराग्यमापन्नौ सन्तौ स्वसुतयोः निजं निजं पदं निवेश्य

स्थापयित्वा, व्रतमवाप्य स्वीकृत्य दिवं स्वर्गं समुपेयतुः जग्मतुः । व्रतस्वीकारस्य हि स्वर्गापवर्गौ फलमिति भावः ॥७६॥

ते राज्ञ्यने मन्त्री यन्ने ते ज्येष्ठैः वैराग्यं भावनायाणां धर्मं पोत पोतानुं ५६ पोत पोतानां भुत्रने आपी मतनुं ग्रहण्य करी स्वर्गे गया, ॥७६॥

तव सखेऽप्यवितास्मि विनिश्चितं, तनुकविघ्नमिमं लघु मा मुहः ।

इति सधैर्यवयस्यवचोऽमृतं, स परिपीय जगावथ मित्रमुत् ॥७७॥

सखे-तवेति तनुकविघ्नमित्यनेन सहसम्बन्धे षष्ठी, विनिश्चितं ध्रुवं अविताऽस्मि रक्षित्वास्मि, मत्तिसागरमन्त्रिवदहमिति शेषः । कमित्याह-इमं सम्भाव्यमानं तनुकमत्यल्पं विघ्नम् लघु त्वरया मा मुहः मा परिशोचोः । त्रातुरभावे हि परिशाचनमिति भावः । इत्युक्तप्रकारेण, सधैर्यस्य धैर्यवतः मित्रस्या-मरदत्तस्य वचः अमृतमिव तत् परिपीय सादरं श्रुत्वा, अथ पश्चात् स मित्रमुत् जगौ ॥७७॥

विषयसेवनवद्विषयस्थिति-स्तदियमाशु सखे ! परिमुच्यते ।

न खलु यत्र मनो दधते धृतिं, भवतु तत्र कथं विदुषां स्थितिः ? ॥७८॥

मित्रमुदुक्तिमेवाह-सखे ! विषयस्य शब्दादेः सेवनवत्, भोगवत्, विषये अस्मिन् देशे स्थितिः एव स्थानम् यथा विषयसेवनं न सुखाय किन्त्वन्ततो दुःखायैव कल्पते तथा तद्देशस्थितिरपि दुःखायैवेति भावः । तत्तस्मात् कारणात् इयमेतद्देशे स्थितिः आशु परिमुच्यते, विलम्बे अनर्थान्तरस्यापि सम्भवादिति भावः । खलु निश्चयेन, यत्र मनः धृतिः स्वास्थ्यम् न नैव दधते धत्ते, दध् धातुर्धादिः, नतु धाधातुरिह प्राणः, तस्यैकवचने दधते इति रूपाभावात् । तत्र विदुषां स्थितिः कथं भवतु, तत्र विद्वद्भिर्न स्थातव्यम्, विद्वत्त्वहानेरिति भावः ॥७८॥

हे मित्र ! तमारा आ नाना ते नयणा विघ्नने अवश्य निवारीश मुंआयो नहि आम धीर ज्येवा मित्रना पयनाभृतनुं आदर सद्धित पान करी ते मित्रमुह ओहयो-हे मित्र ! विषयतुं सेवन जेम क्षयिष्ठ छे तेम विषयोनी स्थिति पथु छे भाटे क्षीध आ विषयनेा त्याग न कराय, ज्यां मननुं धैर्यं न टके त्यां विद्वानोनी आस्था डेम होय ? न होय. ॥७७-७८॥

इति विचिन्त्य चिरं हृदि तावपि, प्रचुरचारुविचारविचक्षणौ ।

किल परस्परमन्दिरमुत्ततो-पधिमुखेन निरीयतुरालयात् ॥७९॥

अथ देशाटनविचारानन्तरम्-वैराग्यानन्तरम् तयोश्चरितमाह इतीति-इति पूर्वोक्तप्रकारेण हृदि चिरम् विचिन्त्य, नतु त्वरया, अन्यथा विचारदोषसम्भवात् इति भावः । एतेन च तयोर्बुद्धि-वैराग्यमुक्तम् । मतिमानेव हि चिरं विचारयति, मन्दस्तु सहसा प्रवर्तत इति । प्रचुरमत्यन्तं चारौ फलसिद्धिजनके विचारे विचक्षणौ कुशलो तावपि परस्परम्, मन्दिरे या सुप्तता शयनक्रिया तद्रूपो-पधिः तस्या उपधिः छलं तन्मुखेन तद्द्वारेण, एकः गृहान्नियन्मित्रगृहं शयनाय गच्छामीति क्व गच्छसीति पर्यनुयुक्तानं पितृमात्रादिकं छलयित्वा, एवमन्योऽपि इत्यर्थः । आख्याद् गृहान् निरीयतुः निर्गतौ, किञ्चेत्येतिहे । छलाकरणे हि मात्रादेरवरोधसम्भवाद्विचारितेऽन्तरायापत्तेरपि सम्भवादिति भावः ॥७९॥

ततः देवालयदर्शनानन्तरम्—विमलं शीतलं च यं पुष्करं जलम् 'उदकं पाथः पुष्करमित्यमरः,' दीर्घिका बापी, "बापी तु दीर्घिका" इत्यमरः । तत्र सचनस्य स्नानस्य निर्मितया विधानेन मञ्जनाद्भक्तोः पात्रितं क्वित्रीकृतं वर्ष्म शरीरं यशोस्तौ वादशौ देवमन्दिरद्वारस्थदीर्घिकास्नानेन स्वच्छशरीरो भवन्तौ इत्यौ व्ययशुभमिवशुभौ, त्रिरसायत्नं देवालयम्, त्रिविधेषु जात्राङ्गातीनेषु त्रिविधेषु आलेख्येषु सम्यङ्कृतं संसक्तम् रचनासीन्दीवाङ्गोचनं यथास्याचक्षौ भवते त्रिविधं वर्ष्मणि सुखमस्तौ साधुभवन्तौ ॥८२॥

विमलने शीतल पावभा स्नान करवाथी पवित्र क्षरीरवाणा ते अन्ने विविध चित्रेथी पृथ
नेत्रवाणा अतां ते देवमन्दिरेभां गया. ॥८२॥

उपलब्धमनोहरपुत्रिकां, नृपसुतः समवैक्षत तत्र च ।

नयनयुग्ममन्यत सोऽर्धवत्, किममृतं प्रियलाभमृतेऽपरम् ? ॥८३॥

तत्र देवालये स नृपसुतः अमरदत्तः उपलेन प्रस्तरेण क्लृप्तां निर्मिताम् मनोहरां पुत्रिकां
पुत्तलिकां समवैक्षत, नयनयुग्मम् अर्धवत्सफलम् अमन्यत च । एतेन पुत्तलिकायाः लोकविलक्षणरचना-
चातुर्यं सूचितम् । पुत्तलिकादर्शनेन नयनयुगस्य साफल्ये हेतुमाह प्रियस्य हृदयस्य-प्रियलाभ एवामृतम्-
नान्यत्किमपीत्यर्थालाभमृते विहाय अपरं किममृतम् ? अमृतवत्तृप्तिजनकम् ? न किमपीत्यर्थः ।
अत्र नयनयुगसाफल्यस्य विशेषस्य वैधर्म्येण प्रियलाभान्यामृतत्वनिषेधरूपसामान्येन समर्थनादर्शान्तर-
न्यासोऽलङ्कारः ॥८३॥

त्यां राजपुत्रे पत्यरथी अनावेक्षी पुतली ज्येष्ठ पोताना मे नेत्राने सख्य भान्या अमृत प्रियलाभ
शिवाय भीष्मं शुं छे ? ॥८३॥

दशशतीं स समैहत चक्षुषां, दशशतेक्षणवत् कमलेक्षणः ।

विषयमूर्तिमिमामवलोक्य-अपघनस्थितिरूपमनोरमाम् ॥८४॥

स कमलेक्षणः—कमले इवेक्षणे यस्य स तथा चक्षुरक्षीक्षणम् इति हैमः । अपघनानाम-
वयवानां स्थितिरपूर्वरचना तस्या रूपं सौन्दर्यं तेन मनोरमाम् चित्ताह्लादजनिकाम्—“अङ्गं प्रतीकोऽवय-
वोऽपघन” इति “रूपम् स्वभावे सौन्दर्ये” इति चामरः । “निवेशो रचनास्थिते” इति हैमः । इमां प्रस्तुताम्
विषयमूर्तिं पुत्तलिकामवलोक्यन् दशशतानि सहस्राणि ईक्षणानि नेत्राणि यस्य स तादृश इन्द्रः तद्वत्
चक्षुषां दशशतीं दशानां शतानां समाहारः दशशती ताम् समैहत समीहितवान् । द्वाभ्यां नेत्राभ्यां दर्शने
तृप्यभावात् सहस्रैर्लोचनैरित्यर्थः । दर्शने तु कथञ्चित् तृप्तिः सम्भाव्यते, दर्शनप्राप्त्युद्यति भावः ॥८४॥

अथ जेवा नेत्रवाणे ते अंगोनी रयनाने सौर्धरथी मनोहर आ पुतलीनी भर्तिने पोताने धन्वनी
ज्येष्ठ ६०२ नेत्रनी धन्वा करतो हतो. ॥८४॥

कठिनमस्य न तद् हृदयं कृतं, विदधता विधिना कथमन्यथा ।

सुमशरः कुसुमैरपि सायकै-रतितमां परिपीडयितुं क्षमः ? ॥८५॥

अस्य अमरदत्तस्य—हृदयं विदधता रचयता विधिना ब्रह्मणा कठिनम् दृढम्, पीडाखडम्,
तद् हृदयं न कृतम् । ननु कुतो हेतोरेतदुच्यते । इति चेत्तत्राह—अन्यथा हृदयस्य दृढत्वे, कथम् केन प्रका-
रेण सुमशरः पुष्पबाणः कामः कुसुमैः पुष्पनिर्मितैरतिकोमलैरापातायोग्यैरपि सायकैः बाणैः परिपीडयितुं
न्ययार्थितुं क्षमः, अभूदिति शेषः । यदि हि तद् हृदयं कठिनं स्यात् कुसुमैः शरैः पीडयितुं शक्यम् स्यात्
पीडितं तु तेन मन्वते यत् तद् हृदयं न कठिनमिति हेतोः साध्यस्य साधनादनुमानालङ्कारः, तल्लक्षणं
यथा—‘अनुमानं तु विच्छित्त्वा हेतोः साध्यस्य साधनमिति’ ॥८५॥

વિધાતાએ તે રાજપુત્રને બનાવતી વખતે તેનું હૃદય કંઈથી બનાવ્યું નહિ, નહિતર કામદેવ તેના યુગ્મના આશોથી પણ કેમ અત્યંત પીડા આપી શકતે. ॥૮૫॥

મનસિજેન યુવા સ પરાહતઃ, કિમપિ નૈવ વિવેદ વિચેતનઃ ।

અપરથા કથમેષ દશત્સ્વિયાં, રતિલયં વિદધીત વિધીરતઃ ? ॥૮૬॥

મનસિજેન-કામેન ! 'શમ્ભરારિર્મનસિજઃ' કુસુમેષુરનન્યજ' હત્યમરઃ, પરાહતઃ સન્તપ્તઃ, કામપીડિત્વમ્મયઃ । સ યુવા, વિચેતનઃ ચેતનાચેતનવિવેકશૂન્યોઽમૂદિત્યર્થઃ, અતઃ એવ કિમપિ ન વિવેદ વિચારિતવાન્ । યો હિ વિવેકશૂન્યઃ સ કથં વિચારયેદિતિ ભાવઃ । નનુ કથમેતદ્જ્ઞાયતે इति चेत्તન્નાહ— અપરથા અન્યથા, તસ્ય સચેતનત્વે इत्यર્થઃ । એષ યુવા અમરદત્તઃ વિધીરતઃ ધૈર્યવૈધુર્યાત્ ભાવપ્રધાનો- નિર્દેશઃ । દષદા પ્રસ્તરેણ નિર્મિતા સ્ત્રી પુત્તલિકા તસ્યામ્, રતિલયમ્ રત્યાત્મકમનોભાવમ્ કથં વિદધીત કુર્યાત્ । યો હિ સચેતનઃ સ નાચેતને રતિમિચ્છતીત્યયં વિચેતન इति ॥૮૬॥

કામદેવથી આઘાત પમાડાયે છે તે ને હોંશ યુવાવી બેઠેલા તે યુવાન રાજપુત કંઈ સમજતો ન હતો અન્યથા વિધિની પ્રેરણાથી તે શી રીતે પત્થરની બીને વિષે, અનુરાગવાળો થાત. ॥૮૬॥

સુરવધૂર્ઘ્ન વિજ્ઞાપપરાહતો-પલમયત્વમશ્નિભિષદેષિકા ।

ન દષદીદશરૂપવિવર્તના, ક્વચન સમ્ભવતીતિ વિચિન્તયન્ ॥૮૭॥

અમિદધે સુહૃદા સકુમારકઃ, પ્રવલમિત્ર ! પુરાન્તરમીયતે ।

સ નિજગાદ સહે ! જળમાસ્યતાં, કિમપિ યાવદિદં વપુરીચ્યતે ॥૮૮॥

યુગ્મમ્ ।

દેષિકા પુરો દૃશ્યમાના પુત્તલિકા સુરવધૂઃ કાપિ દેશી, નનુ સુરવધૂઃ કથં પ્રસ્તરમયી સ્થાવિતિ ચેતન્નાહ—ઋષિજ્ઞાપેન પરાહતા વપલમયત્વમ્ અશ્નિશ્રિયત્, આશ્રિતવતી, ઋષિજ્ઞાપેન પાષાણમયી જાતેત્યર્થઃ । નનુ કુત ઇતત્તવ કલ્પનેતિ ચેતન્ન હેતુમાહ—દષદિ પ્રસ્તરે, દૈદશસ્ય લોકમનોહરસ્વરૂપસ્વ- સૌન્દર્યસ્ય કૃતેર્વા વિવર્તના ઘટના ક્વચન કુત્રાપિ ન સમ્ભવતિ इतीત્યં વિચિન્તયન્ સકુમારકઃ અમર- દત્તઃ સુહૃદા મિત્રેણ મિત્રમુદા અમિદધે સમ્બોધિતઃ, કિમિત્યાહ—પ્રવલમિત્ર ! મિત્રવર । પુરાન્તરમ્ પુરસ્થાન્તઃ ઈયતે ગમ્યતે ભોજનાદિસમ્પાદનાયેતિ શેષઃ । સ અમરદત્તઃ નિજગાદ, ઉત્તરિતવાન્, ઉત્તરમેવાહ—સહે ! મિત્ર ! જળમ્, કિશ્નિત્કાલમાસ્યતામ્, અત્રૈવ સ્થાયતામ્ નનુ, અત્ર કિં કાય તથેત્યાશ્નઃવાહ, યાવદ્ યદવધિ દ્વદમદ્રુતવજ્રનીયમ્ વપુઃ સ્વરૂપસ્ય દૈદશયતે । ઇતદીક્ષણં વિહાય નાન્યત્ર ગમ્યુમીદે इत्यર્થઃ ॥૮૭-૮૮॥

તે આ કંઈ દેવની બી ઋષિના શાપથી પત્થર થઈ ગઈ છે. પત્થરનું આપું રૂપ નિર્માણ ક્યાંય પણ કંઈ શકે નહિ એમ વિચારતો હતો ત્યારે તેણે મિત્રે કહ્યું કે મિત્ર ! પાછા પળો નમરીની અંદર બઈએ, ત્યારે તે બોલ્યો કે હે મિત્ર ! કાલુ વારે બહાર રહીએ બેઠેલામાં આ સરીર કંઈક બેઠેલું જોઈએ. ॥૮૭-૮૮॥

अमरदत्तवचो विनिश्चय्य सोऽभ्यधित मित्रमुदागमितक्षणः ।

पुनरपीदमथायमवोचत, ह्रियमपास्य नृपस्य तनूभवः ॥८९॥

अमरदत्तवचः विनिश्चय्य, आगमितक्षणः ह्यत्यायितकियत्क्षणः, प्रतीक्षितकियत्क्षणः, स मित्रमुत् पुनरपि अभ्यधित पुरान्तरमीयते इत्यवोचत । अथानन्तरम्, अयं नृपस्य तनूभवः पुत्रोऽमरदत्तः ह्रियं लज्जामपास्य दूरीकृत्वा. कामातुराणां न भयं न लज्जेति भावः । इदं अवोचत प्रत्युत्तरितवान् ॥८९॥

अमरदत्तनी पात सांलणी कटलाक्ष क्षु प्रतीक्षा करी मित्रमुद आगे ओम ओस्यो, त्वारे करीथी ते रात्रपुत्र शरम छोडी ओस्यो. ॥८९॥

अहमिमापहातुमनीश्वरः, सुचरितामिव पूर्वभवप्रियाम् ।

यदि बलादपि मां नयसे सखे !, न तदस्मन्मम तर्हि किमन्तिताम् ? ॥९०॥

अथामरदत्तोत्तरवाक्यमेवाह—अहममरदत्तः, सुचरितां सुशीलां पूर्वभवप्रियाम् पूर्वजन्मभार्या-मिव, इमां दर्शनपथगताम्, इयं मम पूर्वजन्मभार्यातुल्या कथमन्यथा मम मनोऽस्यामनुरक्तमिति भावः । अत एव, अपहातुं त्वक्तुम् अनीश्वरोऽसमर्थः । सखे ! यदि मां बलात् बलपूर्वकम्, तदनिच्छतस्तद्वि-धापनं बलप्रयोग एवेति भावः । नयसे पुरान्तरमितः प्रापयसे, तत् तदा ममासून् प्राणान्, अन्तिताम् अन्तः चरमावस्था अस्त्येषामित्यन्तिनस्तेषां भावस्तत्ता ताम् अन्तमित्यर्थः । तर्हि किं न, नयसे इत्य-नुषज्यते । इतो गमनापेक्षया बरं मम प्राणत्यागः, यदीतो मां बलाग्रयसे, तर्हि अहं प्राणान् त्यक्ष्यामि, एनां विना ममावस्थानास्मभवादिति भावः ॥९०॥

हे मित्र ! उत्तम चरित्रवाणी पूर्वभवनी प्रिया नेवी आ भूतिने छोडवाने हुं समर्थ नथी. ओ भने णणपूर्वक क्षर् ओशो तो आरा प्राणोने नहि क्षर् ओर् सको. तो आना समीपपङ्क केम (छोडवो छो.) ॥९०॥

इति स तद्वचनाच्छ्रुतिसङ्गताद्, व्यधित मङ्क्षु सुहृत् परिदेवनम् ।

तमनु रोदिति स स्म नृपाङ्गजो, ध्वनिमयं ध्रुवनं समभूतदा ॥९१॥

स सुहृत् मित्रमुत्, श्रुतिसङ्गतात्कर्णप्राप्तात्, इति पूर्वोक्तात्, तस्मै अमरदत्तस्य वचनात् हेतोः, तद्वचनं श्रुत्वा मम मित्रमवशो जात इति दुःखादित्यर्थः । मङ्क्षु द्रुतम्, “द्राक्मङ्क्षु सपदि द्रुतमि” त्यमरः । परिदेवनम् विलापम् “विलापः परिदेवनमि” त्यमरः । व्यधिताकाशीत् । तं मित्रमुदमनु-पन्नात्, स नृपाङ्गजोऽमरदत्तः, रोदिति स्म । मित्रं विलपन्तं दृष्ट्वा सोऽप्यधैर्याद्विललापेत्यर्थः । तदोम-कोर्विलापकाले भवनं देवायतनं भुवनमिति पाठेत्वस्य जगदित्यर्थः । ‘भुवनं जगती जगत्’ इतिद्वैतः । ध्वनिमयम् उभयो रोदनध्वनिपूर्णं समभूत् ॥९१॥

आम तेनो वयन सांलणी ते मित्र तरतञ्ज विक्षाप करवा लाग्थो ने तेनी पाछण ते रात्रपुत्र पण् २३वा मांस्यो. ते वण्पते आण्णे संसार अवाञ्छथी करी भये. ॥९१॥

गुणवदिभ्यमणिर्मणिसारकः, सकलणः स च तत्र समागतः ।

स्म परिपृच्छति शोकनिबन्धनं, तमथ सागरिराह यथातथम् ॥९२॥

ગુણવતામિધ્યાનાં મણિરિવ, યદ્વા ગુણવાંશ્ચાસાવિધ્યેષુ મણિરિવ મેષઃ મણિસારકઃ તન્નામા
દૃશ્યઃ તત્ર દેવાલયે સમાગતઃ, સ મણિસારકઃ સકલગુણઃ દ્વાવપિ રુદ્ધૌ પૃષ્ઠા આતદ્યઃ, શોકસ્વ નિવન્ધન
કારણં પરિપૃચ્છતિ સ્મ । અથ તત્પ્રશ્નનાનન્તરમ્ સાગરિઃ સાગરસ્થાપત્યં પુમાન્ સાગરિઃ મિત્રમુત્ તન્મ
મણિસારકમ્ યથાતથં યથાવૃત્તમ્ આહ કથિતવાન્ ॥૧૨॥

ત્યાં યુધ્ધીને દયાળુ મણિસાર નામે શ્રેષ્ઠિશિરોમણિ આવ્યો, ને તેણે શોકનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે
મતિસારના પુત્રે સાચે સાચી વાત કહી દીધી. ॥૧૨॥

સ ચ વિચિન્તયતિ સ્મ તતો જનઃ, કથમહો મદનેન વિહમ્બિતઃ ? ।

ઇદમચેતનમેવ સચેતનં, ન મવતીતિ વિવેક્તુમલં ન યઃ ॥૧૩॥

તતઃ તદ્વૃત્તાન્તશ્રવણાનન્તરશ્ચ સ મણિસારકઃ, વિચિન્તયતિ સ્મ, કિમિત્યાહ—અહો આશ્ચર્ય-
મેતયત્, જનઃ મદનેન કામેન કથં કેન પ્રકારેણ વિહમ્બિતઃ પરવશઃ ક્રુતઃ, યઃ જનઃ ઇદમચેતનમેવ,
સચેતનં ન મવતિ, કદાપીતિ શેષઃ । ફતીત્યપિ વિવેક્તું વિચારયિતું મેદેન મહોતુમિત્યર્થઃ । અલં સમર્થો
ન, 'કામાસક્તઃ પ્રકૃતિકૃપણાચેતનાચેતનેષુ'—વિવેક્તું ન શક્તેતિ ભાવઃ ॥૧૩॥

ત્યારે તે શેઠ વિચારવા લાગ્યો કે અરે આ કેવો કામ-પરવશ થઈ ગયો છે ? કે જેથી અચેતન
પૂતલી સચેતન થઈ શકે નહિ આટલો વિવેક પશ્ય કરી શકતો નથી. ॥૧૩॥

અથ સ મિત્રમુદિરમ્મુવાચ તં, રચયિતાઽસ્ય મયા પરિપૃચ્છયતે ।

પ્રતિકૃતિઃ કિમિયં સ્વલુ પુત્રિકા, કિમપિ શિલ્પધિયાઽથ વિકલ્પિતમ્ ॥૧૪॥

અથ સ મિત્રમુત્—તમિધ્યં મણિસારમુવાચ, કિમિત્યાહ—અસ્ય દેવાલયસ્ય રચયિતા નિર્માતા
મયા પરિપૃચ્છયતે, કિમિત્યાહ—ઇયં દૃશ્યમાના પુત્રિકા કસ્યા અપિ પ્રતિકૃતિઃ પ્રતિવિમ્બં સ્વલ્પિત્યહીકે,
કિમ્ ? અથ અથવા, શિલ્પધિયા, શિલ્પચાતુર્યણ, કિમપિ સ્વલુભ્યૈવ નતુ કસ્યા અપિ પ્રતિકૃતિરુપેણ
વિકલ્પિતમ્ નિર્મિતમ્ ? ઇતિ પરિપૃચ્છયતે इत्यर्थः ॥૧૪॥

પછી તે શેઠને મિત્રમુદે કહ્યું કે આ પુતલીના બનાવાનારને અમે પૂછ્યું કે આ પુતલી કેમની
પ્રતિકૃતિ છે અથવા, પોતાના શિલ્પકૌશલથી બનાવી છે ? ॥૧૪॥

તદવધાર્યં સ ઇમ્ય ઉદાહરત્, વ્યરચયં ત્રિદશાલયમેતકમ્ ।

અલધિકૂલગપૂગમહાઽમિષાશ્રુતપુરસ્થિતશૂરકત્વતઃ ॥૧૫॥

તત્ મિત્રમુદુકિ સમવધાર્યં શ્રુત્વા, સ ઇમ્યઃ મણિસારઃ ઉદાહરત્ કથિતવાન્, કિમિત્યાહ—
પતકમેતત્, ત્રિદશાલયં દેવાલયમ્, અલયઃ કૂલગેષુ તટર્ષતિષુ પૂગમહેત્યમિષયા સોપારકપક્ષતેત્વપર-
નાન્ના શ્રુતં વત્પુરમ્ તત્ર સ્થિતાત્ વાસ્તવ્યાત્, શૂરકત્વતઃ શૂરકનામશિલ્પિદ્વારા વ્યરચયમ્ નિરમાયમ્ ॥૧૫॥

તે નિશ્ચય કરી તે શેઠ બોલ્યો કે મેં આ દેવાલયપૂજકમુદે પુત્ર એવા મહાનામે પ્રસિદ્ધ નગરમાં
રહેલા શૂર નામે શિલ્પી પાસે બનાવરાવ્યું છે. ॥૧૫॥

अहमिदमि पुरा ननु तत्र च, प्रकथिते सुहृदाऽथ सुहृजगौ ।
न भविताऽस्मि भवन्तमृते स तद्, व्यतत मासयुगावधिमाधिभृत् ॥९६॥

नन्विति प्रश्ने—चो वाक्यालङ्कारे । अहं मित्रमुत् तत्र शिल्पिपुरे पुरा इवमि गमिष्यामि, 'पुरा यावतोर्वर्तमाना' ५-३-७ पञ्चाङ्गातवृत्तान्तः किमप्युपायं करिष्यामीति भावः । अथ इत्थं सुहृदा मित्र-सुहृदा प्रकथिते सति सुहृद् अमरदत्तः, जगौ, किमित्याह—भवन्तमृते विना न भविताऽस्मि अहं न स्थास्यामि, यद्वा भवितास्मीत्येकं पदम् न जीविष्यामीत्यर्थः । तत्तस्मात्, तदनन्तरं, सः मित्रमुत् आधिभृत् मनोव्यथापूर्णः सन् मित्रदुःखादिति भावः । "पुंस्याधिर्मानसी व्यये"त्यमरः । मासयुगस्य मासद्वयस्य अवधिमागमनकालमयां दाम् व्यतत कृतवान् मासद्वयाभ्यन्तर एवाहमागमिष्यामीत्येवं प्रतिज्ञातवानित्यर्थः ॥९६॥

तो हं पडेक्षां त्यां ण्ठि धुं ओम मित्रे ङीधे छते, ते मित्र राजपुत्र ओत्थो के तभारा विना हं रङ्गी शकुं नहि, त्यारे पीडा अनुभवतो ते मित्रभुद मे भङ्गिनानी अवधि करी ॥९६॥

तद्युपलक्ष्य महैभ्यशिरोमणिं, निजसुहृत्परिरक्षणकर्मणि ।
जलधितोरमतीत्य स तत्पुरं, प्रथितमासददुत्तमलक्षणैः ॥९७॥

महैभ्यशिरोमणिं—तं मणिसारं निजसुहृदोऽमरदत्तस्य परिरक्षणकर्मणि परिचर्यायाम्, उपलक्ष्य सप्रार्थनं सयोज्य, स मित्रमुत् जलधितोरमतीत्य उल्लङ्घ्य, उत्तमलक्षणैः प्रशस्तैः चिह्नैः प्रथितं ज्ञातं तत्पुरं ख्यातं युगाख्यं सोपारकेत्यपराख्यं महापुरमासदत् ॥९७॥

पञ्ची ते श्रेष्ठी शिशोमणिने पोताना मित्रनी रक्षा माटे प्रार्थना करी ते सभुद्रकांठाने पटावी छितम लक्षशोथी ओणप्पाठि गयेक्षा ते नगरमां पडेन्थो ॥९७॥

विहितवेषविशेषविभूषणः, स उपदापदपाणिसरोरुहः ।
तदथ तक्षगृहं रुचिरं गतः, सुपरिपृष्टसमागमकारणः ॥९८॥
रचितसत्कृतिरीप्सितशिल्पिना, वदितुमारमतायमनन्तरम् ।
विबुधसङ्घं विधापयितुं मति-र्भतिसमुद्र ! समुत्सहते मम ॥९९॥

विहितः रचितः वेषः संस्कृताकारः (वेषविशेषः नूतनवेषश्च विभूषणं च वेषविशेषविभूषणे विहिते वेषविशेषविभूषणे) येन स चासौ विशेषः विशिष्टं विभूषणं यस्य स तादृशः, संस्कृत-स्वरूपः भूषणभूषितश्चेत्यर्थः । तथा, उपदा उपहारः तत्पदं पात्रम् उपहारभृतम् पाणिः सरोरुहमिव यस्य स तादृशः इस्ते नीलोपहारः, चिन्तितकार्यसिद्धये एतेषामुपयोगं विचार्येति भावः । रुचिरं मनोहरम्, तत्तक्षगृहं शिल्पिनः शूरकस्य गृहं गतः । ईप्सितेन स्वाभीष्टेन शिल्पिना शूरकतक्षणा रचितसत्कृतिः कृता-तिथ्यः, सुपरिपृष्टसमागमकारणः, सुः सम्यक् परिपृष्टं पृच्छाविषयीकृतं समागमस्यागमनस्य कारणं यस्य स तथाभूतः सोऽयं किमर्थं भवानागत इत्येवं पृष्टः सन् सोऽयम् मित्रमुत्, अनन्तरम्, प्रमा-

નન્તરમ્, વદિતુમારમ્ભત । કિમિત્યાહ—મતીનાં જલનાં સમુદ્ર ઇચ્છ સમુદ્રઃ તત્સસ્થોબને, મહાબુદ્ધે ! મમ મતિઃ વિબુધસઘ્ન દેવાલયં વિધાપયિતું નિર્માપયિતુમ્ સમુત્સહતે વત્સાહં કરોતિ ઇચ્છતીત્યર્થઃ ॥૧૮॥૧૬॥

તે પોતાનો ઉત્તમ વેશ બનાવી આશ્રુપણને ધારણ કરી હાથમાં ઉપહાર લઈ પછી તે શિલ્પીના મનોહર ઘરમાં ગયો ને શિલ્પીએ આવવાનું કારણ પૂછ્યું. ॥૧૮॥

તે શિલ્પીએ સત્કાર કર્યો છતાં પછી તે બોલવા લાગ્યો કે હે બુદ્ધિમાન દેવાલય બનાવરાવવાનો મારો ઉત્સાહ થાય છે. ॥૧૮॥

સ્થપતિષુ પ્રથમઃ પ્રથિતસ્તતઃ, પ્રતિકૃતિં વિનિવેદય મત્પુરઃ ।

પ્રતિકૃતિઃ કૃતિનાં શ્રુતિમાગતા, યદધિકાં ચિત્તનોતિ વિભાવનામ્ ॥૧૦૦॥

તતઃ મમ વિબુધસઘ્ન નિર્માપનોત્સાહાદ્વેતોઃ, સ્થપતિષુ શિલ્પિષુ પ્રથમઃ અગ્રેસરઃ પ્રથિતઃ સ્થાતઃ ત્વમિતિ શેષઃ । મત્પુરઃ મમાગ્રે પ્રતિકૃતિમ્ સ્વકૃતિપ્રતિનિધિં વિનિવેદય કથય દર્શય વા । નનુ પ્રતિકૃત્યા તવ કિં કર્તવ્યમિતિ ચેત્તન્નાહ—યદ્યસ્માદ્વેતોઃ પ્રતિકૃતિઃ, કૃતિનાં વિદુષાં શ્રુતિમાગતા શ્રુતા દૃષ્ટા વા સતી, અધિકાં સાતિશ્યામ્ વિભાવનામુત્સાહં ચિત્તનોતિ કરોતિ । કરિષ્યમાણપ્રતિકૃતિં દૃષ્ટ્વા તસ્યાશ્ચ રુચિરત્વાદુત્સાહોદ્રેકો જાયતે ઇતિ ભાવઃ ॥૧૦૦॥

શિલ્પીઓમાં આપ શ્રેષ્ઠ તરીકેની ખ્યાતિ પામેલા છો. માટે પહેલા મારી આગળ પ્રતિકૃતિ-નકશો બતાવો કેમકે પ્રતિકૃતિ સાંભળ્યા પછી બુદ્ધિમાનોની ભાવનાને ધક્કો વધારે છે. ॥૧૦૦॥

અચકચત્ સ ચ સૂત્રમૃદીદશં, સુમપુરોપવને રચિતં મયા ।

વિરચિતં મણિસારકસાધુના, યદપિ તદ્ભવતા કિમવેદિતમ્ ? ॥૧૦૧॥

સ સૂત્રમૃત્ સૂત્રધારઃ અચકચત્, અવાદીશ્વ, કિમિત્યાહ—સુમપુરસ્ય કુસુમપુરસ્ય પાટલિપુત્રાપર-નામકસ્ય ઉપવને ઉદ્યાને મયા શિલ્પિના, ર્દશમ્, ભવદીહિતાનુરૂપમ્ રચિતમ્, યદ્ દેવાલયમ્ મણિસારકસાધુના મણિસારનામવણિજા વિરચિતમ્ નિર્માપિતમ્, અપિશ્ચાર્થે । ભવતા તદ્ વિબુધસઘ્ન અવેક્ષિતં દૃષ્ટં કિમ્ ? યદિ ન દૃષ્ટં તર્હિ પશ્યતુ, તદેવ મમ કૃતેઃ પ્રતિકૃતિઃ તવેહિતસ્ય ચેત્યર્થઃ ॥૧૦૧॥

ત્યારે તે સૂત્રધારે કીધું કે કુસુમપુરના ઉપવનમાં જે મેં રચેલું છે તે મણિસાર શેડે બનાવરાવ્યું છે તે શું આપે જોયું છે ? ॥૧૦૧॥

સદવલોકિતમિત્યમિધાય તં, પુનરપૃચ્છદસાવપિ પુત્રિકા ।

પ્રતિકૃતેન વૃતા સ્થલુ તત્ર યા, કિમપિ શિલ્પમહો યદિ વા તવ ? ॥૧૦૨॥

અસૌ મિત્રમુત્, સદવલોકિતમ્, સાધ્વલોકિતમિતીત્યમમિધાય, તં શિલ્પિનમ્ પુનરપિ અપૃચ્છત્—કિમિત્યાહ—તત્ર વિબુધસઘ્ન યા પુત્રિકા પ્રતિકૃતેન વૃતા મત્પુરયા યાદશરૂપં તાદશરૂપસ્ય પ્રતિકૃતિસ્થા પુત્રિકા પ્રતિકૃતેન તદનુરૂપેણાન્યત્ર કૃતેન વૃત્તા, અતુકલા, સર્લ્લિપિ પ્રશ્ને યદિ વા તવ કિમપિ શિલ્પં સ્વકલ્પિતં શિલ્પચાતુર્યમ્ ? અહો, આશ્ચર્યકૃત્ ! અહો ત્રિધં તત્રિત્યર્થઃ ॥૧૦૨॥

સારી રીતે જોયું છે, એમ કહી મિત્રમુદે તેને ફરીથી પૂછ્યું ત્યાં જ પુતલી છે તે માઈની પ્રતિકૃતિ છે કે અદ્ભુત-તમારી શિલ્પ કળા છે. ॥૧૦૨॥

સ ગિરમાદિત પુષ્પકરણ્ડિની-પતિમહાપૃતનાઙ્ગભવા મયા ।

નિપુણમારચિતા મણિમઞ્જરી, ન સ્વલુ શિલ્પવિકલ્પિતમત્ર મે ॥૧૦૩॥

સ શિલ્પી, ગિરં વાળીમાદિત સ્વીકૃતવાન, જગાદેત્યર્થઃ । કિમિત્યાહ--પુષ્પકરણ્ડિનીઃ તદાહ્યનગર્યાઃ રજ્જયિન્યા इत्यર્થઃ । પત્યુઃ મહતો પૃતના સેના યસ્ય તસ્ય મહાસેનાહ્યનૃપસ્યેત્યર્થઃ । “પૃતના સેના” इति हैमः । અઙ્ગભવા પુત્રી, મણિમઞ્જરી તદાહ્યા, મયા નિપુણં સ્વકૌશલેનાત્યનુરૂપં યથાસ્યાત્તથા આરચિતા નિર્મિતા સા પુત્રિકા મણિમઞ્જરી પ્રતિબિંબમિત્યર્થઃ । અત્ર પુત્રિકાયામ્, મે મમ શિલ્પેન વિજ્ઞાનેન વિકલ્પિતં મનઃ કલ્પનયા કલ્પિતમન્યરૂપમ્, ન સ્વલુ વાક્યાલક્ષ્ણે, ‘શિલ્પકલા-વિજ્ઞાન’ इति हैमः ॥૧૦૩॥

ત્યારે તે સૂત્રધારે કીધું કે માઈ કંઈ શિલ્પચાતુર્ય નથી, પણ પુષ્પકરંડિની ઉજ્જયિનીના રાજા મહાસેનની પુત્રી મણિમંજરી જ નિપુણતાથી ત્યાં દુઝારેલી છે. ॥૧૦૩॥

વચનમભ્યુપગમ્ય સ શિલ્પિનઃ, સ્વપરિકલ્પિતમુત્તરમબ્રવીત્ ।

અદમ્ભપૈમિ પુરા ગણકોત્તમં, ગુણકરં પરિપૃચ્છ્ય મુહૂર્તકમ્ ॥૧૦૪॥

સ મિત્રમુત્ શિલ્પિનઃ કારોઃ, વચનમ્ અભ્યુપગમ્ય સ્વીકૃત્ય શ્રુત્વા વા, સ્વપરિકલ્પિતમ્, નતુ સદર્થમ્, તાદૃશવસ્તુસ્થિતેરભાવાદિતિભાવઃ । ઉત્તરમબ્રવીત્ । કિમિત્યાહ--અહં ગણકોત્તમમ્ જ્યોતિ-ર્વિદ્વરમ્, ગુણકરં તદાહ્યમ્, યદ્વા ગુણકરં શુભયોગયુક્તમ્, અતઃ એવ શુભપરિણામપ્રદમ્ મુહૂર્તકમ્ લગ્નં પરિપૃચ્છ્ય પુરા હપૈમ્યાગમિષ્યામિ । અત્ર પૂર્વવત્પુરાયોગે ભવિષ્યતિ વર્તમાના પ્રાસાદં નિમિત્તં તવાહ્વાનાવેતિ શ્લેષઃ । નહિ કુમુહૂર્તે પતાદૃશશુભકાર્યમારમ્ભ્યત इति भावः ॥૧૦૪॥

ત્યારે તે શિલ્પીના વચન સ્વીકાર કરી, પોતાનો કલ્પિત ઉત્તર આપ્યો કે પહેલાં હું સારા જોશી પાસે જઈ શુભ મુહૂર્ત પૂછી આવું છું. ॥૧૦૪॥

इति निवेद्य स उज्जयिनीपुरी-परिसरेऽपि गतो रजनीमुखे ।

अवसदायतगोपुरमध्यतः, प्रततगोपुरवासिनिकेतने ॥૧૦૫॥

સ મિત્રમુત્—इति पूर्वोक्तप्रकारं निवेद्य कथयित्वा, उज्जयिनीपुर्याः परिसरे नगरसमीपदेशे अपिप्रार्थे, रजनीमुखे प्रदोषकाळे, सन्ध्यासमये इत्यर्थः । ‘प्रदोषो रजनीमुखमित्यमरः । गतः प्राप्त इत्यर्थः । आयसस्य अतिदीर्घस्य गोपुरस्य पुरद्वारस्य मध्यतः मध्ये, “गोपुरं तु पुरद्वारमि”त्यमरः । प्रतते विस्तृते गोपुरवासिनः गोपुररक्षकस्य निकेतने गृहे, अवसत् तस्यौ ॥૧૦૫॥

એમ કહી તે મિત્રમુદે સાંજે ઉજ્જયિની નગરીના પરિસર પાસે આગળના ઉચ્ચ ભૂમિમાં જઈ લાંબા ગોપુર-નગર દારની વચ્ચે વિશાળ ગોપુરમાં રહેનારાના ઘરે વાસ કર્યો. ॥૧૦૫॥

સ્થિતિમયં કલયન્નપિ તત્ર ચ, સમશૃણોત્પટહસ્ય પટુધ્વનિમ્ ।

અવતિ દોષમૃતં નરમાદ્યપં, ક્ષપિતભીતિરમ્ કથમેવ યઃ ॥૧૦૬॥

દિશતિ તસ્ય સુવર્ણસહસ્રકં, ધનવતાં પ્રશુરીશ્વરનામકઃ ।

સ વિનિશ્ચમ્ય તદાહ ચ યામિકં, કિમિતિ રક્ષ્યત એવ શ્વો નનુ ? ॥૧૦૭॥

તત્ર નિકેતને ચ, શ્રવણસમુદાયકઃ । સ્થિતિ કલયન્ તિષ્ઠન્નિત્યર્થઃ । અપિ: વાક્યાલક્ષારે । અયં મિત્રમુત્ પટહસ્ય તદાશ્વવાદ્યવિશેષસ્ય પટુધ્વનિમ્ સુસ્પષ્ટશબ્દમ્, સમશૃણોત્ । કિન્તુચ્છદ્ધમિત્યાહ—યઃ ક્ષપિતા દૂરીકૃતા ભીતિઃ સમ્ભાવિતં ભયં યેન સ નિર્ભયઃ યઃ—કોઽપિ પુમાન્, દોષેણ રોગવિશેષેણ મૃતમ્ । મૃતમ્ દોષમૃતમ્—દોષાયાં રાત્રૌ મૃતમ્, અમુમ્ અત્રસ્થિતમ્ નરમ્ પુરુષં, શ્વમિત્યર્થઃ । ક્ષપાયા આ હત્યાક્ષપમ્, રાત્રિપર્યન્તમ્, કથમેવ કથમપિ રક્ષતિ ભૂતકુક્કુરાદિભિર્ન દૂષ્યેત યથેતિ ભાવઃ । તસ્ય રક્ષકસ્ય કૃતે इति શેષઃ । ईश्वरનામકઃ ધનવતાં પ્રમુઃ ધનાઢ્યતરઃ સુવર્ણસહસ્રં દિશતિ દાતું સ્વીકરોતિ, તદ્દોષોષાં વિનિશ્ચમ્ય સ મિત્રમુત્, યામિકમ્, પ્રહરિકમ્, આહ ચ, કિમિત્યાહ—નશ્વિતિ સમ્બોધને, કિમિતિ કિં સ્યાદ્દિ, શ્વઃ રક્ષ્યતે इव, શ્વરક્ષણે કોદરગુણદોષસમ્ભવઃ ? તદ્ બ્રૂહીતિ ભાવઃ । યદ્વા કિમિતિ કથં શ્વઃ રક્ષ્યત એવેતિ ॥૧૦૬॥૧૦૭॥

ત્યાં રહેતો હતો તે પડદનો ભારે આવાજ સાંભળ્યો, દોષથી ભરી ગયેલા આ પુરુષને જે નિર્ભય પુરુષ કોઈ પણ રીતે રાત્રિ સુધી આખી રાત સાચવશે તેને ધનાઢ્યોનો અધિપતિ જેવો ધ્વિર નામે એક હજાર સોનામહોર આપશે, તે સાંભળીને મિત્રમુદે પહેરેદારને પૂછ્યું કે શવની રક્ષા શું કામ કરાય છે ? ॥૧૦૬-૧૦૭॥

સ જગિવાન્ દુરવોઽયમહો નરઃ, પથિક ! મારિકદર્થનમારિતઃ ।

પિદધિરે નિલિલાન્યપિ ગોપુરા—પ્યવિતુમેતમતો હિ મહાદરઃ ॥૧૦૮॥

સ યામિકઃ જગિવાન્, જગૌ, કિમિત્યાહ—પથિક ! અયં મૃતઃ નરઃ, દુરવઃ દુઃસ્થેન રક્ષણીયઃ રક્ષિતુમયોગ્ય इत्यર્થઃ । તત્ર હેતુજિજ્ઞાસાયામાહ અહો ! इति भयाधिक्यसम्भावनायाम् । યતઃ મારિઃ મહામારિઃ તસ્યાઃ કદર્થનેન તત્કૃતપીડનેન મારિતઃ પશ્ચતાં પ્રાપિતઃ, માર્યા મૃતનરરક્ષણે હિ તસ્યાપિ તદોષાનુવૃત્તિસમ્ભવાન્ ભૂતાણુપદ્મસમ્ભાવનાશ્ચ શ્વઃ દુરવ इति गूढाभिप्रायः । નનુ તર્હિ કિમિતિ આત્મપ્રતમેવાસૌ શ્મશાનભૂમીર્ન નીયતે इति चेत्तत्राह—निखिलानि सर्वाणि अपि गोपुराणि पुरद्वाराणि पिदधिरे वृत्तार्गलानि जातानि, अतः बहिर्नेतुं न शक्यते इति भावः । અતો હિ અસ્માત્કારણાદેવેત્યર્થઃ । एतं श्वम् अबितुं रक्षितुम् महादरः “महाभयः दरसासो भीतिरित्य”मरः । અત્યાપ્રહો एतेनाप्यस्य रक्षका विरला एवं सम्भाव्यन्त, इति सुवर्णसहस्रं रक्षकस्य प्रदानार्थमुद्बोधणा क्रियत इति भावः ॥१०८॥

ત્યારે તે બોલ્યો કે હે પથિક ! તે પુરુષ ભરખીની પીડાથી ભરી ગયો છે. આરે તેનું રક્ષણ અત્યંત મુશ્કેલ છે, બધા ગોપુરા બંધ કરાયા છે, આરે તે શવના રક્ષક આરે આ કાળજી લેવાય છે. ॥૧૦૮॥

पटहमस्पृशदेव धनाशया, धनमवाप निवेदितसामि च ।

उषसि चानतिसृज्य धनं बलाच्छवमनैशुरिदं प्रियवान्धवाः ॥१०९॥

एष मित्रमुत्, धनाशया धनलोभेन, पटहम्, अस्पृशत्, घोषणास्वीकारसूचकं पटहस्पर्शनम्-
करोदित्यर्थः । निवेदितस्य घोषणार्था प्रतिश्रुतस्य सामि “अर्धं धनञ्च सामि त्वद्धे” इत्यमरः । अवाप,
प्राप, तत्काल एवेति भावः । उषसि प्रभाते च प्रियवान्धवाः मृतनरसम्बन्धिनः इदमवशिष्टमर्धम्,
धनम्, अनतिसृज्य अदस्त्वैव, बलात् मित्रमुदा निवारिताऽपि बलपूर्वकम् शवमनैषुर्नीतवन्तः ॥१०९॥

त्यारे धननी छिन्नाथी मित्रमुदे पडहने २५शं कथो ने अर्धो धन तो तेले त्यारे न मेसव्युं. सवारे
पक्षी प्रिय आंधवे आडीनुं धन आख्या शिवाय न अणपूर्वक ते शय छर्छ गया. ॥१०९॥

अनयमैहत मित्रमुदेतर्कं, तमपि बोधयितुं वसुधाभुजे ।

वसुशतान्सुवेषविराजित-स्तदनु वारवधूसदनं ययौ ॥११०॥

मित्रमुत्, एतर्कं सद्योऽनुभूतम्, तमपि अर्धादानं बलाच्छवग्रहणञ्च अनयम् अन्यायम्
वसुधाभुजे राज्ञे बोधयितुं निवेदयितुमैहतैच्छत्, तदनु तादृशेच्छानन्तरम्, वसुशतेन द्रव्यशतेन
आत्तेन कीतेन सुवेषेण चारुनेपथ्येन विराजितः सुप्रभावसम्पन्नः सन् वारवध्याः वेश्यायाः सदनं ययौ ।
तत्र गतस्य द्विगुलोभेन कृतेन वारवधूसाहाय्येन कार्यानुकूल्यसम्भवादिति भावः ॥११०॥

मित्रमुदे आ वातने अनीति आन्धो राजने ते अथ्याववाने सो सोना भडोरथी मेणवीने वेशथी
शोभित अर्ध पछी छर्छ वेश्याना धरे गयो. ॥११०॥

मदयति स्म हिरण्यचतुःशती-वितरणेन तदैव स कुट्टिनीम् ।

सवनभोजनकर्मभिरेव सा, विहितगौरवमेतमतुषत् ॥१११॥

स मित्रमुत्-तदैव वारवधूसदनं प्राप्त एव हिरण्यचतुःशतीवितरणेन, हिरण्यानां सुवर्णानां
चतुर्णां शतानां समाहारः हिरण्यचतुःशती तस्याः वितरणेनार्पणेन कृत्वा, सुवर्णानां शतचतुष्टयं दत्त्वात्यर्थः ।
कुट्टिनीम्—“कुट्टिनी शम्भली समा” इति हैमः । वेश्योपमातरं शम्भलीम् मदयति स्म मत्तामिव करोति स्म ।
हर्षभृताम् स्ववशाच्चेत्यर्थः । सा एव साऽपीत्यर्थः । सवनं स्नानं भोजनञ्च तदादिभिः कर्मभिः
क्रियाभिः विहितं गौरवं प्रभूतसत्कारः यस्य स तादृशं यथास्यात्तथा एतम् मित्रमुदम् अतुषत् ॥१११॥

ते त्यारे न कुट्टिनीने आरसे सोनाभडोर आपीने अुश करी दीधी, ते पथु स्नान भोजन आदिथी
सत्कार करी मित्रमुदने सतोष आप्यो. ॥१११॥

सहचरार्थविनिर्मितिचिन्तनः, कम्पनशास्त्रपरिस्मृतिशून्यधीः ।

अनयदेव तमीमखिलामसौ, हृदि समाधिविधिं किल नाटयन् ॥११२॥

सहचरस्य मित्रस्यामरदत्तस्यार्थस्य प्रयोजनस्य पुत्रिकाप्रकृतिमणिमञ्जरीप्रापणेन स्वस्थत्व-
रूपस्य विनिर्मिति सम्पादनम्, कथमेतसिद्धयेदित्येवं चिन्तयतीति सः तादृशः, अत एव कम्पनशास्त्रस्य

કામશાસ્ત્રસ્ય તદુક્તવિષયેરિત્યર્થઃ । “અનન્નમન્મથો કમનઃ” इति हैमः । परिस्मृत्या स्मरणेन शून्या रिक्ता धीर्यस्य स तादृशः, ज्ञातकामशास्त्रोऽपि सुहृदर्थचिन्तनेन कृत्वा न तत्स्मरणावकाश इति भावः, अकृत-
कामचेष्ट इत्यर्थः । असौ मित्रमुत् अस्त्रिભામેવ તમો રાત્રિમ્, હૃદિ સમાધિવિધિમ્ યુક્તિપ્રયુક્તિમ્, અર્થાસ્તુ-
હૃદર્થસાધને નાટયન્, વિચારયન્, અનયદ્ વ્યત્યગાદ, કિલેતિ નિશ્ચયે ॥૧૧૨॥

इति निशात्रितयेऽपि नियन्त्रितं, विदधतं सुतमां मुनिवन्मनः ।

સવિધમાજિગુણોપચિત્તસ્ત્રિયાં, તત્ત્વં તમવોચત શ્રમ્મલી ॥૧૧૩॥

इति पूर्वोक्तेन—चिन्तनप्रकारेण, निशात्रितयेऽपि त्रिसङ्ख्याकासु रात्रिष्वपि, रात्रित्रयं
यावदित्यर्थः । गुणेन सौन्दर्यादिरूपेणोपचितायां सन्ध्यायां स्त्रियां सविधमाजि समोपवर्तिन्यां सत्त्वामपि
यथा मुनेरविचलं मनस्तथा मुनिवन्मुनितुल्यं मनः नियन्त्रितम्, अविचलितम्, अप्राप्तकामविकारम्,
विदधतं कुर्वन्तम्, तं मित्रमुदम्, ततः पञ्चादियम्, श्रमली कुट्टिनी अवोचत ॥११३॥

કામશાસ્ત્રનું સ્મરણુથી અધૂરો એવો તે મિત્રમુદ મિત્ર માટે ચિંતા કરતો મનમાં પૂર્ણ સંતોષનો
અભિનય કરતો હતો આખી રાત પસાર કરી આમ ત્રણ રાત સુધી શુશ્રુવતી સ્ત્રી પાસમાં રહી હતે પણ
મુનિની જેમ મન કાળમાં રાખતો, તેને તે કુટ્ટિનીએ કહ્યું. ॥૧૧૨-૧૧૩॥

मम सुता भवता किमुपेक्ष्यते, विकचगन्धफलीव षडङ्घ्रिणा ? ।

કિમુચિતા ન ગુણૈર્નિચિતા નવા, પ્રિયતયોપચિતા યદિ વા ન વા ? ॥૧૧૪॥

कुट्टिन्पुक्तिमेवाह—ममेति । मम सुता पुत्री व संरक्षणात्पुत्री षडङ्घ्रिणा भ्रमरेण विकचा
विकचवराया, गन्धफली चम्पककलिका एतस्य “कलिका गन्धफली” इत्यमरः । खेव, भवता किं कुतोः
हेतोरुपेक्ष्यते ? षट्पदो हि प्रकृत्या गन्धफली न जिघ्रति तद्वत्—कामचेष्टया तां किं न स्वीकरोषि ?
उचिता त्वदनुरूपा न किम् ? अननुरूपता ह्यौदासिन्यकारणं सम्भाव्यते, तत् न अस्ति तर्हि उपेक्षायां को
हेतुरित्यर्थः । वा अथवा, गुणैः सौन्दर्यादिभिः निचिता समन्विता न अस्ति किम् ? तादृश्यपि तु वर्तत
एव, अतः प्रमान्तरमाह—यदि वा प्रियतया प्रेम्णा—‘प्रेमा ना प्रियता हार्दमी’ इत्यमरः । उपचिता
युक्ता नवा किम् ? भवति प्रीति न करोति किम्, को हेतुरिति वद ॥११४॥

જેમ અમર વિકચવર ચમ્પાની ઉપેક્ષા કરે તેમ મારી પુત્રીની ઉપેક્ષા કેમ કરે છે. શું શુશ્રુવતી
આ તમારા યોગ્ય નથી, કે નહીં છે. આ પ્રેમથી બંધાયેલી નથી ? ॥૧૧૪॥

अथ जज्ञल्प स मातरिदं हितं, त्वदुदितं समये विदधे पुरा ।

કથમ્ કિઞ્ચ તવાપ્યવરોદ્યકે, કિમ્ ગતિદ્દસક્કતિશાલિની ? ॥૧૧૫॥

अथप्रदानान्तरम्—स मित्रमुत्, जज्ञल्प, किमित्याह—मातः हितम् उचितम् त्वदुदितमिदम्
त्वत्सुतानुपेक्षणाभिप्रायकम्, समये अवसरे प्राप्ते पुरा विदधे विधास्यामि, पुरा योगे भविष्यन्त्यां
वर्तमाना । तव गतिः प्रवेशः ददसक्कतिशालिनी कार्यसाधनक्षमप्रमपुष्टा किम् ? तत्कथय ॥११५॥

ત્યારે તે બોલ્યો કે હે માતા ! તમે જે હિતવચન કહો છો તે અવસરે કરીશ. પહેલાં કહો કે અંતઃપુરમાં કોઈ સાથે દહ મેત્રી હોય તેવી તમારી પહેાંચ છે ? ॥૧૧૫॥

વદતિ સા સ્મ તતો મણિમજ્જરી, તનુશુભો મમ યત્સુતરાં સહી ।

સદ્ગશરૂપકલાબલશીલયો-ર્ભવતિ સહ્યમપેક્ષ્યમિદં યતઃ ॥૧૧૬॥

તતઃ મિત્રસુતૃષ્ઠાનન્તરં સા કુટિની વદતિ સ્મ, કિમિત્યાહ—યત્ મણિમજ્જરી રાજપુત્રો મમ તનુશુભઃ પુત્ર્યાઃ સુતરામ્ અત્યન્તમ્ વિશ્વસ્તેત્યર્થઃ સહી પ્રીતિમતી વયસ્યા—“વયસ્યાલિઃ સહી” इति हैमः । ननु वेदियाराजपुत्र्याः सख्यमश्रुतपूर्वमिति चेत् तत्र समर्थयति—यतः यस्माद्धेतोः सदृशानि रूपं कला बलं शीलं च ययोस्तयोः इदम् दृढम् सख्यं अपेक्ष्यम् अपेक्षितं भवति ननु तत्र कृत्वाद्यपेक्षितम् । समानशीलव्यसनेषु सख्यमित्युक्तः । मत्सुताराजपुत्र्योश्च ततस्तत्त्वम् इति भावः ॥११६॥

ત્યારે તે બોલી કે મણિમંજરી મારી પુત્રીની અત્યંત સખી છે કેમકે સમાન રૂપ, કળા, યજ્ઞશીલ વાલા વચ્ચે સખી બાવ હોય છે. તે હોવા જ બેઠેજે. ॥૧૧૬॥

અપિ સ તામવદહ્ વદતાં વરો, જનનિ ! સા તદિદં પ્રણિગદ્યતામ્ ।

સુતનુ ! વાચિકતોઽપ્યનુરાગયુગ્, દૃઢહૃદો મવ મે પ્રિય ઈદૃશાત્ ॥૧૧૭॥

સઃ વદતાંવરઃ વાષપટુઃ મિત્રસુતૃ તાં કુટિનીમ્, અવદત્, કિમિત્યાહ—જનનિ ! તત્તર્હિ, યદિ તત્ત્વ પુત્ર્યાઃ તથા સહ્યં તદેત્યર્થઃ, સા મણિમજ્જરી હૃદં મયા વક્ષ્યમાણમ્, નિગદ્યતામ્, વક્ષ્યમાણનિજો-ક્તિમેવ પ્રપશ્યયતિ સુતનુઃ ! દૃઢં ત્વયિ પ્રીતિનિર્ભરં હૃદયં યસ્યાસ્તસ્યા મે મમ, ઈદૃશાત્, મત્કથ્ય-માનાત્ વાચિકતઃ સન્દેશવાચઃ અપિ, પ્રથમં સન્દેશવાચા, “સન્દેશવાક્ તુ વાચિકમ્” इति हैमः । प्रिये ! अनुरागयुक् प्रसन्ना भव ! तवानन्दप्रदमेतद्वाचिकमित्यर्थः ॥११७॥

અમરદત્તમહાપુરુષેણ તે, પ્રિયતમેન સુતે ! પ્રહિતઃ પરમ્ ।

હૃદયમેવ પરં સમુપાગતો , મધુરવાગિહ વાચિકહારકઃ ॥૧૧૮॥

નનુ કિન્તદ્વાચિકં યેનાહં પ્રસીદામીત્યપેક્ષાયામાહ—અમરેતિ—સુતે ! અમરદત્તેન તદાસ્યેન મહાપુરુષેણ કુલવિદ્યૈશ્વર્યાદ્યુપેતેન ઇતેનોપેક્ષણીયતા નિરસ્તા । તે તત્ત્વ, પ્રિયતમેન અદૃષ્ટાયામપિ ત્વચિ સાનુરાગેણ, પ્રહિતઃ, પ્રેષિતઃ પરં દ્વિતીયં હૃદયમેવ, હૃદયમિવ, યદ્વા પરં મિત્રમેવ નનુ સાધારણ-પુરુષસ્તઃ પરમત્યન્તં મધુરવાક્ શ્રવણમનોહરશ્ચચનરચના । પ્રિયઃ, ઇતેન શ્રવણોત્કળાદિતુરુક્તઃ । વાચિકસ્ય સન્દેશવાચઃ હારકઃ પ્રાપયિતા, સન્દેશવાહક इत्यर्थः । इह च नगरे समुपागतः, तद्वाचिकं ततस्त्ववाच्यं भोतव्यमिति ॥११८॥

ત્યારે બોલવામાં હુંશીયાર એવો કરી બોલ્યો કે હે માતા ! તો તે મણિમંજરીને આમ કહો કે હે સુન્દરી ! આવા સન્દેશથી પશુ મારું પ્રિય કરવા માટે તું દહ હૃદયથી અનુરાગ વાલી થા. હે પુત્રી ! તમારા પ્રિયતમ એવા અમરદત્ત મહાપુરુષે પોતાના બીજા હૃદયની જેમ મોકલેલો, મધુર વચન બોલનારો સન્દેશ લાવનારો, અહિં આવ્યો છે. ॥૧૧૭-૧૧૮॥

તદાક્યે રાજસુતાગૃહે, મયમ્ યામિકર્તૃકર્ત્ત્વદર્શનવન્ધનાદિમયમપાસ્ય ત્યક્ત્વા મબાનપિ કથં વાસ્યતિ ?
અત્ર સ્થિતૌ તદાલયગમને મહતો મયસ્ય સન્મહઃ, તત્ર કઃ પ્રતીકારઃ ? इत्याश्रयः ॥૧૨૨॥

અને બેલી કે હે શુદ્ધિમાન વત્સ સાત વાડાઓના અનેક પહેરણીઓથી પરિ વરાયેલા મણિમંજરીના
આ મહેલમાં તમે પણ નિર્ભય રીતે કેમ જશો ? ॥૧૨૨॥

अथ तया भवने तदपेक्षिते, निजकरोम्बुरुद्धा समवेक्षिते ।

असमबिक्रमभृत्तडिदुच्छिखं, करणमेव ददावतिसाहसः ॥૧૨૩॥

અથ સ્વપ્રશ્નસ્યોત્તરમપ્રાપ્યૈવ, તથા કુટુંબિયા તસ્ય મિત્રમુદઃ અપેક્ષિતે આકાશિક્ષતે, ઇષ્ટે इत्यर्थः ।
મવને રાજસુતાપ્રાસાદે, સમવેક્ષિતે વર્ણિતે સતિ, અસમં વિક્રમમતુલપરાક્રમં વિમર્ષીતિ સઃ તાદૃશઃ
અતિસાહસઃ મિત્રમુત્, તડિદુચ્છિકમ્ વિદ્યુદ્ગ્રસ્વાસ્વરમ્ કરણરજ્જ્વાદિસાધનમ્ દદૌ, ઉત્કેષણાદિના
મવને સમસજ્જયત્ ગુપ્તરીત્યા રાજાદિમવનમારુરુહિં તાદૃશેન રજ્જ્વાદિસાધનેન તદધિરોહતીતિ-
પ્રસિદ્ધમેવ, ન તુ ભીતિપ્રશ્નેન વિરરામેત્યેવકાર્થઃ ॥૧૨૩॥

પછી તેણીવડે પોતાના કર-કમળથી તે ઈષ્ટ મહેલ જતાવાયે છતે અતુલ્ય પરાક્રમી ને અત્યન્ત
સાહસીક મિત્રમુદે વિજ્ઞાની જેમ જીર્વમુખ ઊંચી ફાલ દીધી અથવા આકાશમાં ઊંચી નીસરણી જેવું સાધન
મૂકયું ॥૧૨૩॥

अति विशालसमुन्नतशालक-प्रवितति समतीत्य निमेषतः ।

प्रवरजालगवाक्षमधिभ्रितः, समवलोकयति स्म स कन्यकाम् ? ॥૧૨૪॥

અતિવિશાલાનાસમુન્નતશાલકાનાં મત્યુજ્ઞાનાં શાલકાનાં પ્રાકારાણાં-“પ્રાકારો વરણઃ સાહ્યઃ શાલઃ”
इत्यमरः । પ્રવિતતિ શ્રેણિ સમતીત્ય સમુજ્જઙ્ઘ્ય નિમેષતઃ નિમેષમાત્રેણ, પ્રવરં શોભનં જાલં યસ્મિન્
તાદૃશમ્ ગવાક્ષં રાજસુતાપ્રાસાદવાતાયનમધિભ્રિતઃ પ્રાપ્તઃ સ મિત્રમુત્ કન્યકાં મણિમજ્જરીં સમવલો-
કયતિ સ્મ, દર્શ ! “વાતાયનો ગવાક્ષઃ” इत्यमरः ॥૧૨૪॥

તે ક્ષણ વારમા અત્યત મોટા ને ઊંચા મકાનોની પરંપરાને ઓલંગીને ઉત્તમ જલિયાવાળા ગોખ
ઉપર પહોંચી તે કન્યાને જોઈ, ॥૧૨૪॥

अहह ! वीरशिरोमणिरेष को, बलमियच्च यदीयमवेक्ष्यते ? ।

इति सहर्षमियं परिचिन्तय-न्त्यचिरमालयमापक कुट्टिनी ॥૧૨૫॥

અહહ ! इति-सानन्दाच्चर्ये । एष दृश्यमानः कः, अनिर्वचनीयः वीरशिरोमणिः यदीयमियद-
साधारणं बलम् अवेक्ष्यते ? इति इत्थं परिचिन्तयन्ती सहर्षम् इयं कुट्टिनी अचिरं शीघ्रमेव आलयं
निजगृहम् आपक प्राप । स्वार्थेऽकच् ॥૧૨૫॥

તે કુટ્ટની પણ અરે રે આ કેણુ વીરમણિ છે. કે જેને આવી જળ જોવામાં આવ્યો છે. એમ હર્ષ
જારે ચિન્તવતી થીજ જ પોતાના ઘરે પહોંચી ગઈ. ॥૧૨૫॥

उपनमन्तमनन्यसमाकृतिं, सुकृतवीक्ष्यमवेक्ष्य च कन्यका ।

वितनुते किमयं तदवेक्ष इ-त्पुष्यधितः स्वपिति स्म सविस्मया ॥१२६॥

अनन्या अनुपमा समाकृतिः अन्येन सह समा सदृशी आकृतिराकारो यस्य सोऽन्यसमाकृतिः न तथेत्यनन्यसमाकृतिः तम्, रूपं यस्य तं तादृशम्, अत एव सुकृतेन पुण्येन वीक्ष्य दर्शनोपयम् । नहि दर्शनीयदर्शनं पुण्येन विना भवतीतिभावः । उपनमन्तमुपरिगच्छन्तम्, पार्श्वमागच्छन्तम्, गवाक्षे लम्बमानमित्यर्थः । च समुच्चये । अवेक्ष्य कन्यका मणिमञ्जरी, सविस्मया महासाहसिकोऽयमिति जात-विस्मया सती, अयमुपनयनपुरुषः, किं वितनुते करोति ? तत् अवेक्षे पश्यामि, इति एतादृशाभिप्रायेण, उपधितः, छलेन, सकपटमित्यर्थः । स्वपिति स्म, तद्व्यापारनिरूपणाय छलनिद्रामाश्रितवतीत्यर्थः ॥१२६॥

अनुपम इत्यत्राने पुण्य अवेक्ष नेनुं दर्शनं यत् शब्दे अत्र मित्रमुदने विद्ये यदतो ज्ञेयं मणिमंजरी आ शुं कळे छे. ते ज्ञेयं अत्र विचारी कपटपूर्वकं विरभय साथे सुधं गधं. ॥१२६॥

स च विकृष्य ततः क्षुरिकां शितां, करिकराकृतिदक्षिणसकथनि ।

किमपि तां करभोरुमलाञ्छय-द्वलयमादित वामकराद् द्रुतम् ॥१२७॥

ततः गवाक्षप्राप्त्यनन्तरम्—स मित्रमुत्, शितां तीक्ष्णाम्, एतेन सामान्यतः स्पर्शनेऽपि आघातसम्भावना सूचिता । क्षुरिकां शस्त्रीम् विकृष्य क्षुरिकाधान्याः हस्ते गृहीत्वा, तां पुरः सुग्राम् करभाविवोरु यस्यास्ताम्, “मणिबन्धादाकनिष्ठाकरस्य करभो बहिः” इत्यमरः । अत्र करभोरुमिति ह्रस्वान्तपाठः प्रामादिकः । उपमानपूर्वपदादुरुशब्दस्य स्त्रियामूङ्शासनादित्यवधेयम् । करो हस्ती तस्य करः शुण्डादण्डः स इवाकृतियस्य तत् तस्मिन् करि करोपमिते दक्षिणे सकथनि ऊरो, किमपि अज्ञात-प्रकारम्, अलाञ्छयत् चिह्नं कृतवान् प्रत्यभिज्ञार्थमितिभावः । तथा,—वामकराद् बल्यं कटकम्—“बल्यं कटके सानावि” इत्यमरः । द्रुतम्—विलम्बे निद्रामङ्गसम्भवेन कार्यविघ्नापत्तेरितिभावः । आदित-गृहीतवाञ्छ ॥१२७॥

तत्र पक्षी ते मित्रमुद तेज धारवाली यत्पु कडी सुंदर जंघावाली ते मणिमंजरीना हाथीना सुंदर जेवा जमथु साथलभां कंधक चिन्ह कथं ने तेना ज्ञाना हाथेना कंगन जट्टीथी धर्ष लीधो. ॥१२७॥

करणशक्तियथागतवर्त्मना, पणवधुमवनं प्रविवेक्ष सः ।

प्रतिपदा सचिवेन महौजसा, तदिह किं नहि यत्सुकरं नृणां ? ॥१२८॥

स मित्रमुत्, करणस्य रज्ज्वादिसाधनस्य यद्वा करणस्य शरीरस्य “करणं करणे कामे” इति जयकोशः । ‘करणकावम्’ इति हैमः । शक्त्या प्रभावेण, यथाऽऽगतेन येनैवाऽऽगतस्तेनैव वर्त्मना मार्गेण “अयनं वर्त्म मार्गाच्चे” इत्यमरः । पणवध्वाः वैश्यायाः पूर्वोक्तकुटिन्या भवनं प्रविवेक्ष । इह तत् किम् कार्यम्, यत् प्रतिपदा बुद्धिरूपेण सचिवेन सहायकेन महौजसा बलवता सुकरं नहि अर्थात्सर्वमेव सुकरमेवेत्यर्थः । बुद्धिमतां बलवतां नृणां किं सुकरं नहि भवति ? ॥१२८॥

વિજળી વેગ સાધને જીએ ચઢેલા માજે જ તે મિત્રમુદ વેશ્યાના ઘરમાં પ્રવેશ કરી ગયો. તે બહી કર્મ વસ્તુ છે. જે માણસને શુદ્ધિના સહિયારે મહાન બળથી સુસાધ્ય નહિ હોય ? ॥૧૨૮॥

સુલપના તદનાલપનાપિ સા, સ્વમપિ વિપ્રમદા સ્મ વિગાયતિ ।

કથમપિ જ્ઞાનદાવિરતિક્ષણે, જ્ઞયનશર્મ સમાસદદાશુ ચ ॥૧૨૯॥

અથ મણિમજ્જરી વૃત્તાન્તમાહ—સુલપનેતિ—સુલપના=સુમુખો, “આનનં જ્ઞપનં મુક્તિ”મિત્યમરઃ । સા મણિમજ્જર્યપિ તેન મિત્રમુદાઽવિદ્યમાનમાલપનામાભાષણં યસ્યા સા તાદૃશી, મિત્રમુદા અકૃત-વાગ્મ્યવહારઃ, છલનિન્દ્રં ગતત્વાદિતિભાવઃ । અત એવ વિગતઃ પ્રમદો હર્ષો યસ્યાઃ સા, વિપ્રમદા નિરા-નન્દા સ્થિત્તા, કથમહં ન તેનાભાષિ ક્યેવમ્, સ્વમાત્માનમ્, વિગાયતિ નિન્દતિ સ્મ । જ્ઞાનદાયાઃ રાત્રેઃ વિરતેરવસાનસ્ય ક્ષણે, રાત્ર્યન્તકાલે, ચ સ્વવિગાનસમુદ્ધાયતઃ કથમપિ આશુ, જ્ઞયનશર્મ નિદ્રાસુખં સમાસદત્ પ્રાપ્તા । નહિ સચિન્તસ્ય જ્ઞાતિ નિદ્રા સમાયાતીતિ ભાવઃ ॥૧૨૯॥

ખંડિત અભિમાનવાલી અથવા વિષાદ પામેલી તે સુમુખી મણિમજ્જરી પણ તે મિત્રમુદ સાથે નહિ બોલવા વાલી પોતાને પણ નિદવા લાગી ને રાત પૂરી થયે છતે શીઘ્રતાથી જ્ઞયન સુખને પામી. ॥૧૨૯॥

અમરદત્તસુહૃદ્ દિવસોદયે, નૃપતિમન્દિરવેત્રિમહીસ્થલે ।

સરલવંશપુરસ્તૃણપૂલક-મધૃત પૂત્કૃતિપૂર્વકમુશ્ચકૈઃ ॥૧૩૦॥

અથ મિત્રમુદો નૃપતિસમીપે પ્રતિજ્ઞાતાઽદાયિનિ વણિજિ અભિયોગવૃત્તાન્તમાહ—અમરેતિ । અમરદત્તસ્ય નૃપપુત્રસ્ય સુહૃન્મિત્રં મિત્રમુત્, દિવસોદયે પ્રભાતે નૃપતિમન્દિરસ્ય યો વેત્રી વેત્રધરઃ પ્રતીહારો “પ્રતીહારો વેત્રીગ” ઇતિ હૈમઃ । તન્મહીસ્થલે, તદન્તિકે સ્થાને ઇત્યર્થઃ । સરલવંશપુરઃ અભિયોગસૂચનાય કલ્પિતભૂમાગરોપિતર્જુવંશસ્યામે, ઉશ્ચકૈઃ તારસ્વરેણ, યથા નૃપતિઃ શૃણુયાદિતિ ભાવઃ । પૂત્કૃતિપૂર્વકમ્ અહા અન્યાય ઇત્યુચ્ચારણપૂર્વકમ્, તૃણપૂલકમ્, અધૃત સ્થાપિતવાન્ । પુરા અભિયોક્તુઃ વિજ્ઞાપ્તુઃ તથાકરણનિયમાદિતિભાવઃ ॥૧૩૦॥

અમરદત્તનો મિત્ર મિત્રમુદ દિવસ ઉગ્યે છતે રાજગૃહના દ્વારપાલની જગ્યામાં બેસેલા બૂમ પાડતો લાંબા વાસને ધાસના મૂક્યા. ॥૧૩૦॥

તમથ વેત્રિમુખેન મહીપતિદ્રુતમજૂહવદાશ્રુતપૂત્કૃતિઃ ।

તદનુપૃચ્છતિ ચ સ્મ મ ચાવદત્, પરિભવં વાણજા કૃતમાત્મનઃ ॥૧૩૧॥

અધાનન્તરમ્ । આશ્રુતા આકર્ણિતા પૂત્કૃતિઃ યેન સ તાદૃશો મહીપતિઃ, વેત્રિમુખેન વેત્રિદ્વારા તમ્ અભિયોક્તારં મિત્રમુદમ્, દ્રુતમ્, અજૂહવત્ આકારયામાસ । एतेन राज्ञो न्याये तत्परता सूचिता । તદનુ ચ પૃચ્છતિ સ્મ, મ મિત્રમુશ્ચ, વણિજા કૃતમ્ આત્મનઃ સ્વસ્ય પરિભવમ્ પ્રતિજ્ઞાતાદાનરૂપાપરાધમ્ । અવદત્-ન્યવેદયત્ ॥૧૩૧॥

પછી તે પોક સાંભળી રાજા તેને દ્વારપાલ દ્વારા તરત જ બોલાવ્યો, ને તેને પૂછ્યું, ત્યારે તે મિત્રમુદે વણિક વડે કરાયેલો પોતાનો અપમાન કહી સંભલાવ્યો ॥૧૩૧॥

क्षितिपतेर्वरपक्षिमिराहतः, स उपदासहितो वणिगीश्वरः ।

उपगतः प्रणतो नृपभाषितोऽवगतस्त्वमुवाच कृताञ्जलिः ॥१३२॥

क्षितिपते राज्ञः, वरपक्षिभिः श्रेष्ठराजपुरुषैः, आहतः गृहीत्वाऽऽनीतः, स वणिगीश्वरः, उप-
दासोपायनेन सह उपगतः समागतः, रिक्तहस्ता न लोक्येत राजानं देवतां गुरुमित्युक्तेरितिभावः ।
प्रणतः कृतप्रणामः, नृपेण भाषितः पृष्टः, अवगतस्त्वं ज्ञातस्त्वं यथा स्यात्तथास्वरूपं ज्ञात्वेत्यर्थः ।
कृताञ्जलिः, उवाच न्यवेदयत् । अवगतस्त्वं यथा स्यात्तथोवाच । क्रियाविशेषणम् ॥१३२॥

राजन्ना सिपाईज्येष्ठे पंडी लावेला ते वणिक ज्येष्ठ उपहार साथे पासे आनी प्रक्षाम कर्णे ने
राज्ज्या पृष्ठार्थेला छतो वात समज्जने हाथ ज्येष्ठे ज्येष्ठो. ॥१३२॥

अवनिवासव ! पुत्रविपत्तितः, शुचमकार्षमहं दिवसप्रयम् ।

व्यवहृतिः परमा परमार्थतो, भजति ना न विनैव तया सुखम् ॥१३३॥

अथ वणिजो निवेदनमेवाह—अवनिवासव ! राजन् ! अहम्, पुत्रविपत्तितः पुत्रमरणाद्धेतोः
दिवसप्रयम्, शुचं शोकमकार्षम्, कार्यमात्रं त्यक्त्वा शोकसम्मग्नोऽतिष्ठमित्यर्थः । “शोकः शुक् शोचनं
स्वेदः” इति हेमः । अवश्यंभाविनि भावे तथाकरणमनुष्यविलसितमिति चेत्तत्राह—परमार्थतः, व्यवहृति
व्यवहारः, लोकाचार इत्यर्थः । परमा प्रधानम्, इष्टबियोगे तथाकरणस्य लोकाचारादितिभावः । लोका-
चारत्यागेऽनुपपत्तिमाह ना पुरुषः, तया व्यवहृत्या विना, सुखं लोकसम्मानादिरूपं नैव भजति,
अतो मया तत्कृतमिति भावः ॥१३३॥

हे राजन् पुत्र मरी जवाथी हु त्रय दिवस सुधी शोक पात्यो हतो. परमार्थ रीते व्यवहार सर्व
श्रेष्ठ छ. ते सायव्या विना अनुष्य सुख पाभतो नथी. ॥१३३॥

प्रमुपदाम्बुजयुग्ममयं ततः, सुमतिराश्रितवान्मतिमतिप्रियः ।

इति निवेद्य विस्तृज्य च तद्धनं, गृहमिते वणिजे तमवग्नं नृपः ॥१३४॥

ततः शोकसम्मग्नतया मया प्रतिज्ञाताद् दानाद्धेतोः, मतिमतां प्रियः, अयं प्रत्यक्षः, सुमतिः
मतिमाश्रितोऽपि, विज्ञप्ता विज्ञप्त्यर्थः, प्रमुपदाम्बुजयुग्ममाश्रितवान् अभियोगकर्णार्थं तव समीपमागत
इत्यर्थः । इति पूर्वोक्तप्रकारम्, निवेद्य, तत्प्रतिज्ञातं धनम्, विस्तृज्य दत्त्वा च, वणिजे गृहम् इति गते
स्वति, नृपः, तं मित्रमुदम्, अवक् पृच्छति स्म ॥१३४॥

किमवगित्याह—कथयेति—

कथय सत्त्वनिधे ! कुणपं त्वया, कथमिदं परिरक्षितमक्षतम् ? ।

स निजगाद निबध्य महीपते !, परिकरं दृढमत्यवधानतः ॥१३५॥

सत्त्वनिधे ! आत्मबलभूयिष्ठ ! कथय किमित्याह—इदं प्रकृताभियोगविषयं कुणपं शवम्,
अक्षतम्—यथावत् त्वया, कथं परिरक्षितम्, कन्यादानां बलवत्त्वात् । ततः शव-रक्षणस्य दुष्करत्वा-

दितिभावः । स मित्रमुत्, निजगादोदतरत् । तदाह—महीपते ! अत्यवधानतः चित्तैकाग्रतातः—परिकरं प्रगाढगात्रिकाबन्धं निबद्धं बध्वा, “परिकरः प्रगाढगात्रिकाबन्ध” इति विश्वकोषः । पूर्णसावधानतया समद्ध इत्यर्थः । अस्याप्रेतनेनातिष्ठमित्यनेनान्वयः ॥१३५॥

करतले क्षुरिकां निशितां दधद्, निदधदक्षि विदिक्षु च दिक्षु च ।

अहमतिष्ठमतः प्रहरे गते, विहितफेकृतिमीमशिवागणः ॥१३६॥

करतले—हस्ते निशितां तीक्ष्णा क्षुरिकां कर्त्तरीं “कर्त्तरी चासितपुत्री च क्षुरिका चासिवेनुके” त्यमरः । दधत्, सति सम्भवे तदुपयोगेनात्मरक्षणार्थमिति भावः । अक्षि नेत्रं दिक्षु पूर्वादिदिशासु च विदिक्षु विरुद्धदिशासु ईशानादिकोणेषु वा, निदधत्—क्षिपत् । एतेन स्वस्यातिसावधानत्वं सूचितम् । अहमतिष्ठम्—अतः उक्तस्थितेरुर्ध्वम्, प्रहरे यामे गते व्यतीते सति, विहिता फेकृतिः स्फारफेकारो तथानिनादः येन तादृशः भीमो भयङ्करः शिवागणः शृगाळोवृन्दम्, अस्याप्रेतनेन समोयायेत्यनेनान्वयः । पिशिताशयेति शेषः ॥१३६॥

तथा बुद्धिमान्नी प्रियते सारे बुद्धिमान् आ पुरुष आपनः राजना यरणुकमण युगलने। आश्रय क्षीघे छे. ऐम क्छी तेनुं धन आपी पश्चिक् धर गये छते राजन्ने मित्रमुद् ने क्छुं के हे भदान सत्पशाणी क्छो के तमे ते शपने कर्म पणु नुक्शान न थाय ऐवी रीते केम करी सायन्थे, त्पारे तेजे क्छीधुं के हे राज्ण ह्छुद्धिने सावधानीथी कभर क्क्षीने हाथभां तेज्छी छरी लछि यारे पाण्णु आप्ण ईरवतो ह्छुं भेडो हतो, पछी ऐक पछोरे वीत्ये छते अयंकर ऐपुं शीयाणाऐानुं टोळुं ईसार करवा लाय्पुं ॥१३४-१३५-१३६॥

तदनु च द्विमिते प्रहरे परे, नृपलभोज्यकृतोऽपि नृचक्षसः ।

प्रहर एव भयङ्करशक्तिनी—समुदयः समियाय तृतीयके ॥१३७॥

तदनु—तत्पश्चाच्च, द्विमिते—द्विचक्षसङ्ख्यायुक्ते, द्वितीयेत्यर्थः । प्रहरे, परे—शिवागणादन्धे, नुः—मनुष्यस्य, पलस्य—मांसस्य, भोज्यकृतो भक्षकाः नृचक्षसः—राक्षसाः “राक्षसः पुण्यजनो नृचक्षः” इति हैमः । समीयुरित्यर्थबलाद्भयते, तृतीयके—प्रहरे भयङ्कराणां—शक्तिनीनां—प्रेतविशेषाणां समुदयः, पश्चाच्च, समियाय ॥१३७॥

त्पार पछी प्छीन्ने पछोरे गये छते मनुष्य मांस पावा भाटे राक्षस आय्थे ने तीजे पछोरे अयंकर ऐवी साकिनीऐानु टोळुं आय्पुं. ॥१३७॥

अथ समागतानां तेषां कृत्यमाह—

विविधखेलननर्तनजल्पनैः, सुचिरमप्यधिवास्य तिरोदधुः ।

अपरिभूततयाऽवहिताश्रयो, विगतभीरपि यावदवास्थिषि ॥१३८॥

विविधैः खेलनैः—क्रीडाभिः, नर्तनैः—जल्पनैश्च, सुचिरम्, अधिवास्य—तत्र वासं कृत्वा, तिरोदधुः अलक्ष्यतां गताः । अपरिभूततया—परिभवमप्राप्ततया विगतभीः—निर्भयः, अवहिताश्रयः सावधानश्च यावदवस्थिषि—अतिष्ठम्, अप्रेतनवृत्तान्तजिज्ञासवेति भावः ॥१३८॥

उपगता रमणीयतमाकृतिः, कृष्णपसिभिधियेव तुरीयके ।

प्रहर आगमिता ननु मान्त्रिकै—र्व रमणी रमणीयविभामरैः ॥१३९॥

तुरीयके चतुर्थे प्रहरे, कृष्णपस्य श्वस्य सन्निधिं समीपे एव, नत्वन्यत्र, एतेनागतायाः पूर्वागत-
सजातीयत्वं सूचितम् । रमणीयो विभामरः कान्त्यतिशयो येषां तैः प्रभावशालिभिर्मान्त्रिकैः, च इव
एववा यथा तथैवैवमिति “वं प्रचेतसि जानीयादिवार्यं च तदव्ययमिति” चामरः । रमणीयतमा-
आकृतिर्यस्यास्सा तादृशी सौन्दर्यशालिनी रमणी स्त्रीः । यद्वा रमणीयप्रभामरैः रमणीयतमाऽकृतिः
इत्येवमन्वयः । आगमिता प्रतीक्षिता भाविष्यत्तान्तं प्रतीक्षमाणेन मयेतिशेषः, उपगता—प्राप्ता । मान्त्रिकैः
मन्त्रिप्रभावाद्यथा काऽपि स्त्री समाकार्यते तथैव कालं हरता मया प्रतीक्षिता सा रमणी प्राप्तेत्यर्थः ॥१३९॥

नाना प्रकारनी क्रीडा, नृत्यने अवाञ्छेथी लांया काण सुधी रङ्गिने ते अन्तर्दित थर्ध गयुः अने हू
तेभाथी पराजय पाभ्या सीवाय सावधान ने निक्षय थर्धने गेठा ह्यु तेदक्षिमां शयनी पासे योथा पहेरमां
शेष भञ्जिना भनोहर कान्तिवाणा मान्त्रिके पडे आवाहन करयेली अत्यन्त भनोहर रूपवाणी भाध् अ
आपी. ॥१३८१३८॥

सनय ! मारिरिति प्रतिपद्य साऽध्रियत वामकरे प्रसमं मया ।

विदधती प्रपलायनमेषिका, सपदि दक्षिणसक्थनि लाङ्घिता ॥१४०॥

सनय ! नययुक् ! नीतिज्ञ ! राजन् ! मारिस्तदाख्यदेवयोनिविशेषः । इति प्रतिपद्य बुद्ध्वा
सा रमणी, मया प्रसमं बलात्कारेण वामकरे अध्रियत गृहीता, प्रपलायनं विदधती, करप्रहमोचनाय,
वरिचिता स्यामिति भयाद्वेतिभावः, एषिका प्रस्तुता रमणी सपदि तत्कालम्, दक्षिणे सक्थनि ऊरौ
“सक्थयुरुः” इति हैमः । लाङ्घिता चिह्नवती कृता । एतेन मनुष्याः सम्भवे तत्परिचयार्थम् तथाकरण-
मिति स्वस्य मतिमत्त्वम्, भयहेतौ सत्यप्यभीतत्वान्महासाहसिकत्वञ्च सूचितम् ॥१४०॥

हे नीतिमान् राजन् ! आ भरणी छ ऐभ धारिने मे अणपूर्वक तेना उअो हाथ पडडी दीधो, ते
आगी ज्वा केशीश करती हती. ते वप्पते तेना ज्मथा साधणमां चिह्न करी दीधो हतो. ॥१४०॥

ननु तवैतत्कृतौ किम्प्रमाणमिति चेत्तत्राह—

रमसनाश्विकृष्टकराम्बुजे, मम करे किल तद्वलयं स्थितम् ।

नृपनिदेशवशादथ दर्शिते—ऽत्र नृपतिर्मनसीदमचिन्तयत् ॥१४१॥

रससं हठाद्यो नाशः पलायनं “नशनं च पलायने” इति तस्मिन् सति विकृष्टे कराम्बुजे,
तद्वलयं रमण्याः कटकम् “कटको बलयं” इति हैमः । मम करे स्थितम्, करमाच्छ्रोत्र्य सा तु पलायितवती,
किन्तु करविकर्षणाकर्षणक्रमेण तद्वलयं तत्कराग्निःसृतम्, तत्र मम करे स्थितमिति तदेवाकाट्यं
प्रमाणमितिभावः । अथ, नृपस्य निदेशवशात्, तन्मा दर्शयेत्येवमाज्ञावशादर्शिते अत्र बलये विषये
नृपतिः मनसि इदं वक्ष्यमाणप्रकारमचिन्तयत् ॥१४१॥

हाथी नासी जती पडायेले हाथमांनुं कंठ्यु भारा हाथमा आवी अथो छतो. त्यारे राजनी आग्राथी ते कंठ्यु देआउये छते राज अनमां विचारवा लाग्यो. ॥१४१॥

अथ नृपतिचिन्तामेवाह—

कनककङ्कणमेतदहो ! मया, स्वतनयाकर एव विलोकितम् ।

इदमजायत तत्करतः कथं, श्रुथनवर्जि च तत्करगोचरः ? ॥१४२॥

अहो—आश्चर्ये, मया एतद्दृश्यमानम्, कनककङ्कणं स्वतनयाकरे स्वपुत्रीहस्ते एव विलोकितम् । श्रुथनवर्जि कराद् अशनशीलतारहितश्चेदम् कङ्कणम्, ततः प्रमादात्तत्कराच्छ्रुनयनेन लब्धमिति न शक्यते तर्कितुम्, ततस्तस्माद्धेतोश्च, तत्करतः स्वतनयाकरतः, तत्करगोचरः एतत्पुरुषकरणतः तं कथं केन प्रकारेण अजायत ? इति नृपतिर्दृष्ट्यावितिभावः ॥१४२॥

अरे आ सोनाना कंगनना मे पोतानी पुत्रीना हाथमां ज्यो छतो. हाथमांथा नहि सरी पडना रे आ कंगन तेना हाथमांथा आना हाथमां थी रीते आव्यो ? ॥१४२॥

अथ संशये नृपस्य स्वसुतापरीक्षणमाह—

समभिसृत्य ततः श्रयितां सुतां, परिहिताच्छतगमरणांशुकाम् ।

सुदृढमूरुनिबद्धकपट्टिकां, नृपतिरैक्षत संहतकङ्कणाम् ॥१४३॥

ततः तथा विचारिते सति, समभिसृत्य गत्वा, नृपतिः परिहितानि धृतानि अङ्गे अचञ्चलराणि कान्तिमन्ति आभरणानि अंशुकानि वस्त्राणि च यया सा तादृशी ताम्, “अंशुकं वस्त्रं” इति हैमः । तथा । सुदृढम्, यथा न मुच्येत तथा, निबद्धकपट्टिकां ‘स्वार्थं कपत्यया’ निबद्धा न्यस्ता लञ्छनव्रण-शमनार्थं पट्टिका वस्त्रलण्डं यया सा ताम् बद्धपट्टाम्, संहतं कराद् दूरीभूतम् कङ्कणं यस्याः सा ताम्, श्रयितां सुतां सुतां सुतामैक्षत दृष्टवान् ॥१४३॥

पत्नी त्याथी जळने राज अत्यन्त स्वच्छ आभूषणने वस्त्रने पदेरेवी साथणमां मज्जुत रीते आघिशी पटीवालीने हरणु करायेशी कंगणुवाली सुतेवी पुत्रीने ज्यो. ॥१४३॥

तादृशीं सुतां दृष्ट्वा राजो वितर्कमाह—

किमभवत्तरणेस्तिमिरोदयः, सलिलतो यदि वा ज्वलनोज्ज्वलः ।

यदिदमश्रुतपूर्वकमीदृशं, तनुभुवो मम मारिविदूषणम् ॥१४४॥

तरणेः सूर्यात्, तिमिरोदयः अन्धकारोत्पत्तिः, अभवत् किम् ? यदि वा सलिलतः ज्वलन-स्याग्नेरुद्भवः अस्याभवत् किमित्यनेनान्वयः । ननु कुत इदं सम्भाव्यते इति चेत्तत्राह—यद्यस्माद्धेतोः, इदम् दृश्यमानम् । अश्रुतपूर्वकम् अश्रुतपूर्वकम्, स्वार्थं कः । मम तनुभुवः पुण्याः, ईदृशं वर्तमानेन प्रकारेण मारिविदूषणम् मित्रमुदुकमारिविदूषणवत् । नहि मनुष्यसन्ततौ मारिता सम्भाविता । यदि तदत्र दृश्यते तर्हि नूनं सलिलादितः ज्वलनाद्युत्पत्तिरसम्भावनेतिभावः । सन्देहालङ्कारः ॥१४४॥

શું આ સૂર્યથી અન્નપ્રાપ્તિનો ઉદય થયો કે પાશુથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થયો ? કે ને મારી પુત્રીને પૂર્વે કદી નહિ સાંભળેલો એવો મરણનો દોષ લાગ્યો. ॥૧૪૪॥

અપિ સમશ્ચવિલક્ષણલક્ષણૈ—રિયમજાયત કિંનુ કલકિની ? ।

કિમથવા સહસા ન નિગૃહ્યતે, સકલમેવ કુલં પરિરક્ષિતુમ્ ॥૧૪૫॥

અપિ સન્માવનાયામ્, નુ ચિત્કે, અહમેવં ચિત્કયામિ, સમશ્ચં પ્રત્યક્ષં યાનિ વિલક્ષણાનિ
ઇતરવ્યાવૃત્તાનિ લક્ષણાનિ તૈઃ કૃત્વા, ઇયં મત્પુત્રી, કલકિની રાજપુત્રી ન માનુષી કિન્તુ મારિરિતિ
કલકૃવતી અજાયત કિં ? નનુ તથા સતિ કઃ પ્રતિકારઃ इति ચિત્કયાહ—અથવા સકલમેવ કુલં
પરિરક્ષિતુમ્ । મારિકુલમિત્યેવમપવાદાત્ મારિકુતાદ્યા મયાત્ વ્રાતુમ્, સહસા અવિચાર્યેવ, શ્રદ્ધિતિ વા,
કિં ન ગૃહ્યતે ? પ્રતિક્રિયતે, અવશ્યમેવ મારિનિમ્નઃ કર્તવ્ય इति ભાવઃ ॥૧૪૫॥

ખરેખર અદ્ભુત લક્ષણો છતાં આ કલકિની કેમ થઈ ગઈ । તો આખા કુળના રક્ષણ માટે આને
નિમ્ન ક્રેમ ના કરાવ. ॥૧૪૫॥

इति विमृश्य तमेत्य रहोऽभ्यधात्, सरससाहसिकोत्तम ! साहसम् ।

કુળપરક્ષણ એવ તવાથવા, સ્ફુરતિ કિશ્ચન માન્વિકકૌશલમ્ ॥૧૪૬॥

इति पूर्वोक्तश्लोकद्वयोक्तप्रकारेण, विमृश्य एत्य, तम् मित्रमुदम्, रहः एकान्ते अभ्यधात्,
वदाह—सरससाहसिकोत्तम ! प्रकृष्टसाहसिकपुङ्गव ! कुળપरક્ષणे एव, तव साहसं स्फुरति, अथवा
मान्त्रिकस्य कौशलं किञ्चन ? केवलं साहसिक एवासि अथवा मन्त्रप्रयोगप्रकारमपि जानासि इति
प्रश्नः ॥१४६॥

એમ વિચારી તે મિત્રમુદ પાસે આવી રાત્રિ એકાન્તમાં બેઠ્યો. હે સારા સાહસિકોમાં શ્રેષ્ઠ, તમે
સખની રક્ષામાં સાહસ કર્યો છે. તેથી તમારી પાસે કંઈક માન્વિક કૌશલમંત્ર શક્તિ લાગે છે. ॥૧૪૬॥

ननु तव किं प्रयोजनं यदेवं पृच्छस्यति चेत्तत्राह—

નિનયિથ ક્ષણદાપ્રહરેઽન્તિમે, સુનયનાં નયનાયનમેવ યામ્ ।

કલયતાં તનયાં ચિનયાન્વિતાં, મમ વિચક્ષણ ! મારિતયેક્ષિતામ્ ॥૧૪૭॥

અન્તિમે ક્ષણદાયાઃ રાત્રેઃ, પ્રહરે, એવ, નત્વન્યત્ર પ્રહરે ચાં સુનયનાં ચારુનેત્રી નારી નયનાઽઽયનં
નેત્રગોચરં નિનયિથ ચકર્થ, તાં વિચક્ષણ ! ધીમન્ ! મારિતયા ઇયં મારિરિત્યેવમિક્ષિતામ્ કક્ષિતામ્
ચિનયાન્વિતામ્ મમ તનયાં પુત્રી કલયતાં જાનોહિ, ચા ત્વયા ઇયં મારિરિત્યેવં કક્ષિતા સા ન તથા કિન્તુ
મમ પુત્ર્યેકેતિભાવઃ ॥૧૪૭॥

તમે રાત્રિના છેલ્લે પહેર ને સુંદર નેત્રવાલીને એમ સામે કહું છું હે શુદ્ધિમાન મારી રૂપે
જોડખાપેલી તેને મારી ચિનયવાળી પુત્રી બોલો. ॥૧૪૭॥

નનુ સા તવ પુત્રી ભવતુ, તેન મમ કિ પ્રયોજનમિતિ ચેતત્રાહ—
 યદિ તવાસ્ત્યપિ શક્તિરનાહતા, તદિમિક્ષાં નિગૃહાણ ગૃહાણ ચ ।
 પ્રથમમેવ નિરીક્ષ્ય પરીક્ષ્ય ચ, પ્રવદિતાસ્મિ નૃપેતિ ચ સોઽવદત્ ॥૧૪૮॥

યદિ તવ, અનાહતા અનભિમવનીયા, અન્યથા તુ નિગ્રહો પ્રહણં વા મારેસ્ત્વયા ન સમ્ભવ-
 તીતિભાવઃ । શક્તિરપ્યસ્તિ, ન તુ કેવલં સાહસમ્, તત્તદા, શ્મિકામિમાં મમ પુત્રી, નિગૃહાણ વજ્રીકુઠ, સ્વશક્ત્યા, તત્ત્વા મારિત્વાદિતિભાવઃ । ગૃહાણ ચ સ્વીકુઠ ચ, મન્ત્રાદિશક્તિમાનેષ મારિં પ્રહીતું શવનોતીતિભાવઃ । સ ચ તથા પૃષ્ઠઃ મિત્રમુદ્ધ, અવદત્, કિમિત્યાહ—નૃપ ! પ્રથમં પૂર્વમેવ, ન તુ પ્રહણાનન્તરમ્, પરિહાસોપદ્રવાદેઃ સમ્ભવાદિતિભાવઃ । નિરીક્ષ્ય પરીક્ષ્ય વિચાર્ય ચ, પ્રવદિતાસ્મિ કથયિષ્યામિ ॥૧૪૮॥

એ તમારી પાસે બેરહાર શક્તિ હોય તો આનો નિગ્રહ કરો, ને આનું મહત્ત્વ પણ કરો. ત્યારે તેણે કીધું કે હે રાજા પહેલાં તેને બેઠને પરીક્ષા કરી પછી કહીશ. ॥૧૪૮॥

નૃપતિદેશવશાત્સમ્પાગતં, સદકરોદ્ નૃપતેસ્તનયાઽપિ તમ્ ।
 કિમ્નુચિતાચરણવ્યભિચારણાં, વિદધતે ક્વચનાપિ મહાશયઃ ? ॥૧૪૯॥

નૃપતિર્દેશવશાત્ રાજાઽઽજ્ઞામાસાચ, સમાગતં તં મિત્રમુદ્ધમ્, નૃપતનયા, અપિના નૃપોઽપિ, સદકરોત્ સત્કારમકાર્ણીત્, તત્સત્કારં સમર્થયતિ મહાશયઃ સદારમનસઃ, ક્વચનાઽપિ, ઉચિતસ્ય ઓકાવિરુદ્ધસ્ય આચરણસ્ય વ્યવહારસ્ય વ્યભિચારાણામતિક્રમં વિદધતે કિમ્ ? નૈવેત્યર્થઃ । અર્થાન્તર-
 ન્યાસઃ, સામાન્યેન વિશેષસ્ય સમર્થનાત્ ॥૧૪૯॥

રાજાની આગાથી પાસે આવેલા તે મિત્રમુદ્ધને રાજપુત્રીએ પણ સત્કાર કર્યો, કેમકે મહાશયી કથાંય પણ ઉચિત શિષ્ટાચારમાં ચૂકે છે ? નહીજ ॥૧૪૯॥

અથ જગૌ જગતીપતિનન્દના—મમરદત્તસુહૃદ્ યદહં બ્રુવે ।
 શુભમુતાશુભમેવ મદીરિતં, તદવિમર્શમિદં ક્રિયતાં ત્વયા ॥૧૫૦॥

અથાનન્તરમ્, અમરવત્તસુહૃત્ મિત્રમુત્, જગતીપતિનન્દના રાજપુત્રી જગૌ તદ્દેવાહ—યત્ અહં બ્રુવે કથયામિ, તદિદં મદીરિતં શુભમ્ તથાશ્વા અશુભમેવ વા, અવિમર્શમ્ વિમર્શમાવપૂર્વકમ્ અવિમર્શમિત્યવ્યયીભાવઃ । શુભમ્ અશુભમ્ વાઽવિચાર્યેવ, ત્વયા ક્રિયતામ્ । અન્યથા ઉભયોરેવાવયોર્હાનિ-
 સમ્ભવ इति ભાવઃ ॥૧૫૦॥

પછી રાજાની પુત્રીને મિત્રમુદ્ધે કીધું કે જો હું કહું છું શુભ કે અશુભ તે મેં કહેલું તમારે વિચાર્યો શિવાય કરવાનું છે ॥૧૫૦॥

મદુત્કારણે તવ નિગ્રહોઽવશ્યંભાવી તથોપામસદ્ભવાસ્તદેવાહ—
 ન વલયાપહૃતૌ તવ કેવલં, નવલયાપહૃતૌ મનસોઽસ્મ્યડલમ્ ।
 કુવલયાદિ ! ચ સક્થનિ દક્ષિણે, વિહિતવાનહમસ્મિ તવાક્ષુનમ્ ॥૧૫૧॥

तव, बलवत्त्वं अपहृतावपहरणे केवलं न पदुरहमिति शेषः । किन्तु, मनसः, अर्थात्तवैव, नवो बिलक्षणो यो लयः आनन्दः तस्य अपहृतौ, नयने नवानन्दप्रापणे अपीति शेषः । अलं समर्थः अस्मि । तदुपायमाह—कुबलयामि ! पद्मनेत्रे ! तव दक्षिणे सन्धनि शरी, च अहम्, अङ्गनम्—बिहम्, बिहितवानस्मि । मदुष्काकरणे तदेव तव निग्रहोपायो भवितेति भावः ॥१५१॥

हे तभारा कंगननुं हरथु हरवाभां नहि, पथु तभारा मनना नवा रागनुं हरथु हरवाभां समर्थं धुं । हे कमलायी तभारा अमथा साधण उपर चिह्न करी अथो धुं ॥१५१॥

शुभवती भवती नृपतेः पुरः, कनि ! मया खलु मारिरितीरिता ।

जडधिया निजकार्यविधित्सया, परमघं नहि दूषणरोपणात् ॥१५२॥

कनि ! कन्ये ? भगिनि ! जडधिया—मन्दबुद्धया हेतुना उत्तमस्य दूषणं जडबुद्धेरेव विजृम्भित-मिति भावः । खल्विति अलोके, मया, शुभवती कल्याणभागिनी भवती, नृपतेः पुरोऽग्रे मारिः इति इत्येवम्, ईरिता कथिता, अस्तीति शेषः, एवञ्च मया निजबुद्धिवैभवेन त्वं पाशिताऽसीति मदुष्कं त्वयाऽवश्यं कर्तव्यम्, अन्यथा तवानर्थ इति भावः । ननु निर्दोषस्य दूषणे तव महत्पातकमिति चेत्, स्वकार्य-साधनाय दूषणारोपणं नाऽत्यन्तं पातकाय, अन्यथा कार्यासिद्धेरित्येतदाह—हि यतः, निजकार्यस्य विधित्सया चिकीर्षया, एवं च निरर्थकं दूषणारोपणं महापातकायेति भावः । दूषणस्य रोपणादारोपात्, परमत्यन्तमघं पातकं न नैव तथा च यत्किञ्चित्पातकं निजकार्यविधित्सुना सोढव्यमेव भवति, अन्यथा कार्यसिद्धेर्मेहनर्थसम्भवादिति भावः ॥१५२॥

हे शुभवक्षुषुवाली कन्ये ! रागनी आगण अउ भतिना क्षीधे मे' आप भारी छे अम क्षीधुं छे—पोताना क्षीधं सावधानी धिञ्छाथी भीजने दोष आपवाथी क्षीधं पाप थपुं नथी. ॥१५२॥

अथ पूर्वश्लोकद्वयेन वण्डनेदावुक्त्वा सन्प्रति साम प्रयुञ्जानः स्वकार्यमपि सहैवाह—

भुषु यतोऽस्ति सुहृत् सुमपत्तनेऽप्यमरदत्त इति प्रथितो मम ।

सुरगृहे तव रूपकपुत्रिका—सुभगताकलनात्स भवन्मयः ॥१५३॥

यतः यस्माद्धेतोः मयैतत्कृतम्, तच्छृणु, सुमपत्तने कुसुमपुरे, पादलिपुत्रापरनाम्नि वा । “पादलिपत्रं कुसुमपुर”मिति हैमः । सुरगृहे देवमन्दिरे तव, रूपकपुत्रिकायाः त्वदाकृतितुल्यपाञ्चाळिकायाः सुभगतायाः सौन्दर्यस्य आकलनात् अवलोकनात् हेतोः, भवन्मयः त्वद्वर्णनपरायणः, मम सुहृदस्ति च अमरदत्त इति प्रथितः क्वातः ॥१५३॥

संक्षेपे, भारे अमरदत्तनामे प्रसिद्ध मित्र ज्यां कुसुमपुरमां छे. ते देव मन्दिरेमां तभारा रूपनी पुतलीना सो'दर्थं ज्ञेवाथी तभाराभां क्षीन थर्धं ज्यो छे. ॥१५३॥

ननु अमरदत्तो मम्यक, न तत्र मम दोषः, तथा च निर्दोषाया दूषणं पातककृत्यमिति चेत्, न,

त्वयि दूषणारोपणद्वारा तव प्राप्तिरेवेष्टा, अन्यथानर्थसम्भवादित्याह—

निधनर्था त्वदलम्भनतो गप्ती, यमित्युक्तिरसौ स्मरसायकैः ।

सुहृदं अमरदत्तमिहाममं, कष्टमारचयं किञ्च तावदहम् ॥१५४॥

અસૌ મમ મિત્રમ્, સ્મરસાચકૈઃ કાનેષુભિઃ કૃત્વા, ગમિતક્ષત્કિઃ ગદ્યસંજ્ઞાઃ, ત્વદલ્ભનતઃ તવા-
પ્રાપ્તૈઃ, નિવનતાં મરણં ગમી પ્રાપ્તા, મરિષ્યતિ ત્વદિનેત્યર્થઃ । સુહૃદ્ સસ્ય મિત્રમહમ્, एतेन तत्प्राप्त-
रक्षणोपायो मयाऽवश्यं कार्यं इति सूचितम् । भवदर्थं तव प्राप्त्यर्थमिहागमम्, तादृशं पूर्वोक्तप्रकारम्
कपटम्, आरचयं अहं कृतवान् किल ॥१५४॥

એ કામખાલોથી ક્ષીણ સક્રિયવાળો થઈ તમે નહિ મળવાથી મૃત્યુ પામશે. તેથી તેનો મિત્ર હું
તમારા માટે અહીં આવ્યો છું ને આપું કપટ કથું છે. ॥૧૫૪॥

મમ મૃતિનિયતા ત્વદલામતઃ, સ ચ મરિષ્યતિ તત્ર શુમાશયે ।

તવ કલક્યુગં ભવિતા ગિરાઽયમપિ ચેતસિ તન્વિ ! વિચારય ! ॥૧૫૫॥

શુમાશયે શુભભાવસમ્પન્ને, શુભભાવશ્ચ ન પરવિપત્તિમિચ્છતીતિ સાકૂતમિદં સમ્બોધનમ્ ।
ત્વદલામતઃ તવ પ્રાપ્ત્યભાવે, મમ મૃતિનિયતાઽવશ્યમ્ભાવિની, यदि त्वां न प्राप्नुयां तद्दर्थं भवदर्थं
प्रियेयम इत्यर्थः, तत्र कुसुमपुरे, स मम मित्रं च मरिष्यति, ननु तेन मम का हानिरिति चेत्तत्राह—
तव गिरा शब्दतઃ, લોકવાક્યાત્, કલક્યુગમપવાદદ્વયં ભવિતા ભવિષ્યતિ, અનિષ્ટસ્ય હિ સમ્બન્ધો
મરણાદતિરિક્તયતે इति भावः । तन्वि ! चेतसि एतदपि, विचारय । त्वया मम वचनमवश्यं स्वीकर्तव्यम्
एवञ्च तव मम वचनमवश्यं कर्त्तव्यमित्यनुनयोक्तिः ॥१५५॥

અહિં તમારા નહિ મલવાથી મારી મૃત્યુ નક્કી છે ને હે શુભ આશયવાળી ત્યાં તે પણ મરશે.
તેથી તમને એ કલંક લાગશે. હે કામલાંગી માટે મારા વચનથી આ બધું પણ મનમાં વિચારો. ॥૧૫૫॥

નૃપસુતાઽપિ વિચિન્ત્ય જગાદ તં, મયિ દૃષદ્વપુપિ સ્થિરસૌહૃદઃ ।

અયિ ! સુહૃદ્ તવ મિત્રયુરીદૃશસ્ત્વમપિ તદ્વ્યમાવ્યમિદં ધ્રુવમ્ ॥૧૫૬॥

અયીતિ કોમલામન્ત્રણે । તવ સુહૃત્, દૃષત્-પ્રસ્તરઃ “પાષાણઃ પ્રસ્તરઃ દૃષદ્” इति हैमः । तन्मय-
मित्यर्थः वपुर्यस्याः सा तस्यां मयि मद्विविषये, मम प्रतिमां दृष्ट्वा मयीत्यर्थः । स्थिरं सौहृदं प्रेम
यस्य स तादृशः सातिशयप्रोतिमान्, त्वमपि, ईदृशः सम्प्रत्यनुभूतप्रकारः, मित्रयुः प्राणव्ययेनाऽपि
मित्रवत्सलः “मित्रयुर्मित्रवत्सलः” इति हैमः । तत्तस्मादिदं प्रस्तुतं द्वय मित्रयुगम्, ध्रुवं निश्चयेन,
आव्यम् रक्षणीयम्, अन्यथा द्वयोरेव शोचनीयत्वं स्यात्, एवञ्च त्वद्वचनमहं करिष्यामिति स्वीकारोक्तिः
सूचिता, स्त्रियो हि प्रकारान्तरेणैव स्वाभिप्रायं सूचयन्तीति भावः ॥१५६॥

રાજપુત્રી પણ વિચારીને તેને કીધું કે અહો મારા પત્થરના શરીરમાં પણ તમારો મિત્ર આટલો
સ્થિર પ્રેમવાળો છે ને તમે આવા મિત્રોપકારી છો માટે આ બન્નેનું નક્કી સાચવવું જોઈએ. ॥૧૫૬॥

સ મિત્રમુત્, વિસારિણં વર્ધમાનં તસ્મા મખિમજ્જાર્યાં અનુરાગમવેચ્ય સ્વીકારોક્ત્યાઽનુમાય

મવતિસ્મ' તાં પ્રતીતિશેષઃ । કિમિત્યાહ—

તદનુરાગમવેચ્ય વિસારિણં, સ વદતિ સ્મ યદા જનકસ્તથ ।

મમ સમર્પયશે મવતીં તદા, સુતનુ ! ફેત્કિયતાં સુવસં ત્વયા ॥૧૫૭॥

सुतनु ! यदा तव जनकः पिता, भवती मम समर्पयते मया दाम्यति, तदा त्वया, सुतरामक्षि-
त्वेन केत्किञ्चिन्माम्, केत्काराः कर्त्तव्याः, यथा सर्वेषामियं मारिरिति निश्चयो भवेत्, तथा च विशिष्य-
नोद्वापोही भवेताम् ततश्च कार्यसौकर्यमितिभावः ॥१५७॥

तेन। वृद्धिं प्राप्तो अनुराज मेधं मित्रभुद भोक्ष्यो ऽ न्याये तमारा पिता भवे तमारी सोपधु
करे त्वारे कामलांजी तमारे शिवाक्षियानी नम सारी रीते आवाञ् करवो। ॥१५७॥

इति विनीय स तां मणिमञ्जरीं, नृपतिमध्यगमभिजगाद च ।

क्षितिपते ! मम साध्यतमाऽस्ति सा, चतुरगस्तुरगः परमर्प्यताम् ॥१५८॥

स मित्रमुत्, तां-मणिमञ्जरीम्, इति उक्तप्रकारं विनीय-शिक्षयित्वा, नृपतिम् अभ्यगमत्,
निजगाद च, किमित्याह-क्षितिपते ! राजन् !, सा-तव पुत्री, मम. साध्यतमा, तामहं वशीकर्त्तुं
क्षमः, ततश्च त्वया न भेत्तव्यमितिभावः । परं किन्तु चतुरगतिः पटुगतिः, तुरगोऽयः अर्प्यताम्
वीयताम् ॥१५८॥

अथ ते भक्षिभञ्जरीने वधु शीघ्रणी ते मित्रभुद राज्ञ पासे जये ने भोक्ष्यो ऽ दे राज्ञ आ भारे
साध्य छे पक्षु सारी आक्षवाणे धोडा आपो। ॥१५८॥

ननु तुरगेण तव किं प्रयोजनम् इति चेत्तत्राह—

दिनकराम्बुदयात्प्रथमं यथा, जनपदान्तरमेव तर्का नये ।

अपरथा तु तथाभितलक्षणा, कुलविघातकरी भवितैव सा ॥१५९॥

यथा येन प्रकारेण दिनकरस्य अम्बुदयात्प्रथममेव सूर्योदयात्पूर्वं रात्रावेवेत्यर्थः । अन्यथा
साऽसाध्या भवेदितिभावः । तर्का तां 'स्वार्थे कः' जनपदान्तरं देशान्तरं नये प्रापयामि, झीघ्रगामि-
तुरगामावे तु नैवं शक्यम्, तव राज्यस्य विस्तृतत्वात् सीम्नोऽतिदूरत्वान्मन्त्रगतिनाश्वेन तदुलङ्घनस्या-
सम्भवादितिभावः । ननु सा पुत्रीति मद्गृहे देशे एव वा तिष्ठतु, अत्रैव तद्विषयकारः कोऽपि त्वया
कार्यः इति चेत्, नैतत्सम्भवतीत्याह-अपरथा जनपदान्तरप्रापणे पक्षे, तु न पूर्वपक्षस्य नितरा-
मनिष्टताऽशक्यता च सूच्यते । तथाकथितप्रकारेण मार्यादिरूपेण आश्रितं लक्षणं स्वरूपं यया सा
वाह्यी मारिरूपा सा त्वपुत्री कुलविघातकरी भविता नान्यस्तदोषोपशमोपायः, एवञ्च कुलविघाता-
पेक्षया वरमेकस्यास्त्यागः इति भावः ॥१५९॥

अथी सूर्योदय पक्षेण न तेन भीष्म देशभां लभं अर्धं लभु अन्यथा तेन लक्ष्योपाणी ते कुण नाक
करनारी यशे न. ॥१५९॥

क्षितिञ्जया चकितेन च तस्मै सा, कचविकर्षमपूर्वकमर्पिता ।

अथ मुता गुरु फेत्कृतिमीषणा, व्यवसिता कुलजा हि कुलभिये ॥१६०॥

अथ तद्वाक्यमवधानान्तरम्, चकितेन साङ्गर्भभवेन क्षितिमुञ्जा-रक्षा, गुरुः साक्षिसवा,

યા પેત્તકૃતિઃ મૃગાલ્લરવઃ, તથા મીષણા, પૂર્વકૃતોપદેશાનુસારાદિતિભાવઃ । આ સુતા મણિમજ્જરી, કવાનાં કેશાનાં ચક્રિકર્ષણં તત્ પૂર્વકમ્, સદોષત્વે હિ અપત્યેડપિ નાદરો મહતામિતિભાવઃ । તસ્ય મિત્રમુદઃ, અર્પિતા । સ્વાપત્યે તાદૃશ્યવહારં સમર્થયતિ-હિ ચતઃ, કુલજાઃ કુલીનાઃ, કુલમિત્રે કુલકન્થાનાવ, વ્યવસિતાઃ કૃતપ્રયત્નાઃ, વ્યાપૃતા इति યાવત્, ભવન્તોતિશેષઃ । એવમ્ કુલજ્ઞયમયાદેવાપત્યેડપિ તત્સ્યાં તથાવ્યવહાર इति ભાવઃ ॥૧૬૦॥

રાજ્યએ અકિત વર્ધને તેને કેશ ખેંચીને તે પુત્રા આપી દીધી પછી તે રાજપુત્રી શિયાલિયાની નેમ બાપંકર મોટા ફુંકારે કર્યો, કેમકે કુલીન કન્યા કુલીની શોભા આપ્યાદી માટે હોય છે. ॥૧૬૦॥

અયમપિ પ્રણયપ્રવણઃ સ હું-ફુલિતિ મન્ત્રસમુચ્ચરણાગ્રિમમ્ ।

નૃપસુતામધિરોહ તુરજ્જમં, નિરગમઅગરાદિવસાત્યયે ॥૧૬૧॥

પ્રણયઃ પ્રીતિસ્તત્પ્રવણ ઉન્મુલ્લઃ, મિત્રપ્રીતિમાનિત્યર્થઃ, સ તાદૃશાદ્મુતમતિઃ, અયં મિત્રમુદપિ હુંફુલિતિ મન્ત્રસમુચ્ચરણમ્ અગ્રિમં પ્રથમં યથાસ્યાસ્તથા, મન્ત્રેણેયં મયા વક્ષોકૃતા, इति મારિરેવેયમિતિ લોકપ્રત્યાયનાર્થમિતિભાવઃ । નૃપસુતાં મણિમજ્જરીમ્, તુરજ્જમમશ્વમધિરોહ, દિવસાત્યયે સૂર્યાસ્તા-નન્તરમ્, દિવસે કાર્યવિઘ્નસમ્ભવાદિતિભાવઃ । નગરાભિરગમત્ ॥૧૬૧॥

ધોહાને રીઝવવામાં તત્પર તે મિત્રમુદ પશુ 'હું ફલ્ટ' એમ મન્ત્ર બોલતો પહેલા રાજપુત્રીને ધોડા ઉપર ચઢાવી સાંને નગરથી બહાર નીકળી ગયો. ॥૧૬૧॥

ઉદિત एष તથા હયમાશ્રયે-તિ સ જગૌ સ્ફુટમેકકવાહને ।

સહ સુહૃત્પ્રિયયા ત્વધિરોહણં, ન સ્વલુ સજ્જતિમજ્જતિ કુત્રચિત્ ॥૧૬૨॥

તથા મણિમજ્જર્યા, હયમશ્વમાશ્રયારોહય, इत्येव ઉદિતઃ કથિતઃ, एष સ મિત્રમુત્, સ્ફુટં જગૌ નત્વસ્પષ્ટમ્, મિત્રસ્ય સ્વચ્છદ્વદયત્વાત્, અસ્પષ્ટકૌ તસ્યાઃ અવિશ્વાસસમ્ભવાદિતિભાવઃ । કિમિત્યાહ-એકકવાહને એકસ્મિન્ વાહને, તુના વાહનાન્તરે સમ્મતિઃ સૂચિતા, સુહૃત્પ્રિયયા સહ, અધિરોહણં ન સ્વલુ નૈવ કુત્રચિદ્ કુત્રાડપિ સજ્જતિમ્, અજ્જતિ ગચ્છતિ, અસજ્જતમિત્યર્થઃ । નીતિવિરુદ્ધમિતિયાવત્, મનસિ દૃઢેડપિ સતિ કદાચિદોષસમ્ભવાદિતિભાવઃ ॥૧૬૨॥

રાજપુત્રીએ તે મિત્રમુદને ડીધું તમે પશુ ધોડા ઉપર ચઢી જાવ ત્યારે તેણે ચોખ્ખું ડીધું કે એક વાહન ઉપર મિત્રની પત્ની સાથે ચઢવું તે ક્યાંય પશુ ઉચિત નથી. ॥૧૬૨॥

મથ તદુત્તરં યુત્વા મણિમજ્જર્યાઃ વિચારમાહ-

નૃપસુતાડપિ વિચિન્તયતિ સ્મ સા, સુકૃતિનાં કૃતિનાં સ શિરોમણિઃ ।

ગુણનિધિઃ સુહૃદેષ યદીયકઃ, શ્રુતિવિદાં વ્યવહારવિદાં ગુરુઃ ॥૧૬૩॥

આ નૃપસુતા મણિમજ્જર્યપિ વિચિન્તયતિ સ્મ, કિમિત્યાહ-શ્રુતિવિદાં વિદુષાં વ્યવહારવિદાં નીતિજ્ઞાનજ્ઞાનગુરુઃ એકઃ, ગુણનિધિઃ-એક મિત્રમુત્, યદીયકઃ એક સુહૃત્ મિત્રમ્, સોડમરવત્, સ

કુતિના પુણ્યવર્ણન કુતિના ધીમતા કિરોમણિઃ પ્રવાનમ્ । સ ચ વિદ્યુત્પ્રાક્ષો નાડ્યેન પુણ્યેન લભ્યમ્ ।
માયઃ । યતાદ્યમિત્રભાગઃ નાડ્યસ્ય પુણ્યસ્ય ફલમિતિભાવઃ ॥૧૬૩॥

ત્યારે રાજપુત્રી વિચારવા લાગી કે પુણ્યવર્ણન એવાં કુદિમાનેનાં કિરોમણી હોવાં એક એક એને
શાંત અને વ્યવહારનાં બાંધકારોમાં એક મુશ્કેલીની આશય આપે મિત્ર છે. ॥૧૬૩॥

અહમપિ-ત્રિજગત્પ્રમદાજનસ્તુતિપદં ન મવામ્યધુના કથમ્ ? ।

અપિ દષ્ટપુષ્પા પરિકલ્પયા, યુવમનઃ પ્રસન્નં પ્રહતં યયા ॥૧૬૪॥

અથાત્માનમપિ ધન્યં મનુતે અહમિતિ ઇતિ અહમપિ અધુના, ત્રિજગતિ સુવનપ્રયેડપિ, યઃ
પ્રમદાજનઃ તસ્ય સ્તુતિપદં પ્રશંસાપાત્રં કથં ન મવામિ ? અપિ તુ મવામ્યેવ, અત્ર હેતુમાહ—યયા
મયા દષ્ટપુષ્પા પ્રસ્તરમયશરીરયા પરિકલ્પયા નિર્મિતયા સ્વપ્રતિમયા યુવમનઃ પ્રસન્નં હઠાત્ પ્રહતમાકૃષ્ટમ્ ।
અન્યા તુ માનુષશરીરેણાડપિ તાદૃશયુવમનોદરણેડસમર્થા અહં તુ સ્વપ્રતિમયાડપિ તત્ર સમર્થેતિ અવશ્યમર્હં
પ્રશંસ્યા, અસાધારણગુણવસ્ત્વાદિતિ ભાવઃ ॥૧૬૪॥

કું પશુ તમે જગતની સ્ત્રીઓમાં પ્રશંસાપાત્ર કેમ નહિ થાઉ ? કેમકે મારી બનાવેલી પત્થરની
મૂર્તિથી પશુ મેં યુવાનનું મન હઠી હરી લીધું છે. ॥૧૬૪॥

વિમૃશતીતિ મહીપતિકન્યકા, સુહૃદપેક્ષિતસિદ્ધિવિધિસ્તુના ।

દ્રુતમનીયત પુષ્પપુરાન્તિકં, નયવતા કમલેવ વિશાલતામ્ ॥૧૬૫॥

ઇતિ-પૂર્વોક્તપ્રકારેણ, વિમૃશતી વિચિન્તયન્તી મહીપતિકન્યકા રાજપુત્રી, સુહૃદઃ-અપેક્ષિતા
દૃષ્ટા યા સિદ્ધિઃ કાર્યં તદ્વિધિસ્તુના તદ્વિકીર્ણા મિત્રમુદા, નયવતા-નીતિજ્ઞેન, કમલા લક્ષ્મીવિશાલતાં
દૃષ્ટિમિત્ત, દ્રુતં પુષ્પપુરાન્તિકમનીયત “કુસુમપુરં પાટલીપુરાપરાક્ય” પ્રાપિતા । હવમાલકારઃ ॥૧૬૫॥

આમ વિચાર કરતી રાજની પુત્રી મિત્રની ઈષ્ટ સિદ્ધિ કરી આપવા ઇચ્છનાર તે મિત્રમુદ વડે
નીતિજ્ઞે વડે લક્ષ્મીને વિશાળતા દૃષ્ટિની જેમ કુસુમપુર પાસે શીક્ષતાથી લઈ આવે. ॥૧૬૫॥

અથામરદત્તવૃતાન્તમાહ—

પરમિતશ્ચ દષ્ટન્મયપુત્રિકા, સ્મરણલીનમના નૃપનન્દનઃ ।

અવસિતે સુહૃદાઽભિહિતેઽવધૌ, તમરમિમ્પમયાચત ચિન્ચિકામ્ ॥૧૬૬॥

પરમ્ કિન્તુ ઇતઃ કુસુમપુરે ચ મિત્રમુદવૃત્તસમુચાયકઃ । દષ્ટન્મયો યા પુત્રિકા પુત્તલિકા
તસ્યાઃ સ્મરણે લીનમેકતાનં મનો યસ્ય સ તાદૃશઃ નૃપનન્દનો અમરદત્તઃ, સુહૃદા મિત્રમુદા, અભિહિતે
કથિતે, અવધૌ-કાલમર્યાદાધામ્ માસદ્વયમિતે જ્ઞાતે સતિ “જ્ઞાનં સિતમતે અવાત્” ઇતિ હૈમઃ । અવસિતે
અવધૌ સતિ અરમ્-શીઘ્રમ્, યતેન ચિરદૃશ્યત્વમ્-સહિષ્ણુતા સૂચિતા તમિમ્પ્યં એષ્ટિચરમ્ રત્નસારમ્
ચિન્ચિકા ચિત્તા “ચિતિ ચિત્તાચિત્તા” ઇતિ હૈમઃ । અસાચત ચિતારોદયે મનો વધાવિત્તર્યા ॥૧૬૬॥

પશુ અક્ષીનેા પત્થરની પુતલીનું રમરણ કરવામાં જ લીન એવો રાજપુત અમરદત્ત મિત્રે કહેલી અવધિનો અન્ત થયે છતે તે વધિકને તરત જ ફાંસુ કે મને ચિતા બનાવી આપેા. ॥૧૬૬॥

વિરચિતે સહુ તેન તદીહિતે, નિરુપચારમથોષચિતાનલે ।

નિશ્ચિલપૌરજનપ્રતિપત્તિત-સ્તદહરેકમવાસ્થિત ભૂપજઃ ॥૧૬૭॥

અથ તેનેધ્યેન, તદીહિતે અમરદત્તેષ્ટે, નિરુપચારમ્ પદનાશુપચારાભાવેડપિ ઉપચિતાનલે સમુદ્ગમ્નો વિરચિતે સમ્પાદિતે સતિ, ભૂપજઃ નિશ્ચિલનાં પૌરજનાનાં પ્રતિપત્તિરામહઃ, અથ પ્રતીક્ષસ્વેત્વેવં પ્રાર્થના, તદ્વંતોઃ, એકં કેવલં તદ્દહઃ જવચેરન્ત્યં તદ્દિનમ્, અવાસ્થિત ચિતારોહણાદિરતઃ ॥૧૬૮॥

તે વધિક વડે તેનો દ્રષ્ટ ચિતા બનાવાયે છતે અને તે ચિતામાં વિના ઉપચારે અગ્નિદ્વિ પામે છતે બધા નગરજનોના આમદથી તે એક દિવસ રાજપુત થોભ્યો. ॥૧૬૭॥

અથ મિત્રમુદાગમનમાહ—

તુરગવાહન ઇતિ પદાતિના, સમમિતિ પ્રજયા પ્રતિરૂપિતે ।

અમરદત્તસુહૃત તયકા સમં, સ મમયાડમરદત્તમુપાગતમ્ ॥૧૬૮॥

તુરગવાહનોડધ્વાખ્લઃ કોડપિ પદાતિના પદગેન સમમેત્યાડડગચ્છતિ “પદાતિસ્તુ પત્તિઃ પદ્ગાઃ” ઇતિ હૈમઃ । ઇત્યેવમ્ પ્રજયાલોકેન પ્રનિરૂપિતે કથિતે, અમરદત્ત સુહૃત્ મિત્રમુત્, તયકા મળિમજ્જયાં સમમ્, અમરદત્તં સમયા સમીપે, સમયા યોગે દ્વિતીયા । ઉપાગમવદાગાત્ ॥૧૬૮॥

કાઈ થોડે સવાર પગે યાજ્ઞતાની સાથે આવે છે એમ લોકો કહે છે તે અમરદત્તનો મિત્ર તે મણિમંજરી સાથે અમરદત્તની પાસે આવી પહોંચ્યો. ॥૧૬૮॥

ઉપલમૂર્તિરિયં સમુપાસિતા, કલયતિ સ્મ યદત્ર સમક્ષતામ્ ।

અવિકલં તદિદં કિલ ભાવના-વલફલં કલયન્તુ મનીષિણઃ ॥૧૬૯॥

અથ તદ્ભાવનાં શ્લોકિતિ-ઈયં પ્રત્યક્ષા, ઉપલમૂર્તિઃ પ્રસ્તરપ્રતિમા, સમુપાસિતા આરાધિતા સહો યદત્ર, સમક્ષતામ્ સંજીવરૂપેણ પ્રત્યક્ષતાં કલયતિ સ્મ ગતા, મનીષિણઃ તદિદમ્, અવિકલં સર્વમ્, ભાવના તયા દૃઢમનોવૃત્તેષ્વલસ્ય શક્તેઃ ફલં કલયન્તુ જ્ઞાનન્તુ કિલ । ભાવનયા હિ અસાધ્યમપિ સાધ્યતે ઇતિ ભાવઃ ॥૧૬૯॥

જે કારણથી આ પત્થરની મૂર્તિ સેવાયેલી હતી સહ સ્વરૂપે થઈ ગઈ છે તેથી બુદ્ધિમાનો તે આ સંપૂર્ણ રૂપે ભાવના બળે મળેલું જણ છે. એમ નિશ્ચિત રૂપે બોલ્યો. ॥૧૬૯॥

અમરદત્તકુમારશિરોમણિઃ, સમવલોક્ય સ તાં મળિમજ્જરીમ્ ।

સુલ્લમવાપ તદેવ ન નિર્વૃત્તૈર્યદિદ-નિર્વૃત્તિમાપ્ય દુરાસદમ્ ॥૧૭૦॥

સ ચિતામાહકશુઃ, અમરદત્તઃ તદાક્ષઃ કુમારશિરોમણિઃ, તાં મિત્રદુરા સહ બાગતાં મળિ-મજ્જરી સમવલોક્ય એવ દર્શનમાત્રેણ તત્ સુલ્લમવાપ, યત્ ન નિર્વૃત્તૈઃ નાશ્યૈઃ સોવાચિકૈરિતિવાચત્ ।

નિવૃત્તિમાપ્યાપિ નિરુપાધિમાવમાપ્યાપિ યદ્દુરાસદં દુષ્પ્રાપ્યં સુક્ષ્મમાપ્યસે તત્સોપાધિકત્વેऽપિ અવાપ્તઃ પ્રાપ્તઃ, અમુક્તૈઃ, મહત્ત્વૈરિતિ યાવત્, નિર્વૃત્તિ મુક્તિમપિ, અપિના અન્યત્યામૌ તુ કા કયેતિ ધ્યન્યતે । આપ્ય દુરાસદમ્ દુષ્પ્રાપમ્ । મુક્તિસુસ્થાપેક્ષયાઽપ્યધિકં સુક્ષ્માપેત્યર્થઃ ॥૧૭૦॥

કુમારેભાં શિરોમણિ સમાન તે અમરદત્ત તે મણિમંજરીને જોઈ તેવો મુખ પામ્યો કે ને મુક્ત આત્માઓ મુક્તિ મેળવીને પણ દુઃખે કરીને મેળવી શકે છે. ॥૧૭૦॥

અથ મિત્રમુદો નાગરકૃતસ્તુતિમાહ—

કટસુહૃદિપ્રિયતા કટસક્કરામ્બુધિતટપ્રતિપત્તિરનાહતા ।

કટવિસાધ્વસમાનસવૃત્તિતાકટમતિપ્રચયોઽપચયોઽજિજ્ઞતઃ ॥૧૭૧॥

इति स मित्रमुदाभितसंमदैरभिनुतो मणिसारकनागरैः ।

न गुणवद् यदि वस्तु विवर्ण्यते, क्व रसनारसमभ्युदतमश्नुताम् ? ॥૧૭૨॥

કટા સાતિશયા ક્રિયાકારિકા, સાર્થિકા ઇતિયાવત્, સુહૃદિ પ્રિયતા પ્રેમ एतादृશकार्यसाधनेन સુહૃદિ પ્રેમ સાર્થકમ્ સાતિશયમ્ વા ઇત્યર્થઃ । અનાહતા નિર્વિઘ્ના, કટા સફળા, ક્રિયાકારિકેતિયાવત્ । સક્કરસ્ય પ્રતિજ્ઞાયાઃ તદ્રૂપસ્ય અમ્બુધિતટસ્ય સમુદ્રતટસ્ય ચ પ્રતિપત્તિઃ પ્રાપ્તિઃ । કટે કાલે વિસાધ્વસા નિર્ભયા માનસવૃત્તિઃ મનોનિશ્ચલતા यस્ય સ તાદૃશસ્તદ્ભાવઃ, અપચયોઽજિજ્ઞતઃ હાસરહિતઃ કટે આપદિ મતિપ્રચયઃ બુદ્ધિરાશિઃ । ઇતીત્યમ્ મણિઃ મુખ્યો યેષાં તે મણિ સારવન્તઃ તે ચ તે નાગરા તૈઃ અભિતસંમદૈઃ પ્રાપ્તહર્ષેઃ મણિસારકસ્ય તદાહ્યવણિજો નાગરૈઃ પૌરૈઃ સ મિત્રમુત્, અભિનુતઃ સ્તુતઃ । તાદૃશદુઃ-સાધ્યકાર્યસાધકસ્ય સ્તુતિરુચિતૈવેત્યાહ—યદિ ગુણવત્ વસ્તુવત્ વસ્તુ ન વિવર્ણ્યતે, તદા, રસના જિહ્વા અદ્ભુતં વિલક્ષણં રસં પ્રીતિં ક્વ અશ્નુતામ્ પ્રાપ્નોતુ । ગુણવદ્વસ્તુપ્રશંસયૈવ હિ રસનાયાઃ રસમહ્ણમ્ । અન્યથા તુ સ્વાદમહ્ણમ્ ઇતિ ભાવઃ ॥૧૭૧॥૧૭૨॥ યુગમમ્ ॥

કેવો મિત્રપ્રેમ । નિવિધન રૂપે પ્રતિજ્ઞા રૂપી સમુદ્રના તટની કેવી પ્રાપ્તિ કેવિ નિર્ભય મનોવૃત્તિ ? કટી ક્ષીણ ન થાય એવો કેવો બુદ્ધિ વૈભવ । મિત્રમુદનું બધુંય અદ્ભુત છે. આમ અત્યંત હર્ષ પામેલા મણિસાર વગેરે નગરસ્વજનોથી તે મિત્રમુદ અભિનંદિત કરાશે. જો શુશ્રુવાણી વસ્તુ વર્ણન તેમ થાય તો જિહ્વા અદ્ભુત રસ કયા અનુભવે ? ॥૧૭૧-૧૭૨॥

सुजनभावमितैरथ नागरैर्मज्जति शुष्मणि तत्र च साक्षिताम् ।

स्वमनसः परितोपनिवृत्तये व्यथित सोऽपि विवाहविधिं तथा ॥૧૭૩॥

અથ પછાત્, સુજનભાવં સજ્જનતામ્, ઇતૈઃ પ્રાપ્તૈઃ સજ્જનૈરિત્યર્થઃ, નાગરૈઃ, સહ તદ્દૃષ્ટવ્યેત્યર્થઃ । કૃતસહાય ઇત્યર્થાજ્ઞમ્યતે, તત્ર શુષ્મણિ અગ્નૌ “વર્ધિઃ શુષ્મા કૃષ્ણવર્ત્મા” ઇત્યમરઃ । સાક્ષિતાં મજ્જતિ ચ, અગ્નિ સાક્ષીકૃત્તેત્યર્થઃ, સઃ અમરવત્તોઽપિ, સ્વમનસઃ, પરિતોપસ્ય વિવોગજનિતશ્વરસ્ય નિવૃત્તયે જ્ઞાન્તયે તદા અગ્નિમજ્જતીં સહ વિવાહવિધિં વ્યથિત-ચકાર ॥૧૭૩॥

સુખનપથ્યાને પામેલા તે નગર લોકો ને તે અગ્નિ સાક્ષી રૂપે રહે છે તે અમરદત્ત પોતાના મનનો સન્તાપ દૂર કરવા સાથે તેની સાથે વિવાહ કર્યો. ॥૧૭૩॥

નવનવં ચલુ માસયુગેન યત્કૃતમશર્મ દૃષદ્વપુષા તયા ।

અપિ શિરીષસુમાત્સુકુમારયા તદપિ તસ્ય તદૈવ તયા ક્ષતમ્ ॥૧૭૪॥

દૃષદ્વપુષા-પુત્તલિકારૂપયા તયા મળિમજ્જર્યા, માસયુગેન માસદ્વયેન યત્ યાદૃશમ્, નવનવમ્, નવપ્રકારમ્ અશર્મ અસુખં કૃતમુત્પાદિતમ્, તદપિ, શિરીષસ્ય સુમાત્પુષ્પાદપિ સુકુમારયા તયા તદૈવ-ક્ષતમ્ વિનાશિતમ્ । વયોગજનિતં દુઃખં સંયોગેન શાન્તમિતિ ભાવઃ ॥૧૭૪॥

મણિમંજરીએ પત્થરની પુતલી રૂપે જે નવો નવો કષ્ટ એ માસથી આપ્યો હતો તે શિરીષ ફૂલ કરતાં પણ સુકુમાર એવી તેણીએ જ તેનો બધો કષ્ટ દૂર કર્યો. ॥૧૭૪॥

તસ્ય તાદૃશ સુખદુઃખયોઃ ચેતનાચેતનકૃતત્વમિત્યાહ-પદ્મા-પ્રાદૃશદ્વપુરપિ સૈવ તથા ચ કથમેકમેવ વસ્તુમિલિતં સુખાય દુઃખાય ચેતિ ચેતત્રાહ—

વિતનુતેઽસુખમેવ વિચેતનો મિલિત એવ સુખં તુ સચેતનઃ ।

અપરથા હિ દૃષદ્વપુષા તયા સુખમજન્યત નાસ્ય તદા કથમ્ ? ॥૧૭૫॥

વિચેતનઃ જઙ્ઘઃ મિલિતઃ સજ્જતઃ અસુખમેવ વિતનુતે, જઙ્ઘસાર્થક્રિયાકારકત્વાભાવાદિતિ ભાવઃ । સચેતનસ્તુ સુખમેવ વિતનુતે ઇતિ સમ્બધ્યતે, અર્થક્રિયાસમ્પાદકત્વાદિતિ ભાવઃ । તત્ર પ્રસ્તુત એવ દૃષ્ટાન્ત ઇત્યાહ—અપરથા પ્રકારાન્તરે હિ તદા ચેતનમળિમજ્જર્યસસ્વકાલે દૃષદ્વપુષા તયા, અસ્ય અમરદત્તસ્ય સુખં કથં નાજન્યત જાતમ્! એવચ્ચ ચેતનાચેતનકૃતે સુખદુઃખે ઇતિ વ્યાપ્તિરિતિ ભાવઃ ॥૧૭૫॥

• જડવસ્તુ દુઃખજ આપે છે ને સચેતન વસ્તુ મત્થે છે સુખ જ આપે છે જે તેમ નહિ હોય તો પહેલાં મણિમંજરીની પત્થરની મૂર્તિથી તેને ત્યારે સુખ કેમ ન થયો ? ॥૧૭૫॥

અથ નિશીથમરેઽપ્ર મહીશ્વરે-ઽમૃતકુલે મૃતિમીયુષિ મન્ત્રિણઃ ।

અભિવિમૃશ્ય મિથોઽમ્યષિચત્ સમે ગજમુખાદ્મૃતદિવ્યસુપન્નકમ્ ॥૧૭૬॥

અથ, અત્રાવમરે, નિશીથમરે પૂર્ણાર્દ્રરાત્રે “નિશીથસ્ત્વર્દ્રરાત્રો મહાનિશા” ઇતિ હૈમઃ । અમૃતં પુત્રરહિતં કુલં યસ્ય તસ્મિન્નપુત્રે મહીશ્વરે રાજાનિ મૃતિમીયુષિ પ્રાપ્તે સતિ, સમે સર્વે મન્ત્રિણઃ અર્ચાન્તસ્ય રાજા એવ, મિથઃ પરસ્પરમ્, અભિવિમૃશ્ય વિચાર્ય, ગજઃ મુખં પ્રધાનં યેષુ તાદૃશમદ્મૃતાનાં દિવ્યાનાં સુપન્નકં ગજદ્વયછત્રચામરજલપૂર્ણસુવર્ણચંદ્રાત્મકાદિવ્યપન્નકં ગજાદીનિ પન્ન દિવ્યાનીતિ યાવત્, અમ્યષિચત્ મન્ત્રયામાસુઃ, રાજલોકઃ પન્નદિવ્યાષિવાસતામકરોત્, અન્યસ્ય રાજો ન્યામા-યેતિ । નૃપાભાવે કો રાજા ભવત્સિતિ પરીક્ષણાય દિવ્યપન્નકપ્રયોગઃ ઇતિ પુરાતની રીતિઃ ॥૧૭૬॥

હવે અરમખ્ય રાત્રિએ તે નગરના રાજા મૃત્યુ પામે છે બધા મંત્રીઓએ પરસ્પર વિચારીને હાથી વિગેરે પાંચ ઉત્તમ દિવ્યોને અભિષેક કર્યો. ॥૧૭૬॥

अथ अधिवासितस्य दिव्यपञ्चकस्य वृत्तान्तमाह—

दयितया सुहृदा सह चामरस्तरुगणाश्रितवाह्वने स्थितः ।

स जलपूर्णघटेन समुक्षितः, स निहितः करिणा निजकुम्भके ॥१७७॥

दयितया प्रियया मणिमञ्जर्या सुहृदा मित्रमुदा च सह, तरुगणैरश्रिते सुशोभिते वाह्वने पुरबाह्योद्याने स्थितः स अमरः अमरदत्तः, सत्याभामेतिवज्रामैकदेशग्रहणे नामग्रहणमितिभावः । कारिणा गजेन जलपूर्णघटेन समुक्षितोऽभिषिक्तः महीपतित्वाभिषेकः कृतः निजकुम्भके स्वशिरसः पिण्डे “कुम्भौ तु शिरसः पिण्डौ ” इति हैमः । स्वमस्तकोपरि निहितः स्थापितश्च, हस्तिना शुण्डयोत्पातश्च स्वस्कन्धेऽधिरोहितः ॥१७७॥

पत्नीने मित्र साथे वृक्षोत्थी शोभित ते आह्वरना उच्चनभां रवेदो अमरदत्त हाथी वडे पोताना कुंभ उपर भूकेला अरेला कलशथी अभिषेक करीये ॥१७७॥

शेषदिव्यप्रवृत्तिमाह—

तुरग एव चकार च हेषितं, शशिकरोज्ज्वलचामरबीजितः ।

स्वयमवास्थित चातपवारणं, शिरसि दैवमहामहिमाश्रयात् ॥१७८॥

तुरगोऽश्वः, एवकारोऽप्यर्थः । हेषितं हेषा शब्दं चकार च, हस्ती च गुलगुलायितमकरोत्, शशिकरबदुज्ज्वलाभ्यां चामराभ्यां बिजितः, स अमर इति शेषः । आतपवारणं छत्रं च स्वयमेव विकसितं दैवस्य भाग्यस्य “दैवं भाग्यं” इति हैमः । महतः महिन्नः आश्रयात् प्रभावात्, यद्वा दैवस्य देवसम्बन्धिनो महतो महिन्नः आश्रयात् प्रभावादित्यर्थः । अत एव ‘देवताधिष्ठितत्वतः’ इति मुनिदेव-सूरिप्रणीते शान्तिनाथचरित्रे प्रोक्तं सङ्गच्छते, शिरसि मस्तके, अर्थादमरदत्तस्यैव स्वयम् अवस्थित, प्रौढ-पुण्यप्रयुक्तवाहिन्यानाम् स्वयं तत्तत्कार्येषु प्रवृत्तिर्जाता दैवप्रभावादिति भावः ॥१७८॥

अमरदत्त आवा प्रसिद्ध नामवाणा स्थितिने न्जुकार राज्ज न्य पाभो जेम आकाशभां देवताये मोक्षवा क्षाम् ने भत्री वजेर बोडे तेने प्रक्षाम करीये ॥१७८॥

अमरदत्त इति प्रथिताभिधो, जयति भूमिपतिः स्थितिवेदकः ।

इति जगादत्तमां दिवि देवता, सचिवमुख्यजनैः स्म विनम्यते ॥१७९॥

स्थितिवेदकः मर्यादापालकः, अमरदत्त इति प्रथिताभिधः भूमिपतिः नृपः जयति इतीत्यां देवता देवसमूहः दिवि आकाशे जगादत्तमाम्, तथा, सचिवमुख्यैः जनैः विनम्यते प्रणम्यते स्म, नृपत्वेन दिव्यपञ्चकैर्वृत्तत्वादितिभावः ॥१७९॥

अमरदत्त आवा प्रसिद्ध नामवाणा स्थितिने न्जुकार राज्ज न्य पाभो जेम आकाशभां देवताये मोक्षवा क्षाम् ने भत्री वजेर बोडे तेने प्रक्षाम करीये ॥१७९॥

जनपदान्तरमप्यधिजग्मुषः, सुकृतिनः सुकृतं फलवद्भवेत् ।

क्वचन तिष्ठतु गच्छतु वेच्छया, कनकमस्य हता न महार्घता ॥१८०॥

अथ अमरदत्तस्य नृपत्वप्राप्तिं समर्थयति । जनपदान्तरं देशान्तरमपि अधिजग्मुषः गतस्य, न तु स्वदेशमात्रे, सुकृतिनः पुण्यशालिनः सुकृतं पुण्यम् फलवदभवेत्, फलत्येवेत्यर्थः । अमरदत्तोऽपि पुण्यवानेवेति तद् भाग्यं जागत्येव, कथमन्यथा पूर्ववृत्तस्य घटनेति भावः । किञ्च कनकम् सुवर्णम्, इच्छयान्यथारुचि, दैवप्रेरितम्, इति यावत् । अचेतनस्य कनकस्य इच्छया प्रवृत्तव्योगादिति बोध्यम् । क्वचन कुत्रापि, तिष्ठतु गच्छतु वा, अस्य कनकस्य महार्घता बहुमूल्यवस्त्वम्, पूजातिशयलाभ इति यावत्, न हता नापगच्छति । कनकं सर्वदा कनकमेवेत्यमरदत्तस्याऽपि राजपुत्रत्वाद्वाग्यप्राप्तिः नैसर्गिकी पुण्यप्रयोजिता वा, नात्रानौचित्यमसम्भवो वेति भावः ॥१८०॥

देशान्तरमां पश्य गयेला पुण्यशालीनुं पुण्य इण आपे न छे. सोनुं भुक्त इपे कथां पश्य नय के रडे पश्य तेनुं महाभूत्य पश्यं नयुं नथी. ॥१८०॥

प्रविशतो नृपतेर्नगरान्तरं वदनचन्द्रमवेबितुमुत्सुकाः ।

व्यधिषताऽऽलपनं नगराङ्गना, भवनतुङ्गगवाक्षमधिभिताः ॥१८१॥

अथामरदत्तस्य पुरप्रवेशमाह—नगरान्तरम् पुरमध्ये प्रविशतः नृपतेरमरदत्तस्य, वदनं मुखं चन्द्र इव तम् अवेबितुं द्रष्टुमुत्सुका नगराङ्गनाः पुरसुन्दर्यः आलपनं आलापस्तं वार्तालापं, भवनस्य तुङ्गः उच्चस्थानस्थो यो गवाक्षो वातायनं तत्राधिभिताः स्थिता व्यधिषत अकार्षुरित्यर्थः, निजं मुखम् “वक्त्रास्ये वदनं तुङ्गमाननं लपनं मुखम्” इत्यमरः ॥१८१॥

नगरनी अंदर प्रवेश करती राजनी सुख-यन्त्र जेवाने आतुर नगरीनी स्त्रीओओ पोत पोताना भडेवना ड्या गौपमा भोडुं करी जेवा लागी. ॥१८१॥

अथ तासां परस्परं नृपविषयं सम्भाषणमाह—

समवलोक्य महीपतिमेकिका, प्रवदति स्म सखीं प्रति पश्य यत् ।

सुरपतेरिव मर्त्यपतेः त्रियः परबलच्छिदुरत्वमनोहराः ॥१८२॥

महीपतिममरदत्तनृपं समवलोक्य, एकिका काप्येका सखीं प्रति प्रवदति स्म । किमित्याह—यत्, पश्य, मर्त्यपतेर्नृपस्यास्य सुरपतेरिन्द्रियेव परबलस्य शत्रुसैन्यस्य छिदुरत्वेन भेदकत्वेन मनोहराः त्रियः लहन्त्यः, ताः पश्य स्वभाव एवास्य परबलभेदक इत्यर्थः । स्वरूपत एवायं प्रतापीति भावः ॥१८२॥

ओह श्री राजने जेई पोतानी संधीने हडेवा लागी के नुओ. छिद्रीने जेम न आ राजनी सधमी सनु सैन्येना नास करवाना आपनावाक्षी डेवी मनोहर छे. ॥१८२॥

अपरा अन्या अपि अवबद्, किमित्याह—

अवददप्यपरा मणिमञ्जरी—करसरोरुहपृक्स्थनुभावतः ।

पथिकवृत्तितयाऽप्यमुपागतः, सखि ! विलोक्य राज्यमविन्दत ॥१८३॥

सखि ! विडोक्त्य यदीतिशेषः । अधिकवृत्तितया अधिकरूपेण न तु राज्यप्राप्तीच्छया, उपागतः अथममरदत्ताः मणिमञ्जर्याः करसरोद्धेण पाणिपद्मेन वा पृक्तिः सम्पर्कः, प्राणिग्रहणमित्यर्थः, तस्माद्भूमावतः प्रभावतः राज्यमविन्दत प्राप्तवान्, सुलक्षणस्त्रीकामः राज्यादिभिरुत्तुर्भवतीतिभावः ॥१८३॥

प्रीति पक्ष्य ओली ३ हे सप्पी ! परेभ्यः इमे अस्मीं आवेक्षे आ मयिभंजरीना कर कमलना स्पर्शना प्रभावे राज्य प्राप्त कथुं ते शुभो. ॥१८३॥

अथ तासां मित्रमुद्विषयमासापमाह—

रसनया सखि ! वर्णनमेकया, किमिव मित्रमुदोऽस्य विधीयताम् ? ।

जलधिपारमवाप्य च मालवप्रभुसुतां य इमां सुधियाऽऽनयत् ॥१८४॥

सखि ! एकया रसनया जिह्वया अस्य दृश्यमानस्य मित्रमुदः तदाक्यस्य नृपमुदः वर्णनम्, किमिव विधीयताम् क्रियताम्, एकया जिह्वया तद्वर्णनं न सम्भवतीति भावः, । ननु किं कार्यगौरवं तस्य यदेवं वदसीति चेत्तत्राह—यः मित्रमुत्, जलधिपारम् समुद्रपरतीरमवाप्य गत्वा च, सुधिया सुबुद्धिप्रभावेण, इमां दृश्यमानाम् मालवस्य तदाक्यदेशस्य प्रभोर्नृपस्य सुतां पुत्रीं मणिमञ्जरीम्, आनयत् । दुष्करदुष्करमेतत्कर्म एवञ्च बुद्धिमत्तमत्वान्महासाहसिकत्वाच्च तद्वर्णनमेकया रसनया न सम्भवतीतिभावः ॥१८४॥

त्यारे त्रीश ओली ३ हे सप्पी आ मित्रमुदुत् पक्षुन ओक जिह्वाया कर करी शक्य ३ ने शुद्धिमाने समुद्रने पार पाभी मालवदेशेना राजनी आ कन्याने सखि आव्यो. ॥१८४॥

मित्रदक्षिर्हि लोक इति कस्याश्चिन्मणिसारस्तुतिमाह—

सखि ! विवर्ण्यतमो मणिमारको, दयितया दयया समलङ्कृतः ।

कथमपीममजीविवदेव यः, सहचरेण विनाऽत्र पुनः स्थितम् ॥१८५॥

सखि ! दयितया प्रियया इव दयया समलङ्कृतः समन्वितः, नहि स्थ्यभावे दयाऽभावे च कोऽप्येवं कर्तुमर्हतीति भावः । मणिसारकः तदाक्यो वणिक्, विवर्ण्यतमः अतिशयेन वर्णनीयः, स्तुतौ हेतुमाह—य एव, नत्वन्यः एवं कर्तुं प्रभवति इति भावः । पुनरिति वाक्यालङ्कारे, सहचरेण मित्रेण, सहायेन वा विना, असहायमित्यर्थः, अत्र स्थितम्, इसममरदत्तनृपम्, पुत्रमपरिचितं, कथमपि, दुष्करेण प्रयत्नेन पुत्रवत् अजीविवत् जीवितवान्, असहायसहायो हि सर्वगुणप्रधानदयावान् इति स स्तुत्यतम इति भावः ॥१८५॥

योथी ओली ३ हे सप्पी ! प्रिय ओवी दयायी शोभीत आ मयिसार प्रक्षंसा करवा योग्य छे. ३ नेषे साथी पजर रहेला आ अमरदत्तने कर्ष पक्षु रीते श्रवतो राज्यो. ॥१८५॥

अथ नृपस्य राजसवनप्राप्तिमाह—

इति नयन् वचनं विषयं श्रुतेः, प्रमुदिताश्रयनाग्रयोषिताम् ।

नृपतिसौधमवाप नरेश्वरः, सचिवमाण्डलिकैरमितो वृतः ॥१८६॥

પ્રમુદિતાજ્ઞાનામ્ હૃદયમનસા નાગરયોચિતાં પુરસ્કીણામ્, હિતિ પૂર્વોક્તિમકારં વચનં, શ્રુતેઃ કર્ણસ્ય વિષયં ગોચરતાં નયન્ મૃગ્ધનિત્યર્થઃ । નૃપઃ અમરવત્તનૃપઃ, સચિવૈઃ માળઢલિકૈઃ સામન્વૈશ્વ અમિતઃ પરિતઃ શ્રુતઃ સમન્વિતઃ, નૃપતિસૌધમ્ રાજપ્રાસાદમવાપ પ્રાપ્તઃ ॥૧૮૬॥

આમ અત્યંત પ્રસન્ન ઓ નગરીની ઓઝોને વચન સાંભળતા મન્ત્રી-મંડલથી પરિવરેલો રાજા રાજના મહેલમાં પહોંચ્યો. ॥૧૮૬॥

વ્યધિત ભૂમિપતેરભિષેચનં, સચિવસંહતિરભ્યુદયોન્મુક્તી ।

વિવિધતીર્થજલૈરુપહારિતૈઃ, કનકકુમ્ભધૃતૈરથ પાવનૈઃ ॥૧૮૭॥

અથ નૃપતેઃ પ્રાસાદપ્રાપ્ત્યનન્તરમ્, સચિવાનાં સંહતિઃ ગણઃ, અભ્યુદયસ્ય શ્રેયસઃ ઉન્મુક્તી પ્રવણા અભ્યુદયાકાક્ષિક્ષણી સતીત્યર્થઃ । ઉપહારિતૈઃ આનાયિતૈઃ, પાવનૈઃ પવિત્રૈઃ, “પવિત્રં પાવનં પૂતમ્ ” હિતિ હૈમઃ । કનકકુમ્ભેષુ સુવર્ણકલશેષુ ધૃતૈઃ નિક્ષિપ્તૈઃ વિવિધાનાં તીર્થાનાં જલૈઃ, ભૂમિપતેઃ અભિષેચનં રાજ્યાભિષેકં વ્યધિત ચકાર ॥૧૮૭॥

આખાદિને ધ્વજીતો ઝોલો મંત્રિઓનો સમૂહ ઉપહારમાં અપાયેલા સુવર્ણ ધોતીના ધીયાને નાના તીર્થના પવિત્ર જલોથી રાજાનો અભિષેક કર્યો. ॥૧૮૭॥

અથ નૃપતેઃ સ્વયંહારવિભાગમાહ—

સુહૃદિ મન્ત્રિપદં નિદધેઽમુના, પ્રવિદધે મહિષી મણિમજ્જરી ।

સમમહેશ્વરો મણિસારકઃ, ક્ષિતિશુજા જનકેન સમસ્તદા ॥૧૮૮॥

તદા રાજ્યાભિષેકે જાતે, ક્ષિતિશુજા રાજાઽમરદત્તેન મન્ત્રિપદં મન્ત્રિત્વમ્ સચિવત્વં “અમાત્યઃ સચિવો મન્ત્રી” હિતિ હૈમઃ । સુહૃદિ મિત્રે મિત્રમુદિ નિદધે ન્યસ્તમ્, મિત્રમુદં મન્ત્રિણમકારયદિત્યર્થઃ । તથા મણિમજ્જરી મહિષી પટ્ટરાજી પ્રવિદધે કૃતા । તથા સમેષુ સર્વેષુ મહેશ્વરેષુ શ્રેષ્ઠિષુ વરઃ શ્રેષ્ઠઃ મણિસારકઃ તદાસ્થઃ શ્રેષ્ઠી જનકેન પિત્રા સમઃ તુલ્યઃ પ્રવિદધે હિત્યનુચ્યતે, પિતૃવદુપકારકત્વા તુ પિતૃતવા સ્થાપિત ઇતિ યાવત્ ॥૧૮૮॥

ત્યારે તે અમરદત્ત રાજાએ મિત્રને મંત્રિ પદ પર સ્થાપ્યો ને મણિમંજરીને પટ્ટરાજી પદે સ્થાપી. જે પિતા તુલ્ય એવા મણિસારને બધા શ્રેષ્ઠીઓમાં નગરશેઠ પણ થાપ્યો. ॥૧૮૮॥

અથ તસ્ય નૃપસ્ય વૈશિષ્ઠ્યમાહ—

પરમવાસ્થિત ભાસ્વતિ સૂરતા, કુમુદિનીદયિતે કિલ રાજતા ।

નિવિઙ્ગમેવ વિઙ્ગૌજસિ જિષ્ણુતાઽપ્યમરદત્તનૃપેઽવતિ મેદિનીમ્ ॥૧૮૯॥

પરમિતિ તથાર્થ, મેદિની પૃથિવીમ્, અવતિ પાલયતિ સતિ અમરદત્તનૃપે ભાસ્વતિ-સૂર્યે સૂરતો લોકપ્રેરકત્વપ્રકાશકત્વપ્રતાપાઃ પુંકં યસ્યૈશ્વર્યયોરિત્યુક્તેઃ વાતોઃ અનુશાસનાદિતિમાઃ । કુમુદિની-દયિતે ચન્દ્રે રાજતા સંમમાનતા આજ્ઞાદકતા વા, વિટ્ વ્યાપકમોજીવલં યસ્ય સ તસ્મિન્ વિઙ્ગૌજસિ

कृत्तिपयैः कियदुभिः दिवसैः, सप्त मित्रमुदः पदन्तके पुमान्ते, स्वार्थे कः जननगतेऽप्राते

हेतो, अत्र हेतुसप्तमी सति अधृतिमान् सचिन्तयेताः धरणीधवः अमरदत्तनृपः, निजैः अभीष्टजनैः प्रियजनैः, शुद्धिमन्वेषणमकृत, किन्तु, कञ्चन तदुदन्तं कमपि मित्रमुद्बृत्तान्तं न अविन्दत प्राप्तवान् ॥१९२॥

३८६३३ द्विसेयी ते भिन्नो समाचार नहि भवयाथी अधीशे थर् अयेसे राजे पोताना प्रयश्ने ६१२ तेनी शोध करि. पण्य तेने ३८६३३ समाचार भये नहि. ॥१९२॥

प्रियवयस्यकवार्तमनाप्नुवन्, हृदि वह्नसमाधिभरं नृपः ।

इति विचिन्तयति स्म स कोऽपि विद्, यदि समेति तदा रुचिरं भवेत् ॥१९३॥

प्रियस्य, वयस्य एव वयस्यकस्तस्य सुहृदः वार्त एतिह्यं जनश्रुतिं “जनभृतिः किम्बदन्ती” वार्तैतिह्यं” इति हैमः । अनाप्नुवन् अलभमानः अत एव, हृदि असमाधिभरं सातिशयचिन्तां वहन् नृपः सोऽमरदत्तः इति वक्ष्यमाणप्रकारं विचिन्तयति स्म, तच्चिन्तामेवाह—यदि कोऽपि वित् विद्वान्, अदृष्टार्थज्ञः समेत्यागच्छति, तदा रुचिरम् शोभनं भवेत्, तत्सकाशान्मित्रवृत्तान्तलाभसम्भवादिति भावः ॥१९३॥

प्रियभिन्नो समाचार नहि भणताथी भनमा अत्यंत अरुपस्थतानुं धारण्य करतो राजे जेम विचारवा लाग्यो ३ ८६३३३ गानी आवे तो साइ थाय. ॥१९३॥

अथ वनीपतिरप्यवनीपतिं, समुपगम्य विनम्य जगाद तम् ।

तव वने समुपास्थित चिच्चतुष्टयधरो वृषघोषमुनीश्वरः ॥१९४॥

अथात्रावसरे, वनीपतिः वनपालः उद्यानरक्षकः तमवनीपतिममरदत्तनृपं समुपगम्य विनम्य, अपिश्चार्थे, जगाद, किमित्याह—तव वने उद्याने, चित्ताज्ञानानां चतुष्टयस्य मतिश्रुतावबिरतः पशो-यात्मकस्य धरः चिच्चतुष्टयवान् वृषघोषमुनीश्वरः धर्मघोषसूरिः, समुपास्थित आयातः ॥१९४॥

पछी वनपाले आवी प्रणाम करी राजे ने कीधुं ३ ८६३३३ गानना धारक धर्मघोष मुनि तमारा उद्यानमां समोसथा छे. ॥१९४॥

अमरदत्तनृपः प्रमदोल्लसद्गहलरोमसमाचितविग्रहः ।

सदयितोऽथ विबन्ध गुरुनयं गुरुमुखात्सुकृतभ्रवणं व्यधात् ।

अथ, प्रमदेन गुर्वागमनजनितहर्षेण उल्लसद्भिः विकसितैः अञ्जनं गच्छद्भिः वहलैः निविडैः रोमभिः समाचितः समन्वितः विग्रहः शरीरं यस्य स तादृशः हर्षात्पुङ्कितशरीरः अथम् अमरदत्त-नृपः, सदयितः समर्थः, गुरुन् तान् मुनीश्वरान् विबन्ध, गुरुमुखात् सुकृतस्य च उपचारात्तत्कारि-सदनुष्ठानधर्मस्य भ्रवणं व्यधात् ॥१९५॥

पछी अमरदत्त राजे उर्ध्वाथी उल्लास पाभता रोमांयथी शोभित देवपाणे बतो पत्नी साधे, मुनी पंढना करी गुरुमुखाथी धर्मनुं भवण्य छु ॥१९५॥

तदनु शोकसदत्तमहेभ्यको, दुहितृशोकसमाकुलमानसः ।

स्पुटमपृच्छदनिच्छद्दो गुरुन्, मम सुताऽपि सदा किमहो ! सरक् ! ॥१६६॥

तदनु धर्मकथा श्रवणानन्तरम् शोकात् शोकसदत्तमहेभ्यको सदात्तः दत्तशब्दसहितः शोक-
दत्ताभिधः चारित्रान्तराऽभिहितशोकदत्ताख्यः, महेभ्यकः दुहितुः पुत्र्याः शोकेन चिन्तया समाकुलं
मानसं यस्य स तादृशः दुहितुरोगचिन्तादुःखः, अनिच्छं निःस्पृहं हृद् येषां तान् गुरुन् मुनीश्वरान्,
स्पुटमपृच्छत्, तत्प्रश्नमेवाह—अहो इति खेदे, मम सुता सदापि सदैव, सरक् रुग्णा सहिता किम्
कृतो हेतोः ? ॥१६६॥

त्यार पक्षी शोऽदत्त शोऽन्यानां शोऽन्यानां व्याकुल मनवाजो भूतो वीतराग गुरुने प्रकट रीते पृष्ठु
के भारी पुत्री हंभेक्षां शोऽन्यानां इमं रक्षे छे ? ॥१६६॥

गुरुभिरात्मसमीपमवापिता, गुरुदृशाऽजनि साऽपि निरामया ।

धनपतिस्तु किमेतदिति स्वयं, मुनिपतीन् स ततः परिपृष्टवान् ॥१६७॥

गुरुभिः धर्मधोषसूरिभिः, आत्मसमीपं स्वसमक्षम् अवापिता आनायिता सा शोकदत्तपुत्री
गुरुदृशा मुनिपतिश्रीगुरुकृतावलोकनमात्रेण, अपिरेवार्थे, न तु किमपि चिकित्सान्तरमित्यर्थः ।
निरामया नीरोगा “रोगव्याधिगदाऽऽमया” इत्यमरः । अजनि जाता । ततः तस्माद्धेतो स धनपतिः
शोकदत्तः, तुराश्रयं, स्वयम्, मुनिपतीन्, किमेतत् किमत्र रहस्यमित्येवं परिपृष्टवान् ॥१६७॥

गुरुवोचत्, तदुक्तिमेवाह—

गुरुवोचत् भूतकशालके, पुरवरेऽजनि भूतकदेवकः ।

वणिगभूतमहाव्यसनोदयः, समुदयच्छुभकर्म मनोरथः ॥१६८॥

भूतकशालके, भूत एव भूतकः शाल एव शालकः तस्मिन् भूतशालाख्ये पुरवरे नगरे, अभूतः
न जातः महतो व्यसनस्य विषय उदयः प्राप्त्यर्थस्य स तादृशः सर्वथा सुखसमन्वितः, “व्यसनं विषयः”
इत्यमरः । समुदयश्च शुभे कर्मणि मनोरथो यस्य स तादृशः शुभकर्मपरायणः भूतकदेवकः भूतदेवाख्यः
वणिक्, अजनि ॥१६८॥

त्यारे अकर्मोऽपि पिता आदि ते शुभं पासे धर्म आये। ने ते अजनी इष्टि भावश्च शोऽन्यानां रक्षित धर्म
अर्थ, त्यारे शोऽन्यानां पोते न आभ धर्म अर्थ ते आ शुं छे अये अजने पृष्ठु अज मोक्ष्या के भूतकशालके नगरभां
नेवे कदी मोटा व्यसन यथे नथी अये। ते शुभ कर्मभा धर्मोपायाया भूतदेव नामे वणिक् यथे ॥१६८-१६९॥

कुम्भवी समजायत तत्प्रिया, सरसि जायत लोलविलोचना ।

नववयः समवेस्य च साऽपि वीरिष्यमाहृतमोहमिरन्यदा ॥१६९॥

॥१६९॥ ॥१७०॥ ॥१७१॥ ॥१७२॥ ॥१७३॥ ॥१७४॥ ॥१७५॥ ॥१७६॥ ॥१७७॥ ॥१७८॥ ॥१७९॥ ॥१८०॥

મતિમતીમપિ દેવમતીં વધૂમિતિ જજ્ઞ્ય રુષાઽરુણિતેશ્વણા ।

કિમવધાનપરાહ્મુખિ ! શાકિનીકવલિતાઽસિ ન પાસિ યદેતકત્ ॥૨૦૦॥

॥ યુગમ્ ॥

તસ્ય મૂતકદેવકસ્ય મૂતદેવશ્રેષ્ઠિનઃ પ્રિયા ભાર્યા, શરમિજે કમલે તત્પત્રે ઇવ આયતે દીર્ઘે
હોલે ચક્ષ્ણલે ચ વિલોચને નેત્રે યસ્યાઃ સા તાદૃશી કુરુમતી તન્નામ્નો સમજાયત । અન્યદા એકદા ચ,
ઓતુભિઃ વિહાલૈઃ, “ઓતુવિહાલો માર્જાર ” इत्यमरः । નવપયઃ અચિરદુગ્ધમ્ । દુગ્ધમ્ પીબિત્યયં
પાનક્રિયાવિષયમ્, આદૃતં પ્રાપિતં પેપીયમાનં પોતમિત્યર્થઃ, સમવેક્ષ્ય અપિ વિલોક્યૈવ, રુષા ક્રોધેન
અરુણિતે રક્તે ર્દેશ્વણે નેત્રે યસ્યાઃ સા તાદૃશી, ક્રોધે સતિ હિ નેત્રરક્તતા જાયતે इति भावः । મતિમતી-
મપિ વધૂં દેવમતીં તન્નામ્નોમ્ મ્તુષાં, इति वक्ष्यमाणप्रकारं जज्जल्प, તદેવાહ—અવધાને પરાહ્મુખી
નિષ્વૃત્તા તત્સમ્બોધને, પ્રમાદશીલે ! શાકિન્યા પ્રેતયાંનિવિશેષેણકવલિતા ગૃહીતા અભિમૂતાઽસિ
કિમ ? નનુ ત્વચૈતદ્દોષારોપણં નિર્નિમિત્તં ક્રિયત इति चेत्तत्राह—यद्यस्माद्धेतोरेतकं एतद्दुग्धं न पासि
રક્ષસિ, શાકિન્યાદિકવલિતૈવ પ્રમાદં કર્તુમર્હતિ, નાઽન્યા, ત્વયા પ્રમાદઃ કૃત इति तथात्वं सम्भाव्यते
યવેતિ મત્સંનોક્તિઃ ॥૧૯૯॥૨૦૦॥

તેની કમલ જેવા મોટાને અંચળને વાલી કુરુમતી નામે પત્ની હતી તે એક દિવસ ગિલાડીઓએ
તાળે દૂધ પીવડાવેલો જોઈ બુદ્ધિમતી પણ દેવમતી નામની વહુને ક્રોધથી લાલ નેત્રવાળી યર્ધ કીધું કે કેમ
અસાવધાન રહે છે ? થું શાકિનીનું વલગાડ છે ? કે આનું (કથનું) રક્ષણ કરતી નથી ? ॥૧૯૯-૨૦૦॥

તદતિમીમવચઃ શ્રવણાદપિ, પ્રચલદક્ષલતાં ક્ષુભિતામિમામ્ ।

છલયતિ સ્મ લલાદપિ શાકિની, છલપરા હિ સ્વલા ન યથૈષિકા ॥૨૦૧॥

તસ્યાઃ કુરુમત્યાઃ અતિમીમસ્ય વચસઃ શ્રવણાદપિ શ્રવણમાત્રાદેવ, ક્ષુભિતાં ક્ષોભં ગતામ્,
અત એવ, પ્રચલન્તી મિયા કમ્પમાના અક્ષલતા ઇવ યસ્યાઃ સા તાં દેવમતીં, શાકિનીલલાદપિ
હઠાદેવ, છલયતિ અભિમવતિ સ્મ, હિ યતઃ, યથા ઇષિકા શાકિની છલપરા અભિમવતત્પરા, તથા
સ્વલા દુઃશીલા ન નૈવ, શાકિની હિ દુઃશીલાપેક્ષ્યાઽપ્યધિકં છલયતીત્યર્થઃ ॥૨૦૧॥

તેના અત્યંત અચંકર અવાજ માત્રથી ધ્રુજતી ને ક્ષોભ પામેલી તેણીને શાકિની પણ જલપૂર્વક બધી
લીધી કેમકે દુર્જન પણ તેવો બલિયો નથી હોતો, જેવી શાકિની હોય છે. ॥૨૦૧॥

અથ નરેન્દ્રગણૈઃ કૃતમણ્ડલૈઃ પ્રચુરમન્ત્રવિધાનવિશારદૈઃ ।

લલિસારિતયા સ્મ નિગૃહ્યતે પરચમૂરિવ સા વિરસારવા ॥૨૦૨॥

અથ શાકિની કૃતાભિમવાનન્તરમ્, કૃતમણ્ડલૈઃ કૃતચૂરૈઃ, પક્ષે પરિતો મણ્ડલાકારેણાવસ્થિતૈઃ
નરેન્દ્રગણૈઃ નૃપસમૂહૈઃ, અથ ચ માન્ત્રિકૈઃ, પરચમૂઃ, સપ્રસૈન્ધમિવ, પ્રચુરૈરનેકૈઃ મન્ત્રવિધાનેષુ, યદ્વા
ઽનેકમન્ત્રવિધાનેષુ, શાકિન્યાદ્યુપદ્રવનિવારકમન્ત્રપ્રયોગેષુ વિશારદૈઃ નિપુણૈઃ ચોશિમિઃ વિરસઃ અમન્યઃ
શુભિકટ્ટુર્વા આરબઃ સન્દ યસ્યાઃ સા તાદૃશી કૃત્તિતત્પરા સા શાકિની, લલસ સ્પષ્ટે વિસારિતા પ્રસાર

તસ્ય માવસ્તયા ચલપૂર્વકં નિગૃહ્યતે સ્મ વક્ષોક્રિયતે સ્મ । શાકિન્યાદીન્ ભૂતાશ્ચાવિહાન્ ભૂતાદોઽન્
માન્ત્રિકા મન્ત્રપ્રયોગાદિના વક્ષીકુર્વન્તીતિ લોકે પ્રચલિતો વ્યવહારઃ ॥૨૦૨॥

પછી ઘણીજ મંત્રક્રિયાઓમાં નિપુણ બૂલાઓએ મંડલ બનાવી મંત્ર બલના પ્રભાવે શત્રુએ નાની
જેમ અપ્રિય આવાજ કરતી તે શાકિનીને કાબૂમાં કરિ. (મંત્ર બલે રાજાઓ પણ વ્યુહ બનાવી સેન્યબલે
શત્રુસેનાનો નિમ્મલ કરે છે.) ॥૨૦૨॥

પુનરભૂદ્રપુષાઽપિ સમાહિતા પ્રતિકૃતા સ્વલુ તૈરપિ યોગિમિઃ ।

કુરુમતી કિલ કાલરસજ્જિકેતિ શ્રુતિ સા શ્રુતિમેવ તતો ગતા ॥૨૦૩॥

પુનઃ સ્થિતિ વાક્યાલક્ષ્યારે, તૈરપિ યોગિમિઃ માન્ત્રિકૈઃ, પ્રતિકૃતા ચિકિત્સિતા વપુષાઽપિ
સમાહિતા સ્વસ્થા અભૂન્, સેતિ પૂર્વતઃ સમ્બદ્યતે । તતઃ તત્પ્રમૃત્યેવ સા કુરુમતી, કાલા રસજ્ઞા જિહ્વા
યસ્યાઃ સા તાદૃશી, કાલજિહ્વેતિ યદનિષ્ઠં માપિતં તથૈવ સમ્પદ્યતે इति भावः । મુવિ લોકે શ્રુતિ
પ્રસિદ્ધિ ગતા ॥૨૦૩॥

તે માન્ત્રિકા નડે પ્રતીકાર કરાયે છતે તે શરીરે સ્વસ્થ થઈ. તે કુરુમતી તેથી કાલજીભી (જેના બોલનાથી
અશુભ થાય તેવી) તરીકે લોકમાં ખ્યાત થઈ. ॥૨૦૩॥

તદસમાનવિરાગમરાદિયં વ્રતમુપેત્ય દિવં ચ તવાજ્ઞજા ।

અજનિ પુણ્યમતેઽમ્બરદેવતા—સ્તત્ત્વેદમાં વ્યથયન્તિ કુર્કર્મણઃ ॥૨૦૪॥

તેન વાદસપૂર્વોક્તદેતુના કૃતઃ યોઽસમાનોઽસાધારણો વિરાગો નિર્વેદસ્તદ્મરાત્તદતિશયાન્,
વ્રતમ્ સંયમસ્, પચ્ચાદ્, દિવં સ્વર્ગં ચોપેત્ય પ્રાપ્ય इयं दृश्यमाना तवाज्ञजा पुत्री कुरुमती जीवः
અજનિ । પુણ્યમતે ! ધર્મબુદ્ધે ! તતઃ દુર્વાક્યમુક્ત્વાઽનાલોચિતં પૂર્વભવે इति तज्जन्यं कुर्कर्मणः हेतोः,
અમ્બરદેવતાઃ આકાશચારિણ્યઃ દેવતાઃ इमां व्यथयन्ति पीडयन्ति, दुष्कृतिर्हि देवता कोपमाजनं
ભવતીતિ માવઃ ॥૨૦૪॥

તેની અપ્રતિભ અપ્રીતિના કારણે દીક્ષા લઈ સ્વર્ગ મેળવે તે ભારી પુત્રી થઈ માટે પુણ્ય નહિ હોવાથી
તે કુર્કર્મના કારણે આકાશના દેવો આને પીડી છે. ॥૨૦૪॥

નનુ તર્હિ તા દેવાનીં કથમપસૃતા इति चेत्तत्राह—

મમ સમીક્ષણતોઽપ્યપહાય તાસ્તવ સુતાં પ્રપલાપિષતાધુના ।

સહજવૈરભરાદિત્વચેતસામપિ ન વૈરકથા દશિ ચિદ્વતાસ્ ॥૨૦૫॥

અધુના, મમ સમીક્ષણતઃ અપિ-અવલોકનમાત્રેણેવ તવ સુતામપહાય ત્યક્ત્વા તાઃ દેવતાઃ
પ્રપલાપિષત્ દૂરંગતાઃ, તદેવં હૈતુકત્વા સમર્થયતિ-ચિદ્ જ્ઞાનં તદ્વત્તા જ્ઞાનિની દશિ ચશુષિ, ઉક્ષણયા
પશુર્ગોચરે, ત્રિષણે, સહજેન પ્રાપ્તિનિવર્તેન વૈરમરેણ વિરોધાતિશયેન અર્પિતચેતસાં વ્યથિતચિત્તાના
મપિ, કિં પુનઃ કૃત્રિમવિરોધિનામિત્યપેરર્થઃ । વિરોધો-હિ અવશઃ નિવર્તેત્યપીઠાયૈ-દવ અવતીતિ

અર્પિતચેતસામિત્યુક્તિરિતિભાવઃ । વૈરકથા દ્રેષમાવઃ ન, જ્ઞાનિનાં પુરતઃ સર્વે એવ વૈરમાથં સ્વજન્તિ
તત એવ તાઃ પ્રપલાયિષતેતિભાવઃ ॥૨૦૫॥

મારા જેવા માત્રથી તે દેવતાઓ હમણાંજ તમારી પુત્રીને છોડી બાળી ગયા છે. યાનીઓની હિં
પણે હોતે સહજ શત્રુ બાવવાળાઓનો વૈરભાવ રહેતો નથી. ॥૨૦૫॥

સ્મૃતમવાન્તરજાતિરથ વ્રતં, ભવવિરક્તિરયાચત સાડપ્યલમ્ ।

ગુરુમુસ્તાધિકમોગફલશ્રુતેઃ શિવફલં ગૃહિધર્મમુપાદદે ॥૨૦૬॥

અથ પૂર્વભવવૃત્તશ્રવણાનન્તરમ્, સા શોકદત્તમુતાડપિ, સ્મૃતા મવાન્તરસ્ય જાતિર્જન્મ યયા
સા તાદૃશી જાતજાતિસ્મરણા અત એવ અલ્પમતિશયેન, ભવે વિરક્તિર્યસ્યાઃ સા તાદૃશી વિરક્તા સતી,
વ્રતં સંયમમયાચત । તથા, ગુરુમુખેન અધિકમોગં સાતિશયસુલ્લરૂપં ફલં નસ્ય શ્રુતેઃ મહાશયે
મોગફલં કર્માન્તિ સમ્પ્રતિ તથ તસ્મિન્ મુક્તે દોષાં પ્રહીઘ્યસીતિ શ્રુતેઃ શ્રવણાન્ શિવફલં કલ્યાણજનકં
પરમ્પરયા મોક્ષજનકં વા ગૃહિધર્મં ગાર્હસ્થ્યધર્મમ્, ઉપાદદે ॥૨૦૬॥

પછી તેણીએ જાતિ સ્મરણ કર્મ જવાથી સંસારથી વૈરાગ્ય પામી વ્રતની પ્રાર્થના કરવા લાગી. ગુરુ
મુખે મોગફલ કર્મ વધારે છે એમ સાંભળી મોક્ષરથ આપનાર શ્રાવક ધર્મનો અંગીકાર કર્યો. ॥૨૦૬॥

નૃપતિવિજ્ઞપનાસમનન્તરં, ગુરુરવોચત મિત્રચરિત્રકમ્ ।

તથ મટૈઃ સહ મક્તિપરૈસ્તદા ગહન એવ પપાત સ મિત્રમુત્ ॥૨૦૭॥

નૃપતેઃ અમરદત્તનૃપસ્ય વિજ્ઞપનાયાઃ સમનન્તરમ્ ગુરુઃ ધર્મબોધસૂરિઃ, મિત્રસ્ય નૃપતિમિત્રસ્ય
મિત્રમુદઃ ચરિત્રમેવ ચરિત્રકમવોચત । તદુક્તિમેવાહ—તદા તથ સકાશાશ્ચલિતઃ સ મિત્રમુત્, મક્તિપરૈ-
રાજ્ઞાકારિભિસ્તથમટૈઃ યોધૈઃ સહૈવ, ગહને કાનને પપાત જગામ, ગચ્છન્નાસીદિત્યર્થઃ ॥૨૦૭॥

રાજાની પિનંતી પછી ગુરુજી મિત્રમુદનો સમાચાર કહેવા લાગ્યા, તે વખતે બડા જેવા તમારા
યોદ્ધાઓ સાથે મિત્રમુદ સંકટમાં પડી ગયા ॥૨૦૭॥

દિનમવાસ્થિત યાવદતન્દ્રિતો જનસુખાય સસ્યા તથ તત્ર સઃ ।

બહુનાહલરાજિરુપાગમદ્ યમમટા ઇવ તાવદતર્કિતા ॥૨૦૮॥

સ તથ સસ્યા મિત્રં મિત્રમુત્, તત્ર ગહને જનાનામનુચરાણાં સુખાય પરિભ્રમાપગમ્યાય દિનં
યાવત્ અતન્દ્રિતઃ નિરલસઃ, સાવધાન इति યાવત્ । અવાસ્થિત તસ્યૌ, તાવત્ તદ્વસર એવ યમમટા ય-
માનુચરા ઇવ બહુલં દૃઢં ગાઢમધિરલમિતિ હૈમોક્તેઃ । બહુલા દૃઢા નાહલાસ્તેષાં મ્હેચ્છજાતીનાં પુલ્હિન્દાનાં
“પુલ્હિન્દા નાહલા નિષ્ક્ર્યાઃ” इत्यादि હૈમઃ । રાજિઃ શ્રેણી, અતર્કિતા અક્સ્માદુપાગમત્ ॥૨૦૮॥

ત્યાં તમારા તે મિત્ર સોંપના મુખ સાથે એક દિવસ આલસ્ય વશરનો રહી, તેજામાં યમના બાંધ
જેવાં પણા મહેચ્છાનું શસ્ત્ર જોડિયું આવી પડ્યું. ॥૨૦૮॥

तव भटेष्वाखिलेषु पलायितेष्वथ पलायितवान् स सुहृत्तव ।

क्वचन केचन तेऽपि च मण्डले, परमपत्रपयाऽस्थुरबाहुवृद्धाः ॥२०६॥

अथ नाहंराजिसमागमानन्तरम्, अखिलेषु तव भटेषु पलायितेषु, भयादितिभावः । स तव सुहृत्, मित्रं, मित्रमुत्, पलायितवान्, स्वस्यासहायत्वात् नाहंरानाश्चानेकत्वात्, ततः स्वरक्षण-
स्याशक्यत्वात् प्राणरक्षार्थं पलायनस्यैवोपायस्यावशिष्टत्वात्, ननु पूर्वमेव, वीरधर्मविरुद्धत्वादिति-
भावः । ते भटा अपि च केचन, क्वचन मण्डले व्यूहे देशे वा “देशो मण्डलम्” इति हैमः । पर-
मत्यन्तमपत्रपया लज्जया, अवाङ्मुखो अधोमुखः अस्थुः, लज्जितो हि अवाङ्मुखो भवतीति
स्वभावः तव देशे न समागता इति भावः ॥२०९॥

क्वचन कानन एव परिभ्रमं-स्तुषित एव निपीय सरोजलम् ।

भ्रममपासितुमातपवर्जिते, श्रयितवान् वटभूमिरुहस्तले ॥२१०॥

क्वचन कस्मिंश्चित् कानने बने एव “गहनं काननं वनम्” इत्यमरः । परिभ्रममेव, तुषितः
सरोजलं निपीय पीत्वा, भ्रमम्, अपासितुम् दूरीकर्तुम्, आतपवर्जिते मुच्छायत्वात् शीतले, वटभूमि-
रुहः वटवृक्षस्य तलेऽधः श्रयितवान्, निद्रया हि भ्रमो विनीयते इति भावः ॥२१०॥

तमात्रे भिन्नं कर्म वनमां लभतो लभतो तस्मै सागवाथी तस्मात्तमां पाप्नी पीने पाठिष्यात् तस्मा
रहितं येन पञ्चानां आउ नीये सुष्ठु गये। ॥२१०॥

तदुरुकोटरतोऽत्र विनिःसृत-स्तमदशत्सहसैव सरीसृपः ।

उपगते हि विधौ प्रतिकूलतां, प्रतिपदं महतां विपदेत्यपि ॥२११॥

अत्र श्रविते तस्मिन् सति, तस्य वटवृक्षस्य तरोः विशालत्वात् कोटरतः सहस्रा अकस्मादेव
विनिःसृतः बहिरागतः सरीसृपः सर्पः तं मित्रमुदमदशत् “व्यालः सरीसृपः” इत्यमरः । ननु किमिति
विपदं गतस्य पुनर्विपदागम इति चेत् एवमेव भवतीत्याह—हि यतो विधौ दैवे प्रतिकूलताम् उपगते
महतां समर्थानामपि प्रतिपदं पदे पदे विपदेति आगच्छति, एवञ्च तस्य पुनर्विपदागमो नाश्चर्याय,
मानवानामप्यसाधनत्वाज्जितरां प्रतिकाराश्रमत्वादितिभावः ॥२११॥

ते आउना भोटा कोटरया निःकरोते सप्त तेन अकस्मात् उर्ये, आउने प्रतिपदं होय ते
भोटाओने पथु पमले पगले विपदाओ होय छे ॥२११॥

तमय तस्य विषेण विचेतनं, सपदि कोऽपि जटी समजीविवत् ।

उपकृतिः सुकृताय महीपसे, भवति संजनिता यदसंस्तुते ॥२१२॥

अथ तस्य सर्पस्य विषेण, सपदि सद्य एव एतेन तस्य सर्पस्योपविषत्वं सूच्यते, “अद्यः सपदि तत्क्षणे” इत्यमरः । विचेतनं गतसंज्ञम् मूर्च्छितमिति यावन्, कोऽप्यनिर्दिष्टनामा जटो जटाधरो योगी मन्त्रीषधादिप्रयोगेण समजीविवत् निर्दिष्टं कृत्वा यद्यस्माद्धेतोः, असंस्तुते अपरिचिते संजनिता कृता उपकृतिरूपकारः, महीयसेऽतिमहते सुकृताय पुण्याय भवति, “परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम्” इत्युक्ते, परोपकाराय सतां विभूतयः” इत्युक्ते ॥२१२॥

तेन विषयी भेदोक्तं यथेते तेन कर्तुं व्यवहारी तापसे संशयनं कर्त्तुं कर्म अपरिचितने विषे कर्त्तव्येते।
उपकार मोटा पुण्य भाटे होय छे. ॥२१२॥

जटिनि जग्मुषि तत्र निजाश्रमं तव समीपमुपेतुमना वने ।

स जगृहे बलिभिर्नरतस्करैः क सुखमस्ति विधौ विमुक्तेऽथवा ? ॥२१३॥

तत्र तस्मिन् जटिनि निजाश्रमं जग्मुषि गते सति तव अमरदत्तस्य समीपम्, उपेतुमनाः आजिगमिषुः स मित्रमुत्, वने, बलिभिः स्वापेक्षयाऽधिकवृत्तालिभिः, नरतस्करैः मनुष्यापहारकैः तस्करैः जगृहे वशीकृतः, इयञ्जानथपरम्परा भाग्यनिमित्तमित्याह-अथवा, विधौ भाग्ये “विधिविधाने द्वे च” इत्यमरः । विमुक्ते प्रतिकूले सति क सुखमस्ति ? न कापि कल्याणमित्यर्थः ॥२१३॥

ते तापस पोतानं आश्रम अये छते ते मित्रमुद पश्य तमारी पासे आववानी ध्वजावाणे छते
वनभां जलवान जेवा पुत्रपते योरावनाराज्येथी पक्षी लेवाये जे आग्य छुं होय तो कर्त्ता सुख भवे ।
न भवे. ॥२१३॥

स विभवग्रहणेन समर्पितोऽभ्युपगतो बहुनौपरिचारिभिः ।

सरसपारसकूलयियासया क्रमश उज्जयिनीमगुरेव ते ॥२१४॥

स मित्रमुत्, विभवस्य तन्मूल्यरूपद्रविणस्य ग्रहणेन करणेन समर्पितः नरतस्करैर्दत्तः विक्रीतः सन् बहुभिरनेकैः नावः परिचारिभिः नियामकैरित्यर्थः । अभ्युपगतः स्वीकृतः, स्वाधिनाकृत इतियावत् । तथा ते नियामकाः, क्रमशः अनुक्रमेण “अनुक्रमः क्रमः” इति हैमः । सरसे रसेन जलेन सहिते रक्षवति वा पारसकूलाख्यदेशे, यियासया गन्तुमिच्छया उज्जयिनीं तदाख्यनगरीमेव अगुः गतवन्तः ॥२१४॥

ते धन धर्धने सेापी देवाये ने धन्या वडाथुभां परिचारका जे तेन धर्धं क्षीये, तेजे समुद्रना कडे
जवानी ध्वजायां कमे करी उज्जयिनी पडोव्या. ॥२१४॥

भृशमुपद्रवजातमवापिता, प्रबलचौरगणेन तदा पुरी ।

स्वयमिलाऽधिपतेर्विनियोगतो, भ्रमति दुर्गपतिर्भ्रमणीविधौ ॥२१५॥

तदा मित्रमुत् सहितानां नियामकानामुज्जयिन्यामुपस्थितिकाले, पुरी उज्जयिनीनगरी, प्रबलेन दुर्निग्रहणेन चौरगणेन भृशं अत्यन्तं उपद्रवजातमनेकविधोपद्रवमवापिता, आसीदिति शेषः । अतः, इलाधिपतेः नृपस्य विनियोगान्निवेशात्, दुर्गपतिः दुर्गाध्यक्षः, स्वयमेव, चौरशकैश्चौरनिमहात्म्यमवा दितिभावः । भ्रमणीविधौ रक्षणार्थं पुरप्रसङ्गदर्शयि, भ्रमति स्वेतिहेतुः ॥२१५॥

ते समये नगरमां जगवान् योशे धञ्जोऽप्यद्वय करता हता, राजनी आगथी दुर्गपति पोते न
पस्तीमां जमते हते। ॥२१५॥

स कथमप्यपस्तृत्य पलायितः, समभिवञ्च्य विलोककरक्षकान् ।

वरणमध्यगवार्गमनाध्वना पुरि विश्वन् ददृशे पुररक्षकैः ॥२१६॥

स मित्रमुत्, कथमपि कथाऽपि युक्त्या, विलोककान् मा पलायिष्टेत्येवं नियुक्तान् रक्षकान्
समभिवञ्च्य छल्यित्वा, अपस्तृत्य तन्मध्यतो बहिरागत्य पलायितः, वरणस्य प्राकारस्य मध्यगः मध्ये
स्थितस्य वारो जलस्य “अम्बु वाः” इति हैमः । गमनस्य निःसरणस्याध्वना मार्गस्तेन प्रणाल्या पुरि नगरे
प्रविशन् पुररक्षकैः ददृशे दृष्टः ॥२१६॥

ते मित्रमुद हेभरेभ राप्पनारा नक्षत्रेने छेतरीने भाध पथ्य रीते त्याथी भसीने लाग्थे ने भाटना
वग्थेथी जता पाथी नीकलवाना भागे (भाजभागे) नगरमां प्रवेष्ट करता नगररक्षकाग्थे जेध बीधे। ॥२१६॥

निशि मलिम्लुचविभ्रमतो धृतो, निविडशृङ्खलया विनियन्त्रितः ।

दिनकरेऽभ्युदिते पुररक्षितुः, सरभसं त्वविमृश्य समर्पितः ॥२१७॥

निशि रात्रौ, मलिम्लुचः चौर इत्येवं विभ्रमतः भ्रान्तेः, तस्य चौराभावादितिभावः । धृतः
गृहीतः, निविडया दृढया शृङ्खलया, विनियन्त्रितः बद्धः, यथा मा पलायिष्टेतिभावः । दिनकरे सूर्ये
अभ्युदिते उदयं गते सति अविमृश्य तु अयं चौरौ नवेत्येवं विचार्येव, अत एव, सरभसं सहसा,
पुररक्षितुः समर्पितः ॥२१७॥

रातमां योर भमथी पडायेले ने मज्जुत सांकलथी पधायेले सूर्योदय थये छते विचार्या वत्र
छतावलथी दुर्गपतिने सोपी देवाये। ॥२१७॥

स तदवेक्षणतः कुपितोऽधिकं, वटतराबुदलम्बयदाशु तम् ।

यदुपकण्ठमधिभ्रितयोस्तदा, स भवतोः किलतोरवदच्छवः ॥२१८॥

स पुररक्षिता, तस्य चौरप्रत्ययविषयस्य मित्रमुदः अवेक्षणतः, अधिकं कुपितः पूर्वापेक्षयाऽपि
विवृद्धतरकोपः, दृष्टे अपराधिनि कोपे निवरा विवर्धते इति भावः । तम् मित्रमुदमाशु शीघ्रमेव शिपा-
नवीतटे वटतरौ उदलम्बयन् अधोमुखमुच्चरणं लम्बयति स्म, तदा पूर्वं बाल्ये यस्य वटतरोरुपकण्ठं
समीपमाधिभ्रितयोः स्थितयोः किलतो क्रीडतोः भवतोः जमरदत्तमित्रमुदोः स शवः मृतकः अवदत्
कथयति स्मेति पूर्ववृत्तस्मारणम् ॥२१८॥

तेने जेवा मात्रथी अत्यंत कुपित थयेले भाटनास तेने वडना जोडमां छटाणी दीधे जेना पासे
त्पारे आप जन्ने रमता हता ते क्षम थोत्सु हतुं। ॥२१८॥

विदधतामय तत्र च खेलनं, ललितयौवनगोपतनूधुवाम् ।

उपरिभागमिते तदुदञ्चिका, प्रविशति स्म भवमुद्दानने ॥२१९॥

અથ ચ તત્ર વટતરૌ લલિયૌવનાનાં મનોહરતારુણ્યાનાં ગોપતનૂભવામ્ ગોપપુત્રાણાં સેલનં
વિદધતાં કુર્વતાં સતાં તેષામુદશ્ચિકા ક્રોઢા સાધનમુન્નતિકા આહોલિકાપરાદયા ઉપરિમાગમ્ કુર્ષ્વ-
મુલ્લતામ્ હૃતે ગતે ભવતઃ સુહૃદઃ આનને મુલ્લે પ્રવિશતિ સ્મ ॥૨૧૫॥

ત્યા મનોહર મુવાન એ ગોવાળીઆઓ રમના રમતા હતા તેની ગોટી ઉછળીને ઉપર ઘટકાવેલા તમારા
મિત્રના મોઢામાં પેસી ગઈ. ॥૨૧૫॥

અવશ્યંભાવિભાવાનાં પ્રતિકારો ન વિદ્યતે इत्याह—

ત્રિદિવલોકમુપૈતુ રસાતલં, વિશ્વતુ વા યદિ વા ભજતાં નમઃ ।

ફલમુપૈતિ પુમાનવિશક્તિં, સ્વવિહિતાનુગુણં હિ પરં સ્વયમ્ ॥૨૨૦॥

પુમાન્ નરઃ, સપલક્ષણત્વાત્પ્રાણિમાત્રમ્, ત્રિદિવલોકમ્ દેવલોકમ્, ચપૈતુ, વાડ્યવા, રસાતલં
પાતાલં વિશ્વતુ, યદિ વા નમઃ આકાશં ભજતામ્, પરં હિ, સ્વયમ્ યત્નં વિનૈવ, સ્વેન વિહિતસ્યેવ
કર્મણઃ અનુગુણમ્ અનુરૂપમ્, ફલમ્ અવિશક્તિમ્ અસંશયમુપૈતિ, ત્રિષ્વપિ લોકેષુ ન કુત્રાપિ સ્વવિહિત-
કર્મફલભોગાત્રાણમિતિભાવઃ ॥૨૨૦॥

સ્વર્ગમાં જાય કે પાતાળમાં પ્રવેશ કરે, અથવા આકાશમાં સદૃશ રહે પણ લોકો પોતે કરેલા કર્મના
અનુસારે નહીં કળા ભોગવે જ છે. ॥૨૨૦॥

યતિપતેરિતિમિત્રસુદુર્મૃતેઃ, સમુપલભ્ય કથાં નરપુન્નવઃ ।

ગુણગણં ગણનાડતિગતં સ્મરન્, સદયિતઃ પરિદેવનમાધિત ॥૨૨૧॥

યતિપતેઃ ધર્મધોષસૂરેઃ મિત્રસ્ય સુદુર્મૃતેઃ અત્યન્તાનિષ્ટરોત્યા મૃતેઃ इति पूर्वोक्तप्रकारां कथां
સમુપલભ્ય વિજ્ઞાય, ગણનાં સહસ્ર્યામતિગતમતિકાન્તમ્, અગણ્યમિતિયાવત્, ગુણગણં સ્મરન્
અર્થાન્મિત્રસ્યૈવેતિબોધ્યમ્ । નરપુન્નવઃ અમરદત્તનૃપઃ સદયિતઃ સમાર્યઃ પરિદેવનં શોકમાધિત પ્રાપ્તઃ ॥૨૨૧॥

મુનીશ્વર પાસેથી પોતાના મિત્રની અપમૃત્યુની વાત જાણી રાજા પત્ની સાથે તેના અસંખ્ય શુભ-
સમ્રોધને સંભારતો વિલાપ કરવા લાગ્યો. ॥૨૨૧॥

ગુરુરપિ પ્રસરદ્વચનામૃતૈઃ શુગુપતાપમપાકૃતવાંસ્તયોઃ ।

પ્રિયવયસ્યવિયોગનિદાવર્જં, ઘનજિનાગમસક્લમસંમૃતૈઃ ॥૨૨૨॥

ગુરુઃ ધર્મધોષસૂરિરપિ, ઘનો મેઘરૂપો યો જિનાગમઃ પ્રવચનં તસ્ય સક્લમેન પરિચયેનાઘ્વાહેનેતિ
યાવત્ । સંમૃતૈઃ નિષ્પન્નૈઃ પ્રસરન્તિ વચનાનિ દેશના ઇવામૃતાનિ તૈઃ કૃત્વા, પ્રિયસ્ય વયસ્યસ્ય મિત્રસ્ય
વિયોગ એવ નિદાવો મીઠ્ઠમર્તુઃ તઞ્જમ્, તયોઃ નૃપતદયિતયોઃ શુક્લોક એવોપતાપઃ તાપઃ તમપાકૃતવાન્
શમયતિ સ્મ ॥ રૂપકાલઙ્કારઃ ॥૨૨૨॥

ત્યારે શુભે પણ વાદલા રૂપી જોનામમના સંખલથી સંપૂર્ણ એવા વિસ્તૃત વચનરૂપી અમૃતોથી
તે ખનેલા પ્રિય મિત્રના વિયોગરૂપી મીઠ્ઠ અમૃતથી ઘસેલા શોક રૂપી સંતાપને દૂર કર્યો. ॥૨૨૨॥

असुमतः सुहृदोऽथ महीभुजा, गतिमपृच्छयत् सद्गुरुशेखरः ।

स पुनराह तदा शुभभावनः, स उदभूद्भवतो दयितौदरे ॥२२३॥

अथ, महीभुजा, सद्गुरुणा शेखरः मूर्धन्यः धर्मशेषसूरिः सुहृदः मित्रस्य, असुमतः जीवस्य गतिम् परच्छोकमाप्तिम् । अपृच्छयत् पृष्टः । स सूरिः, तदा, पुनराह-शुभभावनः शुभम्भानपरायणः स मित्रमुत्, भवतः दयितायाः भार्यायाः उदरे गर्भे उदभूत् पुत्रत्वेन उत्पन्नोऽस्ति ॥२२३॥

पृष्ठी राज्ञ्ये भुनिने मित्रना ज्ञवनी गति पृष्ठी, त्यागं गुरु हरी भोत्या के शुभभावनो वाणे ते तभारी पत्नीना उदरेभां उत्पन्नं यथे छे ॥२२३॥

कमलगुप्त इति प्रथिताभिधः, स भविता भवतस्तनयः परम् ।

अथ धराधिपतिः स्ववयस्ययोरपि च पूर्वभवौ परिपृष्टवान् ॥२२४॥

परम् किञ्च, स भवदयितागर्भस्थो मित्रमुज्जीवः, कमलगुप्त इति प्रथिताभिधः क्स्यातनामा भवतः तनयः भविता । अथ पुनश्च धराधिपतिरमरदत्तनृपः, स्वस्य वयस्यस्य मित्रस्य मित्रमुदश्च तयोः पूर्वभवौ परिपृष्टवान् ॥२२४॥

ते कमलगुप्त नामे अत्यन्तं प्रसिद्धं एवे। तभारे। पुत्रं यथे पृष्ठी राज्ञ्ये भोताना ने मित्रना पूर्वभवोः पश्य ५७५। ॥२२४॥

सूरिः प्राह, किमिदं प्राह—

सूरिः प्राह पुरे क्वचित् समजनि क्षेमकुरोऽपि द्विधा,

सत्यभीरिति गेहिनी कुमुदिनी वेन्दोरमुष्याभवत् ।

क्स्यातः कर्मकरस्तयोः स चतुरः सचण्डसेनाभिधः,

क्षेत्रं रक्षति स्वाद्यमानमभितः पक्षिग्रजैः सोऽन्यदा ॥२२५॥

कचित्पुरे, द्विधा नाम्नो योगार्थेन चापि क्षेमकुरः क्षेमकुरनामा क्षेमं लोकानां कल्याणं करोतीत्येवंशीलश्च कौटुम्बिकः, समजनि, अमुष्य क्षेमकुरस्य गेहिनी भार्या इन्दोश्चन्द्रस्य कुमुदिनीव, सत्यभीरिति नाम्नी अभवत् । तयोर्दम्पत्योः स प्रसिद्धः सचण्डसेनाभिधः चण्डसेनेत्यन्वर्थनामा कर्मकरः किङ्कुरः क्स्यातः स चतुरः कर्मसुदृढः चण्डसेनः अन्यदा, पक्षिग्रजैः स्वाद्यमानं क्षेत्रमभितः रक्षति, स्तेतिलेषः ॥२२५॥

भुनि भोत्या के पदेसा समयमां डोडके नगरमां नामने क्रियाथी पश्य क्षेमकर नामे डोड रक्षेता हतो, अदभाने कुमुदिनीनी नेभ तेनी सत्यभी नामे पत्नी हती, ते जन्नेतो अउसेन नामने अतुर नोकर हतो, ते ओके दिवस पक्षिओओ आछ जता भेतरेनी रभेयावी करतो हतो ॥२२५॥

त्वत्क्षेत्रनिष्ठा नवबीजकौशिकाः, स्वक्षेत्रपाशे समवेक्ष्य कञ्चन ।

तान्ते स्वयं कर्षटिकं स चाह मोः! उल्लङ्घ्यतां दस्युरथं नवस्यकाः ? ॥२२६॥

સ્વલ્પેત્રનિહ્વાસ્વલ્પેત્રસ્થિતાઃ સ્વલ્પેત્રેણ સહ સમ્બન્ધાઃ નવાઃ बीजकोशिकाः स्वक्षेत्रपाथे
 षटक्षेत्रे स्वयं कान्तं, कञ्चन कार्पटिकम् जीर्णवस्त्रधारिणं समवेक्ष्य, च पूर्वोत्तरक्षणसमुदायकः ।
 स चण्डसेनः आह-किमित्याह-भो वयस्वकाः ! सुहृदः ! अयं बीजकोशिकाहर्ता दम्युश्चोरा, अतः
 एव उल्लम्बयताम्, ऊर्ध्वं लम्बयताम् ॥२२६॥

જા સમ્બન્ધતામિત્યાકાઠ્ઠાનિવૃત્તયે આહ—

શાસ્ત્રામૂલે શાસ્ત્રિનોઽસ્મિન્વિશાલે, ભુત્વા ચૈતદ્દુઃભવં વાક્યમેષઃ ।

ચિત્તે દૂનઃ કેવલં નામ્ય કિંચિત્, કારુણ્યેન ક્ષેત્રનાથેન વલ્લભમ્ ॥૨૨૭॥

શાસ્ત્રિનઃ પુરોદયમાનસ્ય વૃદ્ધસ્ય, વિશાલે અસ્મિન્ શાસ્ત્રામૂલે, વલ્લભ્યતામિત્યનુકૂળ્ય સમ્બન્ધાઃ ।
 दुभवं कर्णपीडाजनकमेतद्वाक्यं श्रुत्वा च एष कार्पटिकः केवलं चित्तं दूनः खेदं प्राप्तः, नतु उल्लम्बन-
 अन्यदुःखम्, कुत इत्याह-क्षेत्रस्य नाथेन परक्षेत्राधिपेन, कारुण्येन दयया हेतुना अस्य कार्पटिकस्य
 किंचित् उल्लम्बनादिकं न क्लृप्तम् कृतम्, सत्यप्यपराधे दयावान्नाम्यं पाण्डयतीति भावः ॥२२७॥

ત્યારે તમારા ખેતરમાં રહેલા ખીજના ફુડાઓને પોતાના ખેતર પાસે પોતે લઈ જતા હોઈ ચીંથરે
 હાથ માર્યુસને જોઈ બોલ્યા કે હે મિત્રો આ ચોર છે. આને આ વિશાલ ઝાડની ડાહીના મૂલમાં લટકાવી
 દો. તે કાનને પીડા આપે એવી વાત સાંભળીને મનમાં અત્યન્ત ખેદ પામ્યો, ખેતરના માલિકે દયાને વશ
 આને કંઈ કશું નહિ. ॥૨૨૬-૨૨૭॥

सन्ध्याकाले चण्डसेनोऽपि चण्डः, संवेशाय स्वामिवेश्माऽऽजगाम ।

युक्तं चैतत् कर्मनिर्माय घस्ते, नक्तं सेवा स्वामिनः किङ्कराणाम् ॥२२८॥

घस्ते दिने “घस्तो दिनाहनी” इत्यमरः । कर्म कार्यं निर्माय सम्पाद्य, सन्ध्याकाले चण्डः अति
 क्रोधो “चण्डस्त्वत्यन्तक्रोधनः” इति हैमः । अपि चण्डसेनः, संवेशार्थम् शयनार्थम् “स्यान्निद्राशयनं
 स्थापः स्वप्नः संवेश इत्यपी” इत्यमरः । स्वामिनः वेश्म गृहमाजगाम । नतु क्षेत्ररक्षणत्यागाऽनुचित
 इति चेन्न तदाह—युक्तञ्चतत्तस्य गृहागमनम्, तत्र हेतुमाह—किङ्कराणाम् स्वामिनः सेवा भक्तिभावः
 नक्तं रजनो ‘दोषा च नक्तञ्च रजनी’ इत्यमरः ॥२२८॥

સાંજે ઉમ એવો ચંડસેન પથ્ય સૂતા સાડે સ્વામીના ઘરે ગયો. આ ઉચિત પથ્ય છે કે દિવસે કામ
 કામ કરી નોકરીએ રાત્રે સ્વામીની સેવા કરવી. ॥૨૨૮॥

तदाऽभ्रत्या वध्वा विपुलकवले लग्नमचले,

गलं वीक्ष्य क्षेमङ्करदयितयाऽवाचि कटुकम् ।

अरे ! रक्षःकान्ता त्वमसि किमलं स्थूलकवलै-

र्यदेवं ब्रूष्ये चेति परिगदिते साऽध्वममजत् ॥२२९॥

તદા તદવચરે, અમત્વાઃ મુહૂનાવાઃ વધ્વાઃ ચણ્ડસેનચિયાઃ, અચલે સ્થિરે વિપુલે વિશાલે

કવલે પ્રાપ્તે, કવલસ્ય મહસ્વાતદ્ગલે સ્થિરં જાતં ન તુ ગલવિલાસઃ સ્વતઃ પ્રાપ્તે ગૃહીતે કવલસ્ય મહસ્વાદ્ ગલવિલાસો ગમનામાવાત્ ગલં લગ્નં લોકસ્ય ક્ષેમકુરદ્વિતયા ક્ષત્યક્ષિયા કટુરુપરુપમવાપિ, કિન્તવિત્પેક્ષાયામાહ—અરે ! ભત્સંનૈ સમ્બોધનમિદમ્ । ત્વં રક્ષઃકાન્તા રાક્ષસમાર્યા અસિ કિમ્ ? વદેવં સ્થૂલકવલૈર્ગલં મુક્ષ્યે, નહિ મનુષ્યમાર્યા एवं સ્થૂલકવલૈર્મુક્તે इतिभावः । इति च परिगदिते कविते सा दुःखं अभजत् प्राप्तवती ॥૨૨૨॥

ત્યારે ખાતી વહના મોટા કોણિયા ગણામાં આટણી ગયેલો બેઈ ક્ષેમકરની પત્નીએ કહ્યું વચન મોક્ષી કે અરે તું રાક્ષસની છે. આટણા મોટા કોણિયા ગમે તેમ ખાય છે એમ કહ્યો હતો પણ તે ખાવા લાગી. ॥૨૨૨॥

અપ્રાક્ષીચ્છન્દસેનોડ્યવસરમધિગમ્યૈકદા સ્વામિનં સ્વં,
સસ્નેહં વન્ધુવર્ગં મિલિતુમપિ ! વિમ્બો ! યામ્યહં ત્વન્નિદેશાત્ ।
તેન પ્રોચે રૂપં વા વિરતમમિલનિર્વન્ધુવર્ગેણ તેડસ્તુ,
શ્રુત્વા ચૈતત્ સ્વચિત્તે પૃથુતરમસુખં ધારયામાસ સોડપિ ॥૨૩૦॥

एकदा च्छन्दसेनः अपि अवसरमधिगम्य प्राप्य स्वं स्वामिनं क्षेमकुरमप्राप्नोत्, किमित्याह—
अयि ! विम्बो ! त्वन्निदेशात् त्वदाज्ञातः अहं च्छन्दसेनः सस्नेहं स्वामिन् प्रीतिमन्तम्, वन्धुवर्गं स्वजनं मिलितुं यामि, तेन क्षेमकुरेण रुपा क्रोधपूर्वकं प्रोच्ये. किमित्याह—अविरतं सक्तमेव ते तव वन्धु-
वर्गेण अमिलनिःसङ्गमाभावः अस्तु । नव्योऽग्निः शापे, ५।३।२२७। इति सूत्रेण नरूपूर्वकान्मिच्छातोरनिः
प्रत्ययः । न कदापि त्वं वन्धुवर्गं मिलितुमर्हसीति शापवचनम् । एतदुक्तं श्रुत्वा च स च्छन्दसेनः
स्वचित्ते पृथुतरमत्यन्तमसुखं दुःखं धारयामास । इष्टनिषेधः दुःस्त्रायैव भवतीतिभावः ॥२३०॥

એક દિવસ ચંડસેન પણ અવસર મેલવીને પોતાના માલિકને પૂછ્યું કે હે માલિક તમારી આજ્ઞાથી પોતાના પ્રિય બાઈબંધ ન મેલવા બંધસ. ત્યારે બેલે ક્રોધથી કીધું કે તમને બાઈબંધ સાથે કદી મિલન થાય નહિ. તે સામળીને તે પણ પોતાના મનમાં ધણું જ દુઃખ પામ્યો. ॥૨૩૦॥

શુદ્ધાન્નં મુનયે નયેન દદતૌ તાવેકદાડ્ડલોકિતૌ,
વન્ધ્યાવિત્યનુમોદનાં વિદધતા દાસેન તેનાધિકમ્ ।
યાતે તત્ર મુનીશ્વરે નિજપદં તેષાં ત્રયાણામુપ-
ર્યેવાપ્તદનિત્યતામુપદિશત્ સૌદામિનીદામ તત્ ॥૨૩૧॥

एकदा मुनये नयैर्न नीतिपूर्वकम् यथाविधीति यावत् शुद्धं निर्दुष्टमन्नं ददतौ तौ ब्राह्मणपत्नी अत्यनीचन्यौ क्षेमकुरौ मुनये शुद्धाऽन्नदानात् प्रशंसाहीनित्यैवम् अधिकं सातिसयमनुमोदनां निवृधता तेन दासेन च्छन्दसेनेन, आलोकितौ दृष्टौ । एतेन तत्र मुमन्यामसस्व सूचितम् । तत्र मुनीश्वरे निजपदं स्वाभयं याते प्राप्ये सति त्रयाणामेवोपरि अनित्यतां वदामास । क्षेमकुरत्वमुपदिशदिव, गन्धमानोत्प्रेक्षा, अन्वेषतस्त्वोपदेशायोगादिति बोध्यम् तत् प्रसिद्धं सौदामिन्या विभुतो दाम माता अवपत्तत् पतिवत् ॥२३१॥

એક દિવસ તે બન્નેને નીતિપૂર્વક શુદ્ધ અન્ન ખુનિને આપતા એક તે નોકરે (આ બન્ને ધન્ય છે)
એમ અતિશય અનુમોદના કરી. તે ખુનીશ્વર પોતાના સ્થાને ગયે છતાં તે ત્રણેના ઉપર જ અનિત્યતાનો
ઉપદેશ હોય તેમ વિચારી પડી. ॥૨૩૧॥

તે મૃત્યું સમવાપ્ય પુણ્યવશ્વતો દેવાસ્તતો જહિરે,
સૌધર્મેડ્યુપમુજ્ય મોગમસમં તેડપિ ત્રયોડપિ ચ્યુતાઃ ।

સત્યશ્રીદયિતા તવેયમભવદ્ધર્વા ચ દુર્વાક્યતો-
મારિત્વેન કલહિતા નરપતે ! હેમંકરાત્મા મવાન્ ॥૨૩૨॥

તતઃ વિશુત્પત્તમાનન્તરમ્, તે સ્વામિનઃ સત્યબ્રીક્ષેમકુરચ્ચણ્ડસેનાઃ દાસશ્ચ, મૃત્યું સમવાપ્ય
પુણ્યવશ્વતઃ પૂર્વશ્લોકોક્તપુણ્યપ્રમાણાત્, સૌધર્મે કર્ણે દેવા જહિરે જાતાઃ, અસમમનુષમં ભોગં સુક્ષ્મમ્ ।
અત્રેકોડપિશ્ચાર્થે, દ્વિતીયઃ પાદપૂર્ણે, સ્વપ્રમુજ્ય મુક્ત્વા, તે ત્રયોડપિ ચ્યુતાઃ, તત્ર સત્યશ્રીઃ, તવેયં દૃશ્યમાના
દયિતા મણિમહારી અભવત્, જાતા । ધર્વા ચણ્ડસેનભાર્યોવિષયે, દુર્વાક્યતઃ કદુસન્ધ્યપ્રયોગપ્રમાણાત્,
મારિત્વેનેયં મારીત્વેવં કલહિતા કલહં પ્રાપ્તા, નરપતે ! મવાન્ ક્ષેમકુરાત્મા ક્ષેમકુરજીવઃ ॥૨૩૨॥

તેઓ મૃત્યુ પામી પછી પુણ્યના પ્રભાવે સૌધર્મકર્મમાં દેવો થયા. ત્યાં અનુપમ ભોગ ભોગથી
ત્યાંથી ત્રણે આવીને સત્યશ્રી આ તમારી પત્ની યદ્યપિ તે વધુ વિષે દુર્વાક્યો બોલવાથી મારી તરીકે કલંક
પામી હે રાજા હેમંકરને! છવ આપ છે. ॥૨૩૨॥

દાસં પ્રત્યુદિતં વિરુદ્ધવચનં યત્તેન તે વન્ધુભિ-
ર્જાતોડયં વિરહઃ સક્ષા ચ સમભૂષણ્ડસ્ય જીવસ્તવ ।
યત્તં કાર્પટિકં પ્રતીરિતમસત્તેનાયમુદ્ગમ્બિતઃ,
શાસ્ત્રાર્યા વટશાસ્ત્રિનો નહિ ગિરા કાર્યાઃ કષાયાસ્તતઃ ॥૨૩૩॥

ચણ્ડસ્ય ચણ્ડસેનસ્ય જીવશ્ચ તવ સક્ષા મિત્રં મિત્રમુત્ સમભૂત્, દાસં પ્રતિ વિરુદ્ધમનુચિતં
વચનં યદ્યસ્માદુદિતં કથિતં તેન હેતુના તે અમરવૃક્ષાકુલસ્ય તવ વન્ધુભિઃ સ્વજનૈરનુભૂયમાનો વિરહઃ
જાતઃ । તં કાર્પટિકમ્ યદ્યસ્માદસત્ કદુ ર્દિરિતં કથિતં તેન હેતુના અયં મિત્રમુત્, વટશાસ્ત્રિનઃ વટવૃક્ષસ્ય
શાસ્ત્રાયામુદ્ગમ્બિતઃ । તતઃ યતાદર્યાં કલમવલોક્ય, ગિરા વચનેન કષાયાઃ કદુલ્કા ન નૈવ કાર્યાઃ ॥૨૩૩॥

નોકર પ્રત્યે વિપરીત વચન ઉચ્ચાર્યો તેથી તમને ખંડુની સાથે આ વિષોગ થયો છે. ને ચંડસેનનો
છવ તમારો મિત્ર થયો છે. જે તે શીશ્વર હાલ માણસ પ્રત્યે ખોટું બોલ્યોને ખોટું કહ્યું તેથી વડના આકળી
મણીમાં વટાવીયો તેથી વાણીથી ઠાઈ પણ કષાય કરવો એકદમ નહિ. ॥૨૩૩॥

સ્મૃત્વા પૂર્વમર્થં નિઝં શુક્લસાષ્ઠી દમ્પતી માહતા-
મગ્નીકસ્ય મુઠં સ્મ પૃચ્છત્ત્વં હંદં કિં માપતે ચા શ્વઃ ? ।

मृत्वा कार्पटिकः क्रमादुदभवत् स व्यन्तरेष्वप्यधीः

प्राग्वैरात् स श्रवान्तिकस्थितिरुवाचैवं गुरुः प्राह सः ॥२३४॥

गुरुमुवाच निजं पूर्वमव मृत्वा, आदृतां भावकत्वमङ्गीकृत्य सौ दंपती मणिमञ्जर्यमरवत्सौ,
गुरुम् प्रतीदं पृच्छतः स्म, इदं किमित्याह—शवः, वाकारोऽप्यर्थः, अनास्थायां वा, भावते किमिति
प्रश्ने । स गुरुः धर्मघोषसूरिरेवं प्राह—किमेवमित्याह—अल्पधीः मूर्खः स पूर्वोक्तः कार्पटिकः मृत्वा
क्रमात् व्यन्तरेषु उदभवत् जातः, श्रवान्तिके स्थितिर्यस्य स तादृक् स्वसमीपस्थः वटस्य इत्यर्थः, स
व्यन्तरः शवस्यास्येऽवतीत्ये प्राग्वैरात् पूर्वकार्पटिकमवजातवैराद् द्वैकोऽववाच, न तु शवः, तस्य वचना-
सामर्थ्यादिति भावः ॥२३४॥

शुश्रुभे पोतानो पूर्वभव सांभलीने जतिरुभयं पात्री ते जन्ने प्रतिपत्नी आवधधर्मेन
अभीकार कथो, ने शुश्रुभे पृच्छुं के शव के भोले ? त्वारे शुश्रुभे भोले के ते भन्दमति ते भीधरे दास भाष्यस
भरीने कमे करीने व्यन्तरभां छित्पन्न थयो ने ते पूर्वभवना वैश्यी शवनी पासे रहेवा वाक्षो दोर्ध आभ
भोले होतो. ॥२३४॥

भस्वैवं सुगुरुं प्रणम्य भवनं जग्मुर्नृपायाः क्रमा-

द्वैवीक्षुमसूत सूरिगदितं ताम्भ्यां च नामादधे ।

पुत्रस्यास्य च पद्मगुप्त इति सोऽप्यासाद्य संवर्धनं,

घात्र्यङ्कं सकलाः कलाः परिकलय्यापत् क्रमाद्यौवनम् ॥२३५॥

नृपायाः एवमुक्तप्रकारं मृत्वा, सुगुरुं मुनिं प्रणम्य भवनं जग्मुः, क्रमाद् कालक्रमं प्राप्य, वैची
मणिमञ्जरी, सूनुं पुत्रम्, असूत सुषुबे, ताम्भ्यां नृपदम्पतीभ्यां च, अस्य जातस्य पुत्रस्य 'पद्मगुप्त'
इत्येवं कमलगुप्त इत्येवं सूरिगदितं सूरिणा पूर्वभववृत्तवर्णने कथितं नाम आदधे कृतम् । सः पद्मगुप्तोऽपि
संवर्धनं कालजादिना वृद्धिपोषकं घात्र्याः अङ्गमासाद्य प्राप्य, सकलाः कलाः विद्याः परिकलय्यापिगम्य
क्रमाद्यौवनमापत्, युवा अभवदित्यर्थः ॥२३५॥

आभ सांभली ते सुश्रुभे प्रश्नाभ करीने राज वगेरे जधा पोत पोताना धरे भया, कमे करीने
राष्ट्री पुत्रने जन्म आभो, ते जन्ने शुश्रुभे रहेवा प्रभावे ते पुत्रनु पद्मगुप्त पक्ष धानीभोथी पोषण्य भाभी
सधवी कलाजोतुं सान संपादन करी कमे करीने युवा अवस्थाने पाभो. ॥२३५॥

तस्मादेव गुरोः परेष्वविरयं वैराग्यवान् भूपती,

राज्ये न्यस्य सुतं तथा दधितथा सार्द्धं तपस्यां लली ।

राजर्षिं गुरुन्वशादपि तथा तं निष्पत्तौल्यादिना,

दीक्षा कल्पलता समामृतसैः पात्र्या त्वयाऽविभक्तम् ॥२३६॥

પરેશ્વરિ, અન્યથા, સુખીર્ણપતિઃ સુખિય એવ વૈરાગ્યસદ્ભાવ હિતિ સામિપ્રાયં વિજ્ઞેવણમિતિ ભાવઃ, વૈરાગ્યવાન, જાત એવ, રાજ્યે સુતં ન્યસ્ય સ્થાપયિત્વા, તથા દયિતયા પ્રિયયા મળિમહાર્યા સાર્થ, તસ્માદ્દર્મબોધાદેવ ગુરોઃ સકાશાત્ તપસ્યા પરિવ્રજ્યા લલૌ, “વ્રતાદાનં પરિવ્રજ્યા તપસ્યા” હિતિ હૈમઃ । તથા ગુહરપિ તં રાજા જાસી શ્વપિ રાજર્ષિઃ તં ગૃહીતસુનિવ્રતમ્ રાજાનમન્વજ્ઞાત્, ઉપદિદેશ । કિમિત્યાહ—ત્વયા, નિત્યસોશ્યસ્ય મોક્ષસુખસ્વાર્થિના સતા, વીક્ષા ફળફલરત્વાત્કલ્પલતા ઇષ સા, જ્ઞમાઃ અમૃતરસા ઇષ તૈઃ અવિભ્રમં સતતમ્ પાલ્યા । પરેશ્વરિ સુખીરિતિપાઠઃ કલ્પિતઃ । વિદુષાં પરેશ્વરિજ્ઞાનસ્યાવ્યયત્વાત્તત્ર વિસર્ગાભાત્ । તસ્માન્મયા વિચારણોચમેતદિતિ વિક્ ॥૨૩૬॥

બીજા દિવસે તે રાજા વૈરાગ્ય પામી રાજપદે પુત્રને સ્થાપી તેજ ગુરુ ધર્મધોષ સુનિ પાસે પત્નીની સાથે ઠીક્ષા લઈ લીધી. તથા ગુરુએ તે રાજર્ષિને ઉપદેશ આપ્યો. કે નિત્ય સુખ-મોક્ષાર્થા એવા તમારે સમરૂપી અમૃત રસથી હંમેશાં ઠીક્ષા રૂપી કલ્પલતાનું પાલન કરવું જોઈએ ॥૨૩૬॥

સર્વોપાધિવિશુદ્ધમાપ્ય મનુજાઃ પ્રાયઃ કલાદાદ્ ગુરોઃ,
કિશ્ચિદ્રન્ધ્રકગન્ધસજ્જવિષયૈર્ભૂતામિચારોદ્ભૂતૈઃ ।
દેહાલક્ષ્મ્યકૃતિમન્નિધં ધનમિદં યે દૂષયન્તિ વ્રત-
સ્વર્ણં તેઽનુમવન્ત્યશ્ચં પ્રતિભવં ધર્માર્થયત્નક્ષિતેઃ ॥૨૩૭॥

યે મનુજાઃ, કલાદાત્સ્વર્ણકારરૂપાદ્ “સ્વર્ણકારઃ કલાદઃ” હિતિ હૈમઃ, ગુરોઃ સકાશાત્, પ્રાયઃ બાહ્યલ્યેન, સર્વેઃ ઉપાધિભિઃ લોભૈઃ વિશુદ્ધમ્ નિર્મલમ્, સર્વોપાધિરહિતમિતિ ચાલત્ વ્રતસ્વર્ણં વ્રતરૂપં સ્વર્ણમાપ્ય દેહસ્ય જ્ઞરીરસ્ય તત્સ્થલત્વાદુપચારાદાત્મનશ્ચ અલક્ષ્યકૃતયે ભૂષણાય સન્ ચત્કૃષ્ટઃ નિધિરાકર-સ્તદ્ ઇદં પ્રાપ્તં વ્રતસ્વર્ણરૂપં ધનમ્, ભૂતાનાં પ્રાણિનામ્ અમિચારે મારણાદૌ હિંસાર્થકર્માઽઽમિચારઃ હિતિ ઉદ્ભૂતૈઃ હ્રમૈઃ, ગન્ધકસ્ય તદારૂપ્યદ્યસ્ય ગન્ધસ્ય સજ્જરૂપૈઃ વિષયૈઃ ધનિતાદિભિઃ, કિશ્ચિદોષદપિ દૂષયન્તિ, ગન્ધકસ્વર્ણયોગેન કુતા ગુટિકા મારણાદ્યમિચારકર્મણિ પ્રયુજ્યતે તાન્નિરકૈઃ, તથા વ્રતં વિષયાઽઽસજ્જાત્ પ્રાણિનામધઃપાતાય ભવતીતિ ભાવઃ । તે મનુજાઃ ધર્માર્થ યો ચત્નઃ તસ્ય ક્ષિતેઃ નાજ્ઞાત્ વ્રતનાશાત્ પ્રતિભવં ભવે ભવે, અજ્ઞમસુખમનુભવન્તિ । રૂપકમ્ ॥૨૩૭॥

જે મનુષ્ય ધર્મ કરીને સ્વર્ણકાર એવા ગુરુ પાસેથી સર્વમલથી શુદ્ધ એવા વ્રતરૂપી સુવર્ણનું મહત્ત્વ કરી પ્રાપ્તિએની હિંસામાં ઉત્તમ એવા કંઈક ગંધકના સંબંધ એવા અનિત્ય એવા વિષયોથી દેહના અલક્ષકાર એવા આ ધનને કૃષિત કરે છે. (ગંધકના સંબંધી સોનું અશુદ્ધ ધર્મ જાય છે) તેઓ ધર્મના કારણ એવા પ્રવાસેના નાશ થવાથી પ્રત્યેક જાતનાં અસાતાનો અનુભવ કરે છે—ભોગવે છે. ॥૨૩૭॥

અથ સતરક્ષણરૂપવયોર્હૃદ્યામ્ભમાહ—

માકન્દીતનયાવુભાવિહ પર સાધર્મ્યવૈધર્મ્યકૌ,

દ્રશ્યંતો હુ યથાક્રમં મૃણુ ધ્વને । મે ધંસતસ્તથથા ।

ચમ્પા નામ પુરી કલિજીવિષયે તત્રાસ્તિ વાગ્ગીધવઃ,

પ્રસ્થાતો જિતશત્રુરિત્યભિધયા તદ્વજ્રમા ધારિણી ॥૨૩૮॥

મુને ! રાજર્ષે ! પરન્તુ કિન્ન, શ્વ વ્રતવિષયે, સમી માકન્દી તન્નામનાઃ તસ્ય તનયો, સાધર્મ્ય-
વૈધર્મ્યકો, સાધર્મ્યેણ વૈધર્મ્યેણ ચ, દૃષ્ટાન્તો જંસતઃ કથયતઃ મે મમ વધાક્રમં શ્રુણુ-તથ્યેતિ કથા-
પ્રસ્તાવે, કલિજીવિષયે તવાલ્યવેશે ચમ્પાનામપુરી । તત્ર પુર્યાં જિતશત્રુરિત્યભિધયા નામ્ના પ્રસ્થાતઃ
વાગ્ગીધવઃ નૃપઃ અસ્તિ, તદ્વજ્રમા માર્યા ધારિણો તન્નામ્ની ॥૨૩૮॥

અહિ કહેલા કથનના સાધર્મ્ય અનુકૂલને વૈધર્મ્ય પ્રતિકૂલ રૂપે માકન્દીના બે પુત્રો. કમથી ઉત્તમ
ઉદાહરણ છે. તે કું કહું છું તે હે મુનિ ! તમે સાંભળો. જેમકે કલિમ દેશમાં ચમ્પા નામે નગર હતું ત્યાં
જિતશત્રુ નામે પ્રસિદ્ધ રાજા હતો ને ધારિણી નામની તેની પત્ની હતી. ॥૨૩૮॥

માકન્દીતિ મહેમ્યમસ્તકમણિસ્તત્રાસ્તિ માકન્દકો,

મદ્રા તદ્વિતાસુતાવભવતાં તત્કુશ્વિજૌ દ્વૌ પરમ્ ।

નામ્નેકો જિનપાલિતો વ્યવસિતિપ્રારમ્ભવદ્વોદયમઃ,

પ્રેક્ષાવાન્ જિનરક્ષિતસ્તદપરઃ સૌભાગ્યમઙ્ગીનિધિઃ ॥૨૩૯॥

તત્ર ચમ્પાપુર્યામ્, મહેમ્યાનાં મસ્તકેષુ મણિરિવ મહેમ્યશિરોમણિઃ 'માકન્દીનામં સત્યવાહે
વરિષસતિ' इति જ્ઞાતાસૂત્રોકો માકન્દીત્યાલ્યો માકન્દકઃ માકન્દ આમ્ન શ્વ મત્કલઃ તદ્વિતા તસ્ય
માર્યા મદ્રા તન્નામ્ની, માકન્દકસ્તન્નામા માકન્દીત્યેવમ્ સ્થાતઃ અસ્તિ । તસ્ય માકન્દીત્યાલ્યસાથંવાહસ્ય
શ્વિતા મદ્રા તન્નામ્ની, તસ્યાઃ કુશ્વિજૌ દ્વૌ પરં શ્રેષ્ઠો સુતો અમવનામ્ । એકઃ પ્રથમઃ, નામ્ના જિન-
પાલિતઃ, વ્યવસિતેઃ વ્યવસાયસ્ય ગૃહકાર્યકલાપસ્ય પ્રારમ્ભે સમ્પાદને વદ્વોદયમઃ કૃતમ્ભમઃ, ગૃહકાર્યાદિ
સમ્પાદક इति યાવત્ । તતો જિનપાલિતાદપરઃ જિનરક્ષિતઃ તન્નામા પ્રેક્ષાવાન્ જ્ઞાનવાન્ પ્રેક્ષોપલબ્ધિ-
શ્રિત્સંવિદિ"ત્યમરઃ । સૌભાગ્યસ્ય મઙ્ગયાઃ વૈલક્ષણ્યસ્ય નિધિરાકરઃ, અસ્તીતિશેષઃ ॥૨૩૯॥

ત્યાં મોટા શેઠીઆમાં શિરોમણિ જેવો માકન્દી નામે શેઠને બદનામની તેની બી હતી. તે શેઠને
બીના મળ્યા બે પુત્રો થયા, પહેલાનું નામ જિનપાલિત તે પહેલાર પટામાં જ ઉદયમળો હતો. ને
તેનાથી બીજો નામે જિનરક્ષિત હતું તે કાર્ધ પથ કાર્ધમાં પૂર્વાપર પરિણામ બેનારો ને અત્યંત સૌભાગ્યવાળો
હતો. ॥૨૩૯॥

તામ્યાં વ્યજ્ઞપિ ચાન્યદા સ્વજનકઃ સાંયાત્રિકત્વાય સ,

પ્રોષે નો મક્રાકરેડપિ ગમનં કાર્ય્યં યુવામ્યાં સુતૌ ।

યાત્રા વાં ચ યદન્તરાયવિકલા એન્નદશાસન્ પુરા,

પ્રત્યૂદેન યુતા મવેદિયમહો ! વેલા સ્વલુ દ્વાદશી ॥૨૪૦॥

અન્નદા ચ, વામ્યાં જિનરક્ષિતજિનરક્ષિતામ્યાં સ્વજનકઃ માકન્દકઃ, સાંયાત્રિકત્વાય પોત-

વણિકત્વાદ, પોતવણિકત્વાદ, પોતવણિપ્રપેજ યાત્રો વ્યવહારાયેત્યેવં વ્યક્તિપિ નિવેદિતઃ । “સાંયાત્રિકઃ પોતવણિગિ”ત્યમરઃ । સ માકન્દીકઃ પ્રોષે, કિમિત્યાહ-સુતૌ યુવાશ્ચ દ્વાધ્યા મકરાકરે સમુદ્રે, ગમન-મપિ, કિન્તુ પુનઃ સાંયાત્રિકત્વમિત્યપિ નોચ્યતે, નો નહિ કાર્યમ્ । તત્ર હેતુમાહ-પુરા પૂર્વં ચ વાં યુવયોઃ, યથસ્માત્ એકાદશયાત્રાઃ અન્તરાયવિકલ્લા નિર્વિઘ્ના આસન્, इयं खलु द्वादशोवेका द्वादशयावृत्तिः द्वादशी यात्राप्रत्युद्गेन विघ्नेन युता सोपसर्गा भवेद्, अहो इति खेदे, ततो न गमनमिति ॥૨૪૦॥

એક દિવસે તે બંનેએ પોતાના પિતાને વહાણથી બપોર કરવાની આજ્ઞા મેલવવા માટે બધાબધુ ત્યારે પિતાએ ડીધું કે હે પુત્રો તમે બંનેએ (મગરને ખાણ) રૂપી સમુદ્રમાં યાત્રા કરવી નહિ. પહેલા તમારા બંનેની અગીયાર યાત્રાઓ અન્તરાય થવાથી નીબંધ ગઈ હતી. અરે તો આ બારમી વેલાની યાત્રા પણ વિઘ્નવાળી થશે ॥૨૪૦॥

धनस्य पर्याप्तत्वात्तदर्थमपि प्राणसंकटकरं गमनं न युक्तमित्याह—
संख्यातीतमुपाजितं च बहुलं तावद्भवद्भयां धनं,
तद्वत्तं च यदृच्छया विलसतं मत्सन्निधौ तिष्ठतम् ।
तौ तेनेति निषिध्यमानगमनौ वारानिधौ प्रस्थिता-
वारुद्धार्थसमीहया प्रवहणं लोभो बलीयान् यतः ॥૨૪૧॥

भवद्भ्यां, तावदिति वाक्यालङ्कारे, संख्यातीतमसंख्यं बहुलं बहुविधम् धनम् उपाजितं दत्तञ्चार्पितं याचकेभ्यः इति शेषः तत्तस्मात् अधिकस्य प्रयोजनाभावात्, मत्सन्निधौ तिष्ठतम्, यदृच्छया स्वैरितया विलसतम्, उपाजितस्य दानमोगो अधुना कर्तव्यौ । तेन पित्रा इत्येवं निषिध्यमानगमनावपि तौ द्वौ भ्रातरौ अर्थस्य धनस्य समीहया इच्छया, प्रवहणं पोतमारुह्य, वारानिधौ समुद्रे प्रस्थितौ, ननु पितुर्निषेधेऽपि कथं प्रस्थिताविति चेत्तत्राह-यतः लोभो बलीयान्, लोभाभिभूतो हि निषिद्ध-मप्याचरतीतिभावः ॥૨૪१॥

અને બીજી તમે બંનેએ નાના પ્રકારનું અસંખ્ય ધન ઉપાજીત કરી ચૂક્યા હો તે તમોને આપું પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ભોગવો ને મારી પાસે જ રહો તેનાથી આ પ્રમાણે યાત્રાને નિષેધ કરાતા હતાં તે બંને ધનની ઈચ્છાથી વહાણ ઉપર ચઢી સમુદ્ર યાત્રા માટે પ્રસ્થાન કરી ડીધું કેમકે લોભ મોટો બળવાન હોય છે. ॥૨૪૧॥

बाद्धैर्मध्यमधिभिते प्रवहणे कैश्चिद्दिनेर्दुर्दिनं,
संवृत्तं वियति स्थिरागमनयोरैक्याय वातो बवौ ।
पोतो वीचिभिराहतः क्षितिभृता संस्कान्य विस्फोटितो,
रत्नदीपमवापतुश्च फलकं संप्राप्य तौ यत्नतः ॥૨૪૨॥

પ્રવહણે પોતે કૈશ્ચિદ્ દિનૈઃ વાર્ધઃ સમુદ્રસ્ય મધ્યસ્ય અધિભિતે પ્રાપ્તે સત્તિ વિયતિ આકાશે, “દુર્દિનં મેષજં તમઃ સંવૃત્તમ્” “દુર્દિનં મેષજં તમઃ” इति हैमः । वातः महावातः, स्थिरागमनयोः

अथेन न तु स्वेच्छया, एकत्र योषिति सांदरयोर्मोघस्यानुचितत्वादिति भावः । मृत्युमयेन च कृत-
हृदो लो सोदरो तदीयाम् देवीसम्बन्धिनीमाणां त्वाकृत्य, मयेन हि अकृत्यमपि कुर्वन्ति अना-
दिति भावः । तथा देव्या, तथा असतः अक्षुभान् पुद्गलौघान्, हृत्वा व्रीकृत्य अनिग्रमपि पर्यमाणा-

મિહાસી સન્તો, તાં દેવી કામયેતે મુચ્ચાતે સ્મ । અન્યેષુઃ, સુસ્થિતસ્થ તદાસ્યદેવસ્થ સચ્ચિદ્વિવિપતેઃ
કલ્પજસમુદ્રપતેઃ હપસિદ્ધેઃ કૂરજાસનાદ્દેતોઃ, સા દેવી તૌ સોદરો અવદત્, કિમિત્યાહ અઙ્ગનિવિઃ
કલ્પજસમુદ્રઃ, અમિતઃ, ત્રિઃસપ્તકૃત્વઃ પદ્મવિજયિત્વારં પ્રોષ્ઠઃ તૃણકાષ્ઠાશ્ચિદ્વ્યદૂરીકરણેન વિજ્ઞોષ્યઃ
તદેતિ અર્થાજ્ઞાયતે, વામ્ યુવચોઃ શર્મ સુસ્ત્રમ્ ચેત્, અન્યથા, તત્ શર્મ યથાચારતિ હત્પચતે તત્ શર્મ
સુસ્ત્રમ્ ચેત્ યદિ સ્વાત્તદેતિપ્રોષઃ ન સ્યાત્ ॥૨૪૪॥

અર્થાત્ વિસ્મય પામેલા મનવાલા એવા તે બન્ને એ તેની આગા સ્વીકારીને તેની સાથે કામ સુખનો
અનુભવ કર્યો, તે દેવી હંમેશાં અશુભ પુરુષોનો સમૂહ છાતી છાતીને તે બન્નેની અભિલાષાની પૂર્તિ કરતી
હતી એક દિવસ સમુદ્રનો પતિ સુસ્થિત દેવની ઉપ આગાથા તેણીએ તે બન્ને ને પ્રાપ્ત કર્યા આ સમુદ્ર
ચારે બાજુથી એકવીસ-એકવીસ વાર શોધવો જોઈએ એમ નહિ થાય તો તમારું કલ્યાણ નથી. ॥૨૪૪॥

હિત્વાડપાચ્યવનં ચ દશ્વિષફણિન્યાલીઢમાશાત્રયે-

ડન્યત્રોદ્યાનતતીષુ રમ્યમિતિ સા પ્રોચાર્ય દેવી યયૌ ।

આસાધારતિમેવ તેષુ મહનેષ્વેતાવપાચ્યે વને

યાતાવેકમપશ્યતામસુલિનં શૂલ્લાનુવિદ્ધં નરમ્ ॥૨૪૫॥

દશ્વિષ્ઠાઃ દશ્વિષિષં યેષાં તાદૃશાઃ દશ્વિમાત્રેણ વિષઃપ્રાપ્તતનુકારકાઃ યે ફણિનઃ સર્પાઃ તૈર્વાલીઢં
ન્યાત્તમપાચ્યવનં દક્ષિણદિક્સ્થં વનં હિત્વા રચક્ત્વા અન્યત્રાશાત્રયે અન્વસ્મિન્ આશાત્રયે દિક્ષત્રયે
ઉદ્યાનતતીષુ ઉદ્યાનાનાં શ્રેણીષુ રમ્યં રન્તું ક્રીડિતવ્યં ગન્તવ્યં ભવદ્ભયામિતીર્થં સા દેવી પ્રોચાર્ય
વચ્ચૈરુક્ત્વા યયૌ મલવતી । एतौ जिनपलित-जिनरक्षितौ तेषु महनेषु उद्यानेषु अरतिमप्रतिमासाद्य
પ્રાપ્ય અપાચ્યે દક્ષિણસ્થે વને એવ તથા નિવિદ્ધેડપિ યાનો ગતૌ સન્તો શૂલેનાનુવિદ્ધમેકમ્ અત્ એવ
અસુલિનં દુઃલિનં નરં પુરુષમપશ્યતામ્ ॥૨૪૫॥

અને દશ્વિષ એવા સર્પથી વ્યાપ્ત દક્ષિણ દિશાના ઉદ્યાન શિવાય, ત્રણે દિશાઓમાં બીજા
ઉદ્યાનોમાં તમે ખુશીથી રમી શકો છો. એમ બોલીને તે દેવી જતી રહી. તે બન્ને આ પ્રીતિ પામીને હંટાલી
જઈ ને તે વનોમાં દક્ષિણ દિશાના વનમાં ગયા ને ચલથી વીધાયલા અત્યન્ત કષ્ટ અનુભવતા એક મનુષ્યને
જોયો. ॥૨૪૫॥

આકન્દં કરુણસ્વરં વિદધતા તેનેતિ તાવીરિતા-

વાયાતૌ કથમાગ્રહે સત ! યુવામસ્યાઃ પિશાચ્યા નનુ ? ।

કાકન્દીપુરવાસ્યહં વણિમહો ! સંમગ્નપોતોડનયા

નીતો મન્તુલવેડપિ દૃશ્યવિષમામીદગ્દશ્ચાં દુષ્ટયા ॥૨૪૬॥

કરુણઃ કરુણજનકઃ સ્વરો યથા સ્વાત્થા આકન્દમ્ આકાંશં વિદધતા તેન શૂકાનુવિદ્ધેન નરેણ
તૌ સોદરો इति बह्वमाणम् ईरितौ कथितौ, તદુક્તિમેવાહ-યુવામ્ અસ્યાઃ પિશાચ્યાઃ ક્રૂરશ્ચારિપણાશ્ચ
તુલ્યાયાઃ વેગ્યાઃ આગ્રહે વશે કથમાયાતૌ ? નૈતશુકં કૃતમિત્યર્થઃ । સત્ત્વે હિતિ લેહે, નન્વહો નનુ

મોઃ હિતિ સ્તેહામન્ત્રજે, અહં કાકન્વીનામ-પુરવાસી વણિક્ સંમગ્નપોતઃ સન્ અનયા દુટ્ટવા, કુલ્-
દેતુત્વાદિતિમાવઃ । મન્તોઃ અપરાધસ્ય ડહે લેજેડપિ સ્વસ્મતામ્મમિ, કિન્પુનર્વાહુલ્લે સ્વપેરયઃ ।
દ્વયં વિચયમતિદુઃસ્વજનકં યસ્યાસ્તામ્ ધર્મને વિચયમપ્રકારામ્, દૈત્વદશામેતામવસ્થાં નીતઃ પ્રાપિતઃ ।
મન્તુલ્લેડપિ દૈત્વદશા પ્રાપિકા દુટ્ટા પિશાચ્યેવ ન તન્નાશક્તા ॥૨૪૬॥

દ્યાબ્જનક એવા સહદે આકંદન કરતા એવા તેણે તે બન્નેને આમ કીધું કે જારે ખેડની વાત છે
તમે બન્ને આ પિશાચીના આગ્રહમાં કેમ પડી ગયા. હું કાકંદી પુરમાં રહેનારા વણીક 'હું' અને વહાણ
તુટી જવાથી આ દેવીથી અદિ હવાયો છું આ દુષ્ટાએ સહેજ અપરાધમાં જોઈ પણ નહિ સહાય એવી મારી
આ દશા કરી નાંખી છે ॥૨૪૬॥

તેષામેષોડસ્થિકૂટઃ સ્ફુટતરમનયા યે હતાઃ સન્તિ ચાન્યે,
શ્રુત્વૈવં તૌ વિમીતૌ તદપગમકથાં સ્વસ્ય તં પૃચ્છતઃ સ્મ ।
તેનોચે પ્રાચ્યવન્યાં તુરગમયતનુઃ શૈલકારુણોઽન્ન યક્ષો,
ભૂતેષ્ટાષ્ટમ્યુપેતેઽહનિ વદતિ સ કં તારયે પામિ કં વા ? ॥૨૪૭॥

અનયા દેવ્યા, યે ચ અન્યે મદતિરિક્તાઃ, હતાઃ સન્તિ, એઃ અતિસમીપે વર્તમાનઃ, તેષાં
હતાનામ્ અસ્થિકૂટઃ અસ્થિસમૂહઃ, એવમુક્તપ્રકારં સ્ફુટતરં વ્યક્તં સ્પષ્ટમિતિ યાવત્, શ્રુત્વા, વિમીતાવતિ-
મીતૌ તૌ સોદરૌ સ્વસ્યાત્મનઃ, તદપગમસ્ય દેવી પાશાન્નિર્ગમનસ્ય કથાં યુક્તિમ્, કથમાવામસ્યા
આપદો મુખ્યેવ હત્યેવમ્, તં શૂલાનુવિદ્ધં નરં પૃચ્છતઃ સ્મ, તેન ડહે કથિતમ્, કિમિત્યાહ—અન્ન
પ્રાચ્યાયાં પૂર્વદિક્સ્થાયાં વન્યામુષાને, તુરગમયતનુઃ અશ્વાકૃતિઃ, અશ્વરૂપવારી શૈલકારુણઃ શૈલકનામા
યક્ષઃ, અસ્તીશિષેષઃ । સ યક્ષઃ ભૂતેષ્ટા “ભૂતેષ્ટા તુ ચતુર્દશી” इति हैमोक्तैः, ચતુર્દશી અષ્ટમી તદુપેતે
તથુક્તે અહનિ પર્વદિને હપલક્ષણતયા પૂર્ણિમાડમાવાસ્યા દિવસે इत्यपि ज्ञातासूत्रोक्तं हेयम्, વદતિ,
કિમિત્યાહ—કં તારયે હદ્ધરામિ, કં વા પામિ રક્ષામિ ? इति ॥૨૪૭॥

આ દેવીએ જને હથી નાખ્યા છે તે મનુષ્યોના હાડકાને દેખાતો આ દગલો છે આવા બીજ પણ
છે તે સાંભળીને અત્યંત બય પામેલા એવા તે બન્નેએ તેને પોતાનો તે દેવીથી કેમ છુટકારો થાય તે
સમાચાર પૂછ્યો. ત્યારે તેણે કીધું કે પૂર્વ દિશાના ઉચ્ચાનમાં થોડાનો શરીરવાળો શેષક નામે યક્ષ છે તે
ભૂતેષ્ટા અષ્ટમી દિવસ આવ્યે હતે બોલે છે કે મને ખચાવું, મનું રક્ષણ કરું । ॥૨૪૭॥

एवं तत्तत्र यातं त्वरितमभिदधत्पूर्वरीत्या युवाभ्यां,
याच्यः संयोज्य हस्तावुपकृतिनियते ! नाथ ! नौ रक्ष रक्ष ।
तौ नत्वाऽभ्यर्च्य पुष्पैस्तमपि च समये जीवितं याचमानौ,
प्रोक्तौ नेष्यामि तीरं सपदि जलनिर्घर्षमिवामप्रवृत्तौ ॥२४८॥

તત્ તસ્માત્કારણાત્, તન્ન શૈલકયક્ષસમીપે ત્વરિતમ્ યાતમ્ સંચ્છતમ્, પૂર્વરીત્યા કં તારયે
કં પામીત્યેવ રીત્યા અભિદધત્ વદન્ સઃ, યુવાભ્યાં હસ્તૌ સંયોજ્યાસુકૃતિઃ વદન્ વાચ્યઃ પ્રાર્થનીયઃ,

किमित्वाह-उपकृतिः परोपकार एव निवृत्तिः निश्चयो यस्य स तत्सम्बोधने उपकारतत्पर नाथ !
नौ आवां रक्ष रक्ष, संभ्रमे द्विवक्तिः । तौ च सोदरी समये पूर्वनिर्दिष्टकाले तं यक्षं पुष्पैरभ्यर्च्य
मत्वापि जीवितं प्राणप्राणं याचमानौ प्रोक्तौ कथितौ, तेन यत्नेनेति अर्थाश्रयते, किमित्वाह-वां
युवाम्, अबामा अकुटिला प्रवृत्तिर्न्यापारो ययोस्तौ सरलहृदयो, अतः सपदि शीघ्रमेव जलनिधेः
तीरं पारं नेष्यामि प्रापयिष्यामि ॥२४८॥

तेथी त्यां जल्दी जल्दी ने पूर्वे कथा प्रभावे मोक्षता जेवा तेने तमो जन्नेजे दाथ जेहीने प्रार्थना
करी के हे उपकारी जेवा स्वाभी जेमे जन्नेने रक्षे रक्षे तेने प्रक्षाम करी दूयेथा तेनी पूज करी अवसर
पेतानी श्रवणनी प्रार्थना करते जेवा ते जन्नेने ते यक्षे प्रीधुं के सरस अत्रिवाधा जेवा तमो जन्नेने
जल्दीथी समुद्रना पार धर्ष जल्दथ. ॥२४८॥

पृष्ठे सा समुपेत्य किन्तु यदि वां देवी भृशं भाषये-

द्भेतव्यं न च तत्कथञ्चन गिरा दृष्ट्याऽपि संभाव्यताम् ।-

आमेति प्रतिपद्य वाह वपुषः पृष्ठे समारुहताम्,

तौ तस्यैव चचाल सोऽथ नमसा तत्पत्तनं प्रत्यरम् ॥२४९॥

किन्तु यदि सा देवी, पृष्ठे पश्चात् समुपेत्यागत्य वां युवाम् भृशमत्यन्तं भाषयेत् भीषयेत्,
तत्तदा कथञ्चन कथमपि, गिरा तद्वाण्या, तां देवीं दृष्ट्या नेत्रेण सम्भाव्य सम्मुखं दृष्ट्वाऽपि च, न
भेतव्यम्, तौ सोदरी, आम् इत्येवं प्रतिपद्य स्वीकृत्य, आमिति स्वीकारसूचकमव्ययम् । वाहवपुषः
अन्धशरीरस्य तस्य यक्षस्यैव पृष्ठे पृष्ठप्रदेशे समारुहताम्, समारुहन्तौ । अथ पश्चात् स यक्षः अरं
शीघ्रमेव तयोः सोदरयोः पत्तनं नगरं प्रति नमसा नमोमार्गेण चचाल ॥२४९॥

पथु ते देवी पाठक्षथी आवीने जे तमने पूज पूज उरावे तो डार्म पथु रीते जय पाभवे नही,
ते तेनी वातभां पडी तेने नजरथी जेवुं पथु नही, ते स्वीकारने ते जन्ने धेडाना शरीरवाधा यक्षना पीड
पर यदथा पछी ते यक्ष आकाक्ष भार्जे शीघ्रताथी तेजोना नगर प्रत्ये लेई आदथे. ॥२४९॥

सा ज्ञात्वा तद्विमङ्गात् श्रमिति समुपगत्यानु तावाचबक्षे,

व्यावृत्तिं किं न दासौ कुतमपरथा हन्मि कौक्षेयकेण ।

दक्षौ यक्षस्य शिवां मनसि निदधतौ तौ न तां पश्यतः स्मा-

दक्षिण्यामप्यक्षियातामिव पुनरवदत्तावनाथाऽस्मि हृक्ता ॥२५०॥

सा देवी तेषां विमङ्गात् विमङ्गज्ञानोपयोगात् ज्ञात्वा तयोः पञ्चायन कर्म विदित्वा, श्रमिति
शीघ्रम्; अनु प्रवृत्तः समुपगत्य समीपगत्य समीपमागत्य आचबक्षे उवाच, किमित्वाह-दासौ ! किङ्करी !
व्यावृत्तिम् पञ्चायनामिवृत्तिं किं कुतः, न कुतम्, निवर्त्तया युवामित्यर्थः, अपरथा, कौक्षेयकेण
अग्नेन हन्मि, किन्तु, यक्षस्य शिवां पुरा कृतं न दृष्ट्वा सेतुपदेरां नवसि निदधतौ स्मरन्तो दक्षौ
चतुर्तौ तौ सोदरी, अक्षिण्या नेत्राभ्याम्, अक्षिवातां प्राप्ताभ्याम्, अक्षिवातामिवेत्यर्थः । सा देवी

नापि नैव पश्यतः स्म, यथा ह्यस्तिस्वितं कज्जलादि नेत्राभ्यां न पश्यति लोका, अति दूरस्थस्वेवाति-
सामीप्येन चाक्षुषं प्रति दोषत्वात्, तथैव तां न दृष्टमुरित्स्वयं । पुनः, तौ सोदरी, अवदत्, सेत्वर्या-
कम्बते, किमिच्छाह—मुक्ता त्यक्ता अर्थाद् युवाभ्यामेव, अनाया असहाया अस्मि, तयोः प्रतारणाव
विद्यावत्याजमात्रितवतीतिमाहः ॥ इति ॥२५०॥

ते देवी विभक्तं ज्ञानं ते वात ज्ञेयं ज्ञेयं आवीने पाछेक्ष्यं ज ते अन्नेने प्रीतिं क अरे
हासो तमे पाछा वणता केम नथी, नहि पाछा वणे तो तक्षक्षारथी तमेने कम्बते. पथु अतुर जे वाते अन्ने
यक्षना उपदेशने संधारता छता ते देवीनी वातने मनमां क्षाया नहि ने ते देवीने आंभ्यां रडेही प्रीतिनी
नेम आंभ्यां ज्ञेया पथु नहि. त्यारे ते देवी इरी ते अन्नेने भोली क हा तमे अन्नेने अने अनाथ इरीने
भूमी दीधी छे. ॥२५०॥

स्वप्नेऽप्यप्रियमाहितं न मयका, किञ्चित् कदाचित्कृतं,
चेद्युष्मद्बहुमानताग्रहिलया धार्यं न तथेतसि ।
दुष्टादुष्टवचोभिरेवमुदितौ यावज्ज तौ क्षुभ्यतः,
स्म प्रोचे किल मेदवाक्यमनया तावत्पुनः क्रूरया ॥२५१॥

मयका मया स्वप्नेऽपि, अपिना जामदग्याया मु चर्चाऽपि दुर्लभा इति ध्वन्यते । अप्रियमन-
मिमत्तम्, अर्थाद्युवयोरेव, न आहितं कृतम्, कदाचित् प्रणयोपक्रमे युष्मत्सम्बन्धि बहुमानतया
ग्रहिलया, सातिशयमानवत्या मया, किञ्चिन्नाममात्रं कृतं चेत्, अप्रियमिति सम्बध्यते, तत्कृतमप्रियं
चेतसि न धार्यम्, मानिनीकृतमप्रियं न स्मरन्ति कामिन इति भावः । एवमुक्तप्रकारैः दुष्टैरप्रियैः,
हननादिविषयत्वादितिभावः, तथा अदुष्टैः रागप्रदर्शनपरतया इष्टैश्च वचोभिः उदितौ कथितौ तौ
सोदरी यावत् न क्षुभ्यतः स्म स्वनिश्चयाद्विचलितौ भवतः स्म, तावत्, क्रूरया पुनरनया देव्या,
मेदस्य वाक्यं परस्परं सोदरयोर्विमतिप्रयोजकं वचनं प्रोचे किल ॥२५१॥

स्वप्ने पथु कही मे तमारं कर्ध अप्रिय जेवुं कथुं नथी ने तमारा प्रत्ये जहु मानवाली होवाथी
कही कर्ध कथुं पथु होय तो ते तमारे मनमां राण्वुं जेध जे नहि. आभ साराने नरसां वचनोथी भोक्षयेक्ष
जेवा ते अन्ने ज्यारे क्षोक्ष पाया नही त्यारे ते अन्नेने भेद पाउवा भटे ते इर देवी इरीथी भोली. ॥२५१॥

तस्या मेदवाक्यमेवाह—

किं त्वं मां जिनरक्षित ! त्यजसि वा गाढानुरागां मिथो,
यन्मेऽयं जिनपालितः समभवद्वेष्टः सदा दुष्टधीः ।
इष्टा नास्य कदाऽप्यहं तव कथं प्राप्तेषु ! तत् प्रसूतं !
न स्त्रीयामिव मानसानि हि नृणां चाश्रयमाश्रन्यते ॥२५२॥

जिनरक्षित ! त्वम्, मित्रा रहसि, बहु समक्षम्, देवमायादिविमाह, “मित्रोऽन्वोत्तमं रहस्यम्”

इति अमरोक्षेरन्योऽयं वा । गाढानुरागाम् मां किं वा कुतो हेतोः त्यजसि ? गाढानुरागस्य
त्यागोऽनुचित इति भावः । ननु न केवलमहमेव त्वां त्यजामि किन्तु सोऽपि इति तव मम स्वान
वचित एवेत्याह—यद्यतः सदा ननु यदा कदाचित् दुष्टयोः अयं जिनपालितः मे मम इष्टः प्रियः न
ममभवत्, अहं च अस्मि जिनपालितस्य कदाऽपि इष्टा प्रिया न, किन्तु, प्राणेश ! तव तत् प्रेक्ष कथं
प्रमृत्तं विस्मृतम् ? नहि सुहृदायाः प्रेम विस्मरन्तीति भावः । तदेव सामान्येन समर्थयति हि वतः
नृणां पुत्राणां मानसानि, स्त्रीणामिव, स्त्रीणां मनश्चास्त्रन्यस्य प्रसिद्धत्वादिति भावः । चास्त्रह्यं न
आतन्वते कुर्वते, एवञ्च त्वया मम प्रेम विस्मरणं न युज्यते इति भावः ॥२५२॥

हे जिनरक्षित ओकान्तमां गाढ प्रेमवाली ओवी मने केम तन्ने छो ? ओटसा माटे के आ दुष्ट
भुद्धि जिनपालित कही मांशे प्रिय न हुनो. हुं ओने कही पथु प्रिय न हुती हे प्राणेश्वर, तमे आ वात
केम भूयी जन्मो छो ? केमके ओओनी जेम पुद्गुपेनुं मन क'छं य'यक्षतामां उतगुं नथी. ॥२५२॥

इत्युक्ते सोऽपि लज्जाभरविनतमुखः संमुखं संददर्श,

तस्या दुष्टाशयायाः सरमसवज्जितग्रीवमुत्कण्ठमानः ।

नोच्चैः आरोहणं स्याद्विचलितवचनस्येति मंचिन्त्य चित्ते,

पृष्ठाद् यक्षोऽपि घृष्टं तमकृत निकृतिच्छित्तयेऽधः स्वतोऽपि ॥२५३॥

इति उक्तप्रकारेण, उक्ते कथिते सति, तथेति शेषः । लज्जाभरेण गुप्तप्रेमप्रकाशनजनित-
लज्जातिरेकेण विनतमुखोऽधोमुखः, मर्मप्रकाशेन लज्जितोऽधोमुखो भवतीति भावः अपि सः जिनरक्षितः
उत्कण्ठमानः तस्याद्यादुनाऽऽकृष्टः दुष्टाशयायाः छलतत्परायाः तस्या देव्याः संमुखम् सरमसं सहर्षं
यथा स्यात्तथा “रभसो हर्षवेगयोः” इति विश्वः । वज्जितग्रीवम् वज्जितकन्धरम् यथास्यात्तथा संददर्श ।
यक्षः, अपिश्चार्थे, विचलितवचनस्य वचनापाठकस्य जनस्य तथैः आरोहणम् अभ्युदयः, अथ यक्षपृष्ठाद्युच्च-
पदाधिष्ठानं न स्यात् न युक्तमिति चित्ते स्वमनसि मंचिन्त्य, निकृतेरपरावस्य वचनापाठनरूपस्य
छित्तये छेदाय, निष्क्रयायेति यावत् । तं घृष्टमविनयं स्वतः स्वेनैव पृष्ठादधः अकृताधोऽपातयत् ॥२५३॥

ते देवीजे जेम हजे छते अतिशय धम्मनथी नीया भुअवासा जिनरक्षिते छटक'हा पाभी हर्षं भरे
उाह वालीने दुष्ट अभिप्रायवाली ते देवीने जेम तयारे जे वचनथी यक्षित थाय तेने छिजे यक्षवानुं न होय
जेम मनमां विचारी ते यक्षे पदक्षो देवा माटे पोते ज ते अविनयाने पीठ परथी नीये पाटी दीधो. ॥२५३॥

अप्राप्तोदधिर्मध्यमेव तमियं कौक्षेयकेषाञ्छिनद्,

गत्वाऽधो जिनपालितं पुनरनु व्याचष्ट मिष्टाक्षरम् ।

सर्वं नाथ ! मृषाऽप्यभाषत पुरा त्वद्भ्रातुरग्रे मया,

स्निग्धोऽधूर्मम यत्नमेव तव चाहं प्रेषसी सर्वदा ॥२५४॥

तं यक्षपृष्ठात्पालितं जिनरक्षितम्, इयं देवी अप्राप्तम् उदधैर्मध्यं येन तं अप्राप्तसागर-
उल्लिखमाकाशतादृशमाकाशस्थितमेव, कौक्षेयकेण अक्षिना, अञ्जितम् अहम् । अथो पश्चात्,

જિનપાલિતે પ્રતિગત્વા પુનઃ મિષ્ટાક્ષરં ચચાસ્વાત્તયા, અનુવ્યાચષ્ટાન્વેવદત્, કિમિત્યાહ—નાથ ! મયા પુરા પૂર્વમ્, ત્વદ્ધ્યાતુરમે સર્વમપિ ચચનં મૃષા મિથ્યા અમાધ્યતોકે, તદ્વાક્યશ્રવણાય તત્ત્વાં દેવ્યાઃ શાક્યસ્ય ચચનસ્ય શ્રવણાય પૂર્વકાલે ચચિરતામાપન્નઃ પ્રાપ્ત્વ ઇતિ પૂર્વકાલાવચ્છિન્નચચિરતાશાલિ-
નૃષદિતિભાવઃ । નનુ તર્હિ મત્સં કિમિતિ ચેત્તત્રાહ—યદ્યતઃ, ત્વમેવ, નાન્યઃ, મમ સ્તિન્નચઃ પ્રિયઃ અમૂઃ, અહં ચ સર્વદા ત્વ પ્રેક્ષસી પ્રિયતમા, એવમ્ પૂર્વોકં સર્વં મુચ્યેતિ ભાવઃ ॥૨૫૩॥

તે જિનરક્ષિતને પેલી દેવી સમુદ્રમાં પડતા પહેલાં અહરં તત્ત્વાચરણી કાપી નાખ્યો. પછી ફરી બાઈને જિનપાલિતને પાછલથી મધુર વચનથી કહેવા લાગી કે હે નાથ પહેલાંનાં તમારા ભાઈની આગળ મેં બધું ખોટું જ કહ્યું હતું. કેમકે અને તો હંમેશા તમે જ પ્રિય હતા ને હું તમારી હંમેશાં પ્રિયા હતી. ॥૨૫૪॥

તદ્વાક્યશ્રવણાય યદ્ધચિરતામાપન્નપૂર્વીવ યદ્,
દ્રષ્ટું તામવિલોચનપ્રશ્નુરિવ પ્રાપ્ત્વ પુરીં તેન સઃ ।
અસ્મિન્નૈલવિલેન તત્પરિસરોચાને વિમુક્તે રયાદ્,
વ્યાવતિષ્ઠ સુરી વરીતુમિવ યા તત્પૃષ્ઠમાલમ્બત ॥૨૫૫॥

તત્ત્વા દેવ્યા શાક્યશ્રવણાય શાક્યં શ્રોતું યદ્ યસ્માદ્ ચચિરતાં કર્ણરહિતત્વમાપન્ના પૂર્વે
યેન સ આપન્નપૂર્વી સ ઇવ કૃતપૂર્વીકરમિતિવત્પ્રયોગઃ, શ્રવણાયેત્યત્ર ચાર્યશબ્દો મક્કકાર્યો
ધૂમ ઇતિવન્નિવૃત્યર્થઃ ઇતિ ચોધ્યમ્, તામ્ દ્રષ્ટુમ્ તદ્ગ્રન્થં યથા ન સ્યાત્તથા । યદ્યતઃ અવિલોચનેષુ
અન્વેષુ પ્રસુરીશ્ચરઃ અન્વતર ઇવ, અમૂત્ ઇતિ શેષઃ, તેન હેતુના સકર્ણોઽપિ વિકર્ણઃ સ જિનપાલિતઃ
પુરીં સ્વનગરીં પ્રાપ્ત્વ પ્રાપ્તઃ, ન તુ જિનરક્ષિતવનમખ્યે એવ વિનષ્ટ ઇતિભાવઃ । એલવિલેન ચક્ષેણ, તસ્ય
નગરસ્ય પરિસરે સમીપબહિઃપ્રદેશે ઉચ્ચાને અસ્મિન્ જિનપાલિતે વિમુક્તે સ્વપૃષ્ઠાદુત્તારિતે સતિ સુરી
દેવી રયાદ્ વેગાદ્, વ્યાવતિષ્ઠ પરાવૃત્તા, હૃદયસિદ્ધિરિતિભાવઃ । કા સુરીત્વપેક્ષાયામાહ—યા વરીતુમ્
ચરુપેણ સ્વીકૃત્તુમિવ તસ્ય જિનપાલિતસ્ય પૃષ્ઠમાલમ્બત અતુસ્તતવતી, સા વ્યાવતિષ્ઠેત્યર્થઃ ॥૨૫૫॥

તેના વાક્ય સાંભળવામાં બીજી પહેલાથી બહેન ધર્ષ ગયો હોય ને તેને જોવા માટે બીજી મોટી
આંધણો હોય તેવો તે વક્ષ દ્વારા પોતાના નગરમાં પહોંચ્યો. તે વક્ષે તેને નગરીના પાસેના ઉચ્ચાનમાં મુઠી
હોધો છતે તે દેવી તરત જ પાછી ફરી કે જે બીજી તેનું મન વરવા સાર પાછલ પાછલ દોડતી હતી. ॥૨૫૫॥

સમપ્રાપ્તો જિનપાલિતો નિજગૃહં માતાપિતૃભ્યાં મુદા,
પૃષ્ઠોઽસૌ જિનરક્ષિતસ્ય રુદિતં કુર્વશ્ચરિત્રં જગૌ ।
અન્યેષુઃ સમવાસરજિનપતિઃ શ્રીવર્દ્ધમાનઃ પ્રશ્ન-
ર્ગીર્વાણપ્રશ્નબુન્દવન્દિતપદસ્તત્પત્તનારામકં ॥૨૫૬॥

નિજગૃહં સમપ્રાપ્તઃ અસૌ જિનપાલિતઃ માતાપિતૃભ્યામ્ મુદા સદાગમનત્રયદર્શન પૃષ્ઠઃ રુદિતં
કુર્વન્, જિનરક્ષિતમરણજન્મશોકેનેતિભાવઃ । જિનરક્ષિતસ્ય ચરિત્રમ્ વૃત્તન્ન જગૌ । અન્યેષુઃ,

તત્પત્તનસ્ય તત્તગરસ્ય આરામકે હજાને, સ્વાર્થે કઃ । મીર્ચાખમુકુન્દૈઃ દેવેન્દ્રેઃ સમૂદૈઃ અમિતો પાદો
યસ્ય સ તાદૃશઃ જિનપતિઃ શ્રીવર્ધમાનઃ પ્રમુઃ સમવાસરત્ સમવસરણં કૃતવાન્ ॥૨૫૬॥

જિનપાલિત પોતાના ઘરે પહોંચ્યો. ને માતા પિતા વડે હર્ષ બરે પૂજાવેલો તે રડતો રડતો જિન
રક્ષિતનો સમાચાર કહી દીધો. બીજા દિવસે તે નગરના ઉદ્યાનમાં ઈન્દ્ર સહુદેવથી વંદિત છે અરણ્ય જેના
એના જિનેશ્વર શ્રીવર્ધમાન સ્વામી સમોસર્થા. ॥૨૫૬॥

સમ્પ્રતિ કથિતં દૃષ્ટાન્તમુપનયતિ—

શ્રુત્વા સ્વામિસમાગમં દ્રુતતરં ગત્વા પ્રણમ્યાદરાત્,
માતાપિત્રપસન્નતઃ શ્રુતિલસદ્ધર્મોપદેશામૃતઃ ।
પ્રવચ્ચ્યા જિનપાલિતો જિનપતેઃ પાર્શ્વે પ્રવુદ્ધોઽગ્રહીત્,
તપ્ત્વા તોષપરઃ સુદુસ્તપતપઃ કૈવલ્યમાપત્ ક્રમાત્ ॥૨૫૭॥

સ્વામિનઃ શ્રીવર્ધમાનસ્વામિનઃ સમાગમં શ્રુત્વા, દ્રુતતરમ્ શીઘ્રમેવ, તદ્દેશનાશ્રયણોત્કળિતો પતેન
તદ્વિષયોત્કળિતો સૂચિતા, માતાપિતૃભ્યામ્ ઉપસન્નતઃ મિલિતઃ, ગત્વા, આદરાત્ પ્રણમ્ય, અર્ચાજિનપતિ-
મિતિભાવઃ । શ્રુતૌ કર્ણે લક્ષન્ ધર્મોપદેશઃ જિનપતિકૃતધર્મોપદેશનૈવામૃતં યસ્ય સ તાદૃશઃ શ્રુતધર્મ-
દેશનામૃતઃ અત એવ પ્રવુદ્ધઃ પ્રતિબાંધં પ્રાપ્તઃ ચૈરાગ્યશાલો જિનપાલિતઃ, જિનપતેઃ પાર્શ્વે પ્રવચ્યામપ્રહીત,
તોષપરઃ સન્તોષપૂર્વકમ્, સુદુસ્તપતપઃ તપ્ત્વા ક્રમાત્ કૈવલ્યમાપત્ પ્રાપ્તઃ ॥૨૫૭॥

શ્રી વર્ધમાન સ્વામીનું આવવાનું જાણી તરત જ ત્યાં જઈ આદરથી પ્રણામ કરી માતા પિતાની
સાથે જ જિનપાલિતે પણ જિનેશ્વર પાસે જ દીક્ષા લઈ લીધી અને સંતોષ પાલે છેતા સુદુઃકર એવા તપ
તપી ક્રમે કરીને કેવલ જ્ઞાનને પામ્યો. ॥૨૫૭॥

વર્ણિતદૃષ્ટાન્તશેષાંશમુપનયતિ—

તસ્માપોઽમરદત્ત ! સમ્પ્રતિ મયા વ્યાવર્ણિતેદંસ્ફુરદ્—
દૃષ્ટાન્તોપનયં સ્ફુટં શૃણુ યથા તૌ વાણિજી સંસૃતૌ ।
ઝીવાઃ સ્યુર્દિવિધાસ્તથા મણિમયદ્વીપાધિપા દેવતા,
યોક્તા સાઽવિરતિઃ સ્મૃતા ક્ષલપરા પુંસાં વિશેષં વિના ॥૨૫૮॥

સાધો ! અમરદત્ત ! સમ્પ્રતિ દૃષ્ટાન્તકથનાનન્તરકાલે મયા ધમચોવસૂરિણા વ્યાવર્ણિતઃ
કીર્તિતઃ યઃ અયં જિનરક્ષિતાદિસમ્બન્ધી સ્ફુરન્ પ્રભાવશાલો દૃષ્ટાન્તઃ તત્સેદમુપનયં લક્ષ્યે સક્કમનં
સ્ફુટં શૃણુ, યથેતિ ઉપનયનિદર્શને તૌ વાણિજી સોદરૌ સંસૃતૌ સંસારે, દિવિધાઃ ઝીવાઃ કેચિદ્
પ્રાણિનઃ સ્યુઃ, તથા મણિમયદ્વીપાધિપા રત્નદ્વીપસ્વામિની યા દેવતા ઇત્યા કથિતા સા અવિરતિઃ
યા સ્મૃતા સતી, પુંસાં વિશેષં વિના સામાન્યતઃ ક્ષલપરા કલ્પેન અવસમુદ્ગપાતકારિણી ॥૨૫૮॥

તેથી હે મુનિ અમરદત્ત ! હમણાં મેં વર્ણવેલા અહિ સુરાયેલા દૃષ્ટાન્ત શ્રી રીતે ધરે છે તે સાંભલેતા
જેમ તે બે વચ્ચે હતા તેમ સંસારમા જીવે બે પ્રકારના છે રત્નદ્વીપની સ્વામી જે દેવી કહેવાયી છે તે
અવિરતિ છે તે સરખી રીતે બધા પુરુષોને બંધે છે. ॥૨૫૮॥

મર્ત્યઃ સોઽપિ વ્રતશિથિલતાઽવાપ્તદૌર્ગત્યદુઃખઃ,
 સ્યાદાચાર્યઃ પ્રથિતમધુરામઙ્ગુલત્સ્વં વિગાયન્ ।
 શુદ્ધાશ્યાનપ્રકટનપરો ગુણકઃ સોઽશ્વરૂપઃ,
 સંસારાન્ધ્વેસ્તરણકરણં ચારુ ચારિત્રમેવ ॥૨૫૯॥

પ્રથિતઃ કથિતઃ પ્રસિદ્ધઃ યઃ મધુરામઙ્ગુલઃ મધુરાનગર્યાં યશ્શિથિલાચારિતયા પ્રસિદ્ધમધુનામા-
 ચાર્યઃ, તદ્વત્, સ્વમાત્માનં વિગાયન્ નિન્દન્ વ્રતસ્ય શિથિલતયા વ્રતે પ્રમાદાન્ અવાપ્તમ્ દૌર્ગત્યદુઃખં
 યેન સ તાદૃશઃ મર્ત્યઃ અપિ શૂલાનુવિદ્ધપુરુષોપમઃ નેયં ઇતિ શેષઃ । સઃ અશ્વરૂપઃ હ્યશ્વરૂપચારી યો
 ગુણકો યક્ષઃ શૈલકાશ્યઃ શુદ્ધાશ્યાનસ્ય નિર્દુષ્ટકથાયાઃ પ્રકટને ઉપદેશે પર તત્પરઃ આચાર્યઃ સ્યાત્, નેયઃ
 (તત્તુલ્યઃ શુદ્ધાશ્યાનપ્રકટનપરઃ નિર્દુષ્ટતત્ત્વકથાયાઃ પ્રકટને ઉપદેશે તત્પરઃ શુદ્ધાચાર આચાર્યો હોયઃ) ચારુ
 શુદ્ધં ચારિત્રમેવ સંસારાન્ધ્વેઃ તરણસ્ય કરણં સાધનમ્ ॥૨૫૯॥

અને શૂલયા વીધાયેલો મનુષ્ય તે વ્રત શિથિલાચારી થવાના કારણે દુર્ગતિ દુઃખને અનુભવતા આચાર્ય
 છે. જે પ્રસિદ્ધ મધુરા (મધુના)ના મંથુની જેમ પોતાને નિંદતા હોય છે ને શુદ્ધ કથાને પ્રગટ કરતો હોય
 છે. ને સંસાર રૂપી સમુદ્રને પાર કરવાનું સાધન તે ઉત્તમ ચારિત્ર છે તે જ અશ્વ રૂપે યક્ષ સમજવો ॥૨૫૯॥

જીવો નિઘ્નો વિરત્યા પ્રતિસમયમયં શસ્યતે જ્યેષ્ઠશિષ્ટ-
 માકન્દીમ્યાઙ્ગુલચ્ચિરચિત્તમહદાદેશમઙ્ગીવિમઙ્ગઃ ।

દૃષ્ટ્યા પશ્યેન્ન ત્તાં યો મવજલધિમહાપારસિદ્ધિં પુરીં સઃ,
 પ્રાપ્તો યાયાદવશ્યં હતગુરુવચનઃ ક્ષુદ્રમાકન્દિશ્ચવત્ ॥૨૬૦॥

વિરત્યાઃ વિરતેઃ નિઘ્નઃ વજ્રઃ વિરતિમાન્ જીવઃ અયમ્, જ્યેષ્ઠઃ શિષ્ટઃ શિક્ષિતશ્ચ યઃ માકન્દો
 નાભેમ્યસ્ટાઙ્ગસુઃ પુત્રઃ જિનપાલિતઃ તદ્વત્ પ્રતિસમયં સર્વદા શસ્યતે કીર્ત્યતે । યઃ, વિરચિતઃ કૃતો
 ચો મહતઃ શ્લેષ્ઠપુરુષસ્ય આદેશસ્ય મઙ્ગી ષટનાવિશેષઃ તત્ર વિમઙ્ગઃ પ્રમોદરહિતઃ દૃષ્ટ્યા તામવિરતિં
 દેવીરૂપાં ન પશ્યેત્, સ જીવઃ પ્રાપ્તઃ મવજલધેઃ મહાપારરૂપાં દૂરવર્તિતીરરૂપાં સિદ્ધિં પુરીમવશ્યં યાયાત્
 પ્રાપ્નુયાત્, જિનપાલિતવધિતિભાવઃ । હતગુરુવચનઃ ગુરુવચનાપાલકઃ, ક્ષુદ્રઃ કનિષ્ઠઃ દુષ્ટતત્ત્વા-
 ઙ્ગીચો વા યઃ માકન્દિનઃ સુઃ પુત્રઃ જિનરક્ષિતઃ તદ્વત્ તત્તુલ્યઃ સ્યાત્, મહાન્ધ્વો પતેત્ ॥૨૬૦॥

મોટા ને શિક્ષિત, માકંદો શેઠના પુત્રની જેમ રાગદેશ ને મમત્વની ભાવનાને દૂર કરનાર ક્ષણે ક્ષણે
 વૈરાગ્યને આધીન એવો જીવ પ્રશંસનીય ઈષ્ટ છે જે રાગાદિ ભાવનાઓને દૃષ્ટિથી જોતો નથી, તેના આધીન
 થતો નથી. તે સંસાર રૂપી સમુદ્રના મહાન બીજા કાંઠા જેવી સિદ્ધિ પુરીમાં પહોંચી અવશ્ય જશે એવું
 વચનનો અનાદર કરનાર જીવ માકંદો શેઠના નાના પુત્રની જેમ નાશ પામશે. ॥૨૬૦॥

નિષમ્ય તદિદં કથાનકમહો ! મવિધ્યત્પર-

વિરામપરિપુષ્ટીરમરદત્તરાજર્ણકઃ ।

સહાર્દમણિમજ્જરીદયિતયા સમેતશ્ચરં,
તપાંસિ પરિતપ્ય સોઽપ્યજનિ સિદ્ધિકાન્તાપ્રિયઃ ॥૨૬૧॥

અહો ઇત્યાશ્ચર્યં, ભવિષ્યતઃ ભવળમાશ્ચર્યમિતિ ભાવઃ ભવિષ્યતિ પરં ભાષિ । તદિદં પૂર્વોક્તં કથાનકં વાર્તાં નિશ્ચય શ્રુત્વા, સોઽપિ, સહાર્દાં સાનુરાગા યા મણિમજ્જરી દયિતા તયા સમેતઃ, અમરદત્તરાજર્ષિઃ વિરાગેણ પરિપુષ્ટધીઃ પૂર્ણવિરક્તબુદ્ધિઃ સન્ ચિરમ્ તપાંસિ પરિતપ્ય, સિદ્ધિરેવાતિ-કાન્તત્વાત્કાન્ત ઇવ તસ્યાઃ પ્રિયાઃ, સિદ્ધિમાનજાનિ જાતઃ ॥૨૬૧॥

પછી આ કથા સાંભળી આગલ ઉપર વધારે ને વધારે વૈરાગ્યમાં દૃઢ બુદ્ધિવાળો અમરદત્ત રાજર્ષિ પ્રસન્નને પ્રિય એવી મણિમજ્જરી પત્ની સાથે લાંબા કાલ સુધી તપો તપીને તે પશ્ચ સિદ્ધિ રૂપી સ્ત્રીને પતિ થઈ ગયો મુક્ત થયો. ॥૨૬૧॥

इत्थं चैते कषायाः वचनरचनयाऽप्यातता नैव भव्याः,
मित्रानन्दादिवत् कं न भवजलनिधौ पातयामासुराशु ।
बह्वौ जाज्वल्यमाने स्फुरति च किमपि स्थावरे जङ्गमे वा,
क्ष्वेडे घोरे ज्वरे वा कुलिशनिपतने मन्त्रतन्त्रादि नैषु ॥२६२॥

इत्थं पूर्वोक्तदृष्टान्तानुसारेण च, नैव भव्याश्चारवः अनिष्टा इति यावत् । एते कषायाः क्रोधा-दयः वचनरचनया बाह्यमात्रेणापि आतता विहिताः, मित्रानन्दादिवत् मित्रमुदादिवत् भवजलनिधौ, आशु कं न पातयन्ति, आशुः पातयामासुः, सर्वं पातयन्त्येवेत्यर्थः । न तत्र मन्त्रतन्त्रादिप्रयोगे-णोद्धार इत्याह—मन्त्रतन्त्रादिकर्तुं, जाज्वल्यमाने बह्वौ, स्थावरे जङ्गमे वा क्ष्वेडे विषे, घोरे भयङ्करे ज्वरे, कुलिशनिपतने वज्रपाते वा स्फुरति प्रभवति न एषु कषायेषु, मन्त्रतन्त्रादि बाह्यादीनि निवार-यति, न तु कषायजन्यभवास्त्रिपातमित्यर्थः ॥२६२॥

હે ભવ્યો ! કષ્મા પ્રભાણે આ કષાયો વાણી બોલીને પશ્ચ નજ કરાય (કેમકે તે કષાયો) મિત્રમુદ વગેરેની જેમ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં કેને ઝડપથી પાડયો નથી—(બધાયને પાડયા છે) અગ્નિ લડલડ બલ્લતો હોય. કોઈ સ્થાવર કે જંગમ વિષ દેહાતો હોય અથ'કર જરર હોય કે વજ્ર પડતો હોય. આ બધામાં મંત્ર તંત્ર (કારમત) ન હોય. (તેમ રાગાદિથી ભવપાત થાય જ, મંત્રાદિ કામ લાગે નહિ. ॥૨૬૨॥

आकर्ण्यवहितः स्वयंप्रभुगुरोरेतादृशीं तां कथां,
नत्वा पादयुगं व्यजिह्वपदिदं यावद्धरित्रीमरम् ।
पुत्रे न्यस्य समैमि सत्वरतरं तावत्स्थितिर्वोऽस्त्विहे-
त्युक्त्वा धाम जगाम भूपरिवृढः कस्याणमालेच्छया ॥२६३॥

स्वयंप्रभुगुरोः सकाशात्, तां प्रसिद्धावेतादृशीं कथापकटमुपविशन्पत्निनीं कथाम्,

अवहितः सावधानः सन् आकर्ण्य श्रुत्वा पादयुगं गुरुचरणद्वयं नत्वा इदं वक्ष्यमाणप्रकारं, त्वजिह्वा-
पत्, तावद्विह्वलितमेवाह—यावद्यदवधि, चारिण्याः भवं भारं, राक्षसभारमित्यर्थः पुत्रे न्यस्य, राज्यपुत्र-
मभिषिष्येत्यर्थः, सत्वरतरमतिशीघ्रं समैमि समागच्छामि, तावत्तदवधि, वः युष्माकमिहात्रैवोद्याने
स्थितिस्तु, भवानत्रैव तिष्ठत्वित्यर्थः । इत्येवमुक्त्वा, भूपरिवृढः राजामितस्तागरः कल्याणस्य माला
परम्परा तद्विच्छन्ना धाम गृहं जगाम ॥२६३॥

राज्ये स्वयंप्रभ भुनिष्ठे करेदी आ अनुपम कथाने सावधानपण्यां सांभवी भुनिष्ठे भन्ने
पगभा नभी विनंति करी के न्यां सुधीमां पृथ्वीने राज्यने भार पुत्र उपर भुष्टी ऐकदम नदीथा आवुं
धुं त्यां सुधी आपनुं शक्या अदी थायो., जेम निवेदन करी ते राज कल्याण समूहनी दीक्षा श्रुतिनी
धिया पोताना धरे गयो. ॥२६३॥

आसीच्छ्रीगुरुगच्छर्मोलिप्तुकुटश्रीमानभद्रप्रभोः,

पट्टे श्रीगुणभद्रसूरिसुगुरुः प्रामाणिकानां गुरुः ।

तच्छिष्येण कृतेऽत्र षोडशजिनाधीशस्य वृत्ते महा-

काव्ये श्रीमन्निभद्रसूरिकविना सर्गो ययावष्टमः ॥२६४॥

गुरुमच्छना शिरोभुक्त समान मानभद्रसूरि यया तेना पाटे प्रभाषुना जलशराभां श्रेष्ठ जेवा
श्री शुभभद्रसूरि यया तेना शिष्य श्री मुनिभद्रसूरि कविने रमेवा श्री सोदभा तीर्थं कर श्री सांतिनाथना चरित्र
इपी महाकाव्यमां आहमे सर्ग समाप्त थयो. ॥२६४॥

इति भीमन्मुनिभद्रसूरिकृतशान्तिनाथचरिते शासनसम्राट् सूरिचक्रचक्रवर्ति-परम-

सद्गुरुभीमद्विजयनेमिसूरीश्वर - पद्मालङ्कारावाप्तन्यायवाचस्पति-शास्त्रवि-

श्वरद्विरुद्ध भीमद्विजयदर्शनसूरीश्वरसन्दृष्टप्रबोधिनीव्याख्यायाम्

अष्टमः सर्गः समाप्तः ।

टीकाकर्तुः प्रतिसर्गाग्रिमान्तिमश्लोकाः ।

- पञ्चमसर्गादौ—** यद्व्याने भाति विश्वं चरमचरमपि स्वस्वधर्माबलीढं,
सापेक्षं युक्त्युपेतावितथबहुविधभ्राज्यमानोपनीतम् ।
नत्वा तं शान्तिनाथं गुरुचरणगतो दर्शनः पञ्चमेऽस्य,
व्याख्यां सर्गं तनोति स्फुटतरवचनैर्भावबोधप्रबोधनाम् ॥१॥
- पञ्चमसर्गान्ते—** व्याख्या तन्वी मनोज्ञा सरसवचनतो मोददा मार्मिकाणां,
नीतिप्रातावनद्धामिति ततिभजनोज्ञासनैकान्तकान्ता ।
पूर्णा श्रीनेमिसूरिप्रवरगुरुकृपाऽऽवाप्तविद्येन सर्गं,
संरब्धा दर्शनेनागमहृदयविदा पञ्चमे गूढतत्त्वे ॥२॥
- षष्ठसर्गादौ—** सर्वं वादा यदीया-गमजलनिधितो निर्गता भिन्नमार्गा,
एकान्तस्थानभूमौ नियतपतनतो न प्रतिष्ठां लभन्ते ।
श्रीमन्तं शान्तिनाथं तमिह जिनवरं विश्वविघ्नापनुत्यै,
नुत्वा सर्गेऽत्रषष्ठे बिभृतिमतिमिता दर्शनः सन्तनोति ॥१॥
- षष्ठसर्गान्ते—** व्याख्येयं नूतनाभा नवनवविषयोद्बोधनैकान्तदक्षा,
नो गुर्वी नातिलब्धौ सुगमसरणिगा षष्ठसर्गार्थभग्न्या ।
पूर्णा श्रीदर्शनस्यामितमतिनिश्चिता बन्धुरा चित्रभावा,
विशेष्यो मोददाने भवतु पटुतरा दृष्टिमार्गोपजाता ॥२॥
- सप्तमसर्गादौ—** अस्त्यात्मा ह्येष नित्यो भवति च कृतिमान् भोगकृत् कर्मबद्धो,
मुक्तः सम्यक्स्ववष्टकं षडितरदुदितान्नास्ति जीवादि मिथ्या ।
व्यक्तं सूत्रे यदीये तमिह जिनवरं दर्शनोऽहं प्रणत्य,
व्याख्यां कुर्वेऽत्र सर्गे जिनवररचिते सप्तमे भव्यतत्त्वाम् ॥१॥
- सप्तमसर्गान्ते—** व्याख्या चैकत्रकाव्ये भवति बहुविधा कर्तुमन्तव्यभेदात्,
सर्वा सा सर्वमान्या न च भवति ततः श्लाघ्यता श्रोतृभिन्ना ।
इत्थं चैतद्व्यवस्थां बुधततिप्रमितामाश्रयन्तीह पूर्णा,
व्याख्यां सर्गे प्रसस्ता भवतु भविमता सप्तमे दर्शनोत्था ॥२॥
- अष्टमसर्गादौ—** यः सामान्यं विशेषाकलितमुदितवान्, वस्त्वभिन्नं च भिन्नं,
ज्ञेयं जात्यन्तरं नो भवति परमतैर्दूषणैर्बाधनीयम् ।
तं नत्वा शान्तिनाथं जिनमतुलगुणं दर्शनोदर्शनज्ञा,
व्याख्यां सर्गेऽष्टमेऽर्थान्वयमतिजननी पयराशेस्तनोति ॥१॥
- अष्टमसर्गान्ते—** हृद्यालङ्कारयुक्ता नवरसकलिता मूलपथाबली या,
सकाङ्क्षासत्तियोग्या बहुविधहृदया तां समालिङ्ग्य जाता ।
व्याख्येयं दर्शनोत्था निजगुणवटिताऽस्याल्लराबौधभिन्ना,
पूर्णा सर्गेऽष्टमेऽलं जनयतु बिभुधानन्दकन्दप्रकर्षम् ॥२॥

बोर सेवा मन्दिर

पुस्तकालय

काल नं० २८१ गुनि नु
लेखक श्री अनिमप्रसुदिवर
शीर्षक श्री शान्तिनाथ महा न्यायम
खण्ड क्रम संख्या ४८५६